
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
17 1
14

REI

RVSTICAE LIBRI QVATVOR, VNIVERSAM RVSTICAM DISCIPLINAM COMPLECTENTES, vnâ cum appendice oraculorum rusticorum Coronidis vice adiecta.

ITEM,

DE VENATIONE, AVCVPIO ATQVE PIScatione compendium, in vsum Heroum patrumq; familiâs ruri agentium concinnatum.

Auctore D D. Conrado Heresbachio Iurisconsulto, Illustrissimi Ducis Iuliacensis, Cliuensis, Montensis, &c. Consiliario.

COLONIAE
Apud Ioannem Birckmannum,
Anno 1571.
Cum gratia & priuilegio Caes. Maiest.

Conradus Herzbachius

CONRADVS HERESBACHIVS LECTORI S. D.

Vperioribus annis cùm in cõtrouersijs finium regundorum Cõsiliarij Geldrienses & Cliuenses ad Mosæ ripam con uenissent, & propter locorum inspectionem, iuriumq; vtriusq; ditionis collationẽ congressus disceptatioque in plusculos dies prorogaretur, tandem autem diuina gratia aspirante, dissidijs cõpositis limitibusq; ritè distinctis vtrique alteris valedicturi vnâ pranderemus, sepositis curis publicis de priuatis honestisq; studijs liberius conferri ceptum, ac fortè de frugib. quibus vesceremur mentione facta, cùm in mentionem de Agricultura lõgius prouecti essemus, Cancellarius Geldriensis Hadrianus Marius vir eruditus, & rei rusticæ studiosus, cùm me quoque ei studio

deditum intelligeret, hortari cœpit me, qui rure plurimum commorarer, remq; Rusticam exercerem, de huius disciplinę exercitio aliquid commẽtarer scriptoq; proderem huius regionis vsibus accom modatum. Nam quæ veteres Hesiodus in Bœotia, Cato, Varro, Columella in Campania & Italia tradiderunt, nostro neque cœlo neque solo per omnia congruere: at ego etsi hanc prouinciam mul tis de causis recusare cœpi, illo tamẽ pertinacius impellente, tandem de agro fru mẽtario, deq; pastoritia & ornithotrophijs (quarum rerum qualemcunq; experientiam me vsu quotidiano comparasse putabam) commentaturum me sti pulatus, ea lege vt ille vicissim hortensium disciplinam, in qua eum exercitatũ esse ipsius hortus gnauiter eleganterq; cultus declarat, explicandam susciperet, Amãt alterna Camenæ. Quod cùm ille promisisset se suscepturum, moxq; post paucos menses non destitit interpellare atque vrgere, vt promissa pręstarẽ. Quid facerem? Ego vt fidem meam liberarem,

quæ de agro frumentario & paſtionib. ruſticis eram commentatus, iuxta promiſsi legem tanquam meum ſymbolum perſoluens, ad eum miſi, addita etiam qualicunq; delineatione hortenſis culturæ, quo eundem ad ſuum quoq; promiſſum præſtandum prouocarem. Nam etiamſi ego eius partes vtcunq; delineaſſem, nõ tamen id factum, vt illum obligatione eximerem, ſed vt explicatius de hortenſibus diſſerendi occaſionem præberem. Siquidem ingenuè fateor, in ea diſciplina me non ſatis inſtructum, ſolũ quantum è veterum recentiorumq; ſcriptis, ac noſtratibus hortulanis, eq; obiter inſpecta harum regionũ cultura hortenſium percipere potui, ſcripto ſum cõplexus. Ac verò plantarum nomenclaturas ad amphibologias vitãdas viſum fuit plurib. linguis explicare, quo magis propriè & ſignificantius quæque diſtinguerentur, idq; Dioſcoridis aliorumq; quorundam exemplo. Ad hæc ne quid in rei ruſticæ Philoſophia deſideraretur, adieci de pecorum auiumque cohortalium

cura rusticis familiari, addito quoq; corollarij vice de venandi, piscationis atq; accipitrarij exercitij compendio, quo Heroes & patresfamiliâs excusis publicis curis ruri se oblectare atque exercere solent. Porrò cùm Hadrianum Cancellarium, cui has meas de Re Rustica farragines concredideram, fata eripuissent, neque dum mihi suum de hortensibus scriptum vti stipulatus mutuo communicasset, ego meas hasce Rhapsodias cũ eo sepelire statueram: verùm quia iam liber per illum in manus plurium peruenit, eruditi aliquot atque heroes quibus ille communicauit me subinde extimulare non cessarunt, vt has meas lucubratiunculas in publicum proferri pateret. Iam verò cùm Rei Rusticæ studium sic habeat vt minimè sit inuidiosum sed candidum, gaudens sua exercitia proferre, omnibusq; esse communia, adde quòd nec reprehensionem formidet, quinetiam lubens errorem si admoneatur agnoscit atque corrigit, ἀγαθὴ γὰρ παραίφασίς ἐστιν ἑταίρου vt inquit ille. Hoc nimirum

mirum rustico more fretus hæc mea de Re Rustica exercitia communico amicorum obsequio, malens reprehensionem errati, quàm denegati officij crimē subire. Et quanquam de Re Rustica & reliquis hisce exercitijs extant & veterum & recentiorum pleraq; scripta, licet nō pari dignitate ab vtrisque sed sparsim & confuse, & prout suis quibusque regionibus moribusq; conuenire videbantur tradita; ego vt priuatæ meæ memoriæ consulerem, quæ ad vniuersam Rem Rusticam pertinere videbantur, in paucos libros contraxi, nostrisq; quantum licuit accommodaui vsibus, adhibitisq; nostratiū obseruationib. adiectis quoque quibusdam quæ recentior ætas culturę vsu & diligentia animaduertit veterib. incognita, qualia sunt inter fruges, tritici fagini, sporiæ, turcici frumenti, & inter pastiones rusticas, Indicarum auium educatio, & pleraq; alia. Non diffiteor interim me in hisce commentarijs plurima ex aliorum cùm veterum tum recentiorum scriptis mutuatum esse,

idque vt testatum facerem ex professo auctores ipsos, si non semper quod tædium vitarem, certè plurimũ nominatim citans quib. me adiutum profiteor, exemplo videlicet veterum Columellæ, Plinij, Athenæj, Aeliani, Palladij, Constantini, Ruellij, ac plurium aliorũ, quibus non datur vitio veterum auctorum placita secretis dispersa monumentis, industría sua colligere, atque etiam ad verbum suis inserere scriptis. Proinde si quis ob id me criminari velit, is cogitet eodem iure doctissimos quosque repetundarum postulari posse, quòd aliena vsurpauerint, eaque in suum vsum quasi in coloniam transtulerint. Siquidem Plato ab Aegyptijs & alij ab alijs mutuati multa, Virgilius ex Homero in Aeneida nõ pauca transtulit, Hesiodi quędam in Georgica, nõnulla è Theocrito in Bucolica transcripsisse constat, sed ea dexteritate vt ipsos auctores vicisse credatur. Nam vt non est cuiuslibet è manibus Herculis clauã extorquere, ita non est cuiusuis aliena in suũ vsum scitè conuertere.

uertere. Si à Plinio repetantur quæ ex Aristotele, Theophrasto, quæ è Catone, Varrone, Columella, & innumeris alijs qui interciderunt mutuatus, certè implumem cuculum diceres. Politianus criminatur Gellium tanquam furem aliorum scriptorum, cùm ipse deprehendatur hac in re furacissimus. Nam præter hoc quod de Miscellaneis ei obijcit Merula, in alijs quoque publicatis suo nomine scriptis animaduertere licet. Oratio in Homerum habita propè tota è Plutarchi libello translata. in Panistemone aliorum nō intellecta congessisse à nasutiorib. insimulatur. Cęliū optimorum auctorum fucum conuiciātur quidam, nec desunt qui eodem crimine traducunt Macrobium, cùm tamen illos omnes de bonis literis benè meritos fateri cogamur. Hæc ideo præfari placuit, ne quis fortè alienis me plumis vestitū interpretetur malignius, cùm candidè profitear, me plurimas aliorum sententias de Re Rustica congessisse, nostrisq; quantum licuit vsibus accommodasse.

Quæ ſi cui vſui eſſe poterunt, ſine inuidia fruatur: ſin minus deſinat labores candido animo ſuſceptos calumniari. Vale. E Larinſulano Kalend. Auguſti.

ARGV-

ARGVMENTVM QVATVOR LIBRORVM DE Re Rustica.

Tsi Rem Rusticam vniuersam duobus maximè complecti Varro tradit; nos tamen eandem quadrifariam distinximus, singula scilicet membra suppartientes. Aut enim circa agrorum culturam versatur, atque hic duplex studium. Nam si ager exercetur seminarius γεωργικὴ, sin autem circa hortensia φυτευτικὴ vocatur; aut circa rem pecuariam & βουκολικὴ, aut circa villaticas aues & ὀρνιθιακὴ dici poterit.

Priori igitur libro qui Georgicus dicitur, Agri culturæ initia laudesque tribuuntur, villæ positio, eiusque partes, de patrefamiliâs, de villico, de familia, instrumento rustico, de fundo deligendo, de cœli terræque ratione habenda, de terræ ad segetes serendas cultura, serendarumque frugum discrimine, de satorum cura, de meße, de horreis atque granarijs, de pratis agrisque pascuis, de fœno præparando. Postremò diligentiæ Rusticæ exemplum, quid denique in agro, & quid in eo mercando obseruandum.

Secundo nempe Phyteutico propter affinitatem

tem frugum cum plantis, plantarum serendarum disciplina traditur. Inibi de hortis eorumque vetusto & honesto vsu, de sepimentis ac sepe viua, de serendis herbis & oleribus, de frugiferis arboribus, de vite, de pomariis, & quo pacto frugiferæ arbores vel serendæ vel plantandæ, de syluestribus arboribus & seminario constituendo, de syluis tam caduis quàm glandiferis, de materia ac saliceto.

Tertio hoc est Bucolico, pastoritiæ vitæ origo vetustas & laudes, eiusq; cum agricolis societas: hic de animantibus villaticis, de pecoribus, iumentis, veterinis, deque eorum nutricatu, pastura, fœtura, sanitateque tuenda, de pastoribus, canibus, oecuris & pecorariis deque felibus traditur.

Quarto quem Ornithrophium appellamus, de cohortalibus auibus ac reliquis villaticis pastionibus, de aquaticis piscibusque alendis, de piscinarum cura, & ichthiotrophiis ac piscationibus. Inde apum & mellis cura. Item epitome legum Rusticarum. Postremò de viuariis ferarum, de venatione, hoc est, cynogetices, halieutices, & accipitrariæ compẽdium coronidis vice adiectum, tanquam ruri agentium dominorum exercitium.

Auctorum præcipuorum, quorum testimoniis & præceptis potissimum vsi, ne quem sua laude fraudemus, Plinium imitati catalogum ascribi placuit. Et sunt præter sacra Biblia & Ecclesiasticos scriptores, quorum testimoniis aliquoties vtimur, è prophanis Homerus, Hesiodus, Theocritus, Leges 12. Tabularum, Solon, Xenophon, Plato, Aristoteles, Theophrastus, Isocrates, Plutarchus, Aelianus, Diodorus Siculus, Herodotus, Thucydides, Polybius, Cato, Varro, Virgilius, Ouidius, Horatius, Martialis, Columella, Celsus, Hippocrates, Galenus, Aegeneta, Dioscorides, Nicander, Aristophanes & commentarium in eundem. Alexander Aphrodiseus, Macer, Vitruuius, Dio, Vegetius, Iulius Firmicus, Plinius vterque, Athenæus, Iulius Pollux, Lucianus, Oppianus, Cōstantinus & qui illius collectaneis inserti Cassianus Bericius, Didymus, Florentinus, Anatolius, Sotion Quintilij, Democrit⁹, Appuleius, Heliodorus, Iureconsulti, Platina, Alexander Neapolitanus, Petrus de Crescentibus, Veterinaria, Budæus, Ruellius, Fuccius, Massarius in Plin. Matthiolus in Diosco. Hieronymus Cardanus, Grapaldi Prædiū rusticum, Italica & Gallica de hortensibus, Agricolæ & hortulani nostrates.

HORATIVS VITAE RVSTICAE AMOENITATEM describens:

Ponendaq́; domo quarenda est area primum:
Nouistíne locum potiorem rure beato?
Est vbi plus tepeant hyemes? vbi gratior aura
Leniat & rabiem canis & momenta leonis,
Quum semel accepit solem furibundus acutum?
Est vbi diuellat somnos minus inuida cura?
Deterius Libycis olet, aut nitet herba lapillis?
Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
Quàm quæ per pronū trepidat cum murmure riuū?
Nempe inter varias nutritur sylua columnas.
Laudaturq́; domus, longos quæ prospicit agros.

LIBER I. DE RE RVSTICA.

AVTHORE

D. CONRADO HERESBA-CHIO, IVRISCONSVLTO. ILLV-*strißimi Principis Cliuensis, Iuliacensis, Montensis, &c. Consiliario.*

Personæ colloquentes,

CONO. *RIGO. METELLA. HERMES.*

ONO. Ecquid hinnientes terramq́; pulsantes audio equos? Age Herme vise, si qui aduentent? HERMES. Ni me fallit emin⁹ prospicienté visus, Rigo est ὁ ἀρχιγραμματεὺς METELLA. Vix dum biduum domi es, & iam rursus in aulam accerseris forte aliquo ablegandus. CONO. Meliora ominare, fortasse officij & communis amicitiæ causa nos inuisit. RIGO.

OQNF. ADDHEF BSBAOHTD.

Heus tu Cono. Hiccine te ruſticantem dulciq́; otio indulgentem offendã? Næ tu beatus es, qui procul ab omni moleſtiarum aulicarum ſtrepitu ſecurus in altiſsima viuis tranquillitate, armisq́;, vt ille dicit, ad poſtem religatis, tam amœno lates abditus agro, nos interim ſinens aulicis publicisq́; curis & occupationibus ἄγεσθαι καὶ φέρεσθαι. CONO. Fateor quidem me hac parte beatum ſuſcepiſſe propoſitum, ſi dij interim terreni patiantur me hac frui beatitate, qui occupationes ambitioſas fori aulicarumq́; rerum ablegarim in profundũ mare. Sed tu ne rude donatum antiquo me includere circo contendes? RIGO. Nequaquam, etiamſi cuperem aliquando te nõ vſq; adeò aulam refugere teq́; à conſortio publicorum negotiorum ſubſtrahere, Noſti nos non nobis noſtroq́; otio natos ſed patriæ quoque & Reipub. atque vocationi? extremum eſt malorũ, patriæ res deſerentem prodere malis hominibus, & tecum ipſum extra telorũ iactum gaudere certamina Reip. reliquiſſe. Etſi Cato Roma non indigebat, certe ipſa Roma & amici Catone indiguere, vt inquit ille. CONO. Recte quidẽ quamdiu

diu ętas & vires ferunt, vocationi ſeruiendum, at eſt quædam vt ipſe fateri cogeris cauſaria miſsio. Laudatur Lucullus quòd dum vegeto eſſet corpore Reipub. ſeruiret, & poſt honeſtos domi militięq; labores ad quietem literariumque otium redierit. Et Scipio quod adiecta Carthagini Numidia quieuerit potius, quàm ſicut Marius poſt præclaras victorias & cuſtodiendos honores modum ſtatuere non potuiſſet, atq; inſatiabili gloriæ imperijque ambitione cum iuuenibus ſenex contendere, ac denique ſe in turpiſsimas miſerias conijcere maluerit. Ciceronem certe poſt depulſam Catilinæ coniurationem priuatim conſeneſcere præſtitiſſet quàm ciuilibus factionibus ambitioſe immiſcendo capitis diſcrimen accerſere. Sunt enim finita quadam modeſtia ciuiles ambitiones moderādę pręſertim hoc tempore, cum inuidijs, odijs, adulationibus, detrectationibus, atque adeo pleonecticis ambitioſiſq; conſilijs aulæ paſsim ſint obnoxiæ, & probitati & ſimplicitati Chriſtianæ locus non vbique concedatur. Hæc ſunt quæ Socratem & Platonem à Rep. deterruerunt, & me quidē iam grandæ-

Lucullus.

Scipio.

Cicero.

uum ætatis valetudiniſque excuſatione fretum in hoc meo ruſculo ablegatis aulicis negotijs detinent. R I GO. Sed nec ſeni Reip. adminiſtratio fugienda, Noſti ἔργα νέων, βουλαὶ γερόντων, Atq; has maximè ſeruari Reſp. vbi ſenum conſilia, iuuenum lanceæ vigent. Neſtor propter cõſilia in Troiano bello celebratur, dũ Peleus et Laertes οἰκουροῦντες contemnuntur. C O N O. Titillat alios gloria, alios emolumẽta, largitiones recoctos detinẽt aulicos, etiam alterum pedem in ſepulchro habentes. Nos ſi hac vitæ ratione contenti, & veræ vitæ vacare liberet.

Neſtor.

Nec nos atria nec domos potentum,
Nec lites tetricas forumque triſte.
Noſcemus nec imagines ſuperbas.
Hæc eſſent loca ſemper hi labores.
Nunc viuit ſibi neuter heu bonoſque
Soles effugere atque abire ſentit.
Qui nobis pereunt & imputantur
Quiſque viuere dum ſciat, moratur.

Vt Poeta elegãti notauit epigrammate. Iam vero inſani hominis eſſet, & ſtulti ſponte ſe ſine vllo fructu periculis obijcere, qui poſsit priuatus piè & ſecurè in agro procul negotijs, vt priſca gens mortalium viuere. R I G O. Rectè quidem,

Nam

Nam Poeta hunc beatum canit, cui hoc contingere poteſt. At interim ſolus es, cum pecudibus, ruſticis, arboribus tibi habenda cõſuetudo homini in hanc vſque ętatem cum grauiſsimis & principibus viris viuere conſueto. Socrates non ab arboribus & pecudibus, ſed in vrbibus diſcendam ſapientiam contendit. *Socrates.* CONO. De Socratis iudicio etſi equidẽ non pugnabo, certè ex illius & Iſchomachi apud Xenophontem diſputatione conſtat eundem minimè rem Ruſticam improbaſſe. Ac vero quod ad ſolitudinem attinet hîc mihi idem fere accidit, quod apud Ciceronem Scipio dixiſſe fertur, ſe nunquam minus ſolum quam cum ſolus eſſet; nam tum mihi cũ maximis grauiſsimisq́; ac ſapientiſsimis colloquiũ eſt, ſiquidem aut ſacris Prophetarũ Apoſtolorumq́; oraculis totus incumbo, quæ verã ſapientiam tradunt, per quam reges regnant, & domini dominantur, ad de quibus animæ, quod maxime curæ eſſe debet, paſcuntur, & quæ ad æternam illam aulã viam commonſtrant, Aut, ſi libet, cum principibus huius mundi, atque cum ſummis monarchis conſuetudo eſt, de Reip. arduis re- *Solitudinis vſus.*

[illegible]
bus, deq; administratione confero toto orbe gesta lectitans, perq; omnes nationes peregrinor, aut deniq; Rei Rusticæ scriptores excutiens in animantiũ, plantarum mirabili Dei opificio animũ exerceo, creatoremq́; in creaturis agnosco. Atq; præter hos mutos confabulatores, sapientes me quoq; inuisunt amici, Nobiles, Decuriones, Præfecti, Optimates & docti, atque adeo Princeps ipse me inuisere non grauatur, ita vt vix dies præteréat, quo non aduentent qui inuisant & salutent, alij animi caussa, alij necessitudinis, alij negotiorum ergò. Nam & amicis & vicinis neq; consilia neq; operam denegare soleo: eaq́; occasione nonnunquã Iurisconsulti & prudentes mundi sunt excutiẽdi, sed gratuitò & ἀμυσὶ, Et vos me non negligitis ex aula processus iudiciariorum excutiendos mittentes. Vnde fit vt ruri longè pluribus & suauioribus liberioribusq́ue colloquijs fruar, quàm vos vel in aulis vel in vrbibus quantumuis frequentibus. RIGO. Age igitur dic amabo quibus occupationibus totum transigis diem tempusq́; disponis otiosum? neque enim dubito quin singulari industria vsus, tempus

quàm

quàm optimè & frugaliter dispenses. *Patrisfamilias in Re Rustica tēporis dispensatio.*
CONO. Exponam candidè si non pigeat auscultare nihil dissimulaturus. Et principio eiusdē Poetæ alioqui parum pudici in hoc tamen grauiter & apposité locuti verbis & sententia vtar.

Luce Deum oro, famulos post arua reuiso,
Partibus atque meis iustos indico labores,
Inde lego, Phœbumq́; cio, Musamq́; lacesso.

Inter primos enim fere surgo, maximè æstate cum suauissimas & saluberrimas horas somnolentia perdimus. τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ οἰκονομίαν καὶ φιλοσοφίαν χρήσιμον, inquit Aristoteles. *Oecono.αι.* Hyeme si pigeat & si quando asperitas aëris aut valetudo impediat, procuratori committo quem fidum habeo, & diligentem, sic à me institutum, vt vicarius sit meæ diligentiæ: præterea ancillam Eurycliam tamiam rei domesticæ vxoris quasi suffraganeam & promam condam. *Cato.c.5.* Hos iubemus interim nostras partes tueri: Sin autem & cœlum & temporis habitus patiatur ἐργοδιώκτην ipse ago. Et quanquam Villicum habeam Rei Rusticæ magistrum, tamen memor dicti illius Persæ & Libyci. Optimum fimum esse

Optimum fimũ plantam Domini.

agri lætificandi plantam Domini. Et oculum Domini maximè equum saginare. Hortatur me quoque huc, quod surgere diluculo, ad valetudinem, partim grauissimi Philosophi testimonio, partim meo ipsius experimento conferre sentio. Vbi familia suis quæq; operibus incumbit & opus feruet, ipse ad orandũ atq; legendum sacram scripturã in Musæum me recipio. Nempe hoc more vtar, vt quotidie lectionem in veteri aut nouo testamento veluti pensum absoluam: inde scribo legoq́; magis necessaria: aut expedio si quid vel publicè vel circa rem familiarem curandum: sub prandiũ inambulo paulisper, aut in horto aut in pratis sub diuo, si sudum sit cœlum, aut sub tecto si cœlum tristius. Inde reperio ouum, pullum, aut hædũ, aut vitulum, aut pisciculos, recens butyrũ, & quæ fimetæ, quæ chortes, caulæ atque piscinæ præbent, aut denique olusculũ, acetarium, & fructus si quos hortus & pomariũ suppeditat, quas dapes inemptas apparat vxor. Non me Lucrina magis iuuerint conchylia magísue Rhombus. Prandeo raro vltra horam vnam prorogata mensa. A cibo confabulationes

nes cum vxore & familia, aut cum hospitibus, si sint, misceo, inambulo, viso operas, agros, pascua, segetes, pecora, iumenta. Quando hîc ruri diuersor, quotidie, si, vt dixi, cœli constitutio patiatur, aut non impediar alijs magis necessarijs, fundum circumeo, iuxta Catonis præceptum: Si nō quotidiè, certè postridie aut alternis. Quoties in villam venio ex vrbe, idem facio, vt cognoscam quàm fundus cultus sit, opera quæ infecta aut facta: neque vnquam circumeo, quin aliquod operæprecium fecero. Interim contemplor naturæ mirabilē sagacitatem, ac Dei Opt. Max. incomprehēsibilē in creaturis operationē. Quod, vt Cicero rectè testatur, suauissimum est animi pabulum, & quàm proximè ad Deum accedere facit. Hîc expendo Dei beneficia & opera admiranda, Qui facit germinare fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum, vt educat panem è terra, iuxta psaltis prophetici hymnum. Hic mihi concionatur *Acad. quæstio. lib. 1.* *Psal. 104.*

Terra ferax vario fundens munuscula cultu
Mollia purpureum pingunt violaria campū,
Prata virent herbis et micat herba comis.

mum, Videre fessos vomerem inuersum boues collo trahentes languido, pastosque vernas circum renidentes lares: aut in reducta valle mugientium prospecto gregem. Libet sedere modo sub antiqua ilice, modo in tenaci gramine, labuntur altis interim ripis aquæ, fontes limpidis obstrepunt manãtibus, vt inquit Poeta. Aut ad flumẽ vel in horto vel in pascuis propinquis leniter obambulás cum [redacted]m fami- [redacted] vendacem esse potius quàm emacem [redacted] habet Catonis sententia. Interdum maximè hybernis à cœna lucubrationibus iubeo ministrũ recitare historiam sacrã aut iucundã aliquã lectionem, attamen piã & castã, vel ad rem familiarẽ vel ad mores emendandos non ineptã. Duabus aut tribus à cœna horis cubitũ eo, & fere postremus, vt dixi antè, preter ministrũ cubiculariũ & tamiã. RIGO. Interim procul à templo neq; concionib. auscultare neq; publicis officijs & cõuentibus sacris cum vxore atque familia interesse pote-

Patremfamilias vendacem magis quàm emacem oportet esse.

poteris: etſi tu id lectione ſarcire queas, non tamen idem poterit vxor & familia. CONO. Quod ad me attinet quotidiè, citra iactantiam dico, ſacris vaco, idq́; certis in hoc deſtinatis horis, & concionantur mihi Prophetæ, Apoſtoli, Baſilius, Chryſoſtomus, Nazianzenus, Cyrillus, Ambroſius, Cyprianus, Auguſtinus atq; alij concionatores optimi, quos profectò cum maiore fructu audire me arbitror [redacted] Si quid obſcurum, id roganti explico, habet ſuas præterea preces quas ſibi delegit. Interim non deeſt, qui feſtis diebus quoties per inclementiam cœli vel neceſſarias cauſſas parochiam adire non conuenit, Euangelium recitet, & Catechiſmũ interpretetur, Sacramenta ſuis temporibus adminiſtret: Aeſtiuo tamen tempore & cœlo non incommodo dominicis feſtisq́; diebus parochiam adimus, & parochum noſtrum audimus, ac Sacramenta participamus. Quod ad familiam attinet. Ea ſic inſtituta, vt dilu-

culo

culo quando ad opus egrediu[redacted] uersi ad mensam orent. Proditum est de Antonio Eremita, cùm à Philosopho quodam rogaretur, quo pacto res diuinas contemplaretur in solitudine libris destitutus, Vniuerso, inquit, mundo librorum & instructæ bibliothecæ vtor vice, quæ semper & vbique ante oculos obuersatur, in quo diuina opificia lectitaret. Ad eundem modum & familiam rusticam habeo veræ religionis fundamento instructam, eam fretam sua vocatione & vitæ innocentia, neque variis vrbiũ spectaculis auocatã creationis diuinorumq; operum maiestatem contemplari, & creatorem in creaturis nõ festis tantum diebus, sed quotidie, & in omni opere laudare & auiculas creaturasq; diuina opera prædicãtes audire licet. RIGO. Pietatis mihi narras scholam non rusticum contubernium, olim Patriarcharum vitã &[redacted] CONO. Imo Chrysostomus contendit omnes Christianos etiam coniugatos ad monachorum [redacted] veterum institutum viuere debere: Nam Monachismus [redacted]

Antonij Eremitæ dictum.

Cum aliâs tum Hom. 56. in 16. Matth.

rat

Monachiſmus verus. [redacted] ſyncerorum Chriſtianorum vita, qualem Patriarchas quoq; vixiſſe teſtis eſt ſcriptura. R I G O. Miratus ſæpe cum in vrbibus ædes habeas ſplendidas & inſtructiſsimas quod ijs relictis rure habitare malis, ſed cum hanc vitæ tuę œconomiã intueor, deſino mirari. C O N O. Mihi gentile eſt atque adeo inde à maiorib. agriculturæ ſtudiũ agnatum. Siquidẽ & parens, auus, proauus & quantum retro genealogiã repetere poſsum, maiores omnes mei agriculturam exercuerunt, & in paterno ac proprio rure omnes veluti indigenæ & orti ſunt & deceſſerunt. R I G O. Non ita prīdem cum in publicis negotijs apud Cancellarium grauiſsimum virum Hypſographũ vicinum tuum, & ipſum Rei Ruſticæ ſtudioſiſsimum diuertiſſem, Parentem tuum videre contigit, ſenem dixiſſem Laertem illum Homericum, aut è patriarc[redacted] quantum ex Hypſogra[redacted]pe n[redacted]nagenarium, ſed ita bellè ætatem ferentem, vt vix quinquagenarium iudicaſ[redacted]plurimũ adhuc valere viſus, de iure municipali eius regi[redacted]veterũ, imprimis de

ſacris

ſacris tanta copia & ſuauitate nobiſcum
differebat, vt plurimum me illius ſenis
caperet admiratio. Apoſtolos, Prophe-
tas ad vnguem tenebat, adeo vt non im-
merito viderem Optimates eius conſue
tudine delectari atq; reuerenter eum co
lere. CONO. Adeo in extremam vſq;
ætatem tenebatur ſacrarum lectione li-
terarum vt nullum diem ſine linea ac ſa
crarum literarum lectione præterire pa
teretur. Quotidie parochiã proximam
pedes adibat, neq; ſacrã concionem præ-
termittebat vnquam. Paſtores & ſacrifi-
cos in ordinem redegit, ad ſcripturę du-
ctum illos exigens. RIGO. Epiſcopum
& cenſorem aliquẽ mihi depingis, & re-
uera plæriq; opus habẽt paſtores huiuſ-
modi Agonothetis, [redacted] CONO. Vt
autem ad otium hoc meum vel ad agri-
culturæ ſtudium, vnde digreſſus, reuer- *Rei Ruſti-*
tar. Tun adhuc miraris me hoc tam ho- *cæ enco-*
neſto tamq; vtili otio delectari, quo ni- *mium.*
hil ſanctorum grauiſsimorumq; homi-
nũ teſtimonio honeſtius, nihil melius,
adde nihil eorum è quibus aliquid ac-
quiritur, libero homine dignius, Deo-
que magis probatus labor agricultura?

Vete-

Cato in prin. R.R. Veteres, vt Cato vir ſapiens, & Rei Ruſticæ aſſertor teſtatur, quoties virum bonum laudare vellent, Bonum Agricolã tanquam ſummo encomio vnoq; verbo efferebant. Proinde huic ſtudio non puduit potentiſsimos Reges atq; Monar- *Monarchæ & Reges rei Ruſticæ vacarunt.* chas vacare, quod de Cyro Xenophon, de Abdolomino Q. Curtius memoriæ tradiderunt: Numa Romanorum Rex ſingulari amore agriculturam proſecutus, quod nullum ſtudium adeò acre pacis & bellicæ fortitudinis philtrum, & *Plutarc. in Numa.* facilẽ è tellure victũ præbere exiſtimaret, μᾶλλον ὡς ἠθοποιὸν ἢ πλουτοποιὸν ἀγαπήσας τέχνας: vt taceam Hieronem, Philometorem, Attalum, Archilaum, & alios principes viros Rei Ruſticæ ſtudi-[redacted] ingeniorũ fonte exi- *Ody. κ. & Ody. ω.* miè laudata h[redacted]cũ regem Alcinoũ ſumma cum voluptate in hortis verſari ſcribit, Laertem ſenẽ deſiderium abſentis filij agricultura lenientem tradit. Heſiodus in opere τῶν ἔργων καὶ ἡμερῶν paſsim laudat Aſcræam *Plin. 18. 3.* vrbibus pulſam rure delectari. Ipſorum Imperatorum manibus colebantur agri, vt fas eſt credere gaudente terra laureato vomere & triumphali aratore, ſiue illi ea-

li eadem cura semina tractabant qua bella, eademq; diligentia arua disponebant qua castra, siue honestis manibus omnia felicius proueniunt, quoniam & curiosius fiunt. Serentem inuenérunt dati honores Serranum, Cincinnato viator attulit dictaturam, & quidem nudo plenoq; pulueris etiamnum ore. Viatores namq; hinc nomen traxere, quod subinde ex agris senatum ducesq; accerserēt. Cognomina hinc Fabijs, Pisonibus, Curionibus, Lentulis, Ciceronibus, Pilumnis cæterisq; antiquissimis familijs. Fortissimos viros & strenuissimos milites ex Agricolis nasci Lyricus Poeta testatur, Rusticorum inquiens manus mascula militum proles sabellis docta ligonibus versare glebas. Homerus subulci miram narrat fortitudinem nauatamq; in cędendis procis operam. constat Cæsares & Imperatores plurimos ex agricolis ortos, & vt alios taceam de Galerio & Maximino constat ex armentarijs ad Imperatoriam dignitatem peruenisse. Idem de Iustino, Constantio, Probo atque Aureliano traditur. M. Curiū Imperatorem inuentum in hospitio rapum torrentem legatorumq; aurum repudiasse

Serranum. *Cincinnatus.* *Viatores.* *Imp. ex Agricol.*

asse annales prodiderunt. Quid de eius
Vetustas agricultura. vetustate memorem. E sacris oraculis constat antiquissimam ante alias omnes artes Agriculturam iam inde ab initio humani generis extitisse. Neque Osyrim neque Dionysium huius disciplinæ repertorem, vt ethnici fabulantur, sed Deum Opt. Max. hoc vitæ genus instituisse: nam Adam & eius liberi Agricolæ fuerunt. Item Noe vineam plantauit. Abraham, Isaac, Iacob pastores fuerunt, Saul ab asinis, Dauid ab ouili ad sceptra vocatus. Elizeus & Amos è pastoribus facti Prophetæ. Ozias agriculturæ deditus legitur. Syrach agriculturam cum primis efferens, eius opera tenere aratrum, stimulo agitare boues, saginare vaccas & cætera commemorat. Quid multa? Christus ipse gloriatur patre se agricola fuisse, subinde suggerens vitis ac ouium ac pastorum parabolas. Quinetiam Dominus agriculturam docet apud Lucam, vbi commonstrat arbores circumfodiendas, & stercorandas, vt crescant. Nam cum hæc ars sit maximè innoxia, & sine qua mortales nec viuere nec ali posse manifestum, Optimi quiq; & sanctissimi viri

Vinea primus plantator.

hanc

hanc amplexi, Et veteres eam dixerunt proximam quasiq; consanguineam sapientiæ, Cicero iusticiæ, diligentię, parsimoniæ magistram appellat, nonnulli omnium artium parentem atque nutricem, nam cum citra alias artes viuere liceat, citra hanc vita sustineri nequit, adde quæstum hanc consequi maxime pium minimeq; inuidiosum, siquidem commercium habet cum terra quæ concredita, non reddit sine fœnore, maxime si Dei benedictione secundetur, vnú genus liberale & ingenuũ rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione progignit, vnde virtute nobiles habiti qui iam inde ab antiquo hoc quęstu contenti rura exercebant, nobilitatemq; metiebãtur præcipue ex maiorum agricultura non negotiatione aut mechanicis artibus opes quæsissent. M. Varro tẽporibus auorum quæri solitam tradit, quod maiores relictis aratro & falce intra murum correpserint, & in circis ac theatris potius quam in segetibus ac vinetis manus mouere ceperint, cum Romani optimates sic annum partirentur vt nonis modo res vrbanas vsurparent, reliquis rura colerent, atque sic durati laboribus

Agricultura consanguinea sapientiæ.

Agricultura aliarum artium nutrix.

Nobilitas agricultura.

pacis, facile militiam cum res postularet sustinerent. Semperq; rustica plebs vrbanæ præposita, plus verę nobilitatis reliquiarũ in ijs ponentes qui foris terram incolerent, quam qui intra mœnia desides sub vmbra ciuitatis morentur, nisi quis honestius vulgi opinione existimet, vel sanguine ac calamitate misero-
Col.26.168 rum rem & honores pacem, aut bellum perosos, negotiationis aleam ad opes congerendas expromi ac rupto naturæ fœdere terrestre animal ventorum ac ma-
Col.1.1. ris procellis se obijcere, seq; ritu volucrũ longinqui littoris peregrinũ pererrare orbem, aut denique eximium istud studium prosequi locupletissimum quenque allatrandi, & ingrato fauces prostituisse foro, certe hoc vna innoxia maximum functio. Certe hæc vna innoxia vt diximus functio apud omnes, omniumq́ue ætati habita, Rusticæ rei opibus diuites erant pij Patriarchæ Abraham, Loth, Iacob, Iob. Certumq́; est hoc studium cumq́; quæstum Deo placere, cum Adamum iusserit Deus terrã colere, &
Gen. 3. in sudore vultus sui victum quęrere. Agricultura igitur tanti momenti, vt eam Deus publico testimonio suo comprobarit

rit,atq; huic ordinationi promiſsionem benedictionis poſtea per Moyſen addiderit. Dabo,inquiens,benedictionē meam anno ſexto, & faciet fructus trium annorum. Et mox: Si cuſtodieritis præcepta mea dabo vobis pluuiam temporibus ſuis,& terra gignet germen ſuum,& pomis arbores replebuntur, apprehendet tritura vindemiam,& vindemia ſementem, & comedetis panem veſtrum in ſaturitate. Quid igitur iucundius homini Chriſtiano,quàm in ea vocatione, & in eo quæſtu verſari, quā ſcimus Deo placere,& in hac dulciſsima contemplatione diuinorum munerū philoſophari, atque diuinæ maieſtatis potentiam, ſapientiā, beneficia humano generi collata recolere atque agnoſcere, eius benignitati gratias agere,ipſis videlicet plātis creaturisq; nobis concionātibus. RIGO. Tu Theologum mihi ex Agricola facis, ac propemodum perſuaſeris, me quoque agricolam fieri, qui hactenus ex vulgi opinione agriculturam ſordidam & illiberalem rem exiſtimauerim. CONO. Ampliſsimum certè hîc ſe offerre τῷ θεολογεῖν diuinorumque beneficiorum agnoſcendorum campum iam audiſti.

Agriculturam Deo placere.

Leuit. 26.

Agriculturam nõ esse sordidam. Quod autem sordidam rem vulgus existimet hanc disciplinam, nihil mirum cum vulgus semper peruerso iudicio feratur. Vulgus strepitum aulicum admiratur purpuratos & catenatos illos, qui rerum & consiliorũ apud Principes potiuntur felicissimos iudicans, interim non intelligens quantum tristitiæ lateat sub splẽdida illa miseria. *Splendida aulicorum miseria.* Vulgus mollitiem pudendã honesto exercitio præponit, noctes ganeis, libidinibus, ebrietatibus: dies ludo somnoq; consumere gaudet, fortunatum ducens qui nec orientem nec occidentẽ solem videat. At qui rectius iudicant fortunatos vocant agricolas si sua bona norint, quibus ipsa procul discordibus armis, Fundat humo facilem victum iustissima tellus *Fortunati agricolæ.*

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus vndã
Nec varios inhiant pulchra testudine postes
Illusasq; auro vestes Ephyreiaq; æra, &c.
At secura quies & nescia fallere vita
Diues opum variarum & latis otia fundis
Et patiens operum paruoq; assueta iuuentus
Sacra Deum sanctiq; patres extrema per illos
Iusticia excedens terris vestigia fecit. vt grauissimè de Agricolarũ elogijs Poeta cecinit. *Georg. 2.*

cinit. Aglaus Psophidius Apollinis oraculo felix iudicatus quod in angusto angulo Arcadiæ paruum, sed annuis victibus largè sufficiens prædium colens, vbi consenuerit nunquam egressus, atq; vt è vitę genere manifestũ est minima cupidine minimũ in vita mali expertus est, vt Plin. testatur. Sed nimis diu te in commendatione rei per se satis commẽdatæ detineo. Heus age Metella, vt prandium curetur. M E T E L L A. Curabitur. Saluus sis Rigo, arbitrabar te Xenoplutum esse, qui maritum meum abducere solet, forte iam vna atq; altera hebdomade domi se continet, id quidã inuidentes molestis eũ odiosisq; occupationib. onerãt, vel legationib' quæsitis eũ vltra colũnas Herculis ablegant. Quod illi detrectãt, huic tanq̃ communi iumento imponũt, quẽ iam grandæuũ oportuit emeritum rude donari suęq; quieti relinqui, vt tandẽ à mũdano strepitu liber diuinæ philosophię & ad longũ illud iter se pręparare viaticoq; idoneo instruere posſit. R I G O. Ex Rep. quidẽ esset Cononẽ in aulam crebrius vẽtitare, sed rarius adest ꝙ rusticatio ei nimiũ adlubeat. At mihi crede nõ ea de causa huc diuerti vt abdu

Plin. 7. 46.

cerem ſed ſolum vt veterem ſodalem inuiſerem. CONO. Nihil te moueant mulierculæ expoſtulationes. RIGO. Obſecro, quia nondum prandij tempus, prodeambulemus, vt viſam hanc tuam regiam, tantiſper dum prandium paretur. CONO. Quandoquidem ſic tibi placet Villam tibi meã commonſtrabo, explicaboq́ue in qua mihi regnum conſtitui. RIGO. Lepidum profectò beatumq́ue tuum hoc regnum. CONO. Fateor quidem hac parte me beatũ, quod mea fortuna contentus ampliora non appetam. Siquidem vt ait ille

Beatus quis.

Non poßidentem multa vocaueris
Rectè beatum: rectius occupat
Nomen beati, qui Deorum
Muneribus ſapienter vti
Nouit.

Equidem hoc meo regno vel potius tugurio beatior, quam monarchæ aliquot qui tam multis ampliſsimisq́; regnis potiuntur, Diuitiæ non amplitudine, ſed animo metiendæ, & vt Pſaltes ait, Melius eſſe modicum iuſto quam diuitias impiorum multorum. Cincinnatus quatuor ſolum iugera colebat, Socrates quinq; tantum minas poſsidens, diues exiſtimatus,

Diues quis.

tus, vt Xenophon testatur. Ita ego cum Virgilio laudo ingentia rura, exiguum colere malo. Iam vero non sperabis te visurum Luculli villam aut Hyrtij, quæ quadragies HS venisse traditur. Magnificas illas villas, & pauiméta marmorea, vt Cicero ait, contemno. RIGO. Elegāter interim omnia & vt apparet commodo constructa ordine. CONO. Nos iuxta prouerbiū pro nostris opibus mœnia condimus, hoc est pro agelli merito, & domini fortuna constituimus ædificia. Ordine autem rationem tibi explicabo regiæ meæ, Ischomachum Xenophonticum imitatus, quem eximiè laudat Cicero. Principio situs & positio rationem sic ędificandi occasionem dedit. Cato docet, ędificare diu cogitare oportet, conserere cogitare non oportet. Maiores prudenter animaduerterunt, videnturq; ad Catonis & Columellæ consilium, quod & Plinius secutus respexisse, cum patremfamilias villam rusticam bene ædificatam habere expedit, nempe sic ædificandam villam, vt neque villa fundum, neq; fundus villam quęrat. Atque hac in re peccasse L. Lucullum & Q. Sceuolam proditum, quorum alter ma-

Villæ ædificādæ ratio.

Cat. 2.

Col. lib. 1. 4. 73.

Luculli villa.

Sceuolæ villa.

iorem quam vt fundo responderet, alter nempe Sceuola minoré extruxerit quá postularet modus agri, cum vtrunq; sit rei familiari dispēdiosum. Diffusa enim consepta non solum pluris ædificamus, sed etiam impensis maioribus tuemur. At minora si sint quàm postulat fundus dilabuntur fructus aut corrumpuntur. Plurimum igitur referre qualis fundus qualiter ædificetur, & vtiliter disponatur. Cato in prædio maximè desiderat, vt bonum cælum habeat, & si fieri poterit, situm sit ad radicem montis, inque meridié spectet, loco salubri. Varro addit ad exortum æquinoctialem, vt æstate habeat vmbrā, hyeme solem. Quibus subscribens Columella, Quod si voto, inquit, fortuna respondet, Ager optandus salubri loco (nā salubritatem Cato cum primis considerari voluit, vt infra dicetur) vberi gleba, parte campestri, parte alia collibus vel ad orientem vel ad meridiem molliter deuexus, terrenisq́; alijs cultis atque alijs syluestribus & asperis, nec procul à mari aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & inuehi merces posśint. Cornel. Tacitus tradit veteres Germanos villas constituere solitos,

Situs villæ.

litos, vt mons, vt fons, vt nemus aut ſtagnum placuit, aut oportunitatem præbuit. RIGO. Hinc arbitror tot in Germania gentilitia nomina à montibus, fontibus, paludibus ac nemorib. extare. CONO. Apparet, Pręcipiunt tamen alij non eſſe villam iuxta paludes ponendã, neq; aduerſo flumine. Paludes enim caloribus noxium virus eructare, ac venenatas beſtias emittere ſerpentumq́; peſtes hyberna vligine deſtitutas, ſæpe cæcos creare morbos, certum eſt. Homerus omnino è flumine ſemper antelucanas auras inſalubres eſſe veriſsimè tradit. Quare ſi omnino villa conſtituenda in ripa, cauendum eſſe ſuadent, vt à tergo potius quàm præ ſe flumen habeat, & vt ædificij frons auerſa ſit ab infeſtis eius regionis ventis, & amiciſsimis aduerſa, cùm plærique amnes æſtate vaporatis, hyeme frigidis nebulis caligẽt, quæ niſi vi maiore inſpirantium ventorum ſubmouentur, pecoribus hominibusq́; conferunt peſtem. Optimè igitur ſalubribusq́; locis ad orientem vel ad meridiem, Grauibus ad ſeptentrionem villa conuertitur. A mari autem conuenit longo interuallo abeſſe. Quia venti

Germanorum villæ.

venti marini noxij & media sunt spacia grauioris halitus. Nec viam militarem iunctã esse conuenit, ne prætereuntium viatorum populationibus & asśiduis diuertentium hospitijs infestet rem familiarem. RIGO. Si rectè memini, Veteres vicinitate quoque prædia metiebantur. CONO. Rectè mones, quod propemodum exciderat, neq; enim in postremis molestijs ponendum vicinitatis malum, vt ad finem huius libri dicetur, cuius tœdio quosdam noui Agricolas pacis amantes, qui prædia optima deserere maluerunt, quàm iniurias improborum vicinorum tolerare, vt non abs re Hesiodus dixerit, πῆμα κακὸς γείτων. Sed inquies quorsum hæc tam longa procœmia? Certè ideo hæc altius repeto vt intelligas rationem meæ villæ. Nam cum sint villarum ędificandarum varia proposita, & alij ad voluptatem, alij ad luxuriam, alij denique ad necesśitatem ædificent atque constituant villas, antiquorum sententias de villa ponenda recensere placuit. Cùm autem eam opportunitatem quam illi requirunt ponendę villæ in omnibus loci natura non concedat, & alij fluminis, alij vel intra aggeris muni-

Vicinitatis ratio.

Vitruu.

Villa positio.

munitiones vel extra aggerem siti, qui vel maris vel fluminis propinquitatem vitare non queant, alij in paludibus, alij in syluis, nonnulli in montibus prædia habentes arte ac diligentia coguntur sarcire quod loci natura denegauit. Nos cũ fluuium vicinũ declinare non possemus industria quantum fieri potuit incommoda auertere studuimus, & quia fluuij exundationibus pericula sentimus hoc loco & extra aggerẽ siti ædificijs locum æditiorem delegimus, veluti in tumulo collocatis, Ne autem aquæ & glaciei impetus ea euerteret arborum sepimento cinximus. Ac verò vt aeris noxios halitus & ventorum infestos flatus atq; imbres vitaremus ianuas fenestrasq́; auersas ad salubritatẽ disposuimus. RIGO. Cæterũ videris tu aut maiores tui commodè & scitè collocasse hanc villam, Siquidẽ bifrons est antica, partim orientem partim meridiem spectans, & protecto ac menianis sic exædificata, vt & solem hybernum & æstiuam vmbrã excipiat. Adhæc ad ingressum prothyron ab occidẽte ventos & imbres ab ostio arcens. CONO. Totus fabricæ tractus vnius lateris lõgitudine, vt vides, in quo
frons

frons eſt, meridianam partem ſpectat, in
primo angulo excipiēs ſolis hyberni or-
tum, vt paululum ab occidente auerta-
tur hyemali, ita fit vt per hyemem illu-
ſtretur, & caloribus æſtate non infeſte-
tur. Nam ea ædificatio medium tempe-
ratumq; libramentum ventorum hye-
malium & æſtiuorum tenet, vt & æſti-
uos perflatus recipiat, & hybernis procel
lis minus ſit obnoxia, tametſi ſint quæ-
dam quæ & commodius conſtitui pote-
rant, & mihi ipſi diſpliceant. RIGO.
Sunt quædã quę videntur italicum mo-
rem imitata. CONO. Nonnulla quidē
vel qa vetuſtate collapſa à me paulo com
modius exædificata, ea autē quæ integra
reperi ſatis putaui, ſi ſarta tecta præſta-
rentur. RIGO. Perge obſecro explicare
cætera. Veſtibulum hoc videtur italico
more clauſum portis duab⁹. CONO. Eſt
quidem à me in eam formã abſolutum,
tametſi ſpeciem veſtibuli quandã habe-
ret ante, ſed non ita commodam, quare
quadratæ formæ veſtibulũ muro cinxi,
& porta amplior per quã currus inuehi
poſsit, ſi maiuſcula plauſtra vini vel alte
rius liquoris importanda cellarijs, aliud
eſt oſtium quod egredientib. ingredien-
tibuſ-

tibusq; aperitur. Spacio auté hoc propylæi vacuo vel inambulare vel aduenientes excipere licet, pergula adiuncta propilæo huic & topiarium vite vestitũ atq; cameratum cõsidere volentibus vmbrã præbet, adest mensa lapidea, nam aliquo ties cœnare soleo. E regione ostij vt vides ad meridianam vestibuli partem pistrinum est & mola farinaria, & furni pa ni coquendo, cęteraq; pistoria opera con ficiendo. Item cereuisiaria coqua cũ infumibulo ad hordeum madefactum dũ intumescens dissiliat torrendum in pelusiaci potus vsum. RIGO. Mira ad rem familiarem cõmoditas & industria. CONO. Hæc vitandis incendijs à villa, vt vides, semota. Adhęret puteus limpidissimæ aquæ, qui præter propinquos vsus & culinæ seruit alijsq; vsibus. Quandoquidem intra villã perenni fonte, & riuulis destituimur, alioqui maximè optandi magnoq; redimendi cum propter salubritatem æstiuosq; calores temperandos, tum hortis pratisq; rigandis, Aquæ enim maxima habenda ratio, quæ tam hominibus quã pecudibus salubritatis maximam causam præbet. Interim eam commoditaté sarcit partim puteus opti- *Aquæ ratio*

optimam aquã exhibens, partim cister-
na aquas pluuiales per fistulas plumba-
tas, & canaliculos excipiens. Sunt enim
hæ corporibus accommodatissimæ. Ac-
cedit vicini fluminis vsus. RIGO. Age
pistrinum hoc contemplemur, Audio
te nouo & inaudito molendi inuento v-
ti. CONO. Videbis. Cum molæ farina-
riȩ magnus in ampla familia rustica v-
sus, & procul absint publicæ, via quoque
impedita, mihiq; nullius seruituti ad-
dicto liberum sit vel domi vel vbicunq;
libeat molenda deportare. Cogitanti au
Molæ frumentariæ. tem de constituenda in hac villa mola,
cum ad aquariã aut πνευματικὴν quæ ven-
to impellitur, & locus deesset, & aucto-
ritas & manuaria ac trusatilis parũ com-
pendij afferret, iumentariam etiam ex-
truere operosius visum. Quare cum ali-
quoties vidissem tympanum haustoriũ
quod vel asinis vel mancipijs circuma-
geretur, eadem opera existimaui, & mo-
lam agitari posse, ad eum modum hanc
machinam excogitaui quam asini bini
molares à puero incitati pulchrè circum
Mola asinaria. ducentes frumenta frangunt, farinam
optimam reddentes, & quantum meæ fa
miliæ opus, interdum etiam vicinis per-
mitto,

mitto, sed gratuitò. RIGO. Laudo industriam. Quid nō humana solertia excogitat? CONO. Mihi certè vtilitatem non vulgarem præbet. Verum quia tardius opus procedit, iumentariam quoq; extruxi quam equis vacantibus circumagā. RIGO. Ecce lebetem vastum perquā commodè in angulum latericio parieti inclusum, cereuisiæ coquendæ seruire arbitror. CONO. Maximè interim accommodatur, & alijs vsibus. RIGO. Fistula illa infunibuli in superius tabulatū ascendens quorsum? CONO. Hordeo madefacto in cereuisię vsum accommodata quam crates vel testulæ perforatæ excipiunt, quibus hordeum madefactum ac dehiscens inspersum exiccatur. RIGO. Quid cupa illa ampla? CONO. Hordeum in ea maceratur quando sic res postulat, aliâs farina ad cereuisiā in ea miscetur, In proximo est pistrinū & artopæum gemino furno, alter communibus panibus & familiæ rusticæ seruit, alter panes αὐτοπύρους ac minores pro mea mensa, crustas quoque & placentas ac dulciaria coquit. Adsunt & arcæ farinariæ in quibus molita cōseruantur, lintres in quibus farina mollita fermenta-

tur ac maceratur. In mensa finguntur panes in furnũ mittendi. RIGO. Percommoda omnia. Sed aliud hoc ædificiũ in ambitu vestibuli quorsum seruit? CONO. Hæ ædes ab alijs seiunctæ primum hospitibus cubicula, deinde apodyteriũ præbent adiuncto balneo. Hæc vt cernis occidenti æstiuo aduersa, quo sint post meridiem vsque in vesperam illustria. RIGO. Sed insula illa, fossa cincta atq; à vestibulo ponte disiuncta splendidius, & elegantius ad amœnitatem ædificata

Prætoriũ. videtur, hanc arbitror prętoriã domum in qua cum vxore & vrbana familia seorsum tutiore loco diuersari liceat. CONO. Sic est, & propterea eminentiore collocatũ loco, simul quo & fundamentorum iniuria à fluuij exundatione vitaretur, & lætiorẽ prospectum aeremq; salubriorem præberet. Proinde & hortus & pomarium adiunguntur quæ herbarum spiramentis arborumq; virore & cœlum & prospectum commendent, fenestræ magna ex parte orientem, pars etiam septentrionem, pauciores occidentem spectant, nisi quod hyemalis temporis cubicula magis austro obuersa, cenationes, & peristilia meridiano æquinoctiali

ctiali subiecta, vt hyeme plurimũ, æstate minimum solis recipiant. Turris peristerotrophiũ præbet. RIGO. Frequens volatus, ex hoc columbario arca Domini cõpletur haud dubiè simul & culina. CONO. Si vt eximius ille & vndecunq; doctissimus Varro affirmat etiam seuerioribus. sæculis, paria singula singulis sestertiorũ millibus venire queant, vel inueniãtur tam stolidi vt Columella scribit qui quaternis millib. numûm binas quasq; mercẽtur columbas, fateor me nõ mediocrem quæstum hinc facere posse, verum nobis saginã vix ex hoc auiario exercere licet. RIGO. Quid nõ designat delitiarũ insana cupiditas? Nostra ætate par columbarum 60. florenis in Brabantia comparatum audio. CONO. In vrbano hoc ædificio nihil attinet te diutius remorari, horũ tu plurima vidisti splendidius & cultius extructa. Villã rusticã plustrare forte malles. RIGO. Maximè Video trifariã te ædificiorũ rationẽ distinxisse. CONO. Sic scilicet vsus reqrit vt in vrbanã, rusticã & fructuariã diuidatur. RIGO. Quid hæc cella ad ingressũ tã scitè extructa? CONO. Hęc cella villici est: nã eũ ad ostiũ excubare atq; scire *Villæ distinctio.*

oportet qui introeant aut egrediantur, quid ferant aut efferant, Indidem quoq; culinā inspicere potest, ac contueri audireq́; quid illic agatur. Quandoquidē ibi præter cibos qui coquuntur illic & capiuntur, etiam hyeme antelucanis horis res aliquot ibidem conficiuntur. Supra ianuam procurator meus cubiculum habet vnde in vestibulum & ad portā prospectus patet, & is villicum ex vicinia obseruat. RIGO. Magnam vigilantiā narras, idq́; ex Varronis doctrina te retinere arbitror. CONO. Sic vsus monstrauit. Vicinum vtrique armamentarium. RIGO. Deus bone quę hîc instrumentorum taberna? CONO. Agricolā vult Hesiodus omnia habere parata, vetatq́; commodare ab aliis, μὴ σὺ μὲν αἰτῇς ἄλλον, ὃ δ' ἀρνῆται, σὺ δὲ τητῇ, ἡ δὲ ὥρη παραμείβηται, μινύθῃ δὲ τοι ἔργον. Quare sic institui meum villicum vt omnia bina habeat. M. Varro adminicula & instrumēta rustica trifariam partitus est: in vocalia, in quibus sunt liberi, mercenarij, aut conductitij: Semiuocalia in quibus sunt iumenta operi destinata, Muta sunt hæc quæ vides. Muta instrumenta minora quæ huc recondi possunt, dolabræ, secures

Hesiod. ἡμέρων.

Instrumenta rustica.

res & ſalces,vt vides varij generis, ſecu-
res ſimplices,ſecures dolobratæ, ſecures
liquificæ , ſecuriculæ, Falces meſſoriæ,
falces putatoriæ, quibus in arboribus &
vitibus vtimur,falces fœnarię,falces ad-
úrę , ſtramentariæ, falces verriculatæ,
roſtratæ,denticulatæ, lunatæ,falces vi-
naticæ, ſcirpiculæ, ſyluaticæ, arboreæ,
ſtramentariæ.Cultelli,cultelli curui,li-
gones,palę,lupi.Serræ maiores & mino-
res,ſerriculæ, ſerrulæ manubriatæ,van-
gæ,runcones,mergæ, vnci ferrei, furcæ
ferreæ,bidentes, tridentes, quadriden-
tes,forcipes, forpices, marræ, limæ,cu-
nei,conſibulæ,raſtelli, mallei, rhoptra,
ratra,aſciæ,ſuilæ, phlebotoma, ſcalpel-
la,canteria,caſtratoria inſtruméta,ton-
ſoria,vectes,præla,regulæ,ſuculæ,coch-
leæ,trochleæ,organa, gerania, tympa-
na, ſarculi ſimplices & bicernes,iuga,lo-
ra,frena,habenæ,capiſtra,epomides, fu-
nes, funes lorei, ſportea, fibulæ, ſitulæ
vanni,flagella, tribula, hoſtoria, radij,
radulæ, ſacci, culei, vtres, hami ferrei,
ligneæ mandibulæ, ſtuparij mallei, fu-
ſa,coli,ſpondyli,ignitabula,ignarij,cra-
tes variæ,crates ſtercorarię, ſurpeæ ſter-
corariæ,corbes, cophini, fiſcinæ, funes,

De inſtrumentis his vide in ruſticis vocabulis noſtræ explicationis.

& restes varij generis, funes ductorei, lorei, plaustrorum, aratrorum genera & partes mox vbi in chortem ad fenile venimus ostendentur: dolia verô cupæ, labra, vinaria, cereuisiaria, aquaria, tubuli, infundibula, siculæ, modij, semodij, opercula doliorũ, quala satarìa, culei quali in cereuisiaria & vinaria apotheca & penuaria ad eundem modum, Quemadmodum rutabula, sacci, incernicula, cribra, excussoria, pollinaria, in pistrino, & alia alijs vsib. destinata instrumenta suo quæque loco recondita, ad vsus suos necessarios conseruantur. Necesitas rustica sic postulat vt omnia duplicia sint vel plura prout numerus seruorum & vsus exigit. Vt si vnũ amittatur vel confringatur ne sit opus à vicino petere, néue opera cessent, & dum vnum reparetur interim ocio liceat vti. In vrbem aũt proficisci parãdorum instrumentorum gratia nõ est ex re rustici: adde ꝙ instrumentorum vsus dilatus operas suspendit, & plus in operis seruorum q̃ in pretio earũ rerum consumitur, taceo ꝙ in vrbes profectio segniores facit. R I G O. Scitè mehercule omnia suo loco disposita. C O N O. Primũ ea secreuimꝰ, quib. quotidiè vten-

vtendum, vtq; in promptu sint: deinde quibus mẽstruus, annuus aut rarus vsus: Hæc ipsa ꝓcuratori aut villicæ annumerata tradidimus, & vbi ea ponerent demõstrauimus atq; vt salua sint, sua cuiq; annumeraturis, vt quodcunq; opus esset sciant vnde darẽt, & meminerint q̄d cui dederint, & cũ recepissent suo loco reponerent. Præcipimus quoq; vt sæpius saltem singulis mensib. ea inspicerent, & si opus, reficiẽda curarẽt. RIGO. Pręclara res est ordo nihilq; in reb⁹ humanis pręstantius, vt & ordine quæq; fiãt, & ordine recõdita, si opus sit, promãtur. Huius singulare exẽplar cõmemorat apud Xenophontẽ Ischomach⁹ in naui Phęnicũ, in qua mirũ quanta suppellex in tã angusto vase, omnẽ suppellectilẽ q̃ mortales vtuntur secũ ferebat, oĩa interim sic collocata vt inter se minimè impedimento esſẽt, & suo quęq; loco reposita in prõptu erãt. CONO. Et ipse descriptum habeo catalogũ instrumentorũ, & villic⁹ ac villica itidẽ. Procurator clauẽ habet armẽtarij & cuiq;, vt dixim⁹, deprõpta tradit instrumẽta, absolutoq; o͞pe reponit. Neque ipse iubẽs alijs mutuo aut cõmodato do. Duos aut tres vicinos habeo vnde

Xenoph. Oecom.

Ordinis cõmoditas.

vtenda peto, & quibus viciſsim do, præter hos nemini. Sic me docuit ſapiens Cato. RIGO. Idem ni fallor docet ex inſtrumento ruſtico agrũ æſtimare, Quare è tam amplo inſtrumento agrum ampliſsimum æſtimare licet. CONO. Inſtrumentorum conduplicatio multitudinem auget: alioqui ſi pro modo agri ſingula inſtrumenta deputentur, nõ ita multa viderentur. RIGO. Sed perge quæſo villam ruſticam explicare. CONO. Vides pauimentum ante culinam vacuum, vnde ſimul in culinam patet ingreſſus, & cellas familiaricas ac iumentorum ſtabula, quæ conuenit eſſe vicina, vt ſi quid noctu iumentis accidat, familia mox adſit, curetq́ue neceſſaria. RIGO.

Culina. Culinam cerno bene inſtructam, induſtrium autem hoc quod contignationes opere tectorio loricatæ. CONO. Sic primum numeroſæ familiæ alendæ poſtulat neceſsitas, quam hîc prandere, cœnare morariq́; oportet magna parte, Deinde aduerſus incendia loricatio conducere viſa. Ad culinam ancillarum cubicula. RIGO. Fumarium ad focum nõ ineptè adiunctum, ſuccidijs, perinis, carnibusq́; bubalis ac piſcibus fumatis bene inſtru-

instructum. Coquinæ non incommodè lauatrina admota. CONO. Ad parietem hunc intergerinum, qui concraticius à Papiniano nostro vocatus, qua hîc priorem villæ rusticæ partem à culina distinguit, sic villici cubiculum abstructum, vt ea quæ in culina, & vt diximus superius anticam ingredientes egredientesq́; atque etiam in posteriorem ædium partem conspicere posit: huic itidem admota penuaria cella, apotheca, & hypogea trifariam distincta, primum lacticinijs, alterum cereuisiæ vini & poculentis, tertium salsamentis, & quæ his affinia. Hîc ad meridiem & occidentem nullæ fenestræ, solem orienté & septentrionalem lucem admittunt. Quod hic aer putrefactioni minus obnoxius & duraturis conueniat, E priore ædium parte quæ excelsior est, conscenditur in tabulata in quibus frumentum excussum reconditur. Ea itidem vndique clausa & loricata aduersus murium iniuriam, Fenestris clatratis lucem à septétrione excipientibus. In propinquo est tabulatū aliud clausum oporothecæ, & ipsum modicis fenestellis aquilone inspiratur. Siquidem ea cœli positio frigidior minus

Intergerinus paries.

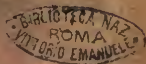
Penuaria cella.

Apotheca.

Hypogea.

Tabulatū frumentarium.

Oporotheca.

humida, vnde perennitatē conditis frumentis, oporis alijſq́; rebus afferunt. Iam vero poſteriorē huius ędificij partē licebit ingreſſo per oſtium hoc cōtemplari, hîc patentem vides areā, in qua aliquando flagellis excutitur frumentū, trituratur atq; vannis expurgatur ventilaturq́; ac cætera ruſtica opera ſub tecto expediuntur, maximè antelucanis & hybernis horis præſtanda, tametſi alias idem in area horrei fiat: Ab vtraq; autē parte ſeruorum cubilia & alia tabulata & palearū ac reliqui pabuli iumentorū receptacula, Sunt & ad equilia ſeruorum cubicula vtrobiq; iumentorum cuſtodię cōſtituta. Ancillarum autem cubicula ad culinā lauatrinamq́;. Conſeptum hoc intue-
Conſeptū. ris vndiq; clauſum, nimirum vt & bubulum pecus aliaq́; animalia tutò contineantur, quoties vel aquatum vel ſtabulis repurgandis emittuntur. Atq; hîc anſeres, anates, pauones, Indicę atq; alię chortales aluntur aues: Eſtq́; conſeptum vndiq; ſic ſtabulis, horreis alijſq́; ædificijs cinctum, vt ſepimenti vicem illi præbe-
Chors vel Cohors. ant. Chortem duplicem eſſe voluit Varro, vnam quę interius impluuium habeat lacum, vbi aqua vel ſaliat vel ſtagnet ſitq́;

sitq; semi piscina. Boues enim & equi vel ex aruo reducti vel stabulis aquatum ducti hîc bibunt, hîc perfunduntur & obluuntur, atque idem vsus anseribus, porcisq́; & ouibus dum à pabulo redierint. In chorte exteriore lacum esse oportet vt perticæ, rotæ, ligna iniecta macerentur, & rusticis instrumentis tectisq́; idonea reddantur. Chors hęc crebris operitur stramentis ac paleis vt conculcata pedibus pecudum sit ministra fundo, vtq́; sit ex ea quod euehatur. Cernis in consepto sterquilinium bifariam partitum, nam in alterum recens è stabulis egeritur fumus, ex altero vetus in agrum euehitur: nam quod effertur recens, minus bonum, melius vbi flacuerit ac computruerit. RIGO. Quid sibi volunt virgæ, frondes atque stramenta instrata fimo? CONO. His vindicatur à sole fimus, ne succus quem terra flagitat à sole exugatur. Vnde è lauatrina effusa aqua huc confluit qua subinde irrigetur. Varro huc quoque sellam familiaricam admouendam iudicauit, Agedum ne in sterquilinijs diutius moremur, ad ædificia & tiguriola quę conseptum claudunt, veniamus. Maiuscula illa tecta hor-

Sterquilinium.

Horreum frumentarium. horrea ſunt, quibus demeſſa frumenta & ſegetes importantur. Quibuſdam locis nubilarijs vtuntur, alicubi quaternis tignis æquali diſtantia fixis, imponunt tectum penſile vt ſurſum deorſumque mitti queat, *Berg. montes.* montes appellant, quibus frumenta recondunt. Sed clauſa parietibus magis probantur. Ab altera parte horrei ſtabula ordine cõſeptum cingũt. Et quia Virgilius ſtabula meridiem, Vitruuius etiam ignem ſpectare vult, eum modum ſecuti ſtabula pecorum iumentorumq́; *Stabula.* ſic conſtituimus, Ac primum equorum, quibus ad agrum colendum trahendumq́; vtimur. Eſt & aliud equile iuxta prætoriam villam equis ſeruiens equeſtribus. RIGO. Apparet elegantius id conſtructum. CONO. Hinc ouile, mox bubile & vitulorũ ac iuuencorum, poſt hara bifariam diſtincta, altera fœtæ ſcrofę clauduntur, altera promiſcui generis receptaculũ præbet. Eſt & tertium porcile non procul à lauatrina porcis ſaginandis deſtinatum, Quibusq́; ſtabulis cubilia ſeruorum adiuncta, quibus cuiusq́; generis cura demandata, vt ſi res exigat ad ſua ſit cuiq; facilis accurſus. Poſtremo fœnile ſuccedit

quo

quo fœnum superiori parte reconditur, Inferior pars aperta rhedas, plaustra, vehicula, carros, petorita, pilenta, esseda, cisia, occas, traheas, aratra, vrpices, cylindros, temones, rotas, cardines, tympana, canthos, modiolos, apsides, ausas, iuga, stiuas, bures, vomeres, rastra, istoboas, & eius generis instrumenta recipit, iisq; tectum prębet, quibus pluuium cœlum inimicum, & simul intra conseptũ aduersus fures tutiora suoq; loco collocata conseruantur. RIGO. Dic amabo quisnam his tam multis curis intendit & in officio quenq; continet? CONO. Villicus quidem vniuersæ tam familiæ quàm Rei Rusticę pręest, præterea procuratorem habeo, qui quasi agonotheta adhibitus, fructus atque pensiones recipit. RIGO. Villicum peritum esse oportet atque fidum. CONO. Rectè iudicas: Nã villici & medici, vt Xenophon scribit eadẽ ratio, Est enim deligendus qui vsu Rerum Rusticarum instructus, & exercitatus reliquarum operarum magister sit, qui ipse in opere præeat, edoceat subiectos, commodeq́ue faciat quæ præcipit. Siquidem nihil sine exemplo docetur ac discitur. Vt enim Cato dixit

Vide vocabula rustica.

Villici ratio.

de

de patrefamilias priſci moris, Malè agi cum Domino, quē villicus doceret. Sic rogatus à Socrate Iſchomachus vtrumne villicum mercari tanquā fabrum oporteret, an inſtituere potius domi conſueuerit. A me inquit inſtituitur. RIGO. Verùm hęc priſci moris, quo nemo Rei Ruſticæ ignarus, mirum autem te in principum ac Reip. negotijs verſatū hoc tempore (quo pauci præter ruſticos & mancipia huius exercitij periti ſunt) hiſce reb. animum adijcere potuiſſe, vt appareat, quaſi nulli alij rei vacaſſe te quam Ruſticæ. CONO. Mihi profectò veriſimile nō ſit, eum peritum villicum comparare poſſe, qui ipſe non intelligat quibus rebus eum inſtitutum eſſe oporteat, neque opus exigere rectè poſſe, qui quod aut qualiter faciendum ſit non intelligat, atq; à miniſtro diſcat: Nemo enim bonus artis æſtimator niſi peritus. In deligendo autem villico quatuor maximè requiro, vt ſit beneuolus, diligens, imperio aptus & iuſtus. Quintū ſi adieceris nō repugnauero pręſertim quibuſdam regionibus, nempe vt à temulentia ſit alienus, nam ebrioſo cura officij pariter cum memoria ſubſtrahitur. Non requiro

Quæ in villico requirenda.

quiro

quisquã vrbanas & delicatas artes nõ didicerit: Sed potius eligendus qui à pueritia rusticis operibus induruit, & experimentis comprobatus, ætatis mediæ, ne vel adolescentia ætati detrahat, vel prouectior operi succumbat laborioso. Conuenit tectonices esse mediocriter peritum, vt si quid in stabulis, carpẽtis, alijsúe rusticis instrumentis ruptũ fractumúe subitã reparationem requirat, id sarcire posit, parietes delutare, sepimenta fulcire valeat. Item veterinariæ artis nõ ineruditus. Qui apud eruditos villicos sit institutus, is sperabitur ad imperandum non ineptus: Nam sunt plæriq; qui etsi operum probati artifices ad imperandum tamen gubernandumq́; inepti sunt, & vel ferocius vel indulgentius familiam regentes domini rem corrumpunt. Proinde explorandus ante, quàm recipiatur villicus. Neque hoc solum considerandum an disciplinam ruris teneat exactè, verumetiam an domino fidem & beneuolentiam exhibeat. Sine quibus nihil proderit quantumuis magna peritia rustica. Præcipuè autem in hoc magisterio æstimare, & scire conuenit, quid laboris cuique conueniat:
Sunt

Sunt enim quædam opera quæ vires magis quàm peritiam requirant,& contra. Quare in delegendis his delectum & iudicium habere,& villicum arbitrũ esse atque æstimatorem harum rerum operæpretium fuerit, Quod fieri non possit,nisi ipse sit peritus. Non minus igitur docendus villicus quàm faber aut alius artifex. Et rusticationis artem non paulo difficiliorem & ampliorem dixerim. Vnde mirandum in hac tam necessaria arte tam paucos reperiri, & discipulos & magistros. RIGO. Forte magnitudo rei deterruit, & difficultas. CONO. Quare non etiam oratores deterruit, quia nullus dum perfectus repertus orator, vt contendit Cicero. RIGO. Quis ergo docebit villicum? CONO. Rectè rogas, dicam. Quanquam autem in vniuersum de Re Rustica pauci præceperint, & singulis etiam exercitatos non multos reperias. Quare futurus villicus veluti per gradus instituendus videtur, ita vt à pueritia primùm pecora pascere minora, inde arméta & equos curare, fodere, arare, triturare, plantare, serere, metere, sæpire, ædificare, sarcire rupta instrumenta rustica, laniare pecus,

Rusticationis artis difficultas.

Institutio villici.

pecu, pecori & iumentis ac veterinis ægrotantibus remedia adhibere, & si qua similia opera discat, oportet atq; sic per omnia rusticæ disciplinæ genera exercitatus ad magisterium ascendat, non secus quàm de Episcopo docet Gregorius Nazianzenus, & Cicero de Imperatore per omnia militiæ tyrocinia educando. RIGO. Miram mihi commemoras philosophiam. CONO. Quod initio dixi ætatem maximè probari à trigesimo anno ad sexagesimum: Nam adolescentię illa lasciuia deferuescente neque amoribus alijsq́; auocamẽtis abstrahitur ab officio, vbi enim his se dederit vitijs, nihil aliud cogitabit quàm amores, neque præmium iucundius quàm libidinis fructus, nec supplicium grauius quàm frustratæ cupiditatis. Adhæc sexagesimũ annum excedens piger, & deficientibus viribus lassus redditur & tardior. Equidem vnius villici operam malim agilem & industriã quàm plurium aliorum seruorum negligentem, non aliter quàm ille qui ducem leonem militibus ceruis optauit potius quam contra ceruo duce leones milites. Hoc imprimis curare oportet, cùm plurimum re- *Aetas villici.*

ferat à primo mane opus aggredi, vt villicus ſit vigilans, vtq́; patrisfamilias vices ſubiens primus cubitu ſurgat, poſtremus cubitum eat, prius villam videat clauſáne ſit, & vt ſuo quiſque loco cubet, vtq́; iumenta pabulum habeant recteq́; ſtabulentur, vt familiam ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat, ipſe ſtrenuè præeat, neq; patiatur ſtatim à prima luce quenquã cunctanter & languidè procedere, ſed velut in aliquod prælium cũ vigore & alacritate villicum tanq̃ ducem præcedentem ſequi, Varijsq́; exhortãdi artibus in opere ipſe excitet laborantes, nonnunquam tanq̃ deficienti ſuccurſurus inſtrumentum auferat, parumper & ipſe fungatur officio eius, moneatq; ſic fieri debere, vt ab ipſo fortiter ſit effectum. Atq; vt diligens opilio mane oues educens, & veſperi reducens curat necubi pecus aliquod deficiens in agro relinquatur: Sic & villicus ſeruos domum reducens, nõ in domicilio ſuo deliteſcet, ſed cuiuſq; curam agat diligenter, Si quis forte vel ſaucius vel debilitatus fuerit, adhibeat fomenta, & ſi languidior, in valetudinariũ deducatur, neceſſariamq́; curã adhiberi iubeat.

Cura familiæ.

beat. In eum vſum ædificium illud à reliquis ſemotum deſtinatur, vt ægrotantes eô deducantur, atque inibi curentur maximè ſi contagioſo morbo infecti, ne alij contagio ledãtur. Oportet enim Agricolam hanc familiæ curam valetudinis non negligere. Et prꝑſtat eos qui rectè valẽt curare, atq; operariorũ morbos præuertere quantumq́; poſsibile, cura & antidotis anticipare, Nempe vt cibus & potus ſalubris à cellarijs aut culina ſine fraude præbeatur, non corruptus aut qui valetudinem offendat: Proinde villicus in conſpectu familiæ cibum, & non aliũ capit, ita fit vt cibus diligenter & ſalubriter apparetur, Et quia in agro nõ ſemper adſunt medici, expedit morbos diſciplinæ exemplo curare ſumpto ab his qui ſimiliter ægrotarunt in eadem regione eiuſdemq́; naturæ. Eos qui in ſole laborant corpora & venas lædit Sol, oportet alimentum ipſis detrahere, vt nõ ſemel neq; bis, ſed paulatim ac ſꝑpius comedant. Hꝑc enim ratio valetudinem conſeruat, & concoctioni ꝓderit. Aliqui abſynthites vinum & iuſculum, in quo abſynthium coctum præbent. Conuenit & ſuo tempore quietem permittere, atque

Valetudinis familia cura.

vt ijs temporibus quieti potius quàm ne quitiæ vacent. Cauendum ne incalentes frigidiora potent, aut humi cubent, Si aqua non ſit bona, coquatur, conuenit & ptiſana. Meminiſſe oportet & homines eſſe ipſos ſeruos. Ac deniq; ex huiuſmodi cura naſcitur beneuolẽtia & obſequium. Quinetiam fidelius ſeruire ſtudent qui conualuerint, cum eſt ægris adhibita diligentia. Et quod in maioribus imperijs quoq; difficulter cuſtoditur, conſiderare debebit villicus, ne aut crudelius aut remiſsius eos habeat. Semper foueat bonos ac ſedulos, parcat etiam minus probis atque etiam temperet, vt magis reuereantur ſeueritatem quàm vt ſeuitiam deteſtentur. Id quod efficere poterit, ſi maluerit cauere ne peccẽt quàm cum deliquerint ſero punire. Siquidem nulla eſt nequiſsimi hominis arctior cuſtodia quàm aſsidua operis exactio. Adeò vt veriſsimum ſit Catonis oraculũ. Nihil agendo diſcere homines malè agere. Dimenſum & cibus ſuo quoq; tempore præbeatur, conſueſcat familiam circa larem focumq́; familiarem cibum capere ſemper, atque ipſe in conſpectu eorum epuletur, Sitq́; frugalitatis exemplum.

Imperij moderatio.

Catonis oraculum.

plum. Si quem deprehendat fidelem & gnauiter laboraſſe, hunc beneuolentiæ indicijs ac munuſculis alat, atque in officio contineat. Adhæc cultā veſtitamq; familiā vtiliter magis habeat quàm delicatè, vt videlicet munita ſit aduerſus frigora & imbres. Mercedem laborum maturè perſoluat ne vſquam detrectandi laboris occaſionem prætexere queāt. Et ſicut cibus & veſtis neceſſaria ita etiā caſtigatio. Nam Sapiens ait. Flagellum equo & camus aſino, & virga in dorſo ſtultorum. Et iterum. Qui delicatè nutrit ſeruum ſuum pòſt ſentiet eum contumacem, Pręcipuè enim curabit vt Deum timeant, non patiatur temere atque è conſuetudine iuramentis ac blaſphemijs vti, neque ſcurrilia aut impia verba miſcere. Quinetiam prouidebit vt Catechiſmum teneant, orent, feſtis diebus concionem audiāt, ſacramenta ſuo tempore communicent, cauponis aut nequitiæ ne vacent. Sed vt Poeta ait quædam etiam feſtis fas exercere diebus, à ſacris & cibo ſumpto fundum obambulent, inſpiciant ſicubi ſegetibus iniuria fiat an à pecoribus lædantur. Sepimenta diruta reficiant, iumenta & pecora inuiſant.

Feſtis quæ exercenda.

Breuiter Villicū in his omnibus ceu ἐπίσκοπον καὶ ἐργοδιώκτην esse oportet. Sic fiet facile vt suo quique officio fungantur. Villicus autē in villa sit perpetuò, ne absentia sua cessatorem faciat familiam, néue cessandi vel delinquendi spatium prębeat. Non sit ipse potationibus, ludis deditus, Neque etiam venandi piscandiq; studijs, nisi sic prædij vsus postulet, auocetur. Hospitem non nisi ex familia domini quàm rarissimè recipiat, Non negotietur neque sibi, neque pecuniam domini in animalibus aut in alijs promercalibus occupet, quandoquidem hæc negotiatio curam villici retrahit, nec vnq̄ patitur eum cum rationibus domini paria facere, sed vbi numeratio exigetur, res pro nummis ostenditur. In vniuersum hoc à villico obtinendum, ne putet se plus sapere quàm dominū, néue existimet se scire quod nesciat, quæratq; semper addiscere quod ignorat. Nam cum plurimum prodest peritè aliquid facere, ita plus obest perperā fecisse. Columella mauult illiteratum qui tenacis sit memoriæ, Nam eiusmodi villicum ait sæpius numos domino quā librum afferre, vel quia nescius literarum

minus

minus poterit rationes cõfingere. Vxor villico sit contubernalis quæ contineat eum,& in re familiari adiuuet. Eam cõuenit esse ætatis eius quã in villico exegimus superius,robore,valetudine,continentia,vigilantiaq; commendatã, neque specie nimis fœda ne villicũ à se alienet,neq; nimia specie desidẽ intra tecta contineat, cui cum familia prodeundũ, & peractis operibus fatigato redeundũ. Villica interim culinã, domesticaq; capesset opera, ancillas regat, & in officio contineat,suppellectilem conseruet, dimensum cuiq; prębeat. RIGO. At tu mihi videris è villico facere dominũ ac patrẽfamilias, & rursus è domino villicũ. CONO. Nostra ætas mollitie corrupta veterum & maiorum nostrorum studia simul & honestissima & vtilissima negligit. Siquidẽ tum domini ipsi Rem Rusticã regebant, & malè cum domino agi existimabant, quem villicus doceret, vt Cato tradidit. Quinetiã Varro queritur temporibus auorum patresfamilias falce & aratro relictis intra murum correpsisse, & in circis potius & theatro quàm in segetibus & vineis manus mouere, Vnde Cato & veteres plurima, quæ nos in villi-

Villica.

Patresfamilias veteris Rei Rusticæ.

villicum conijcimus patrisfamilias curæ tribuerunt. Equidem etsi villico curam familiæ commiserim, ipse tamen veteres imitatus inspector, & aganotheta operarum esse meoq; ductu & imperio præcipuè fundũ regi volo. Comiter tamen vt ante de villico dixi, cum colonis atque ipso villico ago, auariùs opus exigo quàm pensioné. Sed nimis diu te circumduco ieiunum, Age ad prandium procedamus. Non in Apolline prandebis, neque Lucullanam villá tibi ostendere volui, vt vidisti, sed Cincinnati aut Abdolomini aut denique Laertæ tugurium. Hîc vides rustica ædificia ab hoc nostro vrbano fossa disiunctũ, sed ita vt quæ in villa fiunt in conspicuo sint. Hîc ego cum vxore & familia vrbana versor.

Auarius opus quam pensio exigenda.

Vrbanum ædificium.

RIGO. Eleganter, scitè ac percommodè omnia, nihil, quod ad absolutam villæ constitutionem necessarium videatur, prætermissum. Accedit præterea domus pari industria simul & iucundo & vtili loco posita. Heus tu Metella plane Martham agis plus satis in culinarijs apparandis sollicita. METELLA. Nequaquam, Rusticis his epulis, non artocreis, non tucetis, non ferina aut ostreis scau-

ſcaurisq́; aut denique aulico apparatu ex cipieris, Sed oleribus, acetarijs, ouo recenti, pullo atque agno. RIGO. Hæ dapes mihi ſunt longè gratiſsimę. CONO. Fruere igitur et villum noſtrũ ἐπιχώειον experire. RIGO. Certè Rheticum Phalernumq́; ſuperare videtur. Nõ arbitrabar hoc agro vitem cõſeri aut certè tam præſtantia vina gigni. CONO. Cultura diligens, & anni felicitas ſic tribuit. RIGO. Age diutius hæremus in menſa, cœlo tam ſudo lætoq́; nos euocante, piaculum eſt non frui conceſſa voluptate expatiandi fundiq́; tui cõtemplandi. CONO. Cœlum vt ais cum temperatũ neq; ſolis ardore neque tempeſtatibus moleſtum ſit, equum vt dicitur, in campum prouocas, cum ipſe alioqui iuxta Catonis præceptum quotidie, quãdo hîc ſum neque vel cœli inclementia vel alijs neceſſarijs occupationibus impediar, agrũ circumire conſueuerim, ſi ſic videtur educam te agrum tibi meum commonſtraturus. Non exiſtimabis te latifundia Metelli aut Luculli, ſed mediocris cuiuſdã hominis, qui ſuis facultatibus contentus, quod ſit eſſe velit, nolitq́; cum Attali aut Cæſaris conditionib. permu-

tare. RIGO. Amabo differas aliquid de agri ratione, culturaq; cùm te videam diligentem patremfamilias, & huius rei non ignarum. Vehementer enim cuperem huius disciplinæ præcepta audire præsertim nostris accommodata vsibus.

De agro diligendo curandoque.

CONO. Si turpe est Patricio viro, & causas oranti, vt Iurecõsultus ait, Ius in quo versatur ignorare, quo turpius aut certè damnosius agricolam terrã, cum qua illi res est ignorare, Quo enim pacto de opere rustico iudicare poterit, rectè an secus factum, qui agri colendi artis sit imperitus. Cæterarum artiũ professores multa quæ ad eorum disciplinas pertinent de industria occultare solent. Agricola contra, opus suum gaudet ab omnibus cerni, Rogatusq; quanam ratione egerit curetq;, libenter explicabit, adeo ingenuos hæc ars homines facit. Equidẽ fundum meũ ad antiquorum diligentiam magis quàm ad luxuriã direxi. Quare prius illorũ sentẽtias explicabo, post nostra accommodabo. Principio agrorum & soli Italici gradus Cato nouẽ facit. Vineæ primum tribuens quæ bonũ & multum vinum profert, proximum horto irriguo, tertium salicto, sequentem

Agricolæ candor.

Agrorum gradus.

tem olivueto, quintum vbi pratum, sextum vbi campus frumentarius, septimũ deinde syluæ cæduæ attribuit, octauum gradum vbi arbustum, postremũ glandiferæ syluæ. Quanquam verò hos gradus non omnes probent, vt Varro testatur, & his regionibus non omnium sit vsus, sed præcipuũ ducimus hortensem atque frumentarium, & qui piscinis vtilis. De frumentario prius, de pascuis, pratis, syluis & salictis pòst suo loco differetur. RIGO. Huius igitur ingenium & rationem explicare ne graueris, & vnde bonum agrũ agnoscere detur. CONO. Cato agrum optimum iudicat ad radicem montis planitie ad meridiẽ excurrente, qualis est totus Italiæ situs. In frigidis & septentrionalibus regionib. conuenit oppositũ agrum orienti & meridianæ plagæ, ita ne alicuius magni montis obiectum his duabus cœli regionib. exclusis algore rigescat. In calidis pars potius septẽtrionis optãda, quæ & vtilitati & voluptati & saluti pari bonitate respõdeat. RIGO. Aiunt terræ cuiusq; ingenium indagare necessariũ. CONO. Rectè quidem, Citius enim terrę quàm hominis ingenium agnosces. Nã illa culta

De agro frumentario.

non

non mentietur ſed facilem ſe omnibus præbet. In aliena terra cognoſcenda Iſchomachus Xenophonticus pręcipit vt fructus & arbores illius terræ contempleris, neq; colere contra cœli naturam contendas niſi prorſus operas ludere, & θεομαχεῖν velis. Varro contendit terram diſcernendam, ſi in ea ſit lapis, marmor, arena, ſabulum, rubrica, creta, argilla, glarea, carbunculus, hoc eſt, quæ ſole feruet, eam radices ſatorum comburere. Item ſi vliginoſa alijsq; accidentibus obnoxia. Atque hæc rurſum pro regionis natura aut bona eſt aut mala, locis quibuſdam lapidoſa infrugifera eſt præſertim frugum & plantarum. Alicubi viciſsim agris lætificandis vtuntur lapidibus ac tofis, vt in Arduennæ finibus quibuſdam videre licet. Theophraſtus narrat, Corinthios lapides è Syracuſano agro legiſſe, agrumq; deteriorem reddi diſſe, cùm exemptis lapidibus in calida regione non haberet quo ſe protegeret. Alibi in montoſis petricoſisq; locis auena feliciter prouenit. Ad eundem modum oportet in reliquis terræ ſpeciebus ſimul & regionis & eorum quæ ſeruntur rationem habere, Nam & ſabulum ali-

De terræ bonitate cognoſcenda.

quot

quot locis tanquam terræ adeps fœcundandæ terræ inſpergitur fimo inſtar, & alicubi quædam melius ſabulo proueniunt. In Africa putres arenæ fœcunditate robuſtiſsimum ſolum vincunt Columella teſtante. Refert quoque ſabulum album aut rubicundum aut luteum ſit. Adde terrarum ſpecies nonnullas fallere colore & qualitate. In quibuſdam regionibus nigra, quam pullã vocant, laudabilis, in alijs pinguis rubrica melius reſpondet. Britaniæ cretoſa terra lætas facit ſegetes, & paſcua optima. Alibi denſa & glutinoſa exuberat, atque in his ipſis cognoſcere oportet, quid recuſet collis, quid campeſtris poſitio, quid cultus, quid ſylueſter ager: quid humid⁹ & graminoſus, quid ſiccus, quid ſpurcus. Et in plantis, quæ vitibus, quæ alijs arboribus, quæ ſiccis, quæ humidis gaudeant. Virgilius putre ſolum commendat nimirũ pingue, quodque facile reſoluatur. Id enim & labore & impenſa minima colitur. Proximũ pinguiter denſum, quod impenſam coloni & laborem magno fœtu compenſat. Nullum deterius ſicco pariter & denſo ac macro. Id enim & difficulter tractatur, & tractatum magno labori

bori non refert gratiam, nec deniq; relictū pascuis vel pratis abundè sufficit, quare huiusmodi solum fugiendū. Deprehenditur & notis certis terræ conditio. Nempe aqua exigua conspersa gleba si manu subigatur,& glutinosa è leuissimo tactu pressa inhærescat, ac picis in morem ad digitos lentescat habendo,vt canit Poeta, eademq́; illisa humo non dissipatur, quæ res admonet ei naturalem inesse pinguedinem. Adhęc terram frumentis habilem licet cognoscere, si frequens iuncus, si cardiuis, trifolium, ebulus, rubus, prunus, & alia quædam quæ non nisi pingui dulciq́; solo proueniunt. Vti vicissim macram & amaram declarant atræ & degeneres herbæ, frigidum solum retorridè natæ, vliginosum tristes, rubricam oculi, argillosam quæ operi difficillima quæque rastra & vomeres ingenti onere grauet. Item soli commendatio si frequentes alites corui & cornices vomerem comitentur aratoris vestigia radentes. Cognoscitur & odore terræ bonitas cum sub occasu solis in quo arcus cœlestis deiecerit capita, & cum de siccitate maduerit imbre, suauem emittit halitum è sole conceptum.

Notæ terræ bonæ.

Sapo-

Sapore quidem si glebam fictili vase dulci aqua madefactam saporis indicio explores, qualis sapor talis terra erit, si dulcis pinguis, si amara macra. Salsam autem fugiendam etiam in sterquilinijs. Meminisse quoque oportet terram sæpe mutari, & è fœcunda fieri sterilem, Id quod in Thessalia olim factum tradit Plinius, & nostra ætate plærisque locis nostræ regionis compertum. Accedit, eandem terrã quantumuis pinguem nõ omnia ferre quod prudenter admonuit Poeta. Nõ omnis fert omnia tellus. Adde, cœli rationem plurimum conferre solo, neque cœlum neque aerem vbique eiusdem temperaturæ. Quare prudentis est patrisfamilias ingeñium, & positionem agri sui subinde contemplari, omnique tempore anni, siue in herbis, siue in frugibus naturam agri cognoscere. Considerandum igitur quid quoque loco serere expediat, alia enim ad frumentum, alia ad vites, alia oleo accommodata, alia fœno & pabulo. Neque in pingui terra seruntur omnia rectè, neque in macra nihil. Rectius in tenuiore terra seruntur quæ non multo indigent succo, vt cythilus, sporia,

Terrã mutari.

Cœli ratio in temperatura terræ.

Quid cuique terræ conueniat.

cicer

cicer præter legumina quæ velluntur, & nõ subsecantur. Pingui rectius seruntur quæ succi sunt maioris, vt holus, triticum, siligo, hordeum, linum. Quædam etiam in annum sequentem prospiciunt quod relicta terrã reddunt meliorem, vt lupinum pro stercore inarari solet. Discernenda quoque quæ fructuosa ab ijs quæ ad voluptatem conseruntur, vt pomaria, floralia. Item quæ ad victum & delectationem neque ab agri vtilitate disiuncta, Eligendus locus salicto, arundineto quæ humidum requirũt locum. Contra vbi segetes frumentarias & legumina, & quæ siccis gaudent. Vmbrosis asparagos & similes. Alia vbi vimina, syluam cæduam, glandiferam & sementariam. Sunt etiam quantumuis macra & sabulosa vsibus quibusdã idonea, nempe vt betulam aut simile plantes. Item humidis alnos, iuncos, spartũ & his confinia. R I G O. Haud dubiè cœli temperatura plurimum ad fertilitatem facit, Nam ipse sæpe obseruaui eiusdem qualitatis solum alijs regionibus lętius & alio cœlo alia producere. C O N O. In Venefrano solum glareosum oleis aptissimũ, in Betica pinguissimum. Cum alijs locis vites

Terra quæ quibusque conueniat.

vites in saxis non ita fœcundæ, ad Rhenum in præruptis petris vineæ reperiuntur lætissimæ. Plinius testatur, Alibi in paludibus vites quoque nasci, tāta est naturæ secreta vis. In Chalcia Rhodiorum tradunt locum quendam tam fœcundum, vt suo tempore satum demetant hordeum, sublatumq; protinus serant, & cum alijs frugibus metant. Albanis vltro fert tellus ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα. Semelq; sata bifera triferaq; efficiuntur. Homerus Phrygiā vocat ἀμπελοέσσαν, et Argos πολύπυρον. Herodotus scribit Babyloniam adeò fertilem frumenti, vt ducenta atque etiam trecenta reddat. Plinius quinquagesimo fenore tradit messes reddere, diligentioribus agricolis centesimo. Ad Aethnā centuplam segetem etiamnum reddi à fide dignis viris relatum. Italia adeo fœcunda, vt eam Varro appellet pomariū, quod sic sit consita vbique & fertilis, vt far Campanis, Apuliæ falernum, Venafro oleum felicius proueniat. RIGO. Audio & Germaniam & Galliam olim non ita fertiles, vineis prorsus caruisse, iam nulli regioni cedere nihil non vtensile producentes. Quæ vina hodie commendabiliora

Fertilitas quarundā regionum.

Italia pomarium dictum.

Germania fertilitas.

ora omnibus regionibus Rheticis, & Renensibus, vt frumentarios agros auri, argenti, ferri atque plumbi mineras taceam. In Turingia Germanię aiunt semel triticum satum sequenti vno & altero anno sponte secale proferre. CONO. Et nostris regionibus restibiles segetes non raræ. Rapaceũ si semel seratur, sæpe duobus sequentibus annis citra culturam & sementem renascitur. RIGO. In Hyperboreis tantam esse fœcunditatẽ proditur, vt matutino serant, meridie metant. In Africa riguo solo palmæ subditur olea, huic ficus, fico punica, illi vitis, sub vite frumentum seritur, mox legumen, omnia eodẽ anno, omniaq; aliena vmbra aluntur. CONO. Id est quod dixi, terram pro cœli regione atq; temperatura naturam mutare. RIGO. Cæterum quia nõ omnibus solũ tam fœcunda temperatura & pingui, quid si macrũ & sterile contingat, quale est in ericosis & salebrosis sabulosisq; locis, num arte hoc solum corrigi & fœcundari potest? CONO. Maximè. Nulla enim regio, quã benignissimus largitor bonorũ suo destituerit pane quotidiano, si modo laborem non recuset. RIGO. Eam industriam

Hyperboreorum terræ fœcunditas.

Africæ fertilitas.

ſtriã audire aueo. CONO. Varijs id modis fit, imprimis autem ſtercoratione diligentiq; cultura, atque in eum vſum ſimeta illa quę paulo ante oſtendi, ſeruantur. RIGO. Cedo quod ſtercus agro lætificando optimum. CONO. Varro, atque hunc ſecutus Columella tradit ſtercoris tria præcipua genera. Primum quod ex auibus, deinde hominũ, tertium pecudum. Auium primum habetur quod è Columbarijs egeſtum, deinde gallinaceum, & quod cæteræ aues edunt, exceptis anſerino & anatum, nam id noxium eſt. Maiores auiaria habuerunt tam ampla, quæ agris ſtercorandis ſufficere poterant: deinde quod homines faciunt, ſi & alijs villæ excrementis miſceatur, Quoniam per ſe naturæ feruentioris terram perurit. Hominis vrina ſex menſium inueterata ſurculis & pomarijs, vitibusque adhibita fructus exuberare facit, ſimul & ſaporem commendat fructuum. Tertium locum obtinet pecudum, in quo aſininum optimum, quod id animal lentiſſimè mandit, & ideo bene confectum ad fimum redditur vtilius. Poſt hoc ouillum. Inde caprinum, mox bubulum &

De ſtercoratione.

Stercorum genera.

Vrinæ vſus.

iumentorum. Deterrimum ſuum, ſatis nocens, at hortenſibus alicubi inopia fimi vſurpatur, ſed gignit inutiles herbas, Plinius tamen probare videtur vt ſuum ſpurcitias. Equinum quoque vbi hordeo paſcuntur equi, multum herbarum facit. Imprimis laudatur lupini ſeges priuſquam ſiliquetur, aratro vel bidentibus verſa, manipulis circa radices arborum vel vitium obrutis. Vbi nõ eſt pecus, culmo ipſo & filice ſtercorãt quidam. Item è ſtramentis lupini ac frondium, quæ foſſa depreſſa ſtercori reponendo fit, Hucq; cõgerere licet cinerem cœnumq; cloacarum & culmos cęteraq; quæ euerruntur in vnum cõiecta, at medio loco robuſtã materiam aduerſus ſerpentum latibula defigere cõuenit. Item è ſegete euellitur cicuta, ebulus, & circa ſalicta herbam auctam euulſamq;, & filicem cæteraſque frondes putridas ſubſternere ouibus licet. Qui in ſabuloſis & myricinis locis habitant coria terræ vel myricę ceſpites in aceruos congerunt, ac fimo ſtercoreq; conſperſos inueteraſcere ſinunt, atque ſic maceratos putrefactosq; ceſpites humo macilentæ inſpergunt, maxime vero ijs locis quibus ouiũ greges

Acerui coriorum terræ fimo maceratorũ.

greges aluntur plerumque ouilibus ingerunt cespites falce ac dolebra è corio terræ abrasos. Parum diligentes existimat agricolas Columella, vbi minores pecudes singulæ tricenis diebus minus quàm singulas, maiores minus quàm denas vehes stercoris efficiant. Quibus accedit colluuies & cœnum chortis. Porro illud obseruandum, stercus quod anno quieuerit esse vtilissimum segetibus, nam & vires adhuc solidas habet, & minus herbarum creat. Pratis tamen recentissimum inijci cõueniet quod plus herbarũ gignet. Idq; mense Februario Luna crescente fieri debet, nam ea res fœni fructum promouere traditur. In stercorandis agris obseruandum vt colli magis quàm valli ingeras fimi, quod pluuię pinguiorem materiam ad ima deferãt. Qui autem arua præparare volet si autumno sementem facere instituit mense Septembri inaret. Si Vere, qualibet hyemis parte aceruos disponat. Quocunque tempore fiat, curandum vt ab occasu æquinoctiali flante vento fiat Luna decrescente. Mirè enim augeri vbertatem tali obseruatione. Non negligendũ quoque vt stercus vel fimum exarescere sinamus

Stercus vetus segetibus vtilissimum.

Recens stercus pratis conuenit.

Ventorũ & Lunæ ratio in stercore.

namus antequam inaretur, & humo condatur, etsi Columella contrarium præcipiat, nostræ tamen obseruationes negant illi assentiendum. Nam humidum

Humidum fimum nocere agro.

fimum agro nocere magis quam conducere experientia docet. Et sicut refrigescere agrum qui non stercoretur, ita peruri si nimis & singulis annis stercoretur. Aquosus ager maiorem, siccus minorem copiam desiderat. RIGO. Vidisse me aliquoties memini vbi terra è vicino solo effossa agris inspergebatur, terra igitur terrã stercorari arbitror. CONO. Germani præter alias lætificandi soli rationes varias, spißiorem terræ quandã pinguedinem veluti medullã agris inspergunt fimi loco. Plinius tradit Britanniæ

Marga. Mergell.

ac Galliæ inuentum Margam appellatã, quasi terræ adipem, Sed potius Germanorum existimo, apud quos etiamnum & nomen & lætificandi ratio eadem vsurpatur. Petitur foueis in profundum actis, Interest tamen quali solo quæratur. Galliæ pars ad Mosam margam præbet sabulosam, & diuersam à Germanorum illa marga quæ terra est pinguior, eiusdem tamen facultatis, quæ nauibus onerarijs peregre transportata magno ven-

venditur. Alicubi & limus è ſtagnis & fluuijs egeſtus mirè humum lætificat. Quibuſdam locis montoſis & macilentioribus agris calce vberrimos faciunt agros, Quod Plinius de Heduis & Picto nibus tradit, at in Germania noſtra ætate hæc lætificandi agri ratio non eſt rara. Verum vbi ſemel exhauſtum ſolum ea lætificatione, prorſus redditur ſterile. Vnde vulgo dici ſolet, eam rationem ſtercorandi calce, opulentos parentes & liberos reddere inopes. Paulò altius non procul à Moſa in Eburonibus, fiſsilibus petris agrum ſtercorant, quæ inſperſæ ſolo diſſoluuntur terramq; pinguiorem reddere creduntur. Tranſpadanis cineris vſus adeo placet, vt fimo anteponãt, & ſtercorationem propter inſalubritatem vitandam putant. Columella ſuum patruum tradit ſabuloſis cretam ingerere conſueuiſſe, & cretoſis ac nimiũ denſis ſabulũ atq; ita lætas excitaſſe ſegetes. Ad eum modum ripenſibus exundationem & limum denſioré ſpiſsis agris conuenire arbitror, ſi vel ſabulo vel alijs tẽperamentis macerentur. RIGO. Varia audiuimus ſtercorandi genera, iam aueo cognoſcere arandi colendiq; ſoli &

Calcis vſus ad ſtercorandum agrum.

Cineris ſtercoratio.

ſeminum mittendorum rationem. CO-NO. In arando præparandoq; ad ſemina mittenda ſolo plurimum ſitum. Catonis oraculo proditum, primum eſſe terram bene colere, ſecundum bene arare, tertium bene ſtercorare. Arandi autem proſcindendiq; ſoli varij modi pro cuiuſque ſoli natura & regionis more. Aratro & vomere plerunque omnes ampliores agri vtuntur, breuiores etiã foſſione. Aratra varia ſunt pro regionum varietate, quædam ſimplicia, quædã plana, quædam aurita. Partes habet ſtiuam, furcam, burim, cultrum, vomerẽ & eius ſummitatem Nympham appellatã, temonem, alam, rotas, adde rullam. Culter vocatur prædenſam terrã ſecans futuris ſulcis veſtigia præſcribens quas reſupinus in arando mordeat vomer. Vbi ſolum facile, dentali exigua cuſpide humum vertunt. In Liuonia ſola furca pro aratro vtuntur. In Syria ſolum altè pręciſium penitus, reſecatur & ideo aratris puſillis vti Theoph. ſcribit. Rotas Plinius ſcribit Gallos addidiſſe & appellari Plugrat, vocabulo Germanico, quod corruptè legitur planarati, Nonnullis locis vbi humus ſolidior, ala ad dextrã vome-

De arandi ratione.

Aratra & eorum partes.

Plinij locus lib. 18.

Plugrat.

vomeris partem additur, quæ cespites proscissos versat, hæc ala est amouibilis, vt reuerso aratro in alteram partẽ transferri posit si libeat. Rulla stimulo cuspidato vomerem detergit arator. In opere iumenta coniuncta habenda, quo speciosius ingrediantur sublimes,& elatis capitibus ac minus colla eorum labefactentur iugumq́; melius aptum ceruicibus insidat. Hoc enim iuncturæ genus quibusdã magis probatum quàm quod cornibus illigetur iugum. Siquidẽ plus queunt pecudes collo & pectore quã cornibus,atque hoc modo tota mole totoq́; corporis pondere vtuntur, At illo retractis & resupinatis capitibus excruciantur, atque ægrè terræ summam partem sauciant. Equis, vbi horum vsus, commodius aratrum agitur, & paucis melius quàm pluribus. Nam pluribus equis coniunctis aratro præcipitanter terram proscindere,& latos sulcos facere nõ probatur. Vnde videmus terram arari optimè in Manapijs & Vbijs, vbi binis fere equis aratur,& lento gradu procedentibus. In Italia & Gallia alijsq́; locis bobus sulci ducũtur, profundiores potius quàm latiores, vbi terra spisior vomere

Ala Aratri.

Rulla.

Iumentorũ iungendorũ in arando ratio.

Sulcorũ ducendorũ ratio.

vtendũ grauiore, eumq; altius premendum: nam ſi coria terræ lata vertantur, ea integra manent, neque herbas necant neque occatione ſarriri humus ſatis queat. Sulcum non ducendum longioré pedum centum viginti, nã id contrarium pecori Columella cenſet, quod iumenta plus æquo fatigentur. Quod tamen pluribus locis vbi latiſsimi campi, non obſeruatur, vt in agro Iuliacenſi longiſsimi plerunque protrahuntur ſulci, vbi camporum ſpatia permittunt. Nõ arandum cœlo pluuio & humo madida, neque cum poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partem glebarum madefecit, inferiorem non attigit. Si limoſa verſantur toto anno deſinunt poſſe tractari. Medio igitur modo aranda terra, vt neque ſucco careat neque abundet vligine. Quippe nimius humor lutoſos facit, & quæ ſiccitatibus aruerunt expedire probe nõ poſſunt. Nam vel reſpuitur duritia ſoli dens aratri, vel ſi qua parte penetrauit, non minutè diffindit humum, ſed vaſtos ceſpites conuellit, quibus obiacentibus impeditum aruum minus rectè poteſt iterari. Humus autem quamuis lætiſsima tamen inferio-

Pluuio cœlo nõ arandum.

rem

rem partem ieiuniorem habet, eamq; attrahunt excitatæ glebæ maiores, quo euenit, vt infœcundior materia mixta pinguiori segetem nimis vberem reddat. Siccitatibus quod iam proscissum, iterare operæprecium, pluuiamque operiri, quæ madefacta terra faciliorem culturam præbeat. Vbi solum pingue ac diutius aquam continet, proscindendum anni tempore iam incalescente, cũ omnes herbas ediderit, atque adhuc earum semina maturuerint tanquam densis frequentibusque sulcis arandum, vt vix dignoscatur in vtram partem vomer actus sit, quoniam sic omnes radices herbarum præruptè necantur. Sed & compluribus iterationib. veruactum sic resoluatur in puluerem, vt vel nullam vel exiguam desideret occationem cum seminauerimus. Nam veteres Romani, vt Columella testatur, dixerunt malè subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit, eum porrò an rectè aratus sit, explorandum ab agricola. Neque id visu solum, qui falli posit, superfusa terra latentibus scamnis, sed tactu qui minus decipitur, cum pertica admota sulcis inseritur, ea si æqualiter pene-

Terra inferior ieiunior.

penetrat, ſolum eſſe totum motum, ſin autem obſiſtat ſubeunti, crudum veruactum eſſe demonſtrat. Si mons arandus, is tranſuerſus ſulcabitur, nam hac ratione difficultas accliuitatis confringitur, laborq; iumentorum & hominum minuitur. Non tamen ſemper eodem veſtigio molienda terra, ſed iterando modò in elatiora, modò in depreſsiora cliui obliquum agi ſulcum oportet. Porro quod ad tempora pertinet arandum maximè Vere, id quod Poeta quoque rectè docet, Vere nouo gelidos, &c. nam per æſtatem terra durior & intractabilis, hyeme limo obducta eſt. Vere autem reſoluta humus facilem ſe præbet, & herba maximè vertitur, quæ & terram fimi loco lætificat, & ante excluſum ſemē euerſa pullulare prohibetur. Quare hiſce locis circa medium Martij aratra educere ſolemus. Sabuloſo tamen & exili ſolo aratur etiam media hyeme, ſi per tempeſtatem licet. Plinio etiam graue ſolum tum moueri placet. Ager exilis & planus aquis abundans aretur primum vltima parte Auguſti, & Septembri iteretur pareturq; ſementi circa æquinoctiū. Graciles cliui nō ſunt æſtate arandi, ſed cir-

Veruactum crudū quomodo deprehenditur.

Mons quomodo aretur.

Tempora arandi.

circa Kalend. Septembris, quia si ante proscindatur effœta, & sine succo hum* æstiuo sole peruritur nullasq; virium reliquias retinet. Vliginosos campos proscindi debere post Idus Aprilis quidam volunt, quo tempore cum arati fuerint diebus interpositis circa solstitium iteratos esse oportet, ac deinde circa Kalēdas Septembris tertiatos ex Columellæ sententia. Cum id tempus ab æstiuo solstitio, conuenit inter peritos Rei Rusticæ, non esse arandum nisi magnis cogentibus imbribus. Nam sic nihil prohibet etiā Iulio arare. Interim cauendum ne lutosum solum aretur, vt supra diximus. RIGO. Etiamne noctu arare licet? CONO. Maximè: per æstatem locis calidioribus à vespera exordio facto per totam noctem ad solis exortum, quo humiditas & pinguetudo adūbrata sub gleba permaneat, & ne iumenta solis ardore lædantur, atque ægrotent. Quoties autem ager ad seminandum arandus sit, id partim terræ habitus, partim seminū diuersitas docet, vt in singulis mox dicetur. Nam terram sabulosam & leuem non opus toties iterare quàm spissam. Id tamen obseruatum, quo sæpius iteretur hoc

Noctu arare.

Quoties aranda terra ad sementem.

hoc lætius producere, adeo vt quibusdam seminibus mittendis terram non solum iterare, & tettiare oporteat, sed etiam quartare, vt fœcundissimis Italiæ & Vbiorum Germaniæ regionibus compertum. In Misnia & Pannonia tantum duas habent arationes. Spissius solum sicut plerunq; in Italia quinto sulco seri melius, in Thuscis verò nono. Ita quæq; regio suum habet hac in re, sicut & in alijs, pro soli ratione morem. RIGO. Sed an non quotannis citra intermissionem eundem agrum arare & conserere oportet? CONO. Reperiuntur quidam quos quotannis liceat conserere velut in Italia, Pannonia & hisce ripensibus aliquot agris, vel alluuione vel naturali fœcunditate lætis. In alijs oraculum illud rusticum obseruandum, Segetem ne de-

Segetē ne defruges.

fruges, hoc est, ne nimia fœtura exinanias. Vergilius alternis cessare arua suadet, & hoc si patiantur ruris spatia, vtilissimum proculdubio. Hinc qui quotannis refericur restibilis ager veteribus dictus. Communiter autem etiã lætum alioqui solum intermissionem postulat tertio quartóue, aut ad summum quinto anno. Varro tradit in Olynthia quot-

annis

annis reſtibilia eſſe, ſed ita vt tertio quo que anno vberiores fructus ferāt, Oportet enim aut relinqui alternis annis pro ſoli natura, aut leuioribus ſationibus cōſerere, hoc eſt quę minus ſugunt & emaciant terram, qualia ſunt lupinum, & alia vt inferius dicetur. Multum quoque intereſt nouale ares ſolum, an reſtibile & veruactum. Noualis enim ager ſi ſit ſolum graue, pingue vel paſcuum, & ad ſeminarium præparetur primum, id ſemel vertere ſufficiet, & mox conſerere, atque inde occare atque ſarrire. Sin autem leue & ſabuloſum nouale, tertiare id oportet prima maximè aratione. RIGO. Audio varia huius diſciplinæ vocabula ea, mihi cuperem explices paucis ante quàm progrediaris. CONO. Habet quidem hæc diſciplina ſicut aliæ artes ſuas peculiares voces, & quia etiam ab eruditioribus in his aliquoties erratum, ne ignotis vocibus obſcuretur noſtra narratio, agri eiuſque colendi vocabula breuiter per digreſsionem perſtrin gā, ſuſpenſo interim reliquo dicendorū ordine. RIGO. Id percuperē. CONO. Vt igitur ab ipſo agro ordiar, Agrū nos in noſtra diſputatiōe intelligim⁹ non ꝑ terri-

Reſtibilia quotannis.

Voces agro colendo vſurpata.

territorio, diocesi, aut comitatu & vt in formulis veterum Iurisconsultorum in quibus latiorem quàm fundi significationem habere videtur, Sed vt Iabolenus & Florentinus pro rure quod colitur & aratur, atque pro eo etiam qui nõ aratur ager, sed pascuus sit, vt pars sit fundi. Ager aruus seu aruum ager qui aratur & frumentis seritur. Varro tamẽ maluit aratum, & non satum sic appellare. Ager alius cultus, alius consitus, alius pascuus. Ager restibilis qui restituitur, ac reseritur quotannis παλυμφυής, quod eius fœcunditas in annum sequentem restet, & seges quotannis renascatur. Noualis ager à Varrone vocatus, vbi satum fuit ante quàm secunda aratione renouetur. Plinio alternis seritur annis. Iurisconsultis appellatur terra proscissa, quæ anno intermittitur. Nos communem loquendi vsum secuti, (Nã loquendum vt multi, sentiendum vt pauci) Nouale appellamus agrum iam primum arari ceptum, & ante incultum. Vnde noualium decimæ ortæ. Etsi non ignoro esse eruditos qui nouale vocent, cũ post messem ager tonsus quiescit. Veruactũ Varroni est solum, quod verno tempore actum,

Agri vocabulum. *Ager aruus* *Aruum.* *Restibilis ager.* *Noualis.* *Varr. 1. 19.* *Veruactũ.*

re actu, & quod interdum requieuit. Sæpe autē hoc nouale est, & ager qui anno cessauit ac primo vere proscissus. Sic em̄ inq̄t Varro, Multū interest in rudi terra, an in eā feras quę quotannis obsita & vocatur restibilis, an in veru acto quę interdū requierūt Adde Columellę & Plinio vsurpari non raro veruactum pro nouali verno tēpore proscisso nempe à temporis argumēto vnde νέός, νεομένη νέατος, νεαγοὶ nunc noualis nunc veruacti nomine transferri et νεᾶν nouale vel veruactum facere. Dicitur autem ager vel solum arari, proscindi aratro, quando vertitur. πολεῖν, Hesiodus ait, ἔαρι πολεῖν θέρεος δὲ νεομένη οὔ σε ἀποτήσει. Proscinditur autem cum primum aratur grādioribus glebis relictis. Cum autem secundo aratur Offringere agrum dicitur, sicut Iterare iterum arare ὑποπολεῖν. Tertiare tertio arare & ager iteratus & tertiat⁹ frequentia Columellę & Plinio vocabula. Nouare est agrum ante sementem bene cultum transmutare atque arare vt interim fermentetur & sub sementem iteretur. Occare est cōminuere ne sit gleba inquit Varro. Occa instrumentum instar cratis ad glebas comminuēdas & semi-

Proscindi.

Offringere

Iterare.

Tertiare.

Nouare.

Occare.

Cratire. ſemina operiēda. Dicimus & Cratire ter
Atrare. ram eodem ſignificato. Atrare quando
ſata inarantur cum & nata ſunt & excre
ſcunt. Plin. inquit aruo atrare quaſi a-
Sarrire. ratrare. Sarrire eſt ſarculo purgare. Run
Runcare. care & auerruncare ex agro noxias her-
Paſtinare. bas euellere, dicitur & deruncare Exher
Paſtinum. bare Columellæ. Paſtinare & repaſtina-
re perfodere vitib. cōuenit. Paſtinum in
ſtrumentum biſurcum plantandis mal-
Lirare. leolis aptum. Lirare agrum & occare i-
dem fere cū ſic aramus vt inter duos la-
tius diſtātes ſulcos medius cumulus ſic-
cam ſedem frumentis præbeat, ſicut in
Lira. hortis areola. Atque hinc vocatur Lira
Porca. ſpacium illud, ruſtici Porcas vocant nē-
pe terram inter duos ſulcos elatā ſic di-
ctam quod ea ſeges frumentū porrigat
vel porriciat, id eſt prohibeat aquā fru-
mentis. Et Lira hortenſis quæ in hortis
Scamnum. areola. Scamnū eſt terra cruda quæ ara-
tro nondum proſciſſa eſt teſte Columel
la. Plinius ſcāna inquit inter duos ſulcos
cruda ne relinquantur glebæ ne exultēt,
Intelligens glebam grandem quæ pri-
Scānatus ma aratione execari ſolet. Scamnatus a-
ager. ger à Vibio Vrbico vocatur qui ab occi-
dente in oriētem creſcit in longitudinē.

Qui

Qui si longior esset q̃ latus & à Septētrione ad meridiē pertinet, strigatus dicitū. Terra aūt ipsa alias cruda dicitur q̃ non subacta, quæq; necesse habet vt calore solis & hiemali frigore excoquatur, & verno tempore est ꝓscindenda. Itē fœcūda fertilis, fructifera, Cōtra q̃ maligna, hoc est fructū non facit, macra, exilis, aut salsuginosa, ἁλμοδέστερα. Item salsa, amara, vliginosa q̃ semp humida & ex qua humor nō recedit. Humida vero q̃ aliquādo exiccatur, & in qua non est vligo. Carbunculata q̃ sole perusta, Cariosa in qua putilago vt in arboribus cariosis. Dicitur & lęta terra, dulcis, nigra, putris, resoluta, q̃ bonitatis indicia sunt. Sed de his iā arbitror satis. RIGO. Vt in perpetua narratione te contineā, Reuertere obsecro eo vnde digressus. CONO. Proscisso agro si noualis sit vt diximus ante nō proscissus hic mox conseri poterit & occari & si opus, sarriri. Restibilis aūt & qui ꝗeuit ager nouandus iterādusque atq; etiā tertiādus ꝓ ratione soli ac seminis inijciendi. RIGO. Quoniā docuisti quopacto terra ad sementē ꝑparetur, restat de seminū generibus & qua arte quęq; solo concredēda subijcias. CONO. Id scilicet sup

Strigatus ager.

Terræ epitheta.

Ager qui vna aratione conseri possit & q iterandus.

 est. Se-

De seminibus & eorũ diuersitate

est. Semina quæ è frugibus gignuntur sunt legumina & frumenta. Iam enim appellamus fruges quæ è segetibus gignuntur, Græcis λήια et ὡραῖα quod suo tempore & cum pulchra sint & vegeta colligantur.

Fruges & frugum genera.

Iulianus Iurisconsultus fruges esse censuit quibus homo vescatur, & rectè. Veteres tamen latius interpretantur, vt sint quidquid ex fructu terræ in alimentum venit, vnde arbor & terra frugifera dicitur. Plinius duplex tradit frugum genus frumentum quod aristá habet atque ea continetur vt Gallus Iurisconsultus definit, alterum quod siliquam, vt legumina. Prioris generis sunt triticum, siligo vel secale, hordeum, Zea, auena, triticum faginum, vel si malis Græcè φηγόπυρος, oriza far. Etsi frumenta non eadem vbique neq; vbi eadem sunt, ijsdem nominibus appellantur. Alicubi far non est, maximè vbi Zea frequens, alij auena & phagopyro non vtuntur.

Legumina.

Inter legumina censentur faba, pisum, lens, cicer, vicia, erum, milium, panicum, phaselus, lupinum, sesamum.

Semina quæ eligenda.

Etsi vero semina varij sint generis & sua quæque regio peculiaria habeat, & pro natura regionum ac soli se-

li feruntur. In vniuersum tamē hoc pręcipitur vt ſeminanda nō ſint vetuſta & exucca ſed recentia. Semen vetus interdum naturā commutare proditur. nam ex ſemine braſsicæ ſatæ aiunt naſci rapa & contra ex raporum ſemine braſsicam. Primi anni ſemina optima, bima deteriora, trima peſsima, vltra ſterilia. Addeea eſſe optima, quæ grauiſsima & quæ in imo areæ ſubſiderint. Item quæ ſolida & ſi frangantur bonum habeant colorem. Rugoſa autem & quæ per interualla in ipſa ſpica diſsita ſunt, reijcienda. Eſt & alia obſeruatio neceſſaria. Si aliunde petantur & è deterioribus locis in meliora transferantur ſerendo & non contra. Sicut nec è frigidis locis in calida, nec è præcocibus in ſerotina. Videndumq́ue ne ab auibus aut muribus & formicis ſint arroſa. Vtque præſtantiora proueniant, ſempernini herbæ ſucco rigata ſerito. Si veratrum frumento admixtum foris per ambitum ſeminaueris ab auium iniuria vindicabis. Artis quoq; æqualiter æquaq́; manu ὁμαλῶς ſerere, manusq́ue congruere debet cum gradu, maximè cum dextro pede. Plena manu ſeritur triticū, ſecale vel ſiligo, hor

Serendi ratio.

deum auena & alia quædam, imprimis quæ ſiliquis teguntur veluti miliũ atq; panicum,at rapaceum non itẽ ſed ternis tantũ digitis.RIGO.Forte ſicut cytharædis exercitio opus, vt vſum artis manus ſuppeditet.CONO.Sic eſt.Et quẽad modum vino vehementiori plus aquæ indere oportet,q̃ leni.Et robuſto homini plus oneris imponitur & quidam firmiori cibo aluntur,ſic alijs agris pluſculũ,alijs minus ſeminis inſpergendum. Neque certò definiri poterit catholicω̃s quantũ iugero inijciendum ſeminis etiã ſi video veteres certas menſuras iugero tribuiſſe &potuiſſe illis locis obſeruari. Sed falli nos ſi ea alijs regionibus accommodemus atq; omni agro eandem ſeminis menſurã tribuamus.Primũ quod terra alia plus ſeminis alia minus poſtulat, vt ſolum grauius atq; leuius fuerit.Nam grauior terra velut Rhenan⁹ ager in Batauis pluſculum requirit, leuis humus minus &prima ſementis rarius ſerere ꝑmittit nouiſsima ſpiſsius vt inq̃t Columella.Deinde ꝙ menſura iugeraq́; varient neq; dum hoc tẽpore de his inter auctores conueniat.Iã verò quę ſemina cui que ſolo congruant audi. RIGO. Id ex pecto

Seminum mẽſura nõ omni agro eadem.

Quæ ſemina cui ſolo conueniãt.

pecto. CONO. Post quietem aut stercorationē primum vel hordeum serēdum vel triticum. Verùm triticum & si lætū solum desideret, attamē si ꝑpingui seratur nimium luxuriare & procumbere solet, quare optimè sublato hordeo, piso, phagopyro, triticum ei solo cōcreditur. Triticoq; sublato idē solum siligini serēdæ ꝑparatur, post siliginem rursus hordeum nisi solum sit emaciatum. In ꝑpingui agro statim à messe rapacei seminis phagopyrū serere licet vna aratione facta, ita vt eodē anno biferus sit ager. Ad eundē modum & rapū capitatū à messe siliginis eodē aruo secundā eiusdē anni supplet messem. Pisa, vicia, lētes, fabæ atq; legumina fere oīa pingui humo seri postulāt atq; his sublatis idē ager restibili segete optimè triticū excipit, Miliū panicū, rapā. Rapas negat Pli. nisi in stercorato solo serēdas, at nos experiētia didici mꝰetiā in solo nō ita pingui sublata siligine eodē anno rapas capitatas feliciter ꝓuenire. Agrū sabulosum tertio quoq; anno qescere biēnio aut triēnio oportet vt deinde stercoratꝰ siliginē recipiat aut phagopyrum ac dein auenā. Agro nouali aut è pascuo ꝓsciſſo, huic primū cōmitti

 tur a-

tur auena locis fœcundis idque vna aratione, atque inde reſtibili aruo rapaceũ ſemen, poſt hordeum, deinde triticũ vel ſiligo ac tandem auena, aut ſiligo ſi ſic ſoli ratio fert. Inde aut ſtercorandũ aut quieſcẽdum. Si tenera terra ſublato hordeo milium quibuſdam locis ſeritur, eoq́; condito raphanus, his ſublatis hordeũ & triticum qualis in Campania, taliſq́ue ager ſatis aratur cùm ſeritur. Alibi vbi adoreum fuerit ceſſet tribus menſibus hybernis & vernam fabam recipit. Nec minus pingue ſolum alternari poteſt, ita ſi frumento ſublato legumen tertio ſeratur, Gracilior in annum tertium ceſſet. Frumentum quidam ſeri vetant niſi in ea quæ proximum annum quieuerint. Poſtquam autem ſemen iam ſolo rite arato atque iterato ac tertiato & prout natura poſtulat præparato, miſſum

Occatio. fuerit, mox ſequitur occatio quæ fit crate dentata ſupertracta, quibus glebæ cõminuũtur & ſemina operiuntur. Alicu-

Lirare. bi tabula aratro adnexa trahitur, id vo-

Sarculatio cant lirare, operientes ſemina. Nonnunquam ſarculatio neceſſaria, quæ induratam hiberno rigore ſoli triſtitiam laxat temporibus vernis, nouoſq́ue ſoles admittit.

mittit. Triticum, hordeum, fabam, bis sarrire melius. Qui sarrient, caueant ne fruméti radices suffodiant. Item cylindro ducto glebas maiores durioresque confringunt. Runcatio cum seges in articulo est euulsis inutilibus herbis, frugum radicem vindicat segetemque discernit à cespite. Porro quod ad tempora pertinet in hoc cõuenit apud omnes, circa brumam serendum nõ esse. Quod hyberna se mina cum ante brumã sata sint aliqua septimo die erumpãt, si post brumam vix quadragesimo. Quidam vere potius qnàm autumno malè serendum censent. Treuerico agro tradit Plinius hyeme prægelida segetes captas reseuisse Martio mense campos resarrientes & vberrimam messem habuisse. Inter frugum autem semina quædam robusta hyberna sunt quæ seruntur & calidis regionibus circa Vergiliarum occasum authore Vergilio, quod Columella interpretatur altero & trigesimo die post equinoctium autumnale, hoc est, nono Calẽdis Nouembris, & in Gallia & Germania mense Septembri & initio Octobris, vt sunt rapacium, triticum, secale vel siligo, hordeum hybernum, quæ per bru-

Cylindri ductus.

Serendi tẽpus.

Hyberna semina.

Vergiliarũ occasus.

mam in herba aluntur, verno tempore faſtigiantur in ſtipulam. Sunt qui ante ſeri iubeant duntaxat in terra arida cali disque prouinciis, Aliqui in frigidis ab ęquinoctio autumnali, in calidis ſeri' ne ante hiemē luxurient aut à lumbricis ac lunaribus abſumantur Nonnulli pro perant pronunciantes feſtinatam meſſem ſæpe, ſerotinam ſemper decipere. Sationem locis humidis celerius fieri ratio eſt, ne ſemen imbre putreſcat. Siccis ſerius ne diu iacens atque non con cipiens vaneſcat, itemque feſtinata ſatio ne denſius ſeri, quia tarde concipit, Sero tina rarius ne denſitate nimia necentur.

Serotinam meſſē ſemper decipere.

Aeſtiua autem ſemina quæ æſtate ante Vergiliarum exortum & vere ſeruntur, vt ſunt faba, piſum, & quæ ſiliquis conti nentur, item milium, panicum, ſeſamū hordeum æſtiuum, linum, canabis, aue na, triticum faginum, ſeu mauis Græcè phagopyros, Sporia, & id genus alia vernæ ſunt ſationis. In Aſia & Græcia omnia Vergiliarum occaſu ſeri proditum. Iam vero etſi de tempore ſerendi & quantum cuique iugero inijciendum quorundam præcepta extent.

Aeſtiua ſemina.

Illi

Illi quidem pro sua & regionis & soli consuetudine iudicare potuerant vt diximus ante. Certe in vniuersum hac de re definiri non queat sed sui cuiusque loci terræque vsus magister optimus. Et canon est antiquiss. agriculturæ quo monemur in locis frigidis nouissimè, tepidis celerius, calidis ocyssime serendum. Eratosthenes tradit Indiam æstiuis imbribus madere, & eo tempore linum, sesamum, Orizam & milium seri. Hyberno autem tempore seri triticum, hordeum & legumina & alias fruges esculentas quarum nos ignari. Hesiodus qui Princeps de agricultura præcepit tempus serendi quo in Bœotia Helladis seri consueuit, Vergilius Cato, Varro Columella, Plinius Italiæ vsum serendi præscribere poterant, quæ si omnibus regionibus accommodare velis, nihil aliud feceris, quam vnum idemque operculum omnibus ollis adaptare. Cæterùm vt ad rem propius accedamus, cum diuersæ naturæ semina, diuersa requirant serendi tempora, tractandique modum, & quanque ea in

De tempore & Quantum iugero iniycien- dum certo definiri nequit.

Canō Agri cultura.

Hesiodus in Bœotia scri psit.

Vergilius de Agricul tura in Ita lia.

ea in re ſuum quęque regio habeat vſum. Nos generaliorem harum regionum cõſuetudinem ſequuti per ſpecies ſingula diſtinguentes diſciplinam ſummariam ſerendarum frugum deſcribemus. Et

Fruges victui neceſſaria. principio inter fruges victui neceſſarias merito primus locus tribuitur tritico (qđ Græcè πυρὸς Italicè Grano Germani

Triticum. cè Vueyſs Gallice fourment,)frumento humano generi cũ primis neceſſario, & & ob id nihil fertilius quod ideo naturę à Deo tribuitur quoniam hominem alat. Eius ſeminis nullum auidius nec quod plus alimenti trahat. Mira quibuſdam regionibus fertilitas. Auguſto procurator eius miſit ex vno grano 400.germina Et teſtatur Plin. è modio centenos quinquagenos modios redditos in Bizantia Africano. RIGO. Sunt qui contendunt triticum quod vulgus ſic vocat & Germani Vueyſs. Batavi Terue,non eſſe verum triticum, ſed ſiliginem,atque verum triticum quod Itali grano appellant tantum gigni in Italia & Hiſpania CONO. Imo in Italia & Sicilia hodie ſimile noſtro figura, colore ac farina,licet illic grana quibuſdã locis paulò maiora & pinguiora pol-

line

line, quare seruari diu negatum maxime in agro Romano, Spicas aũt cum his locis vel leues & muticas habeat, illic sólũ muticas aristis carentes. Muticas vocamus spicas sine aristis, quasi mutilas. Aristam autem quæ velut acus est & telum in tritici & hordei spica, quo frugem ordine structam contra auium morsus defendit vt Cic. testatur. A Virgilio Arista pro frumento quoque vti pars pro toto vsurpatur. Spica autem quæ mutica non est tria habet continentia granum, glumam aristam. Gluma folliculus est grani, eius apex arista est. Frit quod in summa spica matura minus quã granum. Vt ad triticum reuertar, non inficior esse, qui de tritico nostro dubitẽt, adeò temporum iniuria obliuioni tradita pleraq; vt ne fruges quibus quotidie vescimur suo certo nomine appellare liceat. Nos consuetudinem loquendi magistram sequimur. Veteres plura genera tritici tradiderunt atque ex his maximè ferendum quod Robus dicitur pondere ac nitore præstanti. Secundum genus siliginis tritici delitiæ cuius speci es in pane præcipua pondere deficitur. Tertium trimestre quod satum tertio men-

Spica. *Mutica.* *Arista.* *Gluma.* *Frit.* *Frugũ quibus vescimur nomina ignoramus.* *Genera tritici.* *Robus.* *Siligo tritici delitia.*

mense maturescat, licet Columella neget trimestris proprium genus cum Græcis trimenon antiquissimum sit, atque id non nisi hyemalibus prouincijs. Apud Thracium sinum etiam bimestre plurimis tunicis vestitum ob nimia eius plagæ frigora. Quin etiam hisce regionibus triticũ & siligo inter æstiua seruntur sicut & rapaceum sed non ita vtiliter, hyberna enim præstant & consummatiora redduntur vt Theophrastus docet per hyemem terra nutrita. Inter omnia genera Italicum Plinius præstantiss. ait candore & pondere quo maximè decernitur. Nos duorum generum vtimur tritico, hoc solum discrepantium quod alterum spicam habeat muticam aristis carentem alterum aristis asperiorem & spica ipsa parum ab hyberno hordeo ac Zea differentem. Cætera communia habet vtrunque genus, Seritur mense Septembri cœlo sereno, solo vt plurimum tertiato, ac bene sarrito aut occato tametsi in solum è quo succisum pisum, aut vitia, aut lens, aut Phagopyrus optime primo sulco seritur. In temperato solo Colu. & Plinius quinque tradunt modi-

Hyberna frumenta præstantiora.

Tritici satio.

modios iugero inijciendos tritici ac sili ginis etsi pro ratione mẽsura hæc mode rãda vt superius diximus. nos tritici mi n'quã siliginis serimus & siliginis minus quam hordei & sic deinceps. Vtile maturius serere si hyems gelida sequatur, sin tepidior, serius præstat Amat triticum loca plana, læta, aprica, atque, sicca. Vitanda vmbrosa herbosaque & colles quoque etiamsi Plinius testetur robusti us sed minus tritici reddi. Triticum satum exit radicibus multis, ac prætenuibus, folio vno, germinibus multis sed quæ in ramos brachiare non possunt. Per hyemem sicut alia hyberna frumenta in herba aluntur. Remollito cœlo cauliculis de medio assurgit, cuius qũarto aut tertio genu spica geritur, non prius euidens quam folliculo inclusa, quæ gluma dicitur, consumato eo flos erumpit quarto aut quinto post die. Si nimium luxuriauerit in herba depascitur, aut quibusdam locis resecatur herba luxurians, atque inutilibus herbis liberatur runcando. Floret circa solstitium vernum serius, ocyus pro aeris temperatura. Eodem ferè tempore quo vitis, duo videlicet

Triticũ & vitis eodẽ tẽpore florent.

licet nobilisſ. flores ſimul erumpentes ſuauaſsimo odore fragrant. Varro tradit quindecim diebus frumentũ in vaginis latere, 15. florere 15.areſcere. Poſt florem craſſes fit,inquit Theoph. maturaturq́; intra quadrageſimum diem cum tardiſsimè octauo à ſatu menſe metitur, alias quater nouenis diebus abſolui proditur & nono menſe meti. Non ſpicatur

Genicula. ante abſoluta genicula. Genicula inquit Plinius ſunt tritico quaterna farri ſena, hordeo octona, Verum noſtris regionibus tritico, ſiligini, hordeo, auenæ genicula vel internodia ſunt ferè quaterna etſi neq; id perpetuum in omnibus. Ante geniculorum prædictum numerum conceptus non eſt ſpicæ qui vt ſpem ſui fecerit.4.aut.5:tardiſsime diebus florere incipiunt,totidemq́ue aut paulò pluribus defloreſcunt. Cum defloruerint frumenta craſſeſcunt maturanturq́ue ac çum plurimum dieb.4. perficiuntur Folium tritico arundineum,anguſtius tamen quam hordeo,caulis quoque leuior & lentior nec perinde fragilis,multis in tegitur tunicis. Culmus ſpicam ſuſtinens tritico altior quam hordeo, Spica quoq; recta remotior à folio,palea mollior

lior suauior & succosior, Inconditæ ex planatæque tritico spicæ tam muticæ quam aristis horridæ, Hordeo inuersus dispositæ. Quod minus est quam granũ diximus vocari Frit. Quod vero ad culmi cacumina infirma spica gestatur miuus item quam granum, Vruncus dicitur. In Bactris proditum est grana tritici nostras spicas æquare. In Babylonia triticea hordeaceaque folia quaternum digitorum latitudine tradit Herodot. Triticum post tertiam sationem in siliginem verti scribit Colum: idque pleris que locis Germaniæ compertum vt superius dictũ. E tritico fit amylum, eius modum quod fiat Cato docet & Dioscorides, Tritici sationem excipit nostris regionibus ea quam siliginem vulgus vocat. Sunt qui eam esse cõtendant quæ Græcis ὄλυρα: etsi Homerus ὄλυραν equorum pabulum tradit & Zeæ speciem esse plerique velint. Herodotus tamen panem ea fieri scribit, Laurentius Far, Gaza siliginem vertit. Eruditi aliqui Secale & quam Plinius farraginem esse existimãt. Galli segle, Germani Rog. Insubres asiam, Itali ferè sægalam vocant. Color paulò nigrior semini panem quo-

Frit.

Vruncus.

Tritici granorum foliorumque magnitudo

Amylum.

Siligo.

Olyra.

Secale.

que ſubnigrum p̄bet Plin. autẽ delicata illa tritici mollities,pōdere defecta,candore vincens,ſiligo eſt paniſq́ue ſiligineus laudatiſsimus celebratur.Item ſub tritico comple&tĩ.Quod poſt tertiã ſationem vt diximus pleriſque locis triticũ vertatur in ſiliginem ac ſecale ſi ſolo macro & gracili mandetur,& contrà ſecale in triticum ſi læto & pinguiori ſolo feratur,idq́; pluribus regionibus nō rarũ. Celſus ſcribit, Triticum firmius milio & ex tritico firmiſsima ſiligo. Nos conſuetudinē vſurpati apud nos noſtro tempore vocabuli ſequentes,Siliginem noſtram intelligimus vulgo ſic appellatã. Serit̃ ea mox à tritici ſatione circa finẽ Sept:aut initio Octobris terra læta,In ſabuloſis etiã in Februario ſeritur, æſtiua ſiligo vocata.Gaudet locis lætioribus aprico & ſolido ſolo,non tñ recuſat ſabuloſum & leue,ſi ſit ſtercoratũ,offenditur humidis ſicut & triticum. Vtrunque tamen frumentum terra ſeritur profundiori & campeſtri.Sed paulo poſt tritici ſationem ſiligo ſeritur. In ſeminando tertia parte plus quàm tritici vtẽdum.Naſcitur qualicunq́; loco ſolo cũ cẽteſimo grano plerunq́;. Sulco vt pluri

mum

mum tertio ſicut & triticum,occaturque eadem propemodum ratione.Stipula eſt culmo triticeo,graciliore, proceriore,ac ſolidiore,ſpica procumbente atque ideo rubigini obnoxia,quod imbres contineat,cùm floret & pruina & nebulis offenditur.Culmi prodeunt lenti flexiles feſtucandis vitibus & ædium tectis vſurpati locis pluribus.Iã ſequitur hordeum veteribus inter nobiliſs.fruges numeratum neque hoc tempore contemnendum frumentum.Itali beade vel beaue vel orze vocãt,Germani Gerſt,Gallis orge Græcis κριθὴ. et quanquam Græciæ & Italiæ apricisque & felicioribus regionibus pabuli vice vſurpetur, quod & Homerus teſtat̃.Septentrionalib.tñ regionibus ſimul &cereuiſię &panis cõficiendi vſum ꝑbet. Eſt aũt duorumgenerũ alterum hexaſtichõ &polyſtichum ꝙ in tres. 4.aut ſex aliquãdo verſus ſpicat̃ ꝓducitq́; ſępè vnũ granũ,ſpicas plures quarũ ſingulę pluſq̃ 80 grana cõtineãt miro diuinę liberalitatis dono.Alterum diſtichõ ꝙ in duos tantum verſus aſſurgit. Et rurſum,aliud hybernũ,aliud ęſtiuũ. Hybernum fœcundius ſed facile leditur ꝑſertim humorib. nimijs & excipiente *Hordeum.*

 gelu.

gelu.Nihil enim magis offendit ſata hyberna præſertim hordeum & rapaceum atque ſiliginem quam humores hyberni gelu crebriore conſtricti ac ſolis temnpore remiſsi ſubinde rigoribus repetiti. Verumq́ue hordei genus ſolum amat pingue.Hybernum altero aut tertio ſulco ſeritur in Septembri. Aeſtiuum Martio vel Aprili ſulco altero nõnunquam neceſsitate compellente, vna aratione.Seminis hordeum requirit dimidiato propemodum plus, quam triticum Requirit terram ſolutam & pinguem quare optimè ſeritur ſolo ſtercorato. Floret hybernum ac ſæpè matureſcit in Maio & adſummũ Iunio.Hybernum his regionibus ſeri non ſolebat, ſed noſtro exemplo pleriq;excitati plurimam ſentiunt vbertatem. Aeſtiuum plurimis regionibus trimeſtre eſt.In Celtiberia bis naſci Plin.ſcribit.Septimo die ſatum erumpere incipit & caput alterum grani in radicem exit,alterum in herbam quæ prior floret.Radicem craſsior pars grani fundit,tenuior florem,cæteris ſeminibus eadem pars & radicem & florem, vtrunq; folio ſcabroſo. Feſtinantius quam alia frumenta erit demetendum,nam fragi-

li eſt

li eſt culmo. Ex hordeo & cereuiſia & Zythum ſit, atque Courmi teſte dioſcoride. RIGO. Reperio hic cereuiſiam optimam, indicato quæſo qua arte in ea conficienda vtimini. CONO. Noſtrum in in ea re morem non celabo. Hordeum in cupa primum madeſit ac maceratur vno aut altero die, hybernum craſsiore cortice diuturnioreꝫ poſtulat macerationem, Aeſtiuum teneriori cortice minorem: inde vel tabulato vel infumibulo exiccatur tātiſper dum diſsiliat tumore & fibras velut filamenta emittat, ſi rarius ſpargatur, æſtate & martio imprimis ſua ſpōte citra ignē adhibitum exiccatur & rumpitur. Cauere oportet ne diſsiliens nimium erumpat & farina euaneſcat. Hinc molita farina in Cupā mittitur coctaq; aqua ſuperfunditur, atq; iterum bina trinaue bullitione bene coquitur, additis autem coctioni lupi ſalictarij floribus ſucculentior ac ſalubrior redditur ac tandem ſpuma cereuiſiaria impoſita defecatur refrigeratus cocturæ liquor, nā quo vberiꝰ defecatur hoc magis redditur purior & ſalubrior. Spuma q̄ inter defecādum euomit tanq̄ excremētū cereuiſię colligitur ac recēter cocta cereuiſię

Cereuiſia.
Zithum.
Courmi.

G 3 defe-

defecandę panibusq; coquendis fermen
ti vice vſum ꝑbet.Cõmendatur potus ſi
tritici quadrantẽ aut ſextantem addide
ris.Quo eñ largiorem ſegetem adhibue
ris hoc p̃ſtantiorem habebis & ſucculen
tiorem colorisq; cõmendabilioris potũ
ac vinoſiorem.Imprimis autem curan-
dum vt bene excoquat̃ & defecetur & lu
pulo temperet̃ alioqui hordeum ꝑ ſe pu
treſceret et hoc temperamento potꝰ red
ditur neq; inſalubris neq; ingratus.Op-
time & diutiſsime citra acorem durat q́
Martio coquit̃,Fit & alica ex hordeo,nõ
Alica. inutilis cibus,& ptiſana,quæ quó fiant
Ptiſana. modo Plin.tradit.Hordeum & triticum
Zea. ſequitur Zea,quã vulgo tam Itali quam
Spelta. Germani Speltam, Galli eſpeltram vo-
cant.Homero celebrata ζείδωρος ἄρουρα
terra videlicet Zeam prębens,inter triti
cum & hordeum quaſi medium frumen
tum vt Galenus teſtat̃, ſiquidẽ vtriuſq;
cõmune quiddam habet eſtq; duorum
generum.Vnum culmo ſpica & genu tri
tico ſimile cuius grana in ſingulis tuni-
cis ſeu glumis gemina & dicitur ob id
δίκοκκος Alterum culmo et ſpica breuio
ribus,ſingula in ſingulis tunicis duplici
ordine diſpoſitis proferens ac in ſummi
tate

tate ariſtis ſuis plane hordeo reſpõdens. In Italia pręſertim circa Mirandulam & Cõcordiam equorum pabulo vſum præbet vt ſupra de hordeo dictum. His regionibus non ita vſurpatum. Ego primum hic ſererem cum ſolum animaduerterem reſpondere & pani ac cereuiſiæ conficiendis non eſſet inutile frumentum, niſi quod in molendo moleſtius propter duplices granorum tunicas. Solum deſiderat humidiuſculum, lætum & pingue. Seritur eodem quo triticum & ſiligo vel ſecale modo, menſe Septembri aut Octobri, floret Iunio, matureſcit Iulio. Hybernis regionibus non incommoda quod gelicidijs & frigoribus minus obnoxia. RIGO. Eſt & genus frumenti ni fallor hyberni far, veteres adoreum appellauere plurimis terris commune. CONO. Recte mones. Nam etſi de omnib. frumentis priſcis far diceret veluti far triticeum far hordeaceum far ſiligineum & cũ molę nondũ eſſent pila frãgerent frumẽta atq; hinc quoq; dicta farina. Poſtea tñ adoreum ſic vocatum. Licet Colu. cõiunctè dixerit far adoreũ, eius 4: genera diſtinguẽs. Galli Brance Itali ſandala & vulgo quoq; far appellãt, *Far. Adoreum.*

Germani dure kesſkorn cuius granũ pro pè tritico ſimile,niſi quod breui⁹ & craſ ſius & vbi triticum fiſſurã habet, ibi far quaſi gibbo tumet, hordeo põderoſius, tritico leui⁹,plus panis reddit q̃ alia frumenta.Pop.Rom.è frumento farre primum vixiſſe 300.annis Plin. auctor. In Aegypto ſine ariſta gignitur ſpica maiore & põderoſa.Genicula farri ſena purgari niſi toſtum non poteſt. Gallia duo farris genera alit, vnum rutilo colore quod rubrum frumẽtum vulgus appellat,alterum cãdidius quod ruſtici blãce vocant frumentum τρίσιχον non diſsimile zeæ.In Italia pulmentaria ruſticis miniſtrat,far ſiue adoreum Virgilius ſeri voluit ante vergiliarum occaſum nempe poſt autumnale æqnoctium.Vliginoſis tñ & frigidis exilibusque locis circa Cal.Octobris,vt prius cõualeſcant radices q̃ hybernis gelicidijs ac pruinis infeſtent.Committitur loco humili aquoſiori & cretoſo,ſolo vliginoſo.Satum occari,ſarriri,runcariq; deſiderat.Sarculatio induratã hyberno rigore triſtitiã laxat temporibus Vernis,Sarriẽdo cauendum ne quod & de alijs ſuperioribus dictum,radices lædant.Runcatio cum in

arti-

articulo est euulsis inutilibus herbis radicem vindicat,discernitq; segetem à cespite.Galli serunt cõcauis tractibus,q facilè sentiunt rubiginem existimãtes nec pruinas nec eruginem horrere. Sationẽ eius in excelsis locis etsi illic prouenit, tñ dãnant,quod quadrupedib.respuitur quia spica rigidiore noxioq; aristarũ cingit̃ vallo,& simul quod ægrè suis glumis euoluatur,quib.nisi extricetur,& vsui & panificio fit incõmodum.Acerosæ paleę iumentórũ pulmonem tussi offendunt. Inter hyberna semina & Rapacium referendum,semen id est à rapi specie ni fallor,quã Plin. terrã commemorat & sylvestrem:Cuius radix raphani similitudine in lõgitudinem procurrit,folio scabroso,sicut & alijs generib. at culmo fruticoso multisq; & surculis brachiato,Radix quidẽ inutilis,sed solũ seminis causa serit̃,ex quo oleũ extunditur pauperum culinis seruiens & ieiunijs lucernisq; pręsertim in Germania q̃ oliuarum oleo destituta rapacco plurimum vtitur magnã que ex eo agricolę pecuniam cõtrahunt. Regionib. calidioribus q oleis abundãt huius seminis rarus est vsus, nisi quod auiculis pascendis vtantur. Seritur ad finem

Rapum. Rapacium semen.

nem Augusti, aut initio Septembris, tametsi in Martio quoq; inter æstiua semina seratur, sed non ita felici prouentu. Solo committitur crasso, prępingui, aut stercorato, tertiùm arato, beneq́; culto. Seminatur rarisime, nam cùm minutissimum semen sit non plena manu sicut frumenta, sed trib. tantùm digitis spargendum. Florem emittit in Martio aut circiter pro cæli constitutione, diuq́; floret, luteo suauissimoq́; odore & apibus gratissimo, & vbi defloruerit mox maturescit. Attollitur bicubitali celsitudine, in siliquis calyculatis semen ferens vberrimum, Eq́; seminis vno modio sæpe centenos producit. Hactenus de hybernis frugibus, iam de æstiuis dicendũ. RIGO. De rapi interim radice dicendũ nihil? cuius tamen vsus agricolis frequẽs neq; negligẽdus, vt quę magno ꝓueniat incremento, & cibum nõ ingratum tam hominib. quã pecori præbeat. CONO.

De Rapi radice.

Rapum vel rapa, Græcè γογγύλη, Italicè rapo, Germanicè Ruben, Gallicè rauen dicuntur: Eius generis cultura etsi ad hortensia pertinere putabã, & tu melius de his differere posses: tamẽ cũ tu requiras, & rustici agros hac semente conserant,

L paucis

paucis obſeruationẽ & diſciplinã de hoc genere noſtrã accipe. Duorum ferè generum ſunt: ac prius radicem mittit in longitudinẽ vt raphanus, ꝙ in Germaniæ quibuſdam locis gratiſsimi cibi loco habetur: alterum aut in rotunditatẽ globatur, aut in latitudinem panditur latius ꝗ rotundius. Nebulis, pruinis & frigore vltro aluntur tribus menſib. amplitudine mirabili, Plin. ſe vidiſſe ſcribit quadraginta libras excedẽtia, Alicubi centenas libras pẽdentia ꝓditum: mirum eſt è tã paruo ſemine tantã ꝓuenire radicẽ. Græci maſculinũ ac fæmininũ genus fecere, atq; ea ſerẽdi modo ex eodẽ ſemine. Denſiori enim ſatione maſculeſcere: Semen pſtantius quo ſubtilius. Semẽtis duplex aut enim in Martio ſerunt, ꝗ ad ſolſtitiũ matureſcunt, aut Iulio vel Auguſto primo ſulco, & plęrunq; ſublatis ſiligine & hordeo hyberno ſolo cõmittũtur. Quæ frigore hyemis dulciora reddi credunt, & incremẽtũ in radicẽ nõ in folia verti. Serunt & Vere in calidis & humidis regionib. vt Plin. tradit. Lætiorẽ fieri ſi cũ palea ſerat: Serere nudũ volũt pcantẽ & ſibi & vicinis naſci. Vindicantur ab erucarum iniuria, ꝗ plærunq; tenella folia abrodũt, cõmiſta ſationis tẽpore ſemini

Rapi magnitudo.

Et ſibi & vicinis naſci.

fuligine, aut maioris sedi per noctẽ macerato semine. Columella hoc remedium comprobatum experientia didicisse affirmat. RIGO. Iam perge de æstiuis seminibus. CONO. Aestiuę fruges omnes ferè trimestres sunt, ad summũ quadrimestres, quædam etiam celerius consumantur si cælum & solum contingat clementius. Inter æstiua primùm frumenta recensebimus, inde legumina. Inter frumenta, auena primùm seritur, etsi Virgilius eas steriles appellet, & Plinius Vitium frumenti auenam esse, atq; hordeum in eam degenerare, Gallis tamen & Germanis equorum iumentorumq; pabulum optimum existimatur: Pultes quoque ex ea fieri, quibus Germani vtantur Plinius testatur, & Dioscorides pultis auenariæ meminit. πόλτος ἐκ βρώμης γίνεται, Græcisq; ægilopa et bromon, Latinis auenã appellari, Italicè vena, Gallicè auoyne, Teutones hauer: Quæ etsi Italis rara, in Apennino tamen et regno Neapolitano circa Sipuntum reperiri certum. Duorum autem generum apud nos est, alterum ponderosum, farinam prębens in annonæ difficultate pani cõficiendo ac cereuisiæ coquendæ, maximè si

Aestiua frumenta.

Auena.

Bromos.

mè si hordeo misceatur, atque id genus solo pingui & noualibus feliciter proueniт. Alterum leuius, quod vulgus Guen & Brunhauer appellat, leiusculum hoc & parum præbens farinæ atq; alimenti, quod in fabulosis & locis macilentis nascitur, equorum tamẽ & quadrupedum pabulo vsurpatur, vtrunq; à summitate culmi varijs sarculis spargitur, à quibus velut locustæ semen dependet flore albicante, ex vno grano plures culmi sparguntur. Dioscoridi auenæ genus est Bromus, quod folio & stipula triticum imitatur, & tanquam syluestre triticum nascitur, Theophrastus αἰγύλοπα nuncupauit: Qualecunque solum non morosè recipit, etiãsi nihil aliud seri possit. Eiusdẽ propè culturę, quod Veteribus ignotum frumentum Triticum faginum, id est, φαγόπυρον, vel nigrũ triticũ μελάμπυρον, etsi melampyrum aliud sit: Nos faginũ triticum malumus vocare, quod granis sit triangularibus, faginis glandibus nõ dissimilib. & colore & forma, nisi quod grana minora sint. Caule est crasso strigato cubitati aut excelsiore filici propè assimilis. In multos ramos spargitur, surculis in cacumine paruulis, sed quibus flores

Bromos.

Triticum faginum.

flore albo ceu nucamēto ſquamatum cō pactili & comante ſupra cacumen vmbella criſpatur. Floret diu, tandem grana emittit triangularia primùm alba & ſubuirentia, Vbi maturuerint nigra vel caſtanei coloris. Flos tempeſtates & pluuiam & ſiccitatē immodicam reformidat. Frumentum hoc non ita pridem è Sarmatiæ Septentrionalib. oris in Germaniam aduectum, iam in frequenti vſu & ſuibus ſaginandis & pultib. faciendis alijsq; frumentis deficientibus cùm annonæ premit penuria, & cereuiſiæ & pani conficiendo, plebi vſurpatur. Seri poteſt quocunq; , & quantumuis leui & ſabuloſo ſolo, etſi pingui felicius proueniat, menſibus Aprili, Maio, atque etiam Iunio, à rapacia meſſe ſeritur plurib. locis. Semen mittendum rarius quarta parte tritico aut ſiligine: Solet enim in lætiori ſolo à ſublato rapacio mox ſeri, ita vt duplicē meſſem eiuſdem anni & eodem ſolo facere liceat. Vbi ſatum circa quartum aut quintū diem nìſi deſit humor mox erumpit folijs portulacę non diſsimilibus. Inter ęſtiua frumenta Hor-

Aeſtiuum hordeum. deum quoq; refertur æſtiuum, quod ab æquinoctio verno ad finem Martij aut

Aprili

Aprili seritur, vt plurimum trimestre, aut ad summum quadrimestre metitur. Solum perinde atq; hybernum requirit pingue & resolutũ, seminatumq́; alterno sulco, aliquando necessitate cõpellente priore. Aestiuum quanquam non ita copiosum & absolutum fructum ferat, et hyberna vt Theophrastus scribit: semina robustiora perfectioraq; reddantur, ita hybernum hordeũ culmos robustiores spicasq́; grauiores producat: attamen quia cortice duriore, æstiuũ aũt tenerio re, ideo à quibusdã magis expetitur, crediturq́; plus farinæ præbere quã hybernum, Alijs vicissim hybernum prȩferen tibus. Miliũ à Latinis & Gallis vocatum. Grȩci κέγχρον, Itali milio vel miglio, quasi mille grana vno culmo complectens, atque hoc videtur Festus comprobare, Galli millet, Ripenses Germani hyrs vocant, pultes miliaceas ex eo facientes non insuaues, & panes. Sarmatæ pulte hac maximè aluntur cruda farina lacte vel sanguine ex equorum venis admisto. Aethiopes non aliam frugem quàm hordei milijque nosse Plinius testatur, & Campaniam milio gaudere potissimum. In fermento præcip uũ eius *Milium.*
vsum

vſum volunt. Nullum frumentum pon
deroſius quod coquendo magis creſcat,
nam ſexaginta pondo panis è modio re-
ducere,modiumq́; pultis ex tribus ſexta
rijs madidis. Hoc tempore paſsim ſeri-
tur,licet inferiori Germaniȩ rarius.Eſt
autem frumentum hoc ſtipula cubitali,
geniculata, folio arundinaceo, ſemine
in longis panniculis tereti & pendulo,
multiplici culmo fruticãte, caule arun-
dineo, lanugineo flore: Comam illam
Iuba. effuſam, arundinaceam iubam vocant:
Adoleſcit pedes ad altitudinem ſeptem,
Gaudet ſolo limoſo, vliginoſo, ſabulo
etiam ſi frequentius irrigetur,ſiccum &
cretoſum reformidat. Quidam præci-
piunt in frigido & aquoſo ſolo primũ,
pòſt in calido ſerendum. Ante Ver non
ſeritur, quia teporibus lætatur. Seminis
pauxillo amplus ager completur.Si den
ſius ſeratur noxam contrahit, cùm vix
iugerum recipiat quãtum plena manus
continet, quare in ſarriendo ſuperflua
vellenda. Iugerum quadraginta modi-
os ꝓfert,ſi diligenter ſeratur, & ex vno
grano terni ſextarij. Vetant inter vites
arboreſq́; frugiferas ſeri, ſarriri & run-
cari continuò deſiderat.Cùm ſpicas edi-
derit,

derit, antequam ſemina hient æſtibus, manu carpuntur ſuſpenſaque in ſole ex iccantur ac recõduntur. Purgamenta milij & panici ſeſami Apludam vocãt. Diu hoc frumẽtum ſeruari poſſe tradunt nã centum manere annos ſi cõdatur quo vẽti nõ penetrãt. Eſt & aliud cõſimile qđ Indicum appellant, Neronis principatu in Italiã aduectum amplo grano & nigro culmis arundineis prægrãdib. Lobas vocãt ſi Pli. credendum. Cum tñ lobæ ſiliquæ potius ſit in leguminib. & phobæ iubæ vel comę miliaceæ, vt ex Theophraſto liquet, Panicum, ἔλυμος Græcè, Germani alij pfennich alij heidẽgryſs, Italis panacho, Gallis paniz, Hiſpanis panizo, Dictum à paniculis quib. ſemẽ ineſt, milij ſimilitudine proſilit denis cum minimum fòlijs luxuriãs, culmo pene in ſurculum extenuato. nutãte rubido paniculárum faſtigio p̃denſis aceruato granis magnitudine ſinapi, alijs luteo colore, alijs purpureo, alijs nigro & cãdido. Eadẽ fere q̃ milio cultura, Aeſtate ſatum quadrageſimo die à ſatione matureſcit locis quibuſdam, alijs Maio humidis locis ſatum Septembri metitur. Meſsis & vſus fere idem q milio. Purgari vt milium nõ

Apluda.

Lobæ.

Phobæ.

Panicum.

niſi toſtum poteſt. Cum in articulum ſeges ire cœperit, runcāda ne herbis vincatur. Pinſitum & euolutum furfure, pultem cum lacte non faſtidiendum pręb et In panificio panici quam milij rarior vſus, panis enim ſiccior & arenæ ac cineris in modum friabilis, lentore humorisque vniculo deſtitutus, proinde ruſtici addito ſuillo pingui aut oleo ariditatem glutinantes farina veſcuntur. Ponticæ gentes nullum cibum panico pręferre dicuntur, Quemadmodum Galli Vaſcones hoc tēpore eo potiſsimum vtuntur. Quibuſdam locis ſemine panici columbæ aluntur. Inter externa eſt & Oryza, vt. Theophraſt⁹ ſcribit lolij aſpectu, milij ac panici iubā nō ſpicā proferens, granaq; cōtinens zeę, folia carnoſa porro ſimilia ſed latiora, altitudine cubitali, flore purpureo. Rarum Gallis & Germanis hoc frumentum, Italiæ & Inſubriæ frequēs, vocaturq; el ryſo & meneſtre del ryſo. Galli ſublata quoq; priori litera ryſon, Græcis ὄρυζα. Plin. etipha fieri oryſam tradit. Fit ex ea ptiſana, vnde Horatius ptiſanariū oryzæ dixit. Seritur martio menſe vt milium & panicum. Indos aiūt ſerere zeę modo piſtā vt cōcoctu ſit faci

Oryza.

facilior. Itẽ potum ex ea facere eosdem Strabo testat. RIGO. Ecquid de sesamo quod, veterib. plurimum in vsu? CONO Sesamũ Græcis σήσαμον, Itali sesamo Galli iugioline vocãt. Hispani iorgilire, Olim frequẽtiori fuit in vsu, & laudatum à Columella & Plin. hodie paucis regionibus notum, sicut pleraq; alia semina, adeo vt frugẽ ex quo panis nobis fit dignoscere liceat. Quidã frumenti alij leguminum generi adnumerant, culmo nõ vt milio & panico geniculato, sed ferulaceo, foliis sanguineis, semine candido infra lini magnitudinem quod vasculis vti papauer continetur. Seritur ęstate ante vergiliarum exortum Italię ritu. Colu. scribit se vidisse in Cilicia & Syria seri Iunio Iulioq;, & per autumnum cum permaturuerit tolli. Desiderat solum putre & pullum, etsi pinguibus quoque arenis & congestitia humo proueniat, post sationem imber officit, cum cæteris frugibus prosit, vnde sesamum nullum animal attingit, Maximè macrat, solum, vtpote cui crassior & multiplicior arundo sit quàm milio, & radix quoque numerosior. Ex India aduectum scribit Plinius atque in cibum parari, ole-

Sesamum.

umq; ex eo cõfici ſeſaminum. Porro vt ad vulgaria reuertamur, Inter fruges æſtiuas & Miſcellaneæ numerantur. Non nunquam em̃ ſemina miſcentur farraginis inſtar, partim pabuli cauſa, partim quoque ea cautione, vt ſi alterum intereat, ſaltem alterum maneat incolume. Sed hic videndum ne miſceãtur hyberna ęſtiuis, & contra: nã id abſurdum eſſet, & alterum perire neceſſe eſt. Commodè miſcetur hordeum ęſtiuum auenæ aut fagino tritico, non tam pabuli iumentorum cauſa quã cereuiſiæ coquendæ. Atqui vicia & legumina quædã auenę miſcentur tantum pabuli gratia. Hęc ſeruntur temporibus & locis At ſupra de ſingulis æſtiuis frugib. dictum. RIGO. De frumentis iam ſatis feciſſe mihi videris, De leguminibus iã rẽſtat dicendi locus. CONO. Legumina Græci ὄσπρια vocant, altera frugum pars: Horum cõplura ſunt genera, ſicut & frumenti. Quidam leguminibus quoq; attribuunt miliũ, panicum & ſeſamum, q̃ Columella alias frumentis alias leguminib. annumerat, Nos Pli. hac in re ſecuti inter frumẽta eas fruges recenſuimus, inter legumina referentes q̃ ſiliquis cõtinentur qualia ſunt faba

Seſaminũ oleum.

Miſcellaneæ fruges.

De Leguminibus.

piſum

pisum, lens, cicer, phaseolus, vicia, & cætera huius generis, q̃ omnia æstiua sunt semina. Porro inter legumina primum honoré deberi fabę Plin. testatur, vt q̃ pluribus vsibus tã hominibus quã quadrupedibus accõmodata. Græce κύαμος, Italis latinisq́; faba, Gallis feue, Germanis bone. Hæc inter legumina sola sine adminiculo nascitur, magna interdum proceritate, folio carnoso flore cristato versicolore partim atris, partim albis maculis distincto. Varro lugubres vocat literas, siliqua' p̃longa fructu intus lato humani vnguis similitudine suis inhærenti, Valuulis, colore vario, folijs exit multis vt pisum, non singulis vt triticum. Seritur leguminum prima verna satione, ex Virgilij sententia, & maturè propter fabalia q̃ purgamenta sunt fabarũ. Sunt eñ siliquæ caulesq́; gratissimi pabulo pecori, siquidem Colu. testatur se audisse rusticos peritos maluisse fabalia maturę sationis quã trimestrem fructum. Luna crescente seri volunt vnaq; aratione, q̃a solutum solum requirit, Plin. fabam & viciã non proscisso serere sine dãno, compendium esse operę tradidit. Aiunt si caprini fimi cauatis fabis semina inclusa

Faba.

Fabalia

ferantur, mire prouenire, Erosam etiam luna crescente expleri. Si circa radices arborum seratur, arborem arescere. Sũt qui asserant semina capi sanguine macerata aduersantibus herbis liberari, aqua pridie infusa citius nasci, Gaudet solo pinguissimo vel stercorato, sicut omnia ferè legumina, humidum & depressum nõ recusat, etiamsi cætera legumina sicco lætantur. Runcari non gestit, quoniam euincit herbas. Sola leguminum scapo recto consurgit geniculato & inani: Cúmq; legumina omnia diutius floreant, diutissime faba dieb. quadraginta. Non autem singuli scapi tamdiu sed alio desinente alius incipit, nec tota seges vt frumenti pariter. Siliquãtur verò omnia diuersis diebus, nã caulis pars infera primum florẽ emittit atq; ita ordine ad superna itur successu cõtinuo. Alicubi eius tanta fertilitas vt scapus vnus cẽtum fabis onustus sit repertꝰ. Fabę suis valuulis inhærent, & nigrum quod in summo, hilum vocatur. Valuuli folliculi leguminum, vermes qui innascuntur Midæ appellati. Lomentum farina fabacea, qua veteres ad erugandam cutem vtebantur. Fresa faba quæ mola leniter

Vauuli.
Hilum.
Midæ
Lomentũ.

ter confracta & decorticata, al tera solida faba Refrina dicta ,quod è frugibus auspicij causa fabam referre mos esset Plinio teste. Fabam in aqua nitrosa pridie quam conseras macerandam, vt ad cocturam fiat commoda. Palladius auctor est fabam à curculionibus non lædi si luna minuente vellatur, & ante quàm Luna procedat excusa & refrigerata recondatur. Faba & reliqua legumina solum in quo sata sunt stercorant , & legumen pro stercore esse. Proximum fabis nobilitate sationeque pisum Græcè πίσος Theophrasto, aliis λέκυθος. Italis pise et piselle, Gallis posc Germanis Erreten. legumen caulibus fistulosis in terram sparsis ramosisque prætenui surculo, folio frequenti & longiusculo, siliqua cylindracea, granis rotundis & cădidis, etsi Plin. scribat angulos habere vt cicer, quale reperitur etiă hoc tempore cæruleo colore flore papilionis, forma circa vmbilicŭ purpurea. In valuulis grana continet, quę se inuicĕ quasi tangunt, vt in eruo. Pisum duplex est alterum in altum scandit, palisq; affigitur, quibus sese capreolis vinciens alligat, idq; fere in hortis serit: alterŭ humi

le & caducum humi ſerpens. Vtrunq; eſui aptum, etiã cum valuulis nondum induratis editur cum ipſis granis. Apricis locis ſerere cõuenit, frigoris impatientiſſimum, Mãdatur terræ vel in veruacto, vel meliꝰ pingui & reſtili ſolo ſemel ſubacto, vti omnia ferè legumina, facili interim & ſoluta humo, & cœlo tepido humidoq;. Stercorari agros piſo Colu. cenſet, ſi cõfeſtim aratrum ſequat̃, & quod falx reliquerit prius quã inaretur vomis reſcindat atq; obruat, idem̃ cedere pro ſtercore & fimo. Seritur ferè primum inter æſtiua ſemina cum fabis piſum & lens mox vicia & auena (vt ſupra dictum.) circa Martium & Aprilem, Piſa, Vicia, lentes, luna decreſcente ſeri volunt, ne nimia luxuria inequaliter floreant, cum cætera legumina ſeminaque melius augeſcentente ſydere ſerantur. Sunt qui

Eruum. putent legumẽ quod ὄροβος Græcis, Latinis eruum dicitur, Italis eruo, Germanis eruen vocatur. Duo eius genera alterum candidũ alterum rufum, atq; hoc ſylueſtre eſt ſpõte in dumetis & aruis ꝓueniens. Exiguꝰ frutex, tenuis anguſtis folijs florib. vel cãdidis, vel in cãdido cæruleis aut puniceis ſicut piſa ſe inuicẽ cõtingen

Eius

tibus. Eius nō eſt tā operoſa cura: Gaudet ſolo macro nō humido, quia plærunq; luxuria corrūpitur. Seri ante Martiū volunt, ſiquidem eum menſem huic legumini non conuenire, eo quod tum pecori noxium ſit. Fruilia ſimilia paruis fabis, coloris alia nigri, alia albi, alia varij, culmo piſaceo inſtar lupuli in ſublime ſcandenti, ſiliquas habet planas inſtar piſorum, folio quàm faba longiore, flore apibus gratiſs. In Gallia vel Inſubria Doram vel Dorellam vocant. Phaſeolus, Græcè σμίλαξ κηπαῖα, ſmilax hortenſis, aliqui faſiolum & dolichium vocant, Itali alij fagiuoli, alij ſmilace degli horti, & fagiuolo Turcheſce, alij laſanie, Galli faſeoles, & fales pinceos, Germani vocant Faſelen, vel vuelſche oder vuild bonen, Leguminis genus, colore tum cādido, tum rubro, tum giluo, tum etiam maculis & orbibus atris diſtinctū, folia habet hederæ ſimilia, molliora tamen, caules tenues & capreolis vicinas, fruticibus ſe implicantes, vt cameras & tabernacula effingere poſsint, ſiliquis fænogræco longioribus, intus verſicoloribus & renibus ſimilibus. Pingui & reſtibili ſolo in hortis & quauis terra ſatū *Fruilia.* *Phaſeolus.*

 prouenit,

prouenit, & cum longis ſerpat flagellis, propè pali poni debẽt, quas capreolis ſuis, vbi increuerint, complectantur, reptatuq́; ſuo palos & arbores ſcandunt atque vinciunt, in hortis pergulas ac ſcenas inumbrant. Seruntur quibuſdam locis ab Idib. Octobris in Kal. Nouembris, alicubi & apud nos Martio. Floret ęſtate. Edulium anceps inter bonum & malum, ſuccum ambiguum, folliculi cum ipſis manditur granis, ſaltẽ eo modo quo aſparagi, Iudæi Romæ maceratas vendunt & eduntur cruda. Lens & Lẽticula, Græcè φακὸς ἢ φακὴ, Italicè, Lẽditie, bon nænestre, lẽtilla Gallicè, Germanicè Lynſen. Racemoſum legumen, folio Viciç, trib. at quatuor in ſiliquis granis inter legumina minimis, molliter in latitudinem fuſis, alba dulcedine p̃ſtãtior, melior tamen q́ coctibilior, & quæ maximè aquã abſorbet. Colum. tradit duplicẽ eius ſationem, alterã maturam per mediam ſemẽtem, alterã Februario creſcente luna vſq; ad duodecimam, Germanis plurimum Martio & Aprili ſeritur luna creſcente, loco reſoluto pingui & ſicco, Plinius tenue quàm pingue mauult, cælum ſiccum, floret Iulio, in flore facilè luxuria &

Lens & Lenticula.

ria & humore corrumpitur,quare vt celeriter prodeat & grandeſcat, fimo arido,prius quàm ſeratur permiſceri debet & cùm ita quattuor vel quinq; dieb. requieuerit,ſpargi. Aiunt proceriorem euadere quæ in aqua tepida cum nitro prius maduerit quàm ſeratur,nec vllam ſentire corruptionis labem quæ laſerpitio aceto conſperſa ſit, Et ne â curculionibus abſumatur,extrita in aquã demittenda,& quæ inanis ab alia ſeparetur,atque ita ſiccata in ſole & radice ſilphij trita cum aceto aſperſa ſiccetur ac recondatur. Varro præcipit à vigeſima quinta luna ad trigeſimam ſerendam,ita à lima cibus tutam fore: Etiam cineri miſtam commodè ſeruari Columella teſtatur.

Cicer, Theophraſto,et Græcis ἐρέβινθος. *De Cicere.*
Italicè ceci & cicere cicere roſſo & cicere biance, Gallis ciche, Germanis Ciceren, Frutex eſt inſtar arbuſculi ſiliquam ꝓferens rotundam , bina grana , forma triangulari continens. Eius tria genera numerant quidam, album, rufum,& nigrum,differentia ſolũ flor̃ colore.Cicer ſatiuum caule lignóſo,obliquo,folijs exiguis,multis circinatis,flore albo vel purpureo vel nigro. Et cũ cęteris leguminibus ſili-

ſiliquæ longæ, & ad formam ſeminis latæ, ciceri ſunt rotundæ. Gaudet ſolo pullo craſſoq́;, edax legumen, propterea noualibus incommodum. Seri poteſt Martio toto, cælo humido, loco quàm lætiſſimo. Serendum pridie maceratur, vt citius enaſcatur, Floret Iunio & Iulio menſibus, & ſubinde ſemen producit, floret diutiſsimè vt eruum, quadrageſimo die vellitur celerrimè fructum perficiens. Florenti pluuiæ obſunt ſoli legu minum. Cùm matureſcere cœperit citô rapiendum, nam citò exilit, latetq́; cùm decidit. In cicere nullum animal gignitur contra quàm in cætero frugum genere, & quia erucas arcet, olerum medi-

Cicercula. cina creditur. Cicercula quæ λοίθυρ⊙ à Theophraſto dicitur, Italicè ciceſe, differt ſolo colore nigriore, quam Plini• minuti ciceris inæquales angulos habere ſcribit veluti piſum: Plæriſque locis etiam apud nos perinde atque piſis vtuntur, immò his etiam præfertur. Siquidē & pollinis plus quàm piſum præbeat, & citius coquatur, nec vermibus ita obnoxium. Columella non tam leguminib. quàm pabulo annumerat, quibus ea quę ſequuntur accommodāda. Ac primum

Vicia,

Vicia, Græcè βίκιον, etsi Galenus etiam *Vicia, & qua pabulo seruiunt.*
Latino vti Græcos scribit, Idem Germani imitati vocāt vuycken, Galli Vessam nominant, vt Varroni placet, dicta à vinciendo, quod capreolos habeat vt vitis, quibus sursum serpit ad scapum lupini aliúmue calamum cui adhęreat. Surgit cubitali altitudine, folijs aphaces, nisi quod angustioribus, flore pisi, minutis nigricantibusq; in siliquis seminibus quorum figura non prorsus rotunda sed latiuscula similiter lenti. Loca sicca desiderat, non aspernatur etiam vmbrosa, & terra quacunque facillimo cultu prouenit, nec ipsa agricolis operosa, vno sulco sata, nō sarritur nec stercoratur, sed ipsa solum reddit lætum, maximè si pabularem viciam viridem desectam aratrum sequatur, & quod falx reliquerit, priusq̄ inarescat, vomere obruatur, nam radices relictę solo succum auferunt, Cato tamē in agro herbido minimeque aquoso seri iubet, & in terra proscissa, nō ante quàm rorem discusserit, & humor omnis sole ventoque discussus sit: Neque amplius proiici debet quàm quod eodem die operiatur: Siquidem noctis humor quātuscunque corrumpere solet, Et ne ante vigesi-

Vicia pabularis.

gesimam quartam lunam terræ mandetur, alioqui à limacibus infestatur. Sationis aliqui tempora assignant circa occasum Arcturi, vt Decembri mense pascat secundam sationem Ianuario, nouissimã Martio: In Germania martio aut Aprili seritur tãq̃ seminis pabuli caussa. Viciã quod & de faba diximus ex Plinio non proscisso serere solo sine damno compendium esse operæ. Floret Iunio, atque tum aquis purgandis vtilissimum pabulum. Volunt integra cum valuulis vicialia diligenter à rusticis reponi, vt pecudibus conditiua pabulo cedant. Vicia cum auena inter miscellanea seri solet. Lupinus, Græcis θέρμος ἥμερος, Lati-

Lupinus. nis satiuus lupinus dicitur, Gallis & Italis nomen ferè retinet Latinum, Germanis, Romsche bonen. Est legumen vnicaule, folium quinquefariam dissectum, flore candido, siliquis per ambitum crenatis atque serratis, quinis senísue nitus granis, duris, latis, rufis, cadunt ei folia tantum. Hoc legumen minimum operarum absumit & vilissimè emitur, maximè ex ijs quæ seruntur iuuat terram: Nam vineis iam emaciatis & aruis optimum stercus præbet, ac vel

vel effœto solo prouenit, vel repositum in granario patitur æuum. Boues per hyemem coctum maceratumque alit, famem quoque si sterilitas annonæ incessit hominibus propulsat vt Columella testatur. Sabulum & arenas & omnino vitia terræ sequitur, horretque culta ex omnibus quæ edunur. Plærunque leniter sulco integunt, cretosam hinnosamque terram odit, Adeo amat tellurem, vt quamuis fruticoso solo coniectum inter folia vepresque, ad terram tamen radice perueniat. Lupino contraria sarritio, non infestatur herbis, immo herbas perimit. Si stercus deficiat, lupini præsidium stercorandi expeditissimum, nam satum & uel vomere succisum, optimi fimi vicem præbet. Primum omnium seritur, nouissimum tollitur. Seritur præ alijs leguminibus post æquinoctium autumnale, Qualitercunque obruas, sustinet coloni negligentiam, teporem tamen autumni desiderat, & vt celeriter confirmetur: nam nisi ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Ter floret, primum Maio, deinde Iunio, postre-

poſtremò in Iulio. Poſt vnumquenque florem ſiliquas producit: Antequàm flores edat, boues immittãtur, quippe cùm omnem aliam herbam depaſcant, ſolum lupinũ ob amaritudinẽ dum viret intactum relinquunt: ſiccatũ aũt hominib. & quadrupedib. in cibo datur, cũ paleis bobus, hominibus cum triticea vel hordeacea farina in panes digeritur. Condi fumo maximè conuenit, quoniam in humido vermiculi vmbilicum eius in ſterilitatem caſtrant, Aiunt ſole circumagi, horaſq; agricolis etiam nubilo cælo demonſtrare. Fænumgræcũ, Theophraſto et aliis quibuſdam βούκερως ἢ τύλη, Dioſcoridi præter hæc καρπὸς ἢ αἰγόκερως, aliis κεραΐτης dicitur, Gallis fenegres et fenigrene, Itali fænigræco, etſi à quibuſdam etiam Latinis Silicia & ſilicula vocetur, Germani partim Latino nomine, partim kohorn & boxhorn à Græco fenigrec appellatum, quod ſemen in ſiliquis corniculorum inſtar incuruis contineat. Cauliculis emicat exilibus, folio penè trifolij. Crudæ terræ & tenui ſolo committitur paſsim non incommodè: danda opera vt ſpiſsè aretur, nec tamen altè: nã ſi plus quattuor digitis obrutum ſit, ſemen

Sole circũagitur lupinum.

Fænũgræcũ

ſemen eius nõ facilè prodit, proinde minimis aratris proſcindenda terra, & ſarculis ſtatim operiẽda. Eſt autem duplex alterum quod ſiliquam ruſtici vocant, quod pabuli cauſſa Septembri ſeritur, alterum Ianuario vel initio Februarij cũ in meſſem ſeminatur: Floret Iunio & Iulio, & vnà ſiliquas ꝓducit, ſemen tamen in Auguſto maturum legitur. Eſtur lupinorum ritu aceto & garo, aliq oleum adijciunt. Pabulo & pluribus alijs vſibus vſurpatur. Porro de leguminibus, quę & legumenta à Gellio dicta, hoc in vniuerſum habemus, quod ſiliquantur omnia, ſingulaſque habent radices, præter fabã, vt dictum, eaſq; ſurculoſas, quia non in multa diuiduntur, altiſsimas cicer. Caulis fabæ & lupini vnus eſt, cæteris ramoſus & pertenui ſurculo, omnibus fiſtuloſus. Omnia ferè legumina vernæ ſationis, ſolumq; poſtulant reſolutum & pingue, aut reſtibile, pręter lupinum quoduis non reſpuente. Seruntur creſcente Luna præter piſum. Prius macerentur felicius ſerenda. Citò rapienda cùm matureſcere cæperint legumina, quoniam citò exiliunt. Seruari breuiſsima obſeruatione ſi interlunio legãtur Plinio teſte,

Siliqua pro Fœnograco.

Generalia de Leguminibus.

Legumẽta.

Plurimum aũt referre, condere quis malit an vendere:crescente enim luna grandescere semina. Sũt qui vrceis cinere substratis & illitis acetum habentib. legumina superingerunt, ita nõ nasci maleficia credentes: Alij simpliciter cinere recondunt, Alij aceto laserpitio aspergunt, vt de lẽte diximus. Pręterea de leguminib. in vniuersum Græci præceperunt, in fimo cũ seruntur nõnihil nitri permiscendum, ita mirè cocturis oportuna reddi, Quod si factum non sit, vt citò contenerescant, in ollam sinapi momentum inijcias, & confestim cocta fatiscent. Theophrastus alia quędam addit, quę longius esset hic referre. RIGO. Expedítne hæc oĩa legumina & frumenta agricolam in suo serere agro? CONO. Nequaq̃, sed vt prius de terræ & seminis ratione dixi, ea maximè deligẽda quæ agro quẽ colis cõueniunt: Sunt tamen quædã q̃ non recusent quamlibet terrã. Quędam, inqt Varro, quæ non tã in pręsentem, quã in futurum vsum serunt: & quędam quę omnib. agricolis necessaria, veluti fruges ad hominum cibum & pecorum pabulum, Eorum cumprimis oportet rationem habere, vt in agro nõ desint quoꝝ quotidian.

Fruges necessaria magis.

&

& necessarius vsus, veluti Siligo vel seca le,auena,fagopyrus. Lupinus & legumina quædam pabulis idonea nullu m quã tumuis macrum solum reformidant. Porrò cùm agricolam non solùm hominum quo cibo alantur curam habere cõueniat, sed etiam iumentorum & pecorum, sine quib. ager exerceri non potest. Proinde legumina & ad hominum & ad pecorum, pabulum autem ad pecorum vsum serere copiosius oportet. Inter pabula præstantissima celebratur à veteribus Medica & Sylla presertim Italię, vbi nomen retinet : aliâs etiã vocaẽ trifolio, Galli grand trefle, quasi grande trifoliũ rustici fænaciam, alij Burgundiense fænum, quod à Burgundionibus allata, nominant, Iam etiam in Germaniam trãsfertur, vuelschekleen, Græcis μαδίμα Dioscoridi & Theophrasto. Plinius scribit à media regione per Romanos in Italiam deportatam. Nihil propemodum à trifolio differens, nisi quod maior, excelsior & copiosior : nam omnino caule folijs & flore respõdet, geniculata quidquid assurgit in caule contrahitur in folia, In scaporum cacumine breues siliquulę prodeunt in corniculorum speciẽ

De pabulis iumentorũ

Medica.

intortæ, denticulato foris inflexu & velut exiguos mucrones exerente, in quib. ſingulare ſemen ferè lunatum continetur lentis magnitudine folliculo cohærens, quod freſum dentib. piſi ſaporem repræſentat, ſingulæ thecæ ſingulorum ſeminum ſunt capaces. Poſtulat ſolum ſuccoſum, elapidatum, pingue ac lętum. Pluribus locis non prouenit, alijs cumu latè emergit. Varro obſeruari præcipit ne in terram nimium aridam mittatur, aut variam, ſed temperatam. Plinius ſic cam, ſuccoſam vel riguam requirit, Columella addit agrum in quem Medica ſerenda, circa Octobrem proſcindendū, eumq; tota hyeme putreſcere ſinēdum, deinde Februario iterandum purgatiſq́ue lapidibus diligenter occandum, & circa Martium ſubacto vt in hortis ſolo formandæ ſunt areæ latæ pedum denū, longæ pedibus quinquaginta, ita vt eis aquę miniſtrari, & facilè poſsint ab vtra que parte runcari, tum inecto antiquo ſtercore in Aprilem reſeruentur, & ad fi nem eius menſis ſerito tantum, vt ſingu li cyathi ſeminis occupent locum latum pedibus quinq;, longum decem, ſed mox ligneis raſtellis obruantur iacta ſemina, quia

quia sole citius comburuntur. Post satio nem, cùm altitudine fuerit vnciali, fer ro locum tangere non licet, sed rastris li gneis vel manibus mundetur, ne alteri᷒ generis herba teneră medicam premat, alioqui degenerat in prata, Prima mes sis tardius fiat, vt aliquantum semen ex cutiat, Cæteræ messes quàm volueris ci tò peragantur, & iumentis præbeantur. Ruris disciplinæ periti tradunt iactato semini medicæ adijciendam auenam, vt quæ radiculis fundamenta iacere pute tur. Seritur Aprili, aut tardius Maio, a lioqui pruinis opportuna, iactaturq; se men sicut frumentum. Cùm ceperit fru ticare, omnis alterius herbę generis erun centur, Sic culta sexies demeti anno po test: Sexies florere, aut quàm minimum quater traditur, modò non secetur. Vbi secueris sæpius riga, & cùm fruticauerit iterum runcato, ita vt diximus sexies p annum metere poteris, & decem conti nuis annis permanebit. Agrũ stercorat, omne armentum emaciatũ pinguescit ex ea, ægrotanti pecori remedium, sed cùm tenera prosiluerit, inter initia dum consuescant parcius præbendum, ne no uitas pabuli noceat, inflat enim & mul

tum sanguinem creat. Columella tradit iugerũ eius toto anno tribus equis abundè sufficere. Quibusdam locis sponte scatent prata hac herba, vel natura soli vel cęli conditione nata, quædam etiã olim satę reliquiarum vestigia esse queant, vel quæ multos annos caduco semine restibili fertilitate regerminat, & herboso cespite victa desciuit in pratum. Nihil prohibere videtur, quin spõte sua nascatur, nisi fortè peregrina & externo orbe petita sationem desideret. A fænisecibus melius metitur cùm incipit florere, nam ni semen maturescere prohibendum, quia pabulum vtilius vsq; ad trimatum sicca tumq; digeritur in fasces, qui ad trimatum seruantur magno rei pecuariæ compendio: Nam vt dictum veterina optimè pascuntur, & pecora eo pabulo villici saginant, quæ nullo alio magis cibo lætantur, pinguescuntq;. Proximè ad Medicę laudem accedit Cytisus, ab Aristomacho, vt scribit Plinius, miris elogijs prędicatus frutex, pabulo ouium, vt Virgilius testatur, & aridus etiã suũ cibus gratissimus, Spondetq; iugero eius annuos perplures vel mediocri solo redditus, Vtilitas herbosa, & eò lætior satietas, q perquam

Cytisus.

perquã modico pinguefcunt & quadrupedia,neq; ex alio pabulo lactis copia vel maior vel melior,Super omnia pecorum medicina à morbis in omni vſu præſtans eſt. Apes etiam nunquam defore cytiſi pabulo contingente promittunt Phyſici. Quare quamplurimum in agro habere refert,gallinis,capris,& omni generi pecorum vtiliſs. Gallinis ieiunis cytiſi apponenda folia & ſemina, Alij telinen, alij triphyllum , alij lotum magnum vocant,Romani trifolium maius vocãt. Frutex eſt incanus totus vt rhamnus,cubitalibus ramis ſæpe maiorib. circa quos folia fænigræci aut loti trifoliæ ſed minora,dorſo in medijs tumente. Inuẽtus in Cytno inſula hic frutex,inde trãſlat⁹ in omnes Cycladas,& in Grçciã magno caſei prouentu . Neq;eſt vlla iam regio, vbi non poſsit huius arbuſculę eſſe copia vel maxima teſte Columel. In Italia circa ſepimenta vinearum prouenit: Non æſtus,non frigorum , non grandinũ aut niuis iniuriam expaueſcit.Terram ſtercoratã deſiderat.Si pluuia nõ inceſſerit, rigandũ erit,ſimulatq; nouũ frondẽ agere ceperit ſarrito,& poſt trienniũ cædito & pecori prębeto.Varro in terrã bene

Trifolium maius.

subactam mitti vult tãquam semen brassicæ, inde differri, & in sesquipedem poni, aut etiam de cytiso duriore virgulas deplantari atque in serendo pangi. Satio cytisi vel autumno vel vere fieri poterit semine, subacto solo & in areas digesto. Si desit semen cacumina disponuntur, ita vt quoquo versus quatuor pedum spacia distent, & stercoratã terram circũ aggerato. Potest etiam ante Septẽbrem ramis cõmodè seri, quando facilè cõprehendit, & iniuriam sustinet, perficitur triennio. Cytisus Columellæ duplex, satiua, & altera suę spõtis, Agrestis capreolis optimè pascit. Hederæ modo vincit & strangulat. Inuenitur in segetib. pręcipuè hordeaceis. Flore pisi luteo, folia si ferantur erucam subolent, commanducata cicer resipiunt. Est & pabuli genus inter stirpes veterib. ignotas referendũ, quadrupedib. simul & auib. expetitum. Haud scio si alijs regionib. quàm Germaniæ nota herba, Spuriã vel Sperie vulgò vocat, caule pedali, aut cubitali altitudine assurgens, in multos ramulos brachiato, florẽ emittit candidũ sine folijs, flos ad modum lini in folliculos maturescit rotundos, semẽ cõtinentes minutissimũ

Spuria.

rapa-

rapacio non dissimile. Errare videtur q putant cytisum, cùm hic frutex sit teste Dioscoride, folia habens fœnigręci, Spuria folijs careat, Neq; semen respondet, etsi vsu nõ multum differat. Non alio pabulo Germanis lactis maior & copia & suauitas, butyrũ è nullo lacte gratius quã hoc nutrimento collectum, Quare æstimatione propè hordeo aut frugib. æquatur semen, stramenta superant fœnũ, paleæ plus q̃ quæuis excrementa cereuisiæ alunt pecora. Semen columbas maximè alit & domesticas aues hyberno tẽpore. Seritur locis sabulosis ac facili terra, tota ęstate, & quidẽ seminis habendi gratia vere serũt, quãdo & auenę satio: Autumno aũt & messis tẽpore seritur depascendum pecori, Agricolis sabulosa loca colentib. magno vsui, quare quamplurimũ eius generis habere cõuenit ꝓ gallinis, apibus, ouib. capris, bubus, et omni generi pecudũ vtilissimũ expetiť. Lini satio & Cãnabis restat. RIGO. Expecto. CON. Hęc etsi neq; inter frumẽta neq; inter legumina referẽda, nec deniq; inter pabula & hortẽsia: imprimis tamẽ harũ cultura agricolis necessaria, nimirũ sine quib. nulla domus vel exorneť, vel necessarius *Linum.*

amictus ſuppeditetur homini,&in lanę mollitiem contuſa lintearum texturis funibusq́; intorquendis vſurpantur, Adde è tam paruo ſemine naſci, vt Plinius ait, quod orbem terrarum vltro citroq́ue portet, quod Aegyptum Italiæ admoueat, herbã eſſe q̃ ſeptimo die ex Gadibus Oſtiam nos tranſportet, Linum, Gręcis Λῖνον. Italis lino, Gallis du lyn, Germanis eandem prope appellationem retinet, licet Germani linum ſemẽ appellãt, & ſtirpẽ flaſſ. Herba vulgatiſsima mulierum operibus, caule tenui, à ſpuria haud multum differens, niſi quod procerior paulo & caule craſsiore, folijs anguſtis, oblongis in faſtigio floribus cęruleis, quibus decidentibus, folliculus naſcitur orbicularis inſtar piſi, in quo ſemina continentur fulua. Gaudet pingui ſolo & modicè humido, nonnullis placet macro ſolo q̃ ſpiſsiſsimũ ſemen vno ſulco cõmitti. Serit̃ vere, æſtate vellitur. norunt in Menapijs ac Iuliacenſiũ agro vbi plurima eius fruticis ſatio, ante Maij initium ſerendum. Et ſunt q tria ſationis tempora obſeruãt pro cœli cõſtitutione, nã pluuiã & humores requirit. Maturitas intelligitur flaueſcente ac intume-

tumeſcente ſeminis folliculo, tum vulſum in manuales faſciculos colligatum ſiccatur in ſole, conuerſis ſurſum radicibus vt ſemen excidat. Aliqui ferreo pectine carminando detrahunt folliculos atque ijs ſole toſtis ſemen eliciunt. Faſciculi poſtea in aquam ſole tepefactam immerguntur pōdere aliquo depreſſi. Maceratorum inditium eſt laxatior membrana, iterumq́ue faſciculi diſſoluti ſoleq́ue ſiccati ſtupario malleo contunduntur. Inde mēbrana decorticaī, ferreisq́; hamis pectiī. iniuria em̄ ſemper redditur melius. Stuppa à lino diſtinguitur in ſuos vſus, & vtrunque in penſa & fila digeriī, particulatimq́; tractum in glomos, telas ordinatur magno hominum vſui. Poſtremò tela in aprico conſperſa ſubinde aqua albeſcit in nitidiſsimū candorē. memoria proditum pulchriorē aliā veſtē fœminas Germanorum nō nouiſſe. Hoc tēpore è Sarmatia & Liuonia apportatur p̄ſtantiſſ. noſtrate & proceriꝰ & excellētius. Lini ſemen niſi magnus ſit eius in ea regione q̄ colis prouentus & preciū proritat, ſerendum nō eſſe Colu. ſuadet, Agris enim pręcipue noxium, quod & Virgilius notauit.

Vrit

Vrit enim lini campum seges. &c.
Quare & nisi mulierculárum studijs indulgendum, maiori compendio arua segetibus conserentur & lintea ementur, maximè si agri iacturam & impensas filandi texendiq́ue æstimes. Cannabis, *Cannabis.* Græcis quoque κάνναβις ἥμερος et Italis canabe, Gallis chanura, Germans haneph, planta ferulacei generis, graui odore, simplici adolescit caule in tantã proceritatẽ, vt aliquãdo mediocres arbores æquet, planta magnis in vita vsibus, & funibus ducendis, & telę texendæ, crebris geniculatur nodis, è quibus surculi prodeunt folijs angustis mucronatis, A Dioscoride & syluestris & satiua pingitur, folio fraxini, caulib. inanibus, graui odore, semine rotundo. Est duplicis generis. Mas ex flos versicoloriũ fert semen & oleosum, fœmina albo flore sterilitatem compensat. In hortis aut alijs locis cultis seritur, vt Plinius censet, à Fauonio, apud nos ad finem Aprilis, nã frigoris impatiens. Aliqui Arcturo oriente, hoc est, ad finem Februarij aut initium Martij: Loca enim amat pinguia, stercorata & rigua, vel planum & altè subactum solum. Pluuio cœlo improbè

probè ſeritur. Quo denſior ſeritur hoc tenerior prouenit, Quare nonnunquam ter cōnſpergitur. Etſi ſint qui in quadrum pedem ſeri eius grana ſex tradāt. Cannabis fœmina prius vellitur, mas poſt maturo ſemine, vellitur, ac faſcibus in ordine deponitur, triduo quatriduóue aut amplius in aprico relictis. Poſtea in aquam pondere demergitur, ad dies octo aut decem dum maceratur, ſicut & linum dum membrana laxior ſentitur, Exempta inde in ſole ſiccatur vt areſcat. Poſtremò ligneis machinis quaſi mandibulis confringitur, pectinatumque filis funibusque vſum præbet. E cannabe funes fiunt & plagæ ac retia & carbaſea vela, maximè autem ruſticæ familiæ veſtib. & linteaminib. induſijsq; vſurpat̃ Semina quoq; decuſſa furnis ignibusque alendis prębent vſum. RIGO. In Iuliacenſi agro & Galliæ quibuſdam regionibus vidiſſe memini herbam magno ſtudio à ruſticis cultam tinctorijs vſibus vt ferebat̃, deſtinatā. CONO. Sic eſt, Eā herbā Cæſar comment. belli Gallici Glaſtum vocat Gręcis ἰσάτις ἥμερ☉, Italigua do, vulgus Gallorum guadum & gueſde, Germani vueyt, qua lanarum infectores *Glaſtum.*

ctores vtuntur,eſtq́; apud hos in magno precio,maximumque quæſtum Menapijs,Iuliacenſibus, Turnigis & pleriſq; regionibus affert, folia fert lapatho, vt Plin.teſtatur,nõ diſsimilia. Dioſcorides glaſtum ſatiuum & ſylueſtre cõmemorat,& ſatiuum quo infectores lanarum vtuntur,folio plantagini ſimile verum pinguiori :ſylueſtre folijs lactucæ proximis, flore luteo. Ea herba tradit Cæſar Britannos corpora tingere ſolitos,vt terribiliores eſſent hoſtibus.Sationem & ſolum requirit quale triticum, ſed vehementer humum exhaurit atq; emaciat.Poſtulat pinguẽ & reſolutã bene q́; paſtinatã humum q̃ ligonibus magis q̃ aratro vertitur ad huius plantæ ſationem,runcaturq́; diligẽter.Seritur in Menapijs Aprili menſe,& vulgi obſeruatione circa hebdomaden Paſchæ ſacrã. Quinto quoque ſulco pinguedinem terræ quàm margã appellant inijciunt euerſæ terræ poſt ſemen im mittunt.Runcare ſedulo oportet. Vbi ad ſpithani aut dodrantalẽ altitudinem excreuerit herba,florere non patiunt̃, ſed ferro in hoc parato ab radice reſecant,lauantq; & ad molam deferunt,patiunturque iterum

ſuc-

ſuccreſcere,idq; tertia atq; quarta meſſe. Poſt ſemini relinquitur. Viridem herbam truſatilibus rotis ac trapetis aut molis conficiunt premendo vt liquoré herbaceamq́ue ſaniem eliciant inde manibus in pilas atque paſtillos ſubigunt glomerando, tabulatisq́ue exponunt exiccandos. RIGO. Magna me affeciſti voluptate audiendæ diſciplinæ mittendorum ſeminum ſine quibus nõ ruſtica ſolum ſed ne vrbana quoq; vita ſuſtinet. Iã vero audire cupio Meſsis q̃ reſtat rationem. Agricolæ ſumma expectatio & laboris p̃mium. CONO. Pergam huius partis operá abſoluere. Cùm maturæ fuerint ſegetes antequàm torreantur vaporibus ęſtiui ſyderis q ſunt vehemẽtiores per ortum Caniculæ, maturè demetendæ ſunt. Nam diſpendioſa eſt cunctatio, primum quod auibus prædam cæterisq́ue animalibus prębet, Deinde grana & ipſæ ſpicæ culmis & ariſtis arentibus celeriter decidunt, ſi verò procellæ ventorum aut turbines inceſſerint, maior pars ad terram defluit, propter quę recraſtinari non debet, ſed æqualiter iam flaueſcentibus ſatis antequam ex toto grana indureſcant, cùm rubricundũ colo-

Meſſis.

colorem traxerint, meſsis facienda, vt potius in area & in aceruo quàm in agro grandeſcant frumenta. Conſtat enim ſi tempeſtiue deciſa ſint poſtea capere incrementum, ſiquidem & creſcente Luna fruméta grandeſcunt. Et plurimum refet, vendere an condere velis frumenta. Nam interlunio legenda quę vitio carere velis. Varro inter ſolſtitium & caniculã meſſem faciendam ſcribit, quod frumentum dicunt quindecim diebus eſſe in vaginis & totidem florere, atque quindecim dieb. exareſcere cùm ſit maturum. Inter frumentorum leguminumque meſſes prima fere rapacei ſeminis, & quia ſemen cum ſiliquæ incipiunt flaueſcere, maturitatem indicat, celeriter demetendum: Cúmque faciliter effluat ſemen plurimis locis in ipſis campis area leuigata aut linteo craſsiore ſubſtrato ſtatim vt demeſſum excutitur: Sin importetur horreis, lintea plauſtris inſternenda, ne ſemen vehiculi quaſſatione excuſſum pereat. maximè hic ſicut in omnium leguminum meſſe cauenda & anteuertenda pluuia, nam ea ſuperueniente dehiſcunt folliculi. Mox à meſſe rapacei, ſi ſolum euertatur triticum faginum

Frumentũ 15. diebus in vaginis eſt & totidẽ floret.

Meſsis rapacea.

ginum inſeri poterit, ita vt ex eodē fundo eodemq́; anno geminam meſſem exercere liceat. Rapacio proximè ſuccedit hiſce regionibus hordei hyberni meſsis, quæ conſumanda eſt antequam grana arefactis ſpicis lapſa decurrant, quia nullis ſicut triticum folliculis veſtiuntur, & ſpicæ fragiles facilè decidunt. Hordei culmos iacere in agris aliquantulum ſinendum exiſtimant quidam, quòd hoc modo grandeſcere grana credantur. Inde ſequitur Cānabea meſsis, prius tamē, vt diximus ſupra, fæmina euellitur, atque in ſole pauliſper ſiccatur, inde manipulis colligata in aquam demergitur, ac pondere aliquo deprimitur ne extra aquam emineat: poſtea mas quoque ſemine maturitatem indicante vellitur, ſiccaturq́;, & excuſſo flagellis ſemine in aquam mergitur dum cortex emolleſcat Inde ſiccata in ſole reponitur in faſciculos hybernis lucubrationib. confringenda, decorticataq́; repurganda. Siligo vel ſecale Iunio vel Iulio demetenda, atque mox triticum. Lex aptiſsima antequam granum indureſcat & cùm iam traxerit colorem: Oraculum verò biduo celerius meſſem facere potius quàm triduo ſeri9

Hordei meſſis.

Cannabea meſſis.

Siliginea & triticea meſſis.

vt Plin.tradit. In ſiligine non tãtum periculum effluendorũ granorum quàm in tritico, quæ matura cùm fuerint, etiã vẽtorum ꝓcellis excutiuntur. Quare cauẽdum ne poſt maturitatem tardetur meſſis triticea: Etſi Plin. tradit triticum copioſius fieri, ſi ſerius metatur, ſed diſpendioſam eſſe cunctationẽ, primùm quod auib. prędam cæteriſq; animalib. prębet, deinde ꝙ grana & ipſæ ſpicę culmis & ariſtis arentibus celeriter decidunt, atq; ventorum vi excutiuntur, cuius rei exẽplum præbuerunt ventoſæ procellæ anni ſexageſimi ſeptimi ſupra ſeſquimilleſimum redemptionis. Hinc piſi & fabæ, viciæ, lenticulæ, prout citius ſeruntur, ſequitur meſſis. In quibus obſeruandum vt in rapacio, ne demeſſis pluuia ſuperueniat, qua dehiſcentes effluant, aut vento vehementiore diſſipentur. Poſtremò æſtiua reliqua frumenta, veluti hordeum æſtiuum, panicum, milium, auena metuntur. Experimento diſcitur reſecatæ auenæ vtilem eſſe pluuiam, hac enim grana intumeſcere & grandeſcere creduntur, quapropter aliquoties duabus tribúſue hebdomadis & tantiſper in agris reſecta linquitur dum pluuia conſper-

Reliquarũ frugum & leguminũ meſſis.

Auenacea meſſis.

ſpergatur. RIGO: Metendi modum quem obſeruatis? CONO: Varia metendi genera pro locorum regionumque varietate vſurpantur: Alij falcibus, quæ & pro vſus diuerſitate variæ. His regionibus trium generum meſſorijs falcibus vtimur: aut enim falce vtimur lunata, quam dextra tenentes ſecant ſtipulam ſecundum terram, ſiniſtra autem vnco prælongo reſecata conuoluuntinque faſces contrahunt, atque hoc pacto triticum & ſiligo & quicquid eſt frugum robuſtioris culmi demetitur. Alicubi in Iuliacenſibus, vbi lætioribus campis frumenta denſius & in maiorem proceritatem excreſcunt, hic præhenſos manipulos ſiniſtra ac ſerratis ſeculis dextrâ reſecant, ſtipulam inferiorẽ longiuſculè agro ſtercorando relinquentes: Alij falce maiuſcula verriculata longo manubrio & ligneis quaſi cratib. dẽticulatis affixis vtraq; manu ſegetẽ abradũt, ſternuntq; ordine plano in faſces cõuoluendam colligandamq́; quales ferè ſunt fęnarię falces, atq; his leuiores ſegetes demetunt̃. Varro & Columel. ac veteres alios plures referunt modos metendi: Plinius & Palladius pręter hominũ labores *Metendi modi varij.*

Vnius bouis opera ſpacium totius meſſis abſumi tradunt in Gallia ſolere, nempe valli prægrandes dentibus in margine infenſis duabus rotis per ſegetes impelluntur, iumento in contrarium iuncto ita vt direptæ in vallum cadant ſpicæ. Hunc morem in campeſtribus latifundijs & æqualibus vſurpari, Sed his regionibus hęc abſurda. In metendo obſeruandum, vt ſecundo vẽto metatur, nam aduerſo metere & oculis & manibus moleſtum eſſe Xenophon quoque animaduertit. Si calami breues ſint, tellure tenus reſecari debent, vt aptiores ſint manipuli: Si oblõgi medij ſeculis, vt diximus, quo expeditius & inuehantur & triturentur & ſtipula remanens vel comburitur Virgilij præcepto, vel putrefacta agro lætificando relinquitur: Aliqui quàm longiſſimam ſeruant tectis horreorum ſtabulorumq;, ac etiam ruſticis ædibus operiendis cum primis vtilem. Vbi fæni inopia, etiam pabulum miniſtrat, hordei enim ſtipula bubulo pecori grata, Deinde omnis ſtipula ſubſtratui animalium vtilis. Demeſſam ſegetem mox in faſciculos colligere præſtat, etſi hordeum & auena & alia quædam frumenta perinde

atque

atque legumina in metas & aceruos congerantur, ſed non ſine iactura & detrimento. Reſecata autem ſeges non protinus in horreum conuehenda, ſed exiccanda pro natura cuiuſq; frumenti vel leguminis: Nam ſi nondum exiccata importetur cumulata vel fatiſcit vel inceditur, vel aliâs corrumpitur facilius. Auena & triticum ſaginũ diutius relinquuntur, ſicut & lentes, piſa atque legumina, quia tardius ſiccantur: Triticum autem citius inuehitur, niſi herbis immodicis ſit miſtum quæ exiccationem remorentur. A meſſe ſolum mox inarandum propter inutiles herbas, & vt terra futurę ſationi habilior reddatur. Seges aũt demeſſa exiccataq́; aut horreis aut nubilarijs, aut metis cõditur, & deinde per hyemem nocturnis lucubrationibus, & ſuo tempore vel pecudibus exterẽda, vel flagellis excutienda vannisq́ue expurganda. RIGO. In Italia veterinis triturare videntur, quod de Græcis etiam Xenophon teſtatur. CONO: Et nos olim vidimus, & ſunt qui equos malint quàm boues. Ibidem paleas quoque immiſtas vento ſeparant, adq́ue eam rem Fauonius putatur eximius, quem tamen operiri lẽti

A meſſe ſolum inarandum.

esse agricolæ Columella testatur. RIG. Horreis vos video vti operosiorib. qua ratione in his constituendis vtimini?

Horrei posi tio. CONO: Horreum sic constituatur, vt commodè inuehi segetes possint, vndique clausum, prę terquam antica & postica, ita tamen ne ostia occidenti soli sint aduersa, sed potius Septentrioni & Orienti, Et ab vtraque parte areæ, fruges in suis quibusque cellis & lacubus separatæ reponantur, atque ita, vt ad singulas aditus præbeatur quando vsus postulat, Et quanquam supra aream quoque fruges stratis lignis imponantur, in medio tamen vsque ad culmina horrei pateat, vt dictum, aditus, vt ab omni parte depromi possint trituranda. Quibusdam locis in medio trochleam habent, per quam fune ductorio in sublime & ad summa culmina frumentorum fasces subducantur. Apud Batauos pauca reperiuntur horrea parietibus vel sepimentis clausa, sed in metas & aceruos reponuntur fruges quaternis aut pluribus tignis palísue veluti columnis in excelsum porrectis æquè distantibus, tecto

Horrea pen silia. pensili sic imposito, vt clauis paxillisq; ligneis immissis atque exemptis & demitti

mitti &altius tolli posſit vt ſupra quoq; indicatum. RIGO. Id genus horreorũ aiunt non ita obnoxium muribus, & impenſæ minoris eſſe. CONO. Qualecunq; ſit horreum, conſtituendum erit loco editiore, ne humoribus lædantur recondita. Malunt ſtipulis tegi aut culmis quàm tegulis. Eſt autem pro modo agri frumentarij amplum ędificandum. Quidam, vt cati ac feles ſubire & mures venari queant, areolis lateritijs diſtinguũt ſolum, atque ſuperſtratis ligneis particis ſegetes imponunt. Area bene compacta ſit, in qua frumenta vel flagellis excutiantur vel triturentur quoties libet. Columella ſilice conſtratam probat, & veluti ſigninum opus paniculis condenſatam, quod & celeriter frumenta hîc atterantur, non cedente ſolo pulſibus tribularum vngularúmue iumentorum, Et eadem euentilata mundata ſint, lapillisque careant & glebulis, quas per trituram terrena remittit area. Sed nos contenti terra bene ſubacta ac raſa, quæ confoſſa ſit ad trituram habilis, permiſtisque paleis cum amurca, ſi adſit, ex terſa. Nam ea res à populatione murium formicarumque frumenta tuetur, *Area.*

æquatam autem paniculis cõdenſatamq́; ſicut & ſolum horrei, & rurſum ſubiectis paleis inculcatam, ſiccandam relinquimus. Arcenda pecora & gallinæ, quę ſolum vel calcando vel ſcalpendo inæquale reddant. Vbi exiccata area indurerit, impoſitæ ſegetes flagellis excutiuntur, ac vannis repurgantur, etſi alicubi beſtiarum calcatu triturare malunt & iactu ad ventum veteri more repurgare. RIGO. Iam verò vbi excuſſum frumentum, quo pacto conditur vt à curculionibus ſit tutum? CONO. Granaria, quibus frumenta iam excuſſa & repurgata condi debent, ſublimia eſſe conuenit, vt perflentur vento ab exortu & Septentrionis regione, ad quæ nulla aura humida è propinquis locis aſpiret: Nam poſitio cæli maximè frigida & minimè humida vtraque conditis frumentis perennitatem afferre creditur. In Hiſpania & Apulia calidioribusque regionibus non à lateribus per feneſtras ſolùm, ſed etiam ſubtus à ſolo, vento reſpiranti datur aditus. Quidam granaria habent ſub terris vti ſpeluncas, exhauſtaque humus e-ditos à ſe fructus recipit, Syros vocant. Horum

Granariorum cura.

Horum vsum in Hispania & Carthagine esse prodit Varro. Nostris quoque regionibus & vini & frumenti apothecas subterraneas reperire licet. In regionibus quæ abundant vligine, magis conueniunt granaria pensilia, & superioribus ædium contignationibus, adhibita cura pauimentorum ac parietum. Porro cũ curculionibus & similibus bestijs obnoxia sint frumenta, nisi diligenter reponantur, celeriter absumuntur, Quare conuenit parietes luto, cui pro paleis pili sint admixti, deinde argilla alba intus & foris obducere: postremo cucumeris syluestris radices & folia ad biduum aqua macerata & cum aqua calcem arenariam subegeris inde internas granarij partes oblinere licet. Etsi Plinius calcem frumentis inimicissimam esse tradit. Quidam calci pecorum vrinam admiscet, vt quæ hæc animalia necare putetur. Vel folij semperuiui, vel absinthij, vel lupuli, maximè si adsit, amurca ad omnia animalia necanda prodest. Sunt qui huius loco salsugine arengarum vtantur. Ad eum modum parietibus & pauimento adornatis & siccatis frumentum si infera

Aduersus curculiones remedia.

tur à curculionum aliorumq́ue ſimilium noxiorum animalium iniuria defendi arbitrantur. Sunt qui Gonyzam ſemifrigidã ſubſternant frumento. Strabo frumentum chalcidica immixta ſeruari ſcribit. Alij certiſsimum eſſe remedium : ſi ſubinde ventilentur fruges in area, & quaſi refrigerentur, Cæterum id falſum eſſe affirmat Columella: neque enim hoc pacto expelli animalia ſed miſceri totis aceruis, Qui ſi maneãt immoti ſummis tantũ partibus infeſtanť: quoniam infra menſuram palmi non naſci curculionem, longeq́; præſtare id ſolũ quod vitiatum eſt q̃ totum periculo ſubijcere, nã cum exigat vſus, facilè eo ſublato quod vitioſum erit, integro inferiore vti. Experientia tamen nos docemur curculionem nullo magis remedio expelli quàm frequenti agitatione ac ventilatione, p̃ſertim æſtiuo tẽpore. Poſt biennium negant infeſtare frumenta. Sed fatigo te lõgius circũducẽdo. Si libet reuertimur domum. RIGO. Si tibi ſic videtur. Alioqui mihi voluptati eſt obambulantes nos de agrorum diſciplina te audire differentẽ. HICCINE paſcuos agros video? atq; in ijs nitẽtes boues atq; equas

cum

cum pullis exultātibus? CONO, Sic est pascuum agrum sepimentis veluti classibus distinctum suo cuiq; pecudum gene ri tribuimus. In proximis pascuis boues pascuntur ad saginā, Deinde equi cū matrib. ac pullis. Reliqua anniculis binisque iuuencis atque equuleis destinata. Quæ in Valle conspicis prata, ea fœnisecijs seruantur. At proxima villæ hic aluntur lactantes quæ quotidie ter veniunt ad mulctraria vaccę, atq; ideo in propinquo eas pasci conuenit. Quanquam & eorum animalium quæ longius pascuntur, quotidie curam habere, & semel ac iterum inuisere necesse est, vt si quod fortè ęgrotare incipiat curetur. RIGO. Vbi semel tibi molestus esse cępi, non acquiesco quin omnem agri tui philosophiam cognoscam. CONO. Nihil prorsus mihi molestiæ hoc est, immo, vt ante quoque professus, recreat me harum rerum cōmemoratio, hic enim in mea videor esse arena. RIGO. Ne igit̄ pigeat pascuorum patorumque & fœni tractā di rationem declarare, cùm harum rerum cura maximè videatur cum agro frumentario habere communitatem, & quia interdū quoq; inarari solēt, videt̄ hæc

De pascuis agris, & pratis.

hæc pars culturæ adhuc explicanda. CONO. Equidem lubens hac quoque in re tibi quantum in me erit, parebo. Ac verò quia de frumentario agro sermo habitus est, non incongruè subijcit pratorũ disciplina. Et quanquam Cato alicubi primas tribuit viti, Veteres tamen alij in agricolatione primas ferè concedunt pratis, nimirũ quorũ cura facilima quasi protin' parata nomen retinẽt, authoritate Varronis, & neq; laborem neq; impensas desiderant nec denique tempestatibus affliguntur, sicut aliæ partes ruris nisi quod ea quæ in insulis & ripis fluuiorum sita inundentur aliquoties. Id incommodi compensat limus ex illuuie ingestus ipsa prata exhilarans, certissimos redditus singulis annis præbẽs vel pascendo vel fœno euehendo. Pratorum apud nos & alijs quibusdam locis promiscuus est vsus, vt tam pascendis pecudibus quàm fœnisecio destinentur, Et vicissim modo pascunt, modo fœno secando seruantur, maximè ijs locis vbi solum durius ac sua sponte lætum & siccaneum est, neque nimio humore madens. Id pascuis malunt attribuere vt iumentorum stercoratione lætifice-

Prata qua si parata.

Pratorum ratio.

tur quod fœniſecio crebriore muſco obductum at exoletum. Humidiora autem prata & rigua fœno ſunt accommodatiora. Columella pratorũ duo genera commemorat.quorum alterum ſiccaneum alterum riguum. Læto pinguique campo non deſiderari influentem riuum,meliusq́ue haberi fœnum quod ſuapte natura ſuccoſo gignatur ſolo,quam quod irrigatum aquis eliciatur. Quæ tamen ſunt neceſſariæ,ſi macies terræ poſtulat:nam & in denſa & reſoluta humo quamuis exl i, pratum fieri poteſt,ſi facultas adſit irrigandi. At nec campus concauæ poſitionis, nec collis præruptę eſſe debet,ille, ne collectã diutius contineat aquam, hic ne ſtatim præcipitem profundat. Proinde mediocriter,accliuis præſtat ſi pinguis, aut mediocriter riguus ſit: Maximè probatur planities,quæ exiguè prona non patitur diutius imbres aut influentem aquã reſidere,aut ſi qua ſuperueniat aqua,lentè prorepat. Quod ſi palus in aliqua parte ſubſidens reſtagnet,ſulcis deriuanda eſt.Quippe & abundantia & penuria aquarum æquè obeſt pratis.Optimè conuenit ſi prata ſiccanea & exili loco è pro

pin-

pinquo vel riuo vel ſtagno ductis incili
bus irrigari quoties libet poſsint. Bre-
uiter,cultus pratorum maiorem curam
quam laborem requirit.Primum,ne ſtir
pes aut ſpinas maioriſque incrementi
herbas innaſci patiamur atq; alias velu-
ti rubos,virgulta,iuncos ꝑ autumnũ an
te hyemẽ,alias per ver euellamus,vt in-
tyba ac ſolſtitiales ſpinas atq; carduos.
Suẽ quoq; non immittendam in prata
quoniã roſtro ſuffodiat,et ceſpites exci-
tet:Neque pecora maiora,niſi cum ſiccũ
ſolum eſt,Quod vngulis conculcãt & de
mergunt gramina,atq; herbarum radi-
ces atterunt, nec ſinunt ſerpere ac con-
dẽſari.Macriora & pendula loca hyber-
nis menſib.maximè Februario luna cre
ſcente fimo iuuanda ſunt,omneſque la-
pides, & ſi qua obiacẽt falſibus obnoxia
colligi debent,ac lõgius exportari,ſum-
mittiq; pro natura locorum aut tempo
rius aut ſerius.Sunt etiã quædam prata
ſitu vetuſtatis obducta veteri vel craſſo
muſco,quib.mederi ſolent agricolæ ſe-
minibus de tabulato ſuperiectis.Vel in-
geſto ſtercore maxime columbino: Ni-
hil tamen æquè proderit,quàm ſi cine-
rem ſæpius ingeras,ea enim res muſcum
enecat,

Muſcus qua arte necatur.

enecat, Attamen segniora sunt ista reme dia, certiora autem solum de integro ex arare: siquidem ager post longã desidiã lætas affert segetes. Verùm vbi exaratus fuerit serius, vel pascuis vel fœnisecio vtilis: Vix eñ intra trienniũ aut quadri enniũ ad pristinã graminis fœcunditatem redit. Proscissum aũt si rursum pascere velis, auenã serito, solumq; crate in ducta bene coęquato, grumos dissipato, sunt etiã ex pratis lapides eijciẽdi necubi fœnisecę ferramentũ possit offendi, auena eñ herbarum plurimum creat. Ali qui fœnisemen vel florem è fœnilibus at que ex præsepib. dilapsum spargunt pri us quam cratiantur. Sunt qui senescentibus pratis fabam serant, vel rapum, vel milium. Et sequenti anno frumentum, ac tertio anno rursum in prata relinquant. Cauere oportet né resolutæ humo riuos inducas, antequàm conspissatum solum sit, quoniam impetus aquarum proluit terram nudatisq; radicibus non patitur herbas coalescere, propter ꝙ nec pecora immittẽda: altero tñ anno minora pecora tolerari poterunt post fœnisecia, si modò siccitas & cõditio loci patiat̃. Tertio aũt anno poterit & maiora

iora pecora recipere. Quod si cliuosus locus sit macrior & poterit superior stercorari mense, vt dixi, Februario immistis seminibus fœni, editior enim cliuus præbet etiam subiectis alimentum, vel imbre vel manu deductis riuulis deducentibus ad inferiora, vt suprà de stercoratione frumentariorum agrorum admonuimus. Porro si nouella instituere libeat, & loci deligēdi est facultas, eum obseruabimus qui pinguis, roscidus, planus vel leniter inclinatus, vel huiusmodi vallem designemus, vbi humor nec statim præcipitari cogitur, nec diutius immorari, Nec luxuriosa pabula semper sunt pinguis soli indicia. Nam quid, inquit Plinius, laudatius Germaniæ pabulis, & tamen statim subest arena tenui cespitum corio. Nec semper aquosa est terra cui proceritas herbarum, Nam & Heluetiarum alpes fœcunda præbent iumētis pabula: Eximia pascua Danubij ripæ præbent in Pannonia. Et Rheni maximè circa ostia in Batauis, item Frisiæ ac Flādriæ. Cæsar Vospicus campos Roscię dixit sumem Italiæ in quibus particas pridie relictas gramen operiret. Poterit & soluto & gracili loco pratum institui si riga-

Prata nouella quomodo faciē da.

ſi rigari queat. Extirpandus igitur ager à Septembri aut Octobri, liberanduſque impedimentis omnibus atque herbis lætiorib. ac virgultis. Deinde cùm frequenter excitat' & multa aratione reſolutus, ſubmotis lapidibus & glebis vbiq; confractis ſtercoretur luna creſcente recenti letamine. Ab vngulis pecudum ſeruetur intactus, & cætera obſeruentur quæ ſupra commemorata. Repurgetur & à ſtirpibus inutilibus & noxijs, ac ſi quid aliud ſit quod paſcuas herbas impediat. Tumuli quoque terræ talparum cuniculis egeſtę, excrementorúmue aut equinorum aut bouinorum, ligone diſijciãtur, quæ ſi relinquantur, formicis alijsq; noxijs animalib. latebras pariunt, vel inutilium herbarum ceſpites gignunt. Prata per brumam maximè autem iam Martio appropinquante locis temperatis cuſtodienda, & à pecore vindicanda, purgandaque: ſi macra ſparſo letamine ſaturentur, quod eijciendũ eſt luna creſcente, nam quanto recentius, tanto plus nutriendis herbis valebit. Quod à ſuperiori parte fundetur, vt ſuccus eius per totum elabi poſsit. Herbam optimam vel paſcuis vel fæno producendo, trifolij, *Herba optima.*

proximam graminis, pessimam minmu li, vt Plinius existimat, & equisetis atque fruticum crassiorum. RIGO. Quonam indicio exploratur fænum maturum, & quando secandum? CONO. Secandi tẽpus cùm spica deflorescere cœperit atq; roborari, secãdumq; antequã exarescat. Cato fænum, inquit, ne serò seces, priusq̃ semen maturũ est, secato: demetitur optimè antequam inarescat, nam & largius percipitur, & meliorem cibum pecudib. præbet. Quidam pridie rigant, vbi sunt rigua, Noctibus roscidis melius secari. RIGO. Secãdíne fæni eadem ratio quæ segetis? CONO. Magna ex parte eadem: Alij falcibus breuibus dextra & vna manu secant, nos verò maiorib. falcibus vtimur vtraq; manu secantes, quemadmodum & superius diximus auenam & segetes quasdam rariori culmo resecari, falcis aciem vel cotibus vel assulis arena imbutis excitant. Recisum fœnum ad solem vertere diligenter oportet, & non nisi siccum in aceruos componi. Quod si pluuia infusum fuerit fænum, conuerti non debet ante quàm pars eorum summa siccata sit. Est autem modus in siccando, vt neque peraridum, neque rursus

Secandi fæni tempora

Fœni præparandi ratio

ſus viride colligatur, alterum quod omnem ſuccum ſi amiſit, ſtramenti vice ſit, alterum, ſi nimis viride neque ſatis exiccatum in metas aut in fœnile mittatur, putreſcit, atque ſæpe incaleſcens vapor flammam creat & incendium. Quod ſi iam recens reſectum fœnum imber occupat, id ſi non moueatur, non tam citò perit, ſemel autem euerſum ſubinde oportebit mouere, alioqui corrumpitur. Proinde ſuperiorem partem patiemur ſole aut vẽto bene perflari atq; exiccari antequàm conuertatur, ſiccatum autem coartabimus in ſtriam, & ita in manipulos colligatur. Certè quod ſiccatum in metas extrui conueniet, easq; ipſas in anguſtiſsimos vertices exacui: ſic enim commodiſsimè fænum defenditur à pluuijs, Quæ etiam ſi nõ ſint, nõ alienũ tamẽ eſt prędictas metas facere, vt ſi quis humor herbis ineſt, exudet atque excoquatur in aceruis. Quapropter prudentes agricolæ quãuis iã illatũ tecto nõ ante componũt quã per paucos dies tenuere congeſtum, vt in ſe concoqui & deferueſcere patiantur. Metitur autem plurimnm bis fœnum quotannis, Maio vel Iunio & Autũno, Vernum fœnum prę ſtãtius ducitur.

Desectum vere rursum rigari prata debent, si detur humoris facultas, vt rursum metatur autumnale fænum quod
Cordum. Cordum appellatur. In Vmbria quater secari proditum, etiam non rigua prata. Plærisque alijs locis ter, Medicam sexies per annum metere licebit probè curatã: A fænisecis hæc secatur melius cùm incipit florere, nã in semen maturescere prohibendum, siccataq; digeritur in fasces, qui ad trimatum seruãtur magno rei pecuariæ compendio. Sed quia de medica superius disseruimus, nihil attinet semel dicta repetere. RIGO: Amplissimam disciplinam commemoras agriculturæ, quæ profectò sedulitatem assiduamque diligentiam postulat. CONO. Diligen-
Diligentiæ rusticæ exemplum. tiam & labores postulat, interim operã & impensam non sine fœnore compensat, cuius rei exemplum Plinius refert.
Cresini Furij agricolæ diligentia. C. Cresinum, cùm in paruo admodũ agello largiores multo fructus perciperet, quàm vicini ex amplissimis, in inuidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficijs. Quare à Curuli Sp. Albino in ius vocatus metuens damnationem cùm in suffragium iri oporteret, Instrumentum rusticum omne in forum

attu-

attulit:adduxit quoq; filiam validam & ferraméta egregiè facta, graues ligones, vomeres ponderosos, boues saturos, dicens: Veneficia mea hæc sunt, Nec possum ostendere aut in forum adducere labores& vigilias ac sudores, Omnium sen tentijs est absolutus: Sed nimis te longa narratione contineo circa rem meam rusticam, domum repetere tempus nos iubet. RIGO: Placet, si vnum impetrauero, quod vbi veluti coronidé adieceris, amplius molestus nõ ero. CONO. Quid istuc quæso? RIG. Agrum aut villam si quis mercari aut locare velit, quid huic obseruandum maximè sit: nam te existimo haud dubiè eius rei obseruationes tenere. CON. Ischomachus apud Xenophontem refert à patre se edoctum, ne vsquam agrum emeret splendidè & benè cultum, sed qui ob domini vel inertiam vel inopiam incultus neglectusq; esset, & tamen melius coli posse videretur. Sicut equum macilentum potius quàm nitidum emere conuenit, si modò senecta non sit grauis, & cętera adsint boni equi signa. Benè cultus ager magno vænit & exigui fructus est. Quare similem voluptatem non afferet, nec vtilitatem atque

Agri mercandi cautio.

ille in quo spes est vt cultus melior reddatur. Cato in agro mercando duo præcipua inspiciẽda suadet, alterum loci vbertatem, alterũ salubritatem cæli, quorum alterum si desit ac nihilo minus emere quis aut incolere velit, hunc insanire ille iudicat, atq; ad agnatos & gentiles deducendum, de vtroque nonnihil ante attigimus: Neminem enim sanę mentis sumptum facere debere in cultura sterilis agri, nec rursus in pestilenti quãtumuis feracissimo agro ad fructus perueni-

Cum orco rationem non ponendam.

re dominum: Vbi enim cum orco ratio ponenda, ibi non modò perceptionem fructuum, sed & vitam esse dubiam, vel potius mortem quæstu certiorem. Post hæc duo principalia, vt testat̃ Columella, subiungebat. Cato non minus hęc tria quæ sequuntur intuenda, viam, aquam, & vicinitatem. Multum agris conferre iter commodum, primum quod aduenturum subinde dominum nõ deterreat, deinde ad vehenda & exportanda vtensilia non impeditum, quæ res frugibus perceptis auget precium, & minuit impẽ-

Aquæ ratio

sas. De aqua quis dubitet? sine qua nemo nostrûm vel prosperæ vel aduersæ valetudinis vitã proroget. Vicini rationem maxi-

maximam haberi voluit, Hesiodus inquit, *Vicini ratio.*
κακὸς γείτων. Quapropter plerosque scio vicini tædio optima prędia atq; adeo χρύσεα χαλκείων permutasse, quod vel furaces vel abigeos & contentiosos nacti vicinos & qui pecora iumentaq; negligentius pasci, segetes & vicina pascua violari, vineas vastari sinerent, syluas vicinas succiderent, diriperent & furarentur vicini facultates, vel de finibus rixantes, vt nusquam ab illorum iniuria tuti esse possent: Aut Cacum, Pyrgopolynicen, aut Centaurum sortiti, qui nullum non iniurię genus inferre prætermitteret impunè: Certè M. Portius huiusmodi pestes in vicinitate vitandas censuit. Ego certè in hoc fortunatus quod bonos vicinos habeam, à quibus nihil metuam. RIGO. Tu ea es auctoritate vt nec audeant, CONO. Hos tamen quoniam sæpe vel mors vel alij casus mutant, non adeo est hac in parte ager, si cætera adsint, vitandus, nisi vel situs sit in diuersarum ditionum confinibus, aut hostium incursibus obnoxius. Sunt etiam qui viarum rationem vel fluminis vel magni alicuius oppidi propinquitate agrum commendent quibus *Via villæ.*

fructus agri minimis impẽsis ad forum deportari ac distrahi queant. Quare Veteres etiam ad militarem viam villã poni noluerunt, ne prætereuntium populationibus, & diuertentium hospitum incommodo res familiaris infestaretur, vt

Locandi ratio.

supra de villæ positione dictum. In locando verò animaduertenda, quæ superius de villico & operis diximus, vt in vniuersum ijs agrum committat, de quorum industria, labore & probitate constet:

Opus auarius quàm pensionem exigendũ à colono.

Deinde vt auarius opus exigat quã pensionem, Quoniam & minus id offendit, & tamen omnino plus ꝓderit: Nam vbi sedulò colitur ager, plærunq; cõpendium, nunquam verò detrimentum percipitur, nisi cæli maior vis, quã Iuriscõs. negat colono damnosam esse debere, aut prædonum hostiumq; incursus incesit, eoq; remisionem petere colonus nõ audeat. Sed nec dominus in vnaquaque re

Colonorum ratio.

cui colonum obligauerit tenax esse iuris sui debet, sicut in diebus pecuniarum aut lignis & cæteris paruis accesionibus exigendis, quarum cura maiorem molestiam quàm impensam rusticis affert, vt Columella docet. Nec sanè est vindicandum nobis quidquid licet: nam summũ ius

ius summa sæpe iniuria. Nec rursus in totum remittendum, quoniam vel optima nomina non appellando fiunt deteriora. Atqui pensionem annuam semper si colonus negligat sua sponte persoluere, proderit exigere, neque in summã excrescere: ea enim res & colonos negligentiores reddit, & sæpe perdit. Non etiam facilè mutandos veteres colonos, cũ quod fundi naturam teneant melus quã noui, tum propter merita. L. Volusium dixisse ferunt, eum felicissimum fundum patrisfamilias esse, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna possessione natos, eosque iam inde ab incunabulis longa familiaritate retinendos. Ita res sanè est noxia frequens colonorum mutatio. Quapropter eam consuetudinem non improbo, quod ad vitam coloni eiusque vxoris, aut etiam alicuius hæredis elocetur prædium certa pensione annua persoluenda, ita vt ipse colonus quandiu pensionem præscriptã persoluerit, ac fundum cum ædificijs sartum tectum præstiterit, amoueri non possit: siquidem hac ratione coloni inuitantur ad fundum diligentius colendũ & ædificia instauranda, ac denique prædia

Optima nomina nõ appellando deteriora fieri.

Colonorũ mutatio noxia.

L. Volusij dictum.

dia nõ aliter ac propria curanda, ſæpe etiam ſua patrimonia in ea impendentes. Maximè autem hæc ratio conuenit elocandi. Vbi fundus eluuioni fluminis maris, aut alterius periculo expoſitus, vt colonus omne periculum ſuſtinere cogatur. Præſtat hic quoque vt elocetur opulentiori alicui quàm inopi, qui iacturam ac periculum tolerare non queat, nec prædium ſartum tectum prĕſtans pẽſione non ſoluta ſolum vertat. In ijs autem locis, ad quæ eſt facilis domini excurſus, poterit per ſuos miniſtros aut colonum partiarium colere. Vbi verò longius diſsita prædia hic præſtiterit certa penſione locare conceſsionibus ante dictis : nam ſi procul diſſita per proprios ſeruos colas, ij negligentius pecora paſcunt, nec induſtriè terram vertunt, neq; à furib. cuſtodiunt, ſed ipſi potius diripiunt longèque plus ſeminis & impenſarum imputant, quã opus ſit, Nec denique cætera rectè diligenterque ſatis curant.

Stipulationes in locãdo fundo.

In locando ſtipulari ſolet, ne materiam ſine domini conſenſu cædat colonus: Neue paſcuum agrum in ſeminarium vertat, quantum agri hybernis, quantum æſtiuis frumẽtis, quantum

tum pabulo, quantum denique intermittendum & ſtercorandum. Habes iá omnia prope noſtræ diſciplinæ & præcepta & obſeruationes. RIGO. Magna me certè voluptate affeciſti agri tui ſeminarij ſimul & paſcui explicatione.

Finis libri primi.

LIBER

LIBER II. DE HORTIS ATQVE PLANTIS.

Thrasibul⁹ Marius. Iulia.

Ropter affinitatem plã tarum cum frugibus,& quia eadem propè cura, appositè post primum librum de frugibus,sequens hic hortensibus plantisque curandis destinatur liber. Virgilius hanc partem de hortorum cultura prætermisit, Alij tamen aliquot &veterum & recentiorum non indiligenter,sed sparsim tamen & confusè hoc argumentum tractarunt. Quorum sententias simul & nostras obseruationes huic libro inserere placuit.Porro cum sit plurimus & antiquissimus hortorum colendorum vsus, & Homerus Laërtem senem scribat horti sui cura absentis filij tædium fallere solitum. Xenophon Cyrum tantum regem sua manu arbores cõseuisse,atque in quincuncem redegisse,paradisosq; celebratos tradit. Q.Curtius Abdolominum commemorat

Hortorum cultura vetustissima.

rat ex hortulano ob egregiam virtutẽ in regem Sidoniorum prouectum. Neq; abs re huius disciplinę cura habita, quod non ad voluptatem solùm spectet, Verum etiam ad vtilitatem rei familiaris augendæ, & quo victus quotidiani sumptus lenire liceat, aduenientique domino inemptas dapes ruris ministret. Ac verò cum parcior esset apud priscos frugalitas Columella teste, largior tñ pauperibus fuit epularum vsus, lactis copia & domesticorum pecorum carne velut aqua frumentoque summis ac humilimis vi ctum tolerantibus. Mox cùm po steritas splendidioribus atque longè petitis dapibus pretia constitueret, cænæque non naturalibus desiderijs sed quod magno constarent, æstimari cœpissent, plebeia paupertas summota à preciosioribus cibis ad vulgares compel litur: Hinc horti coli cæpti, quibus pauperrimus quisque culinam instruere & quasi alteram succidiam promptam habere posset, Ex horto plebei macellũ, quanto innocentiore victu? Diligentes hinc æstimabantur agricolæ prisci, & sic statim faciebant iudicium nequã esse in domo matremfamilias, etenim hæc

Hortus altera succidia.

hæc cura fœminæ dicebatur, vbi indili-gens esset hortus, Quippe è carnario aut macello viuendũ est, nec caules, vt nunc probabant, damnãtes pulmentaria quę alio egerent pulmentario. Id erat oleo parcere: Nam carnis desideria etiam e-rant in exprobratione. Horti maximè placebant, quia non egerent igni, parcerentq; ligno expetita res & parata semper, vnde & acetaria appellabantur, facilia concoqui, nec oneratura sensum cibo & minimè accẽderent ad desiderium panis, pars eorum ad condimenta pertinẽs fatetur domi, vt eleganter tradit Plinius versuam fieri solitam, atque non Indicum piper quæsitum, quæq; trans maria petimus. Non me Lucrina iuuerint Cõchilia, vt argutè Lyric⁹ poëta canit. Quare vt honos his adderetur, neque vtilitas rebus auctoritatẽ adimeret, cognomina procerum inde nata, Lactucinosq; in valeria familia non puduit appellari. Antiquitas plurimum admirata est hortos Hesperidum & regum Adonis & Alcinoi, quos pręcipuè Homerus celebrat, Item pensiles hortos, siue illos Semiramis, siue Assyriæ rex Cyrus fecerit. Primus Epicurus traditur hor-

Hortus neglectus nequam matrisfamilias inditiũ

Acetaria.

Lactucinorum familia.

hortos in vrbe Athenis instituisse: vsque ad eum, moris non fuerat in oppidis rura haberi. Porro cùm fortè Thrasybulus in negotijs principis sui ad Marium diuertisset atque ab eo in hortum quem elegantissimè instructum habebat, inter spirantium atque arridentium vndique herbarum areas pergulasque ductus. Quàm, inquit Thrasybulus, omnia blandiuntur hic, quàm eleganter hunc tuum paradisum vndecunque omnibus voluptatum architecturis exornasti: Exedræ quoque cum vniuersa domo an peristitijs intus ac foris elegantissimorum florum arborumque picturis exornatę, vt non solum ęstate oculos in viuis floribus, verum etiam media bruma oculos pascere, & in altero depictum florē cum viuo certantem in altero artificiū naturæ, in vtroq; Dei immensam benignitatē contemplari liceat: Adde ꝙ ambulacra frōdibus cōcamerata inābulantibus vmbrā ꝓbeant, & quoties pluuia suꝑuenit ad peristitiorū tectacōfugere possis. Imprimis aūt limpidissim⁹ riuul⁹ hortū cingēs gratiā amenitatemq; ꝓcipuam affert: Cui accedūt sepes illæ viuæ simul & virore iucundæ & mu-

& munitionis ratione non magna opera ab incursu hominum pecudumq; defendentes. Taceo quàm artificiosè herbæ in suas classes distinctæ vt holera & culinaria à voluptuarijs & medicis herbis, suis quæque areis ac resupinis puluinorum foris singulis tramitũ sulcis ambiantur, vt pomarium ab his omnibus cũ seminario in quadrum redactum atq; se iunctum, arbores scitissimè in quincunces ordines redactę. In hac tanta amænitate Amabo mi Mari nunc tempus flagitare videtur, vt nuperæ stipulationis memor pensum de hortensium philosophia persoluas, Cũ tu hac cõditione me de seminarij agri disciplina differere vel obtũdere veri⁹ te volueris. MAR. Heus tu nimis es memor. Sed quid faciã, Spõde, noxa præsto. Quãdo igitur sic iubes me quoque de mei horti disciplina garrientem audies, sed non tanta voluptate quanta ego tibi de villa agroque tuo administrando auscultaui. TRAS. Immo cum maxima expectatione simul & voluptate. MAR. Age igitur considamus paulisper in hoc topiario, mox iterum inambulabimus, quieturi quoties libet. Interim Iulia cænam adornabit.

Distinctio horti.

adornabit. Principiò ſicut tu villæ loco deligendo diſſeruiſti, ita de horti ſede nobis erit auſpicandum. Eſt autem hortorum varia ratio: nam alij ad villã collocãtur, alij in ſuburbijs aut ſeorſum aut in vrbibus deliguntur, omnes conuenit domui eſſe propinquos ſi locus per mittit, ità tamen vt in villa areæ non ſubiaceant, quæ per trituram paleas aut puluerem venti in eum perferant. Et vel ſterquilinio ſubiecti, vt eius ſucco ſponte fæcundentur, vel loco præcipuè pingui, quiq́ue adueniente riuo, vel ſi non ſit àqua fluens, fonte puteali poſſit irrigari. Felix poſitio cui leniter inclinata planities curſus aquæ fluentis per ſpacia diſcreta deriuat: Riguos enim imprimis oportet eſſe hortos, ſi minus profluo riuo, imprimendus eſt puteus, atque indidem pertica organiſq́ue pneumatici vel tellenonum hauſtu rigandi, vt certam perennitatis puteus habeat fidem, Columella tum demum effodiendum ſuadet, cùm ſol vltimas partes Virginis obtinebit, hoc eſt, menſe Septembri ante æquinoctium autumnale, ſiquidem tum maximè explorantur vires fontium, cùm ex longa ſiccitate

Horti locus

Hortus riguus ſit.

Putei fodiendi ratio.

æstatis terra caret humore pluuiali. Aut si hoc nequeas, piscina superius construenda, vt illinc aquas pluuia conferente, hortus per æstiuos rigetur ardores. Vbi neque natura loci neque manu illatam, neque suæ spontis aquam ministrari patitur, nullum quidem aliud remedium, quàm hyemales pluuiæ: Si hac quoque facultate destituaris, semper altius tribus aut quatuor pedibus ad pastini similitudinem fodies hortulum, qui sic cultus negligat siccitates. Vbi copia rigandi, satis erit non alto bipalio, id est, minus quã duos pedes ferramento nouale conuerti. Illud obseruãdum in hortis quos humoris natura nõ adiuuat, vt diuidas per partes, & hyeme ad meridiem, æstate ad Septentrionem spacia colenda conuertantur. In loco horti sicut & in agro deligendo animaduertendum, ne bonum naturalis fæcunditatis colentium inertia deprauarit. Aquarum discrimen habendũ. Vtilissimas frigidissimas Plinius censet, quæque potu suauissimæ. Minus vtiles è stagno & quas elices inducunt, quoniam herbarum semina inuehũt. Pręcipuè tamen imbres alere, nam & bestiolas innascẽtes necari Plin. tradit. At quibusdam

Hortus aqua destitutus quo pacto fodiendus.

salsæ

falsæ aquę cõueniunt, veluti raphano, betæ, rutæ, cunilæ, quibus salsã perhibent peculiarem esse medicinã, quę & alioqui plurimum suauitati & fęcunditati conferant. Cęteris dulciũ aquarũ rigua prosunt. Ac quoniã de rigando dicere cœpimus, hoc loco adijciemus, nõ iã ardente sole, sed horas rigãdi esse matutinam & vesperã, ne inferuescat aqua sole. Ocymo tantum meridianã etiam conuenire rigationẽ. Satũ celerrimè erũpere putãt initiò feruẽti aqua aspersum. Audiuisti ꝓcipuè horto instruendo aquã requirendam qua irrigetur. Secundũ vt muniatũ ab iniuria vel hominum petulãtium ac furacium, vel bestiarũ, ne & herbis & plãtis, atq; adeo fructib. insidiantes & voluptatem & laborẽ interturbent ac frustrẽtur: Siue enim pecora ꝓdãt, siue hominum manu cõtrectẽtur sępius, seminum & plantarum incrementum remoratur. Conuenit igitur hortum habere clausum. Munitionis varia sunt genera, alij luto inter formas clauso parietes figuratos ex lateribus imitantur: alij macerias ex luto & lapide excitant: nonnulli saxis in ordinem congestis aut ordine dispositis sepiunt: Quibus aquæ copia,

Hortuli quando rigandi.

Sepimenta hortorum.

 fossis

fosis præcingunt, Id genus vitandum Palladius putat, quod horto humorem subducere credatur, nisi paluſtris locus colatur: Alij ſpinarum plantas & ſemina in munitionem diſponunt: Sunt qui delutatis parietib. hortos cingant, eorumq; faſtigia ſtramentis vel myrica contegant. Varro quatuor recenſet ſepimentorum genera, vnum naturale, alterum agreſte, tertium militare, quartum fabrile, quorum vnumquodque ſpecies habet complures. Primum naturale, quod obſeri ſolet virgultis aut ſpinis, quod habet radices viuæ ſepis, ac viatoris laſciui prætereuntis, nõ metuit facem ardentẽ: ſecunda ex agreſti ligno, ſed non viuo, fit aut palis ſtatutis crebris ac virgultis implicatis aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis lõgurijs ferè binis aut ternis, q̃ ſtructilis & agreſtis ſepes à quibuſdã vocatur & agreſte ſepimẽtum: aut ex arboribus truncis demiſsis & in terrã deinceps conſtitutis. Tertium militare ſepimentum, eſt foſſa & terreus ager, ſed foſſa ita idonea fiat, vt omnem aquam q̃ de cælo venit recipere poſsit, aut faſtigium habeat, vt exeat è fundo. Agger is q intrinſecus fit iunctus foſſæ, ita arduus ſit,

Structilis ſepes.

ſit, vt cũ tranſcendere nõ ſit facilè. Hoc genus ſepis ſecundum vias publicas fieri & ſecundum amnes, ne flumina agris noceant. De his aliâs dabitur copioſius dicendi locus. Quartum fabrile notiſsimũ eſt maceria. Huius quatuor genera eſſe, aut enim ex lapidibus, aut lateribus coctilibus, aut lateribus crudis fit, aut denique è terra & lapillis compoſitis in formis. Columella vetuſtiſsimos ſecutus auctores viuam ſepem ſtructili prætulit, quia non ſolùm minorem impenſam deſideraret, verùm etiam diuturnior immenſis temporibus permaneret. Eam ad hanc rationem ſpinis conſitis conficere docet. Locus quem ſepire deſtinaueris ab æquinoctio autumnali ſimul atq; terra maduerit imbribus, circumuallandus duobus ſulcis tripedaneo ſpacio diſtantib. altitudine ac latitudine bipedanea, eos vacuos perhyemare patiemur præparatis ſeminibus quibus obſerãtur, ea ſint vaſtiſsimarum ſpinarum, maximè rubi et paliuri, et eius quam Græci κυνόσϐατον, nos ſentes caninas appellamus. Horum ſemina quàm maturiſsima eligere oportet, & erui molliti farinæ immiſcere, Quæ cùm eſt aqua cõſperſa, illinitur vel

Viua ſepes ſtructili præfertur.

nauticis veteribus funibus, vel quibuslibet alijs restibus, siccati deinde funiculi reponũtur in tabulato. Mox vbi bruma confecta, intermissis quadraginta dieb. circa hyrundinis aduẽtum, si qua in sulcis per hyemem constitit aqua exhauritẽ, resolutaq; humus, quę erat autumno regesta vsq; ad mediam sulcorũ altitudinẽ reponitur, prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinẽ per vtrunq; sulcũ porrecti obruuntur, sed ita vt nõ nimium supergesta terra semina spinarum quę inhęrent foris funiculorũ enasci possint. Ea circa trigesimum ferè diem prorepunt, atque vbi cœperunt incremẽtum habere, sic insuesci debent, vt in id spacium, quod sulcis interiacet, inclinetur. Oportet virgeam sepem interponere, quam superscendãt sentes vtriusq; sulci, & sit quo interdum quasi adminiculo, priusquã corroborentur, acquiescant. Atqui nos alia ratione magisque expedita vtimur, qua tu inter primos in hisce regionib. vsus, plurimiq; imitati sunt. Siquidem fossam quandam & ipsi facimus, spinarumq; plantas nouellas in syluis collectas putatasq; capitibus in marginẽ fossę defigimus, ita vt semipede

Alia ratio viuæ sepis faciendæ recentior & expeditior.

pede

pede terra extent, euulsis circumquaque herbis ac priori maximè æstate ab omni herbarum stirpiumq; ꝓpagine succum ipsis spinis suffurante liberamus, terramq; circa radices sic repurgatam stramine vndique contegimus, quo simul & ros nocturnus in radices demittatur, & ab æstu solis ipsæ plantæ vindicentur. Postero anno fulcimenta cum virgulis veluti longurijs ad palos defixis adhibemus, quibus spinarum virgæ & sursum & in transuersum, vti eas adolescere velis, lentis viminibus alligentur, ac veluti iugis quotannis sublatis altius, spinæ in eam quam velis sepis proceritatem erigantur. Octonum aut ad summum nouenum pedũ altitudo sufficiet, & quidquid supra erumpit, in dextram & sinistram sepis deflectatur planiciem, quo difficilius trãscendi queat, Cùm ad eum modum absoluerimus, quotannis vincienda, omnisq; raritas maximè ab inferiori parte ductis ex transuerso brachijs cõplenda. Ita contexta annuis vinculis, sic densescet, vt ne auicula transire, aut perspicere quis posit. Vbi satis fruticosa & densa, superflua quotannis resecanda sunt. Hanc sepem interimi

non poſſe compertum, niſi radicitus ef-
fodiatur, ac ne ignis iniuriam reformi-
dare, quin etiam melius renaſci nemini
dubium. Atq; hæc ratio hortos clauden
Sepimenti di & iucundiſsima & vtiliſsima, mini-
alius modus miq́ue ſumptus. THRASY. Eſt & alia,
qua ruſtici noſtri vtuntur ſepis viuæ in-
ſtruendæ ratio, quæ paulò eſt robuſtior,
Nempe vt conſitis nouellis ſpinis, vti di
ctum, & vbi robuſtiores factę, caudex ad
terram vulneratur, ſuiq; ſurculi vulne
rati ac ſemifracti ſecunda ſepe atq; in lõ
gitudinem ad terram deprimuntur. Ex
his vulneribus alij ſurculi erumpũt, qui
vbi ad iuſtum robur excreuerũt, ad eun-
dem modum flectuntur, idq́; deinceps
tantiſper, dum ſepes ad neceſſariam alti-
tudinem eleuetur. Hic modus robuſtiſsi
mam ſepem reddit, vt neque ſus aut alia
beſtia perrumpere poſsit, etſi prior eſt e-
legantior: At ſi ſpinæ non ſuppetant, nũ
& ſeminaria procurari poſsint? MAR.
Maximè. Seminarium ſic facito. Semina
terræ admixta primo anno in ſcrobibus
vel vaſe conſeruato, eaq́; ſequenti anno
ſerito non rarè ſed denſius, & mox erum
pet plantarum copioſa ſylua. THRAS.
Sed de aqua & ſepimento duabus rebus
præci-

præcipuis ad hortum instituendum pulchrè dixisti, iam restat de terra horto accommoda, deque ea colenda disseras.
MAR. De terræ generibus ijsque agnoscendis, quia tu superiori narratione, vbi de terra frumento ferendo idonea abunde dictum, nõ arbitror operæpretium meã hic repetere, Satis fuerit hic addere terram neque nimis pinguem neque macrã nimis, sed pinguem & resolutam, & quę graciles herbas generat pilorum instar, hæc laboris minimum poscit, spissa atque pinguis laborem flagitat maiorem, sed tamen hunc cõpensat vbertate: Spissa autem & macra atque frigida imprimis fugienda. Id canit Columella hortis agrum tribuens pinguem.

Terra horti idonea.

Putres glebas resolutaque terga,
Qui gerit, & fossus graciles imitatur arenas,
Atque habilis natura soli, quæ gramine læto,
Parturit, ac rutilas ebuli creat vuida baccas.
Nã neq; sicca placet, nec quæ stagnata palude
Perpetitur querulæ semper conuitia ranæ.
Tum quæ sponte sua frondosas educat vlmos
Palmitibusq; feris lætatur, & aspera syluis,
Achrados aut pruni lapidosis obruta pomis,
Gaudet, & iniussi consternitur vbere mali,
Sed negat helleboros, & noxia galbana succo,

Nec patitur taxos, nec strennua toxica sudat. Atq; hęc de terra horti quòd vt diximus irrigu' sit, aut irrigari posśit ager horti.

In hortorũ locis deligẽdis conside randa. Et vel macerie vel sepe viua vel alio sepiméto tutus atq; clausus. Deinde aeris cœliq; benignitatem & soli atq; loci teporém postulat, nam in solo nimium frigido cœli clementia parũ proficiet,

Cœlũ horti Et cõtra si solum sabulo nimis adustum, cœlũ quoq; minimum proderit.

Ventorũ in hortis ratio A ventis noxijs auertendi horti, veluti aridi & ardẽtes venti, pruinæ, nebulæ. Iã age cultus hortorum aggrediamur. Ac primum curandum, vt ager quẽ vere conseri velis,

Cultura hortorum. autumno circa Cal. Octobris pastinet: Et quem velimus autumno instituere mense Maio cõuertemus, vt aut hyemis frigoribus, aut æstiuis solib. & gleba soluatur, & radices herbarum necẽtur. Nec multo ante stercorare debemus. Et cum sationis tempus appropinquat ante quintum diẽ exherbandus erit locus, stercorandusq;, & ita diligenter fosśione iterãdus, vt fimo terra commisceatur. Quare partes horti sic diuidendæ, vt eæ, in quibus autumno seminabit, verno tempore pastinent, quas seminibus vere complebimus, autumni tẽpore fodiemus. Ita v-

traque

traque paſtinatio decoquitur beneficio algoris aut ſolis. Areæ faciendæ ſunt anguſtiores, & longæ, nempe duodecim pedum lõgitudine, & ſex latitudine, vt ſint propter ſpacia vtrinq; purganda diuiſę. Margines verò earum locis humidis & & irriguis duobus pedibus erigant̃, ſiccis vno extuliſſe ſufficiet. Inter areas ſi humor conſueuit effluere, ſpacia altiora ipſis areis eſſe debebunt, vt facilius ingrediatur areá humor admiſſus, & vbi ſitiẽtẽ ſaturauerit in alias poſsit recluſus auerti. De ſtercorũ fimiq; generibus à te quoq; cõmemoratis dicere ſupſedeo. Addens ad hunc vſum ſtercus aſininũ cum primis idoneum, quia minimum herbarũ creat. Proximum armenti vel ouium ſi ſit anno maceratum. Solum igitur, quod conſerere vere decretum, vt diximus, poſt autumnum patiemur iacere effoſſum, frigoribus & pruinis inurẽdum: Quippe è contrario ſicut calor æſtatis, ita vis frigoris excoquit terram, fermentatamque ſoluit. Quare peracta bruma tum demum ſtercus inijcitur, & circa Idus Ianuarij humus refoſſa in areas diuidetur, primũ aũt euellendæ inutiles herbæ, deinde macris ceſpitibus cingendæ

Area.

De ſtercorãdo paſtinãdoq; horto.

areæ

areæ,malleiſque retundendæ,& gramina calcanda,vt vix appareant,ſic tenuiter erumpent inſtar pilorum,vt ante diximus,& grata erunt aſpectui, Quodq́; horti vt hic vides,ſic diſtingui ſpecioſe viderim ſi odoratas coronales, medicas herbis omnibus olera ſuis quibusq́; ſedibus ac puluini s ſeiungas quæ tamen ſic informandæ ſunt,vt facilè runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum proueniant,ne qui perſequuntur herbas ſemina proculcare cogantur, ſed potius per ſemitas ingrediantur,& alterna vice dimidias areas eruncent. Hæc quæ ante ſationem veluti præparatoria facienda dixiſſe ſat eſt.Nunc de ſatione & quid quoque tempore ſerendum vel colendum dicetur. De ſingulis herbis atque plantis infinitum fuerit diſſerere ſolùm de pręcipuis hortenſium plantis, magis q́ue neceſſarijs dicetur.Ac primũ quidẽ vt dixim⁹ hortenſium alia inter olera referenda & gulæ, alia voluptati aſpect⁹,alia odoris ac ſpiramentis gratia alia medico vſui deſtinantur: Et rurſus alia hyberna alia æſtiua, alia media,inter ęſtiuas & hybernas relata.Prima igĩt ſementis poſt brumã ſit menſib.Martio Apri-

De ſatione hortenſiũ.

Plãtarum diſtinctio.

Sementes tres.

Aprili Maio quo brassicã radiculã, rapũ & postea betã, lactucã, runicem, sinapi, coriandrum, anethũ, nasturtium cõsere re cõsueuimus. Secundã sementem post æstiuum solstitiũ ineunte Octobre, quo porrum defigit, apium, githiũ, atriplex. Tertiam, quam ęstiuã vocant ab Ianuario quibusdam locis Olitores auspicantur, qua cucumis cucurbita, blitum, ocymum, portulaca, sacureia pangunt. Multa tñ inter has semẽtes rectè possunt terræ mandari, & nihilominus comprehendent. Hortensia omnia ante solstitium ferè semina ferunt. Quare q̃ semina ferre nolis post solstitium serenda. Et quędam seruntur duobus temporibus, autumno & vere: quædam etiam sæpius, vt sunt lactuca brassica, eruca, radices, nasturtium, coriãdri, cerephyllum, anethum. Hęc enim vel circa Martium, vel circa Septembrem seruntur, & vt Columella testatur, Proueniunt vel semine vel auulsione, alia bulbo, alia caule, alia folio, alia radice, alia capite, alia vtrisque, alia cortice, nonnũlla cartilagine. Sunt quæ carne, quæ tunicis carnosis: Quædã semine & surculo, vt ruta, origanum, ocymum. ꝑcidunt eñ hoc cùm peruenit ad pal-

Semina q̃ ferant herba.

Varietas prouenienndarum plãtarũ.

palmæ altitudinem: Quædā radice & ſe-
omnia ſe- mine vt cepa, alliū, bulbi & capitata. Et
mina præ- quanquam omnia fere ſemina proueni-
ter rutā. ent, id tamen in ruta negant quidam, nā tardiſsimè coaleſcit, quare ſurculus potius pangitur. Eorum quæ radice naſcū-
Quæ radice tur, radix diutura & fruticoſa eſt, quare lateribus ſuis germina citat, & in plures ſæpe digerēt, vt bulbi gethyi, ſcillæ. Fru
Fruticāda. ticant & alia non capite, vt apium & beta, ſiquidem radices fundunt, quibus folia caulesq́; proſiliant. Caule reciſo om-
Secaulia. nia fere regerminant, exceptis quæ caulē ſeorſum habēt ἀπόκαυλα Theophraſto vocata, hoc eſt quæ caule reciſo non regermināt, ſecaulia Gaza vertit. Raphanus & rapa detractis folijs cooperta terra creſcunt, durantq́; in æſtatem. Aliorum fructus in terra eſt, aliorum extra, aliorum vtrobiq;. Quædam iacent, creſcuntq́; vt cucurbitæ & cucumis, Eadem & pendent, quanquam grauiora multo etiā ijs quæ arboribus gignuntur. Quædam ſuſtentaculis ac fulcimentis indigent, vt altius tollātur, vt lupini, piſum, lupus ſalictarius. Seminum quædam recentiora maturius gignuntur, vt in porro, gethio, cucumere, cucurbita, Quamobrem

obrem quidam cucumis ſemen lacte aut aqua macerant, quo citius erumpat. Contra ex vetere celerius proueniunt apium, beta, naſturtium, curila, origanũ, coriandrum. Peculiare in beta traditur quod non tota vno anno gignitur. ſed aliquid ſequente, & aliquid tertio, itaq; ex copia ſeminis exigua pullulat. Plurimum affert apricitas ſoli. In ſeminum ratione & hoc obſeruandum, ne vetuſtate ſit exucca, aut ne ſint admiſta, au ne ſint adulterina propter ſimilitudiné, Semen vetus in quibuſdam tantũ valet, vt naturã commutet. Nã è ſemine braſsicæ vetere naſcit̃ rapa, & cõtra è raporum braſsica. Item ne ſemina vel citius vel tardius tollas, tempus nempe vere, autumno, & caniculæ exortu idoneũ vt Theoph. ſcribit, neq; omnibus locis tũ ac generib. idẽ. In horto ſatorũ celerrimè erũpunt ocymũ, blitũ, nap', eruca, tertio eñ die ꝓdit, lactuca quarto, cucumis & cucurbita quinto, portulaca ſerior exit, anethũ quarto, naſturtium & ſinapi quinto, beta æſtate ſexto, hyeme decimo aut duodecimo, porrũ decimo nono nõ nunq̃ viceſimo, cõtumacius coriandrũ, ꝙ ſi nouum ſit omnino naſci recuſat, niſi conuo

Seminum ratio.

Quæ celerius tardiúsue erumpunt.

conuoluatur, cunila & origanũ post trigesimum diem exiliunt: omnium difficilimè apium, quadragesimo enim die, vel quàm celerrimè quinquagesimo maiore ex parte solet emergere. Est tamen aduertendum, quod magni refert, Si sementi serenitas aut temporis inclementia succedat: nam maturius fauente cælo proueniunt, vt tepentibus locis & apricis aut illustratis sole. Quędam anno tãtùm suo pariunt, quædam sæpius, & in bimatu, sicut apium, porrum, gethiũ, quæ semel sata pluribus annis restibili fertilitate proueniunt. Quæ annua solùm vita contentæ sunt herbę, statim vt semẽ perfectum est, exarescunt. A misso caule fruticant porrum, gethium, cepe, allium, & in vniuersum omnes, quæ in laterib. surculos creant, atque hæ omnes fimum aquamq; desiderant. In seminib. mittendis etiam lunę rationem habendam putant quidam, & augescẽte non decrescente luna serendum plantandumq;: Alij à quarta ipsius die vsque ad decimam octauam plantationi idoneum tempus existimant: Alij à tertia Inna, alij à decima vsque vigesimam. Certissimum autem arbitrantur si luna super terram existat.

Cæli status considerandus.

Annua.

Regerminantia.

Lunæ ratio

THRAS.

THRAS. Sed age iam edisseras nobis de celebriorum herbarum & hortensiũ cultura aliquid. MAR. Sunt qui per menses operas hortenses partiantur, sicut alias res rusticas. THRAS. Perinde est, siue per menses seu vtcunque ordine videmus dispositas in hoc tuo horto cultus rationem explices. Nam in regionib. tepidioribus etiam per hyemem culturas non intermittunt, hîc nobis nostræ regionis obseruanda culturę ratio. MAR. In hisce regionibus ad finem Februarij cælo clementiore hortensiũ cura inchoatur. Iam igitur horti stercoratione, fossione, sarritione, atque purgatione præparandi, Asparagus & ruta panguntur. THRAS. Cedò de Asparago, deq; communioribus oleribus singulatim quædã nobis, post de voluptuarijs ac medicis cõ memorato. MAR. Asparagus olim syluestris, iam altilis celebratur, Græcis ἀσπάραγος, Italica, Gallica lingua ferè nomen retinet, illi enim asparago, hi asperge vocant, Germani sparages ac spiritus alicubi appellant, sic dictus quod sponte prosiliat, nam illi satiuos asparagos ignorabant. Alij dictum putant, quod in virgultis asperis nascatur, atque ipsi

Tẽpus culturæ inchoandæ.

De olerib.

Asparagus.

ſcapi aſperi non leues, quibus aculei pro folijs. Quinetiam omnia olera cùm primùm erumpunt aſparagos dixere: Sunt

Corruda. qui Corrudam appellant, quòd facilè corruat ac decidat. Bifariam ſeritur, ſemine videlicet & ſpongia. Semine ita vt quantum tres digiti comprehendunt ſingulis foſſulis deponas, vt bina ternáue grana ſemipedis ſpacio mergantur ſolo pingui ſubactoque menſe Februario, locus ſtercore contegetur. Herbæ internaſcentes ſubinde vellantur, poſt quadragesimum diem ferè inter ſe implicãtur, & quaſi in vnum coëunt: Radix cõnexa capillamentis coaleſcit, quę ſpongia vocatur. In locis ferè ſiccis ſulcorum imis partib. ponenda ſunt ſemina fimo macerata. In vliginoſis cõtrà in ſummo porcæ dorſo collocanda, ne humore nimio lędant. Primo deinde anno cùm ita cõſita ſunt, aſparagum quem emiſerint, infringi oportet: Nam ſi ab imo vellas, adhuc teneriuſculis radicibus, tota ſpongioſa ſequitur, quæ per biennium in ſeminario ſuo eſt ſtercore & aſsidua runcatione fouenda. Reliquis annis nõ eſt decerpẽdus, ſed radicitus vellendus, vt oculos ſuę germinationis aperiat, quod niſi fiat, ſtirpes præ-

præfractæ oculos ſpongiarum excæcant, nec patiuntur aſparagum emittere. Reſeruabis eum, de quo ſumpturus es ſemina. Poſteà ſcopas & ſcorpiones incendio conſumes, circa hyemem ſpongijs adijcies ſtercus & cinerem. Seruntur & ſpongijs, quas poſt biennium in locum apricum & benè ſtercoratum transferri conuenit. Sulci inter ſe pedali diſtantes menſura fiunt, non amplius dodrantalis altitudinis, hoc eſt, duodecim digitorum, in quam ita ſpongiolæ deprimuntur, vt facilè ſuperpoſita terra germinent: Sed Vere priuſquam emergere cœperint, bicorni ferramẽto terra commouenda, vt & facilius emicet, & relaxata humo plenioris craſsitudinis fiat radix. Sarriri iubet Cato, ſed ita ne radices lædantur aut conculcentur, ex eo velli aſparagum à radice: nam ſi defringatur, ſtirpeſcit, & intermoritur, ſed vſque licebit, dum in ſemen videris ire. Quo anno teneris ſubſtramentis per hyemem operito, ne rigore peruratur, & nouo Vere aperito, ſtercore ſaturato, Catonis præcepto. Sunt qui putent primo anno nullo cultu vexanda ſemina, ſola runcatione contenta. E radi-

culis quas ſpongias vocit primùm thyrſus exilit, cacumine in torulos turbinato, gulæ idoneus ſi decerpatur: Sin patiaris creſcere, mox in ramos latiores explicatur, quibus inſunt folia capillamenti in morem fœniculi tenuata, ac vetuſtate in ſpinulas coaleſcunt, Poſt florem baccas fert primùm virides, poſt maturitatem rubeſcentes. Si toto anno edules aſparagos habere libeat, vbi fructum legeris, radices quæ ſummo ceſpite vagantur circumfodiendo aperies, hoc cultus mangonio frutex nouos dabit cauliculos. Aiunt ſi arietum cornua contuſa ſulcatim defodiantur, rigenturque, aſparagos producere. Hoc olus ſiccitate gaudet, quare rigationem potius reſpuit, appetente autumno ſi rigentur, foroſiores proſilient. Vere caules cibo idonei, qui aqua vel iure pingui leuiuſculè decocti, nam diutius percocti in tabem fatiſcunt, ac cocti ſale oleoque conſperſi eduntur nõ inſuauiter. THRAS. Aſparagi ſerendi rationem pulchrè depinxiſti, perge obſecro de ruta. MAR.

Bacca aſparagi.

Ruta. Ruta quæ Græcè πήγανον, Italis rutache, Germanis wyn rute/ Gallis rue de gardyn, ad finem Februarij vel Martio menſe

menſe ſeritur, ac plantatur locis apricis & ſiccaneis, humorem ac fimum auerſatur, cùm cæteræ herbæ requirant, maximè cinere nutritur. Cùm omnia ſemine aiant prouenire, id tamen in ruta negari. Ramuli cum aliqua corticis parte conuulſi verno tempore pro plantis conualeſcunt, ſed tota translata morietur, ſemina folliculis clauſa ſingilatim manu defiguntur, ſi ſuis inuolucris exuta ſint ſparſa iactantur, raſtroque obducta cooperiuntur. Gaudet vmbra fici. Furtiua, vt aſſerunt, melius prouenit. Seritur maledictis, ſicut & cuminum & alia quædam. Optat euelli, non effodi. Immundæ mulieris acceſſum reformidat. THRASYB. Elegantes video lactucas, quibus obſecro modis eas nutris? MAR. Lactuca, Germanis Lattich, Gallis laictue, Græcis θριδαξ. Italis lactuca, Præter ſylueſtrem tria ſunt genera, Criſpa, quam Columella Cæcilianam & Beticam vocat, è locis vbi felicißimè prouenit, eaque maximè expetitur, Germanicè krauſer lattich, Gallicè creſpue. Alia capitata, Cnoplattich Germanicè, Gallis laictue teſtue, Plinio Laconica & Seſsilis ꝙ inſtar braſsicæ capitatæ, in capitis aut

Furtiu gaudent plantæ.

Maledicta ſata melius prouenientia.

Lactuca.

mali formam extuberet, Gallicè lactuos empommes & blanches. Tertij generis eſt rotunda, à foliorum rotunditate & latitudine. THRASYB. Sed qua ratione tam lætas paras lactucas, & quando ſeris? MAR. Ad finem Februarij, aut initio Martij ſeritur, vt poſsit Aprili vel Maio transferri. Calidiorib. regionibus, vt Palladius tradit, etiam Ianuario ſeritur, vel Decembri, vt planta Februario transferatur. Certum autem, toto anno eam bene ſeri, ſi locus ſit lætus, ſtercoratus & irriguus. Antequam pangatur, radices eius reſecandæ æqualiter & liquido fimo liniendæ, vel quæ iam pactę ſunt nudatæ letamen accipiant. Amant ſolum ſubactum, pingue, humidum, ſtercoratū. Inter has herba nata manu euellenda, non ſarculo. Latior fit, ſi rapa ponatur, vel cū producere incipiēt caulem, eo leniter inciſo gleba prematur, aut teſta. Candidam fieri, ſi fluminis arena vel littoris frequēter ſpargatur in medias, & collectis ipſæ folijs alligentur: Teneram & candidam, ſi biduum antè quàm vellatur eius comæ colligentur: Seſsilem verò fieri, nec caulem promere, ſed conuolutis vnà folijs, in globum extuberare, vel in orbem circumagi,

cumagi, si translatæ radix, vbi in palmi altitudinem adoleuerit, ablaqueata bubulo fimo recenti oblinatur, & aggere congesto rigetur, dumque ad incrementum peruenit, erumpens germen acie ferri præscindatur, demum testa fictilis nō picata imponatur, ne in longitudinem, sed latitudinem augmentum capessat. Suauiores, quę coercitis caulibus restibili pullulatu prodierint, quæ, quò minus in caulem prosiliant, cùm incrementum aliquod acceperint, testula alióue ponduſculo deprimantur, vt in latitudinem se diffundant. Si vitio loci vel temporis vel seminis lactuca durescit, planta eius auulsa & denuò posita teneritudinem consequitur. Multis seminibus condita nascetur, si caprini vel ouini stercoris baccam subula subtiliter excauaueris, & in ea semen lactucæ, nasturtij, ocymi, erucæ, apij, raphani immiseris, & tunc inuolutam fimo baccam terra optimè culta breui scrobe demerseris, substratoque molli letamine leniter aqua rigaueris. Apium nititur in radicem, cætera semina in summo, lactuca pariter mergente prosiliunt, singulorum sapore seruato.

Cõſtantinus tradit lactucam humidum & frigidum eſſe holus, & ſitim extinguens ac ſomnificum, coctam magis alere, coitum comprimere, quare Pythagorici Eunuchion appellant, ſemper lactucę meliorem ſuccum præbent, & plus alunt, autumnales quia ſucco carẽt min⁹ nutriunt. Intubum vel intubus, quod in propinquo, non multum figura diſtat à lactuca, vulgo cichorium hortenſe, Germani & vulgus Endiuiam, Itali & Galli Cicoriam appellant. Seritur ſicut & alia hortenſia Martio, amat humores & ſolutam terram, ſed planior area huic apparetur, ne radices terra fugiente nudent. Quatuor foliorum transferatur ad locum ſtercoratum, quæ autem Kal. Iulijs ſeruntur ſemen ferunt, poſt non producunt ſemen. Quæ hyemi ſeruiet, ſeritur menſe Octobri in locis apricis. Nunc vt ad hyberna ſeruetur acetaria cùm folia ſua fuderit, ea velut in orbem circumacta, ſummatim tenui ligamento vinciuntur, & fictili vaſculò hærente ſemper quo alimentum ſugant radice, conduntur: Ita & candorem & teneritudinem ſummam contrahunt, & magnam amaritudinis partem exuunt.

Eunuchiō. *Intubum.* *Endiuia.* *Cicorium.*

Aiunt

Aiunt album fieri, si consperſum prius per dies aliquot fuerit, & imbribus ſuper arena irrigatum. Sic ergo & incremento proficientes intybi hybernant, donec ad vſum promantur. Alij leuiori ſumptu contenti, terra duntaxat obruunt: alij ſtramentis tantùm tegunt. Iã verò nuſquam non inualuit hæc hięmãdi ratio. TRAS. Et braſsicam nobis ruſticis notam in hoc tam nitido horto video. MAR. Eamne habebit hortus, quã omnibus oleribus noſti à Catone præferri? eiusq́ue miras vires & vſurpationes deſcribente. Atqui vulgaribus illis hunc locum peculiarem tribuimus, veluti braſsicæ, betę, intybo, cepis, rapis, napis, porris, daucis, & radicibus, (allio, paſtinacæ. Nobiliores in ſuam claſſem diſtinximus, & prout cuiusq; natura fert ſolum. Braſsica vulgo caulis dicit. Græcè κράμβη, Gallice choux, Italicè caule Ger. Koil. Veteres plura genera fecerũt & hodie ſunt: Vnum grandibus & latis folijs, caule magno, tonſili cymarum luxuria. Hæc vulgaris eſt noticiæ, quę gratior hybernis temporibus gelu indurata iuſculis aut lardo incoquitur. Cymoſum etiam cacumen ſubueruefactũ Braſsica.

Selinoeïs. *Crispus caulis.* *Crambe.* *Seßilis caulis.* *Cabuti caules.*

acetarijs subministratur, oleo, saleque suffusum. Secundũ genus crispo folio, à similitudine apij selinoedẽ atq; apiariã vulgò crispũ caulẽ vocant. Tertium genus propriè Crãbe minutis caulib. tenuioribus folijs, leuis, tenera, tenui succo. Quartũ genus addit sessile, folio & capite patulo, vulg⁹ Cabutos caules, quasi capitatos, Ger. Kappes, Gallis choux cabuz, veteres Tritianã brassicã vocasse videnť, cũ in capitis figurã extuberantur.

**Folia horũ in orbẽ glomerantur exteri⁹ callosa & per ambitũ rugata, multis intus carinarũ voluminibus, externis semper interiora cõplectentib.*

*Hæc in Germania potissimũ abundantia nobilis. Est q̃ Allobrogicã appellãt vel Sabaudicã, alijs dulcior, frigoris impatiens, Gal, choux de sauoie. Itẽ patula quedã, crispa, rugosoq; folio, sed nigriore, Itali negrecaules vocãt, Latinè nigra brassica, ex genere quẽvulgo rubrũ caulẽ nominant, veterib. Marucina brassica. Sunt & alia genera à locis nomina mutuãtia vtpote Aricina, Cumana. Brassicæ positionẽ optimã esse post Idus Apriles frigidis & pluuijs regionibus, sæpius sarrita & stercorata melius conualescit, pleniorisq; incrementi, & colliculũ facit & cymã. Nonnulli à Cal. Martis deponũt, sed maior pars eius in cymã prosilit, nec postea hybernũ caulẽ amplum

plum facit cum est semel desecta. Possis tñ & maximos caules bis transferre, ꝙ si facias, plus & seminis & incrementi reddit: Nã sic exuberat semine, vt nõ minore prouentu feratur q̃ raparum ad oleũ exprimendũ. Brassica toto anno potest solo credi, plurimum tñ circa Martium serit̃ pro regionis cœliq; temperatura, à satu intra dies decẽ se demõstrat, nisi semina, q̃ solo mandantur, sint exucca: vetus em̃ eius semen degenerat in rapã, & contrà ex raporum brassica. Loco salso seri feliciter traditur: Quare nitrum vel cinerem aspergere conuenit, idque etiam erucas necat. Transfertur in Iunio maximè vbi sex foliorum erit, & cœlum pluuium fuerit, ita vt radix eius liquido fimo prius illita & inuoluta trib. algæ teniolis pangatur. Capitati diligentior cura. Serenda in Martio plenilunio, vt sit duabus Lunis in terra, & in Maio replantanda duorum pedum distantia. Si in repastinato seres, ac terram fugientes colliculos seces à terraque proceritate luxuriosa attollentes se exaggerando aliam accumules, ita, ne plus quàm cacumen emineat. Nam vt conuolutis folijs, extuberet
in

in globum, translata brassica terra aggeranda, vt folia tantum emineant, idque iterum faciendum. Omni eius generi pruinæ plurimum suauitatis afferunt. Vineæ, quibus brassicæ nascuntur, languidius vinum creare tradunt, & brassica vinum corrumpi. THRAS. Perge amabo reliquam hanc olerum culturam explicare. MAR. In proximo vides Spi

Spinacia. natiam à spiculis (vt nosti) seminis di-
Seutloma- ctam, Itali, Galli & Germani appellati-
luchus. onem eandem retinent: veteribus alijs
Atriplex. Seutlomalachus, alijs atriplex putatur

appellata, licet sint qui existiment recẽtiorem, illis tamen non dissimilem & & cultu & natura. Seritur sicut superiora Martio, Aprili & deinceps vsque ad Septembrem, si rigari possit, exit septem diebus à satu. Transferri eam non est necessarium. Semen statim cum seritur obruendum, herbæ vellendæ. Nullum solum respuit, quocunque prouenit lætissimè. Subinde resecatur, quia pullulare non cessat. Coquitur citra aquam, cum magnam vim aquæ inter coquendum emittat, ac veluti proprio contenta iure alienum respuit. Ligula subinde percussum abacto lentore versatur, dein-

deinde in manuales globos expressa penitus sanie redactum, patinis in oleo vel butyro frigitur, addito quo magis palatum titillet omphacio vel acerbarum vuarum melligine. Pergo culinarias herbas ordine, vt vides explicare. Sequitur acetosa, quæ Italicè nomen latinum retinet, alibi rombice. & Lapatio, Gallis Oxella quasi Oxalis Germanis Suricf ab acore dicitur veteres vidētur Rumicem ac Lapathium vocasse, tametsi genera plura, Romanū quod vocant nobilius colore & forma ab alio differens, nos & satiuo & syluestri vtimur, inditū iuribus & acetarijs magnam habet gratiam, atq; è syluestribus hoc solum melius, cum omnia syluestria ferè & folijs minora & caulibus succoque acriora. Seritur sicut alia olera & sponte etiam in lætioribus pratis & hortis prouenit. Cuminum, Coriandrum terram postulant bene subactam cui letamen admisceatur, feruntur verna satione, sata herbis purgentur. Cuminum κύμινον et Græcis alijsque linguis plerisque vocatum. Maledictis seri creditum vt copiosius exeat, & qui serunt precentur vt exeat. Coriandrum κόριον ἢ κορίαννον Græcis, re-

Acetosa.
Rumex.
Lapathum.
Cuminum.
Coriandrū

cis, reliquis ferè eadem nomenclatura, quæ Latinis, à veteri ſemine facilius exiſſe proditum. Apium, quod vulgo Petroſelinum & Apium hortenſe, σέλινον κηπαῖον atque etiam πετροσέλινον Græcis dicitur. Itali apio domeſtico & Petroſello vocant. Galli. Perſil du gardin. Germani Peterſillie vel Peterlin: ab æquinoctio verno ſeritur ſemine paululum in pila pulſato.

Apiū vel Silinum.

Petroſelinum.

AEquinoctium autem eſt, quãdo Sol in vniuerſo terrarum orbe diem noctibus adæquat, eo, ſcilicet tempore, quo Sol dux & auctor cęterorum luminum, mẽs mundi & temperatio Arietẽ ac Librã ingreditur. E veteri ſemine celerius exire putatur quinquageſimo à ſatu, & cùm ocyſſimè quadrageſimo die emergit, omniumque difficilimùm naſcitur. Satũ calcetur pedibus. Semel ſatum pluribus annis durat, aqua lætatur. Fœniculum quod Græci μάραθον: Itali Fenochio Germã. Fenniƙell: Galli Fenoil vel fornuillon, Seritur primo vere, loco aprico modicè ſaxoſo, vel etiam qualicunque: ſemel ſatum reſtibuli fertilitate prouenit. Aniſum ἄνισον pluribus linguis

Fœniculũ.

Aniſum.

Anethum.

guis notum: sicut Cuminum & Coriandrum terram benè subactam postulat, cui letamen admisceatur: Anethum ἄνηθον, Gallis et Italis ferè nomen retinet, Germanis Dil, omnem cœli statum patitur, sed tepidiore gaudet: si imbre non irrigetur, rarius serendum. Sunt qui semen non obruant existimantes aues non attingere: prouenit etiam sponte fœniculi more. Cerofolium vt alij Chærefolia nonnulli χαιρόφυλλον, alii rursus γιγγίδιον: Germani Keruel: Itali Gingidia, Galli Cerfueil vocant. Agrum lætum, humidum, & stercoratum desyderat, iisdem temporibus seritur locis frigidis. Eodem mense Beta seminatur, & si possit per totam æstatem seri sicut & spinacia, vernaculum holus. Græci τεῦλον: Italice bietola, Germanice Beit, alias Mangelt. Nulli hortensium folia maiora, adeò, vt cultus ratione arboris incrementum capessat. Beta dicta quod litteræ β Græcę figuram referat dum semine turget, vt Columella testatur. Duo eius genera cã dida

Cerofolia.

Beta.

de Lactuca, dictum, eo quasi onere coercita, in foliorum amplitudinē se diffundit. Nasturtium, Græcis κάρδαμον Italis Nasturtio & agretto, Gallis Cresson de gardin, Germanis, Kerse, seritur & vere & autumno, quinto die nascitur cæteris herbis succum adimit, mista satis frigora contemnit, quare tam hyeme quam æstate prouenit. Cum lactuca si seratur, egregiè prouenit. Humorem amat, si tamen desit non curat. Aquatilibus locis sponte prouenit, vt apud Padelbornam oppido Westphaliæ in ipso fluuio copiosè nascit, quare sunt qui Nasturtium aquaticum hoc appellēt: Olim Sisimbriū vocatum. Rami in aquis cùm consenuerint etiam candicantibus capillamentis articulatim confibrantur. Papauer satiuum, μήκων ἥμερος fertur melius erumpere, vbi Sarmenta combusta fuerint, siccis locis & calidis cum alijs oleribus seritur. Sinapi τὸ νάπυ καὶ σύναπις etsi Athenæus neget Atticorum aliquem σύναπι dixisse. Germanicè senff/Italicè senare, Gal. seneue: aliud album, aliud nigrum, autumno melius seritur etiam martio. Quo semel consita, vix licet liberare locū, quia semen caducum protinus viret. Terram

Nasturtiū.

Sisimbriū.

Sisimbriū aquaticū.

Papauer.

Sinapi.

Raphanus & radix. amat congeſtitiam. THRAS. Raphanos elegãtes habere te video. MAR. Non ita feliciter hoc tempore, vt ſolent proueni re, nam cùm ſolem & locum apricum po ſtulent, huc in loca vmbroſiora conſerue rũt hortularij mei. Cura eius eſt, vt terra ſtercorata & ſubacta, ſoliq́; expoſita obruatur, fimũ aiunt quidam radicẽ odiſſe, atq; palea contentũ. Poſt vbi aliquod incrementum ceperit, àggeritur. Nam ſi ſuper terrã emerſerit, dura & fungoſa fiet. Radix per excellentiã dicitur, quod cęteras magnitudine ſuperet. Nam Plin. ad Erfordiam Germaniæ ſe vidiſſe comprobat, ad puerorum infantium magnitudinem prouenire. Seritur bis anno, Februario aut Martio luna decreſcẽte, ne nimiũ folijs luxuriet, cùm vernum fructum expectamus, digitorum quatuor diſtantia: & Auguſto cùm maturius, & hæc ſatio melior habetur. Quæ à ſolſtitio ſeruntur, ſemen non ferunt, ſicut & alia hortenſia. Tertio die à ſatu proſilire ſolet, & ex hybernis celerrimè exit, latere potius fructum parit. Calidis locis auſtrinis atque ſerenis temporibus celerius in caulem attollitur, ſemenq́ue promit. Folia eius ſubinde calcanda,

Raphani magnitudo.

ſic

ſic radix ipſa augeſcit, alioqui in folia luxuriat, & augmentum non in radicem, ſed in folia vertit, quæ etiam liqueſcere Theophraſtus ſcribit, folium quò leuius, hoc mitior & ſuauior raphanus, frigus etiam adiuuare traditur. Radice terreno operta, ſequenti anno germinat tellure abiecta: nam & creſcere & durare ad æſtatem vſque valet. Semen habet in ſiliquis. Tradũt dulces naſci ſi ſemina mulſo vel paſſarum ſucco macerentur. Dulceſcit & frigore, vt rapum. Salſugine amaritudo tollitur. Quare ſalſis aquis ali & irrigandos volunt raphanos. Cocti dulceſcunt, & in raporum vicem tranſeunt, Ieiunis vomitum cient. Viti inimicus & dentibus. Venenis præſumptus reſiſtit raphanus. Summo cibo ſpiritum elidit, ructus laxat, vrinas eijcit. Poſtremo cibo deiectiónem alui molitur, ſummóque cibo ſuſpendunt illata ne ſidant. Græcis ῥηφανὶς et ῥάφανος, Italis raphano ex radice, Gallis pefort, raue, raneuel. Germanicè retich. THRASYB. Eſt & aliud genus, vulgus Merredich vocat, exiſtimo eſſe eam, quam Merre-dich.
Romani Armaraciam appellant, auctore Dioſcoride, & hæc vulgò apud Armara-cia.

Romanos Ramaracia appellatur prio-
re litera tranſpoſita. MAR. Rectè qui-
dem,ſed hęc fronde copioſior,quàm cor
pore, folia ſuperiori raphano non diſsi-
milia,niſi quod acuta magis & longiora,
radice graciliora, quare non deſunt qui
negant eſſe Armaraciam, Sed id diſpu-
tent Medici. Theophraſtus plura ge-
nera raphani commemorat.Summã hoc
raphani genus habet acrimoniam, etiam
Sinapium ſuperans,& lacrymas edentib.
excitare ſolet. Seritur & plantatur, radi-
ce in plura fruſta conciſa,pulchrè pullu-
lat ac renaſcitur:Nam ſi hoc raphani ge-
nus vnà cum herba reuellatur, radicisq́;
extremum reſecetur, & per minutas par
ticulas terræ conſeratur, reliquum cum
herba impunè in terrã reponit̃. THRA.
Rapa. Etiámne rapa hìc ſeris? noſtræ arbitra-
bar hoc eſſe curæ.Ea nos à ſolſtitio & ple
runque reſectis ſegetibus ſerere ſolemus,
& hominibus & pecudib. cibum.MAR.
Rectè quidem,& nos iam Maio ſerimus,
riguis locis alibi citius,alicubi à ſolſtitio
in Iulio ſerit̃. Varij ſunt generis, quædã
rotundæ radicis, nonnullarum radix in
longitudinem procurrit, quales Bingij
& in Bauaria gratiſsimi ſaporis ꝓueniũt,
quædam

quædam in humani capitis magnitudinem & centum librarum pondus augescunt, minora tamen gratiora, fructum è latere parit, calidis locis celerius prodit. Solum putre ac solutum desiderant. Est & rapum satiuum alterius generis, quod in siliquis semen fert, oleo extundendo vsurpatum Germanis, de quo tu nobis superiori disputatione disseruisti, Græcè γογγύλη et γογγυλὶς, Gallicè raue, Italicè rapo, Germanicè ruben. Et aliud insuper syluestre genus Rapunculum vocant cubitali altitudine, fruticosum, cacuminibus lene, hoc verno tempore priusquã in scapum attollitur acetarijs miscetur, eruta radice cũ suis folijs, atq; hanc syluestrẽ esse rapam existimant. Napus quoque βουνιὰς Græcè, Gallicè nauet, Germanicè stockruben, Italicè uapo, inter rapa numerari poterit: nã rapa mutãtur in napos in alio solo per biennium sata, alio verò napus trãsit in rapum, vt Palladius scribit. Varro tradit è semine brasicę vetere sato nasci rapa, & cõtra è raporum brasicã. Qui & ipsi riguo, putri, solutoq; solo pro tuberant, quamuis deuexo & sabuloso gratiores cibo nascantur, eiusdem prope culturæ. Seruntur in Martio, alibi ante,

Rapunculus.

Napi.

atque etiam Angustó, siccam, tenuem, sabulosamque humum amat, etsi pro loci ꝓprietate commutatur, vt iam dictum: Nam alio solo rapa biennio sata conuer-
Pastinaca. tuntur in napos. Pastinaca, σαφυλῖν@ Grę cè, in alijs linguis ferè Latinũ retinet nomen, cartilaginei generis, satiua in cibum vtilis, loco pingui & soluto, altiusq; effosso atque pastinato lętatur, vt robur & augmentum angustia nõ interpelletur. Seritur semine & radice vere atque autumnò. Radix pastinacæ pollice crassior dodrantalis extenditur. THRAS. Et Ca-
Carota. rotas habet hic hortus radice rubentes? MAR. Habet? Siser σίσαρον, Galli cheruil-
Siser. le, Germani querlin/ Itali sisero vocant, nosse te puto. Plinius scribit Tiberiũ allectum huius cibi præstantia, quotannis sisera ex Germania deportanda curasse, nempe ex Gelduba castello in Rheni ripa sito. Frigidis locis delectatur. Seritur ante Kal. Martij, alijs Septembre: Tertiam & optimam sationem esse in Augu-
Daucus. sto contendunt quidam. Est & daucus δαῦλ@ pastinacæ species, Itali dauco, Galli carotę sanage, Germani Wurtzel, Sunt qui putent buxini coloris radices, Germaniæ frequẽtes. Seruntur Martio. Com mune

muneeſt rapis, radicib. paſtinacis, ac dau cis, çepis, porro, vt calcatis herbis preman tur aut præcidantur, vt capita generent ampliora. Porri duo genera, Capitatum *Porrum.* πράσον, et ſectiuum, cui frondentem comam ſolo tenus amputant. Capitatum, Græcè κεφαλωτὸν, Itali porro capitato, Germani Lauch/Galli pourreau vocant, Sectile πρισὸν Græcis, Germanis Schnitlauch appellatum: præter aſsiduam ſarritionem & ſtercorationem id irrigari debet quoties demetitur. Semen calidis locis Ianuario vel Februario ſeritur, frigidioribus Martio, cuius incrementum vt maius fiat, raris linteolis grana cõplura colligantur, atq; ita obruũtur. Sed vt magis in caput extuberet, cũ radices agit ſurculo leuiter comprehenſum ſubleueť, vt à terra modo quodam ſuſpenſum, quod ſpacij vacuũ ſubter inuenerit capitis vaſtitate cogatur implere, excisis ſolijs & radicibus tranſplantatur ſuppoſita tegula, dum in vnum deſcẽdere nequeunt, in latum creſcunt. Porrũ læto ſolo gaudet, odit rigua, verno tempore ſatum autũno trãsferri debet, vt capite grãdeſcat, ſarculis circum fodiať aſsiduè & cõprehenſum alleuetur. Si dum trãsfertur capiti ſtylo

vel arundine citra ferrum puncto cucu-
meris ſemen in medium inſeras, mirũ in
modum fertur grandeſcere. Sunt qui ra-
pi ſemen inſerant pro cucumere. Vt po r
rum, apium maximũ naſcatur in ſterco-
rę caprino excauato, atq; ita plantato: Nã
tenera germina ſemel cõpreſſa ita naſcũt
vt vnius plantæ vicem referãt, idq́; com-
pertum Hieronymus Cordanus ſcribit.
Nõ olebunt porros qui cuminum prægu
ſtauerint. Decimooctauo à ſatu die pro-
rumpit, bimatum perfert. Anniculũ ſo-
lo foliatu cõtentum magis in frondẽ lu-
xuriat, bimum ꝓſilit in caulem longum
intus cauum multis in vertice florib. in
Cepa. orbem conglomeratis. Cepa fęminini &
çepe neutri generis dicitur, Græcis κρόμμυ
ον, Italis cipella, Gallicè oignon, vicina por
Capitatũ cepe. rò. Et huius genera duo, capitatum, ꝙ in
caput extuberat, Et fiſsile, ꝙ citra caput
totum in frondem luxuriat, ſæpiusq́; re-
cõditur vt porrum, qua de cauſa ſemine
ſeritur, non deponitur. Februario vel
Martio ſeritur ſereno & placido cælo, lu
na decreſcente. Terram pinguem poſtu-
lat, benè ſubactam, irriguam, itaque pro-
ſcindi ſolum iubet Columel. vt hyemis
gelicidijs putreſcat, deinde ſtercorari,
mox

mox bidentibus perfossum in areas disponi, vulsis herbis, omnibusque deletis radicibus seri. Fisilis dicitur quod inferiore parte findatur: Nam hyeme relinquitur cum sua coma iners, vere folia detrahuntur, & alia subnascuntur iisdem diuisuris. Capita autem ponuntur & si caudas ipsorum & extremitates auferas, magnæ euadent. Diebus viginti ante plantationem terram fodito & siccato, vt omni humiditate priuetur, & sic plantato, & multo maiores erunt. Capitula autumno seruntur, & semine & radice coalescunt sicut cætera capitata. Si semina velis colligere, cum virentia caulem ceperint excitare, tum humilibus canteriolis rigor conseruandus pilorum, scapique leuibus adminiculis veluti iugatæ vites fulciantur, alioqui thalli ventis agitati prosternuntur, semenque excutiunt. Quod legendum est antequam nigrum colorem præ se ferat, siquidem & colore integritatem fatetur, nigritiaque maturitatis index. Si vero non in semen sed in caput colligi velis folia radice tenus vellantur, sic succus ad inferiora cogetur. Cepe enim omnium olerum lunæ dam- *Fissile cepe.*

OQNF ADDHBF BSBA QHTB.

na nó sentit, viresque contrarias habet. Reuirescit luna decedente, contrà inarescit adolescente. Sunt, qui tradunt, si minuente luna ferantur tenues & acriores fieri, si crescente robustas, saporis humecti. Cepa rubra acriora albis. Seruantur optime in paleis hordeaceis incorrupta, si prius n calidam aquam demersa, mox insolata, donec penitus siccescant. Fumo quoque suspensa durare creduntur vulgo. Propter vicinitatem

Allium. cum cepis de Allio dicere pergo Græcè σκόροδον, Italicè aglio, Germanis Knobloich, Gallicè ait vel autx. Id fronde viret cepitia sed non caua, tereti caule, in cacumine flores in globum circumaguntur, in quo semen emicat. Allium & semine & radice coalescit, sicut & cepe, ac cætera capitata. Seritur vulgare Alliũ mense Februario aut Martio, pro cœli locique temperatura, sicut cepe, appetit liratim seri sulcis semipedali spatio separatis & nucleis non alto dorso lirarum impresſis, interuacante quatuor digitorum mensura. Deinde cum ternas fibras emiserint spicæ siue cum tria folia iam eruperint, sarriri debent, grandescunt quo sæpius id factum fuerit.

rit. Sed quò vastiora capita fiant, antequam caulem faciant viridem comam omnem in torquere & humi prosternere conuenit. Vt grandescant bulbi crebo calcandum. Octobri mense fiunt cohærentium spicarum diuortia, eæque liratim seri debent arearum pulvino impacto, quo minus infestentur hyemis aquis. Aiunt odorem extingui, si betæ radix in prunis tosta superedatur, vt ex Menandro testatur Plinius. THRASYB. Quæ isthæc herba, quæ ita in altum assurgit, vt baculi vice scapus esse possit, & folijs tam amplis ac circinatæ rotunditatis, floribus cum rosa certantibus. MAR. Malua hortensis hæc est. *Malua.* Μαλάχη Græcè dicta, Germanicè Peppel. Italicè & Gallice ferè nomen retimet Latinum. THRASYB. Illáne, quam Horatius canit salubrem corpori, Hesiodo etiam & Martiali celebrata? MAR. Illa ipsa. Mirum *Solaria herba.* etiam hoc habet, quòd folia cum sole circumagantur, ita, vt solarij vice esse possit, sole etiam non aperto horas indicans foliorum conuersione, id quod humoris detractioni acceptú ferunt

physici. In Aphrica septimo mense arborescere ac baculorum præbere vsum scribit Plinius. Seritur cum alias tum Octobri mense aut in autumno maximè vt occursu hyemis ab incremento altitudinis reprimatur. Delectatur loco pingui & humido letamine. Transferuntur plantæ eius cum ceperint folia habere quatuor aut quinque. Melius comprehendit quæ tenera est, maior enim translata languet. Vtimur & holerum vice & in acetarijs. Sapor melior si non transferatur. Rara ponenda est, ne cito in caulem erigatur, in medio glebulas constituere oportet, aut lapillos. Sar
Malope. culo delectatur assiduo, Solum vbi seritur pingue facit. Grandiorem malopē Columella vocat ab emolliendo mala-
Portulaca. chem. Est & syluestris. THRAS. Portulacam miror an feras cum sponte passim nascatur. MAR. Hanc Græci ἀνδράχνην, Latini portulacam, apud Italos nomen retinet propriè Latinum, Gallis & Germanis porchelle. Seritur in hortis culta que latius vagatur, & in vitibus sponte prouenit. Semen nigrum in herbaceis calycib. colligitur. THRAS. Buglossum βούγλωσσον quasi lingua bubula Germ.

Ossentzung vel borretb Gal, borache Ital.boragne,hęccine quam video flore ceruleo speciosoque caule pedali ac ramoso. MAR. Buglossum hodie officinis borago dicitur,tametsi floris similitudine nonnihil differunt,& reuera diuersa sunt buglossum & borago. Nam boraginem vulgarem quidā buglossum minus vocant, maius vero buglossum quod circium Dioscorides appellasse putatur,verum buglossum vtriusq; flores acetarijs insperguntur ac vino, quòd animi voluptates augeat,quare ἐυφροσυνη dicitur & folia quotidianis obsoniorū viribus innatant. Seritur circa Martiū semelque sata sponte prouenit. Quamquàm etiam syluestris sit. THRAS,Perge de fragis differere quæ hic mira fœcunditate aspectuque gratissimo proue nire cultu vt apparet adiuta. MAR. Maximè. nam transplantatione syluestris fragrariæ & in hortum areasque transposita fœliciter fructum fert duobus aut tribus annis,eam tum demum quasi effœtam trāsferimus aut syluestrem substituimus atque ita bifera fit & vere & autumno frugifera. Quanquam autem opacis locis sponte proueniat quasi aliarum

Buglossum *Borago.* *Fraga.*

rum plantarum vmbra gaudere videatur, tamen in hortorum coloniam aſcita aprico ſolo & cultura lætatur fructumque miniſtrat vberiorem. Humi ſpargitur ſine caule multis à radice pediculis, quorum alij flore cādido, alij trigemino comantur folio per ambitum ſerrato, fraga, hoc eſt, fructum gerunt rubētem & colore & ſapore gratiſsimo. Germ. Erdbern, Gal. freſes vocāt. Eſt & frutex altius ſurgens quaſi flagellis laſciuiens, qui fructū fragis ſimilē fert. Dioſcorides rubum Idæū appellare videtur, ꝙ in Ida monte copioſe proueniat ſiç dicta. Non, vti alius rubus, ſpinis horrēs, ſed tener ac ſurculoſus folijs colore ſubcinericijs. Mora fert rubra ſed pallidiora fragris dulcis guſtus. Græcè βάτον ἰδαῖον et κόμαρον vocant, Germa. Imberen Gall. frāboſas. THRAS. Quisnam frutex ille binûm cubitorū. MAR. Vulgo liquiricia dicitū, Plin. glicerrhyzō appellat Grȩcis, γλυκύῤῥιζα dicitur. Italicè Regolitia, Gallis recliſſe, Germanice Claritz oder Sußholtz, Vocatur & dulcis radix. THRASYB. Eam non arbitror hiſce regionibus prouenire, ad Mœnum frequentem eſſe audio,

Rubus Idæus.

Glyceriza.

dio, quonam pacto colatur audire gestio? nam radicem habet dulcore, à quo nomen habet, commendabiliorem. MAR. Plantatur sarmentis vt lupulus, gaudet solo non crasso, sed leuiore & aprico. Carpitur Septembri. THRASYBVL. Ecquid de Ribis, putásne veteribus notam fuisse hanc stirpem? MAR. Quam ribis nostra ætas vocat, Germani Sant Johans Perle quòd circa solstitium rubicundis & maturis baccis ornetur, quæ sapore acidulo æstuantem stomachum refrigerant, sitim restinguunt, maximè quę febricitantes excruciare soles. Salgamarij saccaro vel melle condiunt ad totius anni vsum. Veteribus putatur ignota fuisse, vulgaris nunc planta sepiendis hortorum puluinis camerisque tegendis idonea, facilis cultura, nisi quòd pergulis & topiarijs operosis flexibilis. THRASYB. Cum lupuli mētionem feceris, num & vos vrbanis hortis colitis eum fruticem, qui rusticis prędijs familiaris. Nā apud nos sunt, qui non vulgarem ex eo quæstū faciant. MAR. Tu igitur edissere nobis qua arte cola-

Ribes.

Lupulus salictarius & reptitius. Hopp.

colatur. THRAS. Plantatur ſtramentis vti vitis quod & tu de Glyceriza paulo ante dixiſti, idq́ue in autumno, vel ſi glacies hyberna metuatur, in Martio. Sarmenta reciduntur à radicibus etiam afflictis, & in terram merguntur, ac pingui fimo terraq́ue obruuntur, quaſi cumulis aggeſtis atque ſic cõdita per hyemem relinquuntur. Vere terra foditur ſarculo non ligone atque aggeratur purgaturq́ue inutilibus herbis ac ac ſtirpibus. Circa Maium pali defigunt, quibus ſcandendo circumuoluitur, vnde repticius lupus dicitur. Quicquid ſupra florẽ ſarmenti emicat, id reſecari ſolet. Circa Septembrem aut ad finem Auguſti flores decerpuntur ad ceruiſiæ temperaturam. A meſſe lupuli ſtramenta ad terram reciduntur, terraq́ue rurſum in tumulos aggerata fimo operitur. Vere ſtramenta è fimo collecta auferuntur, terra runcatur, coliturq́ue vt diximus. Cacumina & ſurculi qui primum è terra circa Aprilem erumpunt decerpi ſolent grati acetarijs, & prodeſt ne nimium luxurietur. At age tu ad explicationem horti tui reuertere. Heus quam elegantes Melones, Pepones, Cucumeres at-

res atque cucurbitæ, horum culturam nobis aperias. MAR. Melones à malorum figura quasi pomeos appellarunt quidam. Sunt è genere cucumerum, è quo & Pepones, qui Pompons Gallicè dicuntur. Cucumis satiuus σίκυς ἥμερος, Italicè Cucumero & cedruolo, Germanicè & Gallicè Cocumbre. In pepones & melopepones degenerat figura & magnitudine tãtùm dissidens, cum magnitudine excessere pepones, cùm verò rotundi ex malo & pepone melopepones vocantur. Totum genus hoc Melones appellarunt scriptores aliquot. Græci omnia tam cucumerum, quàm Melopeponum genera pepones nominant ac Melones. Etsi sunt, qui Melones à Peponibus distinguant, neque inter eruditos de his nominib. satis conuenit, neq; quid veteres per pepones & melopepones intellexerint, certò affirmari potest. Pepones serpunt longius flagellis repentibus, frondibus scabris, flore luteo, Estur cùm maturuit cum voluptate. Genus quod dulcedinem repræsentat Sucrinos appellãt. Melopepones in Campania primùm geniti putantur, mali cotonei effigie. Non pendent hi, sed humi rotundantur. Maturi à pediculo recedunt. Cu-

Melones.

Cucumer. vel Cucumis.

Pepones.

Pompons.

Melopepones.

Sucrini.

Melopepones.

cumeres alij Citrini à colore flauo cùm maturuerint vocantur & Citruli, vel Citreoli, in longum creſcunt, maculiſque citreorum inſtar diſtinguuntur. Alij marini, rotundi, Cucuſſæ marinæ Italicè. Semen eius veſcum antequàm maturuerit. Conciditur in iuſcula, non multum *Cucumeres grandiores.* forma diſtans à melone. Eſt & cucumer rotunditate immenſa, modij inſtar, Meſſores Itali fruſta ſecum ferunt ſiti ſedandæ. Seritur totum hoc genus menſe Martio, rarius diſtent inter ſe ſemina pedibus duobus, locis riguis & fimo ſubactis vel paſtinatis maximè arenis. Mulſo vel lacte per triduum maceranda ſemina, & tum iam ſiccata ponenda. Hinc ſuaues efficiuntur. Odorati fiunt Melones, ſi eorum ſemina multis diebus roſarum folijs immergantur. Cucumeres longos & teneros fieri, ſi aquam in patente vaſculo ſub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam feſtinando tales fient. Aquam amant, adeò, vt diſſecti ad eas adrepant: Si pendeant, aut ſi quid obſtet, curuantur, veluti ſi oleum apponatur, quod vehementer odere. In fiſtula flore demiſſo, in longitudinem immenſam creſcũt.

Hyemem

Hyemem oderunt, ficut & Cucurbitæ, cui fimilis propè natura, nam & floribus, folijs, reptantibusque flagellis conuenit. Sed hæc in fcandendo procacior, incremento pernici pergulas opacans, & parietum afpera in tectum vfque confcendens fublimitatis natura auida, dependente à tenui pediculo enormi ponderis fructu, coloris herbacei, pyri figura turbinato. Quamuis vbi defloruit, ea quoque prouenit effigie qua cogitur, fiue in caput, fiue in lagenam, aut aliam formam. Tradunt nouem pedum longitudine nafci, rotundæ etiam in vfum vaforum excrefcunt. Cortex mufteo tener, inueterato durus, qua carne prius exinnanita peregrè proficifcentes vrceorum vice frequentius vtuntur, in eo potum condentes, quo in itinere fitim leuent. Cucurbitæ, quæ æftate in cibo vfurpantur, diuerfæ funt formæ, alia enim rotunda, alia longa, alia fefsilis, & quanquam forma diuerfa, vis tamen eadẽ, fiquidem forma fingit arte, crefcit qua cogitur forma plerunque Draconis intorti forma. Et alia reptantibus flagellis fcandit in altum, vires fine adminiculo non funt, *Cucurbita.*

velocitas pernix leui vmbra pergulas atque vmbracula operiẽs, vt diximus. Græcis dicta κολοκυθα, Italis Zucca, Germanis Kürbisch oder fleschen/ Gallis vng courge. Semina quæ collo propinquiora proceriores pariũt cucurbitas, quæ in medio rotundas, quæ laterib. crassas breuioresq́ue ac sessiles, vt Palladius testatur. Tam cucurbitæ quàm cucumeres grandiores pariunt, si semina inuersa ponas capitib. Columella auctore. Solum amat humidum, pingue, stercoratũ, solutum, fimo iuuatur plurimum & rigatione. Quæ tamen sine multa rigatione conualuit, fructum iucũdioris saporis præbet. Copiam aquæ nacta minorem curam desiderat. Sesquipedali altitudine sulci fodiendi sunt, & tertia pars stramentis inditis tegenda, mox stercorata terra vsque in dimidium sulcum aggeranda, positisq́ue seminibus tam diu aqua præbenda, donec enascantur, vbi conualescere ceperit, adiecta humo incrementa eorum prosequenda, donec sulcus coæquetur. Rarius serũtur, vti distent inter se semina pedib. duobus. Erumpit post sextum aut septimum diem. Quę sicco solo ponuntur, diligẽter riganda, quare in fictilibus aquam apponunt

Cucurbita
Zucca.

nunt inditis fascijs,quæ humorem ministrent. Vbi adoleuerint adminiculis fulciendæ.Cibis gratiores:quę longiores.Cauendum ne mulier admittatur,vbi cucurbitæ consitæ, nam eius contactu languescunt. Quæ seruantur ad semina, vsq; ad hyemem in sua vite dependeant, deinde sublatæ in solem ponantur, aut fumo: alioqui semina putrefacta pereunt. Recentes durabunt,si in sinceram albi vini fecē picatis dolijs demergantur, aut suspendantur in cado acetum continente, ita tamen ne contingat acetum. Colecynthis syluestris etiā cucurbita dicit̄. THRA. Quid sibi vult carduus pubescēs? MAR. Nuncubi in Columella tuo Cinarę mentionem fieri legisti, præsertim in carminibus de hortorum cultu,cùm inquit: *Colecynthis.* *Carduus satiuus.*

Hispida ponatur Cinara quæ dulcis Iaccho
Potanti veniat. &c.

Athenæus ad finem secundi libri dipnosophi è Sophocle:

Κωύαρ☉ ἄκανθα πάντα πληθύει γαῖαν.

Carduus est olitorum mangonio altilis, heroum mensis in delitijs habitus,qui,vt vides,compactilibus spicis squammatim coagmentatis constat,in quibus orbiculata&pyramidalis facies exterior virescit.

Græci σκόλιμον et κίναραν vocant. Latini *Strobilus.* ſtrobilũ, ꝙ ſit ipſe echin⁹ vel capitulum nuci pineæ ſimile. Gal. alticocalũ appellant ab articulo Arabum al & cocalos qui nucleus eſt pineæ nucis, deinde corrupto articulo artichault vulgò appellatur, Italicè cardo & cardioſſe, Germa. partim gallico vocabulo partim ſtrobirn. A Columella cinara appellata planta, ꝙ dum colitur cineribus maximè gaudeat. Semẽ cõmodius circa Martium ſeritur, eiusq; planta circa Nouemb. deprimitur, vt vere ſuos fœtus largiatur multo cinere ſtercorando, vere ſata vix eodem anno fructum dabit. Cauẽdum ne ſemina inuerſa pangantur, nã ſic incuruæ pumilęq; fiẽt cinaræ. Terram ſtercoratam & ſolutam diligit, & in pingui melius prouenit. Palladius quoque addit creſcente luna ſemina in paratis areis ſpacio ſemipedis diſcreta non altè imprimi, ſed tribus digitis comprehenſa, donec ad primos articulos terra procedat, demergi ac leuiter obrui rigarique frequenter, ſi æſtas interueniat, nam ita fructum pleniorem educabunt. Cùm adoleuerint herbis aſsiduè liberentur & cinere, vt diximus, ſtercorabuntur. Tradunt ſpinis carituram, ſi ſemi-

si seminum capita prius lapidis attrita retundantur. Dulces prouenient, si in lacte semina macerentur. A talpis & muribus defendere plantam oportet, vel catorum vel mustelarum domitarum præsidio, vt Ruell. docet. Athenæus Cinaræ caulem cactum κάκτον, qui humi procumbit, qui verò in rectum subuehitur, pernica vocari tradit. THRAS. Age, quæ isthæc est herba, quæ veluti capillamentis erumpit, flore suppurpurea ac pallescente, ceruleique calycis, in quo flammea croci stamina. MAR. Crocus est, Græcè κρόκος, quod nomen et Italicè ac Gallicè retinet. THRA. Valeat igitur Corycum atq; Sicilia, Cyrenaq;: vnde ad nos tanto pretio adportat̃. MAR. Imò & in Germania prima apud Vangiones Nemetumque Spiram, & aliquot alijs regionibus feliciter prouenit: & odore ac temperamēto cum quolibet certás externo. Seritur in Martio, radicis bulbo. Nam radicem habet bulbulosam ac capitatam instar lilij, porri, aut scillæ. Constantinus tradit viuiradicibus plantari, cùm florem abiecerit: Florem autem prius remittit, quàm folia. Bulbi autem, vel radices croci sic crescunt sub terra,

Cactus. κάκτος
Pernica. πέρνικα.
Crocus.

vt ad nonam quotannis ſobolem decerpi aliqua portio poſsit. Quibuſdam locis ſeptimo aut octauo anno transfertur in locum bene ſubactum atq; ita degenerãs reuocatur. Regionibus Rhenenſibus tertio anno vellitur & exiccatur vſq; ad Auguſtum, poſtea extrema membrana ablata in terrã reponitur, ad ſemiſſem pedis diſpoſitis ſingulis capitibus. Optimũ quod pinguiſsimum, & breuibus capillis: peſſimum ſqualidum, & quod ſitum & cariem redolet, odore ſubacuto: Iuxta ſemitas & fontes exire lætiſsimum, quando calcari gaudet & atteri pedibus, pereundoq́; prouenire creditur. Viret bruma. Colligitur autumno, vbi bonum colorem nactus, detractis à medio flore capillis cuſpide, & triduo quatriduóue reſiccatis, ſũma pars purgatur, & ſi quid adhæſerit albi, detrahitur, cõditurq́; vaſis benè obturatis. Sũt qui putent in vmbra ſiccãdum. Seplaſiorum impoſturis adulteratur, recremento intrito aut ſapa, quam ſublinũt addentes argenti ſpumam aut plumbaginẽ ponderis augendi cauſa. Vitium proditur, ꝙ in eo pulueres intercurrunt & defrutum vel ſapa ſubolet. Probatio ſinceri, vt impoſita manu crepet, veluti fragile: Dilutũ

autem

autem cedit: Vel, si manu ad os prolata leniter faciem oculosq; mordeat. Quapropter optimum fuerit recens, fragranti odore, colore aureo, manus fricãtis inficiens, in reuolutione oblõgum, in frangendo lentum. In Martio purgandum solũ, & siue vellatur, siue non vellatur, nihilominus aliæ herbæ seri poterunt vsque ad Augustum. Optimè interim portulaca, petroselinum, ac similes herbæ eodem loco producuntur. Atque tum solum cùm florere incipit, alijs herbis repurgãdum: nam autumno circa Septembrẽ aut Octobrem floret. THRA. Rosmarini magna hîc copia, pręcipuum horti ornamẽtum, neque cibis negligenda herba. MAR. De Rosmarini cura, quia sic iubes, pauca adijciam. Sunt qui putent esse, quem Græci λιβανότιδα dicunt, quòd thuris propè odorem spiret, alijs ferè linguis nomẽ retinet Latinum. Vsum præbet & voluptatis, & culinæ. Theophrastus & fertilem & sterilem describit. Plantatur ferè è surculis è cacumine decerptis in Aprili cùm exponi solent: Mulierum parergis variæ formæ surculis ducũtur, modò currum, modò pauones, & alias effigies fingẽtes. Asperioribus locis delectatur. In capitibus vmbellæ

Rosmarinus.

bellę geſtâtur plenæ ſeminis cādidi & ro
Cachrys. tundi, Cachrym dicunt. Floret bis anno
vere & autumno. Carpitur flos à Maio ad
Septembrem, & prodeſt ſubinde decerpe
re, ne nimium luxuriet. In Narrabonen-
ſi Gallia ſpõte prouenit adeò copioſè, vt
ad focū vix alio ligno vtãtur. Hyeme re
ponitur in hypogeis, & ſub vernū tempus
redditĩ hortis: atq; hic cùm primū promū
tur vitare oportet ſolē Martium, & pau-
latim cœlo primum vmbroſo cõmittere.
Sunt, qui ſtipulis fimoq́ue equino veluti
Saluia. tugurijs cingãt, atq; in hortis relinquãt.
Saliua Gręcis ἐλελίσφακος, aliis nationib.
ferè Latinum nomē vſurpatur, herba cu
ius natura nullis hortis ignota, ſeritur ſe
mine & ſurculis circa Martiū locis aſpe-
ris & quibuſlibet: olitores lixiuij cinere
munire ſolent fruticē vt lętius ꝓueniat,
ſemel ſata diu durat. Proxima huic Men
Menta. ta Græcè ἡδύοσμος Ger. Myntz Ital. Gal-
liſq; retinet Latinum nomen, ſeritur co-
liturq́ue eadem diſciplina, quo ſaluia tã
apricis q̃ humidis locis gaudet, quare iu
xta fontes commodè ponitur. Si ſemina
defecerint, licet de noualibus ſylueſtre
mentaſtrum colligere atq; inuerſis cacu
minibus ponere: q̃ res feritatem detrahit,
& ſe

& semel sata plurib.annis restibuli ferti-
litate durat. Pimpinella quæ vulgo dici- *Pimpinella.*
tur, eam Græci τραγὶ vocant quod nomen
& Latini retinuerunt, acetarijs vsurpata
& remedijs varijs. Et hæc semel sata du-
rabilis est locis apricis simul & opacis,
pluribus locis citra culturam erumpit:
Sunt qui elatinē pampinariá putent, an
recte viderint illi. Hyssopus, Græcè *Elatine.*
ὕσσωπος, idemq; nomē pluribus linguis *Hyssopus.*
Europæ retinet, herba & ipsa olitorijs
hortis nota, locum postulat apricū nō ad
modum tamen pinguem, & stercoratum
Seritur semine & plantis, vbi semel pre-
henderit viuacior esse solet quàm vt hye *Satureia.*
mem reformidet. Satureia quæ & cuni *Cunila.*
la Columellæ dicitur thymo non mul-
tum dissimilis θύμβρα Aeginethæ, Italicè
Coniella, Sauoreggia & Thymbre Galli
ce Sauoreie, sarietra. Ger, Kunel zwibel hi *Thymbra.*
sop locis asperis gracilibusq; nascitur, se-
riturq; vt præcedentes plantæ. In proxi-
mo est, quæ vulgo Basilica & Italis & *Basilica.*
Germanis atque Gallis vocatur, Græ-
cis ὤκιμον, quo nomine et Latinis ocy-
mum dicitur, herba passim in virida-
rijs ædiumque fenestris odoris gratia
exposita etiam in cibis vsum præbet.

luptatem præbent suis, vt iubes, areolis distinctæ hortumque ornant, & plerisque alijs vsibus accommodantur. De Rosmarini cultura superius facta mentio. Verum ab ijs, quæ ante pedes positę, ordiar. Lauendula hæc & lauanda dicta, quæ areas cingit, Græcis ψευδονάρδι vocari putant, vulgo passim nomẽ retinet. Nascitur locis asperis & apricis, seritur surculis, transferturque. Spicatur in Iunio & deinceps Iulio in scopas componitur odoris gratia, flores percolãtur odoratarum aquarum gratia. Amaranthus qnem aliqui Helichryson ἑλίχρυσον alii χρυσάνθεμον existimant etsi odore careat, aspectu tamen gratissimo commendatur hortis. Galli ob coloris gratiam vel coccum quoduis siue saturatum siue dilutum nitore vincentem passeuolutum vocãt, Hetrusci fioruoluto, quia cum holoserico coccineo, quod Carmesinum vocant, coloris præstantia certat. Gaudet decerpi atq; hoc lætius prouenit, floresque madefacti reuiuiscunt: fictilibus seruari solet. Amaranthus dicitur quod non marcescat. THRAS. Sequitur Cyparissus. MAR. Cypressũ vulgo vocant: Plinius putatur χαμαικυπάρισσον quasi pumilam

Lauẽdula. lauanda.

Amaranthus.

Cypressus.

milam cypressum, alij Santoniam atque abrotanum fœminam esse existimant. Germanis Cypreßen. Gallis Cyprez vocatur vernaculis, Colitur in hortis paßim annua regerminatione fruticans. Myr-
Myrtus. tus Græcè λυρσίνη, Italis myrto, Germanis welsche heydelbeer, Galllis meurte, Oleæ folijs non multum dißimilibus sed minoribus, angusta fronde perpetua seriatim disposita, vt vides, baccis nigris perpetua coma viret, folijs punicæ æmulis. Seritur ligno, ramis & semine, sed terra iugiter accumulanda dum germinantes ramuli roborentur, alij baccis seminaria ponunt quas leuiter tunsas inuolutasque fossulis obruuut: melius fruticabunt, si in caput figantur, gaudet iugi repurgatu, ita in proceritatem adolescit ad textile masculorum opus vtilis. Rigari humana vel ouilla vrina desiderat. Succi natura præcipuam habet admirationem in myrto quando ex vna omium vini oleique genera fiunt. Cato docuit vinum fieri è myrto siccata vsque in ariditatem atque ita mulso indita, si non sic-
Myrtides. centur baccæ, oleum gigni. Myrtides ipsæ myrti baccæ; mirtitæque & myrsy-
nites

nites vinum à Dioscoride traditur qua arte fiat. Tria genera tradidisse Catonem Plinius author: candidam, nigram & coniugalem. Gaudet littoribus Seruij testimonio: In Italia præsertim maritimis locis frequens etiam sponte proueniens THRASY. Heusquã speciosi Cariophyli atque odoratu suauissimo. Verè dixeris, neque Solomonem in suo magnificentiæ splendore ad huius floris nitorẽ aspirare potuisse, alius cocco rutilat, alius saturata nitet purpura, alius niueo blanditur candore, alius verniculato & vario arridet aspectu, miror veterib. harũ nullã mentionem fecisse. MAR. Non desunt qui Vettonicã aut Betonicam altilem existiment, herbarios aũt radicib. Betonicæ cariophylum adegisse vel factis stylo foraminibus inseruisse, quo iucundum odorem flores alliciant, atque sic ex betonica syluestri mãsuetã & ex minus odora odoratissimã redditam. Vettonicam aliqui nominant ab Hispanis Vetonibus populis vt ferunt inuentam. Sunt qui œnanthem existimant, nã floret cum vite, alii graminis ἀγρώστεως speciem esse. Solum amat apricum & tepidum & solis illustratu lætatur. Cariophili Vettonica. Betonica. Oenanthe.

Semi-

Semine rarius seritur crebrius surculis vt de Rosmarino diximus. Sed herbarij ineũte autumno sobolem à radice copiosam eruũt & patulis fictilibus, aut cophinis, aut cadorum turbinibus pangũt in terra fimo putri saturata, & cùm hyemis gelicidia premunt, recondunt sub tecta locis à frigoribus tutis. Cumque serenat cœlum, solque feruidus illuxerit, reuocant in apertum. Et cum incesserit pluuia aliquantisper madescere sinũt. Sæpè in hypogeis & cellis totam fruticare visum hyeme, loci tepore fauente. Nõnulli in areis ramulos radice vulsos figũt: & p hyemis frigora letamine muniũt, quò posint ab iniuria frigoris vindicari. Contingit eandem herbam vno anno candidum & alio purpureum parere, & tertio colorum varietate promiscuum. THRAS. En rosarum

Rosa. varia genera labyrintho distincta & topiarijs num & semine aluntur an surculo & transplantatione? MAR. Rosæ, quę Græcè ῥόδατα dicuntur, cæteris ferè linguis patria vox retinetur: Hæ variè plãtantur, Alij viui radice integras transferunt: alij euulsas vnà cum radicibus palmari altitudine, conciduntq; tum ipsas radi-

radices, tum quicquid ex ijs enatum, omniaque segmenta plantant cubiti distantia. Quidam coronas odoris gratia plicatas plãtant. Semine desitum est seri, cùm alioqui posset. Serius enim ita prouenit, fruticibus igitur per surculos pedales disponitur. Sed ante Cal. Martias, & inter putari oportet, hoc modo culta multis annis durat. Seri nec pingui, nec argilloso solo, nec riguo postulat, contenta ruderibus, proprieq; ruderatum agrum amat. Foditur altius quàm fruges, leuius quàm vites. Rosa nascitur spina veriùs quã frutice, in rubo quoque veniens. Germinat prima inclusa granato cortice, quò mox intumescente, & in virides alabastros fastigiato paulatim dehiscens rubescit, & sese pandit in calycis medio complexa luteos apices. Plinius varia genera commemorat, Milesia ardentissimo colore, Alabandica albicantibus folijs, Spermonia vilissima, Damascenæ albæ distillandis aquis vsurpantur. Differũt foliorum multitudine, asperitate, lenore, colore, odore. Sunt, quæ quina tantùm folia, alię centifolia, neque odore, neq; specie probabiles. Odoris indicium scabricia corticis, vt Plinius tradit. Sunt pallidulę, quas

Prouincia-les & incarnata roſa. incarnatas & prouinciales appellant. Hę latiſsimè fruticant ſemel plantatæ, gratiſsimi odoris. Roſaria Februario menſe conſeruntur, quę ſulco breuiſsimo aut ſcrobib. ponenda ſunt, vel virgultis, vel etiam ſemine. *Semina Roſarum.* Semina roſarũ, vt ſcribit Palladius, non ſunt medij floſculi aurei coloris, quos roſæ ferunt, ſed baccas nutriunt, quas in breuiſsimi pyri formam turbinatas ac ſemine turgentes poſt vindemiam reddunt maturas. Quarum maturitas ex colore fuſco, & mollitie æſtimatur. Semel plantatæ, diu durant, atque emortuæ etiam veteres nouellas emittunt. Si plantarum indigus voluerit quis ex paucis habere copioſa, quaternũ digitorum vel circiter gemmantes ſurculos cum ſuis ſarmentulis excidere, & in modum propaginis ſternere, ſtercoratu rigationibusque tueri debet. Vbi anniculi ſunt pedis ſpatio inter ſe diſtinctos transferre, luxuriantemque materiam omnem adimere, & crebris defoſsionibus exhilarare. Roſaria putari volũt, nam reſecatione fieri criſpiores, quæ alioqui ſimplices futuræ. Vſtione quoque proficere. Translatione, vt vitis optimè ociſsimeque prouenit, ſurculis

quater-

quaternûm digitorum longitudine aut ampliore poſt Vergiliarum occaſum ſata, dein per Fauonium translata, pedalib. interuallis crebrò circumfoſſa. Antiqua roſaria in Februario circũfodiuntur ſarculis, & ariditas recidit, & quæ rara ſunt ducta virgarum propagine reparantur. Vt quinque diuerſos colores habeas roſarum vno ſtipite, eo tempore, quò gemmæ turgere incipiunt, ſuilla ſubter genicula deorſum terebrato, ſtipitem aut ramum, et mox excoctum berſilino ligno colorem panno indito foramini, & ad eundem modum alia ſtipitis parte viridem colorem, atq; alio flauum, & ſic deinceps alios, quos velis colores, poſteà foramina fimo bubulo & limo terráue pingui obducito. Si roſam temperius habere voles, duobus palmis ab ea in gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die, atque ſic etiam Ianuario roſas habere poſſe Democritus ꝓmiſit. Roſas nondum patefactas ſeruabis, ſi in canna viridi ſtante fiſſa recludas, vt fiſſuram coire patiaris, eoque tempore recidas cannam, quò roſas virides habere velis. Aliqui olla rudi conditas ac benè munitas ſub dio obruunt, ac ita reſeruant.

vita vigorque rosis manet, quæ amurca sic merguntur, vt humor extet. Si indesinenter habere velis, singulis mensibus plantato ac stercorato, & semper habebis, vt Didym⁹ tradit. Vt duplicem florem ferant rosę atq; similes plures, è granis seminis duo aut tria in culmum indas, atq; sic terra obruas. Si allium iuxta rosas plãtaueris, odoratiores erunt. Maximè autẽ sicco loco plantatę odoratiores fiunt. Refert cęli tẽperies. Quibusdam annis minus odorata prouenit. Rosam candorem contrahere, quę sulphuris nidore suffiatur, cùm dehiscens in folia cepit euolui.

Incarnatæ rosæ. Inter omnia rosarum genera maximè cõmendantur odore & gratia, quæ vocãtur incarnatæ & prouinciales. Rosaceum oleum etiam Homero Troianis temporibus vsurpatum. Et aceto rosaceo hodie plurimus vsus.

Lilium. Liliũ rosæ nobilitate proximum propter odorem & cãdorem eximium: Graii vocãt κρίνον et λείριον. Itali giglio. Gallis flein de lis, Germanis Lilien. Græci perhibent è Iunonis lacte natum, respersa terra. Februario mense liliorum bulbi ponuntur, vel lilia iam ante habita sarrimus summa diligentia, ne oculos circa radicem nascentes, & minores bulbulos

los fauciemus: qui à matre distracti, atq; in alios ordines digesti noua lilieta formabunt. Sicut & rosæ, ita & lilia odoratiora sunt locis siccis cōsita. Lilia, vt & rosæ semel satæ diu durant. Est & rubens lilium, alibi hominum ingenijs factū. Nā si liliorum scapi arescentes in fumo suspēdantur, & nudantibus se nodulis deinde in fece vini nigri mēse Martto macerēt, ita, vt colorem accipiāt, moxque in scrobiculis ferantur vini fece circumfusa, purpurea nasci. Viola Græca nomenclatura est ἴον: Viola nigra et purpurea, ἴον μέλαν καὶ ἴον πορφυροῦν, Italis viola purpurea, et viola māmola, Gallis violetes, violets de martz & caresme, Germ. *Fiolen*. Hęc etsi vulgo syluestris circa sepes et muros ꝓueniat: est tamē altilis etiā sicut cętera olera, seriturq; plantis sicut holus. Sunt varia violarum genera & colore etiā distincta. Sed eadem ferè disciplina. THRAS. De oleribus, voluptuarijsq; plantis iam abundè mihi satisfactum. De tertia, nempè medicarum, quas hîc quasdam video, aliquid edisseras: nam & medicas tibi hortus tuus pręberc videtur. MAR. Naturæ placuit remedia quibuslibet malis vulgo exposita esse, sed fraudes homi-

Viola.

Medica planta.

Officinæ remedia. num ingeniorũq; capturę officinas inuenere, in quibus venalis hominum vita, vl cerique paruo medicina à rubro mari atque ex India petitur, cùm vera remedia *Medicina ex hortis.* pauperrimus quiſque quotidie cœnitet. Nam ſi ex hortis petatur medicina, nulla artium vilior erit. Noſti quid Cato tuus, & quot remedia Braſſicę quotidiano oleri tribuat. THRASYB. Memini, nam & ſe familiamq́ue ex horto curare cõſueuiſſe traditum. Sed quænam iſthęc herba caule longiuſculo folijs in cacumine ſubnigris, oblongis atq; ſerratis? ni me fallit iudicium, conſiliginem eſſe dixero, cuius radicula pecoribus mederi ſole-*Veratrum.* mus. MAR. Maximè. Veratrum ais, Grę cis ἐλλέβορος, etſi duplex eſt, aliud album, quod Germani Nyſwurtʒ/wranckraut vocant: aliud nigrum, kriſtwurtz, quod circa Natalem Chriſti floreat. Itali, Galli, & Hiſpani ferè Græcum retinent nomẽ. Radicem huius plantæ pecoribus & iumentis vel in auriculam, vel pectori inſerunt, quoties pulmaria & alijs quibuſdam morbis laborant. Columella con-*Conſiligo.* ſiliginem appellaſſe creditur. Hortenſis non niſi ſata prouenit, duratq́ue diu, amat loca frigida & aſpera. Non procul

eſt

est & alia herba remedijs ac medicina nobilis Angelica, Græcis μύῤῥις creditur appellata: & Latinis myrrhis sit nec ne herbarijs iudicandum relinquo. Italis, Germanis & Gallis Angelica dicitur, eius radix, quia pestilentiæ resistit, & alijs pluribus facultatibus prædita in hortis colitur, semelq́ue sata restibilis durat, prouenit & montanis locis syluestris, floret Iulio & Augusto. Huc pertinet & Helenium ἑλένιον. Italis Enula, alias Enela, Germanis Alant/Gallis Aalne. Hęc quoque valetudinis conseruandæ gratia certis remedijs colitur in hortis, ac propagine pangitur radicis gratia, prouenit & montanis, vmbrosis & siccis locis. Aestate radix eruitur, & concisa siccatur: hodie enula campana dicitur, flore est luteo, folio verbasci, sed albicante & altera parte lanuginoso. Absinthiũ etsi passim sponte prosiliat, tamẽ hoc ꝙ vides, Sariphium dicitur: vel, vt alij, ponticũ, nostri Romanum vocant Romsche wermut/Italis assenso, Galli aluine & absince, id hortis colitur apud nos, crediturq; efficacius. Sabinam siue Sauinam, quã colimus in hortis, ad varios vsus etiam iumẽtorum laborantium remediis, Græcè βραθὺς

Angelica. *Helenium.* *Enula.* *Enula campana.* *Absinthiũ.* *Sabina.*

dicitur. Germanicè Sevenboum. Italicè nomen retinet Latinum. Gallicè Sauiniera vel Saninier, folijs cupressi ac Iuniperi, perpetuò virentibus. Est duorum generum, altera tamaricæ similis, altera cupresso. Arbor in latum magis diffusa quàm procera, baccas fert, Autumno colligi possunt fructus, vel alio quouis tempore. THRASYB. At videmus hortos varijs vitijs, & bestijs vastari, aduersus hęc quónam remedio vteris? MAR. De vitijs soli curandis & ariditate nimia, atque humiditate sarcienda initio diximus. Quod ad bestiolas attinet, quæ herbis nocere solent, inter eas præcipuè sunt erucæ, limaces, talpæ, sorices, culices, atq, formicæ. Sunt, qui tradant; si fuligine semina misceantur, aut ante sationem succo herbæ secli, vel semper viui macerentur, nihil sic medicatis nocere erucas. Item erucæ arboribus aut oleribus non hærebunt, si rore aquæ perfuderis, in qua vitigineus cinis maduerit. Adde fasciculis allij, sine capitibus per horti spacia combustis, eo nidore vinci erucas. Nasci prohibentur, si circa arborũ olerúmue crura bitumé & sulphur igné non expertũ accendas. Idé de

Aduersus erucas remedium.

Lixiuio,

lixiuio e ficulneo cinere traditum. Formicas frugum aceruos non attingere nec etiam plantas, si creta circumscribantur, vel cinerem cochlearum crematuram in foramen mittas. Atque etiam si aliquæ captæ crementur, odore fugantur. Si oleo Cyrenaico lasere perfusum cuniculis aspergitur prorsus extingui tradunt. Arbores non attingere, si caudices lupinis amaris, vel bitumine ex olea aspergas. Erucas conuenit excutere ab herbis vel vesperi vel mane, cùm adhuc torpent. Item aqua cum anetho per horti spatia cum infrixit diffundenda, & erucæ necabuntur. Proditum est, si cicer circumferatur erucas non nasci, quod si iam natæ, succum absinthij decoctum fundendum. Bubulum stercus suffitum culices persequitur, etiam sulphure abiguntur: spongia quoque aceto imbuta conuolutaque culicum agmina, cùm appenditur, ad se trahit, Item ventriculnm ouis recenter occisi non elotum, sed cum suis sordibus spatio quo blattæ aliæue bestiolæ abundant non altè sed superficie tenues operire oportet, post biduum inuenies omnia animalia ipsa ventrem compleuisse, id iterum atq; tertio

Contra erucas.

Culices.

tertio faciendum, vt extinguantur. De talpis fugandis vel necandis tradit Græcus Sotion, Nucem vel aliud pomi genus eiusdem soliditatis perforandum, atque ibi paleas & cedriam cum sulphure sufficienter includenda & omnes aditus paruulos ac reliqua spiramenta talparum, ne fumus exeat, obstruenda reserua to vno tantum foramine, in cuius aditu nux recisa sic ponēda, vt ab vna parte possit flatus accipi, quo cedriæ ac sulphuris odorem diffundat, sic impletis fumo cuniculis talpas perimi. Talpis quoq; capiendis decipula parāt, Tumulo recēti surcula imponitur quæ ligurioso com missa atque sic fisso vt tanquàm vagina aliud lignum instar cultri excipere posit, huic iungitur in cuniculis lignum quasi lingula quę foris clauicula tenditur, vbi talpa lingulam calcauerit quasi forcipe excipitur. Mures capiūtur si amurca spissa patinę infundatur, & in domo nocte posita huic appropinquantes adhærebūt. Itē helleboro nigro caseus mistus vel panis vel polenta, vel adeps mures necat. Acre acetū succo iusquiani mistum fertur olerum pulices pdere si spargas. Bestias nullas nocere si fluuiales cancros, plurimos vel

Talpa.

Mures.

Pulices olerum.

vel mortuos in fictili aqua mergas & sub dio ponas, vt decē diebus sub sole vaporētur, postea herbas perfundas. Sed nimis diu te remoror in hoc malè culto horto holerario: si libet pomarium ingrediemur vicinum. THRAS. Nō detrectabo, etiamsi hîc me florum herbarumq́ue & color & odor & sepimentum denique ipsum suís veluti auleis viridantibus cinctum, me non inuitum retinet. MAR. Singuli horti suas habent & sepes & fossas, nimirum vt & à pecoribus & hominibus nocituris tuti, id quod initio indicauimus, vbi de sepiendis hortis ageremus. THRASYBVL. Omnia bellè vndecunque arrident. Papæ quàm nitidus, quamq́ue eleganter consitus locus. Alcinoi pomarium me intueri videor arboribusq́ue ipsis partim alueolato scacatoq́ue ordine, partim in quincuncem directis, qui in quemcunque ordinem spectaueris rectus est, Cyri te solertiam superasse apparet: Lysander si in hunc venisset hortum longè maiori admiratione adduci potuisset, quàm in Cyri hortis. MARIVS: Certe splendorem regium neque ambio neque conatus sum exprimere

De pomario.

Scacat' & alueolatus ordo.

Quincuncialis ordo.

mere, sed qualemcunque industriam diligentis hortulani æmulatus pro nostris opibus (vt dicitur) mœnia condimus. Ipse magna ex parte metitus sum eos ordines, plurimæ quoque arbores mea manu vel insitæ, vel plantatæ: Veteres æmulatus, quos pomariorum hortorumque colendorum Philosophiam religiosè exercuisse constat, adeò, vt existimem arbores syluasque tanquam summum homini munus datum. Siquidem præter honestam voluptatem, quam illæ nobis præbent, etiam alias innumeras vtilitates ex ijs à bonorum omnium largitore concessas fateri oportet. Ac primùm homini alimentum & cibi ac potus, deinde harũ fronde mollior specus, libro vestis, vt Plinij verbis vtar, atque hæ vtilitates etiam Ethnicis celebratæ, nobis autem verum Deum agnoscentibus, cui omnes creaturas homini in dominium datas acceptas referre cõuenit, altiorem & reconditam magis contemplationem sacra Pphilosophia subministrat. Nam antequam hominem crearet Deus de victu & vestitu prouidere volens, produxerat de humo lignum pulchrum visu & suaue ad edendum, lignumque vitæ in medio pomarij.

Arborum donum.

rij. Deinde arborem condidit ad ſciendum bonum & malum, nimirum, vt Adam haberet ſignum certum cultus & reuerentiæ erga Deum, vbi tanquam in templo Dominus Adæ concionatus fuit, atque ipſe, ſi in innocentia perſtitiſſet, Adam poſt refectionem ex arbore vitæ prædicaſſet Deũ cum ſuis poſteris & gratias egiſſet pro tradito creaturarum dominio ſuper terram, vt canit propheticus pſaltes. Id autem, quod nobis ad tantum bonum diuina benignitate conceſſum poſteritas impia in idololatriã vertit, arbores & lucos gentilium dijs conſecrans. THRASY. Theologizare mihi videris. MAR. Certe id hic maxime conuenit, nimirum creatorem in creaturis agnoſcere, & per viſibilia æternam beneficentiſsimam largitoris potentiam, bonitatem, ac diuinitatem cõtemplari, ac prędicare decet. Verùm de his aliâs. Arborum autem vſus, vt dixi, haud dubie & voluptatem & vtilitatem nobis præbet. Quare hæc rei ruſticæ pars nequaquàm negligenda: ſiquidem Columella virgultarum arborumq; curam inter præcipuas rei Ruſticæ functiones eſſe tradidit: cui ſententiæ Poeta ſuccinit.

Lignũ vitæ *Arbor boni & mali ſuæ.*

Hacte-

præbet. Idq́ue tripartito diuiditur. Nam vel arbor è ſurculo naſcitur vt olea, vel frutex vt palma campeſtris: vel tertium, quod nec arborem nec fruticem dixeris, vt eſt vitis. THRASYBVL. De ſingulorum diſciplina audire geſtio. Nam artis non vulgaris exiſtimo & herbarios hortos pomiferasq́ue arbores, ac vineas tam ſcitè conſerere. Mira induſtria vſus mihi videris, quòd vitibus oleas, ficus, amygdalas, precocia interſerueris, pomarium quoque ſepimento foſſaq́ue à vinea, & vtrunque ab horto herbario foſsis ac ſepimentis ſecluſeris. MAR. Sic expoſcere videbatur vſus, ne familia in vno occupata in alium irrumperet nobis inuitis. Primum ſi libet de earum cultura diſſeremus, quæ alimenta nobis præbent: poſt etiam ſylueſtrium ſyluarumq́ue conſerendarum diſciplinam meam explicabo. Principio, vt Columella noſter teſtatur, idem locus & vineæ & pomario conuenit, vti etiam hic coniuncta vides, & ſi accliuis & montoſus atque inæqualis vineis magis cõgruat q̃ pomario. Locus igit̃ pomariũ conſtituere volenti idoneus deligendus ſolum-

Arborũ fructiferarũ partitio.

De arboribus generatim.

Pomarium quomodo conſtituendum.

ſolumque fœcundum,& æquale atque apricum. Eo autem delecto,eundem munire oportet,vti ſupra de hortorum ſepimentis dictum,vt à pecorum hominumq́ue iniuria tutus ſit. Nam & ſi calcatio & fimus pecorum non inutilis eſſet arboribus,tamen,ſi vel à pecoribus prærodantur,vel atterantur,vel præfringantur antequam adoleuerint,facilè corrumpuntur, Locum igitur munitum conſerere volens in pomarij vſum,ſcrobes ante annum fodiat,ita ſole & pluuia macerabuntur,&, quod pòſt poſueris citò comprehendet.Sed,ſi quo anno ſcrobes feceris, etiam ſemina ponere velis,minimum ante duos mēſes ſcrobes fodito,poſtea ſtramentis eas completo & incendito. Quo latiores patentioresq́ue ſcrobes feceris, eò lætiores vberioresq́ue erunt fructus. Scrobs clibano ſimilis erit, imus quàm ſummus patentior,vt laxius radices euagentur,ac minus frigoris hyeme,minusq́ue æſtate vaporis per anguſtum os terrę admittant.Tum etiam cliuoſis locis terra,quæ in eum congeſta,non abluitur.In diſponendis arboribus arbuſtisq́ue,ac vineis quincuncialis ſiue reticulata alueolataque,& ſcacaria ſymmetria ordinumq́ue ra-

que ratio vulgata neceſſaria, non perflatu modò vtilis, Verùm & aſpectu grata quocunque modo intueare in ordinē ſe porrigente verſa quod huc quoque prodeſt, vt terræ ſuccum æqualiter trahant arbores. THRASYB. Id iam paſſim video arboratores obſeruare, vt è ſeminarijs plantas transferētes, ita ſtellatim decuſſare norint ordines, vt in quamcunq; te verſes partem, rectam ſemper ſeriē videas, nuſquam obliquante proſpectu. MAR. Quincuncialis ordinis duplicem rationem obſeruaui, alteram quadram, quaſi alueolatam & ſcacariam, ab alueorum luſoriorum pictura formam mutuantem: alteram reticulatam, non in quadras vt prior, ſed in rhombos diſpoſita vitreis feneſtris ſimiles, & retibus. Vnumquenque ordinem ſuo generi relinquere conuenit, ne à valentioribus infirmæ opprimantur. Arbores paribus interuallis ſerendæ, vt cùm creuerint, ſpacium habeant, quò ramos extendant. Nam ſi ſpiſſe nimis poſueris, neque infrà quicquam ſerere poteris, nec ſic ipſę fructuoſę erũt, niſi eas interraſeris. Itaq; placet Palladio minimùm tricenos pedes relinqui. Generatim diſponere arbores vtilius, vt inter

maiores minores interponantur, ne aliæ alijs veluti luminibus & ſtillicidio offici ant, ita tamen ne imbecillæ à valentioribus premantur, vtpote quæ nec magnitudine, nec viribus ſint pares, neq; pariter creſcant. Punicas & myrtos denſius ſeri in pedib. tantum nouenis: Malos amplius paulò, magis etiam pyros: Sed ſunt varia genera, magis etiam amygdalas & ficus. Et quoniam pleriſque arboribus natura, familiaritas, & amicitia atque Sympathia intercedit, vt illæ vicinæ iungãtur, vt vitis cum olea, punicę cum myrto: E diuersò diſiungendas, quibus natura mutuum odiũ, quale eſt viti cum corylo & lauro. Sunt quædam quæ veluti coniugio binæ amãt ſeri, qualis eſt caſtaneus. Plurimum etiam ſtillicidia, quæ quibuſdam grauia ſunt, nocent, pini enim, quercus & ilicis põderoſiſsima: Adde vmbrã officere quarundam arborum, veluti iuglandis grauis & noxia etiã humano capiti, & pini necat germina, ventis tamen vtraq; reſiſtit. Melius igitur in margine pomarij conſtituentur, vt inferiùs vberius dicetur. De loco atq; ordine fortè ſatis: Plantandi ſerendiq́; rationẽ expectas vt pergam explicare. THRA. Quodnam tẽpus exiſtimatur

Stillicidia arborum.

Sympathia arborum.

Vmbra arborum.

matur

maturo magis plantãdis & inserẽdis arbo rib. idoneum? MAR. Plantationis tempus cùm primis idoneum autumnale tradit Florentinus: Natura igitur tum circa inferiora magis operatᷣ, sicut verno tempore circa superiora: Quare insitio verno conuenit, plantatio autumnali tempori atq; hyemali: Siquidem per totã hyemẽ plãtæ rigantᷣ, atq; ideo statim post Pleiadum occasum plantandum, vsq; ad solstitiũ hyemale. Vere plantanda, q̃ autumno prętermissa. Quocunq; tẽpore fiat, curandum vt post meridiẽ ab occasu æquinoctiali flante vẽto fiat, luna decrescente ac sicca. Mirũ in modum augeri vbertatẽ: effectusq́; eius obseruatiõe tali Plin. tradit: Si enim augescente luna arbor plãtetur, vehementer augescit: Si decrescẽte, humilis quidẽ, verũ robustior erit arbor. TH. Sed sunt ne varia genera plantandi serendiq;? MAR. Maximè: aut enim insitiõe, aut semine ꝓueniunt, aut plãtis radicis, aut ꝓpagine, aut auulsione, stolonibus, & talea, emplastratione, & inoculatiõe: quędam pluribus generib. feruntur, quędam omnib. Apud Babylonios folia arborũ seri, atq; ita arborem prouenire traditur. De insitiõe primũ, pòst de reliquis dicetᷣ

Plantandi tempus.

Insitionis tempus.

Temporis in plantando ratio.

Lunæ ratio

Genera plãtandarum arborum & insitionum

Inſitionum genera.

generibus. Sunt qui tribus generibus inſitionem complecti putant, aut enim ſub cortice, aut in trunco conſciſſo, aut emplaſtro. Primum encentriſmon, hoc eſt, inſitionem, ſecundum emphylliſmon, quaſi infoliationē, tertium enophthalmiſmum vocant, noſtri inoculationem.

Quæ inter corticem & lignum.

Quæ denſiori ſunt cortice, atq; è terra copioſum ſugūt humorem, ſub cortice melius inſerūtur, quales ſunt ficus, ceraſus, olea: Quæ autem tenui cortice, cinguntur, pauciore humore contentæ, & foris exuccæ, tanquam humor relicto cortice in interiorem medullam ſe recipiat, quales citrea, malus, vitis & aliæ complures,

Quæ fiſſo ligno inſerātur.

fiſſo ligni medio ſurculi infiguntur. Inſerùntur autem aliæ alijs arboribus felicius: nam ficus rectiùs moro inſeritur &

Quæ quib. inſerantur

platano, morus caſtaneę & fago, malo, pyro ſylueſtri, terebintho, vlmo, albę populo, quo coniugio candida naſci mora proditum: Eidem trunco inſeruntur pyra, cydonia, meſpila, ſorba: pyrus inſeritur punicæ, malo, cotoneo, moro, amygdalæ:

Pyra, vt rubra proueniant & poma.

Si pyri ſurculi moro figantur, rubra pyra creabuntur: malus inſeritur omni pyraſtri generi, ſalici, populo: Eadem cotonei coitu fęcundata poma dabit quę Gręci meli-

ci melimela vocant: Similiter & pruno adigitur, ſed inito platani conſortio rubra mala producit. Meſpilus ſi ſpinis inſeratur, plāta augeſcit, trunco exiguo manente: pino ſi inſeratur meſpilus, fructū edet dulcem, at non durabilem. Perſica in ſpina inſita grandiores ꝓfert fructus, atq; etiam fago: Amygdali & Perſici ſurculi ſi cum gemmis coniuncti inſerantur in pruno, fructus carnē Perſici & nucleos amygdali proferet. Nux in arbutum ſolam inſeri vult, cæterarū ferè ſocietatem horret. Punica varijs arborum adulterijs gaudet, vt ſalicis, lauri, fraxini, damaſcenæ, pruni & amygdalæ, quibus omnibus miſceri lætatur: Damaſcena ſylueſtri pyro cuiuſcunque generis, cotoneę, malo, & pomo impacta coaleſcit, Caſtanea iuglādi, fago infixa cōprehendit, Ceraſus nec perſici nec terebinthi reſpuit hoſpitium, nec contrà ceraſi terebinthus & perſicus, Cotonea oxyacanthæ conſortium non aſpernat̄, Myrtus ſalici inſeritur, & prunus damaſcene & thaſiæ nuci, hoc eſt, amygdalæ, Citria malus cùm veſtiatur tenui libro, vix ſubter cutem recipit aduenam ſurculum, ideò in nutritione parentis ſinu potius alitur. Inſitam ceraſo vi-

Perſici carom amygdali nucleo

tem vuas vere ferre ꝓmittit Florētinus, eandemq́; oleę impactam fructum ꝓducere, qui vtriusq; parentis adoptiōe eleostaphylos dicit̃. In summa, inserũtur nouellę arbores, quib. succ⁹ in cortice, si maior est circa radicē melius inseret̃, vbi cortex & lignum beneficio soli adhærentis humescit. Inserere igit̃ volens siue in trũco siue inter corticem & lignũ, surculos querat ex arbore feraci, tenera, nodisq́ue crebra, eq́; nouello germine, nisi vetustæ arbori inserendũ sit, huic enim robustiores cōueniunt, aliâs nouelli meliores, qui iã semel atq; iterum fructũ feliciter reddiderunt. Sumēdi aũt ab ea arboris parte, quæ Aquilonem, alijs placet q́ orientem ęstiuum spectat, potiùs q̃ quę vmbris tegatur, Virgil. è cacumine seri vetat, meliusq́; ex humeris arborũ peti, breuiter, surculi seu calami sint p̃gnantes, hoc est, germinatiōe turgentes, de nouo nati, leues, integro libro, benè & celeriter cōprehendentes. Nouelli, nēpe anniculi, ꝙ indicat inernodium seu geniculũ, singulorum annorũ incremētum distinguens. Porrò surculi nō omnium stirpium ijsdem partib. petũtur: nam vitib. ficisq; media ficciora, & summa parte conceptus, ideò illinc

Elæostaphyli.

Surculi, quales deligendi ad inserendum.

Internodia

ſiue ſurculi petunt,oleis circa medias ſuccus,inde & ſurculi cacumina ſitiunt:facilimè coaleſcunt,quib.eadem corticis natura, quæq; pariter florentia eiuſdem horæ germinationem ſuccorũq; ſocietatem habent. Surculos finiente luna decẽ dies ante inſitionem legendos volũt. Cauſam addit Cõſtantinus, ꝙ neceſſe ſit ſurculũ emarceſcere modicè, vt meli⁹ ab hoſpite recipiatˉ. Verno tempore inſitio facienda nempè à Martio, cùm iã gemmæ turgere incipiunt, nõdum tamen florentes,licet pyrum vel florentem inſerere liceat,atq; in Maium ꝓtendere inſitionem. Inſitiõi imber vtilis,infoliatiõi inutilis. Olea,cuius diutiſsimè oculi parturiunt, minimumq́; ſucci habent ſub cortice, qui nimius inſitis nocet, quare in Maio vſq; Iunium Florentinus inſerendas docet. Columella circa ęquinoctium vernum vſq; in Idus Apriles oleam inſerendam tradit. Eſtque inſitio facienda luna creſcente, poſt meridiem ac ſine vento auſtro. Quęſito inuentoq́ue idoneo ſurculo, parataq; acuta falce, aut cultello bona acie, ſurculus infrà eius anni iuternodium tribus aut quatuor digitis,hoc eſt,tanto interuallo præcidendus,vt cuſpidem inſerendam

Tempus inſerendi.

De modo inſerendi.

rendam prębere queat, vtque extremum *Geniculũ.* siue id verticillum seu geniculum voces, *Verticillũ.* quod proximi anni incrementum indicat. Eam surculi partem, quæ infra internodiũ, vt diximus, salua medulla instar calami scriptorij ab vtraq; parte in cuspidem exacuatur, ita vt lignum ligno, cortex cortici committi possit. Quo facto, si trunco inserere velis, eundem prius mediũ acuto ferro findito, ita vt fissura trium sit digitorũ aut circiter, atque vt huc cuspidem derasam in commissuram mittere commodè queas, cuneum præparatum habeas vel ferreum, vel è ligno duriusculo, osseum Plinius mauult. Cuneus ab vna parte planus, ab altera conuexus erit, cùm inter corticem inserere velis, & surculum ab ea parte, qua truncum contingit, abrasum esse cõuenit, vt diximus, ne tamen medulla lædatur, altera parte exteriore solo libro ablato, quem prius in fissuram vel trunci, vel inter corticem & lignum imprimas tantisper, dum surculus cortice tenus cum cortice trunci cõmittatur. Sunt qui trianguli modo cuspidem exacuant, ita vt duæ partes nudatæ cortice; tertia tecta maneat: Eo modo bini surculi mittuntur in eundem trũcum

è regio-

è regione ab vtraque fissuræ parte, atqui vnum tantùm inserere surculum præstare putatur. Vbi surculum in foramen quod cuneo factum demiseris, cuneum vellito. Sed hîc opus diligenti libramento. Quare vtraque manu deprimendum calamum vel surculum putãt periti hortulani, ne vel fascia corticis rũpatur, vel calamus lædatur, aut inæqualiter subducto cuneo mergatur. Quare aliqui p̃ligare solent marginẽ, & postea cuneũ figunt, cõtinẽte vinculo libertatẽ dehiscendi. Validius demissos tardius ferre, fortius durare: cõtrarium ediuerso, ne dehiscat nimium rima, laxeq́ue capiat, aut ne parum exprimat, aut cõpressum necet. Cerasos libro dempto findi ad inserendum, hæ solæ etiam post brumam inferuntur. Demissis surculis vimine arborem astringito, postea paleato luto bene subacto plagam oblinito, & spacium quod est inter surculos vsque eo, vt duobus digitis insita extent, supra lutum muscum imponito, & ita alligato ne pluuia dilabatur, aut Vento & calore lædatur, is modus & veteribus & nostris temporibus obseruatus: Licet Columellæ ætate, vt è scriptis eius apparet, nõ nisi

inter lignum & corticem inseri solitum quòd prisci truncum findere metuerent, vt Plinius testatur, mox inforare arborẽ atque ipsi medullæ inserere calamum au si, tandem etiam findere cepisse. Cato argillæ vel cretæ arenam fimumque bubulum admisceri, atque ita ad lentorem subigi iubet, idque interponi & circumlini plagæ. Inseruntur, & inuersi surculi, cùm id agitur vt minor altitudo in latitudinem se fundat. Inserere optimũ proximum terra, si patiat̃ trunci nodorumq; ratio, & eminere calamos non amplius sex digitis Plinius vult. Si pusillam arborem inserere voles, iuxta terrã abscindito, ita vt sesquipedem à terra extet. Cũ abscideris, plagam diligenter leuato. Calami vel surculi si longius perferendi, rapo infixos optimè custodire succum cre duntur, seruarique inter duos imbrices iuxta riuos vel piscinas vtrinque terra obstructos. THRAS. De Emplastratione & inoculatione, hoc est, enophthalmismo atque infoliatione, quam ἐμφυλλεισμὸν vocatis, audire gestio, quo genere iamhos, qui nouis moribus fauent, vti video. MAR. Hoc genus nó pridem repertum, sed & apud veteres tam Græcos, quã

Veteres truncũ findere metuebant.

Inuersi surculi insitio

Calami quomodo seruẽtur diutius.

De Emplastratione, & inoculatione.

Latinos vſurpatum reperimus, cùm gẽma exiguo cortice exẽpta in aliã arborẽ pari ſpatio delibratã inſerimus, quod genus Colu. ait agricolas vocare emplaſtrationem vel inoculationẽ. Et ante Colu. Theoph. in ſuis libris de cauſis plantarũ inoculandi rationem prodidit. Plinius monedulam, inquit, condentem ſemina in theſauros cauernarum eiuſdem rei ꝓbere cauſam, atq; hinc nata inoculatio ſutorię ſimili fiſtula aperiẽdi in arbore oculum cortice exciſo, ſemenq́; includendi eadẽ fiſtula ſublatum ex alia. Hoc autem inſitionis genus æſtiuo tempore circa ſolſtitiũ optimè vſurpari Colu. teſtatur, & noſtri hortulani idem fatentˀ. Didymus tamen ſe feliciter idem genus vſurpaſſe circa æquinoctium vernum proditur. Et cùm ſit ſubtiliſsimum non omni arborum generi idoneum eſt, ſed quæ humidum ſuccoſumq́ue & validum librum habent, quales ſunt olea, perſicus, ficus: hæc enim lactis plurimum mittit, & corticem robuſtum habet. Ex arbore de qua inſerere velis, nouellõs & nitidos ramos eligito, in ijsdemq́; obſeruabis gemmã, q́ germinis certam ſpem prębere videatˀ, eã duob. digitis quadratis circũſignato, vt gem-

géma media ſit,& ita acuto ſcalpello cir cũdato,delibratoq́; diligẽter ne gemmã lędas,ſcutulamq́ue eximito.Poſtea item alterius,arboris, q̃ emplaſtatur⁹ es,& niti diſsimum ramum eligito,& cuiuſdã ſpatij corticem circumcidito, materiamq́; delibrato, deinde in eam partem quam nudaueris,præparatum emplaſtrum aptato,ita vt alteri delibratę parti conueni at, ſic compage denſata,vt cicatrici locus non detur,& ſtatim vnitas fiat, non humorem,non afflatum recipiens. Curandum vt lignum integrum inuiolatũq́ue ſeruetur , et vt cortices craſsitudine pares ſint.Vbi ita hæc feceris,circa gemmam benè alligato, cauetoq́ue ne lædas ipſum germen: Deinde commiſſuras & vincula luto oblinito, ſpatio relicto, vt gemma libera vinculo non vrgeatur. Arboris autem inſitæ ſobolem & ramos ſuperiores præcidito,ne quid ſit,quo poſsit ſuccus auocari,aut ne cui magis,quàm inſito,ſeruiat. Poſt vnum & viginti dies ſoluito emplaſtrum, & reperies exter ni ſeminis gemmam mirè in arboris alie næ membrum tranſiſſe.Licere etiam infoliationem citra oculum in alteram trũ ci partem facere docet Didymus. Aliud

ge-

genus insitionis Columella refert: Gallica terebra medullatenus aut ad corticẽ alterum vsque arborem perforandã, plaga interius leniter inclinata, educto autẽ omni scobe, vitem, vel ramum præstantioris vitis non ab antiqua matre decisum ad modum foraminis impressi extremũ corticem delibratum, succidum tamen & humentem strictè imprimendum vna aut duabus gemmis solis relictis, pòst argilla & musco locum diligenter operiendum terręque committendum: Ita & vites in vlmo inseri posse cõmissas. Sic sarmentum viuet tum è veteri parente nutritum, tum viti, quæ ipsum suscipit, coalitum. Intra annos duos sarmentum immissum coalitum post cicatricem inductam deciditur, & truncus vitis, in quo insitio facta, quantum supra terebrationem extat serra desecatur, atque sarmentum insitũ deinceps præcipua vitis pars erit. Id nostrates aliqui in fago nouella hominis crassitudine præstanti ligno, eaque resecta, terebrataq; experti, pyri ac mali ramos inseruerunt humidæ telluri cõmittentes in Martio, atque sequentis anni eodem mense exempto fagino trunco, eundem inter foramina & surculos

Gallica terebra insitionis genus.

ser

ſerra diuidunt,atq; ſingulos ſurculos cũ ſuo trunco in ſolũ pingue ac frugiferum mittunt. Sunt,q inſitionis genus nouum aliud nõ multum ſuperiori diſsimile iactant,cuius tñ Africanus meminit apud Cõſtãtinum,quod in perſico cõpertum, nempe ſalicis ramum brachij craſsitudine ſolidum,longum cubitis duobus aut amplius terebrari iubent in medio,& plãtam perſici in eodẽ loco in quo cõſiſtit ſpoliatã ramis ſolo capite relicto per ipſum ſaligni manubrij foramen induci, tunc eundem ſalicis ramum terræ capite vtroque demerſo in arcus ſimilitudinem debere curuari,foramen luto, muſco,vinculis ſtringi: Anno deinde exacto vbi infra medullam ſalicis caput plantæ cohæſerit,vt vnitas ſit ex duobus miſta corporibus, plantam ſubtercidi atque transferri, & terram aggerare, quæ arcum ſalicis cum perſici cacumine poſsit operire : hinc perſici poma ſine oſsibus naſci. Hoc genus locis humidis cõuenit: & ſalices aquationibus adiuuandæ, vt natura ligni vigeat. Propagationnm genera Plinius commonſtrat duo: prius,ramo ab arbore depreſſo, in ſcrobem qnatuor pedum quoquò,& poſt biennium amputato

Alius inſitionis modus

Propagationũ genera

tato flexu, plantaque translata post trimatum. Quas si lõgius ferre libeat, in qualis statim aut fictilibus defodere propagines aptissimum, vt in ijs transferantur. Alterum genus luxuriosius radices in ipsa arbore sollicitando, traiectis ꝑ vasa fictilia vel qualos ramis terraq; cõpactis, atque hoc blãdimento impetratis radicib. inter poma ipsa & cacumina (in summa em̃ cacumina hoc modo petunt audaci ingenio) arborẽ aliã longe à tellure faciẽdi eodẽ quo supra biennij spatio abscissa ꝓpagine & cum qualis illis sata: sic seri sabinã herbã, & Rosmarinũ propagine & auulsione. Colu. tradit rationẽ, qua surculos omnis generis in quaslibet arbores inserere queas. THRAS. Et auulsione seruntur quædam. Ipse ramum mori ex arbore auulsum, & extremum paululum malleo contusum in terram defodi, & in arborem excreuit: idem in pomis & pyris obseruatum aiunt. MAR. Benè mones, idque natura commonstrauit, vt auulsi ex arbore stolones viuant. Quo in genere & cum parui sunt auelluntur, partemq; aliquam è matris quoq; corpore auferũt. secũ fimbriato corpore. Hoc modo plãtant punicę, coryli, mali, sorbi mespili pru-

Auulsione qua serantur.

Stolonum plantatio.

pruni,fici,imprimisq́ue vites, nonnunquam & cerasi,zizyphon, myrtus. Plantantur & ramis ac talea, amygdalus,pyrus morus,citoreum,olea,cotonea,hedera,zizyphum:Et hæc transplantata meliora redduntur.Plinius ait, surculos abscissos primum sepis causa fieri consueuisse,sambucis,cotoneo &rubis depactis: mox & culturæ, vt populis, almis salici, quæ & inuerso surculo seritur. Iam eæ ibi disponuntur,vbi libeat eas esse.Obseruandum,vt taleæ è feracibus fiant arboribus,ne curuæ,ne scabræ,aut bifurcæ néue tenuiores quàm vt manum impleant,ne minores pedalibus,vt illibato cortice, atque vt sectura inferior ponatur semper eo,quod erit ab radice, accumuleturq́; germinatio terra,donec robur plãta capiat,vt Plin.tradit. THRAS. Restat è semine serendi disciplina. MAR. E semine natura,vt idem Plinius tradit, conserere docuit, raptim auium fame deuorato semine, & alui tepore madido abiectoque in arborum lecticis,sępeq́; translato in corticum rimas: Vnde videmus platanum in lauro, laurum in ceraso nasci,& cerasum in salice. E semine plurimę feruntur arbores,quæque sua spon-

Talearum plãtatio.

Semine plantata.

sponte e decidente semine, & non aliter prouenium t,vt castaneæ,nuces,iuglãdes. Columella feraciores tradit esse,quæ seminibus,quàm quæ plãtis ponuntur,aut ramis. Quædam in arboribus seri postulant,terram recusant, cùm suam sedem non habeãt,in aliena viuunt. Semine plurimum plantantur nuces,amygdalæ,pistaceon,castaneæ,damascenum, prunus, strobylus,palma,cupressus,laurus,mal9, pyrus,acer,abies, cerasus, pinus, chrysomela,præcocia: plantatæ tamen meliores redduntur. Quædam ex his & insitione, & alijs modis propagantur. Nam experientia compertum nuces, & terebinthum inseri,quod & Demageron tradjt:neque vno modo semina seruntur, vt suis locis dicetur. Alia macerantur antè, alia idem non postulant,quædam macerantur triduo aqua mulsa,inde autumno terra obruuntur vsque in Martium,atque tum seruntur. Nuces solùm liquido fimo pridie macerant, alij aqua mulsa madefaciunt, in eaque noctem solùm patiuntur,ne germen extinguat mellis mordacitas. Alia inuersis cacuminibus sursum spectantib. seruntur,vt castanea: alia deorsum,vt amygdalę: quanq̃ hæc non semper obseruentur,

Plantationis,& serendi varij modi diuersorum seminum.

Maceratio plantandorum.

Cacumiuũ ratio iu plãtando.

uentur, cùm & decidua, & quæ ab auib. temerè mittuntur, omniũ felicisſimè proueniant. THRA. Mihi vehementer placent ſeminaria, quæ hiſce regionib. vſurpantur: horum curandorum modum cõ monſtres. MAR. Seminarij cura nequaquàm prætermittenda, in quo, veluti viuario, nouellæ educantur arborũ fœtus. Et, quia nutricem ſæpe indulgentiorem eſſe conuenit, quàm matrem, ſolum idoneum eligendum, nempe ſiccum ſuccoſumq;, bipalio ſubactũ, aduenis hoſpitale, & quàm ſimilimum terrę, in quã trãſferendum. Semina non prorſus nuda, ſed parte carnis ſuæ contecta ſeri ſolent, atq; ita etiam diutius ſeruãtur humore naturali ſeruato. Serũtur ſpacio pedis, aut circiter, diſtãtia. Poſt bieñium transferunt. Et quia radices ſemina alti⁹ agunt, flecti eas cõuenit, vt latius magis, quàm altius, expandantur. Vbi adoleuerint, inſeruntur ſurculis: ſic enim præſtat, quàm q̃ rubis, aut ſylueſtrib. Ante omnia elapidatum, munitumq; ad incurſum etiã gallinacei generis, quã minimè rimoſum, ne penetrãs ſol exurat fibras. Interuallo ſeſquipedum ſeri, ne ſe inter contingant & noceant. Pręter alia vitia etiã verminoſa fiunt,

De ſeminario arborũ.

Caudices è ſeminibus præſtare ſylueſtrib. & rubis.

fiunt, ideo sarriri cõuenit sępi⁹, herbasq́; velli: Prętereà semina ipsa fruticãtia supputare ac falcem pati cõsuescere. Cato & furcis crates imponi iubet altitudine hominis ad solem recipiendum, atq; integi culmo ad frigora arcenda: Sic pyrorum malorumq́; semina nutriri, sic pineas, nuces, sic cupressos semine satas & ipsas, minimis id granis constat, vt vix ꝑspici quędam pòssint. Leniter rigatur à soliso ccasu in trinis diebus, vt æqualiter bibat, donec erumpat. Et Zizypha grano serun tur, & nuces, & amygdalæ, atq; castaneæ, laurus, cerasus, pistacia, malus, palma, pyrus, acer, abies, pruni, & alia pleraque. In transferendo obseruãdum ante oĩa, vt in similem terrã mittantur, aut meliorem, nec è tepidis & præcocib. in frigidos, aut serotinos situs, vt neq; contrà ex his in illos. Præfodere scrobes antè, si fieri possit tantò, donec pingui cespite obducantur. Mago ante annum fieri iubet, vt solẽ pluuiasq́; combibant, aut si conditio largita nõ sit, ignes in medio fieri ante mẽses duos, nec nisi post imbres in his seri. Altitudinẽ eorũ in argilloso, aut duro solo triũ cubitorũ in quãq; partẽ in prunis palmo amplius, vt imprimis caminata fossura

De translatione seminariorum.

ore compreſſiore ſint. Nigra vero terra duo cubita& palmum quadratis angulis, non altiores quino ſemipede eſſe debere, nec latiores duobus pedibus, nuſquam verò ſeſquipede minus alto: quoniam in humido ſolo ad vicina aquæ perueniat: Altius demittendæ eæ, quæ ſumma tellure gaudent, vt fraxinus, & olea. Hęc & ſimilia quaternos oportet pedes demitti, cęteras ſat eſt ſi ternos altitudinis effecerint. Aliqui lapides rotūdos ſubijciunt, propter humorē & continendum & trāſmittendum, alij glaream ſubſternunt: Maiores arbores ad ſeptentrionem atq; occidentem, minores ad Orientem atq; Auſtrum ponendæ. Arborem nec minorem bima, nec maiorem trima transferri quidam præcipiunt, alij cùm annum impleat: Cato craſsiorem quinque digitis non omiſit. Idem ait, quod & Virgilius monuit, attinere, meridianam cæli partem ſignare in cortice, vt translata in ijſdem, & aſſuetis ſtatueretur oris atq; cardinibus, neq; Aquilonię meridianis appoſitæ ſolib. finderentur, & algerent meridianæ Aquilonib. Quod è diuerſo affectant quidam in vite, ficoq; permutantes in contrarium: Denſiora enim ita fieri

Meridiana pars in arbore, quæ transferetur, notāda

folia

folia,magisq; protegere fructum,& minusamittere, ficumq; sic etiam scãsilem fieri. Non negligendum æquè,ne radices mora inarescant,néue à Septentrionibus aut ab ea cæli parte vsq; ad exortum brumalem vento flante effodiantur arbores, aut certè non aduersæ ijs ventis radices præbeantur, propter quod emoriuntur ignaris causæ agricolis. Cato omnes ventos & imbres in tota translatione damnauit. Quare plurimum proderit terræ, in qua vixerit, radicibus cohærere, ac totas cespite circumligari:cùm ob id Cato corbibus transferri iubeat: vtilissimum summam terram subdi. Arborem sic collocandam,vt media sit totius scrobis. Radicum magna cura, vt exemptæ appareant,non auulsæ. THRAS. Iam ad singulas arbores progrediendũ. MAR. Inter omnes stirpes, arboresq; primum locum sibi vitis vendicare iure optimo debet,cũ nullum genus agriculturæ fructuosius vite: Idq; non solùm fructus gratia ac generositate,sed etiam facilitate,per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, nisi tamen glaciali vel præferuida, curæ mortalium respondet, tamq; felix campis, quàm collibus prouenit, & *Vitis.*

in denſa nõ minus, quàm reſoluta, ſępe etiã in gracili atq; pingui terra, ſiccaq; & vliginoſa: alibi in petris ipſis̃ feliciſsimè fæcunda, ꝙ teſtatur Rhenus, & Moſella. Tum ſola maximè vtrãq; patitur intemperiem cæli, vel ſub axe frigido, æſtiuo, ꝓcelloſoq;. THR. Excellens haud dubiè munus vitis. Sed quem exiſtimas primũ *Inuentio vitis.* vineę colendę auctorem? Vulgus in Liberum patrem originem huius culturę reijcit. MAR. Nos ſacris oraculis edocti vineam primùm à Noë Patriarcha mox à diluuio coli cœptã credimꝰ, fortè etiam ante ea tempora vitis fuerit, licet cultam fuiſſe nõ conſtet. Baccho aũt falsò Ethnici hanc inuentionem, ſicut alia pleraque, tribuunt. Noë aũt nõ modò Liberum, ſed etiam Saturnum atq; Vranum multis ſeculis anteceſsit. THR. Idq́; veri ſimiliꝰ. Sed cognoſcere vellẽ, an cultꝰ vinearũ locupletet patrẽfamiliàs magis, q̃ aliarum *Vineæ prouẽtus vberrimus.* frugum. MAR. De hac re ſanè nõ exigua apud auctores pugna. Et ſunt q pratorũ, ſeminarijq́; agri, ac ſyluarum poſseſsionem ꝑferre videantur vineis: attamen interim non deſunt è grauiſsimis veterum auctorib. qui affirmẽt, vinearum reditũ eſſe vberrimum, idq́; declarare veterem illam

illam vinearum felicitatem, cuius memi nerunt M. Cato, & Terentius Varro, ac Colum. nempe, ſingula iugera vinearũ ſexcentas vrnas vini præbuiſſe, & Senecæ ager, in quo ſingula iugera culleos octonos reddidiſſe cõpertum, alibi iugeratī cẽtenas amphoras: cùm frumentarius ager aut paſcuus, ac ſylua, ſi cẽtenos ſeſtertios in ſingula iugera efficiãt, optimè domino conſulere videantur. THR. Atqui impenſam & curam magnam vitis poſtulat, multaq; incidunt, q̃ fertilitatem impediãt, modò pruina, modò carbunculatio & gelicidia. A prima aũt germinatione vſq; ad quintum Non. Maias, qui dies vltimus eſt decretorius vitibus, gelicidium metuitur, atq; huic periculo exẽptis, iterum vis maior impendet, q̃ nullo non anno ſtragem infert, ac ſimul vredine ab æſtu Caniculæ, aut aquæ cæleſtis inopia vuæ ſæpe retorreſcunt, aut nimia pluuia crudeſcunt, alijſq; innumeris incommodis obnoxiæ vites, ꝓuentum reddunt deteriorem. MAR. Sic eſt: Sed eadem etiam in agro frumentario accidere poterunt. Siquidem & hìc impẽſæ requirunt̃, & calamitas ſæpe colonum perdit. Nam, cùm omne genꝰ ruris, niſi diligenti cura

Frumentarius ager cum vinea collatus.

Dies decretorius vitibus.

ſciteque exerceatur, fructuoſum eſſe non poſſit, tum maximè vineæ culturam requirunt diligentem: res enim eſt infirma & iniuriæ impatiens. In vinea igitur deligenda iudicio opus eſt, & loci regioniſque natura, & cæli clementia conſideranda. Plerique vineta conſerunt nulla diligentia: deinde non ita enutriunt, vt antè conualeſcant, quàm retorreſcant, & ſi fortè adoleſcant, negligenter colunt: Alij non referre putant, quem locum conſerant, & nonnunquã deterrimam agri partem tribuunt vineis, quaſi huic tribuẽda ſtirpi, quæ nihil aliud ferre poſſet: Nonnulli fructum ſolum præſentem vberrimum conſectantur, nec prouident de futuro, Atq; ſic fit, vt querantur, non reſpõdere vineta labori & impenſis, cùm per inſcitiam, vel negligẽtiam perdiderint. Quod ſi diligenter colatur, nihil vtilius conuenire ruſtico, quàm vitem colere, Columella multis argumentis cõtendit.

Vineæ cultura expedita.

THRA. Non repugno vitem fructuoſam eſſe, vbi loca ſunt vineis, & nõ ita frumentis idonea: alioqui exiſtimarem frumenti culturam & expeditiorem, ſimpliciorem, & magis colonum locupletare. MAR. Certè, quod ad expeditã attinet cultu-

culturam & quæstus vbertatem, vineam veteres frumentario agro prætulerunt. Siquidem Columella auctor est, Sisernā scribere, satis ad iugera octo vnum hominem, &, vt maximæ impensæ, tantùm septem iugera non excedere vnius vinitoris operam. De prouentu antè dictum. THRA. Immo hodiè vnus vinitor vix tribus iugeribus sufficere poterit. Sed ne ordinem susceptæ narrationis interrumpam, perge de vitium ἀμπελώνωυ viniferarum cultura differere. MAR. Vinearum ἀμπελώνωυ οἰνοφόρωυ cultura, vti et vitiū genera diuersa, neq; certo numero complecti queāt, quippe, totidem penè genera quot agri. Ab Homero Maroneum, & Pramnium celebratur vinum: Virgilius Rheticis, alij Amineis, Nomentanis, Creticis, Corsicis laudē prębēt. Nos de vulgaribus & vernaculis pauca indicabimus. In Italia iam celebrātur Corsicę, Romanæ, Mamertinę, & Lauremitanę circa Messanā in Sicilia. In Gallia Bellēses, & Aurelianēses vineę. Germania serò vineas colere cœpit: nā Varro suo tempore Gallos & Germanos oleas & vites nōdum habuisse tradit. Sed hoc tempore Rhenus, Necarus, Mœnus, Mosella, & Danubius cum

Vinifera vitis.

Vitium genera.

Germania serò vineas colere cœpit.

S 5 quibus-

quibuslibet alijs regionibus vinearum celebritate certant. THRAS. Video variis modis disponi vineas: aliter in Italia, aliter in Germania, aliter in Gallia, & apud singulas nationes non vbique eodẽ modo. MAR. Maximè. Nã vitẽ quinque modis disponi post Colu. docuit Plinius. Aut enim sparsis per terram palmitibus impunè serpunt vites, aut ꝑ se nullius ope fultæ stant erectæ, aut adminiculo annituntur, ꝙ alij pedamentum, alij ridicam, alii χάρακα vocant, vnde Characatę vites: aut pedatæ, id est, pedamento affixæ simplici iugo, quod canterium appellant, porriguntur, cùm, scilicet, duobus palis trãsuersæ incumbunt, ꝙ iugum & Liuius appellat: aut quadruplici iugo sustinenur, quæ à cauis ædium compluuiis compluuiatæ dicuntur: alij cameratas faciunt, & sic ducunt, vt vmbras præbeãt topiario opere & pergularum instar, quę & topiariæ vites vocantur: alij ad parietes in fastigium subducunt: itẽ iugatæ vites ἐπιζύγμενα, cũ perticis duab. aut plurib. fixis aliæ suꝑ alias alligãtur, in quib. vites coniungunť, & quasi iugum facientes: nonnulli arboribus iungunt, quod in Lombardia vulgare, vt vlmis, salicibus, atq;

Characatæ vites.
Pedatæ vites.
Canteriũ.
Compluuiatæ vites.
Cameratæ vites.
Topiariæ vites.
Iugatæ vites.

atque fraxinis maritentur vites, & felicissimè proueninut:non tamen omnes arbores amat vitis, nam corylum odit, item laurum,raphanum & brassicam:at populum,vlmum,salicem, ficum,oleam admittit. Iugatæ plus aeris recipiunt, & altius fructum ferunt,æqualiusque concoquunt,sed difficilior cultus,atque hæc ita constituuntur, vt arari possint, eoq; vbertatem maiorem consequntur,quod sæpius & minore impensa colantur. Quæ in terram proiectæ,multùm,sed non bonæ notæ, vinum faciunt, vt scribit Columella. THRASYBVL. Agè iam de cultura pauca? MAR. Primùm de solo & pastinatione,pòst de serenda, deque putanda vite dicam. Principio aduertendum præcipuè,non omnem vitem omni loco conuenire,neque idem vinum producere adeò aeris qualitas ad vitem confert:deinde,non omne solum, siquidem viti ponendæ rudem agrum eligendum Columella censet potius,si sit facultas,quàm vbi fuerit seges vel arbustum: nam de vinetis,quæ longo situ exoleuerunt,inter omnes constat pessima esse, si referere velimus, quod solum id radicibus sit impeditum,neque dum virus ami

Arbores amica & inimica viti.

Cultura vitis.

Ager & solū viti colēdæ idoneū.

amiſerit &cariem illā vetuſtatis, quibus hebetata veluti venenis humus torpeat. Quapropter ſylueſtris ager prę cipuè eligendus, qui, etiam ſi frutetis atque arboribus, ſit obſeſſus, facilè extricatur. Si rudis terra deſit, proximum eſt vacuum arboribus aruum. Si nec hoc ſit, rariſsimū arbuſtum, vel oliuetum. Vltima conditio reſtibilis vineæ, vt dixi, vnde ſi neceſſitas cogat, prius, quidquid eſt reſiduę vitis, extirpari debet: deinde totum ſolum ſicco fimo, aut alterius generis recentiſsimo ſtercorari atque ita conuerti, & diligentiſsimè refoſſas omnes radices in ſummum regeri &comburi. Inde humus cōſideranda, ſi ſit facilis & reſoluta modicè: probatur etiam ſoluta glarea calculoſuſque ager, & mobili lapide, ſi tamē hæc pingui glebæ permiſta: nam eadem ieiuna maximè culpantur. Denſa magis Cereri, rariſsima quæque Lyæo. Denſam deprehendas, ſi effoſſam in eundem locum regeſta ſuperet: ſi minus implet foſſam, rara. Silicem viti amicum agricularum tradit cōſenſus, maximè, cui ſuperimpoſitum eſt modicū terreni: quia frigidus & tenax humoris non patitur æſtiuis feruoribus ſitire radices. Quinetiam lapides diſ-

Terra quæ denſa quæ rara.

disponendos Columella præcipit iuxta diuersa latera fossarum, qui tamen quinque librarum pondus non excedant: hos & aquas hyemis, & vapores æstatis propulsare radicibus Virgilius notauit: Aut lapidem bibulum, aut squallentes in fode cōchas. Sic videmus felicissimè vitem alere colles Rhenēses fissilium lapidum, ac nobilissima vina proferre. Atqui lapides in superficie terræ abijciendi: nam æstate adurunt à sole calefacti, & hyeme refrigerant, contrarium ijs, quæ in fundo sunt. Præcipuè montium ima, quæ à verticibus defluentem humum receperunt, vel etiam valles, quæ fluuiorum illuuie & inundationibus concreuerunt aptas vineis existimant. Neque respuenda cretosa terra, etsi per se ipsa creta, qua vtuntur figuli, inimica sit. Ieiunus autem sabulo ager, salsus, atque amarus, siticulosusque viti non conuenit: nigrum tamen & rutilum sabulonē, qui sit humidæ terræ permistus, non improbant quidam. Adde neq; nimis calidum solum nimisque frigidum, neque siccum nimis vel hnmidum, neque rarum supra modum aut densum, quod cœlestes aquas nō sorbeat, conuenire, nam id facilimè perrumpitur

Lapidum in vinea ratio.

pitur, rimasque præbet, quibus ſol ad radices penetret: raram ſupra modum, velut per infundibulum tranſmittentẽ imbres, & ſole ac vento penitus ſiccari: Grauem terram vix vlla cultura vincibilem: leuem vix vlla ſuſtineri: pinguiſsimam luxuria, tenuem ieiunio laborare. Quare opus temperámento inter has inæqualitates, quod in corporibus quoque noſtris deſideratur, quorum bona valetudo calidi & frigidi, humidi & ſicci, denſi & rari certo modo continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra, quæ vineis deſtinatur, pari momento libratum eſſe debere exiſtimatur, ſed in alteram partem tantum propenſius, vt calidior ſit terra quã frigidior, ſiccior quã humidior, rarior quàm denſior, maximè ſi ſuffragetur cœli ſtatus. Quã regionem vineæ ſpectare debeant, vetus eſt diſſenſio: alij ſolis ortum, alij occaſum, alij ſeptentrionem probãt, Vergili⁹ occaſum improbat: Sunt qui præcipuã poſitionem meridianã malint. In vniuerſum videtur optimum, vt frigidis regionibus meridiano ſubijciãtur vineta, tepidis Orienti obuertant, feruentibus locis, vt Aegypto & Numidia, vni ſeptentrioni rectius opponentur. Plinius

Tẽperatura qualitatum.

Quã cœli regionẽ ſpectare debeant vites.

nius vites Aquilonem, palmites meridiem spectare vult. Solo idoneo, & ad cœli spatium conueniente parato, terra diligenter todienda, stercoranda, herbæ & inutiles stirpes euellendæ, amouendæq́; ne reuiuiscant, & vitium semina corrumpant, aut fossorem remorent. THRAS. Antequã ad pastinationem pergas, cuperem audire quo pacto vitis conseratur, & quo potissimum tempore id conueniat, MAR. Prius de tempore, pòst modum conserendi indicabo. Vitis conserit̃ vel autũmno, è Virgilij præcepto. Vere melius, si aut pluuius aut frigidus cœli status est, aut ager pinguis atque campestris & vliginosa planicies: Autumno si sicca, si calida est aeris qualitas, si exilis atque aridus campus, si macer præruptúsue collis: Vernæq́ue positionis dies ferè quadraginta ab Idibus Februarijs vsque in æquinoctium tradit Columella: Et rursus autumnali ab Idib. Octobris in Cal. Decembres. Casſianus apud Constantinum consulit experientia edoctus in locis irriguis autumno potius plantationem faciendam cùm folia defluxerint, & sarmenta post vindemiã ab onere & racemorum grauitate liberata, firmataq́ue nec

De tẽpore conserende vitis.

nec dum à glacie læsa sint: nam tum citius terræ coalescat, natura, videlicet, tunc radices magis enutriente, Inserendi tem-

Inserendi ratio. pus ex Cal. Nouembris in Cal. Iunias Columella traditur extendisse quosdã, quo ad posse custodiri gemmam siue surculũ affirmat, Sed id illi non probari quin magis tepentibus iam diebus post hyemem cùm & gemmam & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod posit aut surculum insitum, aut fissuræ plagã inurere: Permittit tamen festinantibus autumno vitem inserere, quia non dissimilis est eius aeris qualitas vernæ. Deli-

Surculi quales requirendi. genda dies tepida, silensque à ventis. Surculus teres, solidi corporis, nec fungosæ medullæ, crebris gemmis, & breuibus internodijs, calamus non amplius tribus digitis alleuetur æqualiter ex ea parte, qua raditur. Fissura subacto luto linitũ, muscoque inducto ligatur. Notandos surculos, qui ad meridiem steterint, idq; Virgilius notans inquit:

Regio surculorum notanda.

Quin etiam cœli regionem in cortice signant,
Vt quæ quoq; modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit.

Quod & de alijs arboribus dictum, Sationis autem duo genera, nempe viuiradicis,

dicis, hoc eſt, in ſurculo radicem haben- *Sationis vitis genera.*
tis: aut malleoli, id eſt, ſarméti (ſic quid-
quid eſt inutile à vite deputatum appel- *Viuiradix.*
lant) qui quoniam vtrinq; capitulatus
à duro, hoc eſt, adulto vitis ramo, à mal- *Malleolus.*
lei ſimilitudine malleoli nomé accepit, *Reſex.*
reſecem aliqui appellant, & à numero gē
marum modò bigemmem, modò trigem
mem: Qui ſi intortus & ſine calce (ſic craſ
ſiorem extremitatis partem appellant)
arriperetur, ſagitta dicebatur, hoc eſt, ex
trema ſurculi pars, ꝙ ſerendi genus expe-
ditius putatur. Cùm propagandæ vitis
tria genera tradat Columel. vnum, quo
virga edita à matre ſolo committatur, al
terum, quo ipſa mater proſternitur, atq;
in plures palos per ſuas virgas diuiditur,
tertium, quo vitis ſcinditur in duas par-
tes vel tres, ſi diuerſis ordinib. adducen-
da eſt, laudatur & propaginis ratio, cùm
in terram vitis caput immergebatur, ex
quo mergus dicitur, nec prius à matrice *Mergus.*
abſcindebatur, quàm radices egiſſet, licet
hoc interdum procul à terra tentarent
fictilibus vaſculis terra refertis vitis api-
cem intercludentes, vt prorſus mirum
videretur tam procul à ſolo radices age-
re, quemadmodum Plinius perquàm ſe-

Arbuſtum. curum putat. Cùm verò in arbuſto(ita vi
tes arboribus maritatas vocāt vinitores)
Maritatæ ad proximas arbores trahuntur, tradu-
vites. ces nuncupantur: at ſi breuiores palmites
Traduces. ſarmento iungerentur inter ſe, à funium
Funeta. ſimilitudine funeta dicta ſunt. Duo quo-
Palmitum que palmitum genera Veteres annota-
genera. runt, pampinarium, qui è duro exiens in
proximum annum materiam promittit.
Quod ſi ſupra cicatricem ſit, fructuariū
Fructuari' vocant, cuſtos verò eſt nouellus palmes
non longior tribus gemmis, ſi vitis luxu
riarit, proximo anno materiam, hoc eſt,
inutile ſarmentū præbiturus. Vt aūt ad
viuiradices reuertamur, has præſtare ijs,
quę à ſarmento: ꝙ confeſtim augmētum
habeant, vtpote, quæ ſemel radices ege-
rūt. Viuiradices ſolo ſpiſſo & repaſtinato
ſeruntur ſcrobe ternorū pedum: malleo-
lus tenero & ſoluto ſolo. In arido ſolo ne-
que viuiradix, neq; malleolus iuſtò ſerit.
Siccus tractus & calidus autumno ſeri po
ſtulat, frigidus & humidus veris exitu,
pluuio tractu rariores, ſicco denſiores po
Seminariū ni. Seminariū vitis quomodo faciēdum,
vitis. docet Palladius. Sarmenta verò radica-
tionē expectant: ſed & tranſplātatio me-
liorē fructum facit. Et viuiradices quidē
ſecundo

secundo anno aut citius fructũ reddunt. Plantę verò, q̃ sarmẽto seruntur, vix ter tio quartóue anno, quanquàm aliquoties etiã citius. Didymũs apud Constãtinum docet, quo pacto facilè ac citò viuiradices transplantenẽ, nempe, à vigorosa vite hoc est, decennali & deinceps, sarmẽtum quàm longissimum & generosissimũ eligendum ex inferiorib. partibus, hoc est, ad pedalem vsq; altitudinẽ à terra, idque prostratum in scrobem pedali altitudine effossam defodiendũ longitudine tanta, vt quatuor oculos suscipere possit, tot enim terra obruere conuenit, sic tamen, vt post obrutos quatuor oculos, qui adhuc in sũmo supersũt, nõ plures sint q̃ duo, aut tres ad summũ. Quod si longius sit sarmentum, vt ad secundam defossionem sufficiat, duas viuiradices ex vna faciendas, atq; eodem modo defodiendas ac obruendas: viuiradicis vnius nõ oportere duos palos vestire, sed singula semina singulis adminiculis esse cõtribuẽda. Sarmenta aũt pangenda sumere oportet à vitib. quando perfectum fructum reddunt, & quæ frugiferæ multisque oculis præditæ, ac nulla clade affectæ, easq; notare cõuenit, atq; ex his plantas deligere,

De sarmentis & viuiradicibus plantandis

Sarmenta quæ & vnde sumẽda.

non quidem è nouellis vitibus, quæ ſunt infirmæ, ſed quæ in ſummo vigore exiſtunt. Sarmenta non è ſummis, neque ex imis partibus ſumenda, ſed è media vite, ſarmentum rotundum, leue, ſolidum, oculis denſum, nouasq; gemmas plurimas habens. Statim vt ablata plantentur: coaleſcit enim citius terræ recens ſectum. Si dilatione indigeat, ſtatim & ſublata ſarmenta in terram defodito, aut ſoluta aut laxè reuincta. Quod ſi diutius ſeruare oportet, in dolio humorem non habente deponantur, terra ſubſtrata & rurſus iniecta, vt vndiquaq; terra fruantur, doliũ diligenter luto obliniendum, vt neque vento neq; aëre inſpiretur: hoc enim modo ad duos menſes illæſa manere poterunt. Quę aridiora facta, in aquam per diem & noctem coniecta plantato. Duo ſarmenta ſimul pangenda, vt ſi vnum defecerit, aliud ſuperſit: quod ſi vtrunq; adoleuerit, quod debilius tollendum. Non eſſe mixtas aut diuerſæ ſtirpis vites plantandas ſimul, maximè albas nigris non iungendas, ſed ſeparari præcipit Columella. Cauendum, ne ſarmenta ante plãtationem germen emittãt: nec retorſum malleolum ponendum, multis argumentis

Sarmenta quomodo ſeruentur.

Vites mixtas non eſſe plantãdas.

tis idem contendit: Constantinus obliquum plantandum, quod citius obliquum radices agat. Apponendi tres aut quatuor lapides, & mox aggere obruendi, ita vt cum stercore æqualiter conculcentur: nam lapides prohibent, ne terræ nimia amplitudo illabatur, & radices refrigerant, vt suprà dictum. Summæ sarmentorum partes stercore bubulo prçliniendç propter vermiculos. Quod ad lõgitudinem pertinet, si crebras gemmas habeat malleolus, breuior faciendus: si raras, lõgior: attamen nec maior pede, nec minor dodrante, et hic, ne per summa terræ sitiat æstatibus, ille, ne depressus altius cùm adolcuerit, exemptionem difficilem prçbeat. Sed hæc in plano: nam in cliuosis, vbi terra decurrit, potest palmipedalis deponi, vt Columellæ verbis vtar. Scrobes vitis plantandæ non minus quatuor pedum fodiendos Florentinus censet: nã in superficie plantatæ, citius senescunt, cùm propter alimẽti inopiã, tum propter solis feruorem: nam in tantum, hoc est, quatuor pedes, Sol penetrare putat: licet sint, qui trium pedum fossionem sufficere existiment. Scrobes vitium non admodum profundas: arborum profundiores

Sarmenti longitudo.

faciendas Virgilius canit. Quæ autem arboribus maritandę, ſpatio trium cubitorum ab arbore plãtandæ: deinde vbi ꝓbè coaluerint, vt iam idonea ſit arbori vniendæ, id ꝙ è craſsitudine iudicatur, totam proſtratã & defoſſam arbori adiungito pedis ſpatio ab arboris radice, reliquo palmite libero relicto, & oculos relictos vngue adẽptos excæcato, relicto vno tãtùm aut altero, vt id liberius augeſcat. Quod vbi auctum fuerit, ſenſim arbori adiungere oportet, vt in ea conquieſcat. Arboris autẽ ea pars diligenter putetur, &, quidquid circa radicem, auferatur, vt Florentinus teſtatur. Arbores quantum fieri poteſt, in Orientem, & Occidentem extendantur. Arbores ipſas perinde atq; vites circumfodere, ac ſtercorare mediocriter oportet. In bona terra permittendum, vt arbores in ſublime creſcant: in exili verò minimè, ſed excindendæ pedibus octonis, ne omnis terræ vis in ipſas arbores inſumatur. A conſitione omnibus menſibus fodiendum, curandumque, ne herba naſcatur. Præcipuè autem à Calendis Martijs vſque Octobris, trigeſimo quoque die fodere nouellas oportet, herbamq; extirpare, maximè autẽ gramina, quæ,

Cura à conſitione vitis.

De fodiẽdo, paſtinãdo, & ſtercorando.

quæ,nisi manu eligantur,& in summum reijciantur,quantulacunq; parte obruta sunt,reuiuiscunt, & vitiũ semina ita perurunt, vt scabra atq; retorrida efficiant: fossionem autem quò crebrior, hoc plus prodesse. Vbi variari vua cœperit,tertia fossura facienda: & cùm iam maturescit, ante meridiem priusquàm calere incipit, & cùm desierit post meridiem fodito,puluereḿq; excitato: ea res & à sole & nebula vuam defendet. E Virgilij sententia singulis mensibus fodiendæ, herbæq; extirpandæ.Pleriq; totam æstatem fodiẽdam vitem post singulos rores: alij vetant gemmantem fodiendam, decuti enim oculos, satisq́; esse vineam ter anno confodi ab Aequinoctio verno ad Vergiliarum & Canis exortum: Quidam à vindemia ante brumam,& ab Idib.Aprilib. antequàm concipiat:deinde priusquã florere incipiat:itẽ ante feruentes horas diei fodiendas. Alicubi vbi vites pastinarunt non statim obruunt, sed fossas per totam hyemem sinunt: in pluuiosis verò regionibus citius obruunt, occlusis per terram radicibus,& obstructis influxiõis vijs: Et alij quidem profundioré fossam, alij altitudine pedali, perfectas verò

Stercus vitib. idoneū supra fossuram stercorant bubulo, aut ouillo, aut suillo stercore, aut aliorum pecorum. Columbinum calidissimum est, & ad celerem germinationem vitium idoneum, verùm ad vini bonitatem incō modum. *Stercus nō ad truncū.* Stercus non ipsi trunco vitis inijciendum, sed paulò longius ab eo, quò etiã radices longius excurrentes par ticipes fiant, & ne stercus nudis radicibus aceruatim inuectum ipsas adurat. *Fabacearū palearum vsus.* Si ster cus desit, paleæ fabaceæ aliorumq; legu minum id farcire possunt, quæ vitibus etiam contra glaciem prosunt, & reptilib. aduersantur. Vinacea etiam stercus faciunt, eiusque vsum præbent: *Vrinæ efficaces.* Prestantissima est vrina vetus. Anniculas & biennes, atq; deinceps ad quinquennium, mediocriter fodere, & stercorare oportet iuxta proportionem, in terra arenosa præstan tior stercoratio ex ouillo & caprino ster core, terramque hoc modo fodere oportet, vt terra, quæ est supernè in profuudum mittatur, & quæ infernè, seorsim feratur: sic enim quæ sicca est, superna humiditate lætatur, humida & densata superna caliditate laxatur. Cauendum ne in vineis sint cauitates, sed vt æquetur solum. Vbi circumfoderis, & vites primo anno

anno comprehēderint, radices in superficie falce acuta resecandæ: siquidem vitis vndiquàque radices agere solita radicationem in profundum impedit. Vites iam duorum annorum pastinabimus, & circumfodiemus altitudine duorum pedum, latudine trinûm è Socionis sententia. In arboraceis vitibus etiam radices arbores ingredientes excindemus, ne à robustioribus infirmiores opprimātur. Quapropter spacium inter vitis & arboris plantas relinquendum. Multa fosio vbertatis causam prębet. Cauendum ne stirpes fosione lędantur. Item fodere oportet antequàm germen producatur, cùm enim simul cum racemorum generatione & germē nascatur, qui post effusumgermen foderit, multū fructus decutit & perdit per motum, quare citius fodere præstat. Ablaqueatio ab Idibus Octobris inchoanda, vt ante brumam ablaqueatam habeas. Post brumam ablaqueationem circumfodito: ante æquinoctium vernum ablaqueationem adæquato: post Id. Apriles terrā ad vitem aggerato. A estate sæpissimè occato. Post Id. Octobris, vti dictum, priusquam frigus inuadat, vitis ablaqueāda, quod opus *Ablaqueatio.*

adopertas oſtendit æſtiuas radiculas, easque prudēs agricola ferro recidit: quas ſi patiaris conualeſcere, inferiores deficiunt, atque euenit, vt vinea ſumma parte terreni radices agat, quæ & frigore infeſtentur & caloribus. Quare quidquid intra ſeſquipedē, eſt recidendum ita ne matrem lædas. Ablaqueare oportet, omnibus autumnis primo quinquennio, dum vitis adoleſcat, vbi trunculi adoleuerint ferè triennio intermittēdus eſt operis labor. Arbuſto nihil eiuſmodi poteſt aptè finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis iuſta comprehendi. Vites arboresque quò citius ablaqueaueris, erunt valentiores: ſed quæcunque in cliuis poſitæ, ita ablaqueandæ ſunt, vt à ſuperiore ſecundum codicem latiuſculi fiant, ab inferiore puluinuli altiores excitentur, quò plus aquæ limique contineant. Vinea vetus neq; ablaqueanda eſt, ne radices, quas in ſummo habet, inareſcāt neque aranda, ne radices abrumpantur. Bidentibus ſæpe & altè fodito æqualiter & palea & ſtercore, vel palea conſpergito ſolum ante brumam, vel, cùm circum vitem iſtam ablaqueaueris, ſtercorato. Ablaqueationem ſequitur putatio, vt vi

tis ad virgulam vnam reuocetur, eaque recidatur, duabus gemmis iuxta terram relictis: quæ putatio non debet fieri iuxta articulum, ne reformidet oculus, sed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne, si transuersa fuerit, cicatrix superincidentem cœlestem aquam contineat: sed nec ad eam partem, qua est gemma, verùm ad posteriorem declinatur, vt in terram potius deuexa quàm in germẽ delachrymet: nam defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondescere. Putandi Columella duo tempora tradit, veris, & autumni: & frigidis locis vernam cõuenire putationem: apricis, vbi molles hyemes, optimam & maximè naturalem autumnalem putationem, quo tempore diuina quadam lege & æterna fructum cum fronde stirpes deponant. Neque tamen angusta putatione coercenda semina, nisi admodum inualida sint, neq; vtique recidenda, sed primo anno, quo posita, frequentibus fosionibus, omnibusque mensibus, dum frondent, pampinationibus adiuuanda vt robur accipiãt. Putandi tempus Pãphilus apud Constantinum definit à mense Februario aut Martio inchoandum, nempe à 15. Februarij

Putatio.

arij vſque ad vigeſimum Martij: Quoſdã tradit à vindemia vitem à ſarmenti onere alleuandam cenſere, ne velut vere lachrymans alimentum amittat: quanquã autumno putata vere citius germinet, & ſi frigus & pruina incidat aduratur. Quapropter præſtaret frigidis regionibus præſecare & non perfectè putare, hoc eſt conſpicuos oculos & ſarmenta permittere: rurſum autem vere putare neceſſariũ. Plaga fiat ferramentis acutiſsimis vt leuis ſit, ne aqua in vite conſiſtere poſsit, vitem corrumpens, vermesque generans, qui materiam exedant. Plagæ rotundæ fiant: nam ſic celerius cicatricem ducũt. Plinius obliquas vult fieri, vt facilè decidant imbres. Sarmenta lata, vetera, malè nata, contorta præſcindito: nouella & fructuaria, & interdum ſobolem idoneam, ſi ſuperficies parum valebit, ſubmittito, brachiaque conſeruato. Putationem quàm celerrimè perficere oportet. Ab Idibus Decembris ad Idus Ianuarij vitem non tangendam ferro, ſiquidem Columella teſtatur bruma non putandam vineam. Cùm vitis putatur, inter duas gemmas ſecanda: nam ſi iuxta gemmas ſecueris, laborabit. Cicatrix ſemper deor-

deorſum ſpectabit, ita neque aqua, neque ſole lædetur. In agro craſſo plures gemmas, in exili pauciores. Brachium quotannis longum, non tamen totum tollendum. Inchoanda putatio non manè, ſed quando & pruina à ſole diſſoluta eſt, & ſarmenta tepefacta. Malleolorum primi anni incrementa, ne nimium luxurient, neque nimium coerceantur, media ratio tenenda, vt neque ſolotenus malleolum recidamus, nec rurſus in longiorem materiam prouocemus, ſed, annotato ſuperioris anni pollice, ſuper ipſam commiſſuram veteris ſarmenti vnã vel duas gẽmas relinquere oportet, ex quibus germinet. Putationem rurſus ſequitur cura pedandæ vineæ. Et conuenit, teneram vineã non tam vehementi palo aut ridica, ſed modico potius adminiculo quieſcere. Dum nouella eſt vinea, quàm molliſsimè liganda eſt vel vimine ſalicis, vlmi, geniſtæ, iunci, aut vluæ, aut denique ſtraminis. Poſteriora vincula pſtare putant: nam vimen cum inaruit, penetrat, & corticem lædit. Eſt & herba quàm Siculi à vinciendis vitibus ἀμπελοδεσμὸν appellant. Pedamenta, & pali, ac ridicæ, vocantur ſuſtentacula vitium: Plinius optima

De pedãda vineа.

De palis pticis, & vinculis.

Pedamẽta

tima commemorat ſalicis, roboris, oleæ, arundinis, iuniperi, cupreſsi, ſambuci. Alibi idem Caſtanea, inquit, omnibus pedamētis præfertur, cùm ob facilitatē tractatus, tū perdurandi peruicaciam, regerminatione cædua vel ſalice lentior: reliquorū generum ſudes omnibus annis reciduntur. Saluberrima in iugo arundo durat annis quinis. Cùm breues palmites ſarmento iunguntur inter ſe funium modo, funeta dicuntur. Pápinatio & putatio eiuſdem experientiæ eſt. Pāpinationem bis anno vſurpandá, nimirum, vt extrema ſuperfluorum ſurculorum cum pāpinis reſecentur. Verna Plinio in confeſſo eſt ab Idib. Maij intra dies decem vtique antequam florere incipiat (nam circa ſolſtitium & vitis, & triticum duo nobiliſsimi frutices, florent) & eam infra iugum, fieri: de ſequenti varię ſententiæ. Cùm defloruerit aliqui pampinādum putāt, alij ſub ipſa maturitate. Superflua germina adhuc tenera auferéda, vt viti reſpiratio detur. Pampinare autem per medium oportet citra moleſtiam, id notat Virg.

Funeta.

Pāpinatio.

Vitis quādo floreat.

Ac, dum prima nouis adoleſcit frōdibus ætas,
Parcendum teneris, & , dum ſe lætus ad auras
Palmus agit laxis per purū immiſsus habenis,

Ipsa acies falcis nondum tentanda, sed vncis
Carpendæ manibus frondes.

Vineam autem quàm benè putare, tam diligenter pampinare vtile est: nã & materiæ, quæ fructum habent, melius conualescunt, & putatio sequentis anni expeditius, tum etiam vitis minus cicatricosa, fit: quoniam, quod viride & tenerum decerpitur, protinus cõualescit. Sup hæc quoq; melius vuæ maturescunt. Ante dies decem, quàm vinea florere incipit, pãpinatam habeto, quicquid superuacuum, tollito, quod in cacumine aut brachijs enatum: decerpito duntaxat, quæ vuam non habent: cacumina virgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quę meridiẽ aut occidentem spectant, ne perurantur, suo pampino tegito. A recenti vite plus germinum auferendum, vt ne grauetur. Postquã verò feruor solis hebescere incipit, folia auferre oportet, quo omnes racemi à sole concalescant, & percocti maturescant: cùm verò adhuc floret vitis fodi debet. In vitibus recẽs plantatis simul vt germen emiserint, postquam defloruerint superfluum circa germen auferendum leniter & citra violentiã, vt dixm⁹. Vites, quę fructũ putrefaciũt ob foliorũ densi-

denſitatem,triginta diebus antè vindemiam purgare oportet,folijs ex obliquo & à lateribus detractis, quo inſpirantes venti vitem refrigerent. Verùm folia in ſummitate relinquenda ſunt,quæ aduerſus vehementem æſtus feruorem defendant,ſolique vitibus in ſummo incumbenti vmbram obijciant: ſi tamen crebriores imbres in autumno & intumeſcentes valde augeſcant, etiam circa verticẽ folia tollenda ſunt. THRA. Magnã curam vitium narras. MAR. Diligenter vinitorẽ crebrò vineã circumire, perticas erigere, iuga æquare oportet. THRAS.

Vindemia. Vnum addas, maturitatis indicium: nã audio, neque feſtinandum intempeſtiuè, neq; maturitatem prorogari ſine iactura. MAR. Rectè mones. Nam ante maturitatem legentes tenue parumq; durabile vinum reddunt. Et tardantes vitem non ſolùm lædunt vltra tempus geſtantem onus, ſed etiam, ſi grando & glacies oboriatur, iniuriæ expoſitum vinum habẽt. Democritus tradit ſex tantùm dies & non amplius vuam maturam permanere.

Maturitatis indicia. Maturitatis igitur ſigna in vuis non è viſu ſolùm, ſed etiam è guſtu: etſi guſtum fallere Columella cenſet. At ſi

si vinacia,quæ acinis colātur, iam refusca ta,vt non amplius viridia pelluceant,sed propemodum nigrescant,siquidem colorem vinaceis nulla res afferre potest, vuā maturam significat:alij acinos premunt, & siquidem vinaceus exilierit nudus citra omnem carunculæ complexum, maturas ad vindemiam indicant,si verò ꝓsilierit carnem secum trahens, immaturas esse. Alij sic experiuntur:E denso racemo vnum acinum eximunt,& pòst racemum contemplantur, qui si non mutetur, maturitatis indicium esse. Vindemiare oportet Luna in Cācro existente, aut in Leone,aut in Libra, aut Scorpiōe, aut Capricorno, aut Aquario, & eadem sub terra. THR. Num arte aliqua citius maturescunt vuæ? MAR. Plinius tradit aceto acri & vrina vetusta radices madefaciendas,atque eo luto obruendas,ac sæpe fodiendas, si fructum non maturent. THRA. Vuæ quo pacto seruari traduntur? MAR. Vuæ durant aliæ pensili con camerata nodo, aliæ sua tantùm cōtinentur anima ollis fictilib. & insuper dolijs inclusæ stipatæ vinaceis circumsudantibus. Palladius rationem ostendit,qua ser uentur etiam in vite vsq; ad ver. THR. *Vuas seruā di ratio.*

V Sed

Sed amabò,de frugiferarum pomarijtui arborum disciplina sigillatim differere nõ graueris.MAR.Inter arbores frugiferas à vite primum omnium locum sibi uendicat Olea, vt Columella testatur,

Olea. ἐλαῖα ἥμερος Græcè dicta,ex omnib.stirpibus minimã impensam desiderat, cùm vitis cõtrà maximam accuratissimamq; postulet.Et quanquam non cõtinuis annis fructum afferat,sed ferè altero tantũ, eximia tamen eius ratio, quòd leui cultura sustinetur,& cùm se non induit,vix vllam impensam flagitat,&, si quam flagitet,eam copia fructuum cõpensat. Cùm autem oleæ magnus & securus sit prouentus, & in magnum tempus conseruetur, vitęq; plurimis necessitatibus congruat, plurimum huic arbori diligentiæ adhibẽdum. Amat locum neq; depressum neque arduũ,sed cliuos potius,qualis in Italia Sabinorum,&Betica ferè tota,vt Col. scribit,in ijs enim excellẽs solis ardor vẽtorum flatu refrigeratũ,& optimum oleũ ꝓducit,planis locis contrà. nã in oleis cælum,solumq; plurimum referre, Plinius tradit. Aerem calidum & siccum postulat:quare in Lybia, ac Sicilia,& Betica,& Italię quibusdã locis,ꝓsertim Campania felici-

feliciter prouenit. Cæli ſtatum neq; perferuidum, atque gelidum patitur: quare Septentrionali colle æſtuoſis locis, frigidis meridiano gaudet. Exiſtimant vltra miliarium ſexageſimum à mari aut non viuere, aut nõ eſſe feracem. Solum aptiſſimũ, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt: nec minus probabile, vbi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi viuida & lęta eſt, commodè arborem hanc recipit. Creta ex toto repudianda, magis etiam ſcaturiginoſum ſolum, & in quo ſemper vligo conſiſtit, ſicut & ager ſabulo macer, & nuda glarea. Poſſunt tamen in agro frumentario ſeri, vbi vel arbutus ſteterat, aut ilex. Quercui vehementer inimica: nam ſi quercetum in vicino ſit, non ſolùm non feret, ſed fugiet, introrſumque ſe in fundum abijciet: vel excìſa radices noxias olivueto relinquit, quarum virus enecat oleam. Idem de cerro, & eſculo quidam tradunt: nam vbi illæ effoſſæ, oleam, ſi ſeratur, emori. Ad eundem modum ſi lambendo capra contigerit interire Plinius teſtatur. Contrà Oleæ & vitis magna cõcordia, proditumq;, oleam, ſi viti inſerať, vuas ſimul & oliuas ꝓferre,

fructusq; vuolea, id est, ἐλαιοσάφυλος vocatur. Serendarum olearum varia ratio. *Plantariũ olearum.* Nonnulli crassiores ramos arboribus adimunt, & ex ijs quàm recentissimas taleas serra præcidunt, quæ binûm cubitorum proceritatem impleant, de his in rectum constitutas obruunt: Alij soboles cum caudice serunt: Alij residam caudici plantulam decisis falce capitibus & brachijs in truncum redigunt & terræ fossæ circa Arcturi ortum defigunt: culturę seminarium faciunt pleriq;, vel plantariũ, idq; libero cælo terreno modicè valido, sed succoso, solo resoluto, quale est ferè nigræ terræ. Huc ramos nouellos, proceros, nitidos, manubrij crassitudine, feraces, non è trunco sed è brachijs nouisq; ramis enatos arborib. ademptos in taleas recisos ita, vt corticem non lædant, mittunt. Taleæ sesquipedales serra pręciduntur, atque earum plagæ vtraq; parte falce leuantur, & rubrica notantur, vt sit quémadmodũ in arbore steterat ramus, & ita parte ima terram & cacumine cælum spectans deponatur: sic celeriore proficiunt incremento, celerioremq; fructum largiuntur. Nam si inuersa ponatur, difficulter comprehédet, aut sterilis erit. Quare

in

in rectum constitutas adobruunt. Oportet enim talearum capita & imas partes misto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergere, vt putris terra quatuor digitis superueniat. Siquidē aut totam immergi oportebit, aut partem alteram humari, & partem alteram solo supereminere: Non enim quæ prorsus obruuntur, sed quæ duntaxat altera parte extant, rubrica notari desiderant. Didymus depāgendam in terram, vt quatuor digitorum altitudine emineat, deinde scrobem excauandam ad cōmodam imbrium susceptionem. Atque hæc ratio plantandi per ramos Didymo magis probatur. Cùm plantatio fit, locum repurgare oportet ab omni alterius generis frutice, & scrobes sic effodiantur, vt à ventis, sole, ac imbribus terra friabilior reddatur, & plantæ radicem facilius agere queant. Si festinetur, duobus mensibus antè, aut vno saltem, sarmenta & arundinem, &, quæ facilè comburuntur, in scrobibus ad multos dies exuremus. Sint scrobes altitudine trium cubitorum aut circiter: distēt scrobes cubitis quadraginta, quò trunci perflari posint. Primo anno maximè sarriri, postero, & sequentib. an-

nis, cùm iam radiculæ ſeminum conualuerint, raſtris excoli debent. Biennio à putatione abſtinendum. Tertio anno ſingulis binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri conuenit ſeminarium. Quarto anno è duobus ramis infirmior amputandus. Sic excultæ quinquennio habiles ſunt arbuſculæ translationi. Translationi aptior truncus, qui brachij craſſitudinem habet, exiguus ſupra ſcrobem emineat, lætius enim frondet. Antequàm transferatur, rubrica aut alio ſigno notetur ea pars, quæ meridiem ſpectat, vt eodem modo deponatur. Oportet ſolũ ſcrobis prius ſodere bidentibus, ac deinde terram aratro ſubactã immittere, hordeiq́; ſemina ſubſternere. Si in ſcrobibus aqua, ea exhaurienda, deinde ingerẽdi minuti lapides, depoſitisq́; ſeminib. latera ſcrobis circumcidẽda, & aliquid ſtercoris interponẽdum. Poſt ſolſtitium, cùm terra æſtatib. hiat, curandum, ne ſol per rimas ad radices penetret. Ab ęquinoctio autũnali arbores ablaqueãdæ, ita vt ſi in cliuo ſit olea, incilia excitentur, quæ limoſam aquam à codice deducãt. Omnis ſoboles, quæ ex vna ſtirpe nata, quotannis extirpanda. Stercus autumno inijciendum, vt

permi-

permiſtū hyeme radices oleæ calefaciat. Amurca valentib. infundenda. Muſcus ferramento reſecandus, alioqui fructum non feret. Quinetiā plurimis annis inter poſitis putandum oliuetum. Vetus enim prouerb. Qui arat oliuetum, rogare fructum, qui ſtercorat exorare, qui cædat cogere. Putatio autem facienda autumno fructu ablato. In olea interdum vnus ramus reliquis lætior, quem nî reſcideris, tota arbor triſtabitur. Inſeritur etiam olea oleaſtro maximè inter corticem & emplaſtratione, alij in radicibus inſerunt, & vbi comprehenderint, cùm aliqua radice euellunt & transferunt more plantarū. Ex oleis quę craſſo cortice ſunt iuxta corticē inſeruntur. Tempus ſerendi ab ęquinoctio verno, alij vigeſimo ſecūdo Maij, vſq; Cal. Iunij. Maturitatis & legēdę oleę indiciū, quādo maior pars dimidij fruct⁹ nigreſcere incipit, idq; cælo ſereno, quātò maturior bacca, tantò pinguior ſucc⁹. Ex olea duplex fructūs, oleū & Amurca. Oleæ minores ad oleū, maiores ad eſcam parant. Olearum vindemia, ars maior oleum quàm muſta temperandi. Ex eadem oliua differunt ſucci. Primū omniū crudà gratiſsimo ſapore.

Prouerbiū de Olea.

Oleæ inſerēdæ, & maturitatis tempus.

Prima vnda præli laudatiſsima, ac deinde per deminutionem. Quãtò maturior bacca, tãtò pinguior ſuccus, minusq́; gratus. *Olei ætas.* Vetuſtas oleo tędium affert, nõ item vt vino, plurimũq́; ętatis annuę eſt. Oleũ optimum Venafrinum & Licinianum. Inter Iſtriæ & Beticę certamen par. Vicina bonitas ꝓuincijs, excepto Africæ ſolo frugifero. Oleam, quã manu tangere poſſis, è terra aut ſcalis legere oportet poti', quã decutere, auctore Varrone, ꝙ ea, quę vapulauit, inareſcit, nec dat tantum olei quàm manu ſtricta, melior ea, quæ digitis nudis legitur, quàm illa, quæ cum digitalibus. *Lex oliuantium.* Vnde oliuantium lex antiquiſſima, Oleam ne ſtringito, néue verberato. Quæ manu tangi non poterunt, ita quati debent, vt arundine potius quàm pertica feriantur. Augetur oleum ab Arcturi exortu ad decimumſextũ Calend. Octob. pòſt nuclei creſcunt & caro. Olea alia ad cibum eligitur, alia vt eliqueſcat, & corpus nõ ſolũ intus, ſed etiã extrinſecus, vngat. Itaq; dominũ nõ ſolùm ad balneas, ſed & ad gymnaſiũ, & quocunq; ſequit̃, vt ſcribit Varro. De qua fit oleum è terra legẽda, & ſi inquinata, lauãda: Siccari triduo ſatis. Si gelẽt frigora, 4. die premenda.

mēda. Primus quisq; aceruꝰ demittatˋ per ſerias & vaſa olearia ad trapetam, in qua eam terant molæ oleariæ è duro & aſpero lapide. Olea lecta ſi nimis diu fuerit in aceruo, caldore fraceſcit, & oleum fœtidum fit. Oleo conficiundo molæ vtiliores q̄ canalis & ſolea. Molæ quàm facilimam patiuntur adminiſtrationem: quoniam pro magnitudine baccarū vel ſubmitti, vel leuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporem olei vitiat, confringatur. Torcularia præcipuè cellęque oleariæ calidę eſſe debent, quia commodius omnis liquor ſoluitur: Vapore & frigore magis conſtringitur. Cumque calore ſit opus, poſitione cœli & declinatione id procurandum, ita non opus eſt ignibus aut flāmis, quòd fumo & fuligine ſapor olei corrumpitur. Propterea torcular debet, à meridiana parte illuſtrari, ne opus ſit lucernam adhibere prementibus. De legibus oleæ legendæ locandæq; Cato præcipit: de Condituris Oliuarum Columella. Sed longius eſſet hæc omnia commemorare hoc tempore. THRAS. Agè verò, nunc de arboribus pomiferis ſerendis curandiſque aliquid memora: nam earū arborū vulgatior apud nos vſus. MAR.

De malo ac pomo. Pomum μῆλον: Varro dictum putat pomũ quasi ποτικόν, quia potu ac ſiccitatibus indigeat. Sunt, qui poma & nuces ſic diſtinguant, vt pomum ſit quidquid foris eſculentum & intus durum, nuces contrà. Pomum quidẽ generali ſignificatione quęcunque Græcis ὀπώρα dicta complectitur, velut perſica, cotanea, pyra, quod & Iureconſulto placet: hoc tamen loco de pomis & malis vulgari modo loquimur. De malis cotoneis, malisque granatis, de tuberibus, & Zizyphis ſuo loco dicetur. Sunt autem malorum genera varia

Malorum genera. ſpecie figuraúe, ne dicam ſaporibus ſuccisque toties permiſta, vt enumerari vix queant. Olim in precio erant Septiana rotunditate inſignia, item Martiana, Claudiana, Mantiana, Appiaria, ab inuentoribus: Quędam à patria, vt Camerina, & Græcula : Quædam à colore, rubella, ſanguinea, ſerica, aurea: Ex figura orbiculata, ſeptiana : A ſapore, melimela, & mellea : A celeritate miteſcendi, muſtea : Gemella, quòd nunquam ſingula in ſœtu : A mammarum ſimilitudine, orthomaſtica : à conditione caſtrati ſeminis, ſpadonia: A folijs Belgemela : Pannucea, quæ rugis

rugis celeriter marcescunt : pulmonea stolidè tumescentia: Cato addit Quiriana,& conditiua,scantiana: item pusilla, quæ petilia. Alia alijs causis appellata, & suæ quoque regioni quasi peculiaria : Malus Assyria, quæ sola apud Assyrios nascitur, omnibus horis pomifera, alis cadentibus, alijs maturescentibus. In Gallia Capendua princicipatum tenent gratissimi saporis,&in tanta suauitate minimè fugacia, colore cùm maturuerint luteo. Sunt & passipoma Gal is,&, quæ Rabaudica vocant, nobilitate præcipua in Belgica. Germanis præter exotica celebrantur Distelina & Paradisiaca: Imprimis & colore aureo parteque rubente, ac magnitudine,parique saporis gratia commendantur Postellana apud Vbios. Sed de generibus satis. Omnia ferè eandem serendi habent rationem, nisi quòd Persica, limonia, præcocia, cotonea,citria, quæ Dioscoride in malorum genere rereferuntur,diligentiorem disciplinam, vti pòst dicetur,requirunt. Nam & semine proueniunt, & insitione. Seminarij modum Cato describit. Seruntur autem mala Februario vel Martio: si calida & sic-

Malus Assyria.

Carpēdua.

Passipoma.

Rabaudica

Distelina.

Paradisiaca.

Postellana.

De serendis malis.

Seminariū pomorum.

& ficca regio, Octobri ac Nouembri. Feli
cius proueniunt ferè omnium malorum
genera insitione nouellarum arborum
& inoculatione, modo quo supra dixim⁹
circa Martiũ vel Aprilé, vel eo tempore
cũ succ⁹ est in cortice: Et emplastratione
inseri circa solstitium æstiuum, tametsi
sint, qui post æquinoctium vernum non
infeliciter vsurpatam tradant, vt supra
diximus, vbi de emplastratione & insiti
one locuti. Malus vulgo inseritur sylue-
stri malo aut rubo prius trãslato in semi
narium, ac postero anno præciso, vt cir-
citer pedali mensura supra terram extet,
ei surculum quem voles è malo nouel-
lum, vti supra de surculis retulimus, in-
seras. Palladius in pyro, in spino, pru-
no, sorbo, persico, platano, populo, sali-
ce, ác denique in omni genere quo pyrus
inseri posse asseuerat: verùm in tantis lo-
corum diuersitatibus certus omnib. mo-
dus præscribi non potest. Quare nos, quę
vulgari obseruatione, & ex aliorum scri-
ptis hausimus, commemoramus. Sunt,
qui malum veterum more in pyrum syl
uestrem, vel malum cotoneum serant, gi
gniq́ue ex malo pulcherrima quæ vocan
tur melimela, In platanum si seratur, ru-
bicun-

bicunda fieri mala,item in damaſcena ritè inſeruntur mali,quod ſi inſerantur in citrum ſere ſemper fructum ferre Diophanes tradit. Solum amat hæc arbor pingue & lætum,cui humorem non tam rigatio quàm natura ſuppeditat. Montanis locis debet ad meridiem verſa conſtitui. Et frigido ſolo prouenit ſi cœli tepor adiuuerit,nec in aſperis & humectis ſedem recuſat.Macrum & aridum ſolum poma vermiculoſa efficit & caduca, vermes ei⁹ ſuillo ſtercore miſto humanę vrinæ & radicibus affuſo extinguuntur: lotio enim mirum in modum recreatur hæc arbor. Etſi plures ſint vermes circa arborem,æneo ſcalpro ſemel raſi non vltra naſcentur,ſi loca vnde raſi ſunt bubulo ſtercore oblinas.Quidam etiam ſtercus caprinum addunt vrinæ,& vini veteris fecem radicibus affundunt, dulciorē fructum efficientes.Aegrotans malus curatur ſtercore aſinino aqua diluta rigata ad dies ſex.Rigandæ ſole occidente frequentius donec germen erumpat.Plinius tradit aquam lupini decocti circumfuſam pomis prodeſſe.Aiunt arborem,ſi vrina rigetur, rubeſcere fructus. Sunt qui ſub arbore roſas plantent, ſicq́ue rubra

Solũ quod postulet malus arbor.

Aduerſus vermes malorum.

Aegrotantis mali cura.

Quomodo conſerendæ mali.

bra poma promittentia. Pomiferas arbores, ſuprà dixi, per genera ſerere conuenit, Columella præcipiente, ne imbecillæ à valentioribus premantur: quia nõ omnes magnitudine vel viribus pares, impariq́ue temporis ſpacio adoleſcunt. Adde raras diſponendas, vt ſpacium habeant ramos diffundendi : nam ſi ſpiſſè poſueris, nec fructuoſæ erunt niſi interuulſeris : Quare quadraginta aut triginta ſaltem pedes inter ordines relinquendos. Poma ſeminis nigrore maturitatem fatentur. Colliguntur poſt æquinoctium autumnale, vel circiter, pro ut cuiusq́ue generis natura fert, nec ante decimam ſextam lunam cœlo ſereno & pomeridiano. Caduca ſeparanda. Melius decerpuntur quàm decutiantur, ne lædantur caſu altiore. Seruantur tabulatis vel cellariis, loco frigido, feneſtris ſeptẽtrionalibus, quæ ſereno die lucem accipiant patentes. Quare Varro oporothecas ad Aquilonem feneſtras habere voluit, vt eo aere perflentur. Auſtri ſpecularibus arcendi, Aquilonis afflatu detur[illegible]pantur rugis. Stramentis, ſtoreis, paleíſue ſubſtratis, rara componuntur, vt limites parui ſpiritum æqualem recipiant.

Poma quãdo matura iudicẽtur.

Quo pacto ſeruentur poma.

Oporothecarũ inſtitutio.

sant. Nobis pomum à Batauis allatũ, quod in tertium annum durauit, eſtque eius generis in hoc pomario pomum grande à virore nomen retinens. Singulis generibus ſingula loca deſignanda, ne vno clauſa loco diuerſa genera diſcordent & celerius vitientur. Sunt, qui folia nucum ſubſternant, quibus & odori & colori conſulitur. Seruantur & à putrilagine, ſi hordeo aut frumenti aceruis obruantur. Palladius in vaſis fictilibus diligenter clauſis, vel in ciſternam, vel in puteum demitti ſcribit. Apuleius apud Conſtantinum ſingula poma in folia nucis inuolui, reponique iubet. Plures modos licet reperire apud auctores ſeruandorum pomorum. Sunt, qui, vt gelu arceant, madido linteo operiant, quo congelato poma tecta à frigore defendantur. Mala ſic conſtituenda, vt pediculorum pedes deorſum, neque antea, quàm vſui neceſſaria, contingantur. Poma ferunt dorſuarijs iumentis grauia, quia odore offenſa fatiſcunt, vt Lucianus in Aſino teſtatur. Idem de pyris traditur. Remedium aiunt, ſi prius dentur deguſtanda. E pomis vinum factitari prelo & truſatilibus molis ius tortinum exprimen-

mentibus. Deinde secundarium fracibus acre retrimentis in aqua maceratis, ita vt pomea lora dici posit, non parui ad restinguendam sitim rusticorum iuuaméti. Acetum quoque è pomis fit acerbis ac syluestribus, quæ in cumulo per triduum reseruantur, ac deinde mittuntur in cadum, cui fontana aut pluuialis aqua misceetur, & opertum vas per triginta dies sinitur, ac subinde quãtum fuerit aceti sublatum ad vsus, tantundem redditur aquę ad reparationem. Pyrus ἄπιος et ὄχνη proximum locum sibi vendicat, pomariaq; imprimis ornat. Malus diffundit latera, pyrus magis in subrectum cacumine & lateribus germinat. Solo læto ac humido pyrus gaudet. Nascitur & semine originem suam natura refouente, sed cuius æternitati nulla tarditas potest adferre fastidium, sed homini longa est expectatio, cùm serò admodum proueniant, & à generis nobilitate desciscant. Melius igitur radicatæ syluestrium plantæ scrobibus benè subactis seruntur Nouembri mense, vt cùm prehenderint, inserant. Seritur & plantis bimis trimi sue radicatis, ac scrobibus deponitur. Traditur, crebris fosionibus & frequenti humore pro ficere

Vinum è pomis & acetum.

Ius tortinũ sicut vinũ tortinũ Catoni.

Pomea lora

De Pyro.

Pyri serẽdæ plãtatãdæque ratio.

fiant, vt nulla floris iactura fiat. Multum proderit, si interiecto anno qualelibet adiungatur letamen. Bubulum spissa & grauia poma creare fertur: Aliqui cinerem miscent, cõmendandi saporis gratia. Plantantur & viuiradicibus non solum, sed & stolonibus illarum auulsis. Si viuiradices plantaturus, hæ sint triẽnes, aut ad minus biennes. Quidam etiã trunci generosissimas scytalas faciunt, easq; plantant sicut oleas. Tẽpus inserendi maximè Martius & Aprilis, Plinius etiam florentem inseri tradit, quod & ipsi experti sumus. Inseritur autem cotoneo, amygdalæ, terebintho, punicę, malo, moro. Si moro inseratur, rubra pyra creabit, Virgilius fraxino inseri docet. Immo omni generi inseritur. Surculus, cui insevitur, anniculus sit, & prius, quàm figatur, folijs & omni tenera parte priuatis. Quod si dulcem façere velis, & vberiorẽ fructum ferre, truncum ad ipsam terrã perforabis, & cuneum ex quercu aut fago adiges, atque ita obrues. Si verò ægrotet dum floret, curabis vini veteris fecẽ radicibus affundere atque rigare ad dies quindecim, atque hac opera, etiam si non ægrotet, dulciorem fructum feret. A ver

mibus non læditur, ſi dum plantatur fel le bubulo illinatur. Languentis pyri ablaqueatæ radicem terebrandam, & ex quercu vel prunis cuneum inſigiendum monſtrat Palladius. Si lapidoſa ſint pyra à radicibus terram leuabis, ac lapides ſecernes, atque nouam terram cribratam infundas. Spatia inter pyros triginta pedes aut paulò pauciora relinquēda, inter pomos plura, vt dictum. Pyrorum genera exequi ſuperuacuum, cùm in excolendis nulla diſcrepantia. Cruſtumia ex parte rubentia celebrantur Columellæ generoſiſsima, ac ſapore gratiſsimo: Falerna his proxima, largo ſucco abundantia, ocyſsima & odoratiſsima ſuperba Plinio laudata: Lactea vocantur quædam. Auctores ſuos nobilitauere Decuminiana, & ex his tracta origine Pſeudodecuminiana, Dolobellana longiſsimi pediculi, Pomponiana cognomine mammoſa, Liceriana, Siueriana, &, quæ ex ijs nata ſunt, Tyranniana petioli longitudine diſtantia, Fauoniana rubra paulò ſuperbis maiora, Lateriana, Anitiana, autumnalia acidulo ſapore iucunda, et quæ Tiberio maximè placuere, Tiberiana: Sunt &, quæ hodie Auguſta vocantur, quòd

Pyrorum genera.

eo

eo mense marurescant etiam Plinio non neglecta, gratissimi saporis atq; coloris. Patriæ nomen habent serissima omnium Amerina, Picentina, Numãtina, Alexandrina, Numidiana, Græcula, & in ijs Tarentina, Signina, quæ alij à colore testacea appellant, sicut onychina, purpurea: Ab odore myrapia, nardina, laurea: A tẽpore Augusta, Brumalia, hordearia, siliginea à comitatu frugis: à collo ampulacea & Coriolana, & brutę gentilitatis Cucurbitana acidula succo: à melle mulsa: Item Regia, quę quasi sessilia sunt: Volema à Catone prædicata & Virgilio. Macrobius recenset Bolemia, Cerilia, calculosa, loliana, lauinia, Milesia, myrtea, orbiculana, preciana, rubilia, Tulliana, Titianaq;. Serotina ad hyemem vsq; in parente pendent. Gelu maturescentia pyra sunt quę vocantur Libralia. Quotidie nouis insitionum cõiugijs sic variantur, vt singula persequi difficile. Hodie Gallis celebrantur Bonchristiana, non sapore solum, sed & perennitate commendabilia è Campania allata: proxima Mariana, vel Diuæ Mariæ pyra: adde muscata, Martiniana, hybernalia. Seruari varijs modis tradunt, alij pice illitis surculis *Seruandorum pyrorum ratio.*

suspensa seruant: alij in sapo & passo, vel dulci vino mersa, vel operculato vase: alij in arena, alij in floccis, alij inter frumēta obruta, aut in paleis seruant: Quidam asserunt nullum pomi genus, quod non possit melle seruari. E pyris, sicut & è pomis, vinum atq; acetum fieri ostēdit Palladius, prælo aut pondere expresso succo: & liquamentum è pyris ad ieiunia fæminarum, quod Castimoniale dicitur. Pomis pyrisq; succedunt Cotonea vel Cydonia vtriq; generi communia. Hoc pomum primus Cato nominauit Cotoneum, Græci Cydonium κυδώνιον, à Cydone oppido, vnde primùm aduecta, nomē duxerunt, Itali mele cotogne, Germani Quweden/ Galli vn coignier: à colore Græcis χρυσομῆλα, Maroni aurea mala dicta: Item struthia, quæ, etsi paululum differant, tamen in eo genere comprehendun tur: Nam Columella tria genera commemorat Cydoniorum, struthia, Chrysomela, & mustea, quæ omnia tam ad salubritatem, quàm ad voluptatē conferant. Plantantur ad eum modum, quo pyra, & cerasus: aliqui Martio, alij Februario plātas radicatas in pastinato solo sic tenuisse affirmātur, vt sequentis anni fruge potiti

Vinum, acetum, & liquamenta è pyris.

Castimoniale.

Cotonea malus.

Cydonia.

Chrysomela.

tici sunt. Locis frigidis etiam & humidis planis & decliuibus gaudent: Siccis & calidis Octobri ponantur. Si in tepido statuantur, rigatione illis succurendum. Se runt nonnulli cacuminibus & talea, sed rarior in vtroque prouentus: Stolone statim degenerat. Inseruntur melius in trũ co quã cortice mense Februario aut Martio. Recipiunt in surculos propè omnis generis, punici, sorbi, omnium malorum & meliora producunt. Ita ponendæ sunt largæ arbores cotonei, ne alteram quatiente vento stillicidium tangat alterius. Dum minor, vel quando ponitur, iuuetur stercore, maior cinere. Rigandæ sunt quoties cælestis negat̃ infusio, & circumfodiendę locis calidis Octobri mẽse, aut Nouembri: frigidis verò Februario aut Martio. Nisi enim circumfodiantur assi duè, aut steriles fiunt, aut eorum poma degenerant: Collucandæ quoque, & à vitiosis omnibus liberandæ. Si arbor est ægra, amurca aquæ æqualiter mista radici bus debet affundi, vt Didymus apud Cõ stantinum docet: aut calx viua cum creta temperata, vel resina locularis pici liquidę mista trunco arboris allini. Legan tur sereno cælo sine macula integraq;, &

Cotonea quomodo legenda, & seruanda.

quàm maturissima decrescente luna. Seruantur inter binas tegulas, si luto omni ex parte claudantur: Alij siccis locis reponunt excluso vento, alij paleis & frumento, nõnulli melle, item vino, vinũq; odoratius redditur. Palladius plures modos refert. Democritus negat seruãda cydonia, vbi alij pomacei fructus reconditi sunt, quòd odore vicinos corrũpant. Fit vinum è cotoneis contusis & expressis, addito paululum mellis, & oleum quoque: Nostrates preciosum ex his liquamẽtum faciunt, & quam carnem vocant cydoniorum diuturna coctione densata, & saccaro, vino, atq; aromatib. condita. Pergam

Mespilus.

de Mespilo tibi referre, quam μέσπιλον, Itali nespilo, Germani Mespelen/Galli messier on nefflier vocant: Hæc arbor inter pyrorum & pomorum quoque genera refertur. Seritur eo modo, quo Cotonea. Locis calidis gaudet, sed irriguis, tametsi frigidis etiam prouenit. Non infeliciter in quercetis & syluis prouenire comperimus: Nam querceta vidimus, in quibus densissima mespilorum sylua annuam pecuniæ pensionem non pœnitendam reddere dicebatur. Serendam tradunt taleis mẽse Martio, vel Nouembri,

solo stercorato & subacto, ita vt vtrunq; caput taleæ stercus obducat. Seritur etiã semine, sed in longæuiorem speratur ætatem. Adhæc seritur & in rubo optimè, atq; in pyro, ac malo. Leguntur mespila nondum mitia, quæ seruare velis. Et in ipsa arbore diu in multam hyemẽ durãt. Et posca & sapa cõduntur. Catonis ætate nondum Italiæ nota. Plinius & alij quidam meminerunt, incertumq́; an mespilum cũ sorbo confuderint Veteres. Tria genera Plin. tradit, primum ternis intus osiculis, vnde tricoccum quidam appellant. Nostrates duo genera obseruant, vnum, quod rarioribus horret spinis, in nemoribus & dumetis passim nascens, acerbum prius quàm per hyemem & frigora molliatur: alterum sine spinis grandi pomo, quod videtur cultu & insitione mansuefactum. Syluestrium ligno & ad trochlearum radios, & ad venabula vtimur. Surculi flagellis aurigarum vsurpantur. *Mespilum cum sorbo quidam cõfundunt.*

Mespilo propter vicinitatẽ fruct⁹ sorbus cõiungenda, arbor procera, fructu vel orbiculato, vel ouato, vnde Græcis ὄυα, ὑ, vt Theophrast. testatur: et ὄα et ὄια, fruct⁹ ὗον, Itali Latinũ retinent nomen, Germanis sporeffelbaum/ Gallis cormie & cormier. *Sorbus.*

 Fructus

Fructus vuæ modò aceruatus ꝓducitur, ita vt fani speciem gerat. Syluaticę quàm vrbanæ fructus præstantior: frigidos quærit tractus, etsi in feruentia loca inciderit, sterilescere aiunt. Aculeos non habet, vt mespilus. Nascitur semine, radice, & auulsione, solo frigido & humido, mõtibus viuax. Seritur in Februario, & Martio frigidis locis, calidis Octobri, aut Nouembri. Inseritur in se, & in cotoneo, & spina alba, vel trunco, vel cortice. THR. Punicas miror te hîc alere posse: de huius cultura nobis edisseras quæso. MAR. Inter exoticas punica præcipua, hinc dicta opinor, quòd Carthagine, atque in Africa laudatissima arbor, vt vides, non procera, folio angusto nitidiq́ue viroris, flore puniceo oblõgo, calathi effigie, pomo, qnod corio & membrana tegitur, numerosis intus acinorum granis, vnde Granatũ dicitur, Græcè ῥοὰ vel ῥοιὰ tã arbor quã fructus, ῥοὰ γλυκεῖα καὶ οἰνώδης, malum punicum dulce & vinosum, Italis mele grano, Gal. pomnes de granade & mygrenes, Germa. Granatapfel/ Hispanis granados. Sola hæc arbor, vt ficus & vitis, caudice fisso non emoritur. Aculeos gerit in ramis, vt paliurus. Locum, cælumq́ue amat

Punica.

Granatum pomũ quare dicatur.

amat calidum, ac minimè aquosum: Quibusdam locis apricis in dumetis spõte nascitur. Seritur vere, stercore suillo & humana vrina radices rigantur. In se seritur & alijs arboribus, item plantis de matris radice diuulsis. Et licet multis generibus pangatur, melius tamen eius ramus cubitalis incisus manubrij crassitudine in capite vtroq; acuta falce leuigatꝰ scrobi veluti obliquus immergitur, prius suillo stercore oblinatur & summum & imum. Seritur & alio modo, Nempe truncus eligitur fructuosus, qui in terrã vsque deduci queat, & ipsum, vt reliquas arbores, per insoliationem sub corticem inserunt, & similiter vinculis muniũt: deinde in terrã depangunt nõ attingẽtes insitam partem, sed inferiorem, & amurca perfundunt atque oblinunt, vinculisque constringunt, ne recurrat, donec enascatur surculus. Myrto delectari Democritus tradit, & radices etiam si aliquanto distent interuallo, tamen mutuo complexu exhilarari. Sine nucleis nasci, si, vt in vite, medulla dempta surculus obruatur, & dum comprehendit amputetur, quod emergit. Acinos granatis totidem numero Africanus prodit singulos, *Granatis omnib. idẽ numerus acinorũm.*

 etiamsi

Granatis omnibus idē muner' acinorum.

Seruandi ratio.

etiam si variet magnitudo. Basilius in Hexam. scribit ex amaris dulces reddi si ad radicem truncus perforetur impacto piceo cuneo pingui, hac enim ratione transmutari succi malignitaté. Longo tempore custodiuntur, si in feruentem aquam intingantur, & protinus erepta in arena sicca componantur, aut tritrci cumulo in vmbra, dum rugas cõtraxerint, recõdantur, aut paleis tactu inuicem separata. Alij tradunt seruari vt cotonea, gypso illita aut creta: Nam loco frigido seruãtur incorrupta. Malicorium, putamen mali punici dicitur. Florem punici mali satiuum Dioscorides κύτινον appellat, syluestrem verò βαλαύστιον. THRAS. Audio et peregrinam Cytream miris artibus hisce regionibus coli. MAR. Citrea, quæ & medica, & Persica, & Asyria dicitur, quòd primùm è Perside, & Medis translata: alij ab Hercule de Lybia in Græciam aduectam, vnde Varro Lybicam citrum vocat Eius poma Græcis μηδικὰ μῆλα, ἢ κεδρόμηλα, Medica mala et Cedromela, Italis citroni, Germanis Citrenaffel/ Pomeranceen, Gallis citron. Eius pomum citreum, & Hipericum atque aureum malum, item nuptiale Iouis & Iunonis pomũ appella-

Malicoriū.

Citrea.

Medica.

Persica.

Lybica citrus.

pellatur. Quæ auri colore relucent, Arãgia vulgo vocantur. Quæ è viridi in luteum languefcũt citreola, vel citrula. Quæ denique ouata fpecie turbinãtur, fi luteo colore virent citrãgula, priuatim citrea vocantur : Si herbaceo colore virent Limones, Si præ grandia more melonũ orbiculata turgẽt, ponceria vulgò appellant, quafi cerea vel citrea poma. Omnia ferè vernacula fpecierũ nomina à citro deflexa reperiunt̃, vt notat Ruel. Arbor hęc omnib. horis pomifera, alijs cadentib. alijs maturafcentib. alijs fubnafcẽtib. malis orbẽ quendã fęcunditatis fubminiftrãte natura: quales arbores in Alcinoi horto depingit Hom. Odiff. H. Folio eft lauri inter curfantib. fpinis, pomi effigies caperata rugis aure' color, grat' odor, amara intus pyri grana. Pomũ inimicũ venenis. Seri hãc arborẽ Pallad. tradit 4. modis, femine, talea, ramo, claua. Si granis ferat̃, terrã in duos pedes fodies, cinerẽ mifcebis, breues areas facies, vt vtrinque per canales aqua difcurrat. In his areis palmarem fcrobem manibus aperies, & tria grana deorfum verfo cacumine iuncta conftitues, & obruta quotidie rigabis: Natis feminibus femꝑ proxima herba runcet̃. Citi' ꝓcedit fi be-

Arangia. *Citreola* *Citrula.* *Citrãgula* *Citrea.* *Limones.* *Ponceria.* *Cytrea mali ferenda ratio.*

ſi beneficio aquæ tepentis vtaris: Alij affirmant ſemen extractum tempore verno in ſulcis diligenter ſubactis rigãdum quarto aut quinto die, cumq́ue vegeta fuerit transferri iterum verno tempore ad molle, vdumq́ue ſolum. Gaudet abundanti humori. Si ramum velis ponere, nõ amplius ſeſquipede debes immergere, ne putreſcat. Talea, & claua ſeri commodius Palladius exiſtimat, modumq́ue deſcribit. Si quis nutrire velit hanc arborem, loca contra Aquilonem muniat & Auſtro atque ſoli exponat: hybernis menſibus tegetibus aut ſportulis. Quare quidam huius culturę aut genio indulgentiores, fornices ad ſolem ſpectantes concameratos diſponunt, atque inibi prope parietem conſerunt, fornicesq́ue æſtate apertos ſole ſinunt illuſtrari eiuſque tepore foueri: Appetente hyeme ſtramine tegunt, aut ſtorijs maximè cucurbitarũ ſarmentis. Gaudent hæ arbores aſsidua foſsione. Inſeruntur menſe Aprili calidis locis, frigidis Maio, non ſub cortice ſed fiſſo trunco circa ipſas radices. Inſeruntur & pyro ac moro: Sed inſiti ſurculi qualo muniendi aut fictili vaſculo. Dulces gigni, ſi ſemina per triduũ aqua

mul

mulsa macerentur, vel ouillo lacte, quod
præstat. Liganda sunt, quæ seruantur no
cte luna latente, cumque ramis foliatis
carpenda. Vbi fructus prægrauat, detra
here poma conuenit, & pauca relinque-
re, quæ altilia, vegetioraque reddentur.
Nunc etiam in Gallia, & Germania, ali-
tur, & cadis terra plenis mergitur, apri-
cisq; locis exponitur soli, frigoribus sub
tecta refertur. Vidimus in Germania qui
vaporaria huic culturæ adornarant ab-
iegnis tabulatis sic constructa, quę hyber
no tempore hortum cingerent atque for
naculis calefacientes, ęstate tabulatis sub
motis solis tepore fouerent. Si prius, quã
augescunt, in vas fictile aut nitrum im-
ponantur, augescunt ad vasis formam, vt
in vuis fieri videmus. Quinetiam figu-
ram hominis & animantium induendi
Africano auctore. Opus est autem vasis
respirationẽ relinquere. Sed, ne exoticis
te diutius detineam, Vernaculæ poti-
us nobis considerandæ arbores : In-
ter quas est Morus Latinis dicta arbor, *Morus.*
Græcis μορέα, ἡ, συκόμορος fructus συκάμι
νον, Latinis morum, Italis moro. Arbor fru
ctus more Germanis Mulbern, Gallis
meure, sapientissima hæc arbor appella-
ta, quòd

vlmo, sed hoc religio fulguris prohibere dicebat. Amica viti. Aeschylus de Hectore loqués, vir, inqt, ille moris erat maturior. Fit è moris nobile medicamétum stomaticũ aut arteticum: Mora in vitreo vase diutissimè seruari aiunt. Folijs bõbyces aluntur vnde plurib. vberrimns q̃stus vtq; propter foliorum magis, q̃ fructuum vsum plerisq; locis in precio habeať arbor. THRA. Quænã illa arbor sanguineo fructu instar cerasi? MAR. Cornus, Græcè Crania κρανία, Itali carneolos vocant, Germanis Cornelbaũ/ fructus Welsche kirsen, Gallis cornier, arbor nõ vltra cubitorum. 12. altitudinem crescere creditur caudice non quidem crasso ita sed solido vt cornibus spissitate non dissimilis, folio Amygdalæ sed pinguiore, flore & fructu oleæ, dulci, pluribus cornis vno pediculo dependentibus, primò candidulis pòst rubicundis & esculentis. Maturis succus est cruentus. Montes & valles diligit tamque humidis quã siccis delectatur. Auulsione prouenit & semine: Ad aluearia seri nõ conuenit: nã flore eius degustato aluo concitæ apes moriuntur. THRASYBVL. Quænam in ꝓpinquo sita arbor. MAR. Zizyphus est,

Cornus.

Zizyphus.

est Nomenclatura, Græcis ζίζυφα, καὶ ζίζυφα, & σηρικά, Vulgo officinis iuiubæ, Italis Giuggiole, Gallis Iuiubæ, Germanis Burstbyrle. Et ipsa baccis corni similia poma gignit, flore oleæ sed magis odorato: Columella duplex eius arboris genus commemorat, rutila Zizypha, & candida. Zizypha grano seruntur, Locis calidis Aprili, frigidis verò Maio, vel Iunio panguntur ossibus & stipite, planta crescit tardè. Si plantam ponis Martio in terra molli: Sin ossibus in scrobe palmari ita vt terna grana cacuminibus inuersis constituantut. Terram amat non minus lætam sed proximam tenui, loca calida. Hyeme prodest lapidum cumulum circa codicem aggerari vt Pallad. testatur. In proximo

Pistacea. pistacea sunt, Græce πιστάκια, Italicè Pastinachi Germanicè Welsche pimpernus, Gallis Pistaches, folio angusto comantur & subruffo, è surculis dependent pistacea pineæ nucis similitudine. Creditur, vtriusque sexus esse hoc genus, atque ob id geminas velut matrimonio coniungi: Et marem, cui sub corio velut osseo longiores videntur latere testiculi. Inseritur Calend. Aprilibus, & sui generis arboribus, &

bus,& terebinthi, atq; etiam amygdalæ. Serunt & pistacea autumno mense Octobri sobole,& nucibus suis,vt Palladius testatur. Amat locum calidum & humidum,gaudetque rigatione. THRASY. Quia superius memini te dixisse, è plantis & arboribus quędam semine,quędam insitione produci: & quoniam insitione iam pleraque seri audiuimus, cuperem de reliquarum arborum colendarum ratione, quæ vt plurimum semine proueniunt, tibi differenti auscultare. MAR. Rectè quidem meministi. Etsi enim insitione proueniant melius, tamen sunt quædam,quæ semine felicius,& frequentius, & vix aliter proueniant. Et licet è supradictis aliqua semine coalescant, vt mespilus,cornus,& aliæ quædam,tamen aliquoties degenerant, aut serius proueniunt: Id quod Virgilius monuit:

Quæ semine plurimũ

Semine quædã non feliciter ac tardius proueniunt.

Nam quæ seminibus iactis se sustulit arbos,
Tarda venit seram factura nepotib. vmbram,
Pomaq; degenerant succos oblita priores.

Insita autem restituuntur. Nonnulla quoquo modo seruntur non degenerant, vt Laurus, palmus, cupressus, Persica, Armeniaca, pruna, damascena, Pistacea, Palma, Abies, Cerasus. Et quia non

omnes eandem curam admittunt, de prę cipuis sigillatim dicem⁹. E semine enim natura docuit, vt diximus suprà, raptim eo deuorato auium & alui tepore madido atque in arborum rimis abiecto. Laurus Græcè δαφνίς, reliquis plerisq; linguis nomenclaturam retinet Latiná, fructus δαφνίδες, Latinè Lauri baccæ, Ital. bacche de lauro, Germanicè Lorberen/ arbor gratissima domibus, ianitrix Cæsarum, Pōtificumq́;, quę sola & domos exornat, & ante limina excubat. Duo eius genera Cato tradit Delphicam, & Cypriam. Delphica æquali colore viridior maximis baccis atque è viridi rubentibus: hac victores Delphicos coronari. Cypria folio breuiori nigro per margines imbricato, hanc aliqui syluestrē volunt, vt Plin. scribit: perpetua frōdet coma, fert vuam tam fæcunda quàm sterilis, latere germē citat, quapropter citò senescit, & cariem sentit, frigidos tractus, vt quæ calida sit, aspernatur, pluribus modis seritur: nam & baccæ Aquilōe siccatæ expansæq́; raræ leguntur, ne aceruo coalescant: Posteà vrina madefactę in sulco repastinato palmi altitudine vicinæ ferè aceruatim ponuntur mense Martio. Seruntur & auulsione

Laurus.

sione, atq; propagine, si quis sublatis surculis serat. Crebras deponere lauros non plus nouenis pedib. distantes præcipiũt: sed facilè degenerant. Sunt, qui putẽt inseri posse mutuo, itéq; sorbo, & fraxino. Baccas legendas circa Calendas Decembres: Serendas Idibus Martijs tradunt, Viuiradices transferendas Octobri. E semine feruntur maximè nuces, &, quæ duro ambitu lignosum putamen habent: Græcè ἀκρόδρυα vocantur, Etsi Caius Iureconsultus ἀκρόδρυα pro omni arborum fructu vsurpari respondit. Inter nuces primam dignitatem obtinent, quę Thasiæ vocantur & amygdalæ, Græcis quoque ἀμύγδαλαι, Italis mandorle, Germanis Mandelen/ Gallis amandes. Seruntur Februario. Gaudent puro calidoque solo: In pingui & humido sterilescunt. Serendas maximè falcatas & è nouellis. Panguntur & auulso ramo, viuiradice, & semine. Nuces, quæ seri debent, pridie liquido fimo macerentur, alij aqua mulsa madefaciunt, in eaque noctem solùm permittunt, ne germẽ extinguat mellis mordacitas: sic meliores fieri succi, & celerius nasci tradit Columella. Cacumina & partem acutiorem in ter-

Nuces.

ἀκρόδρυα

Thasiæ.

Amygdalæ.

rā verti, quia inde radices agit, figuntur, sic vt lignosior pars sursum, acies lateris Aquilonem spectet. Ternas semine seren das trianguli ratione inter se palmo distantes denis diebus adaquandas, donec grādescant. Seruntur & surculo è medio arbore desumpto. Inseritur amygdalus non iuxta summitatem ipsius trunci, sed iuxta medium ex ramis excurrentib. autumno finito. Hæc arbor præcoci partu germinat & prima omnium florem, nempe Ianuario, aut Februario, profert. Virgilius fertilitatis frumenti præsagiū esse canit:

Cùm se nux plurima syluis
Induit in florem, & ramos curuabit olentes,
Si superant fœtus, pariter frumēta sequentur.

Ex amaris, quę tamen salubriores, dulces fient, si circumfosso stipite 4. digitis à radice cauernula imprimatur, per quā noxium desudet humorem, vel si circum radices apertas vrina vel suillū stercus diffundatur: Aut si ad radicem trunci cuneus piceus pinguis immittatur, hac ratiōe succi amaritudinem dulcescere Basilius tradit Hexam. Cæterùm nihil æquè degenerat. Ideoq; aut plātam sæpius transferri, aut adultam inseri iubent. Iuglan-

Iuglandes.

des

des Grecè κάρυα βασιλικά, Italis nocy, Gal lis noix, Germa. Groiße nuß: serũtur por rectæ commissuris iacentibus, vt Plinius tradit, Calendis Martijs vel circiter. Existimant quidam, eo modo, quo amygdalæ & auulsione, & viuiradice prouenire. Citò adolescit: amat loca sicca & frigida potius quàm calida. Nux, quam positur⁹ melius adolescet, si vrina pueri impubis quinq; diebus maceraueris: Lætius, si sæpius transferatur. Optimè prouenire creditur nux à cornice, vel auibus posita. Si terebra arborem traijcias, & foramini parem vlmeum adigas cuneũ, nodosam duritiam exuet nux. Fructum nõ amittere, si verbascum, vel coccinium è sterquilinio pannũ amuleti vice suspendas. TH. Quî fit, vt foras & in ambitu extra pomarium, & non inter alias pomarij arbores collocaueris iuglandes? MAR. Quia & vmbra eius arboris patula & insalubris, ac stillicidio nocens, pinguedinemq; ad se trahit. Cùm enim crassæ sint & amplæ arbores, vt vides, adeò vt binis ternísue vlmis vix complecti queant aliquæ, plurimum spatij occupant, alijsq; arborib. succum detrahunt, quibusdam etiam pertinax cum ea dissidium. Ideò ad pomarij

latera veluti columnas applantauimus, vtque reliquas arbores à vento tẽpeſtuoſo obiectu ſuo defendant. Nucum generi & corylus annumeratur, è qua auellana, quæ Græcè λεπτοκάρυα et κάρυον ponticum dicitur, Italicè nociuole & nocelle, German. Haſelnuß/Gallis noyſette. quo amygdalus modo, & tẽpore deponitur. Gaudet argilloſis & vligino ſis locis ac montib. hyemis patiẽns. Has in Aſiam, Græciamq; à Ponto veniſſe: vnde Pôticæ & Heracleoticę ac Leptocarya dicũtur à Gręcis, noſtris Pręneſtinæ. In nucum genere Caſtanea quoq; refertur, etſi glandium generi accommodatior, vnde Iouis glans, et nux vocatur, Græcis κάσανα, σαρδιάναι βάλανα, διὸς βάλανοι, ἄλοπινα, Italis Caſtagne, Germanis Caſtanien/Gal. Caſtagnes. Mõtium & frigoris amica, aquas odit, puram & reſolutam terram deſiderat. Sabulonem humidum nõ reſpuit: In opaco & Septẽtrionali cliuo lętatur, ſpiſſum & rubricoſum ſolum odit. Seritur & ſemine, & viuiradice. Syluæ melius nucibus, quàm viuiradicibus inſtituuntur: Alioqui poſterior modus tutior, quòd bima fructum reddat. Pangitur ab ęquinoctio non ſolùm ſtolone & ſurculis, ſed auul-

Corylus.

Caſtanea.

auulſione etiam ac viuiradice,ſicut olea. Caſtaneæ,quę ſulcis deſtinantur,eligendæ grandes & maturæ: q̃,ſi recentes ſint, ſatę melius reſpondent.Seruntur,non vt amygdalæ & nuces, ſed acuminata parte ſurſum ſpectãté,interuallo pedali:Seminatur ſulco dodrantali. Nucibus, vt dictum, potius quàm radicibus plantaria cędua complentur, ceditúrque in pedamenta intra ſeptennium. Columella ſcribit Caſtaneam ſtabiliendis vineis habilem in repaſtinato poſitam celeriter emicare, & poſt quinquennium cæſam more ſalicti recreari, atque in palum formatam in alteram cæſionem perennare, vt infrà de ſyluis dicetur. Inſigi quoque caſtaneã iuglandi,fago& robori volunt. Felicius creſcere binas quaſi coniugatas compertũ. Pinꝰ, πίτυς,Italis pino,Germanis Bartzbaum/ Gallis pin: Eius plantatio non diſsimilis amygdali: Nã & ſtrobyli,id eſt,pineæ nuces,ſicut amygdalæ plantantur. Leguntur autem Iunio,antè quàm Eteſiæ ſpirent, & grana excidant calyce ſiue tegmine rupto. Tempus ſationis Octobrem & Nouembrem Palladius tradit.Hęc arbor prodeſſe credit omnib. quæ ſub ea ſeruntur, Quæ autem picea *Pinus.* *Strobylus.* *Picea.*

 Lati-

Latine, ea Græcis πεύκη, Italicè pezzo, Germanicè Rotdannenbaum/ Gallicè nug arbor du genere du pin. Ad Cerasos venio.
Cerasus. Cerasus, Græcè κέρασος, fructus κεράσια τά Cerasa & cerasia, Italis arbor ceraso, fructus cerase & ciregie, Germa. Kirsbaum/ kirsen Gallis cerisier & fructus cerise. Facilis plantatio si spargentur poma, quæ summa fertilitate nascentur, sic explorata crescendi petulantia, vt virgulta è ceraso pro vitium adminiculis posita in arborem facilè prosiliant. Inserunt in pruno, in seipsa, in platano & rubo, optimè in syluestri ceraso: insitione enim lætat, & meliorem fructum fert. Si viti inseras, aiunt vere vuas producere. In cerasis tamen sicut omnibus gemmiferis insitionis tẽpus est, quando in ijs vel non adest, vel gummi desinit defluere. Plantam syluestrẽ transferunt Octobri vel Nouembri, vt primo Ianuario vel Februario cũ cõprehendit inseratur. Martialis trunco inseri suadet: sed inter corticem & lignũ felicius coalescit. Amat scrobes altas, spatia largiora, asiduas fossiones. Putari in ea ramos marcescentes desiderat. Gaudet locis frigidis: fimũ adeò odit & horret, vt admoto eo degeneret. Serit etiã auulsiõe.
Sine

Sine ossibus nasci tradũt, si surculum inserendum inuertas. Alij iubent tenerã arborem ad binos pedes rescissam vsque ad radicem findi, abrasaque ferro vtriusque partis medulla, statimque partes seiunctas vinculo astringi, & summam partem ac diuisuras laterum fimo oblinire. Sed post annum ducta cicatrice diuortia coalescere, deinde surculis, qui fructũ adhuc non tulerunt, si inseras, sine ossibus cerasa nasci, Martiale auctore. Cerasorum varia genera etiam à Plinio enumerata, veluti Aproniana, quæ maximè rubent, Actia nigerrima, quæ Germania etiamnum appellat Acklische kirsen, Celiciana rotunda. Plinius genera commemorans Cerasorum, Principatus, inquit, duracinis, quæ Campania Pliniana vocat. Et mox: In ripis etiam Rheni Kersis, ijs color è nigro ac rubenti viridique similis maturescentibus iuniperinis scilicet baccis. Quo loco corruptè vulgata exemplaria legũt Tertius pro Kersis Germanico vocabulo, quo cerasa significantur Latina lingua peruersa. Plinius autem cum pluribus locis Germanicas vsurpet voces, cùm aliâs, tum libro 9. 10. 17. 18. Quæ à Latinis non intellecta, corruptè

Vt sine ossibus cerasa.

Cerasorum genera.

Actia cerasa Acklische kirsen

Plin. locus.

ptè posteritati sunt tradita. Sunt & laurea lauro insita primum non ingratæ amaritudinis. Iam chamæcerasi in maximo precio arbore pumila & pediculo breui, pomo rotundo, rubente, carne multa, molli, succosa. Aiũt præcoces fieri, si calx admoueatur. Proditum est, poma interuelli melius, vt, quæ relicta, grandescant. De cerasis seminandis licebit in Constantini collectaneis videre plura. Reperiuntur cerasi quoq; arbores sponte in syluis & dumetis nascentes, baccis paruis, partim sanguineis, partim in totũ nigricantibus. Eius generis passim in rusticis prædijs cõseruntur pascẽdis porcis. Prunus κοκκύμηλος, fructus κοκκύμηλα, Latinè pruna, Italis prune & succine, Germanis Prümen/ Gallis prune: Seritur post mediam hyemem, vsq; in Idus Februarias: Si tamen ossibus seratur autumno, mẽse Nouembri solo pũtri & subacto, duobus palmis obruuntur ossa. Eadem ponuntur mense Februario, sed tũc lixiuio maceranda per triduũ, vt citius germinent. Ponitur & plantis, quas è caudice sumemus siue mense Ianuario, seu initio Februarij, radicibus fimo oblitis. Gaudet solo læto & humido, cęlo frigido melius

Prunus

ado-

adolescunt,frigidum tamen possunt sustinere.Inseritur mense Martio extremo melius trunco fisso quã cortice,vel mense Ianuario,antequã incipiat gummi col lachrymare. Inseritur in se,& in,persicum,& amygdalum. Sunt varia genera, Damascena,quib.inter pruna prima laus, *Damascena.* sicca terra & cœlo calido gaudet.Inserĩt sicut &aliæ pruni. Sunt & versicoloria, *Prunorum genera.* nigra,cãdidula,hordearia,asinina, purpurea,onychina, malina malis insita,Ce reola à ceręcolore è cãdido in luteum vergente,Purpurea maiuscula,quibus sues saginantur.Commendantur maximè pruni dactyla,à longitudine digiti, qualia è Bohemia & Pãnonia afferuntur,& Iuliana vel Noberdiana cærulei coloris, serio ra.Damascena siccantur sole per crates loco sicciore disposita, aut etiam furno tepido. Nonnulli antè aqua marina vel muria demergunt , atque inde siccant. Prunis vicina Myxa , et myxaria , μύξα *Myxa.* καὶ μυξάρια,vulgo Sebestẽ vocantur. Per- *Sebesten.* sica περσικὰ μῆλα,arbor περσέα,Italis pſeo *Persica.* Græcæ vocis æmulatione,ex Perside aduecta nomẽ indicat.Vocant & Rhodocina,ac Doracina vel Duracina. Quatuor *Rhodocina* genera tradunt:Duracinis palma tribui- *Doracina.*
tur,

tur, & Armeniacis, ac præcoquis. Nouembri menſe calidis locis, cæteris Ianuario, Perſici oſſa in paſtinatis areis ſunt ponenda binis à ſe pedibus ſeparata, vt cū inibi plantæ excreuerint, transferantur: Sed oſſa obruantur cacumine deorſum verſo, vt non altius duobus tribúſue digitis humentur. Qualibuscunq; proueniunt locis, attamen aquoſis gaudet magis aut ſi talem non ſortiatur, inebriatur aſſiduo potu: Sic plura poma creabit. Sunt, qui velint cœlum calidum poſtulare, ac ſolo arenoſo gaudere, atque ſic poma durabiliora gignere: Habiliores fieri plantas ſi ſimul vt ederimus oſſa ſeramus, parte aliqua carnis circa oſſa relicta. Inſeritur in ſe, vel in amygdalo, vel pruno. Armeniaca, vel præcoqua et bericoca, πραικό-κιά τε καὶ δοράκια καὶ ἀρμενίακα ab Aeginetha vocantur, qui, eadem perſicis præſtantiora eſſe, affirmat, precium his magnum, & magnatibus in delicijs habentur, expetūturque ab ægrotis. Poma innocua prunis rectè inſeruntur, duracina amygdalis melius adhæreſcunt. Inſerantur ſurculis plenioribus prope arborem natis, Ianuario, vel Februario frigidis, Nouembri calidis: aliâs cacumina vel non tenebunt, vel

Armenica.
Præcoqua
Bericoca.

vel non durabunt. Inoculatur mẽse Maio vel Aprili præciso superius trunco, ex emplastratis plurimis gemmis. Non longè à se statuendæ, vt inuicem se à calore solis excusent. Galli, & nostrates hortulani Italico more inserunt armenica, ac præcocia, surculo nondum digitali vel oculo largius erumpente vna cum cortice exciso, & facta crucis in modum fissura in recenti arbore pruno circumligataque cannabea stuppa, idque ad finem mensis Iunij, aut Iulio etiam atque Augusto. Persica tradunt rubra nasci, si vel platano inserantur, vel rosis sub arbore consitis: Inscripta reddi, si ossa vel nucleos obruas, & post dies septem vbi patefieri cœperint, apertis his nucleum tollas cinabari aut qua libuerit effigie descriptis, moxque cum suis ossibus luto vel suillo stercore inuolutis humo reddas. Sine ossibus prouenire proditum, si in perforatum truncum extusa medulla salicis, vel corni palum adegeris. Ablaqueandæ arbores autumno, & suis stercorandæ folijs. Collucandæ quoque per idem tempus, vt arida tantum & putria tollantur. Arbori laboranti veteris vini feces aqua mistæ suffundantur. Si ardore solis siccata, fre- *Arborum cura.*

ta frequenti aggeſtione cumuletur, veſpertino iuuetur humore,& obiectis defendatur vmbraculis.Cōtra pruinas ſtercus ingeratur , vel vini feces cum aqua permiſtæ,vel aqua in qua faba cocta. Si vermes infeſtent,bouis vrina cum aceto tertia parte confuſa. Palma à Græcis

Palma. phænix φοῖνιξ,Germanis Dactelenbaum, Italis palma , Gallis arbor de dattes:fructus δάκτυλοι καὶ φοίνικες, Latinis palmulæ & dactyli,Italis dattoli, Gallis dactes,Germanis Dactelen: prouenit leni ſabuloſoque ſolo,gaudet aquoſis: & cùm toto anno bibere amet, tamen ſitiente anno lætior. Quapropter & à fimo lædi putant. Ad Nilum & in orientalibus regionibus frequens, vbi etiam vina & panes ex ea conficiunt. Hæc in Europa ferè ſterilis eſt , & ſi feratur à quibuſdam nouitatis cauſa.Seruntur oſſa ſeu nuclei palmarum,factis ſcrobib. binûm cubitorum ac totidem latitudine,& aggere fimo quolibet præter caprinum ſaginato. Deinde in aggere medio nuclei palmarum plantentur, ita vt acies ſurſum ſpectet , alij orientem ſpectare volunt , ac deinde terra ſtercore ſatiata poſt aſperſum ſalem obruunt. Quotidie

dum

dum germinant, imbre rigentur. Sunt, qui plantam transferant anniculam, alij inolescere sinunt. Ceterum cùm salsa humo gaudeant, quotannis ablaqueare conuenit & salem inijcere, sic celeriter in proceritatem magnam exit. Semina non statim terræ mandanda, sed fictilium fundo committi, & vbi comprehenderint transferri. Palmas se vehementi prosequi amore, & altera alteram sic deperit vt prona altera ad alterius inclinet complexum, & quasi viduã sterilescere. Seruntur auté Plin. teste palmæ trunco duorum cubitorum longitudine à cerebro ipso arboris viridi fissuris diuiso atq; defosso, est ab radice auulsæ vitalis satus & ramorum tenerrimis: Quin & folia apud Babyl. seri tradit idem Plinius. THRAS. Et stolonibus quædã plantari aliquoties iã dixisse te memini. MAR. Superius dixi, ex ijs, quæ commemorauimus, non pauca esse, quæ & stolonibus siue auulsionib. plantentnr cum perspicua radicis parte: Sic quoq; cerasum plãtari, nucem paruã, chamedaphnem, myrtum, mespilum. Itẽ ramis lætioribus auulsis vel abscissa parte paululum contusa, & in terrã missa plerunq; in arborẽ excrescere ipse

Sympathia arborũ.

Auulsione & stolonib. quæ plãtentur.

ipſe comperi in moro, pyro, & malo. Vnum adijciam. Vt in animantibus ante iuſtam ætatem fœtis debiliores partes eduntur, ita & plantæ præpropere fructificantes aut ad iuſtam magnitudinem nõ perueniunt, aut fructum non diu durabilem ferunt. Vnde arbitror lex illa Moſaica, vt arbores fructiferę tribus annis pro incircunciſis haberentur, & præputia eorum vnà cum fructu circumciderentur, hoc eſt, turgidæ gemmæ aut flores decerperentur, ne vel fructum ante tempus ferant, vel eundem præmaturum abijciãt. Sed diutius te remoror commemoratione culturæ pomarij. THRASYB. Nequaquam. Quin auſcultando videor me quaſi inambulare, ac ſingulis vacare arborum plantationibus, fructusq́ue ipſos contemplari. Atqui ſupereſt, vt coronidem adijcias recitationi, nempe generales illas arborum conſeruandarum cautiones: Maximè autem ne remedia intempeſtiua, præpoſtera nimiaq́ue cura adhibita vitia fiant, & lædãt magis quàm ſeruent. MAR. Rectè quidem mones. Et primùm quidem ac generatim ſtercoratio arboribus fructiferis conducit, & rigatio, exceptis admodum paucis. Ac cauen-

Arbores p̄propera ferre nõ putãtur fructũ durabilem.

Generales circa arbores obſeruationes.

Stercoratio.

uêdum, ne id in feruore solis fiat, nec im maturius ac validius quàm opus sit, & nõ ad ipsum truncum, sed paulò longius à trunco, vt radicib. imbibatur pingue ster coris. Columbino ac suillo plagis etiam arborum medentur. Aqua, qua rigamus non putealis, si alia haberi posit, sed è lacunis & turbidis hauriatur. Deinbe obseruandum, quod initio quoque admonitum, vbi de pomario conserendo dicere cœpimus, vt arbores suis interuallis plantentur, vt dum creuerint, spacium habeant, quo ramos extendant, nèue imbecillæ à valentioribus opprimantur, aut luminibus, ac stillicidio, atque vmbra officiant. Quidam punicas, myrtos, & lauros densiores seri iusserunt, in pedibus tantũ nouenis: ad eũdem ferè modum cerasos, prunos, cotoneos, malos, pyros amplius tricenis pedibus. Quodque genus suo ordini relinquendum, ne infirmæ à maioribus, vt dixi, opprimãtur. Plurimumq; refert terræ natura, in quantum arbores quasque alat: Nam per se colles minora quærunt interualla, vẽtosis locis crebriores seri conducit. Oleam vt minimum viginti quinque pedes requirere, Catonis sententia. Plantas radicatas sic statues, ne

Interualla arborum.

Vmbra.
Stillicidia.

cacumina lædantur, aut erosa non crescant. Corticem quoque deglubere non patieris: siquidem omnibus arboribus mors est cortex in orbem detractus. Est & vmbrarum ratio non aspernāda, quando quibusque satis vmbra aut nutrix est, aut nouerca. Iuglandium quidem, pinorum, picearum, abietis, quęcunq; attingit vmbra, venenum est. Iuglandium enim granis & quercus officit, iuglandis noxia etiam humano capiti, omnibusq́; iuxta satis. Necat germina & pinus, sed vtraque ventis resistit, quoniam & protecta vinearum ratione egent. Cupressi vmbra minima & in se conuoluta, ficorū leuis quāuis sparsa, ideoque inter vineas seri nō vetantur. Vlmorum leuis etiam nutriens quæcunq; opacat, Iucunda Platani quan quam crassa. Populi nulla, ludentibus folijs, pinguis alno sed pascēs sata. Vitis sibi sufficit mobili folio iactatuq́; crebro solem vmbra temperās, eodem graui protegens in imbre. Omnium ferè leuis vmbra, quorum pediculi longi. Stillicidia plurimum lædere, maximè omnium, q̃ proiectu frondis ita diffundūtur, vt per ipsas nō defluant imbres: nam pini, quercus, ilicis pōderosissima, adde quoq; iuglandis:

Vmbrarum ratio.

Stillicidiorum noxa.

glandis: Cupressi nullum, vt Plí. tradit. Adhæc interlucatio arboribus prodest, nempe vt arida virgulta putrida tollant, rami & germina inutiliter pullulantia cum interuallo resecentur: sed omnium annorum trucidatio inutilissima. Etsi vitis tonsuram annuam postulat, & alternam myrtus, punicæ, oleæ, quia celeriter fruticescunt, cæteræ rarius tondentur, nulla autumno, ac ne raduntur quidem nisi vere putatione. Purgandas arbores autumno post Pleiadum occasum, & prius stercorandas aduersus nocumenta ex plagis percepta. Depurgare arida, quæ sunt in medio, & ramos sibi inuicem incumbentes, recidendiq; surculi inutiles, plurimæ amputari volunt velut onerosa & superuacua, sicut nos vngues & pilos. Reciduntur veteres totæ, ac rursus à solone aliquo resurgũt. Scarificatio vtilis, cùm macie corticis ex ægritudine astringente, & iusto plus vitalia arborum comprimente exactam falcis aciem vtraque manu comprimente perpetuis incisuris deducunt, ac veluti cutem laxant: Salutare id esse, argumento sunt dilatatæ cicatrices, & internato corpore expletæ.

Interlucatio.

Purganda arbores quando.

Scarificatio.

Ablaqueatio. Ablaqueandæ etiam arbores, nempe terra circum radices aperienda, vt ſolis teporibus & imbribus prouocentur, radicibus ſuperioribus reciſis. *Transſplantandi ratio* *Arbores notandæ in cortice.* Arbores cùm transferuntur notandæ, quibus ventis & qua regione ſteterint. Sic enim docuit Virgilius:

Quin etiam cæli regionem in cortice ſignant,
Vt quo quæq; modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terra obuerterit axi.

Cõſideranda etiam notandaq́; ſoli natura, vt de ſicco in humidum transferas potius, & de cliuo ſicco exili in humidum, planum, & pinguem potius quàm cõtrà. *Putandarũ nouellarũ ratio.* Tranſpoſitæ nouellę arbores ſecundo anno aut tertio putentur, relictis tamen tribus aut circiter ramorum cornibus, & felicius creſcent, idq́ue ſemel atq; iterum alternis annis veluti coronis factis. Maioris ætatis arbores transferimus truncatis ramis, illæſis radicibus: & ſunt multo ſtercore ac rigationib. hæ adiuuãdæ. *Infructiferis, & caduca ferentibus quo pacto conſulatur arboribus.* Pomiferis, quę germinãt, nec ferunt fructũ, aut ſi caduca ferant, fiſſa radice inditur lapis, aut cuneus infigitur & veluti initæ fæcundantur. Vrina quoque hominis veteri rigandas radices, &, fœcunditatem & gratiam addere fructibus, proditum.

Si

Si arbor solis ardore siccata contabescit, frequenti aggestione cumuletur, vespertinoque iuuetur humore, atque obiectis defendatur vmbraculis. Vt fructus arborum citius maturent, sunt, qui prius in arescentem præcisarum ad radices plagam, fibrasque aceto & vrina veteri madefacere, atque ea luto obruere, sæpeque fodere præcipiunt: ea enim fœcunditatem & gratiam fructib. addere, vt suprà etiam admonitũ. Vrina hominis aliquot mensibus veterata surculis vtilis est, quã si vitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat, nec solùm facit maiorem prouentum, verùm etiam saporem & odorem vini pomorumque reddit meliorem. Poteris & amurca, quæ salem non habet frugiferas arbores rigare. Vsus vtriusque maximè per hyemem. THRASYB. Pruinas & nebulas videmus sæpe lædere arbores: Ecquid remedij? MAR. Aduersus pruinas & nebulas conuenit habere dispositos per pomarium sarmentorum purgamentorumque aut stipularum aceruos, qui, cùm pruinæ aut nebulæ oriantur, incendi posint: Nam fumo discutitur noxa. Stercora etiam arida per vineas,

Vt fructus citius maturent.

Vrina vsus.

Aduersus nebulas.

quas vbi pruinam videris succendere liceat, eoq; fumo excitato dispergit pruina. THR. Quid si ęgrotent arbores? MAR. Aegris arborib. fecem vini aqua mistam affundere, & lupinum circa radices earũ serere consuetum: Aquam etiã lupini decocti circumfusam pomis prodesse, Plin. tradit. THR. Et vermes sępe arbores lędunt. MAR. Vermib. si infestentur arbores varia produntur remedia: Nã erucis absynthij succus aduersatur. Item semina sedi vel aizoi succo macerata, tuta prę stant: & si rore aquę perfuderis in quo vitigineus succus. Item cinis amurcæ mist⁹, vel bouis vrina cum tertia parte aceti cõfusa. Aiunt sulpbure viuo aut bitumine suffumigatas arbores aut olera conseruari à noxijs bestiolis, Galbano quoq; accẽso fugari. Itẽ allij lignis exẽptis capitibus suffitis, vt vapor per hortum aut pomarium dispergatur, erucas necare proditũ. Seminib. tradunt fuliginem miscendam & aqua consperśa. Democrito auctore traditum, Si mulier, q̃ in menstruis est, nusquam cincta, solutis crinibus & nudo pede aream circumeat, decidere erucas. Sed molestior tibi fortè videbor stirpiũ, plantarũq; ac pomariorũ disciplina ꝓlixiore

Aegrotarũ arborum remedia.

Aduersus vermes.

com-

cõmemorata:& licet plura essent addenda,ne tamen molesta sit ꝓlixitas,finẽ faciam. TH. Immò gratissima mihi fuit cõmemoratio,qua visus es hortorũ, vinearum,ac pomariorũ, q̃ ab alijs diffusè neq; ita certè traduntur,compendio cõplex⁹, nostrisq́; vsibus accõmodasse. At,quia de vrbanis,mansuetisq́; arborib.copiosè disseruisti,vna restare videtur syluarum disciplina.Heri nemus transij & glãdiferis & cęduis arborib.scitè consitum, mox salicetũ ad fluuij ripam amplissimũ,& eleganter plãtatum , postremò agros vlmis vndiq; eleganter cinctos, quę oĩa sanè villam hanc non mediocriter ornant,&, vectigal non aspernandum haud dubiè reddunt:proinde huius quoq; partis rusticæ disciplinæ rationem cognoscere gestio. MN. Hęc etsi extra obligationẽ,& quasi plus petere videaris,tamen quãdo sic vrges,non grauabor & hanc partem corrolarij loco absoluere , ne quà vsquam tibi defuisse videar. Quod ad Syluas attinet, eas Ancus Martius primus apud Romanos publicauit , vt Petrus Crinitus tradit: Et magna semper syluarum veterib. cura,vndè Poëta:

De syluis instituendis.

Si canimus syluas , syluæ sunt Consule dignæ.

Syluarum cura. Cautum apud Romanos vt Coſſ. curam collium & ſyluarum haberent, vt hac ratione nõ deeſſet materia, qua & ædificia & nauigia,& reliqua lignea opera tã publica q̃ priuata confici poſsent. In Repub. Venetorum etiamnũ accuratè obſeruãt, vt ſyluarum cura peculiari Magiſtratui demandetur, & quotannis ſupplantẽtur publico decreto, ne deſit materia copioſa in vſus ędificiorũ, nauigiorũq́;. Sylua, q̃ tranſijſti, è quercub.& fagis, alijsq; glãdiferis,& partim materia, partim etiã cędu is ac foco ſeruientib. conſita arborib. De his igitͬ primũ, inde oliuarij, ac ſalicti diſciplinã explicabimus. Quędã ſylueſtres ac feræ, quib. nulla diſciplina opꝰ, ſed ſua cuiuſq; ingenij ſemina ferũt. Peiora fiũt ſylueſtria ſatiuis euidẽtius quã vt demõſtratione egeat, cùm eorum permulta domita cultu, domita feritate manſueſcant in hortis, in permultis & ſylueſtre & ſatiuum inueniri: Inculta ſylueſtrib. horrẽt, ſata ſibi mãſuetos ſitus vſurpẽt. Nemora & ſylue veſtiunͭ ferè quercu, fago, abiete, betulla, pinu, picea, ilice, ſubure, cerro oleaſtro, meſpilo, pomiferis ſylueſtrib. vt *Sylua alia alijs arbori bus gaudẽt* sũt Gręcę ſiliquę, lotus, iuniperꝰ, cornus, achrades pyri. Alię ſyluæ alijs arborib. ꝓ locorum

locorũ natura abundãt. Hercinia qa lati⁹ per diuersas regiões diffundit, alibi solã quercum, alibi fagum, alibi abietem, Arduēna plurimam, quercum fert. Apenninus larice, abiete, corno, tamarice. Alpes lepontiæ castanea abundant. Syluestres omnes & si spõte proueniunt interim tamen omnes semine procreari poterunt si locum cultumq; idoneum nacte. Aliæ alio situ gaudent, vt primum Theophra. & post eum Plinius prodidit. Montes amãt abies, cedrus, larix, picea, & quibus resina gignitur, item aquifolia, terebinthus, castaneus, ilex, quercus, fagus, iuniperus, cornus, carpinus. Etsi pleræque ex his etiam in plana descendunt. Montes simul & valles tolerat abies, robur, castaneus, tilia, ilex, cornus. Plana petunt tamarix, vlmus, populus, salix, corylus, iuglans, ornus, acer, fraxinus, fagus. Non temerè in montibus visuntur prunus, malus, oleaster, iuglans. Omnia, quę mõtibus planisque communia habentur, ampliora visuque pulchriora in planis proueniũt, sed vsu meliora in montibus materiæ & fructibus, piris malisque exceptis, Theophrasto authore. Montibus enim nodosæ spinosæque assurgunt.

Arborũ natura per situm.

Aquo-

Aquosis delectantur, salix, alnus, popu-
lus, siler, ligustra. Oderunt aquas iuglãs,
cupressus, Iouis barba. Et quanquã pleræ
que syluæ natura & sponte proueniunt:
Seminaria tamen cultura & artis diligentia reddũ-
syluestrium tur nitidiores fructuosioresq;. Nã vti su
arborum. periori commemoratione traditum, hor
tenses arbores & frugiferas seminarijs co
li, ita & syluestres atque infrugiferæ ad
materiam & ignibus fouendis alijsque
vsibus conserunt. Qui syluã instituere
vult, is pro loci ratione plãtas deligat, &
si spõte prouenietib. destituatur, seminario
sarciat, locumq; sic vel aggere, vel fossis,
vel deniq; sepimentis muniat, ne qua ouï
næ caprinæue aut aliæ pecudes irrũpere
possint, q̃ stirpes arrodant: Nam quidqd
semel arroserint, quasi veneno infectum
lethali perditur. Proinde qui velit syluã
consitã vel ad cędendũ, vel ad materiam,
LL. Colo- ac glandiferã cõseruare, hunc necesse est
nica de syl- hos arcere hostes. Leges Colonicæ viden
uis. tur ob id cauisse, ne in agro surculario ca
Glandife- præ pascantur. Porò inter glandiferas &
ra Sylua. ad materiam vtiles primum sibi locum
Quercus. vendicat Quercus, Græcè δρῦς, etsi δρυὸς
δρῦς Græ- nomine Dioscorides videtur omnes glã
cis quid. diferas complecti, Italis Quercia, Gallis
Chesne,

Chesne, Germanis Eichenbaum. Quercetum igitur plantare volens glandes maturas & insolatas, nulloque vitio obnoxias in terra seminarij benè pastinata cultaque disponat, ea diligentia, qua & hortenses, cingatque sepimento, ne à pecore abrodantur: Quæ vbi adoleuerint, transferuntur in syluam circa Februarium. Putata existimantur felicius augescere, presertim si ad glandem ferendam instituantur: Sin ad materiam, præstat cacumina relinquere, quo in subrectum ædificiis apta materia adolescat. In transferẽdo factis scrobibus sesquipedalibus ac circiter & terra aggerata radices operiantur, curandumq;, ne radices aut surculi lædãtur, quos p̃stat præcidere. Terra quercubus cõuenit ferè q̃libet, paludinosa tñ & vliginosa magis lætant̃ querceta, tametsi in omni propè solo adolescat, etiam sabulloso, nisi prorsus sicco, rari' p̃pingui, mõtosum etiã non respuit. Nostra ætate in Vuestphalia non procul ab arce Altenana quercus extat 130. pedũ caudice vsq; ad priores ramos, crassitudine triũ vlnarum. Alia alio loco, quæ 100. veches aut plaustra impleuit dissecta: Nõ procul ab hac alia 10. vlnarũ crassitudine, at nõ ita pro-

Querceti plantatio.

Quercus miræ magnitudinis

procera. Germaniæ prædones arboribus cauatis nauigasse, quarum quædam triginta homines ferrent Plinio authore.

Faginetũ. Inter glandiferas secundus locus tribuitur fago φηγός, Italicè Faggio, Gallicè Faus, Germanicè Buchen, eiusdem ferè culturæ cum quercu. Esculus Græcis πλατύφιλλος.

Esculetum. In quacunque terra Esculetum facere licet teste Plinio: nascitur è balano sed non nisi esculi scrobe dodrantali duorum pedum interuallo.

Ilicetum. Ilex Græcè πρῖνος, Italis notior Elice vocatur, Gall. houssen, in altum prosilit si solum nanciscitur idoneum: in montibus locatur, in planis nasci recusat, glandes fert quernis minores, folio laurino ac perpetuò virente. Quemadmodum & suber φέλλος

Suberetũ. Græcè, Gallis liege, inter glandiferas numeratur: eius cortice vtimur piscantium tragulis & calciatu hyberno aduersus frigoris iniuriam. Arbores omnes detracto cortice intermori præter suberem, constat. Est & Robur glandifera

Roburetũ. δρῦς ἄγρια Græcis dicta quasi syluestris quercus, Gallis Chesne, Italis Rouore. Huius speciem existimant quidam esse

Cerretum. Cerrum, αἴγυλοψ Græcè, incultis locis gaudet, sola è glandiferis panos fert arentes,

tes,muſcoſo villo, Galli du Heſtre vocant,quaſi Herrum,c.in h.mutata. Has arbores Pliniusglandiferas vocat, negãs vnà voce, Latinè complecti poſſe, quæ Græco nomine δρῦς appellantur.Non deſunt,qui Caſtaneam inter glandes referant quoque : Sed de hac ſuperius dictum. Glandes optimæ quercinæ, proxima fagina & caſtaneæ,inde eſculo,roboris parua, cerro triſtis,horrida echinato calyce ceu caſtaneæ & faginæ, omnes ſaginandis pecudibus imprimis porcis idoneæ.Querna glans ſpiſſas ſuccidias ſolidamque carnem, & æuo durabilem facit,ſi ritè ſalſatura & fumo curetur,contrà,faginæ & caſtaneæ,quoniam dulces ſunt, hilarem faciunt & vtilem ſtomacho carnem,at nõ ita duram gignunt & diuturnitati idoneã. Proxima cerro,nec alia ſolidiorem carnẽ gignere creditur. Iligna ſuem auguſtam,nitidam, ponderoſam: Eſculi fungoſam carnem creat. Plinius tradit legibus 12. Tab. cautum, vt glandem ex arbore tua in alienum fundum procidentem legere liceat. Id quod Prætorium edictum ſic interpreta tur,vt id tertio quoquo die poſsis modò exponas cautionem damni infecti, quòd legen-

δρῦς Græcis quid.

Glandiũ diſcrimina.

legendo glandē nullum damnum sis vi cino allaturus, vt Vlpian. testatur. Glandis appellatione omnes arboris fructus intelligi Caius respondit, sicut et ἀκρόδρυα omnes arborum fructus Græcis significant: tametsi propriè ἀκρόδρυα vocentur quæ in ambitu lignosum putamen habent, quemadmodum nuces Latinè. Adnascitur & glandiferis Galla κηκὶς Græcè dicta, Gallis noix de Galle, Italis & Germanis nomen retinet, pilula inæquali superficie, salebrosa, estque alia solida, alia perforata, hæc nigra, illa candida, alia maior, alia minor. Nascitur, vt Plinius scribit, sole de Geminis exoriente, erumpens noctu semper vniuersa, crescit vno die cādidior, quę si ęstu feruētiore excipiatur, arescit. Nigra diutius viret, crescitque interdum ad mali magnitudinem. Hæc corijs tingendis vtilior, illa perficiendis aptissima, deterrima ex robore. Atque hæc de glandiferis. Aliarum quoq; arborum quarundā veluti pcipuarum ac magis necessariarū disciplinam attexemus, inter quas vlmus et salix, Vlmus Græcè πτέλεα, Italis olmo, Gallis orme, Germanis Vlmbaum & yffenholtz: eius quia plurimus est vsus & faci-

Glandis appellatio. *Acrodrya.* *Nuces.* *Galla.* *Sylua aliarum arborum.* *Vlmaria.*

& similiter prouenit, nequaquam cultura nobis negligenda. Primùm vitem commodissimè patitur iucundumque fert pecoribus pabulũ. Deinde cùm tota cor sit, materiem præbet robustam. Theophrastus & Plinius vlmo sterilitaté tribuunt: fortè quòd semen (Samaram vocant) inter frondem, quã prima germinatione edit, latere videatur, atque ita non è semine sed è fronde seri putetur, vt Columella tradit. Vlmaria autem qui conserere velit, Samaram, hoc est semen, circa Calend. Martias colligat cùm flauescere incipit, deinde biduo in vmbra siccata serenda densa in refracto, terra supra minutatim cribrata, &, pluuiæ si non adiuuent, riganda. Post annum transferendæ in vlmaria, inueruallo pedali in vnamquamq; partem, ac ne radices altius agant & eximi possint, scrobiculi inter se sesquipede distantes fodiendi, radicesq; in nodum, vel si longiores in modum coronæ flectendæ, & oblitę fimo bubalo ponantur ac circumculcentur. Maritas vlmos autumno serere vtilius, quia carent semine & à plantis seruntur. In arbustũ quinquennes transferunt. Nostra ætate pluribus locis taleę ex vlmis lætioribus pcisæ in scro- *Samara.*

in scrobes collocantur, è quibus enatis aliæ subinde taleę præciduntur, atque hac ratione magnum quæstum faciunt huius mangonij artifices. Instituuntur ad eundem modum fraxineta : Fraxinus, Græcis μελία, Italice Fraxino, Germanice Eschen, Gallice Fraisne. Gaudet fraxinus pinguibus & humidis ac planis locis, & si siccis locis quoq; proueniat. Radices latius spargit, qua ꝓpter à frumẽtarijs agris remouetur: Sylua tertio aut 4. quoquo anno cæditur ad vinearum perticas. Auctu facillima fraxinus, & quæ festinãtius germinant disponuntur Februario mense plantis & ipsæ nascentes, sed maritatæ intercedẽte quincũciali ordinũ spatio in rectũ se porrigente versu: Alij fraxinũ, q̃ velint in arbustiuã vitem fulcire eam in anniculos scrobes circa Cal. Martias deponunt, & ante trigesimum sextũ mensem falce non attingitur, vt seruentur brachia, deinde alternis putatur, sexto anno q̃ optimè maritat̃. Si ramos succideris in proceritatem elegantẽ extollit̃, caudice tereti, leui, enodi atque neruoso. Plin. scribit se experta prodere, adeò serpentẽ fugere fraxinum, vt si fronde ea gyro claudatur ignis & serpens, in ignem poti-

Fraxineta.

potius quàm in fraxinum fugere serpentem. Betula Græcis σημύδα. Theoph. libro 4. syluis quoque instituendis accommoda. Gaudet frigido tractu, niuoso ac sabuloso & quibuslibet sterilib. locis idonea, quare sterilibus alioqui locis virgis betulaceis ad seminarium conseritur, Italis Bedolla, Germanis Byrken/Gallis beula. Abietum, pinorum, picearum, laricumq; syluæ Italiæ & Tridentinis Alpibus familiares. Pinus πεύκη, Theod. in Theoph: etsi πεύκη et πίτυς sæpe confundantur, Italis pino, German. Hartzbaum/ è semine vel nucleis seritur suis ab Octobri mense vsque Ianuarium calidis & siccis regionibus, frigidis & humectis Februario vel Martio. Leguntur nuclei mense Iunio, prius quàm dehiscente tegumento procidant. Vbi conserere velis siue montes, seu alia quæuis loca, ea prius exaranda & frumenti more semen inijciẽdum, leuiq; sarculo operiendum, nec plus quàm palmo abscondi debet, ꝓfuerit nucleos triduo antè aqua macerare: Nux pinea, στρόβιλος et κῶνος. Abies, ἐλάτη, Germa. Dennen/Ital. abete, cultum aspernari hominumq; diligentia degenerare dicitur. E semine tantùm, sicut omnes coniferæ,

Abietum, pinorum, picearũ ac laricum sylua.

Pinus.

Abies.

Aa nasci-

nafcitur:loca montofa & plana & quæli-
Picea. bet recipit.Picea πίτυς, Germa. Rodedennen/Ital.pezzo,arbor è genere pini,eiq́ue
Resinam sudantes. adfimilis,refinam ea ipfa fundens, conftat fex genera effe, quæ refinam fudant,
pinus,picea,pinafter,abies, larix,teda,e-
Alnus. iufdem ferè culturæ. Alnus fyluofa quoque arbor κλήθρα Theophrafto dicta, Gallis aulne, Italis auno, Germanis Elfen/ planis, aquofisq́; ac paluftribus locis gaudet. Theophraftus fæcundum femen Au-
Populetum tumno reddere fcribit. Populis loca pleraq; vtiliter conferuntur. Ea duplex eft,
Populus, alba & nigra nempe, Alba λεύκα, et Nigra αἴγειρος, Italis prior Populo bianco, altera Populo negro, Germa. Peppelen/ Gal. Peuplier appellatur. Plantatur taleis ac perticis fuis, loca amat paludinofa, & humida vti falix,attamen non adeò, vt alia prorfus nō auerfetur. Auctu perquam façilis. Nigra, cortice eft fcabriofiore, folijs circinatis & rotundis in iuuenta, vetuftiora in angulos excunt, infernè herbacea albicant, fuperna virent. Huius materiā ædificijs quoque vfui tradunt maximè internis: lignum enim albicās intus, cortice nigriore, vnde & nomen. Theophraft. tertium
κερκίς. genus addit κερκίς, quam quidam Libycā,
alij

alij Alpinam vertunt, cortice scabro, instar pyri syluestris, folio hederę, nigro virore, parte vna hebete, altera angulosa. Nigra populus crebra ad Rheni ripas inferiores. Salicem, etsi Homerus *Saliceta.* frugiperdam ὠλεσίκαρπον appellet, quòd fructum ferat abeuntem in araneam antequàm percoquatur, tamen principatus ei inter cæduas tribuitur. Certè Cato tertium locum tribuit salicto in æstimatione prædiorum, priorem quàm oliuetis, quamq́ue frumentis aut pratis. Nam cędua salici fertilitas densiorq́ue tonsura. Nullius tutior reditus minorísue impendij. Locis gaudet aquosis, victis, vmbrosis, propterq́ue amnes & ripas serenda. Alit tamen Planus etiam & pinguis, Cato bipalio conuertendum solum præcipit ac taleis cacuminibus serendam, perticas cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi crassitudinem non excedant optimè pangi eò vsque dum ad solidum demittantur. Taleæ sesquipedales terreno immersæ paululum obruuntur. Riguus locus latiora spacia desiderat, eaq; quinũ pedum per quincũcem rectè faciunt, siccaneus spissiora, & vt sit facilis accessus,

 quinum

quinum pedum interordinia relinquenda Columella auctore. Sunt autem Salicum duo genera, Aliæ perennes viminibus texendis spectabili subtilitate & viminales dicuntur, corbibus, canistris, cistellis & suppellectili villicę ac etiam cortice detracto vasis inde molliorib, quàm è corio & cathedrarum delicijs aptantur: Aliæ in proceritatem emittunt perticas vel vineis iugandis, vel alij soboli plantandę, vel deniq; sepimẽtis vsum prębẽt, Quæ perticalis dicitur, Seritur virga & talea sed talea melius fossura, loco humido refosso ad duos pedes & semipede, idq́ue prius quàm germinent, dumq́; silent virgæ. Eas siccas arboribus detrahere cõuenit. Nam roscidas si recideris parũ prospere proueniunt. Recisis enim particis è nouellis salicibus semel aut iterum putatis non minore quàm brachij crassitudine, eas trium pedum aut duorum & semisse altitudine in terram fossa facta pãgito interuallo pedum senum, terramq́; pinguem circumponito. Muniendæ, ne pecora vel iumenta corticem abrodant, trinis aut quadrinis comam tõdito, hoc enim facilius crispatur & ramos spargit. Inde per singula quinquennia, aut etiam qua-

Salicum genera.

Viminales salices.

Perticalis salicis cultura.

quadriennio putare licebit. Atq; ex harũ propagine semel atq; iterum putata optimæ & sationi aptissimę ad propaginẽ particæ sumuntur. Nam vetulæ nõ perinde vtiles. Putationis tẽpus ab Autumno vsque ad Aprilem, luna augescẽte, Fauonijs spirantib. vel Austris: nã Aquilonib. flantibus non ita feliciter succrescere experimentis compertum. Vitãdum ne intersecentur aut alijs putatis perticis aut surculis alij relinquantur, quòd maiores alios è succisis pullulantib. suffocare soleant. Sunt qui tradant salicem fęcundiorẽ quò terræ propiorem atq; vt citra scalas putari posit. Viminalis semine plerunq; suo sponte creatur, atq; etiam virgis exilibus consitis in lutosis aquosisq́; locis terra aggesta conseritur per sulcos. Felicissimè autem terra alluuione congesta & seritur & ꝓuenit. Et insulas hoc modo vel semine vel virgulis cõsitas mirè augescere cernimus. Ripis quoq; muniẽdis & aggeribus plurimum conferre certum: idq́; præcipuè circa Martiũ mensem luna crescente. Viminalis singulis annis messem ꝓbet aut si malis biẽnio. Hęc ferè ꝓcipua, q̃ circa syluarũ culturã, plantationẽq; rusticã nostrarũ regionũ vsurpãtur: Nã de

Viminalis salicis satio

ſyluis cedrorũ, cypreſsorumq́; & aliarũ exoticarum arborũ noſtros agricolas ſolicitos eſſe nihil attinet. Loca ſiue vliginoſa, ſeu pinguia, ſeu alioqui frumentis idonea, ea plantis quercinis, vel glandiũ quernarum faginarumq́; & alnorũ, ſalicumq́; ac populorum ſeminarijs ſunt idonea, etſi quercus & fagus etiã mõtes & leuius ſolum nõ recuſent. Sabuloſis ac ſteri lib. locis Betula, ſentes atq; geniſtæ, miri cęq́; recipiũtur, vt iam antè ſatis declaratũ. Iam ad cęduas ſyluas fortaſsè me progredi vis? TH. Volo equidē, ſi nõ pigeat.

Syluæ cæduæ.

MA. Tõſilia nemora inueniſſe primum Cn. Martium tradit Plin. prouenire aũt in locis ſyluoſis ac paludinoſis plerunq; ſponte tonſilem ſyluã. At non omnia ligna cęſurę & ad tondẽdum idonea, nam quædã arbores, ſi crebrò putẽtur, areſcẽt, vt fraxinus, iuniperus, ceraſus, abies, malus, pyrus: Rurſus aliæ niſi tondeantur, pereunt. Vitis anniuerſariam tonſuram poſtulat, alternam olea, myrtus, punica, quia celeriter fruticeſcunt, vt tradit Plinius. In cædendo autem aliæ alijs rationes congruunt. Nam quercus quia ſerius ſuccreſcit, ante ſeptimum aut octauũ annum tonſuræ non eſt idonea, & quo propius terram ſucciditur hoc felicius redit

Tondi quæ arbores ſuſtineant.

Tondendi ratio.

tonsura, etiam si putari non recuset, caudice supra terram ad septem vel octo pedes eminente: fagi eadem est ratio, nisi quod citius tonsuram prębet. Salicis perticalis & Populi eadem tondendi disciplina, quam tradidimus paulò antè, cùm de salice sermo esset, licet viminalis biẽnio cędatur, vel etiam annuam messem præbeat. Castanea cæditur intra septimum annum foco & paleis in pedamenta. Tondentur autem ac cæduntur, diuersis modis aut enim iuxta terrã cędunt̃, aut tõdetur trũcus, cùm iam ad brachij aut ampliorem crassitudinem adoleuerit, eo modo quo salix tondetur, Proinde syluam cæduam in totidem partes distinguere solent, quot suppullulanti syluæ anni necessarij, vtque singulis annis vna pars cædatur, alijs partibus intermissis suæ cuique messi. Et cùm aliæ alijs citius repullulent, cuique generi suus locus & tempus suum tribuendum. Aliæ quarto, aliæ quinto anno cęduntur, vt salix, populus, alnus, betulla. Aliæ septimo, vt castanea: aliæ pluribus, vt quercus. In sylua cædua si quis maturũ qd interceperit, eum furti, & arborum furtim cęsarũ teneri ex L. Aquilia & L. 12. Tab. Si salictũ maturũ ita

Syluæ cæduæ distinctio.

Arborum furtim cæsarum lex.

ita ne ſtirpes lęderes, tuleris, ceſſare Aquiliam Iuriſc. tradunt. Supereſt materiæ cędendæ, & quæ materia cui operi congruat explicatio. THR. Quod ad materiam attinet, primùm audire cuperẽ, quo tempore materiæ deſtinatas cędere conueniat: nam hoc referre plurimũ ad ꝑpetuitatẽ audio. Deinde q̃ cuiq; operi cõueniat materia. MAR. Plurimũ ꝓfectò refert quo tẽpore arbores vel ad foci vſum vel ad materiam cedantur. Siquidem vere ac æſtate cæſa, quia ſucci plena, etiam ſi foris areſcant, intus tamen humore madent, igniq́; admota humor exudans ignem præbet ignauum. Quare ſyluas cæduas & ligna ad vrendum bruma cædi conuenit. Et ad ędificia ſuccidere arborẽ in Decemb. ac Ianuar. vtilius luna decreſcente à vigeſima ad triceſimã maximè: Tametſi nõ deſint, ꝗ contendant experientia ſe didiciſſe, in Ianuar. cęſam humore repleri & fruteſcere, quin potius ante vel poſt Ianuar. cõmodius cædi materiã. Cato tempeſtiuam materiam tradit ad brumę ſolſtitium: Nã materia quę ſemẽ fert, cùm id maturum habet, tum eam tempeſtiuam eſſe: quæ verò ſemen nõ habet, eam tempeſtiuam eſſe cùm glubet.

De tempore ſyluæ, materiaq́; cædendæ.

Cædi

Cædi tempestiuum quæ decorticentur, vt teretes ad templa cæteraque vsus rotundi cum germinant, aliâs cortice inextricabili & carie subnascente ei, materiaque nigrescente: Tigna, & quibus aufert securis corticem à bruma ad Fauonium cędenda. Plinius asserit, arborem ad materiem optimè sterni in coitu lunæ, quã diem alij interlunium, alij silentis lunæ vocant. Vitruuius architectus celeberrimus materiam cædendam tradit à primo autumno ad id tempus, quod erit, antequam flare incipiant Fauonij: Incipiunt autem Fauonij flare 6. Idus Februario vt Plin. testatur: Vere enim omnes arbores fieri prægnantes omnesque suæ virtutis proprietates efferunt in frondes anniuersariosq; fructus. Cum igitur inanes & humidæ temporum necessitate fuerint, vanæ fiunt & raritatibus imbecillę. Vti etiam corpora muliebria cum conceperint à fœtu ad partum nõ iudicant integra. Eadem ratione autumnali tempore maturitate fructuum flaccescẽte frõde, ex terra recipientes radices arborum in se succos, restituuntur in antiquam soliditatem. At verò aeris hyberni vis comprimit & consolidat eas per id tem-

Interluniũ & silens Luna.

Fauonij spirantis tempus.

 pus

pus,quare eo tempore cæsa materies tem pestiua censetur. Cędi autem ita opus, vt incidatur arboris crassitudo ad mediã medullam & relinquatur vt per eam exsiccescat stillãdo succus, ita qui inest inutilis loquor effluens per torulum non

Arbores quo pacto ad materiam cædenda.

patitur emori in eo saniem, nec corrumpi materiæ qualitatem: Tum cum sicca fuerit & sine stillis arbos deijciat & erit optima in vsu. Sunt architecti qui doceant, cæsam materiã in asses sectilesque tabulas triduo vel quatriduo aqua mergendam: in fagineas vero asses cæsas, paulò diutius, nẽpe octo aut circiter dierũ spacio macerandam aqua mox vt secta: Ea enim cura habita negant materiã carie in-

Ligna quæ quæ ad quã materiã idonea.

festari aut vermibus TH. Age quæ arbores maximè cõmendantur ad materiem accomodæ? MAR. Lignorum materies alia aliorum vsibus vsurpatur. Infæcunda firniora fertilibus, nisi quo in genere

Musco obduci Aquilonares partes arborũ

mares ferunt, sicut cupressus & cornus. In ipsis arborib. robustiores Aquiloniæ partes easque musco obduci, velut aduersus frigus vestimento, & in totum dete-

Fißilia.
Dolabilia.
Durabilia.

riores ex humidis opacisque, spissiores ex apricis & diuturnæ, Quare Theophrast. distinguit ad materiam ligna, alia quidẽ fissi-

fissilia, alia dolabilia, alia rotunda q̃ integra relinquuntur. Ex his fissilia nullã penitus rimam patiuntur, quoniam enudata medulla exiccatur atque emoritur: Durabilia & sectilia quæ modicè humida: Dolabilia & rotunda rimas admittere, lõgeq; magis rotunda quæ medulla in his laterib. plenioribus circumdatur. Nihil em̃ horum fissura immune. Itaq; loteis reliquisq; quib. ad cardines vsus, ne findantur fimo illinunt bubulo vt siccetur sensimq; diffletur atq; euaporetur humor medullæ. Secari findiq; facili⁹ q̃ humidiora q̃ quæ sicciora, & serris cedũt latius arida quã virida, præter robur & buxum, quæ pertinacius resistunt, serrarumq; dentes replent æqualitate inerti, qua de causa alterna inclinatione egerunt scobem. Quædam glutina prorsus abdicant inter se & cum alijs, vt robur, non minus quàm si cum lapide glutinare tentes: nec cohærent nisi similis natura conciliet. Terebratu difficilora quæ viridia. Leuia & sicca difficilius secantur. Flexibilia & vinculis idonea salix, genista, tyliæ, cortex, betula, vlmus, populus, vitis, arundo fissa, versisque aculeis rubi. Alligant & intorta corylus, sed salici præ-

Serrũ q̃ idonea. Secari facilia. Findi quæ facilia.

Glutinũ nõ ferentia.

Terrebratu, serris, fissuræque idonea.

Flexibilia.

præcipua dos, Habent & rigorē candorē-
Materia magis idoneæ arbores. que & insculpturis facilitatē. Inter eas,
quæ materiā p̄bent, magis vsurpatæ sunt
abies, quercus, pinus, larix, esculus, vlm⁹,
salix, cedrus, cypressus, buxus, betulla,
tilia, platanus, aln⁹, fraxin⁹ robur, palma,
fagus, oleaster, ilex, iuglans, acer, aquifo
lium, ac pleræque aliæ pro varietate natu
ræ locorumque varium præbent materię
Abies. vsum. Abies, cuius supra quoq; mētio fa
cta, resinam sudat eiusque materia pluri-
bus vsibus idonea, probataque quòd pro
ceritate & amplitudine polleat: quare na
uium malis & ædificijs expetitur, pōdus
Naues è q̄-busarbores sustinere valida, & valuarum repagulis,
& ad quæquę maximè intestina opera ap-
tißima, subdiualibus non perinde dura-
bilis, & citò accenditur. Triremes & lō
ga nauigia ex abiete Theophrastus tra-
dit leuitatis causa fieri: Atqui onerari-
Quercus. as è pinu & quercu. De quercu paulò an-
tè diximus. Eius materia firmißima tā
subdiualibus quàm intestinis, in ipsa eti-
am aqua durabilis. Hesiodi à quercu te-
monem δρῦς ἔλυμα fieri scribit. Quem-
admodum et robur ἄγρια δρῦς defossum
aquisque obrutum perdurat, in marinis
Robur. non perinde propter salsedinem. Robori
tanta

tanta duritia est vt terebrari nisi madefactum non queat, ac ne sic quidem adactum auelli clauũ, vt Plin. scribit. Ilex πρῖνος arbor Italis nota, materies eius admodum densa ac robusta in atrum rubescens conuenit dentalibus πρίνου γύην, Hesiodus inquit. Secatur & in laminas. Larix Græce quoque dicta λάριξ, Italice Larice, Germanicè Lerchẽbaũ olim nota ad Padum & Adriatici maris littora celeberrima, quam non solum ob succi amaritudinem à carie & tineis liberam, sed etiam flammam ex igne non recipere Vitruuius testatur, tametsi argumentis id confutet Matthiolus. Ponderibus sustinẽdis idonea & aduersus tempestates firmissima: à quibusdam tamen traditur aquis marinis teredinem contrahere. Esculus δρυὸς genus πλατήφυλλος dicta vtilitates plurimas præbet, sub tectis non ita tuta ab humore, quo facile vitiatur. Vlmus, salix & populus, quarum supra meminimus, materia teredini & corruptioni obnoxia, & quia lentæ atque flexibiles intestinis operibus vsurpantur solùm & sepimentis texendis. Rigorem seruat vlmus fortissimè, ob id cardinibus assamẽtisque portarum vtilissima: quoniam nõ tor-

Ilex. *Larix.* *Esculus.* *Vlmus salix populus.* *Vlmi vsus.*

torquetur, permutanda tantum sic, vt cacumen ab inferiore sit cardine, radix superior: stiuis idonea Hesiod. πτελέος ἀκιότατος ἰσοβοεῦς. Fraxinus Græcè μελία, Italicè frassino, Germanice Eschen, Gallicè Frosne. Theophrastus duo genera tradit, alterum excelsum procerum materiam habens candidam, neruatam, enodem: Alterum humidius, scabrius ac durius. Folium lauri, Plinius tradit iumentis mortiferū, sed deceptū nominū vicinitate, nā μίλος vel σμίλαξ taxus est, eius enim folia cōpertum est animalia nō ruminantia necare. Huius materia cum ad alia plurima vtilis, tum hastas elegantes præbet, vnde Homeri præconio Achillis hasta nobilitata, sectilibus etiam laminis vsurpata. Fagus cuius superius mentio facta φηγὸς Græcè, Italicè Faggo, Gallicè Faus, Germanicè Bochen ea quāquam fragilis & tenera ac fissilis eadem sectilib. laminis in tenui flexibilis, capsisque ac scrinijs sola vtilis, colore non ingrato, maximè fida ijs quæ teruntur, vt rotarum axibus: Fagi cortex magnum veteribus vsum præbere solita: Ea enim vasa vindemiatoria & corbes messoriæ fiebant, nec non gutti & vasa quibus in sacris

Fraxinus.

Plin. locus notatus.

Fagus.

sacris proli babant fagino cortice religi
onis ergò fiebant: Vnde Curius ille iura
bat se nihil è præda attigisse præter gut
tũ faginum quo litaret dijs. Alnus κλή- *Alnus.*
θρα Theophr. et Græcis, vt dixim⁹, Germa
Eljen, Italis auno Hetrusci onio arbor est
caudice recto, ligno medullaq; molli, ru
bente materia, in aquosis ferè ꝓueniés, ꝑ-
fertur lignũ ad ædi ficiorum fundaméta
q̃ in fluminib. lacubus, paludibusq; fiunt
quòd in aqua nunq̃ putrescat. Ob id expe
tit̃ maximè Venetis ad iacienda Palatio
rum ædiumque fundamenta. Quod cre-
bro fixa æterna sit & ingentes moles susti
neat. Vere cortex tinctorijs vsibus detra
hitur: Dat & alnus tuber sectile sicut ce-
drus. Platanus Græcis & Latinis vocata,
Italis Platano, arbor aduena Italiæ, vm- *Platanus.*
bræ tantum gratia ex alieno orbe petita,
æstate solem arcens hyeme admittens, vt
Plin. testat̃. Athenis celebrata triginta
sex cubitorum ramis, in Lycia domicilij
modo caua 80. atque vnius pedum spe-
cu. Materia lentitia vsum præbet, sed
madida sicut alno at siccior vlmo, fraxi
no, moro, cераso. Tilia Græcis φιλλυρία *Tilia.*
idque nomen Itali retinent, Germanis
Linden. Hanc Theophrast. inter ceteras
operi-

operibus facilem præ sua mollitia tradit teredinem non sentire, atque inter corticem & lignum tenues tunicas sed multiplici membrana, è quibus vincula Plinius scribit tilia vocari, & fasces funesque tiliacei. Betulla quæ Theophrasto σημύδα Germanis Birken, Gallis Beula, vt superius quoq; dictum, mirabili cãdore & tenuitate, libro eius, hoc est, cortice interiore olim scribentibus vsum, vt nunc charta præbebat, & in volumina compaginabatur, Vnde libris nomina, surculis flexibilibus, olim magistratuum virgis, nunc pueris terribilis, ob flexibilitatem vinculis corbiumque sportis accõmoda. Sambucus ἀκτῆ Dioscoridi, Germanis holltenter, Italis Sambuco, Gallis Suseau: hæc arbor omnium facilimè crescit, vt præter Theophrast. vasi sententiã etiam experientia docet, Et quanquam medullã habeat copiosam, lignum tamen ipsum firmum. Excauatur ad varios vsus & baculi ex ea fiunt perleues, Siccata valida est & inoffensa aquis etiam disquamatur sponte cum exaruerit, Sambuci interiora mirè firma traduntur. Namqui venabula ex ea faciunt, preferunt omnibus, Plin. auctore Radix, laminis idonea. Ficus

Betulla. *Libri nomẽclatura* *Sambucus.* *Ficus.*

cus ἡ συκῆ arbor nota, fruticosa, nec excelsa, sed crassa, vt vel cubitali sit ambitu, Theophrasto teste, ligno contorto, lento, materies solida, robusta, ad multa commoda existit, lenta cùm sit & plaga se facillimè contrahit, scutis idonea. *Ficus.*

Buxus, Græcè πύξος, Italis Bosso, Germanis Boßboum/ Gallis bouys, materia hęc arboris maximè æterna & imprimis honorata, raro crispans, nec nisi radice, cætera leuis, quin & materia siléti & quadam duritia ac pallore commendabilis. Torno rasile buxum, inquit Vergi. In ipsa vérò arbore topiario opere. In igne quoque duritia, quæ ferro nec flamma nec carbone vtilis. *Buxus.*

Iuniperus Græcè ἀρκευθὶς à Theophrasto et Diosc. vocatur, παρὰ τὸ τὴν ἀ-ρὰν κεύθειν, quod noxia pellat, siquidē eius odore reptilia fugantur, Italis Gunpro, Germanis wacholter/ Gallis Geneure. Cum cedro plurimum conuenit, nisi quòd magnitudine inferior, etiamsi plerisque locis in proceras arbores assurgat, Materia eius centum annis durare, proinde templum Dianæ Ephesinæ iuniperinis trabibus extrui voluit Annibal, pluribus ætatibus duraturum. Ignem quoque diutissimè seruat, accensis hoc ligno *Iuniperus.*

 carbo-

OQNPADDHBPESBAQ

carbonib. quos integro anno durasse proditum. Eius gummi Vernicem esse, vulgo Vernys.

Cedrus. Cedrus, ἡ κέδρος Theoph. et Dioscoridi, Italis & alijs plerisq; nomen retinet. Huius arboris durities vnicè laudata, & nec cariem nec vetustatem sentire sed æternã esse, vnde & libri cedrini. Solomon Dei nobile Hierosolymorum templum è cedri materia extruxit. Arcium & Palatiorum fabricis conueniens.

Statuæ sudantes. Rimam fissuramque non sentit cedrus, ebenus, olea. Statuæ quoq; Deorum ex ea factæ, quia materia humorem remittit, sudare visæ. Theoph. scribit in Syria cedros quatuor vlnarum & amplius crassas.

Cedria. Cedria resina & pix cedri Græcè κέδρια.

Cupressus. *Pinus.* Cupressus κυπάρισος et Pinus in vetustatem sine vitijs seruantur, neque carie neque vermibus obnoxiæ. Valuas è cupresso 400. annorum Plinius commendat. Pinus, inquit Theophrastus, viribus valet, & ad vsum ædificatorium spectabilis laxitatis & rectitudinis meatuum causa.

Iuglans. Iuglans arbor notissima & ingens, cuius materia ampla vsusque ad opus tectorium & mensas.

Frangi se denũcians arbor. Theophrast. scribit iuglandem frangi se sonitu prænunciare, idque in Antandro accidisse, omnesq;

omnesq; e balneo profugisse terrefactos. Olea ἐλαία, Oliua Italis, Oliue Gallis, incuruatur ceditque ponderi, capulis quoque vsurpatur. Oleaster ἀγριελαία, Italis Oliuo Saluatico, Germanis wylder Olyboum/Gallis Oliue sauuage, eius materia fiunt manubria & vaginæ terebrarum. Aquifolium quam Theophrastus Crateogona vocat mespilo similis arbor. Illa verò quæ Agrifolium vocatur folijs constat per ambitum aculeatis, perpetuò virentibus ac cortice quoque viridi, baccis cedrum æmulans. E radicum cortice viscum parãt. Sunt qui velint eam esse stirpem, quam Theoph. Agriam vel Ariam appellat, lignũ duritia insigne, rami flexibiles, vnde & sæpi viuæ vsum præbet elegantia cõmendabilem, Germ. Hulsen vocant. Acer à Theoph. σφένδαμνος, Germa. Masselter boum/operum elegantia cedro proxima, crispam macularũ discursu materiam præbens, atq; similitudine pauonum caudę nomẽ accepit. Ex hac mensæ fiunt acernę elegãtissimæ & topiaria opera, sicut & è brusco & mollusco, auctore Plin. pulcherrima opera & mẽsę nigrescẽtes. Tuber vtrũq; arboris eius sed bruscũ intorti⁹ crispũ, molluscũ simplici⁹ sparsũ.

ὄλεα. Oleaster. Aquifoliũ Agrifoliũ. Acer. Acerna mẽsa. Bruscum. Molluscũ. Tuber.

Et ſi magnitudinē menſarum caperet, præferretur cedro. Nunc intra pugillares, lectorumq́; ſiliceos aut laminas raro vſu ſpectatur. Reperitur & in alno tuber, ſed acere deterius. Palma φοίνιξ, cuius ſuprà meminimus, eius lignum molle, Suberis ſpiſſa materia. Porrò quæ materia quibusq́ue operibus vſibusq́; conueniat coronidis vice adiungam. Nauib. abietem, pinum, cedrum aptas: Triremes enim atque longa nauigia ex abiete fieri Theophraſtus tradit leuitatis cauſa, & quia ampla & craſſa, malorum ſuſtentaculis appetitur. Onerarias è pinu, Virgilio teſte, Nauigijs pinos. In Oceano Germanico Gallicoq́ue plurimum querna vtuntur materia nauali. Aedificijs eadem ferè materia vſurpat: imprimis cedri & cupreſſi, eodem poeta atteſtante: domib. cedroſq́; cupreſſoſq́;. Abiegna, populea, fraxinea, vlmea, materia, atq; id genus interiorib. partibus vſui fuerit, at nō ita cælo & tempeſtatibus, quibus quernea vtilior. Ad aquarū ductus tuboſq́; cauantur alnus, pinus, picea: Obrutæ terra pluri mis annis durant, ſi non integantur citius ſeneſcunt. Robur etiam in aquis perdurat & fagus & iuglans. Durabiles olea, robur, quercus,

Palmæ. *Suberis materia.* *Materia quæ quibuſq́ue conueniat.* *Nauibus.* *Aedificijs idonea.* *Aquarum tubis.* *Oleæ durabilitas.*

quercus, ilex. Nam ducētis annis ſtetiſſe oleam Plinius teſtis eſt. Item cedrus, cupreſſus, vt antè quoque dictum. Ad commiſſuras & coagmētationes vlmus & fraxinus congruunt ab longitudine firmas recipientes catenationes. Pondus ſuſtinent abies, larix, etiã in tranſuerſum poſitæ nec rumpuntur nec curuantur, prius carie quàm viribus deficiunt. Contrà olea & robur incuruantur & quercus & populus atque ſalix, vlmus, betulla. Palma arbor valida è contrario fornicatur renitendo in diuerſum: Contrà populus ad omnia inferiora pandatur. Vlmus & fraxinus lentè ſed facilè pandantur, flexibiles tamen ſtanteſque à circumciſura ſiccatæ fideliores. Flexibiles ſalix, betulla, vlmus, geniſtæ, quercus & aſſes quernæ. Scandulæ tabellæ & laminę quibus tecta operiuntur ex robore aptiſſimè atque è glandiferis & fago, facilimè ex omnibus, quæ reſinam ſudant, vti pinu & abiete. Picea & quercus & ſcandulis, cupiſque & ſecamentis vtiles. Quæ in laminas ſecantur, præcipua ſunt cerrus, terebinthus, aceris genera, buxus, palma, ilex, ſambuci radix, populus. Menſarum elegãtiori operi acer, fraxinus, iuglans, nõnunquam

Commiſſuris & coagmentationibus.

Põdus ſuſtinentia.

Curuantur quæ & pandantur.

Palma renititur oneri.

Flexibiles.

Laminis & ſcanſulis.

Cupis.

Menſæ.

& cerasus atque pyrus, preciosissimæ cedrinæ, atque cupressinæ. *Axibus.* Axibus, rotis at- *Iugis.* que radijs quercus, robur, acer, fagus. Ver- *Aratris.* gilius etiam Cedros & cupressos attribuit horum vsui: Hinc radijs triuere rotis hinc tympana plaustris, Carpentisq́;. Eadem ferè materia aratris, curribus, iugis ac stiuis Hesiodo auctore, nisi ꝙ fraxinea his quoq; adhibetur materia, & cerrus, & sicut lẽtore fraxinus ita duritia ilex. Tro- *Trochleis.* chleis, terebrarumq́; vaginis et malleis *Terebrarũ vaginæ.* materiam idoneam præbent oleaster, buxus, ilex, mespilus, ulmus, fraxinus, acer, *Malleis.* aquifolia, rubus. Fiunt & è pinu & iuglã- *Vectibus.* de mallei maiores, orbesq́ue ac trochleæ molaribus, haustorisq́ue machinis vsurpatæ. Cato vectes aquifolios, laureos, vl- *Manubrijs* meos fieri iubet. Hyginus manubria ru- *Capulis.* sticis carpinea, iligna, cerrea, adde nostris in vsu maximè buxea. Fieri quoque capulos & manubria ex olea Homerus testatur σελεὸν ἐλαΐνον. *Scutis.* Scuta è salice ac vite fieri Theophrastus scribit: Icta enim protinus plagam contrahunt, sed salix leuior, & ob id ea magis in vsu. Est & ficus scutis apta & tilia, betulla, populus, sambucus. *Hastis.* Hastis præcipua fraxinus Achillis hasta celebrata materia, & myrtus va-

lidis hastilibus, inquit poëta Virgilius. Taxus arcubus idonea etiam eiusdē Virgilij testimonio: Ithireos taxi torquentur in arcus. Ad fores vlmo vtuntur. Ad cistas omnes, quæ flexili crate constant, Commissuris & coactionibus vlmi & fraxini congruunt ab longitudine firmissimas catenatiões recipientes. Ad asses findūtur optimè abies, populus, fagus: æternitate autem commendabilis quercus maximè tempestatibus resistens & humori, quibus aliæ haudquaquā idoneæ, nisi faginæ aut alneæ aqua macerentur asseres. Flammis & lumini vsurpatur abies, picea, teda. Carbones optimos præbet spississima materia, vt robur, querc⁹, fagus. Pineos potius q̃ querneos quærunt excusores, quanquam firmiores, sed quia ad flatum melius respondeant, & minus marcescunt, extinguunturq;. Cerri etsi alioqui improba materia, carbonib. tamē ærariorum officinis idonea, quòd cessante flatu statim extinguatur, parumq; ad sumptus tardè recidit in fauillam. Eius materia ædificijs extruēdis inauspicata, ꝙ facillimè rupta fatiscat, rudis tamen & indolata intestinis operibus & vtensilibus vsurpatur. Ad ignem excipiendum

Arcubus. *Foribus.* *Cistis.* *Flexibilia.* *Cōmißuris* *Aßeribus.* *Igni & lumini vsurpata materia.* *Carbonib.* *Cerri.* *Igni excipiendo.*

aptissima ficus & olea, ficus quia lenta & rarior, olea quia spissa & pinguis. *Iuniperi carbones.* Iuniperi carbones integro anno durasse proditum. *Flammæ resistentis.* Flammę resistere laricem Vitruuius tradit, etsi id Matthiolus confutare nititur, vt antè dictum. *Cutis arborum.* In toto arborum corpore, vt animantium, cutis, nerui, sanguis, caro, venæ, ossa, medullæ. *Corticis vsus.* Pro cute cortex in magno agrestium vsu: vasa corbesque patentiora messibus conuehēdis vindemijsq; faciunt è tilia, abiete, salice, *Suber.* fago, alno. Suberis crassissimus cortex, & quo exuta minimè arescit vt reliquæ arbores, quippe natura sic comparatum ꝙ cortice expoliendo, materiā duplici cortice muniuit: Cortex crepidis fulciendis vsum præbet, & verriculorum funiculis ac piscatorum tragulis appenditur, si cortex eximatur sidit lignum, cortex sem ꝑ supernatat. Cortici proximi plerisq; arboribus adipes, ij vocātur à calore Alburnum, mollis & pessima ligni pars teredini obnoxia, quare amputatur. *Adeps arborum.* *Sanguis arborum.* Succus arboribus pro sanguine. Humor is non idē omnib. ficis lacteus, cui ad caseos figurandi coaguli vis, Cerasis gummosus, vlmis salinosus, malis lentus & pinguis, aquosus pyris ac vitibus. Viuaciora quibus lentior.

tior. Mori ſuccum medicos quærere Plinius tradit. Eſt & marcor atque caries in veteribus lignis Græcis σαπρώτης ξύλων, Itali tarlaturã del ligno vocant. Vermes qui in carioſis lignis naſcunt̃, Coſsi Plin. vocãtur. Subeſt adipi caro, cui oſſa materiæ optimum ſuccedit, nec omnib. carnes adipesque largæ. Neutrum habet buxus, cornus, olea, nec medullam, minimumq́; etiã ſanguinis, ſicut oſſa nõ habent ſorba, carnem ſambuci, & plurimam ambæ medullam. Arũdines maiori ex parte carne carent. In arborum carnib. pulpę, venęq́; reſident, diſcrimen earum facile. Venæ latiores candidioresq́;: Pulpę fiſsilib. inſunt, ideò fit, vt aure ad caput trabis quãlibet prælõgę admota ictus ab altero capite ſentiat̃ penetrante rectis meatib. ſono. Vnde deprehenditur an torta ſit materia nodisq; conciſa. Quibuſdam ſunt tubera, ſicut in carne glãdia. In ijs nec vena nec pulpa quodam callo carnis in ſe cõuoluto. Hoc ꝑcioſiſsimũ in cedro, & acere. Quibuſdam pulpa ſine venis mero ſtamine ac tenui cõſtat: hæc fiſsilia maximè traduntur. Alia frangi faciliora, q̃ findi, quib. pulpa nõ eſt: Sic oleæ, vites fracturæ potius quã fiſſuræ parent. At totum cor-

Marcor.
Coſsi.
Oſſa arb.
Caro arb.
Venæ arb.
Pulpa.
Aure admota trabi ictus ſentitur.
Tortæ materiæ deprehenſio.
Tubera.
Fiſsilia.
Frangi facilia.

Bb 5 pus

Oſſea materia quibus. pus è carne fico. Tota oſsea ilex, cornus, robur, morus, lotus, ebenus, cythiſus, &, q̃ medulla carent, faginis pectines tranſuerſi in pulpa apud antiquos, vt, Plinius memorat. THR. Prȩter materiam alia quoq; comoda ex arboribus, quȩ materiã pbent, ſumere licet? MAR. Maximè. Nã vt ſuprà dictũ de meſpilo, quercu, caſtanea, pinu, fago, teda, quæ in ſyluis feliciter proueniunt, ſimul & materiam præbent optimã, & fructus eſui vtiles: Ita ex abietibus, ac picetis, piniſque reſinam quoque colligimus & picem, magno rei familiaris emolumento, quemadmodum & è quercu, fago, caſtanea, meſpilo, pinu & homini cibus, & porcorum aliorumque animalium ſaginandorum vtilitas percipitur. Annonæ difficultatem multis leuaſſe vel noſtra ætate compertum, in farinam molitis, ſpiſſatiſque in panis vſum glandibus. Immo ſecundis menſis inſeri Hiſpanis glandem conſueuiſſe, Plinius & alij tradiderunt. Neque eſt obſcurum quàm magnas opes pleriſque gentibus glandium, reſinæ, piciſque prouentus ſuppeditent. Galla quoque glandiferis adnaſcitur, de qua ſuperius dictum. Inter ceteras arbores, quæ reſinam

Pectines è fagis.

Reſina.
Pix.
Fructus arborum ſylneſtrium.

Glandium vſus.

Galla.
Candelæ ex arboribus.

sinam sudant, teda pinei generis, succo abundantior quàm reliqua, liquidior q̃ picea, flammis & lumini parata, eius enim assulis pro candelis vtimur. Sudat resinã quoque & picem Cedrus Cedria vocata. *Cedria*
Viscus quoque ex arborus fit: laudatissimum è cerro, ilice, castanea, præsertim in Senensibus maritimis syluis, quæ in eum vsum illic magno locãtur ijs, qui viscum conficiunt. *Viscus quomodo conficiatur.* Nam ex arboribus grana legunt, quæ in aqua decoquunt, donec disrumpantur quæ contusa lauant in aqua donec surfuracea excrementa eximant. Plinius in quercu tantùm nasci scribit & robore, ilice, prunoq́ue syluestri, terebintho, pinu & abiete. In Etruria etiam in castanea, quod optimum est, item in malo & pyro, sed inutile. Fit quoque viscum è quarundã arborum radicibus, maximè agrifolij, atque earum corticibus, sumptis radicum corticibus, effosśaq; scrobe inter suarum arborum frondes, humido solo (alij fimo) sepeliunt ibiq́ue relinquunt tantisper dum putrescat, mox eximunt & tam diu in pila contundunt donec lentorẽ cõcipiat, dein aqua calida lauant, manibusq; cõmiscent. Vsurpatur cũ alijs vsibus
tum

tum auibus capiẽdis. Adde Gummi quoque ex arboribus exudare notiſsimum, veluti è ceraſo, prumo, iunipero, olea, acacia, hedera, amygdala, vt Dioſcorides teſtatur. E iunipero vernix exudat, è myrrha ſtacte, è populo alba ſuccinum Græcis ἤλεκτρον. Plinius ſcribit ſuccinum è quibuſdam pinei generis arboribus vt gummi è ceraſis exudare autumno. Hęc, quia ſic poſtulaſti, vtcunque de plantandi diſciplina à me explicata boni cõſules. Audis Iuliã nos accerſere ad cœnam, & vmbram vides eſſe decem pedem proinde illuc nos recipiamus ſuadeo. THRA. Magnã quidẽ habeo gratiã, quòd in hoc tuo horto lautiſsimè extructo, & tam ſuaui hortenſium plantarumq́ue explicatione me recrearis. IVL. Quouſq; detines, Mari, hoſpitẽ tuis diſputationibus? Quin ad cænã iam paratum in hoc topiariũ acceditis. MAR. Age igitur accumbamus:

Vernix.

Succinum.

Finis libri II.

DE

LIBER III. DE PASTIONE PECV ARIA.

Ei Rusticæ partem & agriculturę affinem cō- iunctamque esse pecua- riam villaticamque pa- stionem, nō solùm Vir- gilij vndecunque abso- lutissimi Poetæ, qui hāc disciplinam Ge orgicis suis celebrauit, verùm etiam ve- tustiorum grauissimorum scriptorum Xenophontis & Aristotelis testimonio iam antè declaratum, ὅτι γὰρ ἡ νομαδικὴ σωνῆ ϖτου τῆ γεωργίᾳ: atque adeò commu ni vsu comprobatur vtranque alteri vti- liter cohærere. Nam & si diuersa est di sciplina agriculturæ & pastionis, & vota curaque interdum contraria, veluti cùm pastor solum graminosum & nouale po stulet, agricola contrà purum & subactū: tamen in his discrepātibus votis magna est societas, & mutua quædam vtilitas, quàm vtraque functio ab alia percipit. Id quod Fundanius apud Varronem ap posi-

Hippocom. Euphorbus Hædio. Eumæus.

Pastionis. pecuariæ cū agricul tura socie- tas.

posita similitudine contendit astruere: Vt, inquiens, dextra tibia alia quàm sinistra, ita vt tamē sit quodam modo coniūcta, quòd altera eiusdem carminis incentiua & altera succentiua: Ad eundem modum licet quidem pastorum vitam dicere incentiuam, & agricolarum succentiuam, auctore Dicæarcho, qui tradit initio homines pastoritiam vitam egisse, neque dum calluisse disciplinam arandi exercendiq; agri, aut arborū plantandarum, ab his inferiori gradu susceptam agriculturam, quapropter succinat pastorali, qua est inferior, vt tibia sinistra à dextra foraminibus. Sic cùm armentis arandum, ad vehendum, ad stercorandum agrum, & alias plures commoditates agri colendi vti poterimus, & vicissim ab agricultura pabulum pecudibus subministratur, fit, vt, etiamsi disciplina diuersa sit pastionis & agriculturæ, vtraque tamen alteri sic seruit & accommodata est, vt neutra ab alia separanda videatur, præsertim si prædij ratio patiatur propter plurimas commoditates quas vtraque alteri veluti manui accommodare potest. Siquidem agrum citra equorum aut boum ministerium, & ster-

& ſtercorationis adminiculum exercere commodè non queamus, & paleæ, ſtramina, reliquaque è frumentis ad pabulum parata in fundo ipſo compeſcere quàm vendere magis expedit, & coloni & fundi domino, domeſticisque magis pecudibus quã alienis depaſcere ex vſu eſt. Stercoratione etiam, quæ contingit è gregibus, agrum hortumq; lætari, fructusque vberiores producere conſtat. Ac verò cũ nulla regio ſit, vt inquit Columella, quæ non ad agrum colendum ſicut hominũ ita iumentorum quoque miniſterio vtatur, hæc non ſolùm terræ colendæ, verùm etiam frugibus conuehendis, oneribus deportandis, ſtercore in agrum gerendo, ac denique ſobolis procurandæ commoditatem neceſſariam præbeat. Vnde etiã iumenta à re nomen accepiſſe, quod neceſſarium laborẽ vel ſubuectando vel arãdo iuuent. Neq; verò iumenta ſolùm, q̃in conſortium operum adhibẽtur, alere cõuenit, ſed alia etiã minora pecora, velut oues, ſues, capras: itẽ ex auibus anſeres, pauones, anates, columbas, pullos gallinaceos, & quæ ſunt alia villaticæ paſtionis animantia, è quibus rei familiaris vſus & quæſtus non pœnitendus paratur: *Iumenta.*

ratur, Et ſi ager ſic ferat & Pales faueat aliquoties non minorem fructum ex his quàm è frugibus reportare licet, idq́; ſine magnis impenſis pabuli, cuius alioqui magna pars intercidit. Nam quod paſtio

Pecuniæ & peculij vocab.

quæſtuoſa eſſet, pecuniæ vocabulum indicat & peculij, nempe à pecore, quoniã id veteres ſolum poſſederunt, & omnis

Mulcta in pecoribus.

pecuniæ fundamentum pecus eſſet, vnde mulcta conſtituebatur in pecoribus, quæ maxima fuit triginta boum & duabus ouibus, æſtimatusque bos centuſsibus, ouis decuſsibus. Minima mulcta oue taxabatur vna. Apud nobiliſsimas adhuc fortiſſimasque gentes obſeruatur, qui præcipuas opes in pecore ducant & conſtituant. Cato interrogatus quã partem Rei Ru-

Catonis reſponſum.

ſticę exercẽdo celeriter locupletare putaret reſpõdit, Si bene paſceret: rurſusq́; interrogatiã quid deinde faciendo ſatis vberes fructus perceptutus eſſet: Si mediocriter, inquit, paſceret. Porrò originem & dignitatem huius pecuarię diſciplinę

Paſtoritiæ antiquitas & dignitas

antiquiſsimam eſſe, & iam inde à patriarcharum temporibus ad noſtram ætatem honeſtiſsimam functionem fuiſſe, ſacræ ſimul & prophanæ hiſtoriæ teſtãtur, atque adeò Domino hoc vitæ genus placuiſſe

isse declarant primi mundi homines. Siquidem Abelem ouium pastorẽ Deo sacrificantem respexisse dominum, testatur scriptura. Atq; inde Seth, Noë, Abrahã, Loth, Iacob, Iob, Amos, homines sanctissimi armentorũ & pecorũ alendorũ studijs commendantur, vnde opibus polluisse, & se, vxores, liberos, ac familiã amplam sustentasse. Filij Iacob cùm à rege Aegypti rogarentur de vitæ genere, pastores se esse profitebantur pecorum, à quo vitæ genere Moses, Saul, Dauid ad principatũ populi & sceptra vocati sunt diuinitùs. Quinetiam inter gentes vetustissimi & illustrissimi quique partim à pastoribus educati, partim pastores ipsos fuisse memoria proditum. Romulũ atq; Cyrum inter pastores educatos potẽtissimarum monarchiarum auctores. Adde Galerium, Maximinum, Constantinum, Probum, Aurelianum, ab armentariorum stabulis ad imperatoriam purpuram euectos. Homerus Vlysis subulcum magno fortitudinis elogio celebrauit. Etenim fortisimas gentes pecorariã exercuisse testantur Italorum, & Germanorum, atque Heluetiorum populi, quorum regiones iam quàm olim cultiores,

Patriarchæ pastores.

Romulus.

Cyrus inter pastores educatus.

Imperatores ex armentarijs.

rerum gestarum magnitudine à multis seculis præclari his potissimum opibus gloriabantur, atque etiamnum hoc quęstu pollét, qui sanctissimi sunt & grauissimi. Quare tam veteres & Græci, & Latini scriptores in præcipuis opulétiæ laudibus posuerunt πολυάρνους, πολυμήλους, ac πολυβούτας, vt qui ipsas pecudes propter caritatem aureas habuisse pelles tradiderunt. Vnde pellis aureę in Colchide arietis historia, ad quam Argonautę profecti produntur, et aurea μῆλα Hesperidū. Deniq; signa cęlestia, maria, montes atq; regiones à pecudibus appellationem retinent: nimirum, aries, taurus inter sydera: taurus mons, & Bosphorum mare: Italia à vitulis nomen retinet. Accedit ad pecorarię curę dignitatem, quòd magnā similitudinem cum principatu habet, quapropter non rarò & Prophetarum oraculis, & Poëtarnm carminihus principes et reges pastores populorum, et ποιμένες λάωμ vocantur: immo dominus mundi se appellat ipsum pastorem. Cùm autem ex his colligatùr, quàm magna res sit pastio rustica, & quàm agriculturæ coniuncta, nos post Georgicen & Phyteuticen hanc bucolicam disciplinam breuissimè complecti studuimus. Disciplinam au-

Velleris aurei significatio.

μῆλα aurea

Pastorum cum principibus similitudo.

ποιμένες λάωμ.

tè hanc etsi Varro trifariã partiatur, nos quartam adiecimus. Ac primã armentis maiorib. tribuimus pascẽdis, quales sunt equi, asini, muli, cameli, boues, quæ ille quasi aramenta dicta putat, vel ab arando, vel ab armorum, hoc est, quorumlibet instrumentorum vsui idonea, vel ab armis, id est, scapulis maioribus, vt Seruius docet. Nam Virgilius sic ait: *Armenta.*

Hoc satis armentis, superat pars altera curæ,
Lanigeras agitare greges, hirtasq; capellas.

Et Plin. Camelos, inquit, inter armenta nutrit Oriens. Iumenta aũt siue à iungendo, seu à iuuando dicta animalia, quę vel ad sarcinas ferendas, vel ad vehicula trahenda, vel deniq; ad terram colẽdam comparantur, vt superius quoque dictũ. Etsi autem Pomponius Iurecõsultus negat boues iumentorum nomine intelligi, sed armentorũ potius, Vlpianus & Caius quadrupedes pecudũ numero censent oues, boues, capras, asinos, mulas, equos: Nos Virgilij, Cicerõis, atq; eorũ, q Latinè locuti sunt, consuetudinẽ secuti, inter armenta & iumenta maiora animalia promiscuè referemus huius libri prima parte. Deinde pecori minori secundas partes attribuemus . Et quan- *Iumenta.* *Pecudes.* *Libri tertij partitio*

quam pecora & pecudes de omnibus animalibus,quę ſub imperio hominis,& pabulo paſcantur,promiſcuè intelligantur, atq; communia ſint vocabula, (Sic enim ait Cicero, Multitudo pecorũ partim ad veſcendum , partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad veſtiendum)nos adiectione minorum,oues, capras,ſues,ab armentis ſeparauimus. Tertiam partem ad pecuariam rem pertinẽtem adiecimus,nõ vt ex ea fructus capiatur,ſed potius ꝓpter vſum,cuſtodiamq; ac miniſterium quod præbet , qualis eſt cura paſtorum,canum,felium. Atq; has tres partes hoc tertio libro exequemur, Reliquas paſtiones quarto libro proſecuturi. Hæc de pecorariæ paſtionis cum agricultura communicatione, deq́ue eius dignitate & origine ordinisq́;,ac vocabulorum ratione præfati ad ſingula paſtoralia munia progrediemur. Introduximus ſingulorum armentorũ pecorumq́; magiſtros, meſsis tempore die feſto per ocium in gramine ſub vmbra recubãtes de ſua quemq; cura ac diſciplina differentes ac ſingula veluti ſymbola proferẽtes: Euphorbum quidem bubulcum,Hippocomum equiſonem , Hedionem opilionem,

nem, Eumęum subulcum. EVPH. Heus tu Hippocome, quò pergis vagabundus? Hodiéne feriæ indictę à Pârocho, iam in taberna Symposijs iuuenũ & choreis indulgere oportuit? HIP. Ignauis semper feriæ. Ex re mea erit & crumenæ consulere, & equos visere ecquid pascantur, aut incommodi aliquid patiantur. Pascua prorsus æstatis siccitate exucca nudataq́; pabulo, vt periculum sit ne inedia compulsi lætiora pascua desiderantes erumpant ac lædantur. EVP. Quin equos in hunc cãpum adducis, vbi ex recenti messe stipulæ aristæque sparsæ, & graminis quoq; copię inter dumeta carpendę suppetunt. HIP. Non absurdè mones. EVP. Agè igitur, Mastiga subsidiarium tuum iube compellere huc gregem: Tu hîc confideas sub Corylo hac, quæ simul & vmbram & auellanas nuces suppeditabit. Accersemus & Eumęum atque Hedionem, si videtur, deq́; rebus communibus commentabimur. HIP. Placet. Tu igitur Mastix equos vnà cum pullis atq; asinis huc cõpellito. EVPH. Et vos Eumæe & Hedio greges in vnum cogite, atque adeste, Symbolum veluti in taberna suum quisque citra pecuniam aut impensam confe-

ret de ſua quiſque pecoris diſciplina. E- qui certè Hippocome tui adhuc medio- criter habiti. Vidi nuper Agrij noſtri vi cini equos lõgè ſtrigoſiores, & ſqualidio res. HIP. Non eadẽ fortè cura, cũ tamen illi paſcua non deſint, nec laboribus tan- tis onerantur. Noſtri contrà & operi cre bro adhibentur, neque ſic lautè paſcun- tur, cęteris tamen accuratius tractantur. EVPH. Quoniam & locus, & tempus cõ ceditur, rogamus, de cura hac nobis ali- quid diſſeras, quæ huic animali adhibe- tur. HIPPO. Certè pecunia mihi nume randa non ſuppetit. Quare ſi vrgeas, non negabo, quod poſtulas. Inter iumenta certè & animalia, quæ in conſortium o- peris adhibemus, præcipuum locum te- net Equus. Nam & generoſiſsimũ, & e- legantiſsimũ, & vſui humano accommo datiſs. adde quòd & fideliſs. pecus cenſe- tur. Cumq; huius varius ſit vſus, de eius laudibus & vſu multa dicenda eſſent, de quib. aliâs dabitur dicendi occaſio. EV. Solùm de agnoſcendo generoſo bonoq; equo, deque eius cura habenda audire cu pimus. HIPPO. Principio equorum va rius vſus. Nam alij ad agriculturã vectu- ramque, alij curſibus & certaminibus, ac

De equis.

rei

rei militari ac prædationi, alij admissurę destinantur: quare suis quique vsibus deligendi. Equites ac milites, feroces, animosósque ac veloces quærunt, forma & colore elegantes: Agricolę tractabiles, corpore vasto, ad laborem vecturamque idoneos. Educatio tamen propè eadem: nam sic educamus, vt omnes speremus generosos futuros. EVP. Quænam igitur potissimũ in educatione curanda? HIP. Quibus cordi est equini generis educatio, hos primùm conuenit prouidere de generosis authoribus, deinde de pabuli copia, quæ vtraque in alijs pecoribus ad mediocritatem adhiberi possunt, at equi summam sedulitatem, satietatemque largam postulant. Quare prius magna cura marem diligere oportet, quẽ admissuræ destinabimus: nam eum conuenit omnibus boni equi numeris absolutum esse, & ijs notis, quas in optimo, generosissimoque equo requirere velis: deinde non minore sollicitudine matrem. Nobilitatem quidem exigunt à loco, quales Hispani, Neapolitani, Sarmatici, Peloponesiaci, Turcici, Thessalici: Sed hi magis ad cursum, & celeritatem comparantur. Corpore vastiore, &

laboribus ruſticis atque ad miſſuræ accõmodatiores petũtur è Friſia, Batauia, Morinis. Forma autem equi & corpora diligenter contemplanda. Nam ipſa ſępe inſpectio certas ſignificationes præbet naturæ bonitatis. Quare ab ipſis calcib. ad verticem exactè contemplanda forma.

Equus quomodo contẽplãdus.

Et primùm quidem pedum præcipua ratio. Nam vti fruſtrà elegantiam ſpectaueris ſuperioris ædificij, ſi fundamentũ ſit ruinoſum: Ita equi neq; militi, neque agricolę, neque viatori vſui eſſe poterunt, qui pedum ſanitate deſtituuntur. In explorando igitur primùm vngula conſideranda, vt non tenera ac mollis, ſed dura ſit & ſolida, rotunda ac ſcutellata, ſic concaua vt concauitas ſolo nõ impingat, nec lædatur, quæque vt ſymbolum ſonitu bonitatẽ pedum declaret, teſte Xenophonte. Siquidem plenæ & carnoſæ improbantur: & qui tales habent claudicant facilè. Chelidonem vocat idem Xenophon vngulæ concauitatem, carnoſas et pleniores citra cauitatẽ χάμηλας. Quare vngulam aſini probant plurimi. Oſſa ſupra vngulam neq; procera vt caprarum, quæ ſuccuſſatione ſeſſorem affligere ſolent, & crura huiuſmodi facilè inflantur: neque

Pedes.

Vngulæ.

χελιδόνες

χάμηλαι.

neque depressa nimis, ne salebrosis locis exulcerentur. Tibiæ atque crura cùm sint fulcimenta totius corporis, ea conuenit esse æqualia, recta, scissa, citra venarũ ac carnium obesitatem aut tumorem aliquem. Nam si carne & venis obesę sint, ea duris itineribus facilè inflantur, & claudicationi occasionem præbent. Solidipedum crura statim iusta mẽsura nasci proditum, pòst exporigentia se verius quàm crescentia: Quapropter inde à pullo facilè metiri posse futuram equi magnitudinem. Genua teretia, flexibilia, nodosa, & parua, neque introrsum spectantia. Rigida vitanda. Fœmora sub armis crassa, pectus musculorum toris numerosum, latum, quod & ad formam, & ad gressus lõgiores commendabile. Ceruix mollis, lataque, non tanquam hirco prona, sed instar galli gallinacei ardua & ad flexibilitatem idonea. Iuba densa, per dextram, alij per sinistram malũt profusam. Caput exiguum, macilentum. Nam grande & graue caput pigri ac hebetis indicium. Breuis promuscis. Os amplum, lacerum, quodque frena glomeret mandẽdo, spumamq; eijciat. Sic canit Verg. Stat sonipes, frenaque ferox spumantia man-

Genua. *Fœmora.* *Pectus.* *Ceruix.* *Iuba.* *Caput.* *Os.*

dit, Sicci oris equi vitandi. Maxillæ ſint
æquales & puſillæ. Nam ſi diſtent nimiũ,
difficultatem frenandi ſignificat. Et inę
qualitas buccarum facit, vt ſint ore con-
tumaces, neque ceruicem inflectant, ſed
Oculi. caput turpiter protendant. Oculi ma-
gni, ſanguinei atque igneum tuẽtes pro-
minentesq́;, quos ἐξοφθάλμους vocant, lau
dantur tamquã vigilantes & alacres: cõ-
caui et exigui κοιλοφθάλμοι improbantur,
ſicut & ſtellæ in oculis nigræ pallidæq́;
vitantur. Deprehenduntur noctu ad lu-
cernam luculentius hæc vitia. Columel-
la nigros oculos laudat. Et hetero-
phthalmi ab alterius oculi varietate cõ-
mendantur, qualem ferunt fuiſſe Alexã
dri Bucephalum. Auriculæ breues & ar
Aures. rectæ, micantes. Aures enim equorum
Nares. animum indicare ſolent, quare grandes
& flaccidæ reijciuntur. Nares patulæ ſi-
quidem hæc ad ſpirandum quàm angu-
ſtæ ſunt accommodatiores & ſpiritus fe-
Armi: rocitatisque in equo ſignificationem prę
Spina. bent. Armis grandibus & rectis, lateri-
bus inflexis. Spina ſupra armos paulò
elatior prębet equiti commodiorem ſeſ-
Latera. ſionem & armi reliquumq́ue corpus fir-
mius cõſtringuntur, ſi illa duplex ſit. La
tera

tera profundiora demissioraque & ad al uum compactiora ac turgiuscula sessorē melius excipiunt,& roboris cēsentur ma ioris. Lumbi quo fuerint latiores hoc fa- *Lumbi.* cilius attollit priores pedes & posterioribus subsequitur, iliaque minora videbuntur, quæ vastitate sua partim deturpant, partim etiam debilitant grauantque equos. Venter sit substrictus. Clunes *Venter.* amplę & carnosæ ita vt pectori lateribus *Clunes.* que respondeant. Nam coxas & fœmora si habeat lata ita vt posterioribus paululum diuaricari videatur, gressum firmiorem prębebit. Id quod deprehendimus sublaturi aliquid è terra diuaricatis non compresśis cruribus attollimus firmius. Testes habeat pares & exiguos. Cauda ló *Cauda.* ga et setosa crispaque ἱππουρις inde dicta, *ἱππουρις.* quòd equina caude propriū maximè sit. Longitudinem enim non ad elegantiam solùm, verùm etiam muscis & insectis animalibus abigendis idoneam. Sunt tamen qui mutilis delectenter, præsertim si clunibus obesis sint. Breuiter sic corpus vniuersum compositum requiritur, vt sit grande, sublime, erectum, ab aspectu etiam agile, atque ex lógo, quantum figura permittit, rotundum. Tradunt equi-

equiſones generoſum equum plurium aliorum animantium membris exquiſitis cõſtare debere, nẽpe capite & cruribus ceruinis, auribus & cauda vulpinis, ceruice olorino, pectore leonino, clunibus mulieris, pedibus aſininis. Vergilius noſter in ſuis Georgicis graphicè generoſi equi notas depinxit inquiens:

Equi forma à Verg. abſoluta.

Continuò pecoris generoſi pullus in armis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit:
Primus & ire viam, & fluuios tranare minaces
Audet, & ignoto ſeſe cõmittere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus. Illi ardua ceruix,
Argutumq́ue caput, breuis aluus, obeſaq́ue terga,
Luxuriatq́ue toris animoſum pectus, honeſti
Spadices, glauciq́ue, color deterrimus albis,
Et giluo. Tũ ſi qua procul ſonum dedere
Stare loco neſcit, micat auribus & tremit artus
Collectumq́ue premens voluit ſub naribus ignem,
Denſa iuba & dextro iactata recumbit in aruo:
At duplex agitur per lumbos ſpina, cauatq́ue
Tellurem, & ſolido grauiter ſonat vngula cornu.

Videtis quam paucis verſibus equi probati indolem virtutemq́ue vniuerſam abſoluit Poeta. Sunt & alij mores, è quibus laudari ſolent, nempe hilares & feroculi, ex placido & concitato mitiſsimi, vt teſta-

testatur Columella, quòd hi reperiũtur ad obsequia habiliores & ad certamina laborum tolerantiores. Xenophon laudabilis equi argumentum esse scribit, post defatigationem si non recuset iterare laborem. Comperimus & quò quis acrior equus, hoc in bibendo profundius eundem nares mergere. Et pullus cum gregalibus in pascuis crebro cursu contendens, & vt Poeta notauit, si fluuium, pontem prior traijciat nõ respectans alios, aut glaciem non reformidet. EVPH. Quinam colores maxime probandi? Poeta reijcere videtur album, quẽ ego à plerisque plurimum commendari audio maximè in Britannicis tellonibus, quos in delicijs videmus habere quàm candidissimos. HIPPO. De coloribus variæ sunt sententiæ, atque in omnibus ferè coloribus, vt vulgo dicitur, & ignaui & generosi reperiuntur, nec adeò refert cuius sit coloris, si alia signa bonæ indolis respondeant. Attamen elegantiæ delectus atque etiam virtutis plerunque in colore quæritur. Præcipui colores à quibusdam numerantur puniceus, albineus, badius, russeus, mureus, ceruius, giluus, scutulatus, albus, guttatus, cãdidus, *Colores.*
niger,

niger,præssus.Puniceum ac spadicē hoc tempore maximè commēdari video,qui & à Poeta præfertur alijs. Galli fidum vocant equum spadicem, le baiart loial. Commendabiliores,qui in fronte veluti stellam & sinistro aut altero pede pauxillum albedinis habeant aspersum. Superioribus annis pomacei scutulati atque guttati,cerulei, thalassei,atq; cani,quos griseos vocant,habebātur in precio non minus quàm hodie spadices , et qui his proximi mucidi vel cum albedine vel rubedine vel nigredine commixti. Prorsus albos à Verg. improbatos Plato laudat.Alij nigricantes laudib.vehūt, maximè si,vt de spadice diximus,in frōte vel astriscum,vel lineā albicantē, vel deniq; altero pede candoris aliquid habeant. Prorsus nigri sine vlla macula vitari solent.Guttati quasique muscis obsitis pilis præstantes habentur,& solent plerunque laboris esse tolerantes.Gilui & varij, quos picas vocāt,ab omnibus penè reijciūtur,attamē vtrique si fortunētur,solent nonnunquam prestantes esse,præsertim si gilui lineam nigram à ceruice ad caudam vsque per spinam rectà ductam habeant.Reijciuntur & varij,maximè si albedinis

dinis

dinis plusculum habeant. Admissarij vnius coloris, robusto corpore, membrisque confirmatis & cæteris iam dictis indicijs cõspicui requiruntur. In matribus easdẽ ferè notas quærere oportet, quas in maribus, in primis autem vt sint vasto corpore, forma eleganti, vnius & ipsæ coloris, ventre magno & pectore ac posterioribus quadratis amplis. EVPH. Quænam ætas ad generandum idonea? HIPPOC. Admissarius adhiberi potest cùm iam membris sit consummatis: nã præmaturi, fœtus imbecilliores reddunt. Bimo vtrinque vulgaris coitus, at à trimatu firmior, & vsque ad annos 20. admissarius idoneus: generasse enim ad annos 40 adiutum in attollenda parte priore corporis. Non enim tempus, sed ingeniũ auferre libidinem, Aristoteles tradidit ante Plinium. Sunt tamen, qui ante quartum aut quintum annum non putant admittendum, sed roborandum largo cibo, vt Veneri supersit, quantoq; fortius inierit tantò firmiora semina præbet futuræ stirpi: nec minus quã sedecim, nec plures quàm viginti, implere volũt. Herodotus tradit, vicenis matribus vnum admissarium sufficere. Neque tamen æqualis numer⁹ adhibẽdus sed admissarij

Admissari.

Matres.

Aetas.

æſtimandi,& ſubmittenda coniugia vel pauca vel plurima, vt durare in plures annos poſsit. Iuueni firmoq́ue corpori nõ vltra 15. aut 16. Medijs aliquibus ſpatijs conuenit admiſſariũ ſeparari, propter noxã furoris alterni, habita interim corporis ratione. Sunt enim alij alijs imbecilliores viribus. EVPH. Fœminę qua ætate admittuntur? HIPPOC. Fœminas bimas concipere poſſe, ſed præſtare trimas, vt poſt tertium aut quartum annũ enixa fœtum educat: eamq́ue poſt decimum annum non eſſe admodum vtilem, nam ex annoſa matre tardam & inertem

Equarum partus tempus.

prolem procerari. Vndenis menſibus ferunt duodecimo gignunt. EVPH. Aetatem vnde cognoſces, ſi de ea heſitaueris? HIPPOC. Eam cùm alia tum præcipue dentium ſignificatio prodit, atque ij dẽtes, qui ætatem notant, γνώμονες Græcè vocantur, qui vbi exciderint equus neque delectat ſpe, neque reuendibilis eſt. Ariſtoteles tradit, equorum dentes 40. eſſe, quorum quatuor menſe triceſimo mutãtur bini vtrinque ſuprà dico & ſubter. Incipientes quartum agere annum itidem reijciunt infernè & ſupernè duos ab vtraque parte, perfectis 4. annis, & inſtante quin-

Dentes γνώμονες.

Aetas è dentibus.

quinto, reliquos eijcit superiores & inferiores, eos qui nascuntur cauos habet. Sextum annum ingresso primorum cauitates explentur, septimo omnes expletos habet, neque vlla deinde cauitas restat, quare deinceps nulla è dentibus cognitio. Sunt, qui ex iuncturis caudę iudicēt, vbi ætas in dentibus agnosci desinit. Palladius prouectioribus tempora cauari, supercilia canescere, dentesq; prominere tradit. Aristoteles addit ætatem quadrupedum cognosci, si cutis prętenta maxillis detracta mox relaxata illico in suū redeat locum, id indicium iunioris, contrà, si rugata maneat veteris. Vitæ tempus vt plurimum ad 20. annos, nōnullis ad 30. aut 40. atq; adeò ad 50. vt Aristoteles tradit, si & naturæ bonitas, & cura diligens accedat. Proditum est, vixisse equū 75 annòs. Fœminæ minore quàm mares spatio, & admissarij alijs maribus propter coitum, viuere traduntur. Crescendo finem faciunt equę quinquennio, mares sexto aut septimo. EVPH. Quænam existimas tempora magis admissuræ idonea? HIP. Ab æquinoctio per vernum tēpus cùm primis opportunum adhibere admissarium equarum desiderijs.

Vitæ tēpus.

Admissuræ tempora.

A vere autem reliquisque anni temporibus remouendum à fœminis putant quidam, ne, aut cùm volent, aut si id facere prohibeantur, noxam ineant: siquidem vbi conceperint equæ à coitu abhorrentes mares calcitrando repellunt. Plerisq; tamen locis per totam æstatem cum matribus committitur admissarius in pascua, atque id vtilius esse, nimirum vt ad desideria equarũ adsint. Cùm interdum equæ non ante æstatem vel Augustum marem admittant, & Augustales pulli sępe feliciter adolescant. Tametsi vere editi pulli magis optandi, quòd ij per totam æstatem cum matribus educantur in lætis pascuis, & matres eodem tempore, quo conceperint, herbidis campis per annum paruo cum labore fœtum educent, nam duodecimo mense partum edunt, vt ex Aristotele paulò antè indicauimus. Eoque tempore maximè obseruandũ, vt tã fœminis quàm admissarijs coëundi fiat potestas. Quoniam hoc pręcipuè armentum, si prohibeas, libidinis excitatur furijs, vnde & veneno nomen

Hippomanes.

inditum Hippomanes, quòd equinæ cupidini similem mortalibus amorem accen-

cendat. Id in fronte caricæ magnitudine colore nigro nasci, quodque statim deuorat mater edito partu, quod si præripiatur, partum aut non diligit, aut nõ admittit ad vbera. Nec dubium quin flagrent aliquot regionibus equæ tanta libidine, vt etiam si marem non habeant, nimia cupiditate figurantes ipsæ sibi venerem cohortalium more auium vento concipiant. Id quod Poëta notat: Scilicet ante omnes furor est ingens equarum. Vento enim concepisse in Hispania equas proditum, fœtumque educasse, sed triennij vitam non excedere. Aristoteles, iuba tonsa libidinem equarum extingui scribit. EVPHOR. Quid si equa marem non patitur, num remedio aliquo excitatur? HIPPO. Sunt, qui Scylla, vel vrtica, vel erithonio herba naturalia linant vel confricent, eaque re libidinem accendant. Nonnunquam ignobilis quoque vulgaris elicit coeundi appetitum: nam vbi admotus ferè tentauit obsequium, fœmina abducitur, & iam patiẽtiori generosior equus imponitur. Sin aũt mas ad venerẽ iners, odore perfricatᷣ, detersis spõgia fœminę

Vento concipere.

locis & admota naribus equi. Si maré velimus progenerari, sinistrum testiculum admissarij funiculo obligemus, cùm fœminam, dextrum. Idemq; in omnib. propè pecudibus obseruandum. EVP. Quoto initu implentur? HIP. Non certo numero omnes æquè implent, sed aliquando vno, aliquando duobus aut pluribus. Aiũt vltra quindecim initus vnius anni equã nõ tolerare: Sępe quatuor, aut quinque, atque etiam paucioribus contentæ. Admittẽdæ per interualla bis in die, mane & vesperi. Cùm satis sit, ipsæ matres declarant calcitrando. Aiunt cognationis sensum inesse huic bruto, & adduci difficulter posse, vt equus matrem insiliat. Proditum est cùm quidam velato capite coëgisset matrem inire admissarium, sublato velo cùm matrem agnouisset impetu in prorigam facto illum mordicus interfecisse. A coitu mox equa ad cursum adigenda verberibus, ne genitalem vrinam profundat. Equam solam animalium à coitu ad Aquilonem, Austrúmue currere, prout masculum, aut fæminam conceperit. Colorem illico mutare rubriore pilo, vel quicunque sit pleniore, hoc argumento desinunt admitte-

Mas vt generetur.

Cognationis sensus in equis.

mittere. Solent post dies aliquot admissionis rursum equæ adduci, quod si iam conceperint, admissarium repellunt, vt paulò antè dictum. EVPHO. Quotannis ne implendæ? HIPPO. Auaritia nostra singulis annis cupit equas fœtas esse. Verùm si præstantes velis habere pullos, solùm alternis submittas, quo perfectior firmiorque partus fiat: vulgò tamen quotannis fœtum educare, solemne. EVPHOR. Asinum quoque conscendere equas videmus. HIPPOC. Maximè: nam hinc mulum gigni duodecimo mense, vt infrà dicetur. Sunt, qui velint iubam equæ attondi, quæ asinum admittere debeat, tametsi aliâs libidinem extingui detonsa iuba tradant. Prægnantibus equis cura adhibenda, largoque pabulo firmandæ. Quod si frigore hyemis herbæ defecerint, tecto contineantur, ac neque operi, neque cursu exerceantur, neque frigori committantur, nec in angusto clausóue, ne aliæ aliarum conceptus elidant. Nam hæc incommoda omnia fœtum abigunt. Moderatis tamen laboribus exercere prægnantes nihil vetat, imò prestat quàm ociosas alere; siquidem ocio refractariæ

An quotannis implendæ equæ.

De asino admittendo.

Prægnātes quo pacto tractandæ.

redduntur, & fatigantur citius. Ariſtoteles ſcripſit, Scythas equitare grauidas cùm primum ſe mouere incipit fœtus, nimirum ad partus facilitatem id proficere arbitrantes. Cauendum tamen, ne venter allidatur repagulis, fœtu oneroſis. Quod tamen ſi aut partu, aut abortu equa laborat, remedio erit ſilicula trita & aqua tepida permiſta dataq; per cornu. Proditum eſt, abortum facere ex

Delectus habendus. odore extinctæ lucernæ. Quotannis delectus faciendus, & inutiles equæ, & quæ gignere deſinunt, deſtituendæ. Nam à prima fœtura vltra decimum annum non ſunt ſeruandæ. Tum enim adhuc

Pullorum tractandorum ratio. viribus pollent & poſſunt alienari, poſt non item. Editi pulli manu non ſunt contingendi. Læditur enim vel leuiſſimo contactu. Curandum, vt, ſi in ſtabulis adhuc mater, ſpatioſo ſatis & calido loco verſetur cum matre, ne aut frigus infirmo noceat, aut mater in anguſtijs eum obterat. Congrua igitur vtriq; loca deligenda, vt neque frigore, neq; calore nimio affligantur. Paulatim deinde producendus erit pullus, prouidendumq;, ne ſtercore vngulas adurat. Mox cùm firmior fuerit in eadem paſcua, in quibus

quibus mater est, dimittendus, ne deside rio partus sui laboret equa. Siquidem id precipuè genus pecudis amantissimum natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit. Orbus sæpe à reliquis fœtis educatur. Matres læ tioribus pascuis alendæ, quò pullis vberior lactis suppeditetur alimonia. Quinquemestribus factis, cùm in stabulum re ducti fuerint, obijcienda farina hordeacea mollita cum furfuribus, & quicquid aliud tenue natum libẽter edent. Anniculi vel in pascua læta mittendi, vel furfures & paleæ atque fœnum præbenda. Varro non prius biennio factos à lacte remoueri voluit. Quanquam autem non probemus præproperè amouendos, nos tamen à quinto aut sexto mense remouere solemus, & lætis pascuis committere, eaque consuetudo non incommoda, receptaque est. Porrò quàm diu cum matribus sunt, vtile fuerit pullos tractare nonnunquam, ne, cùm à matribus disiun cti fuerint, exterreantur, aut homines ex horrescant. Docendi non irasci, & homi nes non solùm amare, verùm desiderare quoq;, discat varios aspectus nõ horrere, etiãsi strepit⁹ fiãt nõ terreri, sed appropĩ quare. Xenophõ ait vti pueros pceptori-

bus,ita pullos oportet domitoribus committere, a ... ſcribere, quibus exercitijs imbuendi. ...nt enim varij equorum vſus, & ad ſuos quoſque inſtituendi. Sed de his aliâs, cùm de re equeſtri, equisque domandis vberius dicetur. Iam de ijs ſolùm diſſeremus, quibus apud matres & ruſticis exercitijs imbuendi. Vt autem manſuetiores fiant, frena aliaque inſtrumenta equeſtria in vicino ſuſpendenda, vt oculis conſueſcant & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cùm verò ad manus iam accedere conſueuerint, Varro docet, interdum imponere his puerum bis aut ter pronum in ventrem, poſtea iam ſedentem, hoc facere cùm ſit trimus, tum etiam maximè creſcere & lacertoſum fieri.

Quando domandi, & laborib. admouendi.

Sunt, qui exiſtiment poſt annum & ſex menſes equulum domari poſſe: Varro poſt trimum à quo farrago dari cœperit. Nos à ſecundo anno moderatis laboribus aſſuefacimus, primum occãdo in agro proſciſſo, quod & pedib. prodeſt, & greſſui: ac deinde aratro, alijsq; paulatim quibuslibet, & frigori caloribusq; cum temperamento pręparamus. In iungẽdo operi hoc curandũ, vt pares virib. iungantur, ne valentioris robur

bur alteri procuret exitium, hortamen clamoris & verberis metuentis. Trahendo minus læduntur quàm portando. Subinde laboribus moderatis equum exercere vtile. Sic enim assuefactus non tã facilè læditur. Sed cura vigilanti opus. *Trahendo minus quã portãdo lædi equos.*
EVPHO. De castratione quid sentis? plurimis ènim hîc vtimur castratis. HIPPOCO. Est quidem horum vsus aliquis, sed qui bonum cantherium habere velit, hunc bonum (vt dicitur) equum castrare oportet. Castrantur anniculi atque etiam grandiores: nos aliquaodo quinquénem, aut sexennem castrauimus. Atqui castrati animum amittunt. Obseruandum, vt sint benè habiti corporis: nã ferè manet ea habitudine, qua est dum castratur. Castrantur & equæ, sed rarius, & maiori periculo. *Castratio equorum.*
EVPH. Equilia qualia esse conuenit? audiui aliquoties multum referre, quo pacto stabuletur equus. HIPPO. Stabula equorum sint loco sicco, ne humore madescant vngulæ, quod facilè vitabimus, si stabula aut roboreis axibus, aut, quod Xenophon mauult, lapidibus rotundis constrata sint, ac denique subinde humo atque fimo emundata rursum stipulæ stramentaque *Stabula equina.*

inſternantur,ita,vt ſtantibus durum,cubãtibis molle ſit ſtabulum:altius ſubſternendum, vt molliter cubent. Stabulum ita conſtitutum ante oculos eſſe Xenophon vult,vt in cõſpectu ſit Domini. Luminis plurimum equilia habere debent,ne tenebris aſſueti cùm in lucem producuntur,caligent. Sunt, qui exiſtiment manſuetiores & minus horridos fieri, ſi lumen crebrius ſpectent, & nitidiores fieri, ſi ad matutinum ſolẽ pabulum capiant. Aeſtate in aperto tam noctibus quàm diebus libera aura præſtetur. Hyeme tepere magis debent ſtabula quàm caleſcere. Quare meridianas plagas equilia reſpicere conuenit, vt tamen non deſtituantur ſeptentrionalibus luminibus,quę per hyemem clauſa non offendant,per æſtatem patefacta refrigerent.EVPHOR. Idem etiã bubulo pecori cõuenit. HIPPOCOM. Porrò cùm non minus corpora pecudum quàm hominum ſunt defricanda,

Fricatio. ſic ſæpe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga equi quàm ſi largiſsimè cibũ præbeas:Fricare atque abſtergere equum tam mane quam veſperi, & quoties ab opere vel equitatione in ſtabulum reducitur.

tur. In distringendo ordiemur à capite ac iuba, frustra enim inferiora nitemur repurgare, si superiora immunda fuerint. Plurimum autem refert idoneis temporibus pecus ad præsepia, ad aquam, ad exercitia ducere. De exercitijs iam diximus. De pabulis restat sermo, & quia de pascuis quoque superius disseruimus, de reliquo pascendi modo dicere conuenit. Vt quisque generosiores habere velit, hoc meliore pabulo alere debet, siquidem pabulum ipsam generositatem plurimum adiuuare rustici affirmare solent. Si iuuenis sit equus, vt suprà de pullis dictum, herbis, paleis & fœno pascendus, adultior verò & ad labores perferendos aptus siccioribus pabulis vtatur, puta paleis, hordeo, auena & fœno. Paleis propter siccitatem non ita alitur, sed moderato tamen corporis habitu conseruatur. Et quia durum pabulum difficilius dissoluitur, ideo ad laborem commodatius. Gregibus spatiosa, & palustria, nec non montana pascua deligenda sunt, rigua, nec vnquam siccanea, vacuaque magis quàm stirpibus *Pabulum.*

im-

impedita frequenter mollibus quàm proceris herbis abundãtia, vulgaribus equis paſsim paſci permittitur. Si nimis breui gramine paſcantur citius dentes atterunt anteriores, & ante iuſtum ſenium edentuli redduntur. Cùm autem omne animal naturaliter humidum ſit, equus imprimis ſiue iuuenis, ſiue ſenex refici debet humidioribus herbis, vt naturalis conſtitutio conſeruetur. Cauendum exiſtimant quidam, ne herbæ aut gramina dentur vere. Tempore autem autumnali herbas præbendas cum ſuo rore, noctu nihilominus auenam, vel hordeum atq; fœnum danda. Atqui locis frigidioribus in Germania, Gallia, & Britannia, vbi paſcua magis ſunt tenera, verno æſtiuoque tempore non dubitant viridi pabulo defecto, ac herbis pratenſibus equos purgare. Calidioribus regionibus etiam farragine idem efficiunt. Sunt, qui conciſa poma præbeant purgandi cauſa. Atque hæc purgandis equis cura. In vniuerſum autem, qui equum velit habere ſanũ & ad labores durabilem, is præbeat auenam conciſis ſtraminibus mixtam, ſic enim mediocriter & benè paſcitur, quod ſi labores augeantur, purior auena dari pote-

Purgatio equorum.

poterit. Præbendum autem pabulum demisso loco quidam contendunt,&nos plerisque locis externis vidimus sic constituta præsępia,vt cum quadam difficultate ac labore annonam aut fœnum capiant.Id enim conducere,vt flectendi extendendique vsu exerceantur,& ceruicē atque caput grandescere hoc exercitio, ac denique ad frenandum habiliores reddi equos.Adde hac cura robustiores fieri propter asiduam priorum pedum impresionem. Tametsi pluribus locis præsepia editiora exhibentur. Qualiacũque sint,semper munda seruentur, & ante,quàm pabulum præbeatur,expurgentur. Pabulum, & si hippocomi qui ad quęstum equos alunt,quo vendibiliores reddant, siliginem decoquunt in pabulum aut fabaceam farinam,ijsque deliciis nitidos reddunt,verùm ad laborē hæc non probantur:Optimum pabulum auena,aut,vbi hæc non suppetit, hordeum. Cauendum ne triticum,aut siligo,aut sicca legumina dentur. Prębendum autem pabulum pluribus potius portionibus quàm semel aut bis immodicè aut profusius, ne nimia satietate pabulum fastidire discat.præstat enim subinde pauxillũ obij-

obijcere vt eo absumpto plus desideret. Quinquies ferè pasci solent quotidie quã do in stabulis continentur spatijs horarũ æqualiter partitis. Quoties laborant rarius, sed largius pasci poterunt: et si itineribus longis fatigentur, noctu etiam reficiendi. Semper, vt dixi, cauendum, ne nimia satietas fastidium pariat. Qui pabulum auidius vorant, laboriosiores esse solent. Obseruandum quoque, ne sudanti, & è labore maximè itineris incalescenti, auena aut hordeum præbeatur antè, quàm refrixerit; fœnum autem præbere mox nihil prohibet. Fœnum autẽ sit grati odoris ac benè siccatum: excutiatur antequàm præsepibus imponatur, & imprimis dispiciendum necubi plumæ auium adhæreant. Equus si vehementius incalescat, prius quàm præsepibus alligetur sursum deorsumque opertus ducatur pedetentim, vt paulatim refrigescat. Alligato substernenda stramenta, ne soli frigiditas offendat. Neque in aquam mox à labore ducendus, sed cùm iam à sudore refrixerit, tum demum & potandus, & abluendus, reductique crura abstergenda, defricandaque. Equo autem recusante ac

Equorum à labore cura.

re ac fastidiéte pabulum, quidam allium cum pipere contusum præbere, dentesque fricare solent tantisper, dum ad pabuli desiderium redeat. Alij linteum in tinctum aquæ salsæ alligatumque bacillo in fauces inseri præcipiunt. Lupini (vt vocant) dentes si enascantur, qui impedire solent pabuli appetentiam, hos abradere conuenit. In potando non negligenda cura. Aristoteles scribit pro aquæ ratione iumenta & pabulo pasci, vt vel fastidiosius, vel appetentius pascantur atque alantur. Equi & cameli turbulentam suauius potant, adeò vt pede sæpe limpidam interturbent: boues contrà limpidam & fluentem malunt. Equum quatriduo sitim tolerare idem Aristoteles testatur. Varro bis potandos equos præcipit in die, idque nos obseruamus, nempe semel antemeridiano tempore, & pomeridiano iterum. At brumæ tempore semel potasse sufficere potest. Equus aquandus prius extergi solet, ac deinde in aquam duci vsque ad genua, maximè si macilentus sit, pinguem altius ingredi nihil oberit. Sunt tamen plerique, qui

Cibũ recusans equus.

Lupini dentes.

Aquam perturbatã potant equi.

De aquando equo.

OQNP ADD HRF BSBAOHTD,

qui exiſtimeut, non ſic altè ducendos in aquam, vt teſtes aqua mergantur, præſertim ſi iuuenis ſit equus. A Martio, & verno tempore in aquam fluentem ſurſum deorſum ducere ad agilitatem pedum & exercitium non inutile. Nam aqua exiccat crura, coercendo humores quominus deorſum ad crura deſcendant, inflationesq́ue & gallas reprimit. Reducti ab aqua crura ſtraminis manipulo extergẽda, quòd fumoſitas ſtabulorum cruribus madidis inflammationes inducere ſoleat. Aquam Vegetius probat limpidam & perennem: ab alijs magis probatur leniter fluens, mollis & turbida præſertim ex argilloſa terra, nam hanc aquam propter craſsitudinem plus nutrire, magisq; reficere equos quàm rapidos fluuios, attamẽ aſſuetos limpidis rapidisq́ue, ac durioribus aquis robuſtos fieri ac laborioſos. Quare animaduertere hac quoq; in parte oportet vbi equus enutritus. Aquæ quo frigidiores hoc minus alunt equos. Quo plenius equus biberit, hoc reddi creditur habitior. Proinde abluere os prius & fricare ſale madefacto ſolent hippocomi, quo ad potus pabulique deſiderium accendatur. E V P H. De morbis

Aquatio.

curan-

curandis addas quæso, nam Aristoteles tradit, equos tot morbis infestari quot homines. HIP. Quod ad vitia & morbos attinet, prudentius est cauere, ne vitijs fiant obnoxij, vtque diligentia præuertat morbos, &, vt Vegetius inquit, studio incolumitatem tueri quàm ęgritudinis remedia præstare. Id autem fiet non difficulter, si ea, quæ de pabulo, de aquando, deque stabulis & exercitijs, alijsq; administrationibus iam paulò antè diximus, curare non grauemur. Qui probatum equum habere velit, & citra noxam conseruari, eũ oportet suum pecus crebrò visere, adire, cõtrectare, fricare, (Id enim mansuetudinem docet & cutem exhilarat) atque adeò semper esse memorẽ prouerbij, Oculum domini saginare equũ, ac breuiter sic in conspectu habere, vt citi⁹ domini de penu aliquid subduci possit, quàm de pręsepio pabulum, vti præcipit Xenophõ. Nam qui equum negligit, seipsum negligit. Moderatum exercitium, & quotidie producere in campum, si cælum patietur, vtile fuerit. Perinde enim negatum quàm immoderatum exercitium nocet. Matutini labores magis congruunt quàm vespertini. Neq; hye-

De morbis, & qua cura incolumitas conseruetur.

Oculus domini sagi-nat equum

Exercitiũ equo vtile.

Ee me,

me, neque æſtate equus immodicè fatigandus: nam ſudoribus nimijs agitatus, moxque refrigeſcens facilè noxam contrahit. Quare hîc repetendum, ſi à laboribus & ſudore vehementius equus incaleſcat, coopertus aliquandiu ducatur leniter, vt paulatim refrigeſcat, antè quàm ad cibum, aut potum admittatur. Vbi refrixerit in aquam ducendus atque abluendus. Reducto ſtramenta munda ſubſternenda, crura abſtergenda, atque inde pabulum præbendum.

Laßi equi cura.

Laſsitudini quies remedio eſt, & à ſudore ſi æſtus ſit, poſca, ſi hyems muria os ablui vtile putatur, quandoquidem harum rerum neglectu ſæpe optimi corrumpuntur equi. Vinum quoq; & oleum faucib. infundi æſtate frigidum, hyeme tepidũ poſt Vegetij pręcepta, rei experientia docuit: fatigatum equum, ſi necelsitas requirat lõgius ire, infuſo in fauces vino roborari experimur.

Incaleſcentem non aquandum.

Incaleſcentẽ ex itinere, aut labore non oportet potare. Attamen ſi nõ nimium ſudat, & rurſus equitetur, non perinde noxium. Tutius tamen ſitire, q̃ æſtuantem potare frigida. Equus ſi diutius ſteterit, ac quieuerit, non eſt ſubitò ad curſum extimulandus, neq; mox longis

gis itineribus frangendus, sed paulatim labor augendus. Equus fatigatus mirum in modum recreatur, adeò vt recens appareat, si vel in stabulo, vel alio mundo loco extra ventum aut pluuiam vltro se volutet. Quare Xenophon vicinum stabulis locum volutationi idoneum postulat, quo à laboribus soluti volutentur equi, quandoquidem hoc exercitio & salubritas indicatur, & quasi restituitur. Danda enim opera, vt vesperi diligēter curentur equi, atq; à sudoribus extergantur, vtque noctu quietem habeant. Hyeme laneo stragulo operiendi propter frigus, æstate lineo propter muscas. Cauendum, ne longioribus itineribus, vel laboribus vrinæ reddendæ potestas denegetur, sed mox hora vna ab inchoato vel itinere, vel labore, excutiendo lotio sistatur. Ducendus extra viam, & si concedatur, in fimetum maximè ouilium. Quod si vrinæ reddendæ impedimēto crucieτ, fomēta eadē admouenda, q̄ frigori, nēpe oleū immistū vino sup ilia et renes infusū. Itē pediculꝰ peni immissꝰ, aut etiā smigma podici inditū auxiliari cōptū. Quæ si nō ꝓfuerint melle decocto & sale collyriū tenue foramini, quo meat urina inditū

Volutationis vtilitas

Tegumēta equorum.

Vrinæ reddenda cura

Sunt qui de bitumine collyrium natura libus inseri pręcipiant. Aelianus scribit retētam in equo vrinam solui, copioseq; reddi, si virgo zona, quam gestat, faciem

Pedũ cura. equi feriat. Pedum (quæ præcipua cura est) incolumitas conseruabitur, si, vt suprà de stabulis indicauimus, rotundis lapidibus, vel axibus constrata diligenter mundentur. Subinde chelidoni aut plantis stercus bubulum, vel, si hoc desit, equinum indatur, & tibiæ deorsum defricentur straminis manipulo conuoluto. Vt autem vngulæ crescant, vel attritæ reparentur, Allij capita in vncias 7. rutæ manipulos tres, aluminis tusi & cribrati vncias 7. axungiæ veteris pondera 2. stercoris asini plenam manum commisceas, ac decoquas, & vtaris. Ab itinere pedes diligenter expurgādi, ne quid luti, vel sordium inhærere patiamur. Vnguento vngulæ attritæ reficientur eo, quo dixim⁹, modo. Articuli quoque, vel suffragines post iter calido foueātur vino, vel ouum vnum aut alterum incutiendum pedum plantis: ipsæ tibiæ cereuisia calida, aut si-

Vitij signi ficatio in equo. mili fomento confoueantur. Si alterum pedem protendat equus, neq; æqualiter stet, indicium est alicuius vitij, ac infirmitatis.

mitatis. Claudicare cõtingit equum, vel quia vngulæ ex itinere attritæ, vel ferraturæ vitio, vel etiam ex ociosa in stabulis humorum collectione, vel deniq; è gallis atq; crurum aliqua lęsione. Quod si è ferratura claudicet, malleo cõcutito singulos clauos, & in cuius ictu senseris vitare, eum clauum eximito: vel frigidã infundas vngulæ, &, qui primus è clauis exiccatur, hunc euellas. Si pus sit, id exprimatur, atque inde picem cum axungia veteri benè coctam imponas. Oportet autem solum vngulæ aperire celeriter, vt per inferiores partes, si sit apostema, digeratur ne per coronulas faciat eruptionẽ, quod difficilius & lentam curationẽ admittit. Signis aũt id deprehenditur, nam priorẽ pedem planum ponet. Quod si suspẽdat, pedem subrades, & locum, quem videris nigriorẽ digito pulsabis, si cesserit in dolore, & maturuerit, aperito, saniemq́; emittito. Si claudicat introrsum, nec premat nisi extremitates, indicium ex vngula laborantis. Sin toto pedé æqualiter terram calcat, alibi quàm in vngula laborat. Claudicans non flectens iuncturas, lęsionem circa iuncturas indicat. In genere, si claudicat, sumito canabem cum oui albo *Claudicationis vitiũ*

albo atq; imponito pedi, quo claudicat, & pòſt ferrato. Si vulnus fecerit, puluerẽ oſtrearum, & æris vaſis fuliginem benè tonſa ad ſiccandum inſpargito, vel albũ oui cũ fuligine atq; aceto imponito. Crepatiarum, vt vocant, vitium, ꝙ inter iuncturas & vngulam contingit ad ſimilitudinem ſcabiei, oriturq́; è ſtabulorum fumis & humoribus crurium madidorum, cura eadem, quæ Grapparũ, quod ipſum quoq; vitium in iuncturis pedum, rumpens carnes & pus generans. Euulſis pilis lauetꝰ locus cereuiſia tepida, vel aqua decoctionis maluę, ſulphuris, & ſepi arietini, quorũ ſubſtantia obligetur iuncturis læſis veſperi atq; mane. Vel cum ſepo arietino, aut hircino, axungia, ære viridi, ac ſulphure viuo, bolo, ſapone vel ſmigmate decoctis, factoq́; vnguẽto linendũ quotidie bis, lauandumq́; vino tepido, inde exiccato loco iterum vngẽdum: abſtinebitur ab aqua. Vini quoq; feces curãdis crepatijs adhibẽtur. Gallarum, vt vocant, inflationes & tumores in tibijs, quas alij aquatilia, alij ozenas appellant excindendo & cauterijs curantur. Nõnulli eas in aqua frigida rapidaq́; ſi equus crebrò ducatur conſtringi & reprimi exiſtimãt.

Crepatiarũ, et Grapparũ cura.

Gallarum cura.

Item

Item lauare sale, aceto, axungia, & oleo per dies aliquot obligando, vel scarifica tione curare solent. Externa adustionibus curantur. Si dorsum è sella vel tume at inflatum, vel læsum fuerit, Vegetius iubet cepas in feruenti aqua decoctas, atque sic feruentes, quantum corium sustinere potest, imponere, fasciaque illigare tumori, & vna nocte tolli inflationem. Item salem tritum cum aceto miscendum additoque vitello oui, & loca, quæ tumere cœperint, perfricanda, atq; sic destricta siccabuntur. Etiam herbam piperitidem contusam cum succo suo imponunt, & mox residere tumorem experientia docuit. Dorsum vulneratum lauetur cereuisia & butyro liquido. Est morbus qui frequenter infestare solet equos, quem alij syncopen, alij stenachoriasin, alij aliter appellant, vulgò Vyuel vocatur, quo si corripiatur equus, aurem deprimito, & vbi definit auriculæ extremum, incidito phlebotomo, vel scalpello saniem expurgato, cauendum, ne vena, quæ est paulò superius, incidatur. Si equus incalescens vel potu, vel vento lædatur, vulgus Germanorum Verfangenn

Dorsi attriti cura.

Syncope.

Stenachoriasis.

Vyuel

verfangt

Distentionis cura. vocat, sunt qui distentionem putent à Vegetio, alijs insusticationem appellari, remedium: Cõcisa in frusta minuta mustelæ pelle, addito butyro recenti, ouoq; putrido cum aceto, idq; cõmixtum per cornu infundendũ, ac pòst madido stragulo contectus equus stet donec incalescat. *Ventris doloris cura.* Ventris & intestinorum dolor sedari creditur equo & mulo anatum aut nantium conspectu. *Aduersus muscas.* Vt à muscis non infestentur iumẽta, succo foliorum cucurbitæ iumentorum pili intingantur ęstate media. *Aduersus lumbricos.* Solent & lumbrici iumentorum intestina affligere, indicium, si subinde ad aluum respiciant, si crebrò volutentur, si eandem iactent. Remedium adhibetur cornu ceruinum, aut *sabina* trita, atque cum aceto per cornu data. Columella iubet manum per anum insererere, & fimum eximere, ac deinde anum aqua marina, vel muria lauare. *Rheumatis cura.* Rheuma, siue catarrhus equum reddit pigrum & languidum, nihilominus duci equitarique patitur, estque labor mediocris non inutilis: tepida potetur aqua, iniectis triticeis furfuribus, & quò magis excreauerit muccos, hoc melius habebit. Sunt morbi aliquot incurabiles,

&

& quorum ratione ex Aedilitio Edicto redhibitio debetur, nisi aliter cautum sit in stipulando. Quales Asthmatici, suspiriosi, lunatici, serpigine vel in terrigine infecti, vermem appellant, qui morbus, si ad testiculos vsque proserpat, incurabilis æstimatur. Adduntur gallę intrinsecæ vel introrsum manantes. Asthmaticum tamen curari quidam negāt quòd phthisi homini mortiferæ assimiletur. Salus tamen promittitur, si principijs occurratur. Nam sanguinem in siccis morbis detrahere contrarium est. At vino & oleo commixtis tepefactisq́ue perungendum totum corpus, & aduerso pilo vsque ad sudorem confricetur. Interna autem hac potione à prima die curanda. Succum ptisanæ, adipem suillum remissum & amylum ex molle passo, quæ decocta per cornu danda, vt canalis gutturis maxillarumq; compago laxetur, quo facto, loco calido statuatur. Item prodest hordeū viride, atque herba, quæ ariditatem temperet. Proderit & potio ex passo ouisq́ue crudis & butyro, thure atque croco, dulcibusq́ue quæ asperitatem mitigent. Interim quoq; vngendus modo, quem diximus. Lunaticos curare studēt

Asthmatis cura.

Lunatici cura.

à temporum parte detracto sanguine. Ad hæc quotidie oculum calido fométo curant foris. Intrinsecus collyrio thermantico acerrimoque per plures dies inungunt donec curetur. *Scabies Serpigo.* Scabiei & serpigini quidam adhibent cantharides contusas mixta ærugine inungẽdo, deinde ferro candenti vel sartagine corpus equi calefaciunt. Alij bis in die aqua calida subluunt, & mox decocto & trito sale cum adipe defricant dum sanies emanet. Præcipuè salutarem aiunt adipem vituli marini inter initia, si inueterauerit, vehementioribus opus remedijs, & adhibetur bitumen, sulphur, pix liquida axungiæ veteri commixtæ pariq; mensura decoctæ, subinde scabie resiccata piceque liquida cum oleo illita. Infricatur & fuligo vlceri ex aheno. Pluribus & equi & bubuli pecoris morbis succurrit radicula, consiliginem vocant & pulmonariam, *Consiligo.* pectoris pelli inserta, facto prius subula foramine. *Generale remedium.* Aduersus omnes equorũ morbos probatissimam curam tradit vegetius centauream, absynthium, peucedanũ, serpillum, sagapenum, betonicam, saxifragam, aristolochiam rotundam æquis ponderibus tundes, & cernes, si febrit animal,

mal,cum aqua si non febrit,cũ vino optimo dabis,& singulis per sextariũ aquæ vel vini cocti prædicti medicaminis singula maiora cochlearia commisceas, & per fauces ingeras. Deplere animalia veteres vetuerunt absque necessitate,ne cõsuetudo minuendi,si tempore aliquo factum non fuerit, statim morbum generet. Rectius ergo minoris ætatis animalibus & benè valentibus nõ detrahẽdus sanguis nisi è palato. Maturis non incõmodum cùm in pascua mittuntur,sed cautio adhibenda in secando ne altius imprimas manum. Castrata prorsus non sunt deplenda. Barbaricis equis ferunt nullã adhibendam medicinam. EVPH. De equis iam satis:ad asinos descendere te tẽpus postulat. HIPPOCOM. Præposterus hic progressus : attamen quando sic iubetis,hac quoque in parte non deero,vt tandem, meo penso persoluto, vos paria symbola conferatis. Asinorum vulgaris cura, neque tamen aspernanda cùm propter varios vsus , quos præbent , tum propter pascendi facilitatem. Nam qualicunque , & parabali pabulo contentum id pecus , folijs , spinis, sarmentis, paleis, quib. omnes regiones abun-

Deplendi ratio.

De Asinis.

abundant,etiam gliſcit,tum imprudentes cuſtodiæ negligentiam fortiter ſuſtinet,plagarum,laboris,famis, & penuriæ tollerantiſſ.rariſq; morbis afficitur:propter quæ tardius deficit quàm aliud armentum.Quare huius animalis tam exiguę tutelę plurima & neceſſaria opera reſpondent. Nam & oneribus geſtandis dorſuarijs aſinus equo par,vehicula trahit non nimio pōdere, molarum,& conficiendi frumenti penè ſolemnis eſt huius pecoris vſus.Quare maximè ruri neceſſarius aſellus, qui & vtēſilia in vrbem, & ad molam frumentum geſtare ac reportare commodè poteſt.In Aegypto,& Lybia vbi leuior humus,etiam terræ proſcindendæ eius vſus: & delicatæ illic mulieres aſinis ſplendidę phaleratis vehuntur. Quinetiam ad diſciplinam docilis putatur,atque hodie in Cairo ad tibias ſaltare,& alia ludicra exercere à circulatoribus edoceri,traditur. In mercando, inquit Varro, vt cęteræ pecudes emptionnibus & traditionibus dominium mutant,& de ſanitate & noxa caueri ſolet. Quadringentis nummis aſinum emptum memoriæ proditur. In Celtiberia quadragenis nummorum millibus aſinas

Aſini vſus.

Aſini precium.

emi

emi Plinius auctor. Varro duo genera describit. Vnum ferum, quos onagros vocant, quorum in Phrygia & Lycaonia greges sunt multi. Onagri domiti præstantissimi sunt maximè ad seminationem, & faciliter domari traduntur. Alterum mansuetum, de quibus nobis sermo. Ex Arcadia optimos, quanquã Varro ex Rheatinorum seminio pullos pręstantes solere produci scribit. Qui asinos educare vult mares fœminasq́ue bona ætate, corpore amplo seminio bono, firmosq́ue deligat perinde atque in equis. Admissarij minimum trimi. Nam à tribus annis ad decimum vsque generationi idonei sunt. Partus à tricesimo mense ocyssimus, sed trimatu legitimus: totidem quot equæ & eisdem mensibus, & simili modo conceptum fœtum edunt. Sed incontinens vterus vrinam genitalem reddit, nî cogatur in cursum verberibus à coitu. Rarò geminos parit. Paritura lucem fugit, & tenebras quęrit, ne conspiciatur ab homine. Gignere aliqui tradunt tota vita, q̃ durat ad trigesimum annum, vt Aristot. auctor. Admittuntur ante solstitium, & eodem tẽpore alternis annis pariunt. Duodecimo enim

Onagri.

Partus asinarum

enim mense conceptum semen, edunt. Prægnantes opere leuandæ. Venter enim labore nationem reddit deteriorem. Mas ab opere non disiungitur, quòd salacissimus sit, & remissione laboris fit deterior. Secundum partum pullos anno non remouent à matre. Proximo anno noctibus patiuntur esse cum his, & leniter capistris aliaúe qua re habent vinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quisque eos vult habere in vsu. Partum impensè diligit mater, adeò vt per ignes ad fœtum tendere non dubitet. Sed aquarum tędium maius, si riuus intersit, horret ita, vt pedes omnino tingere metuat. Nec nisi assuetos potant fontes, qui sunt in pecuarijs, atque ita, vt sicco tramiti ad potum eant. Nec pontes transeunt per raritatem plancarum translucentibus fluuijs. Non nisi spatiosa incubant spatia. Varia in somno visa concipiunt, ictu pedum crebro, qui nisi per inane permicuerit repulsu durioris materiæ clauditatem affert. Summis labris bibendo aquam attingere ideo creduntur, quòd aurium longiuscularum in aquis vmbrã cernentes metuant, ne eas madefaciant.

Fri-

Frigoris id animal maximè impatiens. *Claudicationis asini remedia.* Claudicantes asinos curabis, si aqua calida totum pedem circumlaueris & scapello expurgaueris. Quod postquam feceris vrinam veterem calidam, in qua adeps maximè caprinus eliquatus sit, aut si is haberi nequit, bubulus, circunfundes, atque hoc facies vsque quo sanitatem adipiscatur. *De mulis.* EVPHORB. Aiunt asino & equa mulum gigni, è duobus diuersis generibus nata tertij generis fieri, & neutrì parentum esse similia. HIPPOCOM. Maximè. Atque etiam ex asina & equo mula, sed effrenis & tarditatis indomitæ, itemq; & equa & onagris mansuefactis mulæ veloces gignuntur in cursu, & eximia pedum duritia, sed rugoso corpore, & animo indomito, generoso tamen. Equas non minores quadrimis, neque decennibus maiores ahhibendas. Generantur duodecimo mense, sicut & equi atque asini, auctore Aristotele: at Columella decimo tertio mense vix parere scribit. Conceptum ex equo secutus asini coitus abortu perimit, non item ex asino, equi. Fœminas optime à septimo die impleri obseruatum: mares fatigatos meli-

melius implere. Quæ non prius quàm dẽtes, quos pullinos vocant, iaciat, conceperit, ſterilis intelligitur, & quę non primo initu ceperit generare. Equo & aſina genitos mares hinnulos antiqui appellarūt contraq́ue quos aſini & equæ gignerent, mulos. Mulos autem ipſos negant gignere, & ſi quando pepererint, id prodigij loco habitum, ſterilitatis cauſam exiſtimantes, quòd ſemina contrariarū qualitatum ſterilia ſint. Idq́ue Ariſtotelem & plurimos philoſophos fatigauit, tamet ſi Ariſtoteles alibi ſcripſit, in Syria mulas & coire & parere omnes. Atque huic aſtipulatur Theophraſtus tradens in Cappadocia vulgo parere, & eſſe id animal ibi ſui generis. Idem comprobat Varro, & ante eū Dionyſiꝰ & Mago prodiderūt, mularū fætus regionib. Africę nō eſſe ꝓdigioſos, neque raros, ſed tam familiares quàm nobis equarum. Verùm & forma et animo pręſtantiora in hoc pecore, quę equa & aſino generantur, & ſi poteſt aliquatenus huic comparari quod generat onager, niſi quòd indomitum, & ſeruitio contumax, ſylueſtri more, ſtrigoſum patris proferat habitum. Quare hic nepotibus quam filijs vtilior, inquit Columella. Nā

Hinnuli.

Mulas alibi parere.

li. Nam vbi asina & onagro natus admittitur equę, per gradus confracta feritate, quicquid ex eo prouenit, paternam formam, fortitudinemq; auitam refert. Mularum generi seminando destinandus, cuius species experimento speciosior. Veruntamen aspectu non aliter probari debet quàm vt sit amplissimi corporis, ceruice valida, robustis & latis costis, pectore musculoso & vasto, fœminibus lacertosis, crurib. compactis, coloris nigri ac maculosi. Nam murinus cùm sit in asino vulgaris, tamen etiam non optimè respõdet in mula. Sunt, qui tradant, quo colore sobolē quis habere velit, eo colore pallium circumponendum admissario. Asinus autem vt est descriptus, in admissurā educandus, eum statim à partu genitum matri subtrahere opus, & ignorāti equæ subijcere, vt diximus, fallitur autē equa obscuro loco, partu proprio amoto, & alius quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus insueuerit equa, semper deinde destinanti præbet vbera. Sic nutritus admissarius equas diligere condiscit. Interdum etiam quamuis materno lacte sit educatus, potest à tenero conuersatus equis familiariter earum cõsuetudinem

Color mularum.

Admißarij asini educatio.

tudinẽ appetere, vt Colu. tradit. At nostrates asini etiã vltro satis appetũt equas vt nõ op'sit ad hoc eos assuescere. Est em̃ animal mirè salax, & ꝓ corporis portione mẽbrosius. At nõ oportet minorem q̃ trimum admittere, atque id ipsum, si cõcedatur, vere fieri conuenit, cùm & desecto viridi pabulo, & larga auena, aut hordeo firmandus erit. Nec tamẽ teneræ fœminæ committetur: nam nisi prius ea marẽ cognouerit, assilientẽ admissariũ calcibus proturbat, & iniuria depulsum etiam cęteris equis reddit inimicũ. Id ne fiat, degener et vulgaris asellus admouetur, qui sollicitet obsequia fœminę, neq; is tamẽ inire sinitur: sed si iá est equa Veneris patiens, cõfestim abacto viliore, generosiori mari iungitur. Locũ ad id extructum habere rusticos Col. scribit, machinam vocant, qui duos parietes inædificatos habet & angusto interuallo distãtes, ne fœmina colluctari, aut admissario ascendenti auertere se queat. Aditus ab vtraque parte, sed ab inferiore clatris munitus adquę capistrata imo cliuo constituitur equa, vt & prona ineuntis semina melius recipiat, & facilem sui tergoris ascensum ab editiore parte minori

Machina.

qua-

quadrupedi præbeat. Quæ cum ex aſino conceptum duodecimo menſe edidit partum, ſequenti anno vacua nutrit. Id enim vtilius, quàm vt fœtam admiſſo equo impleant. Annicula mula rectè à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis paſcitur, vt vngulas duret, ſitque poſtea longis itineribus idonea. Nam clitellis aptior mulus illa quidem agilior, ſed vterque ſexus & viam rectè graditur, & terram commodè proſcindit, niſi precium quadrupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba robora boum, equorumque poſtulet. Calcitratus inhibetur vini crebriore potu, vt Plinius ſcribit. Mulum octoginta annis vixiſſe idem teſtatur. EVPHOR. Poſtquàm de armentis dicere cepiſti, ecquid de Camelo? HIPPOCO. Camelos inter armenta paſcit oriens. Animal maximè omnium animaliũ hominis miniſterio deſtinatũ videtur quibuſdã. Nã tuber in tergo ad onera portanda, quatuor genua, cũ equ⁹ & aſinus, & cæterę quadrupedes tantùm duo, ſiquidem poſteriora anterius flectuntur, ſinuanturque poſterius inſtar humanorum crurum, & cum

De Camelis.

prælongis cruribus in genua flectitur onus excipiens. Eorumq; duo genera inter se differentia, *Bactriani cameli.* Bactriani & Arabici, quod illa duo habeant tubera in dorso, hi singula & in pectore alterū cui incumbant. *Arabici cameli.* Dentium superiore ordine, vt boues, carent vtroque genere. Omnes autem iumentorum in ijs terris dorso funguntur atq; etiam equitatu in prælijs. Velocitas inter equos, sed sua cuique mensura sicuti vires. Nec vltra assuetum procedit spatium, nec plus instituto onere recipit. Odium aduersus equos gerunt naturale. Sitim quatriduo tolerant. Implentur, cùm bibendi occasio est, & in prẹteritum & futurū obturbata conculcatione prius aqua, aliter potu non gaudent. Pascitur, præter pascua & ea, quæ syluæ prẹbent, a- *Coitus auersus.* uena, aut hordeo cum sale. Coitus camelis auersus sicut elephantis, tigribus, leoni, cuniculis, quibus auersa genitalia. Solitudines coituri petunt cameli, neque *Partus cameli.* interuenire sine periculo datur. Ferunt 12 mensibus, pariunt vere à trimatu, iterumq́ue post annum implentur à partu. Proferunt singulos sicut elephāti & maioris corporis animantia, lac prẹbent dū iterum grauescunt, vt Aristotel. tradit,

Didy-

Didymus in suis Georgicis tradit, camelum sicut & equos cognationis sensum habere, & neq; matri, neq; sorori misceri. Et camelum Bactrianam in montibus Indicis à suibus feris (qui isthic commune cum ipsis pabulum habent) concipere traditur. E sue autem siue apro & camelo fœmina gigni camelum geminatũ tuber habentem, quemadmodũ ex equis & asinis muli, multasque notas habere camelum inde natum, quibus patrem referat, nempe & densum pilum, & virium robur, atq; in luto non facilè labascere, sed viribus suis erigi, duplumq; pondus comparatione aliorum camelorum gestare, prodit idem author. Castrantur fœminæ, quæ bello præparantur, fortiores enim fieri coitu negato. Viuere quinquagenis annis Aristoteles scribit, quosdam & centenis. Rabiem vtcunq; sentire Plinius addit. Horumque aliqua similitudo in duo animalia transfertur, & camelopardalis vocatur, pedibus & cruribus posterioribus boui, anterioribus & capite cameli, collo equi, albis maculis rutilum colorem distinguentibus. Strabo tradit, esse coloris varietate hinnulo simile virgatis pilis distincto, collo recto

Camelũ è sue.

Camelopardalis.

& in ſublime ſubuecto inſtar Struthij, vertice paulò ſublimiore camelo. EVP. Tale animal nuper depictum in auleis vidiſſe videor, quo Aethiopes vxores cum liberis clitellis inſidentes deducebãt, niſi quòd id puſilla habebat cornua, qualia oues nonnullæ habent. Heliodorum de Aethiopicis rebus hanc beſtiam arbitror depinxiſſe. Sed horum externorum animalium aqud nos nõ ita frequẽs vſus. HIPPO. Tu igitur, Euphorbe, de tui pecoris diſciplina nobis ſtipulatum ſymbolum depromas: proxima enim equino pecori dignitas & cura debetur bouino. EVPHOR. Quando ſic cautum inter nos, ipſe quoque quantum teneo de mea lubens impertiar profeſsione ſymbolum. Et principio nequaquam concedo primas inter pecora equo. Cùm veteres ferè præcipuum vſum & honorem boui aratori, & qui pro ſeruo eſſet, tribuerunt. Siquidem ex viro, & vxore, aut boue domum conſtare Heſiodus vetuſtiſsimus, grauiſſimusque noſtrę profeſsionis author cecinit, eiusq; authoritate idem in ſuis Politicis, & Oeconomicis comprobat Ariſtoteles. Adeoque hoc animal in precio fuit & honore ſemper, vt inter exempla damnatus, qui ſocium laboris,

De bobus.

& tanquam colonum,& inprimis necessarium armentum occiderit. Ab huius pecoris celebritate pleraq; ducta celebria nomina. Nam à multitudine & pulchritudine fœtuque vitulorum Italiam dictã tradunt, quòd è Sicilia Hercules per secutus nobilem taurum, qui diceretur Italus. Hic socius hominum in rustico opere, Cererisque minister. Et magnis rebus à boum maiestate nomen indiderunt βοῶπιν, βούλιμον, βούπαινα, βούσυκον appellantes, vuam quoq; bumãmam. Ac breuiter, in hoc pecus cõuerti voluit Iupiter Europã adamatã. Deniq; è boue putrefacto nasci dulcissimas apes mellis matres, vnde Græci βουγόνας appellant, vt Varro testatur. Idem huius pecoris genera ætatis 4. numerat, & primam vitulorum, secundam iuuencorum, tertiã boum nouellorum, quartam vetulorum. Discerni in prima vitulum & vitulã, in secũda iuuencũ & iuuencã, & in tertia & quarta taurum & vaccã. Quę sterilis vacca, eã tauram vocari, quæ pregnans, hordã. Ab ea hordicalia Varro, Sex. Põpeius hordica appellat festa, q tunc hordę boues immolarent. Hoc genus pro regionum diuersitate variat. Cõmẽdati veterib. Epirotici,

Italia nomen.

Taura.

Horda.

Campani, Hetrusci. Nostris in precio sunt Pannonij, Burgundiaci, Auernici, Phrysij, Dani vel Cymbrici, & Anglici vel Britannici. Atque in bubulo genere aliud laboribus, aliud lacticinio, aliud saginæ vtilius, pleraque omnibus. In vniuersum verò siue ad laborem, seu ad saginandum, mulgendúmue comparentur, nouelli probantur, & qui ætate ad fructus ferendos sint integræ potius, quàm expertæ. Boues enim, inquit Varro, cùm emimus sic stipulari solere: Illosce boues, vel iuuencos sanos rectè, deque pecori sano esse, noxisq; præstari spódésne? Paulò verbosius hæc, qui Manilij actiones sequuntur: lanij, qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria, hostiæ sanitatem non solent stipulari. Et quanquam à virtute alij probentur, âlij à corporis mole, communiter præstant in hoc pecore quadratis benè compactis, & integris membris, lōgo, amplo, densoq; & benè costato corpore, nigricātibus cornibus, etsi in colore non tanta sollicitudo, etiamsi albos tanquàm molles quidam vitēt, quod & Varro fatetur, requiritq; vt sit latis frontib. oculis magnis & nigris, pilosis hirtisque auribus, com-

Stipulatio in bobus emendis.

Bouis forma.

compresſis malis ſubſimiſue, gibberi ſpina leuiter remiſſa, apertis naribus & reſimis, labris ſubnigris, ceruicibus toroſis, craſſis, at longis palearibus à collo ad genua defluentibus, latis humeris, corium attactu non aſperum ac durum, vtero capaci, cruribus compactis, neruoſis ac rectis, breuiorib. potius q̃ lōgis, corporis videlicet mole deprimente, rectis genibus & eminulis, diſtantibus inter ſe pedibus non latis neque ingredientibus, qui diſplodantur, pilo totius corporis denſo ac breui, cauda longa & ſetoſa. Boues ad laborandum Palladius cōparandos ſuadet vtilius in Martio, cùm necdum ſagina pleni nequeant fallaciam venditoris, & vitia ſua celare, neque repugnando domituræ contumacem pleni roboris exercere fiduciam. Melius de vicinis comparari, qui nulla ſoli, aut aeris varietate tenētur. Nam indigena peregrino præſtat, quòd nec cœli, neq; aquæ, nec pabuli mutatione tentatur, aut, ſi hoc deeſt, de locis ſimilibus ad ſimilia transferentur. Et hoc non negligendum, vt viribus ad trahendum comparentur æquales, ne valentioris robur alterius procuret exitium. Adde, vt ſint manſueti, arguti, timentes

Boues quomodo emēdi.

hortamen clamoris ac verberis, qui nec ad pontes aut flumina formidolosi, m ulti cibi appetentes, verùm in eo conficien-

Tauri forma. do lenti, nam hi melius concoquunt. In tauris & vaccis ferè easdem notas requirunt, neque alio distat à castrato bonus taurus, nisi quod huic torua facies est, vegetior aspectus, breuiora cornua, torosior ceuuix & ita vasta, vt sit maxima portio corporis, ventre paulò substrictiore, qui magis rectus, & ad ineũdas fœminas habilis sit. Taũrus ante admissuram herba, palea, aut fœno roborandus, atque à fœminis secernendus. Ante solstitium non admittitur. Varro vsque Lyræ exortum à vaccis secernit. Aristot. tamen vult tẽpore coitus cum vaccis pasci taurum.

Vaccarum forma, ætas Vaccæ quoq; probantur altissimæ formæ longęque, maximis vteris, fronti-bus latissimis & patẽtibus, cornibus venustis ac leuibus, ac cętera ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus desiderantur, & præcipuè, vt sint nouellæ, quoniam cùm excesserint duodecim annos fætibus inutiliores habentur: durant tamen sæpe pluribus, si pastura diligens accedat & à morbis incolumes seruentur. Vetulæ lactis plus præbent quàm nouel-

uellæ,iuxta Rusticorum prouerb. Vetu las vaccas lac,gallinas nouellas oua vberius præbere. Rursum minores trimis iniri non oportet:si antè tamen conceperint,partum earum amoueri oportet,ac per triduum ne laborent vbera exprimi, postea mulctra prohiberi. Plinius scribit anniculas ad fœcunditatem expeti, sed eas non grandescere,sicut in omni præmatura videmus admissura. Quotannis in hoc genere pecoris æquè atque in reliquis delectus habendus, vt vetustæ,quæ vel gignere desinunt,vel alioqui inutiles fœturæ, summoueantur, & vtique tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegandæ, vel aratro domandæ,quoniam laboris & operis nõ minus, vt Colum.testatur, quàm iuuenci propter vteri sterilitatem patientes sunt: At nos eas saginæ destinamus. Aetas è cornuum nodis aut circulis colligitur, quod Plin.quoque in capris notat. Tempus admissuræ idoneum alij existimant veris medium: Palladius Iulio submittendas vaccas, quod sic decem mensium partus concludi poterit. Nam totidē mensibus partum gerit, vulgo dicitur, Vaccæ & Reginæ idem tempus partus: quic-

Prouer. Rusticum.

Tauræ steriles.

Aetas è cornibus.

Partus vaccæ.

quicquid ante genitum inutile, vt Arist. tradit. Pluribus locis malunt 30. aut 40. diebus post solstitiũ admitti, vt ad Martium atque Aprilem partum edant. Qui autem lacte indigent, ita fœturam dispẽsant, vt omni tempore anni supersit alimentum, atque à vere in brumam admittunt. Vno initu conceptus peragitur. Quod si fortè pererrauit vigesimo pòst die marem repetit fœmina. Aiunt si ad dextram tauri descendunt marem gignere, si ad sinistram fœminam. Græci asserunt, si maré creari velis, sinistrum tauri testiculum ligandum, si fœminam, dextrum. Varro tradit exemptis testiculis si statim admiseris concipere. Vni tauro 15. vaccas Columella sufficere asserit. Nos existimauimus vicenis sufficere posse vnum taurum, si talis, qualem descripsimus. Si pabuli copia sit, quotannis possunt matres fœturæ submitti. Cauendũ tamen, ne nimium saginentur, nam sic difficilius concipere creduntur. Sed & pabulum subtrahitur fœminis circa tempus admissuræ, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas, & tauris adijcitur quo fortius ineant. Si vacca taurum non admittit, scyllæ medullam cum aqua terere

Vacca vno initu concipit.

Mas qua ratione gignatur.

rere

rere oportet, & naturam oblinere. Sin autem tauri segniores sint, cerui caudam vrito teritoque, & vino subactam pudendo ac testibus tauri illinito, eoque & in alijs animalibus vti licebit, vt Quintilius tradit. Elicitur & cupiditas odore genitaliũ admoto naribus, & reliquis, quæ in equorũ admissura annotauimus. Taurum non sæpius quàm bis salire in die debere volunt aliqui: attamẽ sæpius etiam posse compertum. Plerisque locis tauros & verres bannales habent, vt sicut ille omnibus vaccis, ita hic omnibus suibus prostitutus sit. Tauros rubro colore efferari proditum, quemadmodum elephantes albo, leones limis oculis aspicere. Vitulos editos alij sugere matres sinut, ne tamen cum matribus cubent,, nam obterũtur, alij remouent ab vberibus, & lacte vel sero lactis atque furfuribus, aut farinis iniectis educant tantisper dum herba pascantur alióue pabulo. Ex his siue ad sobolem, siue ad laborem, seu denique ad saginam educare velis, herbidis pascuis opus est. Et quanquam è genere sint nobili & magno, tamen si pabulo destituantur iustum incremẽtum non assumẽt. Pabulum enim & genus, & incrementum dona-

Bannales tauri & verres.

Pabulum & genus, & incremẽtũ largitur

donare vulgò dicitur. Caſtrare Mago &veteres cēſuere, dū adhuc teneri, quod nos quoque obſeruamus, idq́ue ferro. Et nos ferè verno, vel autumnali tempore trimeſtres aut circiter maſculos teſtibus exectis caſtramus, fœmellis matrices ſecamus, vulneraq́ue, cōſuta recenti butyro oblinimus. Columella non ferro, ſed fiſſa ferula comprimere teſticulos & paulatim confringere, idq́ue optimum iudicat caſtrationis genus, quod teneræ ætati abſque vulnere adhibetur. Nam vbi induruit melius bimus quam anniculus caſtratur: idq́ue faciendum vel autumno luna decreſcente, vitulumq́ue ad machinam deligare oportet, deinde priusquàm ferrum adhibeas duabus anguſtis ligneis regulis veluti forcipibus apprehendere teſtium neruos, ex quibus genitales dependent, quibus comprehenſis ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, vt extrema pars eorū adhærens p̄dictis neruis relinquat̄. Nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitat̄ iuuencus, nec in totum effœminatur, ſed ſeruata forma maris generandi vim deponit. Attamen ſi permittas à recenti curatione inire fœminam, conſtat poſſe

Caſtratio vitulorum.

posse generare:sed id nō permittendū,ne ꝓfluuio sanguinis intereat. Vulnera sarmentitio cinere cū argenti spuma linenda,abstinēdumq; eo die ab humore,& exiguo cibo alendus. Sequēti triduo velut æger,frōdibus & desecto viridi pabulo alēdus,prohibendusq; multa potione. Placet etiam pice liquida & cinere cum exiguo oleo vlcera ipsa per triduum linire,quo citius cicatricem obducant, & à muscis non infestentur. Vitulos adhuc teneros assuescere oportet, vt se tractari manu,& ad præsepia religari patiantur, vt in domitura & laboris, & periculi minus sit. Verùm ante tertium annum, & post quintum Colu.domari iuuencos vetat,quoniā illa ætas adhuc tenera,hæc ꝑdura. Eos aūt, q de grege feri cōprehenduntur, & eius formæ sunt ac notæ, quā superius descripsimus, sic subigi conuenit. Primum omnium spatiosum stabulum preparet̄,vbi domitor facilè versari & vnde digredi sine ꝑiculo possit. Ante stabulū quoq; cāpus,vel spatiū patens,vt ꝓducti liberū habeāt excursum,ne pauidi arborib.aut obiacentib.rebus implicētur,noxamq; capiāt. In stabulo sint ampla p̄sepia, supra quę transuersi asseres in modum

Domandi disciplina.

modum iugorum à terra ſeptem pedibus elati configãtur ad quos religari poſsint iuuenci. Deinde dies eligenda à tempeſtatibus & impedimentis libera, qua capta ducantur ad ſtabulum, quorum ſi nimia feritas fuerit, vno die ac nocte inter vincula ieiunijs mitigentur, atque mox blandis appellationibus, illecebriſque oblati pabuli non à latere, neque à tergo, ſed à fronte accedat bubulcus admulcens nares & terga pertractet, mero ſubinde conſpergens, hac tamen cautione ne aliquem calce contingat aut cornu, quod vitium ſi primum ſibi ceſsiſſe feliciter ſenſerit obtinebit in poſterum. Hinc mitigati os & palatum ſalibus fricabis, & in gulam demittas præſulſi adipis librales offas, & vini ſextarios ſingulos cornu infundente per fauces, quæ res intra triduum totius ſeuitiæ irã reſoluet. Alij eos inter ſe iungunt, & docent onera leuiora tentare. Et quod vtile eſt, ſi arationi parantur, ſubacto prius ſolo exerceantur, vt nouus labor colla non quaſſet. Expeditior ratio domandi, vt aſperum bouem maſueto & valido boui coniungas, quo oſtẽdente facilè ad omnia cogetur officia. Si poſt domiturá decum-

cumbat in sulco,non afficiatur igne aut verbere,sed pedes ligentur vinculis, vt nõ possit progredi,stare,aut depasci, ita fame ac siti lassatus ignauiam deponit. Pabuli ratio huius pecoris varia pro regionum more. Si vbertas regionis viride pabulum subministrat, nihil eo melius. Siccioribus agris & maximè hybernis temporibus ad præsepia hæc armenta alenda,& pro loci conditione pabulũ præbetur. Vbi vicia suppetunt, ea sunt optima in fascem alligata. Conuenit & pratense fœnum,palea,item caules brasicarum vnâ cum paleis & fœno,vel stipula, vel stramine concisis, atque aqua coctis præbentur hyeme. Alicubi solum stramen iam recens excusso frumento, & paleæ dantur. Pluribus locis aqua macerati lupini vel cicerculæ, vel erui mista paleis. Adhæc vinacea cum folliculis,ac frõdes pampineæ,vlmeæ,fraxineæ,populeæ ilignex,sed post æstatem, deficiẽtibus cæteris possunt & ficulneæ probè dari,si sit earum copia, aut si stringere arbores expediat,ilignex vel querneæ. Boues citius saginari maximè herbidis pascuis, & frumento, item rapis,pomis, radicibus. Optimè & boues,& vaccæ saginantur, si

De Pabulo bubuli armenti

Boues quibus saginẽtur.

Gg pascua

pascua desint, in stabulis data farina mista paleis triticeis & rapis, aut excrementis cereuisiarijs. Citius saginari lauatione aquæ calidæ, & si quis incisa cute spiritum in uiscera arundine adigat, Plin. teste. Item pinguescere Sotion tradit, si redeuntibus à pascuis prima die brassicam concisam acri aceto maceratam p̄beas, deinde paleas excussas & furfurib. triticeis mistas ad dies quinque aut sex, sequentibus diebus pabulū paulatim auxeris. Et hyeme quidem circa gallicinij horā nutries, dein circa diluculum. Aestate primum sub diluculum, secundum ad meridiem, ac ac deinde vespere. Potus æstate

De aquādo

bis, manc tribus ante meridiem, & totidē à meridie horis. Hyeme semel tepida p̄benda, quæ etiam fœturā adiuuare putatur, vnde lacunæ vtiles, quibus aqua pluuia colligitur. Aquā non requirunt hæc armenta lympidam, cùm sordida & diluta non offendat: tamen præstiterit mundam præbere. Huic pecori hyeme aprica loca, æstate frigida paranda, & montana maximè quia frutetis & his internascente herba saturatur, quamuis circa riuos, & lætis pascuis omnium optimè & saginantur bubula pecora, vt

Bubulo pecori pascēdo idonea loca.

vt diximus, & lac copiosius præbent. AEstate sub dio etiam nocte durare plurimis locis, in Britanniæ insula etiam hybernare foris, constat. Quanquam enim frigus tolerare posit, septa tamen fieri conuenit propter iniuriam grauidarum laxiora. Constituanturque stabula loco sicco, vel lapide, vel glareis, aut arena constrata, illa quòd imbres respuant, hæc quod celeriter sorbeant transmittantque. Sed vtraque deuexa aliquatenus, vt humor, si incidat, possit defluere & elabi, ne fundamenta parietum, vel vngulæ pedum corrumpantur. Obuertantur autem parti meridianæ, vt & facilè siccentur, & frigidis ventis non sint obnoxia, interim tamen, ne egeant septẽtrionis & orientis luminibus, quæ, vt de equilibus dictum, hyeme clausa, æstate patefacta refrigerent, ac breuiter, si fieri posit, vt neque frigore, neque calore infestentur, & ab humore suspẽsa sint. Columella duplicia bubilia vult fieri, æstiua & hyberna: & illa quidem sine tecto, parietibus altis circumsepta, in quibus sine violentia ferarum, conquiescant. Lata esse oportet bubilia pedes ad minimum octo, vt simul ad procumben

Bubilia.

cumbendum ſit capacitas, ne in anguſtijs conceptum altera alterius elidat, & vt inualida robuſtioris ictus euitet, & bubulcis atque iugarijs ad circuneundum laxa miniſteria prębeat. Vitruui⁹ bubilia ad focum & orientis cœli regionem ſpectare vult ideò quòd boues lumen & ignẽ ſpectãdo minus horridi & manſuetiores fiant. Ignis aũt beneficio naturali pecori amicus, ſiue quòd inutilis & peſtifer humor diſcutitur & exudàt, ſiue quòd cõceptum ẽ paſtu aut opere frigus expellitur, flammarumq́ue halitu interna curari exiſtimant.

Stabula bubilia. Stabula diſtinctis præſepibus, faliſtis, longurijsq́ue dirimantur.

Præſepia. Præſepia non altius edita eſſe conuenit quàm vt bubulum pecus ſine incommodo ſtans ueſci queat: & ne à vicino pabulum diripiatur, ab vtraque parte ſingulis pecoribus præſepia clauduntur. Cannabeis funibus alligantur, ne ſe mutuo lædant: Cato clatratas faliſcas habere vult. Cæterùm parum proderit benè paſcere, niſi præſtetur, vt ſint ſalubri corpore, roburq́ue conſeruent.

Sanitatis bubuli pecoris cura. Quare ſiue in paſcuis ſeu ſtabulis continentur, ſubinde conſideranda iumenta & pecora, atque etiã nocturna cura nequaquam negligenda, præ-

præſertim ſi fœtæ:quanquam ſemper & quotidie diluculo & ſub veſperam in paſcuis viſenda,tamen id maximè neceſſarium cùm & recenter in paſcua verna emittuntur:nam tum facilè è dietæ mutatione noxam contrahunt tam boues quàm vaccæ atque iuuenci.Hyeme quoque diligens cura adhibenda, ne tam impenſæ vberioris pabuli vitentur quã ratio potius habenda iacturæ pereuntium animalium. Proinde in ſtabulis non parcendũ ſtramentis,præſertim cũ ab opere boues diſiunguntur,ſubſtrictos confricare manibus dorſumq́ue comprimere,& pellem reuellere proderit.Cùm de via, aut à paſtu redeunt priuſquam ad bouile deducantur,aqua pedes diluendi,ne inhærentes corpori ſordes vlcera gignant,vel vngulas reddant molliores. Hyeme frigus cùm primis arcendum perinde, atq; æſtate accerſenda pura aura,nempe vt interdiu non deſit vmbra,noctu ſub diuo ſtent.Vtroque enim & frigore immoderato, & æſtu morbos contrahunt.Boues in curſum concitare,maximè æſtate,nequaquam conuenit:nam is motus facilè febrium occaſionem præbet, aut aluum citam reddit. Cauendum,ne ſues,aut gal

linæ ad præſepia perueniant, vtraque enim immunditia ſua perniciẽ afferunt. Sus ægra quod egerit, peſtilentiã creare ſolet. Mortua quoq; cadauera procul amouenda & altiſsimè obruenda, ne ſana corpora cõtagio lędant. Cùm verò peſtilentia gregem corripuerit, continuò mutandus cœli ſtatus, & in plures partes diſtributo pecore, longisq́ue regionibus ſegregandi incolumes à morbidis, ne contagio ſanos corripiat, imprimis arcendi cõmunibus aquis, atq; ſtabulis. Peſtilentia cõmune vocabulum, ſed plures habet ſpecies. Alijs humor per os ac nares effluit: alijs ſiccitas, & animal indies magis atque magis maceſsit. Eſt articularis, quãdo vel prioribus, vel poſterioribus claudicat. Subrenalis, à poſteriorib. debilitas apparet, quia lumbi dolere creduntur. Farciminoſis, quoties per totum corpus tubercula oſtentantur, & rurſus euaneſcẽtia alio loco erũpunt. Subtercutaneus, quando humor in diuerſis corporis partib. exudat. Elephãtiaſis, cũ velut ſcabies minutæ cicatrices in corio inſtar lenticulæ apparent. Eſt mania, cùm ſenſu priuanẽ, vt nec videant, nec audiãt, vti con-

Peſtilentia vnde.

Peſtilentiæ varietas in animalibus.

consueuerint, etiamsi hilares, & nitidi sint. Atq; hi morbi oẽs cõtagione serpũt. Quare laborare incipiens pecus cõtinuò segregãdum, ne alijs periculum generet, & negligentia (vt à stultis solet) diuinæ imputetur offensę. Propulsandi aũt morbi, quantumuis pestiferi, accuratissimis remedijs. Cõmune remedium Colum. tradit, panacis & eryngij radices seminibus fœniculi miscendas, & cum defruti ac moliti tritici farina feruentique aqua conspergendas, eoque medicamine saliuandum pecus. Vulgo ægrotanti vel bubulo, vel equino, alijsque ferè omnibus pecoribus adhibetur radiculæ vsus, quã consiliginem vocant, eam bubulo pecori palearibus, equino pectori, suibus atque ouibus auriculæ, facto prius subula foramine, emissoque sanguine, inserunt, donec pars, quæ subula circumscripta est excidat, q̃ cum recens plaga comprehenhit, ita cõtinet, vt elabi nequeat, eo omnis vis morbi, pestilensq; virus elicitur, & vbi iam satis collectus saniei tumor, radicula eximitur, vel sponte excidit. Suffimenta quoque plurimum iuuant à Vegetio tradita, sulphur, bitumen, allium, origanum, semen co-

Cõmunia remedia.

Radicula.

Consiligo.

Suffimẽta.

riandri carbonibus inspersa & cooperta boum super vas in quo suffimenta incenduntur diutius contenta vt fumus os eorum capiat ac nares impleat atque ita ad cerebrum & interna salubri remedio penetret. Proderit etiam totum corpus suffimentare, quo & pernicies tollatur & cętera pecora contagio non lædantur. Cruditatis signa sunt crebri ructus ac vẽtris sonitus, fastidium cibi, neruorum intentio, hebetes oculi, propter quæ bos neque ruminat, neque lingua se detergit. Remedio erunt aquæ calidæ duo congij & mox triginta brassicæ caules modicè cocti & ex aceto dati, sed vno die abstinendum alio cibo. Si neglecta cruditas, & inflatio ventris & intestinorum maior dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoque stare non patitur. Remedium est, proximam clunibus caudæ partem vinculo vehementius obstringere, viniq́ue sextarium cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatum per mille quingentos passus agere. Si dolor manet, vngulas circumsecare, & manu vncta per anum inserta fimum extrahere, rursumq́ue agere currẽtem. Sunt, qui cauda quatuor digitis ab

Cruditatis remedium.

Ventris inflatio.

ano percussa vena sanguinem emittendū censent, qui cùm satis effluxerit, papyri ligamine inhibetur. Est morbus qui Lupus vocatur, Der Wolf Germanis: Indicium in caudę extremitate osiculo se exerēte, quo inciso, salē & fuliginē indere solent atq; obligare. Vētris & intestinorū dolor sedaẗ, si anseres natātes & maximè anates aspexerit, vt suprà quoq; de equino pecore dictū. Siquidē anas cōspectu sui id gen⁹ pecoris sanare Columel. & Vegetius tradunt. Torminū signum cruenta & muccosa ventris proluuies. Remedio est, vt à potu pecus prohibeatur triduo & primo die etiam à cibo. Item, vinaceorum duę libræ torrefactæ, & cum totidem sextarijs vini austeri prębeantur, omnique alio humore abstinendum, dāturq́; lentisci & oleastri cacumina. Quod si neque ventris restiterit citata proluuies, neque intestinorum dolor, & si sæpius quàm consueuit oculi lachryment, & pituita naribus profluat, frons usque ad ossa uratur auresque ferro scindantur. Vulnera, dum sanescunt, bubula vrina defricare conuenit. At ferro rescissa melius pice & oleo curantur. Tussis boum non minus quàm equorum curenda, quæ si recēs fue-

Vena in cauda secāda.

Tormina quo curentur.

Aduersus tussim.

fuerit,ſextarius farinæ hordeaceæ cum vno ouo crudo & hemina paſsi per os datur ieiuno : granum quoque conciſum tunſumq́ue admixta farina, fabæ fri-xæ & pollinis lentis ſextario aquæ calidę miſcetur, agitataque diligēter per os infunditur. Columella etiam gramina concisa & his admiſtam freſam fabam dari vult : lentes quoque exemptas valuulis molitas minutè, atque aquæ miſtas. Veterem tuſſim duæ libræ hyſſopi macerateę ex aqua ſextarijs tribus, quod infuſum teritur, & cum duabus partibus farinæ miſcetur & per os datur, ſuper quod aqua hyſſopi decocti propinatur per cornu. Item eruum cum ptiſana hordei ſi in pabulis molitum & cum aqua *tepida* vel mulſa in fauces ſaliuanti ori infundatur. Cùm pulmones exulcerantur atque inde tuſsis ac macies & ad vltimū phthiſis, quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cum vini ſextario potandus datur diebus compluribus. Febricitantis indicium manantes lachrymæ, grauatum caput, oculi compreſsi, fluidum ſaliuis os, ex venarum

Febris indicia.

narum inquietudine, & calore totius corporis intelligitur. Conuenit die vno abſtinere cibo, poſtero die exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti, atque interpoſita hora modicę magnitudinis coctos braſsicæ colliculos triginta ex oleo & garo ſaliuanti ori demitti, eamq́; eſcam per dies quinq; ieiuno dari. Prætérea cacumina lentiũ vel oleæ, vel tenerrimam quamque frondem, aut pampinos vitis obijci, labra quoque detergenda ſpongia & aquam frigidam ter quotidie præberi potandam. Sanguis demiſſus in pedes claudicationem afferre Vegetius prodit. Quod cùm accidit ſtatim vngula inſpicitur, tactus autem feruorem demonſtrat, nec bos vitiatam partem vehementius premi patitur. At ſi ſanguis adhuc ſupra vngulas in cruribus eſt, fricatione aſsidua diſcutitur, vel, cùm ea nihil profuit, ſcarificatione adimitur: quod ſi in vngulis iam eſt, inter duos vngues cultello leniter aperies, poſtea linamenta ſale atque aceto imbuta applicentur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeq́ue danda opera, ne in aquam pedem mittat, &

Claudicationis remedia.

& vt ſiccè ſtabuletur. Hic idem ſanguis, niſi emiſſus fuerit, ſaniem creabit qui ſi ſuppurauerit, tardè procurabitur: ac primò ferro circumciſus & expurgatus, de inde pānis aceto & ſale & oleo madẽtibus inculcatis, mox axungia vetere & ſeuo hircino pari pondere decoctis ad ſanitatem producitur. Si ſanguis in inferiore parte vngulæ eſt, extrema pars ipſius vnguis ad viuum reſecatur & ita emittitur ac linamentis pes inuolutus ſpartea munitur. Mediam vngulam ab inferiore parte non expedit aperire, niſi eo loco iã ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorũ claudicat, olea & ſale genua poplitesq́ue & crura confricanda ſunt donec ſanetur. Si genua intumuerunt, calido aceto con fouenda ſunt, & lini ſemen detritum, aut milium detritum compreſſumq́ue aqua mulſa imponendum. Spongiæ quo que feruenti aquæ imbutæ & expreſſæ at que melle litæ rectè genibus applicantur ac faſcijs circundantur. Si tumori ſubeſt aliquis humor, fermentum vel farina hordeacea ex paſſo aut aqua mulſa decocta imponitur, & cùm maturuerit ſuppu ratio, reſcinditur ferro, eaq́ue emiſſa, vt ſuprà dictum, linamentis curatur. Omnis

Neruorum dolorũ remedia.

Suppurationis cura.

Fomẽtorũ ratio.

nis ferè dolor corporis, si sine vulnere est, recens melius fomẽtis discutitur. Vetus vritur, & supra vstum, butyrum, vel caprinus instillatur adeps. Si talũ aut vngulam lęserit, picem duram & axungiam cum sulfure & lana succida inuolutam candente ferro supra vulnus inurito. Eadem cura, si surculum, spinam, aut acutũ aliquid calcauerit, vel lapide vngulã pertuderit, eo, si quid inheserit, exẽpto, aut, si altius vulneratum, latius ferro circumciditur atque ita inuritur, vt suprà monuimus. Si vbera intumescant, cereuisia veteri incocta hedera cõfouenda sunt, & fauis ac camomilla fumiganda. Subtriti pedes eluũtur calefacta vrina bubula, deinde fasce sarmentorum incenso & cùm iam ignis in fauillã recidit, feruentibus cineribus cogatur insistere, ac pice liquida cum oleo vel axũgia cornua eius linãtur. Minus claudicabunt, si opere disiũctis multa frigida lauentur pedes, & deinde suffragines coronæ, ac discrimen ipsum, quo diuisa est bouis vngula, vetere axungia defricetur: Scabies extenuatur trito allio defricto, eodemq́ue remedio curatur rabiosi canis morsus, quem & imposito vulneri vetere salsamento sanari tra-

Vstionis cura.

Tali læsi & vngulæ cura.

Pedum subtritorum cura.

Scabiei cura.

Canis rabidi morsus remedia.

tradit Columella. Scabiei quoque mederi cunilam & sulfur contrita admistoq; oleo atq; aqua & aceto incocta, atq; post tepefactis tritũ alumẽ inspersum, idque medicamentũ candente sole illitum prodesse inprimis. Alij vrinã bubulã cum butyro illinunt. Sunt qui resinam ac picem liquidam cum vino cataplasmatum modo imponũt. Coriago, cùm pellis tergori ita adheret, vt prehensa deduci nõ queat à costis. Ea contingit, si sudans ex labore refrixerit, aut si sub onere pluuia madefactus, aut ex languore ad maciem perductus. Quæ quia perniciosa sunt, prospiciendũ, vt cùm ab opere redierint & adhuc æstuantes anhelantesq́ue vino aspergantur, & offæ adipis faucibus *inserantur*. Quod si vitium hoc sentiatur inhęrere, proderit decoquere laurum, & ea calida fouere terga, multoq́ue oleo & vino confestim subigere, ac per oẽs partes apphendere & attrahere pellẽ. Idq́; optimè fit sub dio sole feruente. Si percussa vena, sanguinis fluxus reprimi nõ possit, remediũ est stercus ipsius animalis super impositum fluentibus venis. Communis ad oẽs morbos à Vegetio traditur potio ista: Radix scyllæ, radix populi, quæ

Coriaginis cura.

Sanguini sistendo.

li,quæ Græcè Rhamnos dicitur, & sales communes quantum sufficit mittentur in aqua eamque animalibus vsque ad sanitatem dabis in potu: atque ea ineunte vere per 14. dies continuos in potu data facilè omnes morbos repellunt. Bubali, quos vulgus Buffalos vocat, Plin. bisontes esse contendit, in Italia, maximè vltra Apennium, frequentes, è ferarum atque syluestrium genere, ob feritatem annulo ferreo per nares ttaiecto tractātur, colore nigro, corpore vasto, crurib. compactis, robustis ac breuibus si reliquorū membrorum proportionem contemple ris, cornibus magnis & vallicosis nigrisq́;, pilis minutis, cauda exigua, plaustris trahendis, alijsque operibus, perinde atque boum, illic vsus. E lacte eius animalis casei conficiuntur, qui Romæ, & alijs locis in precio, hos maximi cibi esse scribit Columella, & qui difficilimè transcant sumpti. Hæc sunt, quæ de mei pecoris administratione dicenda pro meo symbolo afferenda duxi. Iam tibi Hedio lampada trado. HEDIO. Post minores quadrupedes ouilis pecoris præcipuam rationem esse, nemo negabit, imò quæ prima sit, si ad vtilitatis

De Bubalis.

Bisontes.

De Ouibus.

litatis magnitudinem reſpicias. Nam vt boues ſumptũ hominũ excolũt, teſtã te Plinio, ita huic pecori corporis tutela debetur. Squidem oues ſimul & corporibus noſtris veſtem præbent, & lactis vbertate carniſque optimæ dapes ſubminiſtrant, quod expreſsit de Pythagoricis Poëta:

Inque tuendos
Natum homines, (pecus) *pleno quæ fertis in*
vbere nectar,
Mollia quæ nobis veſtras velamina lanas
Præbetis, vitaque magis quàm morte iuuatis

Ouium genera.

Ouium genera plura. Nam pinguis & cãpeſtris ager proceras alit, gracilis & collinus quadratas, ſylueſtris & montoſus puſillas. Mileſias, Appulas, Calabraſque veteres commendarunt, earumque optimas Tarentinas, inde Parmenſes, & Mutinenſes. Nunc vellere præſtantiſsimo habentur Britanicæ, & ad Rhenum Germanicæ, atque Gallicæ.

Oues qua ætate ac forma comparanda.

Varro cenſet prius ætatis rationẽ habendã oues comparaturo, vt neq; vetulę neq; merę agnæ ſint: quòd alteræ iam nondum, alteræ iam nõ poſſunt dare fructum, ſed ea melior ætas quàm ſequitur ſpes, quàm ea, quam mors. Bimæ igitur eligendæ, quæ trimatum exceſ-

excesserint, reijciendæ. Aetas in dentib. cognoscitur: nam vetulis ambesi. Deinde, ouem quærendam amplo corpore, lana multa & molli, villis altis ac densis toto corpore, maximè circum ceruicem & collum, ventrē quoq; vt habeat lanosum, (Itaq;, quę collo ac ventre non sunt pilosę, maiores apicas vocarunt, easq; reijciebant) ceruice prolixa, ampli vteri, cruribus humilib. quanquã Britannicæ sint altiorib. caudæ alibi breues, alibi prolixę & ad prodigium amplæ. Nã in Arabia alias cubitali lõgitudine sed latas, alias nõ minus tribus cubitis, vt Herodo. scribit, & Aelianus astipulatur, quas alligare oporteat à pastoribus ne vulnerentur per terram tractæ. In Aegypto ad viginti & amplius libras veruecis caudam pendere proditum. Arietes cornibus intortis & ad rostrum pronis, licet alibi sint mutili non improbi, sed etiam præstantiores, intortis autem potius quàm surrectis. Quibusdam regionibus, vbi status cæli, vuidus ventosusque, capri & arietes optantur amplissimis cornibus, quòd ea porrecta maximã capitis partem à tēpestate defendant. Itaque atrociore hyeme cornutos, clemētiore mutilos ꝓbant

Apicæ oues

Caudæ ouium miræ magnitudinis.

Arietes quales cōparandi.

mares. Accedit hoc incommodum, cùm se sciat armatum, frequẽtius in pugnam procurrit, & in fœminas quoq; procacior. Et riualem, quamuis solus non sufficiat, violentissimè prosequitur, nec ab alio tempestiuũ patitur iniri gregem, nisi cùm est fatigatus libidine. Mutilus aũt mitior, cùm se exarmatum intelligit. Quare pastores petulci sæuitiam cohibentes tabulam pedalem configunt aculeis, & aduersam fronti cornib. religant, ea res ꝓhibet à rixa, cùm suo ictu ipsum se sauciet. Aliqui tradunt, terebra secundum auriculas foratis cornibus qua curuantur inflexu, pugnacem mitigari. Et rursùm alibi fœmellæ quoq; cornutę. Sit igitur aries rauis oculis, auribus amplis, pectore & scapulis ac clunibus latis, testibus amplis, cauda lata longaq́;. Animaduertendum quoq; lingua ne sit nigra aut varia, quòd ferè quæ talem habeant, nigros aut varios procreant agnos. Idque Vergilius notauit:

Illum autem, (quamuis aries sit cãdidus ipse)
Nigra subest vdo tantum cui lingua palato,
Reiice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum. Oues non nisi lauatas & intonsas cõparandas, quo melius coloris

vnitas

vnitas appareat. Color albus cũ sit optimus,tum etiã vtiliss.ꝙ ex eo alij plurimi fiant colores,neque hic ex alio. Tametsi nõ desit preciũ apud quosdã fusco & pulloatq; etiam rutilo,quem vocant ἐρυθρόμ. Canã comã improbabis,ꝙ sit incerti coloris.Ex India & Africa afferuntur oues velleris hirsutiss. A progenie animaduertitur,si agnos procreant formosos.In emptionib.vt Varro tradidit,eo iure vtuntur,ꝙ leges præscribunt,in quib. alij plura,alij pauciora excipiunt. Quidam ꝑcio facto in singulas oues,&agni chordi .i.serotini,duo ꝓ vna oue annumerent, &,si cui vetustate dẽtes absũt,itẽ binę ꝓ singulis vt ꝓdãt.De reliquo antiqua formula vsurpatur. Nã cùm emptor dixit, Tanti sunt mihi emptæ? & ille respõdet, sunt,& exprompsit nummos, emptor stipulatur prisca formula sic: Illasce oues, qua de re agitur, sanas rectè esse, sicut ouillum pecus, quod rectè sanum est extra luscam,surdam,minam .i. ventre glabro, neque de pecore morboso esse, habereque rectè licere, hæc sic rectè fieri spondes? Nec, cùm id factum est, tamen grex dominum non mutat, nisi sit æs annumeratum. Nec non emptor

Color. *Formula emptionis ouium.* *Mina.*

poteſt ex empto venditorem damnare, ſi non tradat, cùm is nõ ſoluerit nũmos vt ille emptorem ſimili iudicio, ſi non reddidit precium. In Martio maximè comparandæ oues, & quæ hyeme durauerint paſtorum animaduertit diſciplina. Qui oues alere vult, hic neceſſe habet, vt agri conditionem metiatur, proque illius amplitudine & natura greges inſtituat. Nec ſatis eſt, ſi camporum ſpatia ſuppetant æſtiuis paſtionibus, verùm etiam hybernis pabulis ſufficiat, oportet. Larga enim prębenda ſunt alimenta, prę ſtatque exiguum numerum benè alere, (id quod plus quoque emolumenti domino reddet) quàm maximum gregem pabuli inópia laborãtem. Florẽtinus tradit, numerũ imparem eſſe debere, vt qui naturalem quandam vim ad gregis ſalutem ac durabilitatem habere credatur. Sed hęc ſuperſtitioſa, ſicut alia pleraque, apud Ethnicos reperiuntur. Quotannis delectus faciendus, & in demortuarum ac vitioſarum locum totidem vel plures ſubſtituendæ. Nec committi debet, vt totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat. Sæpe frigorum atque hyemis ſæuitia paſtorem decipit, & eas oues interimit,

Oues quando comparandæ.

Numerus ouium alendarum.

terimit, quas ille tempore autúmni ratus adhuc esse tolerabiles, non summouerat. Quáre Columella existimat non minori quadrimæ, neque ei quæ excessit annos octo prolem submittendam esse, tum quod neutra ætas ad educandum idonea, tum etiam quia quod ex vetere materia generatur plerunque congeneratum parentis senium refert, & vel sterile est vel imbecillum. A bimatu fœminas maritandas, iuuenemq; haberi quinquennem, post annum septimum fatiscere idem paulò antè dixit. Plerisque à bimatu ad nouenos annos generationem in vtroq; sexu durare compertum. Ante bimatum neq; fœminam neque arietem conuenit admittere, etsi plurimis locis etiam anniculæ generent. Deterretur à saliendo aries fiscellis & iunco aliáue re alligatis naturæ matrum. Commodius seruantur, si secretas pascas. Sed plerunq; sine discretione permittuntur coire. Arietes, quibus vsurus ad fœturam, bimestri tempore segregandos, & largiori pabulo explendos, aliqui volunt, vt firmiores facti ad fœminas admittantur. At nostrates ferè semper in grege compascuntur. Validiores fieri si pabulo cepe aut

Aetas generandi.

polygonon herba admifceatur. Vetulas magis profequuntur quàm nouellas, quòd facilius vincuntur: & ipfos arietes in fenecta meliores vtilioresque. Dextro tefte præligato fœminas, leuo mares generari. Aquilonis quoque afflatu mares concipi, Auftri fœminas. Sufficere vnum arietem quinquaginta matribus Didymus tradit. Vbi omnes conceperint, iterum fegregãdos arietes quidam præcipiunt. Nam prægnantibus nocere putãtur. Quamdiu admiffura durat eadem aqua vtendum Varro & Plinius tradiderunt, quòd commutatio & lanam faciat variam & vterum corrumpat. Notum eft ftratagema Iacobi Patriarchę ad varias oues producendas. Tempus optimum admiffurę ab Arcturi occafu ad Aquilæ occafum, vt Varro & Columella fcriptum reliquerunt, & Plinius interpretatur à tertio Idus Maij ad 13 Calen. Augufti. Alij tempus admiffuræ per totum annum difponunt. Multi hybernos agnos præferunt vernis, folumque hoc animal vtiliter bruma nafci. Nam alicubi fæpius anno pariunt. Tonitru folitarijs ouibus abortus inferunt, quare conuenit eas congregare, vt cœtu iuuentur.

Mas aut fœmina vt generetur.

Arcturi occafus.

Admiffuræ tempus.

Partus tempus.

tur. Gerunt partum diebus 150. vel quinque menses, posteà cócepti inualidi: Cordos vocabant antiqui post id tempus natos. Plurimum pariunt singulos, sæpe tamen geminos atque tergeminos, si bono pabulo & saturæ pascantur. Compertum in Menapijs quinas matres vicenos quinos produxisse eodẽ anno agnos. Incredibile fortè quibusdam, & tamen probabile cùm bis anno pariant, & plerunq; geminos, interdum tergeminos. Partus verò pecoris non secus quàm obstetricum more custodiri oportet. Neq; enim aliter hoc animal quã muliebris sexus enititur. Sæpiusq; etiam, quanto est omnis rationis ignarum, laborat in partu. Quare conuenit opilionem veterinariæ medicinę peritum esse, vt si res exigat, vel integrũ cóceptum, cùm transuersus hęret locis genitalib. extrahat, vel ferro diuisum citra matris perniciẽ partũ educat. Agnus aũt vbi est editus, erigi debet atq; vberib. admoueri, tũ etiã eius deductũ os p̃ssis humectare papillis, vt condiscat maternũ trahere alimẽtũ. Sed pri' q̃ hoc fiat, exiguũ emulgendũ est, ꝙ colostrã vocãt, de qua infrà. Nã ea, nisi aliqua ten' emittĩ, agno nocet. Si matrẽ amittat

Cordi.

Fœcũditas ouium.

Agnorum educatio.

Colostra.

per cornu lac datur vt adolescat. Si ad matris mammam non accedat, admouere oportet, & agni labra butyro atque adipe suillo vngenda, & olfacere labra lacte primiparæ minores fœtus. Cùm nati fuerint agni, cum matribus seorsum clauduntur, vt simul & hæ partum foueant, & illi matrem agnoscere condiscant: postea lasciuiẽtes virgea segregantur area, Vel, vt Varro scribit, cùm decẽ dies preterierint palos figunt, quibus eos alligẽt re aliqua leui, ne membra delibent, néue nimia exultatione puerili macescãt. Teneriores à valentioribus semouẽdi, ne ab his opprimanẽ, ac primũ manè antequã in pascua procedat grex, atq; vesperi saturis admouendi matrib. agni, &, cũ firmi esse cœperint, intra stabulum, trifolio, ac modica herbaq́; tenera, aut etiã furfurib. atq; farina alendi: posteà vbi validiusculi fiunt, in vicina aprica loca circa meridiẽ vnâ cum matrib. emittendi. Interea matres nõ mulgendas, ꝙ & lanę plus ferant, & agnos plures. Cùm depulsi sunt agni à matribus, diligentia adhibenda, ne desiderio contabescant. Itaque deliniendi in nutricatu pabuli bonitate, & à frigore & æstu, ne quid laborent, curãdum.

Cùm

Cùm obliuione iam lactis non desiderãt matres, tum denique compellendos in gregem. Pluribus tamen locis permittuntur agni vnâ cũ matribus in ipso grege compasci, & agnos sugere matres ad messem vsque dum matres ipsæ agnos repellunt atque ablactant. Castrandos agnos non minores quinque mensium, neque antè quàm calores & frigora se exegerint, ex Varronis sententia. Verùm experientia docet, quo citius, hoc melius succedere castraturam. Nam in adultioribus periculosior est, sicut & in alijs animalibus castratis. Quos arietes submittere volunt potissimum eligunt ex matribus, quæ geminos parere solẽt. Pabulum ouium optimum herbæ, quæ aratro proscissæ aruis nascuntur. Deinde quę pratis vligine carentibus. Palustres maximè vitãdæ, & quæ iuxta stagna ac paludes. Syluestria loca propter lanæ iacturam incõmoda, &, præter hoc, sentes etiam corpora vulnerant. Pinguis & campestris situs proceras, vt paulò antè quoque dictum, oues tolerat, collinus quadratas, syluestris & montosus exiguas, pratis planisque noualibus tectum pecus commodissimè pascitur. Idque non solum generi

De Castratione.

Geminos parientis eligẽdi mares.

Ouium pabulum.

Tecta ouem.

bus,ſed etiam coloribus plurimum refert. Breuiter, quo gramina teneriora hoc magis ouillo pecori conueniūt. Nulla tamen tam blanda pabula, aut paſcua, quorum gratia non exoleſcat vſu continuo,niſi pecudum faſtidio paſtor occurrerit præbito ſale, quod velut ad pabuli condimentum per æſtatem canalibus ligneis impoſitum,cùm è paſtu redierint, oues lambunt,atque eo ſapore cupidinē bibēdi paſcendiq; cōcipiunt. Nā cū potu potiſsimū pingueſcant oues,vt Ariſt.tradit, æſtate ſalē dari die quinto ſingulis cētenis ſingulos modios. Sic enim pecus incolume & pinguius reddi & vberius lac præbere.Porrò contra hybernam penuriam ſuccurritur obiectis per pręſepia intra tectum cibis.Aluntur autem commodiſsimè regionib. calidioribus repoſitis vlmeis, vel è fraxino frondibus,vel autumnali fœno,ꝙ mollius eſt,& ob id iucundius q̃ maturū.Cythiſo quoq; & ſatiua vicia paſcunt̃.Vbi tñ cętera defecerint ex piſis excuſsis,ac leguminibus,triticique ſtramina,& paleæ præbentur. Nam per ſe frumentū ac legumina cum ſuis valuulis ſumptuoſius eſt q̃ vt quiuis ſuppeditare poſsit,tamē auenę alijsq; frumētis ſi ſup-

Sale oues reficiuntur

si suppetat copia,& res postulet, nequaq̃ parcendum. Quanta diligentia hoc pecus pascendum, declarat Vergilius Latinorum Poetarũ princeps, qui etiam tempora pascendi,& ad aquam ducendi non negligenda putauit:

At verò Zephyris cùm læta vocantibus æstas,
In saltus vtrũque gregẽ atq; in pascua mittes,
Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecòri gratißima herba.
Inde vbi quarta sitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna iubeto
Currentẽ ilignis potare canalibus vndã.

Medio autem die ad vallem, vt idem canit mox subdens:

Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendit ramos, aut sicubi nigrũ
Ilicibus crebris sacra nemus accubat vmbra.

Rursus deinde mitigatę vapore cogẽtur ad aquam, etiã per æstatem id faciẽdum, atque iterum ad pascua perducendum,

Solis ad occasum, cùm frigidus aera vesper.
Temperat, & saltus reficit iam rosida Luna.

Varro pastiones temporibus distingui scribit in Appulia, vt æstate prima luce exe

Pascēdarū. ouiū cura. exeant in paſtum & tum herba roſcida meridianam, quæ eſt aridior, iucunditate ſuperet, Sole exorto puro propelli, vt redintegrantes rurſum ad paſtum alacriores fiant. Circiter meridianos æſtus dum deferueſcunt, ſub imbriferas rupes & arbores patulas ſubijci, quoad refrigerato aëre veſpertino rurſus paſcant ad ſolis occaſum, atque ita agendum, vt auerſum ſit ſoli caput: nam caput illi molle. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ad bibendum appellunt & rurſus paſcunt quoad contenebrauit: iterum enim tunc in herba iucunditas. Hæc ab Vergiliarū & Caniculæ exortu ad æquinoctium autumnale obſeruari. Idem Columella & Plinius docēt, per emerſum caniculæ ſidus, vt ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam partē progrediatur, poſt meridiem in orientem. Quibus in locis meſſes ſunt factæ, intereſt duplici de cauſa, quòd & caduca ſpica ſaturantur, & obtritis ſtramentis & ſtercoratione faciunt in futurum annum ſegetes meliores: attamen noſtris non placet ouem ſpicas legere. *Spicas oues legere non conuenit.* Reliquæ paſtiones hyberno ac verno tempore hoc mutant, quod pruina iam exhalata propellunt

ſunt in pabulum & paſcunt diem totum, ac meridiano tempore ſemel agere potũ ſatis habere exiſtimant. Noſtratibus obſeruatur, neque ante exorientem ſolem, neque poſt occaſum paſci oues foris æſtate, propter roris noxiam, hyeme non perinde nocentem. Hyeme & vere matutinis temporib. intra ſepta continendę tantiſper dum dies aruis gelicidia detrahat. Nam pruinoſam illis diebus herbam pecudi grauedinem creare, ventremq; proluere. Quare frigidis, humidiſque temporibus anni ſemel duntaxat ei poteſtatem aquæ faciendam eſſe. Tumque gregis cuſtodem circumſpectum eſſe oportet, id quod omnibus omnium quadrupedum paſtoribus præcipitur, vt clementia vtatur, & ſibilis, fiſtulis cantuque oblectet. Nam Muſica delectari id genus pecorum, eoque non minus quàm paſcuis pingueſcere Arabes exiſtimant, vt ſcribit Aelianus. Sicque moderetur, vt in cogendis, recipiendiſque acclamatione, atque baculo minetur, nec vnquam telũ in eas emittat. Neque ab ipſis longius recedat, nec aut recubet, aut conſidat. Nã niſi procedit, ſtare debet, quoniam grex quidem cuſtodis officium, ſublimem, cel

Paſtoris in paſcendo cura.

Muſica oues delectari.

ſiſsi-

ſiſsimamque oculorum veluti ſpeculam deſiderat, vt neque tardiores & grauidas dum eniċtantur, neque agiles & fœtas dum procurrunt, ſeparari à cæteris ſinat néue fur, aut beſtia hallucinantem paſtorem decipiat. De paſtionibus abundè: de ſtabulis iam addendum. Nam eorum magna ratio habenda, vt ſint loco idoneo, nec ventoſo, quæque ſpectent ad orientem magis quàm ad meridiem. Columella humilia poſtulat, & in longitudinem potius quàm in latitudinem porrecta, vt hyeme calida ſint, nec anguſtiæ fœtus oblidant, & poni vult ad meridianam plagam, nam pecus hoc & ſi eſt veſtitiſsimum, frigoris tamen impatientiſsimum, nec minus æſtiui vaporis. Nos vidimus ſtabula huius pecoris quædam ſic diſpoſita, vt & ab oriente, & meridie oſtium, & pro temporis ratione cœli capax eſſet. Columella ſubijcit, vt ſtabulum ſit ad meridiem obuerſum, & ab alia parte veſtibulum idque clauſum, in quod ſit tutus exitus refrigerandi. Danda opera, vt vbi ſtent, ſolú eruderatum ſit, & procliuum, vt euerri facilè poſsit ac fieri purum, & necubi vrina conſiſtere queat. Nam ea vligo

Stabula ouium.

non

non solùm vngulas, sed lanam etiam corrumpit, scabrasque reddit. Ne igitur sit humor, sed semper quàm aridissimis filicibus, vel culmis stabula constrata sint, quò mollius ac purius incumbent fœtæ. Sint quala mundissima. Quo enim mundius quiescunt hoc lubentius pascuntur. Pascendæ sunt largiori pabulo. Nam, vt dictum, exiguus numerus, cùm pabulo satiatur, plus domino reddit, quàm maximus grex malè nutritus, vt paulò antè dictum hîc repetendũ. Facienda quoque septa separata ab alijs, quò enitentes secludere possis, & ægras. Atque hæc de villaticis ouibus, quę quotidie domum reducuntur. Porrò locis quibusdam pascuntur procul à villis atque tectis, nempe in saltibus, aut campis amplioribus. Hîc pastores ducunt secum crates, & retia, quibus cohortes in solitudine faciant, cæteraque vtensilia. Cùm interdum millibus aliquot hybernæ pastiones ab æstiuis absint, vt Varro tradit, greges quæ in Apulia hybernarent, in Reatinis montibus æstiuarent. Et Virgilius de pastoribus Libycis canit:

Oues paucas & benè pascendas.

Oues quæ procul à stabulis pascuntur.

Crates pro ouilibus.

Quid

Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctémque & totũ ex ordine mensem.
Pascitur, itque pecus longè in deserta sine vllis
Hospitijs, tantum campi iacet: omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque
Armaque Amycleumque canem Cressamque pharetram.

Idem in Bructeris & alijs aliquot Germaniæ locis non rarum esse, ipse testari potero. Vbi cũ grege in agris pnoctantes pastores cratib. gregẽ cingunt alligatis canibus excubitoribus. Ipse opilio in carruca aut cisio biroto, cui tectum impositum, tanquam ἁμαξόβιος iuxta gregẽ quiescit. Græcas autem oues, sicut Asianas, & Tarentinas, & quas tectas vocant, has moris est stabulo potius quàm foris nutrire, propter preciosi velleris curam. EVPHORBVS. Tonsuræ quæ tempora obseruantur? HED. Tonsuræ variant tempora, quia non vbique idem cœli status, neque pecoris, pabulíque ratio eadem. Estque modus optimus considerare cœli temperaturã, quò ouis neque frigore tonsa, neque æstu, si in-

Tectæ oues Græcæ.

Tonsura tẽpora.

si intonsa maneat, lædatur. Quibusdam locis bis tōdentur, nempe ad initiū Maij aut finiente Aprili temperatis dieb. prima tonsura, & iterum circa Septembris initium secunda vsurpata. Quibus semel tondere duntaxat consuetū, hi circa solstitium æstiuum vellere pecus liberant. Quo tempore & ij, qui gemina vtuntur tonsura, agnos quoque tondere consueuerunt. Ante triduum quàm tondeantur benè lauandæ, atque vbi exiccatę tondendæ. Non omnib. locis tondendi, sed quibusdā locis vellendi morem esse scribit Plin. Lanam veteres laudatissimam celebrauere Appulā, & quę in Italia Grę ci pecoris appellabatur, inde Italicam, tertium locum Milesiæ tribuerunt. Appulæ breues villo, nec nisi penulis celebres, circa Tarentum Canasiumq; summam nobilitatem habent, in Asia Laodiceæ: Iam Britannici velleris præcipuum precium. Quo pabulum magis tenerum, hoc lana mollior gigni existimatur. Ouium, quas lupus occiderit, vellera, & factę ex his vestes pediculis procreādis magis obnoxia quàm cætera Aristotel. scripsit. Vulnera, quæ inter tondendum contingunt, pice liquida inungenda. Tōsas tra

Lana præstātissima.

dunt ad linendas succo decocti lupini fecibusq; vini veteris & amurca pari mensura atq; in vnum corpus cõmixtis. Post triduum vel in mari, si id vicinum, vel in mediterrancis aqua cœlesti cum sale decocta pecorum corpora diluenda. hoc modo curatum pecus toto anno, nec scabrum fieri, & prolixas lanas creare fertur & molles: vnde Vergilius, Fluuio, inquit, sæpe mersare salubri. Sunt, qui pręcipiunt tribus per annum totum diebus aprico die lotas oues oleo & vino vngendas. Propter serpentes, quæ sub pręsepibus plerunque latent, cedrum vel galbanum, vel mulieris capillos, aut ceruina cornua vrenda. Autumno delectus habẽdus, de quo suprà admonui mus, & debiles quæque precio commutandę, ne eas imbecilles hybernum frigus absumat. Vna autem cęsa aut altera, inspiciendum hepar, quod si vitiosum sit, nam hinc futuri periculi significatio datur, tum vel vendendæ, vel saginandę atq; mactandę. Vix enim hepate infecto incolumes seruari poterunt. Oues frequẽtius quàm vllum aliud animal infestatur scabie, quæ ferè nascitur, vt Poeta testatur:

Delectus quotannis habendus autumno.

Scabies ouium.

-cùm frigidus imber

Altius

Altius ad viuum procedit, & horrida cano
Bruma gelu.
Vel si æstiuum sudorem mari vel flumine non abluas, si detonsum syluestribus rubis ac spinis sauciari patiaris, si stabulo vtaris, in quo muli, aut equi, aut asini steterint, præcipuè autem exiguitas pabuli maciem, macies scabiem generat. Intelligit pecus vitiosum, si vel scalpat, aut cornu vel vngula tundat, vel arbori affricat vel parietibus, quod vbi videris comprehensam, lanaq; deducta deprehendes asperam cutem & velut quandam prurigi nem. Varia huic malo remedia præscribuntur à pluribus, sed quæ non vbiq; omnibus obuia. Virgilius nullum remedium præsentius existimat, quàm

si ferro poteris rescindere summum
Vlceris os: alitur vitium, viuitque tegendo.

Constantinus ex Didymo tradit scabiem ouium curari lauando vrina & sulphur cum oleo illinendo. Vulgus pastorum mox comprehensam fricātem se ouem, deducta lana oblinit locum suspectum pice liquida, quā in eū vsum in pixide circūferūt. Alij alia remedia profitentur operosiora, quæ non sunt cuilibet

vel regioni vel opilioni parabilia. Quod si totam gregem inuaserit, aliquoties ita hæret, vt ipsa stabula atq; adeò (quod in omnibus morbis vtile) regionem & aerem mutare necesse sit. Vnum ego di pre

Commune remedium conseruādæ incolumitatis.

hendo conseruādæ incolumitatis huius pecoris præsentissimum: Baccas iuniperi contusas minutim insperge auenę misceasque sale, hæc simul mista ter quaterue quotānis præbeto. Nam etsi iuniperi grana per se respuant, tamen propter salis & auenæ appetentiam simul non grauatim assument.

Aduersus pediculos & ricinos.

Si pediculis, aut ricinis infestētur, aceris radices contundantur, additaque aqua coquantur, eumq́; liquorem diuulsa lana inspergas tepidum, vt à spina per totum corpus diffluat. Alij mandragoræ radice vtūtur, at cauendum, ne degustent.

Febricitantium remedia.

Febricitantibus sanguis de talo inter duas vngulas mittendus, quod poëta docuit inquiens:

Profuit incensos æstus auertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam.

Sunt qui sub oculis & de auribus sanguinē detrahunt.

Intertrigo

Intertrigo pice liquida & alumine ac sulphure acetoq́; mistis eruitur, vel æris æruginē infriata. Tuberculum cautè circumsecandum, ne vermiculum,

lum,qui inibi occultatur,ſaucies, nam is ſaniem emittit noxium vulnuſque facit inſanabile. Si ſolis ęſtu læſę cōcidant neque edant, Betæ ſylueſtris ſuccum dato, cogantur〈q〉; ipſas betas edere. Si difficulter ſpirent,aures ferro incidantur.Si tuſſis, amygdalæ tuſæ cum vino cyathis tribus per nares infundātur.Ouem pulmonariam & ſuem curabis inſerta per auriculam conſiligine, quæ radicula vulgò vocatur,hic morbus plerunque aquę penuria creatur,quare pręſertim æſtiuo tēpore omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda eſt. Crura fracta non aliter quàm hominum curantur, inuoluta lanis oleo atque vino inſuccatis & mox aſſulis aut ferulis circumdatis conligata. Mentigine quoque emiſsi agni atque aliæ oues ex roſcidis herbis depaſtis laborant,& os & labra vlcerib. corripiuntur. Remedio hyſſopus & ſal æquis ponderibus contrita, ſi ea miſtura os,palatū,& labra confricentur, vlcera aceto piceq; liquida cum adipe ſuillo perlinātur. Si ex herba noxia vel vermis eſu intumeſcat venter,lācinatis ſupra labra venis ſanguinem mittes,itemq́ue quæ ſub cauda ſunt iuxta ſedem, hominisq; vrinā infundes.

Spirantes difficulter.

Tußis.

Pulmonaria ouis.

Crura fracta.

Mentigo.

Hirudinis deglutitæ cura. Si hirudinem deglutiuerit, acetum acre calidum, aut oleum infundito. A lupis *Aduersus lupos.* aiunt liberas esse, si duci gregis scylla herba alligata, si Anatolio credimus. EVP. Caprarum tuarũ, Hedio, ne obliuiscaris.

De capris. HED. Capris multa cum ouibus communia. Nam & saliuntur ijsdem temporibus, & gestant in vtero mensibus totidẽ quot & oues. Reditus affert carne, lacte, caseo, pelle, piloq́;. Nam & tondetur. Pilus ipse vtilis ad funes & saccos atque his similia & nautica ministeria, & quę neq; humore putrescant, neque facilè incenduntur. In caprino pecore, sicut in alijs quoque, & ætas & forma considerandà, maximè si ad fœturam comparetur. Ad eam rem nouella quàm vetus melior, forma sint firmæ, magnæ, corpus leue habeant & pilo crebro, nisi glabræ sint. Nam duo genera Varro commemorat, glabras & pilosas. Quæ mamillas aut verruculas, *Verruculæ Laciniæ.* aliqui lacinias vocant, sub mento pensiles habent, has fœcundiores existimant. Vber quoque grande habeant & lac pingue, & multum pro portione præbeant. Hircus molliore pilo atq; longo, ceruice & collo breui, gurgulione longiore, cruribus crassis, auribus pręgrandibus & flacci-

flaccidis. Melius vnum gregem totum, quàm ex pluribus particulatim mercari. Dependet omnium mento villus, quem aruncum vocari scribit Plin. hoc si quis apprehensam ex grege vnam trahat, cæteræ stupentes spectant. Hircus cum barbæ fiducia tùm naturæ quodam instinctu, vt Aelianus testatur, genus masculũ fœmineæ præferens, antecedit. Emptionis huius pecoris alia ratio quàm ouium, quòd capras sanas nemo sanus promittit, Nunquam enim sine febri sunt, sed stipulãtur capras illas hodie rectè esse & bibere posse. Mirandũ in hoc animali ꝙ non sicut cætera naribus spiritum ducãt, sed aurib. Meliore semine, quæ bis pariunt, & his potissimum mares submitti ad admissuras solent. Caper mensium septem ad procreandum habilis quoniam immodicæ libidinis est, dum adhuc vberibus alĩ matrem stupro superuenire traditur. Et ideo celeriter & ante sex annos senescit, quòd immatura Veneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhauritur. Itaque quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Tempus admissuræ per autumnum ferè ante Decembrem, vt appropinquante vere germi-

Gregem potius quàm particulatim capras mercari.

Aruncus.

Stipulatio in capris emendis.

Capras obnoxias morbo.

Capras auribus spiritũ ducere.

Veneris noxa.

nantibus frutetis partus edatur. Gestat vterũ, vt diximus, mensib. quinq; sicut & ouis, edit ferè binos & aliquoties tergeminos atq; quaternos, vt Plini. testatur. Ex geminis singula capita, quę videntur esse robustiora, in supplementum gregis reseruantur, cętera vel mercantib. vel culinæ traduntur. Quod ad fœturam attinet, desistente autumno exigunt à grege è campis hircos in caprilia. Item, vt de arietibus dictum, quę concepit post quartum mensem redit tẽpore verno, vt Varro tradit. Edunt partum anniculę atque bimæ capellę, sed educare partum nõ debere, Colume. contendit nisi trimã, quare anniculæ depellenda soboles, bimæ tã diu admittenda dum possit esse vendibilis. Pessimam fœturam idem tradit cùm matres bimæ ternos hœdos ꝓcreãt. Qui vbi editi, eodẽ modo educãtur, quo ãgni, nisi quòd hœdorum lasciuia magis compescenda arctiusq; cohibenda, tenuesq; frõdes super lactis abundãtiam ꝑbendæ. Plinius tradit trimas minus vtiliter generare & in senecta nec vltra quadriennium, incipere septimo mense & adhuc lactentes. Primus in die coitus non implet, sequens efficacior & dein concipit, parit

octonis

octonis annis. Quare capellas vltra octo annos non esse seruandas suadent, quòd assiduo partu sterilescant. Mutilos conuenit esse, sicut & aliarum gregum maritos diximus superius, quoniam cornuti perniciosi propter petulantiam. Mutilis etiam capris maiorem lactis copiam esse asseuerant. Columella & si mutilam quoque probet quieto cœli statu, attamẽ procelloso & imbrifero cœlo cornutas nõ improbat. Quibus cornua sunt, in his indicia annorum per incrementa nodorum æstimantur. Traditur noctu eas non minus quàm interdiu cernere. Item auersas iacere, nec in pascuis contueri inter se. Frigus nocere huic pecori proditur, maximè fœtis, nocet & æstus. Solertiã eius animalis Mutianus sibi visam prodit in ponte prætenui, duabus obuijs è diuerso, cùm circumactum angustię nõ caperent, nec reciprocationem longitudo in exilitate cæca, torrentę rapido minaciter subterfluente, alteram decubuisse atque ita alteram proculcatę supergressam. Gregem vnum totum quàm è pluribus particulatim cõparare melius, & meliorem, qui non ex collectis cõparatus sit sed ex cõsuetis vnâ. Greges plures potius

Mutilorũ ratio.

Cornua ætatẽ indicant.

Caprarum mores & solertia.

quàm magnos Varro probare videtur exemplo cuiusdam Gaberij, quòd magnus facilè peste inficitur, satisque magnum gregem quinquagenas. Columella plus quàm centum vno clauso scribit non habendum, cum lanigeræ mille pariter stabulentur. Morsus earum arboribus extitialis. Quare Baccho immolari solitæ, quòd vitibus noxium sit hoc pecus.

Caprile.

Caprile ipsum vel naturali saxo, vel manu constratum probauit Columella, quoniam huic pecori nihil substernere opus, nisi cùm foris pernoctandum, virgulta quædã substernũt. Pastor subinde stabulum conuerrere debet nec pati stercus aut humorem consistere, quę capris sunt inimica. Quoniam, vt supra memoratũ, raró sine febre sunt & pestilentia vexant.

De morbis caprarum.

Atqui alia pecora cùm peste corripiuntur prius morbo & languorib. macescunt, solæ capellæ quãuis optimæ & hilares subitò concidunt & veluti ruina aliqua gregatim prosternuntur. Idque maximè accidere pabuli vbertate solet. Quapropter statim cũ vnam aut alteram pestis percutit, omnibus sanguis detrahendus, nec tota die pascendæ sed medijs quatuor horis intra

septa

septa claudenda. Sin alius morbus infestat, pabulò medicantur arundinis & albæ spinæ radicibus quas, cùm ferreis pilis diligenter contuderis, admiscenda aqua pluuialis solamque potandam pecori præbebis. Quod si ea res ægritudinem non depellit, vendenda sunt pecora, vel si id fieri nequit, mactanda saliendaque. Mox interposito spatio alius grex reparandus, nec tamen antè quàm pestilens tempus anni, siue id hyemis vertatur æstate, siue autumni vere mutetur. Cùm singulæ laborant, eadem quæ ouibus remedia adhibentur. Florentinus tradit si ciconiæ ventriculum aqua cõtritum cochlearij mensura infuderis, pestilentia neque capras neque oues tentari. Si aqua distenditur cutis, quod vitium Græci ὑδώρτα vocant, sub armo pellis leniter incisa perniciosum transmittit humorem, vulnus factum liquida pice curetur. EVPHORB. Iam de tuo pecore curando satis nobis fecisse videris. Vnum ab omnibus nobis prætermissum in te recidit, nẽpe lactis cura, præcipuo nostro alimento. HEDIO. Quoniam ex hoc animaliũ genere, quorũ curã enarrauim⁹, nõ aspernandus lactis prouentus redit, eius quoq; ratio

Lactis cura
Butyrum.
Caseus.

ratio nequaquam ptermittéda. Nam *lac*, inquit Varro, est omnium rerum, quas ci bi causa sumimus liquentium maximè alibile. Discrimina lactis vel ab animalium natura, humanum, bubulum, ouinũ, caprinum, asininum, equinum, camelinum. Maximè alit humanum, mox caprinum. Vnde Iouem capra nutritum dixêre poetæ. Dulcissimum post humanum est camelinum. Cameli lac habent donec iterum grauescant. Efficacissimũ asininum. Asinę continuò pregnantes lactescunt. Bos non habet lac nisi à partu. Stomacho accommodatissimum caprinum, quoniam fronde magis quàm herba vescuntur. Bubulum medicatius & aluum maximè soluit. Ouillum *dulcius* & magis alit, stomacho minus vtile, quoniam est pinguius. Omne vernum aquatius æstiuo, & de nouellis. Innocentius decoctum, præcipuè cum calculis marinis. Lac nigrum oues præbere in Ponto ad flumen Astacem Plinius tradit. Lac generatim omne, vt Dioscorides tradit, boni succi est, stomachum & intestina inflatione vexat, vernum dilutius & aluum magis emollit. Discrimina lacti à pastionibus & pecudum natura atq; mul-

Lactis discrimina.

Lac nigrũ.

ctu su-

ctu ſumuntur, Varrone teſte. A paſtioni bus, quod fit ab hordeo & ſtipula & omnino arido & firmo cibo pecude paſta, idque alibile. Ad perpurgandū id, quod à viridi paſcuo, & eo magis fluxe ex herba quæ eadem & ipſa ſumpta perpurgare corpora noſtra ſolet. E ſalicis cortice, ſi Beryto credimus, paſta pecora acerbū & præſtantius lac præbere, & multo magis à cythiſi pabulo. Noſtrates maximè probant è ſporia, & trifolio, & paſcuis luteis floribus abundantibus. A pecudum naturá lactis diſcrimen, quòd melius à valentibus, & ab ijs, quæ nondum veteres ſunt, quàm contrà. A mulgendo optimum eſt, quod neque emulctum longè abeſt à mulſo, neque à partu cōtinuo ſumptum, vt eſt çoloſtra prima à partu ſpongioſa denſitas lactis. Probari autem lac an purum & non corruptum, iunco acuto immiſſo & extracto lacteque ad vnguem inſtillato, ſi mox defluxerit, indicium eſt aquæ admiſtæ, ſin conſtiterit in vngue, purum iudicatur. Schiſton lactis genꝰ adiectione guttulæ mulſi vel aceti à concreto lacte diſcriminatum, vt docet Dioſcorides. Pingue lactis cremorem appellat Celſus. E lacte butyrum fit, cuius

Coloſtra.

Lac quo pacto ꝓbetur an purum.

Schiſton.

Cremor.

De butyro.

cuius vſus & ſi inferioribus Germaniæ populis plurimus & commodiſsimus, alijs tamen nationibus quoque & veteribus atque adeo Patriarchis vſurpatum butyrum & ſacræ & prophanæ teſtantur hiſtoriæ. Huius vtilitas cùm ad alia tum ad famem ſedandam & ad vires cõſeruandas commendatur. Fit autem butyrum è lacte ſtatim è mulctralibus in conchas teſticulasq́ue, fictiles magis probantur, & lata magis quàm profunda effuſum. Inde altero die aut tertio pingue illud, quod ſummum lactis tegit, antè cremorem vocari diximus, id ademptum collectum in vas immitttitur oblongũ magis quã latum cylindrica figura, & ſi ſint qui etiam alia vaſorum forma prona atque iacenti vtantur, crebraq́ue agitatione ſurſum ac deorſum lac concutiunt donec pingue à liquidiore ſecernatur, primum velut in micas & pòſt continuata agitatione in maſſam cogatur. Inde exemptum aut recens manditur, aut ſalitum reconditur. Tenue autem lactis à butyro ſeparatum velut Schiſton familiæ aut porcis vitulisq́ue in cibum datur non inſalubrem neque ingratum. Fit & caſeus ex omni ferè lacte quadrupedum in fi-

De caſeo faciendo.

in fictile vas infuso, indito adiectoque pauxillo coaguli, nempe lactis duobus cõgijs magnitudine oleę, vt coeat. Probatẽ coagulum leporinum aut hœdinum magis quàm agninum Varroni: Nos plurimum vtimur vitulino. Sunt qui addunt lac ficulneum & acetum. Alij vtũtur pellicula quæ auium ventribus adhæret vel agrestis cardui floribus. Lac quo recentius & purius hoc caseus fit melior, nam ex misto aut cui pingue sublatum factus caseus celeriter aconem concipit & indurescit neque seruari diu poterit, quare celerius absumendus aut distrahendus dum adhuc viridis succum retinet. E pingui & recenti lacte factus diuturnæ custodiæ idoneus est caseus, & teneritudinem succosamque pinguedinẽ diutius retinet. Duabus aut trib. horis à coagulo indito lac concrescit, crassumq; ipsum in formulas aut fiscellas calathosq; vimineos mittitẽ, aut ꝑ tyrocnestẽ exprimitẽ, vel si casei pusilli sint manu ꝑmuntẽ. Sin maiores, põdere vrgentẽ. Maximè eñ refert mox serũ (sic liquidũ illud quod defluit vocam⁹) ꝑcolari, & à cõcreta materia separari neque permittere vt sua sponte pigro humore defluat. Qui grandiores caseos faciunt,

Coagulum

Serũ lactis.

formas in hoc paratas habent, ac pondera ſuper imponunt,quibus ſerum exprimatur. Deinde calathis aut formis exemptos in crates vel mundiſsimas tabulas loco opaco & frigido atq; à vẽtis remoto ſalibusque conſpergitur, vt & acidum liquorem exudet atque ita componunt ne ſe contingant. Vbi iam conſpiſſatus duratiorque factus, vehemẽtius premitur, torridoque ſale contingitur ac rurſus ponderibus coudenſatur, ſic neque fiſtuloſus neque aridus prouenire creditur. Quæ vitia ſolẽt accidere, ſi vel non ſatis preſſus, aut nimium ſalitus. Sunt qui virides pineas nuces in mulctrã demittunt & ſuper eas mulgent lactique permiſcent atque congelant. Alij thymum tritum & frequenter gelatum cũm lacte cogunt. Similiter qualemcunque velis ſaporem efficere poteris adiecto, quod elegeris, cõdimẽto ſeu piperis ſeu cuiuſcunque pigmenti. At Columella optimum caſeum iudicat, qui minimum medicaminis habet. Caſei maximi cibi ſunt bubuli & qui diffĩcillimè tranſeant ſumpti. Secundo loco ouilli ſed minimi cibi, & qui facillimè deijciantur, caprini. Equinos eoſdem effectus quos bubulos habere tradunt. Fiũt & ca-

&camelini casei & asinini:bubulini Romæ in delitijs. E cæteris animantib. quæ vtrinque dentata, & quæ plures quaternis mammas habent, caseum nõ fieri proditum, quòd horum lac non coeat, & caseo sit inutile. Commendantur nostra ætate ad Padum facti, qui Parmenses vocantur magnitudine & sapore in precio habiti. Nam octoginta librarum & maiores in externas regiones transportant. Plinius scriptum reliquit Lunẽses ad singula milia pondo premi. Martiali celebrantur Lunenses, Vestini, Velabrenses, Trebulani. Laudantur & Batauici atque Anglici, qui & ipsi mercimonijs cum exteris permutãtur. Vitia caseorum, vt attigimus, si sicci, si fistulosi. Seruari aiunt caseos & durabiles fieri, si aceruo legumi num maximè cicerculi aut frumenti teguntur. Molles casei magis sunt alibiles quàm aridi, & stomacho vtiliores, neque in corpore resides, veteres contrà: vnde tritum prouerbium, Caseus nequam nisi reçens, senescentes autem in musteum saporem redire, aceto è thymo maceratos, aut etiam vino. Si ob vetustatem durior aut amarus sit, in omelysi (hoc est farina ex hordeo non torrefacto) permadescat, deinde

Caseos non fieri ex animantib. q̃ plures quã quaternas habeant mammas.

Parmenses casei.

Omelysis.

brosa loca maximè vbi aqua sit. Prius quàm procedant ad pascua conditiuis cibis sustinentur, ne immaturis & viridibus herbis aluus citetur, quo vitio maximè emaciantur. Post meridiem rursus lenito feruore pascunt. Hyberno tempore non prius educuntur, quàm pruina euanuerit & colliqueat glacies. Etsi ad suarij vocem agnitam accurrunt, tamen ad buccinā vel pastum, vel domum porcos reuocādos mauult Varro, siue sint pascēdi, seu includendi. Pabulum prębendum lōgius, sic enim minus deperit, &, vt spatium sit pascendi minoribus, ne à maioribus depellātur. Vbi buccinam sonuerit, etiā si lōginquo & syluestri loco dispersi sint, mox accurrere dicuntur. Polybius tradit Italos ea cōsuetudine vti, vt subulci porcos nō sequantur è vestigio, vt alijs locis, & Græcis mos est, sed ad spatium aliquot progressi buccina sonant, porci verò à tergo buccinæ sonitus consuetudine assueti ad miraculum sequuntur etiam numerosissimi greges. Adeò vocem subulci agnoscit & obsequitur, si Aeliano credimus, vt etiā piratæ cùm in Tyrrheno mari appulissent, & ex hara porcos plures impositos naui abduxissent,

Ad buccinæ sonum porci colligendi.

haras habuiſſe, quarum ſingulę quinqua
ginta fœtus clauderent. Et Polybius vna
fœtura mille nonnunquam & plures por
cos apud Italos antiquos, & Tyrrhenos,
atque Gallos enutriri ſolitū ſcribit. Var
ro cẽtenarium modicum exiſtimat. Qui
porcinum gregem alere conſtituit, ido-
neam rationem & formæ & ætatis habe-
re debet. Varro addit, generis quoq; re-
gionisq́ue qualitatem. Et quia patri ple-
runq; ſimilior progenies, probandi ſunt
corpore eximij, quadrati, &, quod ad rẽ
maximè pertinet, quàm ſalaciſsimi. Co-
loris vnius magis probátur Varroni. Se-
tæ denſæ, atq; duræ & nigræ ſi frigida re
gio, ſi temperata, glabrū paſci poteſt: letę
Scrofæ forma. aduerſæ vitantur. Forma ſpectatur oblō
ga, longisq́ue lateribus, quibus ſit par ad
ſuſtinendum fœturæ onus, magnus ven-
ter in longum ſe effundens, & ſuccidias
longas pariens, clunibus vaſtis, nec perin
de cruribus aut vngulis proceris, amplis
& glandulosis ceruicibus, roſtris breuib.
& reſupinis, intorta cauda. A progenie
commendantur, ſi plurimos porços pa-
riant. A regione, vbi proueniant ampli
Aetas. potiùs quàm exiles. Aetas verri annicula
ad generandū idonea, tametſi ſemeſtres
etiam

etiam fœm inam impleant. Sufficit vnus verres decem fœminis & amplius. Fœmina ad partus edendos annicula quoque idonea, & in annos septem, quæ quãto fœcũdior est hoc celerius senescit. E primo partu deprehenditur quã sit futura fœcunda, neque enim multum in reliquis mutat. Sues generosæ duodenas mãmas habent, vulgares duas minus, aut pauciores. Suam quemq; porcellum mammam nosse in fœtu quo genit⁹ est ordine, eaq́; ali nec alia, detractoq́; illa alũno suo sterilescere illico ac resilire & Plin. & experientia docet. Emi & cõparari solent hac stipulatione: Illasce sues sanas esse, habereq́; rectè licere noxijsq́; pręstare, neq; de pecore morboso esse, spódes ne? In pastu locus huic pecori aptus vliginosus, quòd delectetur non solùm aqua sed etiã luto. Itaq;, vt scribit Varro, lupi cùm sint nacti suem, trahunt vsq; ad aquã, ꝙ dentes feruorẽ carnis ferre nequeãt. Etsi autem hoc pecus oẽm situm ruris ferat, (nam & montib. & campis quoq; paludinosis magis quàm sitientib. pascitur) nemora tamen maximè vliginosa cõueniunt, q̃ vestiuntur quercu, subere, fago, cerris, ilicibus, oleastris, tamaricib. corylis, pomiferisq́;

Stipulatio emẽdorum porcorum.

De pascendis suibus.

deinde in aquam mittatur, & pòst quod in superficie hæret auferatur. Compertum habemus duriusculos caseos linteo inuolutos, quod aceto vel vino madefactum sit, sæpiusque aspersos & vino in rimas infuso atq; sepositos emolliri, & gratiorem recipere saporem. Sunt qui fermentum imponunt, eoque locum apertum claudunt, quo dempto recentiorem prestari. Zoroastem aiunt 20. annis in deserto victitasse caseo ita temperato, vt vetustatem nõ sentiret. EVP. Ex sero quod à

Recocta. caseo defluit recocta fit, lento nimirum igne incalefacto donec ad summum pinguedo casei emergere incipiat. HE. Tu eo cibo delectari soles. EV. Fateor, maximè si recens lac copiosè sero infundatur.

Melca. Tradunt veteres lacticinij gen' nõ multum à recocta dissidés, q̃ Melcam vocát. Confici aũt si fictili nouo acetũ indes, & leniter ad igné feruere sinas, vt à vase cõbibatur acetum, inq́; ea vasa lac mittas recondasq́; loco, vbi immota maneat, mox melcas prestãtissimas habiturus. HED. Sed abundè meum videor symbolũ persoluisse, ad te iã transit periodus Eumęe.

De suib. ac porcino pecore. EVM. Suilli pecoris curã ad rei rusticæ pastioné pertinere, vetus maiorũ dictum decla-

declarat, Ignauū & ſumptuoſum eſſe cū ruſticum, qui ſuccidiā in carnario ſuſpēdit à laniario & nō à domeſtico fundo de ſumptā. Nam eſt ſuus ex hoc pecore noſtris agricolis nō minus pęnitendus prouētus ſæpe q̃ vobis magnis pecuarijs è veſtris gregib. Niſi enim lardum ſuppetat agricolę, ꝓcipuus apparatus culinę ruſticæ deſiderari putatur. Et quanq̃ Iudæis ſuilla abominabilis, arbitror eos non guſtaſſe Celticas pernas, q̃ Varroni, Straboni, Athenæo atque aliquot alijs grauiſsimis ſcriptorib. vehementer probantur. Equidē eos intellexiſſe puto Vueſtphalicos petaſones noſtro etiamnū tēpore externis atq; adeò Roman. expetitos, eosq; Celticas ꝑnas appellatas, ꝙ veteres maximè Gręci, trāſalpinos ꝑoulos tā Gallos q̃ German. Celtas appellarūt. Certè nullo alio animali numeroſior ganeę materia, propè 50. ſapores, cū cæteris ſinguli. Hic cēſoriarū legu interdictaq; cęnis abdomina, teſticuli, vuluę, ſincipitia, vt teſtatur Plin. Ac verò nō ſolū Celtæ huius pecoris curā habuiſſe deprehendunt̄, ſed etiā Gręcos & Italos greges ampliſs. porcorū aluiſſe conſtat. De Græcis Homer⁹ teſtat̄, qui cognominē meū memorat 12. *Greges porcorum.*

Kk 4 haras

octauo mense sæpe pariunt vsque septimum. Sed quo fœcundiores hoc celerius senescunt. Verres octo mensium atque semestris etiam incipit salire, permanetque, vt id rectè facere posit, vsque in quartum annum. Deinde trimi aut quadrimi castrantur, saginanturque. Supra octo capitum numerum alere non debere quidam volunt. Alij ne supra sex. Nõ quòd fœcunditas scrofarum maioris numeri esse non posit, sed quia celerrimè fatiscit, quæ plures educat. Varro suem Aeneæ Lauini 30. porcellos peperisse albos prodit, sed hoc portentum putatur quoties plures parit quàm quot mãmas habet, & si minus pariat fructuariam idoneam nõ esse. Scrofam in sua quamque hara vt suos alat porcellos oportet continere. Nõ enim, vt cæteri greges, vniuersi claudi debent, sed per porticus haræ faciendæ, quibus aũt à partu, aut etiam prægnantes includantur. Nam præcipuè sues cateruatim atque inconditæ cùm sint pariter inclusæ, super alias aliæ cubant & fœtus elidunt. Quare haræ parientibus iunctæ constituendæ sunt in altitudine pedum quaternûm aut altius, ne sus transilire queat. Nam contegi non debere ha-

Triginta porcelli vno partu editi.

Hararũ cõstitutio.

bili depulsa faba dura muria compressa, sicut hominibus aqua calida, potanda datur. Et cùm omni quadrupedi per æstatem sitis sit infesta, tum suillo maximè inimica. Quare non, vt capellæ & oues, bis tantum ad aquas producendum, sed si fieri potest, iuxta flumen aut stagnum detineatur æstiuo tempore, quia cùm sit æstuosissimum, non contentum potione aquæ, nisi obesam illuuiem & distentam pabulis aluum demerserit ac refrigerauerit. Nec vlla re magis gaudet, vt antè quoque dictum, quàm luto volutari. Quod si ea loca denegentur, puteis extracta & largè canalibus immissa præbenda sunt pocula, quibus nisi affatim satientur, pulmonariæ fiunt. Is morbus sanatur auriculis inserta consiligine aut helleboro nigro Colu. auctore. Solet etiã vitio splenis laborare quod accidit cũ siccitas magna ingruit: cui succurrit, si fiãt canales ex tamaricib. & rusco, repleanturq; aqua & sitientib. admoueant. Nã eius ligni succ' medicabilis epot' intestinorũ tumorẽ cõpescit. Quare Didymus prunas tamaricas aqua extinctas in potu pbendas, vel aquã, in qua ferrum candẽs extinctum, aceto mistam præberi aduersus

Pulmonariæ cura.

Splenis vitij remedia

ſua matre diſtinguat. Siquidem in maiore numero diuerſis notis opus, ne confundatur memoria ſuarij. *Caſtratio.* Caſtrationis duo tempora ſeruari tradunt veteres veris & autumni, vt videlicet neque ęſtus, neque frigora periculum afferant. Et mares cùm primum ineunt ſemeſtres & dicuntur maiales, *Maiales.* aut cùm ſæpius progenerarunt trimos aut quadrimos caſtrãdos, vt poſsint pingueſcere, nẽpe impreſſis duobus vulneribus per vnamquamq; plagã ſinguli eximuntur teſticuli. Aut, cùm vnum teſticulum exemeris, per impreſſum vulnus ſcalpellum inſeritur, & media quaſi cutis, quæ interuenit duob. teſticulis, reſcinditur atque vncis digitis alter teſticulus educitur, ſic fit vna cicatrix. Verum hoc genus caſtrationis periculoſius. Fœminis quoq; vuluæ ferro exulcerantur & cicatricibus clauduntur, ne fiant grauidæ, & pingueſcant melius. Ariſtot. & eum ſecutus Plinius fœminas poſt bidui inediam ſuſpenſis prioribus pernis vuluam reſcindi tradit, atq; ſic pingueſcere celerius. Nobis probatur magis, vt iuniores caſtrentur, nempe bimeſtres, nam ſic minus eſt periculi. Caſtratis abſtinendũ à potu, & modico cibo paſcen

pascendi. Vulnera recenti butyro vnguntur ac consuuntur. Sicut sanitatis ac bonæ constitutionis indicium, cauda cõtorta, sic inualidam suem esse certis significationibus deprehenditur. Nam setis è dorso euulsis, si cruor sit in radice setæ, non esse sanam notat. Adhæc sues ægrotantes, aut febricitantes capita transuersa gerunt, & per pascua subitò, cùm paululũ procurrerint, consistunt & vertigine correptæ cõcidunt, eoq; notanda capita in quam partem proclinentur, vt ex aduersa parte auricula sanguinẽ mittamus. Item sub cauda duob. digitis à clunibus intermissis vena ferienda, quæ est in eo loco satis ampla, eamq́ue sarmento prius oportet verberari, deinde ab ictu virgæ tumentem ferro rescindi, detractoq; sanguine colligari saligneo libro vel vlmeo. Quo facto vno aut altero die sub tecto pecudem continebimus, & aquam modicè calidam quantum volent, farinæq́ue hordeaceæ singulos sextarios præbebimus. Quoniam anginæ & strumæ maximè obnoxium hoc animal. Anginæ & tonsellæ si affligant, Didymus è scapulis sanguinem detrahere iubet, alij sub lingua: Alíqui radicula curant inserta. Strumosis sub-

Indiciũ sanitatis in sue.

De morbis porcorũ & remedijs.

Indicia ægrotantis suis.

Febricitantium suum medela.

Angina remedium & struma.

ram, vt inſpicere ſuarius & numerum à ſuperiore recenſere poſsit, & ſi quem decumbens mater ſuppreſſerit cubanti ſubtrahat, & vt facilius purgari poſsit cubile. Quoties purgatur toties arenã aut aliud inijcere oportet, quod exugat humorem. Etſi enim ſpurcum animal ſit ſus, mundum tamen cubile poſtulat. In haris oſtium ſit & & limen altius, ne porcelli, cùm mater prodit, tranſiliant, neq; alieni irrepant. Cùm peperit, largiore cibo ſuſtentare oportet, quo largius lac ſuppeditare poſsit, maximè autem hordeum madefactum aut molitum atque aqua temperatum. Quod ſi penuria pabuli ſic ferat, lactens porcellus ære commutandus. Sic enim mater labori *ſubtracta* celerius iterum conceptum partum edit. Qui hyeme naſcuntur ſunt exiles tum propter frigora tum ꝙ matres aſpernantur propter lactis exiguitatẽ, dentibusq́; mammas ſauciant. Scrofa ſi partū deuoret, non protinus prodigium exiſtimandum, nam ſues ex omnibus pecudibus impatientiſsimę famis, atque ea adigente non ſolùm alienam, ſed etiam *ſuam* ſobolem mandere. A partu decem proximis diebus non producunt matrem

ex

ex hara præterquã potum, pòst ſinunt abire in propinquum villæ locum, vt crebro reditu lacte alere poſsit ſobolem. Cùm creuerint, cupiunt ſequi matrem, tum domi ſeorſum paſcuntur à matre, vt deſiderium parentis ferant facilius, quod decem diebus aſſequuntur. Porcellos à mamma depulſos delicos & iam nõ lactãtes vocari vult Varro, atque à partu decimo die ſacres antiquis dictos, quòd tũ primùm ad ſacrificia idonei, Nefrendes, quòd nondum fabam frendere, hoc eſt frangere poſſunt. Porculator vt induſtrius ſit & impiger, neceſſe eſt, memorque omnium, quas paſcit, & matricũ & iuniorum, vt vniuſcuiuſq; partum cõſideret & enitentẽ obſeruet claudatque, vt in hara fœtũ edat. Tum denotet protin' quot & quales ſint nati, & curet maximè, ne quis ſub nutrice aliena educet. Nã facillimè porcelli, ſi euaſerint harã, miſcẽt ſe, & ſcrofa cũ decubuit ęquè alieno ac ſuo pbet vbera. Quare vnaquæq; cũ ſua ple claudẽda ſuario, q ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſque progeniẽ, pice liquida eandem notã ſcrofę & porcis imponat, & ſiue per literas ſiue per alias notas vnamquamque prolem cùm

Delici.
Lactantes
Sacres.

ſua

reliqua pecora sic nutritis, ne strigosa videantur. Superius dictum, ignauum esse agricolam, qui succidiam à laniario potius, quàm à proprio fundo cõparet, & alioqui à medicis suilla caro cõmendatur, quod humano sanguini simillima. Neque ex alio animali numerosior ganeæ materia, vt initio ꝓlocuti sumus. Quare maximè refert, rusticam culinam suilla carnis annona, & succidijs instructam penum esse, qua per totum annum familiã sustentet. Imprimis curandum, vt singulis annis ꝓ familiæ numero sues ad saginam educentur. Facilè enim vel nemora, aut, si illa desint, horrea, & paludes campiq; suppeditant, quibus alãtur. Saginantur, vt Plin. existimat sexaginta dierũ spatio, sed magis tridui inedia ante saginationem orsa. Pinguescũt autem hordeo alióue frumento, atque leguminibus vel molitis, vel integris. Omnium autem optimè glandibus, eaque caro omnibus præstat, solidiorq́; est, quæ quercinis, quàm quæ faginis glandibus, aut castaneis saginam contrahit. Id pecus adeò pinguescit, vt seipsum præ pinguedine neque sustinere, neq; progredi possit: & Varro refert, in Arcadia spectatã suem, q́

De saginãdis porcis & salsura suilla carnis.

præ pinguedine carnis non modò ſurgere nõ poſſet,ſed etiam in eius corpore ſorex exeſa carne nidum feciſſet, & mures peperiſſet. Idem addit,L. Volumnio ſenatori miſſam offulam cum duab. coſtis, quæ penderent tres & viginti pondo,cuiuſque ſuis è cute ad os pedem & tres digitos fuiſſe. Præſtat ſaginare ſues bimos aut trimos quàm iuniores,& quę nõdum plenum augmẽtum acquiſiuerint. Nam hi augeſcendo ſaginam retardare ſolẽt. Vt autem in diuturnum vſum caro conſeruetur, ſaliri & fumari conſueuit,qua cura ſimul & ſalubrior & gratior redditur, penusq́ue pluribus annis inſtrui poterit, & vnius anni vbertate ſequentibus ſterilib.ſuccurri poterit. Sus igitur *iam* ſaginatus pridiè quã occidatur potione ꝓhibetur,quo ſit caro ſiccior. Nam ſi biberit plus humoris ſalſura habebit.Ergo ſitientem cùm occideris,eũ vel aqua feruente,vel ex ſtipula, aut ſarmentis tenuibusq́ue lignis flamma excitata glabrato. Vtroq;enim modo pili detrahunt.Neq; ꝓbandum, ꝙ quidam detrahere pellem ſolent. Inde ſuſpenſus poſteriorib. *pedibus* exẽteratur,& inteſtina in ſuũ quenq; vſum repurgãtur: & caro refrigeſcẽs vbi
indu-

induruit mox capite, pernisq;,ac succidijs geminis recisis, in mensa aut tabula largum salem infarciunt, maximè in eas partes vbi ossa relicta. Inde in seriam sub strato sale immittunt. Salsurā decrescente luna fieri volunt quidā. Anteq̄ saliuntur prius omnis sanies & cruor exprimatur abstergaturq;. Sunt,qui priusquā salire incipiant,exossare cōsueuerint, existimātes eam rem salsurā durabiliorem, & min⁹ vitiosam efficere. Nōnulli quoq; non in cupis aut seria,sed in tabulato succidias reliquasq; salitas carnes relinquūt ad dies 10. pòst suspenduntur,vt aëre puro perflent̄ in carnario, atq;, vbi aliquot dies perflatæ, paulatim modico fumo & deinceps acrius perfumentur. Gratiores reddentur carnes,si simul cum fumo aëris afflatū recipiāt. Si initio vehementiori fumo accendantur, rancidæ fiunt carnes. Didymus carnes lōgo tempore recentes seruari tradit,si repurgatæ, refrigerataeq; atque exiccatæ in locis vmbrosis & humidis collocent̄,Boreali magis q̄ Australi cœlo expositis. Suauiores fieri niue circūposita,paleisq; superiniectis. Vasa, in quib. carnes seruari debent,probant̄ ea magis,in quib. oleū fuit, q̄ in quib. acetū.

De Pastoribus.

Etsi de pastorum dignitate, atq; antiquitate diximus, hoc tamen loco addendum, frustrà de iumentorum, pecorumq; cura præcipi, nisi sint, qui hoc munus diligenter exequantur, habetque ars pastoritia disciplinam, in qua iam inde à pueritia erudiri vtile fuerit. Et profectò villicum maximè conuenit in huius disciplinæ tyrocinijs per omnes gradus ad magisterium operarum ascendisse. Nempe à porculatore ad opilionem, atq; inde armentarium pastorem reliquasq; rei rusticæ operas: Verissimumq; hoc, sicut in maioribus imperijs eum demum rectius præesse posse, qui aliquando imperio paruerit, & per omnia gubernatioñis munia ad fastigium euaserit. Quanquã autem *vbi* pusillus grex, & in propinquo pascitur, etiam pueri & puellæ hanc operam præstent, alicubi quotidiè ad villam redeuntes: Attamen, qui gregem amplum & in saltibus, remotisque campis pascunt diu noctuq; apud gregem excubias agentes, &, vti suprà diximus, in Apulia hybernantes in Reatinis ęstiuarent, hos & ætate, ac robore, industria, scientiaque pastoritia instructos esse oportet. Neq; senes, aut pueri collium difficultatem, montiumq;

umq; aſperitatem facilè ferunt: Quod faciendum ijs, qui gregem ſequunt, præſertim armentarium & caprinum, quib. rupes, ac ſyluę cordi ſunt. Videas in Heluetiorum alpibus robuſtiſsimos, & militari more inſtructos homines armenta ſequi, & procul à cõſortio hominum pernoctare, atq; ipſa quoq; lacticinia curare. Quare, qui huiuſmodi locis, & gregibus præficiendi, hos oportet eſſe veloces, firmis membris atque expeditis, qui non ſolùm pecus ſequi, ſed etiam à noxijs, rapacibusque beſtijs defendere, onera extollere in iumenta poſsint, quique excurrere, ſi res requirat, & iaculari calleant. Qualem Homerus ſuũ depingit Eumæum. Proinde veteres in emendo paſtore certa ſtipulandi forma vſi, vbi inter cætera cauetur, ſanum eſſe, furtis noxisque ſolutum. In Illyrico etiam coniuges paſtorib. comites in paſcẽdo eſſe, author eſt Varro, quę cibaria, & cętera neceſſaria paſtoribus expediant. Ac verò, quæ ad valetudinem pecorum pertinent, ea oportet paſtorem in promptu habere. Varro ob eam rem, & quòd rationem domino conficere poſsit, literatũ requirit. De numero paſtorũ, & quot pecorib. armẽtiſue

Heluetiorũ paſtores.

Stipulatio in emendo paſtore.

pastores singuli sufficiant, ꝓ loci, animaliumq; ratione cōstituunt. Idem Varro octogenis hircis singulos tribuit pastores, Atticus cétenis: ad equarum gregem quinquagenarium binos homines, & vt equas habeat in ea regiōe domitas, in quibus regionibus stabularij equas solent abigere, vt in Lucanis & Apulia sæpe accidere proditum. Nostris regionibus vnus opilio centenis, ducentis, sæpe trecentis & pluribus ouibus pręficitur: præsertim vbi quotidiè in villam reducuntur. Porculator vnus vicenis, aut tricenis, ac pluribus sufficit, si non nimis angusto loco pascendus grex. Bobus, atque vaccis ad eundem modum. Equorū apud nos greges rarò pascuntur: sed suo quisq; ruri necessarios alit siue in stabulis, seu pascuis atq; pratis rarò vicenariū excedente numero. Quo aūt pacto pascēda pecora vel ęstate, vel hyeme, & quādo in meridiem atq; occidentē, de hoc superius suo loco admonitū. Canē etsi inter pecora referēdum neget Iureconsf. neq; fructuosum sit animal, tamen, sicut & pastor, custodiæ excubiarumq; causa & fidelitatis multis modis cōmendabile. Nā & pro dominis sæpe pugnasse, & dominis defunctis inedia

De Canib.

dia

dia vitam finiſſe, quoſdam compertum. Vnde precia generoſorum canum cœperunt eſſe immenſa. Alcibiades 7000. drachmarum canem emiſſe proditum. Cum primis autem rei ruſticæ admini-ſtrandę, velut ſubſidiarum animal canis, cuius rei exempla paſsim obuia. Nã præter fidem ſingularem, & nocturnas vigilias, etiam cuſtos eſt pecoris, quòd eo comite opus ad defendẽdum maximè ouillum & caprinum pecus, ꝙ lupi imprimis captare ſolent, niſi canes opponãtur deſenſores. Sues ſi gregàtim paſcãtur, ſe defendere ſolent grunnitu, quaſi ad arma ſocijs conclamatis. Armenta partim calcitratu, partim cornib. ſe tuẽtur, propulſantq; impetentes. Canum aũt, qui ad vtilitatem parãtur, tria genera, nã de quarto, ꝙ in delicijs habetur, Melitęarum & ſimilium nõ multũ laborabimꝰ. Vnum genus eſt venaticum, quorum indagine, velocitate, atq; labore feras ꝓſequimur, hi quales eſſe debeãt, & quo modo illis vtẽdum κυνηγετικοῖς ſuis Xenophon et Oppianus docuerunt, & nos poſtremo libro, vbi de venatiõe diceẽ, horum meminerimus. Nũc de ruſticis canib. pecorũ ac villę cuſtodibus, ſermo inſtituiẽ, ac prius de

Canum genera.

Occurrus & villaticus canis qualis esse debeat.

œcuro dicemus domûs ac villę custodē. Is comparandus eſt grandi & vaſto corpore, voce grauiſſima & quàm clariſſima, vti ſimul & latratu prodat, & viſu terreat, ac ne conſpectus quidem horribili fremitu fuget inſidiantem. Forma quadrata potius, quàm longa aut breui, capite magno, oculis acribus & radiantibus, vel rauis, vel glaucis, labris ſubnigris neque reſimis ſuperius, neque pendulis inferius, palatu atro, rictu amplo, mento ſuppreſſo, & ex eo enatis duobus dentib. dextra & ſiniſtra paulò eminulis, ſuperioribus directis potius quàm brochis & acutis labroque tectis, aſpectu leonino, villoſo pectore atque amplo, latis armis, cruribus craſſis, cauda breui, pedibus amplißimis. Mores neque mites neque truces nimium, ne vel furem aduletur, vel domeſticos inuadat, maximè in cuſtodia vigilans, nec erroneus, vt neque vagetur procul à villa, neq; temerarij, ſed circumſpecti, ne vano ſtrepitu concitatu latret. Nec refert ſi villatici et οἰκουροὶ non ſint veloces, nam plus comminus quàm eminus laborabunt, intraq́; ſepta ſe continere debent, aduenietes ſagaciter acriterque adoriantur, & latratu prodant

terre-

terreantque. Pecuarius canis neque tam strigosus, neque pernix quàm venaticus neque tam obesus aut grauis quàm cecurus ac villæ custos, sed robustus tamen & promptus ac strenuus ad pugnam adque cursum idoneus, Vt qui lupum aliasúe feras & insidiatores repellere, raptoremque persequi, aut ad prædam denique eripiendam appositus sit. Proinde corpus productius atque longius ad eum vsum habilius quam breue & quadratum, in cæteris cum œcurro conueniet & corporis & naturæ ratio. Quod ad sexum attinet, mares probantnr magis, nam fœminæ catulientes propter canum greges molestæ, tametsi castratæ feroces mordacissimęque & vigilantes esse solent. AEtatis non nimis vetuli, neque prorsus catuli. Siquidem hi neque sibi, neque gregi præsidio esse poterunt, ad custodiam tamen villæ aut domus vetulorum aliquis vsus esse potest. Quod si catulus (nam is melius instituitur) siue ad custodiam seu ad pastoritium vsum cõparetur, experimentum è pedum constitutione capitur, si magnus futurus. Vtque caput habeat grande, leue, venosum atque vt Xenophontis verbis vtar ἰμώ-

Pecuarius canis qualis quærendus.

Catuli generosi indicia.

δ᾽ἀπὸ κάτωθεν τῶν μετώπων, auriculis magnis,& flaccidis,pendentibusque, internodijs articulorum longis,pedibus anterioribus,quàm posterioes, breuioribus, sed rectis & magnis,q̃ ingredieti displodantur,digitis discretis,vnguibus ceris, talo neque carneo, neque nimium duro sed molli,à fœminibus summis corpore suppresso,spina neque eminula,neq; curua, latera non ita caua sed coeuntia in obliquum,humerorum interualla distátia,clunibus obesis & supra caudam latis, & cætera quæ supra in œcuro requirebamus. Colore quo sit non multũ refert, etsi Varroni albus placere,& Columellæ in pastorali quoque idem videatur non displicere,sicut in villatico niger: nam varium in neutro probari, sed vnius potius coloris. Album autem ideo commẽdari,vt si in obscuro lupus propulsandus albus conspici posit,ne canis pro lupo feriatur. Niger tamen & villaticus & œcurus cõuenientior:siue enim luce clara fur aut insidiator aduenerit, terribilior niger conspicitur,siue noctu, ne conspicitur quidem propter vmbræ similitudinem & tectus tenebris tutiorem accessum habet ad insidiantem. Gilui atque flam mei

Color.

mei cineritijúe haud displicent, si cæteris virtutum notis respondeant. Certè huius indolis, veluti leonem ex vnguibus metientes, vel comparabimus iuuenes, vel domi natos disciplina idonea instituemus. Nam quantum disciplina faciat, declarat Lycurgi exemplum apud Xenophontem. Vt acres reddantur, subinde irritandi, auribus vellendi, complausuque ad mutuam pugnam incitandi, adiuuandique ne opprimantur. Nam sic audaciores reddũtur, & interriti, adq; labores infracti. Vinculis primum assuefiunt, si fustis loro alligetur collo, quem aliquandiu trahat, deinde hac veluti pędagogia etiam alligatus vel ducitur, vel domi retinetur. Vincti interdiu reddun tur acriores, noctu soluuntur, sicq; assuescút noctu vigilare & interdiu dormire. Verùm, vt armati sint aduersus lupos, & alias feras, canesque sęuientes, imponunt illis collaria, Varro mellum vocat circulum circa collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, & ne duritia noceat, insuitur pellis mollior. Videndum inprimis vt boni seminis sint canes & si fieri posit ex eodem semine, nam cognati maximè inter se sunt præsidio, ma-

Mellum.

Genus.

matres ſint animoſæ,æqualibus papillis,
ætas iuſta ad pariendum annua, & pari-
unt quotannis ad annos nouem nec ſunt
Aetas. vtiles poſt annum decimum. Mares,vt
Columella ſcribit,generant iuueniliter
vſque ad decem annos,ſeniorum pigra ſo
boles. Homerus videtur canis vitam vl
tra 20. annos producere, vbi de Vlyſſe
reuerſo deq; canis ἀναγνωρισμῷ loquitur.
Et nos vidimus qui ad eam ætatem puta-
bantur acceſſiſſe,ſed inutiles prorſus.Ae
tas è dentibus cognoſcitur, iuuenũ ſunt
Partus ca- albi atque acuti,ſenum nigri & obtuſi vt
num. Ariſtot.tradit. Vere catulire plerunq;
incipiunt,gerunt in vtero ſexagenis die-
bus vel ad ſummum ſexagenis tribus die
bus eiſdẽ Ariſtotele & Xenophonte au-
toribus. Varro ternis menſibus prægnã
tes eſſe ſcribit, Laconicæ octauo mẽſe ge
nerant,cæteræ canes etiam ſemeſtres coi
tum patiuntur. Vno initu implentur.
Pariunt circa ſolſtitium.Gignunt cæcos
& quo largiore aluntur lacte eo tardiorẽ
viſum recipiunt non tamẽ vnquam vl-
tra viceſimumprimnm diem,nec ante ſe
ptimum. Quidam tradunt, ſi vnus gi-
gnatur nono die cernere, ſi gemini deci
mo,idẽque in ſingulos adiici, totidemq;
eſſe

esse tarditatis ad lucem dies. Et eam quæ ex fœmina primipara genita, cititius cerni. Optimum in fœtu qui nouissimè cernere incipit, aut quem primum fert in cubile fœta. Statim vt editi sunt catuli degeneres abijciantur. E septem retineantur tres aut quatuor, è tribus duo. Primis mensibus dum corroborentur cum matribus permittēdi lusus causa, pòst instituendi, interdiu catenis continendi, & nocte, vt ante dixim⁹ soluēdi. Nec vnq̄ eos quorum generosam indolē volumus conseruare, patiemur alienę matris vberibus nutriri. Quoniam & lac & spiritus maternus plurimum ad ingenij atq; corporis incrementa faciat. Quod si effœta lacte deficitur, caprinum maximè præbebitur dum fiunt mensium quatuor. Substernere oportet ipsis paleas aut aliud vt molliter cubent & incalescant, frigus enim & hoc animal ægrè fert. Caudas catulorum post diem quadragesimum quā sint editi sic castrari conueuiet. Neruus est qui per articulos spinæ prorepit vsque ad vltimam partem caudæ. Is mordicus comprehensus & aliquatenus eductus abrumpitur, quo facto neque in lon-

Caudæ præcisio.

longitudinem cauda fedum capit incre-
mentum,& rabies(vt quidam volunt)ar
cetur. Existimantur in vrina attollere
crus ferè semestres.Id est signũ consũma
ti virium roboris, fœminæ hoc idem si-
Cibus canis. dentes.Cibus canis vtrique generi com-
munis proprior Varro inquit hominis
quam ouis.Pascitur enim culina & ossi-
bus.Diligenter illi de cibo ꝓuidendum
alioqui fame compellitur ad cibum quę-
rendum diuertere & diuagare vel à villa
vel à pecore. Xenophon totum annum
lac præberi vult & ea quibus per omnem
vitam vsuri sint,& præterea nihil. Gra-
ues enim repletiones crura canum distor
ta reddere,morbos generare atque inte-
riora corrumpere scribens. Panis cõmu-
nis cibus , sed eum cùm lacte aut sero
lactis dandum Varro censet,ꝙ eo cibo as
sueti à pecore nõ citò discedãt. Datur e-
tiam panis iure perfusus ex ossibus,atque
ea ipsa ossa contusa quę dentes firmiores
&os patulum reddunt ac malę vehemen
tius diducuntur,acrioresque fiunt pro-
pter medullarum saporem. A morticinę
ouis carne abstinendum,ne ducti sapore
minus abstineant à pecore. In fœtura dã
dus potius panis hordeaceus quam triti-
ceus.

ceus. Magis enim eo aluntur & lactis præbent maiorem facultatem. Cibum assuescat capere interdiu, nocte soluuntur excubiarum causa. Ter pascere oportet quotidie, mane vbi alligantur, apponendusq́; potus, item meridie & vesperi cum soluuntur. Nomina imponi debent breuia, quo celerius quisque vocatus exaudiat. Græci & Latini dissylabis, Germani monosyllabis plerunque vtuntur. Etsi Colu. non breuioribus duab. syllabis nomina indi debere scribat, idq́ue declarat in nominibus tám Græcis quam latinis, σκύλαξ, ῥώμη, ἄλκη, λάκων. Itē lupa, tigris, cerua. Xenophon innumera recenset omnia ferè dissyllaba. Morbi & vitia canum sunt muscarum plagæ, ricini, scabies. Aduersus hæc catulos ex amygdala amara cum aqua trita circa aures & intra digitos liniendos, vt neq; muscæ hæreāt & exulcerationem inducāt, neq; ricini aut pediculi molesti sint. Quod si vlceribus iā p̄occupatæ fuerint. Picem liquidā suillo adipi vulnerib. instillari conuenit. Hoc medicamine etiam ricini contacti decidunt, nam manu non sunt auellendi. Pulicosæ cani remedia cyminum tritum pari pondere cum veretro & aqua mi-

Nomina canum.

Morbi.

Ricinorum pellendorū ratio.

miſtum atque illitum, Vel, vetuſtam ur ca per totum corpus fuſa. Si ſcabies, cythyſi & ſeſami tantundem conterito, & cum pice liquida permiſceto, vitioſamq́; partem linito. Quod medicamētum etiā hominibus conuenit. Scabiei mederi ferūt ſi cutē pertūdas graphio vel ſtilo, itē ſi puluere tormētario oblinas. Ariſt. ſcribit canes tribus potiſsimum morbis laborare rabie, angina, podagra. Ac rabiem facere furorem & quæ momorderit omnia rabie corripi, at hominem non ſemper. Intereunt hoc morbo etiā quę morſa ſunt excepto homine. Rabies Syrio ardente cum primis peſtifera. Nam & ſolis æſtu & frigore intenſiſsimo rabie infeſtari canes tradit Aegineta. Demorſos aquæ metus, quam ὑδροφοβίαν vocāt, corripit. Quapropter obuiam itur per triginta eos dies gallinaceo maximè fimo mixto canū cibis, aut ſi præuenerit morbus, veretro. Plinius tradit in lingua canum naſci vermiculum, quæ vocetur lytta à Græcis, quo exempto infantibus catulis, nec rabidos fieri, nec faſtidium ſentire. Columella vt paulò antè dictum neruum in cauda eductum eodem conferre tradit. Rabidi cibos & potum auerſantur,

Rabies.

ὑδροφοβία.

λύττα.

Signa rabidi canis.

ſantur, largam ſpumoſamque ore ac nari bus profundunt ſaliuã, toruis intuentur oculis, ſtrigoſum corpus & ſolito compreſsius cauda ſub natibus contrahitur, aſſultant ſine latratu & nullo diſcrimine beluas & hoĩes notos iuxta & ignotos.

De Felibus.

Quemadmodum canis ad cuſtodiã tam domus & facultatum quàm pecoris, ita felis domeſticum animal (ab Aegyptijs propter vtilitatem pro Deo coli ſolebat felis aurea) nam cùm mures tam in vrbi bus quàm in villis multum incommodi afferant, aduerſus hoc felium vſus perne ceſſarius, nec vllum remedium præſentius. Catum vulgus, Græci ælurum vocant, muribus natura inimicum animal noctu vigilans interdiu dormit. Silentio enim & leui veſtigio ac velocitate oc cultoque ſpeculatu in mures & auiculas inſilit, noctu acrius atque interdiu cernens, vt teſtatur Alexan. Aphrodiſeus. Oculi in tenebris radiant ſulgentque. Coitus ferè circa Februariũ & alias nam ſæpius gignit mare ſtante, fœmina ſubiacente. Cœcos parit ſicut & canis. Herodotus author eſt feles poſtquàm ſunt enixæ non amplius adire maſculos, ipſos verò mares fœminas coeũdi gratia quæ-

[illegible]-
rentes cùm potiri nequeant, fœtus neca-
re, quibus illæ orbatæ, cupiditate prolis,
cuius est id animal amantissimũ, ad ma-
res reuerti. Masculi castrati domum cu-
stodiunt diligentius, alioqui ob vene-
rem euagantur. Excreméta obruunt ter-
ra vel frumento intelligentes odo-
rem illum indicem esse sui. Locus
quo mundior, hoc citius vrinam
in eum eijcit. Plutarchus scri
bit felem odore vnguen-
ti turbari ac fu-
rere.

Finis libri quarti.

LIBER

LIBER IIII. DE AVIARIIS, RELIQVISQVE VILLATICIS AC COHORTALIBUS pastionibus.

Vemadmodum pecuariæ pastionis cura non aspernandã rusticis stipem affert, ita & auium, apum atq; piscium alendorum studium vberrimum pro natura locorum quæstum præbere solet. Vnde simul & villæ prouentus augere, & mensam assiduis inemptisque dapib. opulentare licet. Auiaria primùm instituisse omnium generum inclusis auibus M. Lælius Strabo Brundisij proditur, atq; ex eo cœptum animalia coërcere, quibus natura cœlum assignarat. Aues autem exoticas & peregrinas varias subinde aduehi cœptum, è quarum educatione ac saginatione, simul & voluptas & fructus percipitur. Introduximus Pullarium, Chenoboscũ, Melisseum ac Piscinarium de pastione cohortalium auium atque apum differentes.

Pullarius. *Chenoboscus.* *Melisseus.* *Piscinari⁹.*

MELIS. Ecquas te hîc video, Pullari, aues educare? arbitror impendij plusculũ, prouentum exiguum percipere, o[illegible]t ho nisque impẽsas, quæstum facilè v[illegible]re. PVL. Certè impẽsas ipsas sarciunt aues, siue vendere eas, siue culinæ destinare libeat. Aiunt Auidium Lurconem HS sexagena millia nummûm è suo ornithone singulis annis collegisse. MELI. At ego cõmunes illas aues & indigenas magis probo. PVLLAR. Et nos eas quoq; educamus in hoc rure. MELIS. Age igitur mihi commemores qua disciplina vtaris, nam oportet te peculiari diligentia & arte in his curandis vti. PVL. Ad suum quenque quæstum æquum *est* esse industrium: Si requiras, nõ recusabo *mei* auiarij studium explicare, si tu quoq; apum tuarum œconomiam non graueris explicare. MEL. Nequaquam grauabor in hoc tibi quoque mutua opera parere. PVL. Bonis igitur auibus meam disciplinam vobis declarabo, exorsurus à *communibus*: Nam inter domesticas aues primum locum gallinacei pulli sortiri *vidẽ*tur, adeò vulgares, vt vel pauperrimę mulierculæ impensa facilè nutriri queant. In hac aue tria naturæ καὶ τῆς ςοργῆς admirari

rari

rari licet. Primùm, quòd ouorum excludendorum tanta sollicitudine tenetur, vt cibi potusque necessitatem negligat: Deinde, quòd pullos tanta curat diligentia, vt vitæ suæ discrimen pullis tuendis opponere nõ dubitet: postremum, quòd tempestate ingruente aut frigore atque ægritudine afflictos sub alis colligat foueatq;, neglecta ꝓprij corporis iactura. Suauissima extat in Euangelio comparatio scripturæ, qua Christus seruator noster se galline comparat pullos sub alis colligentis. Quare cùm hę omnibus communes, & intra villarum septa pascantur, ab his ordiendũ erit. Ac primùm, qui pulli probentur magis, & quæ educandi, pascendi, saginandique ratio. Principiò, cõparandæ ad fœturam fœcundissimæ, quales sunt ferè fuscis, aut rubicundis, flauis, aureisúe, atque etiam nigris plumis. Vitantur albæ, quæ sunt plerunq; molles, ac minus viuaces, tum ne fœcundæ quidem facilè reperiuntur: Et quia conspicuæ, accipitrum prædis magis expositæ. Sint igitur matrices coloris probati, robusto corpore ac pectore, magnis capitibus, rectis, rutilisque cristulis, & interdum geminis, aurib. albis, & sub hac specie

Gallinæ quales comparãdæ ad fœturam.

cic quàm amplissimæ, vngulis paribus. Generosissimæ iudicantur è Columellæ sententia, quæ quinis digitis, sed ita, ne crurib. emineant trãsuersa calcaria. nam quæ hoc insigne gerit virile, ad concubitum contumax, dedignatur admittere marem, raroq́; fœcunda, etiam cùm incubat calcis aculeis oua perfringit. Pumiliones gallinas etsi vetustas cùm ꝑpter infœcunditatem, tum propter alias causas improbat: tamen plurib. locis fœcundæ reperiuntur, ouaque plurima edunt. In Britannia insula hoc tẽpore ad cibos delicatos expetuntur. Gallinaceos mares quàm salacissimos habere conuenit, atq; in his idem qui in fœminis color, *idemq́;* numerus vnguium, & alia pleraque probantur: attamen status altior requiritur, caput erectum, sublime, cristæ roseæ, excelsæ, nec obliquæ, oculi nigricantes ac rari, aduncum ac breue rostrum, aures magnæ, candidæq́;, paleæ ex rutilo & albo resplendentes & velut incanæ barbæ dependentes, iubæ variæ, vel ex aureo colore flauescentes, vel ex viridi relucescentes, per collum ceruicemq́ue in humeros diffusæ, musculosa pectora, lacertis robustis, alæ plenæ ac proceræ, cauda, duplici ordine

Pumiliones gallinæ.

Gallinacei mares quales deligẽdi

ordine singulis vtrinq; prominentib. pẽnis inflexa, fœmina & clunes frequentib. plumis hirta, robusta crura, infestis sudibus nocenter armata: Mores etsi non ad pugnam neq; ad victoriæ laudem exigantur, attamen generosi, alacres, vigilantes probãtur, & ad sæpius canendum, excubiasq́; seruandas prompti: Est enim ales, diem horasque, &, vt Prudentius testatur, pœnitentiam annuncians: nec qui facilè terreantur, nam interdum resistere debent & protegere coniugalem gregem, atq; etiam serpentem, aliudúe noxium animal interficere: ad pugnãdum tamen propensi & rixosæ libidinis non probantur, quod plerunque cęteros persequantur, neq; patiuntur gallinas iniri, cùm ipsi pluribus sufficere non posint. Proinde illa procacitas prohibenda est corio in orbem formato, perq́; mediam eius corij partem pes galli inseretur, eaq́; quasi cõpede coerceatur petulãtia. Nam etsi quidam ferocissimos alant ad pugnã & ad certamina, attamen hîc industrij patrisfamiliâs vectigal instituitur potius, quàm rixosarum auium lanista. Mari, qualem descripsimus, quinas aut senas fœminas adhibebimus, peregrinis, *Mas quot fœminis iũgendus.*

& quas maritimas vocant, pauciores propter grauitatem ſubdendæ, nempe ternę ſingulis aut quaternæ, quòd mares non perinde ſalaces, neq; matres ita fœcundę, & quæ q̃ maxima geminisq́; interdum vitellis oua pariant, plurimę tamen inertes ad incubandum, raroq́; multos educant pullos. Itaq; quib. cordi eſt id genus educare, oua generoſarum vulgarib. ſubijciunt excludenda, à quibus & pulli nutriuntur. MEL. Cedò, quo tēpore maximè conuenit pullitionem procurare? PVL. Quibuſdam locis, nempe calidioribus, Ianuario incipiunt oua edere gallinæ, frigidioribus Februario, aut ad finē Ianuarij. Poteſt aūt fœcunditas maturior cibis idoneis prouocari, pręberturq́; cōmodiſſimè hordeum ſemicoctū, quod & ouorū auget incrementū, & partus frequentiores. Sunt qui eum cibum exiſtiment condiendum cithyſi folijs & ſemine eiuſdé, quæ vtraq; mirum in modum putantur auium fœcunditaté augere. Aut vbi hæc non ſuppeditantur, ſporia ſupplere poterit. Proderit & calidioribus locis aues fouere, & cùm parturierint aues, curandum, vt habeant cubilia munda, paleisq́; ſtrata, eaq́; ſubinde cōuerréda, & recētia

Incubationis tempus

ſubſter-

ſubſternéda ſtramina. Nam replentur pulicibus, alijsq; animalibus, quę gallinas conquieſcere non ſinunt, ob quam rem oua aut inæqualiter matureſcunt aut cõſceneſcunt. Obſeruare autem oportet, cũ oua ponuntur, vt edita colligãtur noten turque, quæ quoque die nata, vt quàm recentiſsima glocientibus ſupponãtur: Poſſunt tamen & requieta ſupponi, dum ne vetuſtiora ſint quàm dierum decem. Cũ primùm parere deſierint ferè incubare cupiunt, verùm, id non omnibus permittendum, quòd nouellæ ouis edendis quã excubandis ſint vtiliores. Inhibetur autem ea cupiditas pinnula per nares traiecta. Veteranæ potius ad excubandum eligendæ, quæ id ſæpius fecerint quàm pullaſtræ. Cognoſcendæ etiam quæ excubando vtiliores: Aliæ enim excubandis, aliæ educandis aptiores. Rurſus quædam & ſua & aliena conculcando frangunt aut deuorant, easque ſubmouere oportet, & ſi vngues, roſtraque acuta habent, eas quoque pariendo potius occupandas quàm incubando. Citra excubationem excludi pullos exiſtimat Democritus, ſi gallinarum ſtercus cribratum tenuiter in ventriculos mittatur, eiq; gal

Oua quæ ſupponẽda ad excludẽdum.

Excubandi cupiditas quo inhibeatur.

Excluſio citra excubationem.

linarum pēnæ circunponantur, ſuperq́; has oua interponantur recta, parte acuta ſurſum verſa, deinde ſup hęc rurſum idē ſtercus inijciatur, donec vndiquaq; ſint contecta. Quo facto, primos duos aut tres dies ſinentur, ac deinceps in ſingulos dies conuertantur, ea cautione habita, ne oua inter ſe collidantur, & æqualiter foueantur. Poſt viginti dies reperientur oua in ventriculis rupta. Vigeſima igitur die teſtam adimito, pulliſque exemptis, gallinis committito. Eſt proditum literis, in ſinu mulierem ouum fouiſſe nō intermiſſo tepore. Nec falſo Augusta augurata traditur Imperatoris inde fœta. Adhæc inuentum, vt oua in furno aut calido loco poſita, paleiſue, igne modico fouerentur, homine aliquo ea verſante die ac nocte, ſtatutoque die erumpere fœtum. Ariſtoteles ſcriptum reliquit vaſis tepidis iniecta ſponte oua pullum procreare, aut etiam fimo obruta: Syracuſis potatorem tamdiu, vt oua ſub ſtoria poſita excluderentur, potaſſe. Numerum ouorum, quæ ſubijciuntur, imparem eſſe volunt aliqui, nec ſemper eundem. Nam Ianuario aut Februario quindecim, nec vnquam

quam plura ſubijciantur, Martio nouendecim, nec his pauciora. Deinde tota æſtate vſque in Septembrem aut Octobrem totidem, Pòſt ſuperuacua pullationis cura, quòd pulli frigore intereant & humoribus. Etiamſi à ſolſtitio æſtiuo pullos incrementum non ſuſcipere quidam tradant, atque optimam fœturam eſſe ab æquinoctio verno. Semper autem obſeruãdum, vt luna creſcente à decima ad quintam decimam id fiat, Tum enim commodiſsimam ſuppoſitionem, Et ſic diſpenſandum tempus, vt rurſus excludantur pulli luna creſcente, diebus videlicet quibus animantur oua, & in ſpeciem volucrum conformentur. De tempore excluſionis variant. Ariſtoteles vndeuiginti diebus excludi ſcribit, Varro ter ſeptenis, vel bis denis diebus gallinaceum genus, pauoninum & anſerinum ter nouenis perfici, aliquando pluribus, anatum totidem quot gallinaceorum, Idque ſi diem ſimul atque noctẽ incubet, præterquam mane ac veſperi, dum cibus ac potus præbetur, quod tempus etiam inuitis concedendum. Aeſtate citius quàm hyeme abſoluitur excluſio. Si pauonina cum gallinaceis exclu-

Tempus excludendi.

excludéda ſupponas, pauonina decem diebus ante gallinaceos ſubijcias, vt vna excludantur: nec plura quàm quinque pauonina aut anſerina gallinis ſupponenda.

Vt mas aut fœmina producatur.

Vt mares excludantur quàm longiſsima & acutiſsima oua ſubiicies: ſin fœminas quã rotundiſsima, vt Plinius & Columella ſcribunt, licet contrà Ariſtoteles ſentiat. Oua ſubinde diebus aliquot interpoſitis vertenda, vt æqualiter concaleſcant.

Oua quomodo exploräda.

Vt autem deprehendere liceat quæ plena ſint & vtilia, & quæ inutilia, in aquam mittenda ſunt, vt Varro præcipit & quæ inania ſunt, ſupernatãt, plena ſubſidunt. Alij ad lucernam explorat, nã quod inane, perlucet. Non autem quatienda, ne vitales fibras iam inchoatas, confundas. Compertum quaſſata claudos produxiſſe pullos. Poterimus etiam animaduertere, an oua quæ excubantur in ſe ſemen habeant, ſi quatriduo, pòſt quàm incubari cœperint, ad lumen aut ſolis ſplendorem teneas, et ſi purum animaduerteris, eijciendum, & aliud ſubſtituendum.

Aduerſus tonitrua.

Aduerſus tonitrua, quibus vitiãtur oua, quidam folia vel ſurculos lauri ſubijciunt, aut graminis aliquid infra cubilium ſtramenta. Aliqui allij capita cum clauis ferreis.

reis. In ipsis caloribus æstiuis oportet aliquoties oua conspergere leniter aqua ac madefacere, ne nimia caliditate exiccentur aut inania reddantur, præsertim Indicarum auium & pauonum. Si nidum euerras sternasque ac mundare velis, oua singula manu in alueolum ligneum conferas, ac deinde in pręparatum nidum reponas. Incubantibus, cibus & potus iuxtà ponendus, vt studiosius nidis immorentur, neúe longius euagantes oua refrigerentur. Et quãuis matres oua pedibus conuertant, tamē vbi desilierint matres, manu versanda, vt æqualiter calore concepto facilè animentur: et si qua vnguibus læsa sunt, ea remoueat auiarius. Die vndeuigesima inspiciendum an pulli rostellis oua percuderint, auscultandumque an pipiant. Nam aliquoties propter duritiē putaminū erumpere nō queunt. Itaq; hęrētes eximere manu oportet pullos & matri fouendos subdere, idq; non amplius triduo faciēdum, nã post vnum & vigesimum diē silentia oua carent animalib. eaq; remouēda sunt, ne incubãs inani spe detineat̃ effœta. Vigesimo eñ die si moueat̃ ouum iã viuentis intra putamē vox audit̃. Ab eodem tēpore plumescit,
ita

ita positus, vt caput supra dextrũ pedem dextrã verò alã supra caput habeat, vitello paulatim deficiẽte. Pullos nõ oportet singulos, vt quisq; natus sit, tollere, sed vno die in cubili cũ matre sinere, & aqua cibo q; abstinere, dum oés excludant. Mirũ & tamen cõpertum ꝙ antè q̃ cibum attigerint nõ pereant, si è sublimi decidãt. Postero die cũ grex fuerit effœtus, Colu. docet, cribro supponendos, & pulegij surculis fumigare, aut in cophinũ missos suspendere in fumo, q̃ res prohibere pituitã putatur, ea em̃ celerrimè teneros necare solet: Inde cauea cũ matre claudendi, & farre hordeaceo cum aqua incocto, vino q́; insperso modicè alendi. Maximè enim cruditas vitãda est, atq; ob hoc tertia die cauea cum matre cõtinendi. Postq̃ emittuntur ad recenté cibũ, singuli tentandi ne quid hesterni habeãt in gutture: Nam si vacua nõ est ingluuies, cruditatẽ significat, abstineri debent dum cõcoquãt. Lõgius autẽ non est permittendum teneros euagari, sed circa caueã continendi sunt, & farina hordeacea pascendi dum corroborentur. Cauendum autem ne à serpẽtibus afflentur, quorum odor tam pestilẽs vt vniuersos enecet: Id euitatur incenso

sæpius

ſepius cornu ceruino, vel galbano, vel mu liebri capillo quorũ omniũ nidore p̃dicta peſtis repellit. Curandum vt tepidè habeant, ſiquidem nec frigus nec calorẽ im modicũ tolerant. Plumæ circa podicẽ & ſub cauda ſubinde detrahendæ, ne ſterco re indurato naturalia p̃cludantur, q̃ ſi ſentiat, pinna ꝑtundatur, digeſtisque cibis iter aperiatur. Cum matrib. ad menſem ferè ſeruãtur clauſi poſt datur vagandi libertas. Inimiciſsima etiam validioribus omniumq; generi pituita maximè inter meſsis vindemiæq; tẽpus. Alba eſt pellicula linguã veſtiens extremã, hęc vnguib. vellitur & loc' cinere tàgitur, & allio trito plaga cõſpergitur. Ea peſtis euitatur mũdiſsimis vaſis, & vt mundiſsimã p̃beamus aquã gallinariaq; mũda p̃ſtentur fumigenturq;: aut incubatus ſit in fumo maximè ex lauro & herba ſauina. Mederi quoq; vulgus ſolet huic malo penna ꝑ trãſuerſas inſerta nares, perq; oẽs dies mota, cibus, vel ruta butyro oblita, vel alliũ cũ farre aut aqua ꝑfuſum, aut deniq; ſpicę allij tepido madefactę oleo faucibusq; immiſſę. Quidã inq̃t Colu. hominis vrina tepida rigant ora & tamdiu comprimũt dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Sunt qui allio

De morbis pullorũ & remedijs.

Aduerſus pituitam.

in frusta conciso & oleo feruenti indito, quo refrigerato os eluunt. Si lupinum comedant, sub oculis illis grana erumpunt, quæ nisi leniter apertis pelliculis auferunt, extinguunt aues. Quod si pituita circumuenit oculos, & iam cibos respuat, ferro rescindantur genæ, & coacta sub oculis sanies exprimatur ac sal tritum infriatur. Idque accidit cùm æstate consistens in cohortibus aqua potatur, et cùm cibi penuria laborant ac frigore cruciantur. Oculis laborantes portulacæ succo & muliebri lacte curare solent, oculis forinsecus illitis, aut cumino ac melle saleque ammoniaco. A pediculis liberantur cumino tosto & staphide agria paribus portionibus contusis, illitaque ex vino. Item aqua decoctorum syluestrium lupinorum proluere, vtile tradunt. Si gallina ouum comedat, oui cãdido euacuato gipsum aut aliud liquidum infundatur, vt in testæ duritiam transeat. Vt vuas non attingant efficit vua labrusca de vepribus immatura lecta, & cum farre triticeo minuto cocta esurientibusque obiecta, eius sapore offensæ aspernantur vuas. Dandum vuæ florem in cibo, vt vuas non attingat, Plinius tradit.

Vt

Vt autem in cæteris animalibus rusticis, ita in hoc genere optima seruanda & deteriora vendenda aut mensę destinanda: quapropter per autumni tempus omnibus annis cùm fructus earum cessat, numerus minuendus, submouendę veteres, puta quæ trimatum excedunt, & quę aut parum fœcundæ aut non bonæ nutrices: imprimis autem quę oua vel sua vel aliena exorbent, nec minus quæ vt gallus cãtare atque calcare incipiunt. Adde serotinos pullos, qui à solstitio nati iustum incrementum accipere non queãt. Galli tamen quãdiu fœminas implent retinendi. Rarior enim in his auibus mariti pręstantia. Ad saginam potissimùm aptæ, q̃ in ceruice cute pingui. Locus ad saginandum calidissimus deligendus, & modici luminis, quòd motus earum & lux pinguedini inimica, vt Varro tradit, & experientia suffragatur, idq; ad dies 25. tum deniq; pingues fiunt. Singulæ caueis vel sportulis pendeant, habeantq; ab vtraq; parte foramina, vnũ quo caput, alterum quo caudam exerant, vt & cibum capere, & stercus egerere possint. Substernãtur paleę aut fœnum cordum, nam si durè cubent, citissimè pinguescunt. Pluma omnis

Delectus in seruando.

De saginãdo.

nis in capite sub alis atq; clunibus detergatur, illic ne pediculũ creet, hîc ne stercore naturalia lædantur. Cibus præbetur hordeacea farina, quę cùm est aqua sper sa, ea subacta formantur offæ, quibus aues saginantur, ea tamen primis diebus parcius datur, donec concoquere assuescant: deinde tantum dandum quantum concoquant, neque recens admouenda, nisi apparuerit tentato gutture nihil remansisse. Alij mulsa aqua conspergunt farinam, melli tribus aquæ partibus additis, vini vnam addunt, eoque madefacto triticeo pane obesant: alij lacte addito saginari delicatissimè tradunt. *Castratio.* Castrantur gallinacei, vt Aristoteles tradit, parte nouissima alui, quæ, cùm coëunt, *concidit*. Hanc si duobus aut tribus ferramentis adusseris, capos fieri. Quòd si perfectus est qui castratur, crista pallescit & cucurire desinit, neque coitum repetit. Nostrates fœminæ circa fœmina vulnere facto testes digitis eximunt, plagaque resuta butyro illinũt, inde cauea inclusos die vno aut altero à potu arcét. Porrò ab ineunte messe, atq; per hyemem totam abũdè cùm alijs tum hisce auibus excussa frumenta ministrant alimenta, quibus sustineantur.

neantur. Vbi vinearum vſus, hîc ſubtra ctis ſumptuoſiorib. cibis vinacea præben tur: vbi & frumenti excuſsio & vinacea deſunt, hîc vel vel auena, ſporia, alióue pabulo aluntur. Vt autem & hyeme oua pariant, præbetur ſemen cannabis, quod calefaciat. Si magna oua deſideres, Leon tius tradit, teſtam laconicam, tuſam fur furib. & vino admiſcendam atq; ſubactā gallinis obijciendam: aut teſtæ contuſæ acetabulum vnum ad duas chœnices fur furis admiſcendum & in cibum præbendum. Oua gallinacea, ſicut & columbarum & anſerum ac pauonum & teſtudinum, candidi ſunt coloris, aquaticis ſubuiridia & pallida quædam. Indicarum auiū pauoninis cætera ſimilia, niſi quòd punctis minutis, ſicut & meleagridum, diſtincta. Phaſianis & cēchridum ſubru bri coloris. Intus omne ouum volucrum bicolor, vt ſcribit Plin. Aquaticis lutei plus q̃ albi, idq́; ipſum magis liuidum q̃ alijs. Piſciū vnius coloris, in quo nihil cādidi. Auium oua ex calore fragilia, ſerpē tū ex frigore lēta, piſciū ex liquore mollia. Exeunt oua à rotundiſsima ſui parte dū pariunť molli putamine, ſed ꝓtinus dureſcēte, q̃buſcunq; emergūt portiōib.

Ouorum diſcrimina, & de ouis in genere.

Oblonga probant magis, atteſtante Poë-ta: Longa quibus facies. Atque his, vti ſuperius dictum, maſculos produci, rotundioribus fœminas, licet Ariſtoteles contrà ſentiat. Vmbilicus ouis à cacumine ineſt quaſi gutta eminens in putamine. Gallinæ quædam grandiuſcula oua pariunt, & geminis plerunque vitellis, & putaminis medium quaſi circulo cinctum, quod & ab Ariſtotele proditum, & experientia didicimus. Nonnullæ gemina edunt, geminosq́ue excludunt. Quarundam tanta fœcunditas, vt ſexagena, quarundam vt quotidiè, aliarũ vt bis die pariant: Aliquæ in tantùm fœcundę, vt effœtæ intereãt. Omnib. ouis medio ineſt quaſi guttula ſanguinea, quod eſſe cor auium exiſtimant, primum in omni corpore id gigni exiſtimãtes. Ipſum animal ex albo corporatur. Cibus eius in luteo. Omnib. intus caput maius toto corpore. Oculi compreſſi capite maiores. In creſcente pullo, cãdor in medium vertitur, luteum circumfunditur. Viceſimo die ſi moueatur ouum, iam viuẽtis intra putamen vox auditur, ab eodem tempore plumeſcit, ita poſitus, vt caput ſupra dextrum pedem habeat, dextram verò alam

ſupra

supra caput, vt ex Aristotele Plinius prodidit. Plena quę sint, vt cognoscatur, superius dictum. Oua irrita, quæ & hypenemia dicũtur, mutua fœminarum imaginatione libidinis gigni tradunt: Alij vento ea putant generari, & ideò Zephyria dici, vt Aristoteles ante Plinium tradidit. Oua seruantur per hyemem, si paleis vel mento obruas: æstate, si furfuribus vel tritico. Quidam trito sale sex horis prius operiunt, deinde eluunt, atq; ita paleis aut furfuribus obruunt. Nõnulli solida, plerique etiam fresa faba coaggerant, alij salibus integris operiunt: Verùm sal, sicut non patitur putrescere, ita minuit oua, nec sinit manere plena. Gallinaria constitui debent parte villæ, quæ hybernum spectat orientem, iunctaque sint, si fieri possit, furno aut camino, aut denique culinæ, ita vt ad gallinarium fumus perueniat, qui his auibus est salutaris: vndę arbitror ortum, vt in pensionibus maiores reperiãtur stipulasse pullos fumarios tanquam melioris notæ, id quod documentis publicis pensionum constat. Ornithonis autem cellæ perpetua frons orienti sit obuersæ, inque ea fronte aditus detur: Sint autem cellę scalis tabula-

ὑπηνέμιον ᾠόν.

Zephyria.

De gallinarijs.

Pulli fumarij.

tisq́ue inſtructæ,& paruis ab oriente illuminentur feneſtellis,quæ & ipſis auibus matutinum præbeant exitum,& veſpertinum ingreſſum ad quietem nocturnã. Nocte autem claudantur, quo tutiores maneant,& feneſtellæ ſic clatris muniantur,ne poſsint noxia animantia irrepere. Per ordinem etiam diſponenda gallinarum cubilia & nidi,quibus aut oua edantur,aut excludantur pulli. Aſcẽſus ad cubilia & nidos datur iunctis aſſerculis atque ſcandulis,quæ paululum formatis gradibus aſperantur,ne ſint aduolantibus lubrici,neque nidis aduolando & inſiliendo oua perfringant. Non eſſet inutile intrinſecus & extrinſecus auiaria poliri opere tectario,ne vel muſtelę aut alia noxia animalia acceſſum habeant. Tabulatis inſiſtere dormientem auẽ non expedit,& ferè recuſant volucres: Sic enim ſuo læduntur ſtercore, quod cùm pedibus adhæreſcit, podagram generat. Quare perticas habeant quibus inſiſtant quas in quadrum dolari vult Colu. ſed magis conuenit eſſe rotundas, ita tamẽ, ne ſint ita teretes vt leuitas inſilientem nõ patiatur ſe contineri. Perticæ autem foratis duobus diuerſis parietibus induuntur,

untur, ita vt à tabulato pedalis altitudinis & inter se bipedalis latitudinis spatio distent. Hæc erit cohortalis officinæ dispositio. Porrò cohors per quam vagãtur non tã stercore quã vligine careat. Nam plurimũ refert aquã non esse in ea, nisi in vno loco q̃ bibant, eamq́ue mundissimã: Nam stercorosa pituitã generat, vt antè dictum. Pura vt seruari poterit aqua q̃ bibant & cibus vasa lapidea vel fictilia, q̃ præstant: aut etiã lignei canales superius tecta à lateribus fabricentur quæ foramina habeant, vt auium capita posśint admittere: Nisi enim tecta sint, auis insiliens proluuie ventris conspurcat. Esca danda manè die incipiente, ne latius euagentur, & antè vesperam, vt tempori us ad cubilia redeant. Clausæ ter, vt Columella vult, pascendæ. Bis aut ter certa voce conuocandæ, vt ea agnita propter cibi spem accurant. Debetq́ue numerus subinde recognosci, quod volatilia facilè custodiã fallant. Est etiam siccus puluis iuxta parietes suppeditandus, quibus veluti lauentur & pinnas emũdent. Nam sicut sus volutabro, sic puluere delectantur cohortales aues. Hæc ferè sunt, quæ de gallinaceis pullis dicenda videntur.

Pascẽdarũ gallinarũ cura.

Puluerem gallinis sup peditandũ

MEL. At de reliquis quoque auibus ru-
ris diſſerendum erit:id fortè Chenoboſ-
cus expediet.CHE.Si ſic iubetis,non re-
cuſabo de meo quoq; pennato pecore diſ-
ſerere.MEL. Maximè.CHE. Inter aues
ruſticas profectò anſeres meritò ſecundo
loco referentur & anates, quæ & inter
ἀμφίβια numerantur,quòd non ſolùm ter
reſtribus, verumetiam aquatilibus pabu
lis alantur. Et quia non vſque adeò ma-
gnam curam flagitant,chenoboſcia ruſti
cæ paſtioni non inidonea,quòd citra ma
gnas impenſas,ſi locus ſic ferat,ſuſtineã-
tur,& queſtũ non aſpernandum ex ouis,
pullis,plumiſq; ꝓbeant:Nã preter ouorũ
prouentum,bis anno,vere atq; autumno
vellere licet, & ſaginam miniſtrant lau-
tiſsimam. Adde ſilentibus canibus cuſto
diam præſtare anſeres. Quapropter à Ro
manis hæc auis honorata, quòd inſidian
tem Capitolio nocturnum hoſtem pro-
diderit. Anſerem perpetuò adheſiſſe La
cydi Philoſopho Plinius tradit. Deligẽ-
di qui genere ſint ampliſsimi, Varro al-
bos mauult, eumq; colorẽ veterib. fuiſſe
in ꝑcio,è priſcis clientelarũ pactionib.ap
paret: variũ genus ferũ vocat idẽ Varro.
Alunt cõmodius vbi paludes, ſtagna,lo-
caq;

De anſeribus.

caq; vliginosa & cõmunia, siquidé segeti bus, pratis, consitisque locis noxia auis, & tenera quæ contingere potest decerpit, neque facilè renascuntur ab hac alite demorsa: Adhæc fimo inutili atque etiá noxio cõspurcat loca in quibus versatur. Quare, vt dixi, paludibus stagnisque magis conuenit, & terris non consitis. Ea cõditio loci si permittat, vtiliter rusticis & in villis educantur: Neque enim sine aqua, neque sine multa herba sustinentur faciliter. Cibarijs natura humidis ac refrigerantibus gaudere anserem. Vitare autem natura ea quæ noxia, qualia sunt lauri folia & rododaphnen, vt AElianus testatur. Aptissimum tempus ad pariendum incubandumq; est à Calendis Martijs ad solstitium vsque. Saliunt ferè in aqua, dum se mergunt in flumine vel piscina. Columella singulis maribus ternas fœminas destinari vult: Nam propter grauitatem plures inire non posse. Intra cohortem vt protecti sint, haras secretis angulis facere oportet in quibus cubitent & fœtus edant. Anserarium quidam sic constitui volunt, vt singulæ suas haras habeant : Sed si cui operosius videtur, vna satis ampla sufficere poterit.

Hara anseraria.

Anserarij constitutio eiusq; hara

Cellæ humorem non habeant, ſed molle ſubſtramen è palea aliáue re, neque eo detur noxijs beſtijs acceſſus. Minimè concedendum eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cùm videbuntur ſedem quærere, comprimendæ atque tentandæ ſunt: Nã digito tanguntur oua in prima parte genitalium, quamobrem includi debent vt oua edant, idque ſemel atque iterum feciſſe ſatis eſt, eodem enim recurrit quo primò peperit. Ter anno parere proditum, ſi prohibeantur ſuos fœtus excludere, quod magis expedit, quàm quòd ipſæ ſuos foueant, quandoquidem à gallinis melius enutriuntur, & grex hac ratione augetur. Ouis anſerinis & olorinis *Indorum* Reges tragematum loco & *in delicijs* vſos memoria ab Aeliano proditum. Ariſtoteles tradit fœminas tantum, non etiam mares, vt in alijs quibuſdam incubare „: quas vt ceperunt nunquam intermittere, ſed ꝑpetuo fouere incubitu. Nouiſsimo fœtui ipſas incubare ſinemus, notandaque vniuſcuiuſque oua characteribus, vt ſuis matribus ſubijciantur: Negantur enim aliena excludere, niſi ſubiecta ſua quoque habuerint. Supponuntur autem gallinis huius generis oua, ſicut &

De partu anſerum.

Excluſio ouorũ anſerinorum.

pauo-

pauonina, vt plurimum quinque, paucisſima tria, vt ſuperius quoque de gallinis admonitum, ipſis anſeribus paucisſima ſeptem, & plurima quindecim. Cuſtodiri debent vt ouis ſubijciantur vrticarnm radices, quo quaſi remedio mederi exiſtimant quidam ne noceri poſsit excuſsis pullis, quos enecant vrticæ ſi teneros pupugerint. Pullis excludendis triginta diebus opus, cùm ſint frigora, tepidioribus paucioribus: ſæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur. Sunt qui hordeum maceratum incubantibus apponant, ne cogantur matres ſæpius pabuli cauſa nidum deſerere. Vbi excluſi pulli, decem primis diebus paſcuntur in hara cum matre, poſtea cùm ſerenitas cœli permittit, emittitur ad prata & piſcinas, cauendumque ne aculei vrticæ pungant, néue in paſcua eſurientes producantur, ſed antè inciſis intybis vel lactucæ folijs, aut tritico atque hordeo confirmatiores ſat famem expléant: Nam ſi in paſcua eſurientes mittantur, ſolidiorib. herbis ac fruticibus renittẽtibus collum abrumpunt. Pullos non couenit plurium gregum cõiungere, vel cũ maiorib. cõcludere, ne infirmiores à validioribus con-

conculcentur aut lædantur. Cauendum ne fetas glutiant. Vbi quatuor mensium fuerint, aut etiam ante, farturæ maximè idoneæ. Iuuenes enim facilius saginantur, & est facilis harum auium sagina, nã præter polentam & pollinem nihil aliud dari necesse, dummodò bibendi potestas largius fiat: Neque vagandi facultas detur, sintq; calido loco & tenebroso, quæ res ad curandas adipes multum conferunt. Græci polentæ duas partes & furfurum quatuor aqua calida temperant & ingerunt pro appetentis voluptate, tribus per diem vicibus potum ministrant & media etiam nocte. Vt autem iecus tenerescat, tunsas caricas & aqua maceratas in offas aciurundas volutabis exiguas & per dies 17. vel 20. in os ingeras. Iudæi miri saginandi artifices anserem linteo cinctum loco obscuro suspendunt, auresque pisis aliisue rebus obstruunt ne vel visu, vel auditu ad agitationem clangoremque prouocetur, offis è farina hordeacea maceratis ter quotidie datis potu ac sabulo appositis, eaque arte farciendo ad tãtam saginam producunt, vt iecur eius auis ad quinque libras excrescat. In Comitijs Vormaciẽsibus à Iudæo nobis oblatum

De saginãdis anseribus.

oblatum iecur anserinum quatuor librarum pondere. Plinius testis est altilibus anseribus in magnam amplitudinem iecur crescere, exemptum quoque lacte euulso augeri. Nostrum vulgus loco obscuro & angusto apposito hordeo aut tritico fagino, & seorsim aqua atque sabulo in suis loculis, eaque ratione intra quatuordecim sæpe dies pingues reddit. In messe, spicis demessarum frugum saginãtur. Velluntur, vt dixim⁹ initiò, bis singulis annis, verè scilicet & autũno. Præcisæ nõ facilè crescũt pennarũ caules, sed vulsę renascuntur. Melior pluma q̃ corpori ꝓxima. Plin. Germanię anseres cõmendat easq́; lingua eorum Ganzas appellari tradit. Sed de ansere satis. Anatum & querquedularum eadem prope disciplina & cura quę anserum, nisi quòd hę paulò magis delectantur aquis & paludibus atque in ijs crebrius viuãt. Quare his auib. destinandus locus palustris aut lacus siue naturalis seu manu facta piscina, quo gradatim descendere, & vbi versari & inurinare tutò posśint. Columella septum constitui vult ijs auibus semotum ab omni pecore, à villa tamen non procul. Plures id haras habere, & singulas pedibus ter-

Velluntur anserũ pluma.

Ganzæ.

De anatibus.

ternis quoquo verſum, aditus ſingulis firmis oſtiolis munitos, quæ per futurã diligenter claudendæ. In propinquo ſtagnum ſit aut piſcina manu facta, vel flumen, quibus, vt dixi, innatare liceat: Nã aquæ adminiculo non magis quàm terreno rectè viuere poſſunt. Paluſtris quoq; & herbidus ager conducit, & ſi fieri poteſt, circumfluus herbis familiaribus conſitus, veluti trifolio, fœnogræco, intybo lactuca, & id genus alijs, quæ auidiſsimè ab his appetuntur, eaq́ue etiam pullis vtilis eſca. Datur etiam auena & hordeum atque aliæ fruges ex aqua ſorbẽtibus. Glãdes maximè appetunt, ijsq́ue cumprimis ſaginantur. Delectantur mirũ in modũ vluarum ſtirpiumq́ue ſyluulis immorari, & quibus à rapacibus animalibus tutæ deliteſcere poſſunt. Interim tamen adſit aqua à frutetis libera, vbi ſine impedimẽto cũ apricitate diei geſtiũt aues nãdi velocitate concertare. Nam vt loca ea amãt vbi aquaticis animalibus inſidiari poſſint quib. victitent, ita offenduntur ſi deſint euagandi ſpatia, quare ripas etiã requirunt herbidas. Hyeme, cũ aqua glacie cõcreſcit, cibus pbendus. Nidos ipſæ ſibi exędificare furtim gaudent, verùm id nõ

id non permittendum, ſed cubilia illis præparanda vel in hara, vel foris fruticibus integenda: Atque hîc canaliculus humi depreſſus ſit per quem quotidie cibi cum aqua miſti decurrant quibus paſcantur. Eſca, vt dictum, præbēda auena, hordeum atque legumina, etiam panicum, milium ac ſporia, ſi eorum copia eſt. Oua ponit plurima, quibus ſicut & anſerinis familia nō inutiliter alit̃. Seruãtur anatum anſerumq́; oua, vt de gallinaceis dictū: itē furfuribus, frumēto, aut cineribus immerſa. Pariunt iiſdē tēporibus quibus anſeres & ceteræ aues, circa Martiū & Aprilē. Proinde iis locis vbi verſant̃ feſtucæ ſurculiq́; ſpargēdi, quos colligere poſſunt nidis cōſtruendis. In hoc νεοτ̓ο-τροφίῳ oua vel ipſis matribus excludenda permittunt̃, vel gallinis ſubiiciuntur: Nã ab his excluſa miteſcere magis & ſyluestrē naturã exuere putant̃ pulli, clauſiq́; viuariis haud dubitãter progenerãt. Cauere oportet ne oua dũ matres pabuli cauſa nidū deſerūt, à cornicib. picis, aliorúmue animaliū inſidiis diripiant̃. Si paludes idoneæ ſint, nō incōmodè educantur à matribus. Nam mox, vt excluſæ, aquis victitant cum matribus citra vllas impenſas: ſolùm vt à miluis, cornicibus, cete-

risq; rapacibus animalibus defendūtur. Atq; ſic erudiri poſſunt, vt veſperi ſponte anataria & cubilia ſua repetant. Neq; enim conuenit noctem foris agere propter inſidias prædantium, & vt citiores magis reddātur: tametſi foris interdum reperiantur peperiſſe, & poſtea numeroſum fœtum in villam reduxiſſe. Cùm in Anglia legatione fungeremur, à fidedignis hominibus accepimus, eſſe in Hybernia maritimas arbores, quæ fructum ferant, qui vbi maturus in mare decidens mox in anates vertat. Quod etſi nouum videretur, Ariſtotelem reperi ſuffragatorem, qui tradit Hypanem fluuium apud Cymmerium Boſphorum ſubſolſtitio folliculos deferre acinis maiores, quib. quadrupedes volucres erumpant.

Anates è fructib. arborum.

Iam ad pauones trāſeo, quæ aues cùm ad delicias magis quàm ad quęſtum educentur, vrbano magis patrifamiliâs quàm ruſtico harum alitum educatio conuenit: etſi Varro ſcriptum reliquit M. Aufidium Lurconem, qui has aues primùm ſaginare inſtituit, HS. ſexaginta millia in anno capere cōſueuiſſe è pauonib. Quod ſecuti multi precia extulerūt pauonum, ita vt oua denarijs quinis, ipſi pauones quin-

De pauonibus.

quinquagenis,grex centenarius quadraginta sestertia redderet. Cibo præstat, & heroum mensis conueniens diuq; incorrupta seruatur ei⁹ auis caro.Oua quoque grati saporis in delicijs habētur.Primus Hortensius traditur cibi gratia Romæ pauonem occidisse adijciali cœna sacerdotij. Hinc aliti & intellectus & gloria tribuitur.Gem mātes laudatus expandit colores, vt eleganter à Plinio scribitur,aduerso maximè sole,quia sic fulgentius radiant. Idem cauda annuis vicibus amissa cum folijs arborum, donec renascatur iterum, mœstus quærit latebras. Vagantur sicut & pulli gallinacei sine custode ac sponte pascitur:Insulis commodius alitur, quia neque sublimius neque longa spatia volitat. Tradunt maleuolū esse animal sicut anserinū, verecundum, suum fimum resorbere, inuidentes scilicet hominum vtilitatibus. Viuit annis viginti quinq;, vt Aristoteles tradidit. Parit à trimatu, & colores pennarum varios recipit mas. Excludit diebus tricenis aut circiter,sicut & anser: ter anno edit oua,si gallinis subijciantur, neque patiamur priora excludere.Gallinis supponēda,vt superius quoq; traditum, quàm

recentiſsima,q̃ à primo incremento lunę nouenis ouis incubet, nẽpe quinq; pauonina & quatuor gallinacea habeant ſuppoſita,decima die gallinacea ſubtrahant̃, & alia gallinacea totidem ſubſtituantur recentia:verſanda ſunt aũt, atq; ideò vna parte notanda.Magnæ quoq; gallinę deligendę,minorib.pauciora ſupponenda, nempe pauonina tria,& ſui generis ſena. Cùm fuerint editi pulli,ſimiliter vt gallinacei primo die nõ moueantur,poſtero die cum educatrice transferantur in caueam, primisq́; dieb. alantur hordeaceo farre reſperſo liquore, vel è quolibet frumẽto cocta pulticula & refrigerata: Poſt paucos dein dies p̃ter hęc conciſum porrum & recocta aut recens caſeus expreſſus, nam ſerum lactis nocere pullis exiſtimatur:prębeti etiam poterunt locuſtę & bruchi pedib. ademptis.Poſt menſem in agrum educuntur, ſequunturq́; ſingultientem matrem,quare ligato pede longa chorda (ne longius abducat) dum pulli ſatiati reducãtur in villam. Poſt ſextum menſem hordeum de manu præbetur & panis. Septimũ mẽſem cùm exceſſerint, in cubili cum cæteris ad nocturnã quietẽ includunt̃, neq; permittendum vt humi deſi-

desideant, sed attollédi in perticas, ne frigore lædantur. Etquanquam maiores facti in culminibus ædium sedem quærere gaudent, & masculi excubitores sunt perinde atq; anseres vigilantissimi, tamē in perticis & auiarijs assuescere præstat. Columella tradit non debere alias gallinas quę pullos sui generis educant in eodem loco pasci. Nam conspecta pauonina prole maiore, suam diligere desinunt, & immaturos relinquere solent. Mares desiderio incubantium oua frangunt, quare & in latebris parere præstat matres, ita pullos quoq; persequuntur tanquam alienigenas antè quàm cristæ nascantur. Mares singuli quinis sufficiunt fœminis. Si vnam aut alteram fœtam sæpius cōpresserit, vixdum concepta in aluo vitiat oua, nec ad partum sinit perduci. Locis apricis ad ineundi cupiditatē exerceri incipiunt à Februario, cùm semetipsum veluti mirantē cauda gemmantib. pennis protegit procandi signo. Quare hoc tempore cōcitantib. libidinem cibis, vtrinsq; sexus Venus est alēda, veluti faba leui fauilla tosta, ieiunisque data tepida quinto quoq; die. Pugnaces mares cohibendi aut separãdi, ne imbecilliores à cibo & coitu

arceant. Post admissuræ tempus m*atri*ces custodiendæ, ne alibi quàm in *suis ha*ris oua edant, sæpiusq; digitis loca fœminarum tentāda: nam in promptu gerunt oua quib. iam partus appropinquat. Perticis quibus insistunt stramenta subijcienda, quo tutius integri fœtus excipiantur: nam sæpe perticis insistentes enituntur oua.

Morbi.

Morbi harum auium & remedia propemodum eadem cum ijs, quæ suprà de gallinaceis tradita, nempe pituita & cruditas, & si quæ aliæ pestes ijsdem remedijs curantur. Maximum illis periculum, cùm incipit crista prominere, nam tum dolores sentiunt, dentiētium infantium more. MEL. Peregrinarum harum auium, quas Indicas vocāt, *disciplinam* audire gestio: miror si harum nusquam veteres meminerint. CHE.

De Indicis auibus.

Indicarum, vt vocāt, auium recens apud nos vsus & educatio: Nam ante annum redemptionis tricesimum supra sesquimillesimum apud nos non sunt visæ, neque veteribus arbitror notas, tametsi non desint qui existiment inter Meleagrides *connu*merādas esse, quòd palearijs & *cristis* sint cæruleis: at Indicas cristas non habere vidемus sed palearia tantùm. Sunt etiam

qui

qui pauonum generi attribuant, nam & caudam erectam explicant libidine concitati atque admirabundi sese instar pauonum venditant, quanquam neque his in vniuersum congruant: verùm quia harum auium hoc tempore greges passim alantur, cúm propter raritatem tum corporis molem. Quandoquidem propter cibi gratiam & ganeis expetitã cupedijs lautitijsq; anseres pauonesq; fœminæ æquant, mares superant. Plumis vt plurimum vel albis vel nigris vel vtriusq;, veluti distinctis maculis: nonnulli cæruleo nigroq; intermixto colore, pedibus pauonicis, cauda breui, sed quam mares pauonum more erectam expandunt, maximè fœminam appetentes. Caput & collum implume pellicula rugosa velut capitio tectum, quã supra rostrum propendentem pro arbitrio vel cõtrahit vel demittit. Mari palearia sunt profusiora, & à pectore crinitæ iubæ. Colorem rugosæ illius circa caput pellis (quæ veluti palearia, vt diximus, & supra rostrum demittitur, & circa collum veluti bullis turgescit) subinde Chamæleontis instar mutat iridis imitata colores, modò pallidã, modò sanguineã, nonnunquam cæsiam,

aliâs luteã oſtentans:atq; his omnib.colo
ribus ſubindè mutatis naturæ miraculo
viſenda auis. Diſciplina propè eadem quę
& pauonum animaduertitur, niſi quòd
frigoris & humoris intolerantiores. Ani
mal eſt mirè ſalax. Singuli mares pauo-
num more quaternis quinisúe matribus
ſufficiunt. Partu pauones anteuertunt,
nam & anniculæ, vel ſi tardè, bimæ pari-
unt, ordiẽtes à Martio aut citius locis ca
lidiorib. Plurima ponunt oua, ſi illis au-
feruntur, atq; gallinis ſubdantur. Quòd
ſi non tollãtur, mox incubare incipiunt:
ſiquidem ad incubãdum mirè propenſę,
adeò vt ſublatis ouis, lapidi aut alij cui-
uis rei ac deniq; vacuo nido incubare nõ
ceſſent. Inhibẽdum igitur incubãdi deſi
derium pinna per nares traiecta, vt ſupe-
rius de vulgaribus gallinis dictum, aut
ventre aqua madefacto. Supponẽda oua
gallinis eo modo, quem de pauonib. tra-
didimus: Totidem enim dieb. excludunt
quot pauonina, nẽpe ter nouenis aut cir-
citer. Auiarius oua parte vna notata ver
ſet aliquoties, atq; aqua conſpergat leni-
ter. Cauere oportet ne mas accedat, nã is
oua frãgit cõculcando, ſicut & pauo: Eſt
enim mas animal malitioſum & mordax.

Excluſi

Exclusi pulli à gallina vnà cum gallinaceis aut etiã soli à gallina pulchrè educãtur, citius augescentes q̃ pauones. Pascendi eadem ratio quæ & pauonum aut reliquarum gallinarum, quibuslibet enim vescitur, & gramine delectatur pascendo ac sabulo. Cùm autem frigoris sit impatiens & vliginis, hyeme tepidis & siccis locis cõtineri oportet. Perticis non in sublime sed paululum à solo, puta ad octonos aut denos pedes sublatis insidẽt quiescentes: Neque enim sunt altiuolæ aues, quare scalis adiuuãdæ. Morbo imprimis pituitæ infestantur, quare huius quoque remedia superiꝰ de pullis gallinaceis tradita repetenda sunt, quemadmodũ & de ouis seruandis & alijs quibusdam. Si non pigeat audire, adijciam de Columbarum educatione veluti pericopen. PVL. Imprimis id arbitror Melissum & Piscinarium cupere, quibus ipse quoque subscribe. CHE. Etsi te Pullarium de hac disciplina eruditius disserere posse non ignoro, tamen quia mihi quoque hoc studium commune, non detrectabo hanc suscipere prouinciam. Quibus agricultura pastioque rustica cordi est, ijs columbarum possessio imprimis vtilis, cùm *De Columbis.*

propter fructum quē culinæ affert, tum etiam quòd vectigal non vulgare ex foro earum venditio præbet, præsertim vbi agri frumentarij ampli, & latè pateat his auibus euolatus, liberq́; egressus. Varro prodidit seuerioribus suis temporib. paria columbarum singula millibus singulis Sestertiorum solita vænire: L. Axium Equitem Romanum ante bellum ciuile Pompeianum denarijs quadringentis singula paria venditasse: eò deliciarū oblectamēta illic creuerunt. Quin & hodie nostris temporibus in Belgica par vnum decem libris Flandricis emptū constat, adeò harum auium amore accēduntur quidam, vt nobilitatem & origines earum precio iactitent. Quamobrem & columbaria, hoc est, peristeriones ac peristerotrophia, vt Varro appellat, magnificè magnaq́; arte extruuntur editiorib. turribus summisq́; culminibus villarum aut ædium, vnde patentib. fenestellis ad requirendos cibos euolent. Aluntur columbæ exiguo sumptu, si ea sit, vt diximus, locorum conditio. Toto ferè anno seipsas pascunt seminibus in agro quæsitis, nisi quòd brumæ tempore, maximè cùm solum niue conspersum est, suppeditare

Columbarum precia

Peristereō.

Peristerotrophium.

tare aliquid oportet vnde victitent. Duo earum sunt genera, vnum agreste quod in peristereone alitur, liberoq; volatu euagatur, colore vel cæsio, vel albo, vel vario: tametsi albus color quod conspicuus magis propter accipitrem aliasq; rapaces aues non ita probetur. In Italia visuntur huius generis aliunde apportatę columbæ, nostris sesquialtera parte maiores iá etiam in Belgicis non raræ. Alterum domesticum ac cicurũ magis, corpore paulò maiore, pedibus plumantibus, colore plurimum niueo, ac etiam vario & rutilo: id genus in vrbibus atque ijs locis vbi alterum genus educari nequit, alitur cibo domestico. Et quoniam rapacibus animalibus & aucupum insidijs obnoxium, intra tecta & vestibula continetur, pascũturque intra ianuæ limina. Postremum hoc genus vulgus appellat colũbas menstruas atque Gręcas, quòd singulis propè mensibus excepta bruma fœtificét. Vtriusq; generis magna fœcunditas, nam octies anno pullos pleræq; educant, si est bona matrix, alibi decies & vndecies: Nã in Aegypto etiam brumali tempore parere ex Aristotele tradit Plin. Et quanquam ouorum positione gallinę fœcun-

Genera columbarum

diores,maiorem tamen quæſtum colum bæ prȩſtant ſæpius pullos educãdo.Quare parentes ad fœturam comparandi,qui ſint corpore magno,formoſo,neq; vetulæ,neq; nimium nouellæ,integri,coloris boni,boniq́; ſeminis. Quæ,vt antè diximus,in precio magno habeantur.Oportet eum qui columbarium inſtituit nõ à iuuenib.& pullis,ſed à matricib.auſpicari:comparãdiq́; totidem mares quot fœminȩ,vtq́; pulli quemadmodum excluſi non ſeparẽtur ſi fieri poſsit.Nã ſi ſic maritatæ ſint,plures educant fœtus, proferunt enim vt plurimum marem & fœminam,vt Ariſtot.ſcriptum reliquit,&experientia docet. In Martio ſtatim pariunt alicubi,& ſi cœlũ tepidius, ante Martium oua edunt. Nihil hac aue fæcundius. Quadragenis diebus concipit & parit & incubat & educat,idq́; per totum propemodum annum,excepto brumȩ,vt antè dictum,interuallo vſq; ad æquinoctium vernum.Parit bina oua, & cùm pepererit primum ouum nempe marem vno die interpoſito edit, ſecũdum quæ eſt fœmina, tertium ouum ſemper ferè irritũ. Incubant in hoc genere ambo, interdiu mas, noctu fœmina, excludunt vicenis diebus.

diebus. Pariunt à quinto coitu, æstate interdum binis mensib. terna edunt paria. Namq; vndeuigesimo die excludunt, statimq́; iterũ concipiunt. Quare inter pullos sæpe oua inueniũtur, & alij ꝓuolant, alij erumpunt. Ipsę aũt inter se columbę, si mas nõ sit, fæminæ æquè saliunt, sed oua pariunt irrita, quæ hypenemia dicuntur, Aristoteles οὔρινα ᾠὰ appellat, Theodorus vrina oua interpretatus, è quibus nihil gignitur. Et quoniã pulli quíquemestres fœtificãt, priores anni fœtus euolare finimꝰ ad pariendũ, vt qui Martio exclusi Iulio vel Augusto fœtificant. Eas aũt quas culinæ aut foro destinamus, cõmodius è postremis fœturis sumimus, ꝙ ad hyemẽ imbecilliores, & rapacium auium insidijs exponãtur. Ad fœturã præstant in omnibus auibus domesticis, quæ Martio edunt̃. Qui saginare volũt pullos colũbinos vt pluris vendãt, secludũt eos cùm iã plumis tecti, deinde manducato cãdido farciunt pane, hyeme bis, æstate ter, manè, meridie, vesperi: hyeme demũt cibum medium. Qui iã firmi pennas recipiunt, in nido relinquunt̃, & priusquàm subuolẽt paucas subtrahas pẽnas, cruraq́; illidas, vt vno loco quiescant, & matrib. copio-

Hypenemia & vrina oua.

De saginandis pullis columbinis.

copioſius cibum obijcias, quo & ſe & pullos abundantius alant. Quidam, vti Gel. tradit, leniter obligãt crura, quoniam ſi frangantur, exiſtimant è dolore ſaginã impediri, ſed nihil illa obligatio pinguedinis affert: nam dum vincula expedire conantur, non quieſcunt, atque hoc exercitio corporis non pingueſcunt. Fracta crura non plus q̃ bidui aut ad ſummum tridui dolorem afferunt, & ſpem tollunt euagandi. Aliqui ſolùm pinnas alarum reſcindunt quo minus euolare poſsint: at ne hoc quidem tutum, nam ſic exire & è feneſtellis decidere poſſunt futurę prædæ quibuslibet vel beſtijs vel hominib. Quare ad culinã auferuntur antè, quàm pennis firmis ad volatum inſtructæ. Steriles autem & ſordidi coloris, aut ob aliã cauſam ſaginandæ ſunt, easq; omni modo quo gallinas farcire licebit. Columbarium etſi Varro pro loculamento vſurpare videatur, quo ſingula paria columbarum nidificant ac pariunt, tamen quia alij plerique pro periſterotrophio vtuntur, nos vulgarẽ loquendi morem ſequemur. Columbaria autem ſeu periſterotrophia aut periſteriões diuerſi generis diuerſa extruuntur. Nã domeſticis illis

Colũbaria. Periſterotrophia. Periſteriones.

&

& cicuribus qui intra tecta aluntur, non in plano villæ loco, ſed in edito fieri ſolet tabulatũ quod aſpiciat hybernũ meridiem, eiusq́; parietes, vt in ornithone ac gallinario Pullarius deſcripſit, cubilibus continuis excauentur: vel ſi ita non com petit, paxillis adactis tabulæ ſuper ponantur, quæ vel loculamenta quibus nidificent, vel fictilia columbaria recipiunt, præpoſitis veſtibulis per quæ ad cubilia perueniant. Aſſulæ autem vel perticę ad veſtibula columbariorũ figi debent quibus inãbulent & apricari poſſint columbæ. Figuntur & in tectis ſcalæ vtriq; generi ad eundem vſum maximè apricandi. Porrò columbaria alterius & vagi generis, quia immenſum numerum complecti ſolent, accuratiore cõſtruuntur arte, tametſi in prætorijs ædibus atq; templorum turribus paſſim temerè nidulentur nonnunquam aliquot millia. Varro periſterionem ſic conſtituit, vt ſit turricula in prætorio magna camera tecta, vno oſtio anguſto, feneſtris à quatuor partib. vẽtorum reticulatis vtrinq;, vt locus omnis ſit illuſtris, néue animal maleficũ introire poſſit. Interius totus locus albo tectorio poliat̃, quoniã hoc colore delectã-

tur

tur colũbę,nec minus extrinſecus leuigẽ tur parietes, maximè circa feneſtras, ne mures aut alia noxia animãtia adrepere queãt.Feneſtrę ſic ſint poſitæ, vt maiore parte hyberni diei ſolẽ admittant,habeantque appoſitam ſatis amplam caueam retib.munitam,q̃ excludat accipitres,& recipiat egredientes ad apricationẽ colũ bas,nec minus in agros emittat matrices q̃ ouis vel pullis incubant, ne graui ꝑpetuæq́; cuſtodię ſeruitio contriſtatę conſe neſcãt: Nã cùm paululũ circa ędificia vo litauerint,exhilaratę recreant̃,& ad ſuos fœtus vegetiores redeunt,ꝓpter quos ne lõgius quidem euagari aut fugere conantur.Singulis parib.fiunt cellulę rotundę in ordine crebræ. Ordines quãplurimi à terra vſq; ad camerã aut tectũ ſingulæ os habeant,quo introire & exire poſsit, intus ternorum palmorũ, vt Varro iubet, ab omnib.partib.ſub ordines ſingulos tabulę fixę vt ſint bipalmes, quo vtãtur velut veſtibulo ad ꝓdeundum,ingrediendumúe. Sunt q colũbaria columnis rotũ dis leuigatisq́; in piſcinas mediasq́; aquas collocẽt, quo ſimul & à noxijs animalib. tutiores ſint,et quia aquis limpidis contẽplari gaudent,quoties lubet lauare poſ

ſint,

ſint, id q incubantes facere expedit. Fiũt etiã in vulgarib. columbarijs fiſcellæ ad nidorũ vſum quib. incubent, ſed has alligare aut figere ſic oportet, ne laxatę inſiliendo moueanĩ, & oua elidãtur & cõfringanĩ. Cibus cõueniens vicia, eruum, triticũ, miliũ, vel quib. hęc nõ ſuppetunt, ſporia p̃benda, maximè hyberno tempore, et rapaceũ ſemen ac lolium. Siqdem minutis illis colligendis agitanĩ & incaleſcunt hyeme. Cibus quãdo dandus, hunc iuxta parietẽ ſpargere cõuenit, quoniã ea parte ferè columbaria ſtercore carẽt. Et quanq̃ Varro euerrenda colũbaria p̃cipit, & fimus is vtilis ſit agro ſtercorãdo, tamẽ cũ id genus auiũ ſuo ſtercore conſperſa loca diligat, nõ eſt in euerrẽdo magna ſollicitudo conſtituenda. Cauendũ ne turbenĩ ſæpius vel bõbardarum ſonitu, vel hominum aliorumúe animãtium interuentu frequentiore, p̃ſertim incubãdi tempore quòd ſi accedendũ, veluti ſi qd offendat colũbas, vel ſi qua p̱ierit vt efferanĩ, vel deniq; ſi eximendi vel depromẽdi pulli, id fiat circa meridiẽ cũ euolauerĩt paſtꝰ gratia. Aiunt eas retineri, atq; etiã alias allici, ſi cumini ſemen ſparſeris exituris ad paſcua, vel ſaluiã cũ thure in colũbario

Columbarum cibus.

ſuffu-

ſuffumigaueris. Sunt qui aliud philtrum preparent aduerſus fugam, nempe teſtas cribratas & coſtum fruticem ac vinum vetus odoratum ſimul mixta exhibitaq́; exituris. Alij farinam hordeaceam coctam vnà cum ficubus aridis admiſcent addita mellis parte. Cõſtantinus ex Didymo alia quędam refert, quę qui volet, inde petat. Cauẽdum ne ab accipitre intercipiantur, is enim maximè huic auium generi inſidiatur, cuius capiendi rationem oſtendit Varro, nempe duabus virgis viſcatis deflexis in terram inter ſe curuatis, in eas columbam obligatã mittendum, ad quam diripiendam cùm raptor properat viſco illitus capitur. Eſt genus accipitris quod mira potentia alios accipitres terret, & columbas defendit, Tinnunculum vulg⁹, Græci κεγχρίδα vocant. Columella tradit eius pullos ſingulis fictilibus ollæ condi, ſtipatiſque operculis ſupponi, & gypſo lita vaſa in columbarij angulis ſuſpendi, eam rem columbis amorem loci conciliare, vt nunquam deſerãt. Habent & alios plures hoſtes, nempe noctuas, coruos, cornices, quæ omnes columbas captant, maximè cùm pullos educant. Ipſe in meo columbario

De accipitre arcẽdo.

Tinnunculus.

Hoſtes columbarum

bario deprehendi noctuam inter medios columbarum nidos ouis suis incubãtem: deprehendi quoque in propinqua excauata arbore plurimorum pullorum reliquias à noctuis congestorum quibus pullos nutrierant illæ. Etsi enim noctua maior apparet columba, plumarum videlicet densitate freta, tamen eodem penetrat quo columba, quòd corpore exili sit, licet plumosiore. Et coruos quoque & cornices vidimus columbarũ pullos primùm euolantes opprimere. Aduersus mustelas & similia noxia animalia Palladius docet frutices asperos sine folijs vel sparteam veterem proijciendam in vestibulis columbariorum, quibus calcientur. Didymus & alij quidam tradunt rutæ surculos pluribus locis prę sertim ad ingressus suspẽdendos, aut sub alis rutam syluestrem mittẽdam, aut succo rutæ perfundendas aues: Siquidem ea herba peculiarem aduersus noxias bestias efficaciam habere proditur. Sunt qui lupi caput suspensum in columbario arcere noxia animalia existimẽt. MELIS. De columbis iam satis, perge obsecro de reliquis auibus, quæ ruri pascuntur referre. Phasianósne hîc habetis? CHENO.

Auiaria quibus præsidijs aduersus hostes defenduntur

De Phasianis.

Hæ aues etſi rarius hîc educantur à ruſti-
cis, à delicatis tamen nonnullis delicia-
rum & raritatis cauſa nutriuntur : Et
quia dominis voluptatem, & villicis re-
ditum aliquem afferre poſſunt, ſi & re-
gio & conditio ferat, video veteres quo-
que harum educationem Rei Ruſticæ
adiunxiſſe. Phaſianos Palladius tradit
nouellos parandos fœtibus curandis, nẽ-
pe qui anno ſuperiore ſint editi, veteres
enim fœcundas nõ eſſe. Duabus vnus ma
ſculus ſatis eſt. Semel in anno fœtus cre
at & vicenis ferè ouis ſummam pariendi
cõcludit, initio facto in Aprili, alibi Mar
tio. Gallinis felicius excluduntur oua,
ita vt quindecim vna matrix incubet, ſer
uata & lunæ & dierum ratione quę in gal
linis antè dicta. Trigeſimo die excludun
tur. Per quindecim dies cocto leniter &
refrigerato hordei farre paſcunt̃, cui vini
imber aſpergitur. Pòſt triticum ꝓbetur,
& locuſtæ ac formicarum oua. Ab aquæ
arceantur acceſſu, ne pituita eos corripi-
at, qua ſi vexentur, allio cum pice liquida
trito roſtra perfricabis. Saginãtur intra
triginta dies triticea farina in offulas re-
dacta, vel hordeacea. Aſpergent̃ leniter
offulę oleo, & ita faucibus inſerant̃ ne ſub
infi-

infima linguæ parte mergantur, nam sic necant. Nō præbenda noua alimenta nisi digestis prioribus. PVL. Quid de turturibus? nã & hi quibusdã regionibus educãtur & saginantur. CHEN. Turtures in ornithone negantur à Columella vel parere vel excludere, sicut nec perdices. Ideo à volatura & circa messem, cùm iam confirmata pullities, farturæ destinantur cubilibus veluti columbarijs obscuris. Veteres non sunt tã idoneæ sicut nec columbæ. Per hyemem difficulter gliscit, ęstate sua sponte pinguescit, dummodo sit cibi facultas, nempe tritici & frumenti sicci. Aqua præbenda recens & mũda. Turturem aiunt amisso coniuge non quærere alium. Et quia turdorum maior copia, turturum educatio negligit. Turdi etsi alicubi educentur, in Germania autem maximè hyeme capiuntur, quod & Plin. testatur, & in pcipuis habere delicijs ab Horatio proditum: *De turturibus, & perdicibus, ac turdis.* *Turdi.*

Nil melius turdo, nil vulua pulchrius ampla.

Coquuntur integri, nam & intestina simul eduntur. Ingluuiem plenam habent baccis iuniperi. M. Varro tradit turdos singulos tribus denarijs venisse. Vbi educari consueuerunt, re-

center capti clauduntur cum alijs antè nutritis,quorum ſocietate ad capiendos cibos pauidam nouæ captiuitatis mollitiam conſolentur.Nam veteranos habere oportet in eum vſum nutritos, quorú conſuetudine & cibum & potum tandem accipere aſſueſcant. Locum deſiderant apricum ſicut & columbæ,ſed tranſuerſę in eo perticæ perforatis parietibus aduerſis aptentur quibus inſideant. Poſt volatum vel ſatiati cibo requieſcere volút. Perticæ non altius ſubleuentur quàm hominis ſtatura,vt à ſtante cótingi poſsint. Pabulum apponitur ijs locis ornithonis vbi perticæ non ſunt ne inquinetur. Columella & Palladius ſcribunt ficus acerbas pinſitas & permiſtas pollline præmáſas dandas ita largè vt ſatiatis ſuperſit. Plura genera Ariſtot. tradit, videturque & ficedulas his annumerare, quæ vuis paſcuntur. Turdi autem noſtrates baccis vt plurimum iuniperi,quod exenteratorum ſtomachi,vt diximus, oſtendunt.Solent & coturnices à quibuſdam educari non ſolùm cantus,ſed etiam cupediarum cauſa. Auis terreſtris potius quàm ſublimis,vt Plinius teſtatur: Verum quia ꝓditum eſt eã veretro ac veneno ve-

Ficedulæ.

Coturnices

no vesci, & præterea comitiali laborare morbo mirantur quidam tãtopere in cibis expeti, Athenæo teste. Aiunt pullos formicis ali & educari, sicut & perdices. Auolare putatur hyeme, sicut & grues & ciconiæ, duce ortygometra, sic dicta quasi matre coturnice. PVLLAR. Vnã prætermisisti auem eamq; nobilem, rusticorum piscinis, stagnis atq; fluuijs ali solitam, nempe cygnum. CHENOB. Rectè mones, nam eã auem inferior Germania crebris educationibus alit, & Athenæus Aristotelem citans fœcundos tradit atque pugnaces, adeo vt cum aquilis pugnare dicantur, & mutuò se interficiant. Aluntur, vt tu rectè dixisti, in stagnis, riuis sedatim fluentibus atque piscinis citra vllam impensam, & aquam in qua viuit à stirpibus alijsque impedimentis liberat. Propter plumę mollitiem atque etiam cibi dignitatem in precio est. Est nobilissimum genus, quod ab excubando nomen habet, & in fossis passim vrbium atque arcium prætoriorumque propter vigilantiam excubandi sustinetur. Eadem propemodum educandi ratio, quę & anserum, nisi quòd diutius incubat, nempe mensem integrum & circiter.

Ortygometra.

Cygnus.

citer. Pullos edunt rarò vltra octonos, nā totidem mihi excluſerunt mei, poſt ſeptenos aliâs quinos produxere. Nidos cō ſtruunt in paludibus congeſta vlua alijsq; ſtirpibus. Pullos in aqua educāt, Hyeme ſi glacie cōſtringant paludes, in ſtabulis alendi. Ales hęc inter viuaciſsimas refert, & morte ei⁹ flebilis ſuauisq; cātus narrat, & Platone & Martiale teſtib. Sed hæc de mea facultate relata, vos amici, boni cōſulite. Tibi iā Piſcinari lāpada trado.

DE PISCINIS ET PISCIVM VIVARIIS.

ISCI. Opportunè dum aquatiliū mentio facta animaliū, ad piſcinarū piſciumq; educandorū curā peruenimus. Etſienim de piſcib. alendis capiendisq; alio in hoc deſtinato loco, népe in halieuticis diſſerendum erit: tñ cum villæ plerunq; propter aquarū neceſsitatem animalibusq; adaquandis lacus, *piſcinas* aut ſtagna poſtulāt, & ſitus aliquoties loci anguſtiaq; ſeminarium agrum non concedit, licebit è piſcinis, ſtagnis, viuarijsq;

rijsq; villaticum quæstum homini rustico nõ aspernandum facere. Romani proceres piscinas in villis magnis impensis, & nonnunquã voluptatem magno facultatũ dispendio instituerunt, vt de Hortensij, Hircij ac Luculli piscinis sumptuosis scribit Varro. M. Cato cùm Luculli tutelã suscepisset è piscinis quadraginta millibus sestertijs vendidit pisces. Commemorat idem Varro piscinarum duo genera, dulcium & salsarum, alterum apud plebem & sine fructu, vbi lymphæ piscinis villaticis aquas ministrant: alterum maritimarum, vbi Neptunus simul & aquã & pisces suppeditat. Exempla declarant Hortensij piscinas magno sumptu instructas ad Baulos oculos magis quàm marsupium aluisse. Optimum autem piscinarum viuariorumq; situm censent, quæ vel è mari, vt Lucullus quæ maritimã aquã reciprocè fluentẽ immitteret in piscinas, mõtem perfodit, eaq; opera Neptuno in piscatu nõ cedere se existimabãt: Vel quæ è fluuio riuulóue aliquo subinde & aquam & pisces recipere posit, quiq; vel inundatione vel cataractis emissã veterẽ vndã nõ sinat intra cõseptum semper cõputrescere aut incalescere sed identidẽ & aquas

Piscinarũ genera.

Optimus piscinarum situs.

renouet & piscium noua seminari adducat. Proximæ bonitatis sunt quæ venis latentibus implentur atque effluunt, vel deductis elicibus ac syphonibus lapideis aut ligneis alueis aquam exonerant. In hoc enim & tubi aquarij aggeribus inclusi parantur vt aquã quoties licet retinere atque transmittere, ac per incilia prata quoque irrigare liceat, quales apud Visipetes, Tenchtros, Bructeros, & alijs pluribus locis magno fructu fieri videmus. Idcirco viuaria, vt vocant, ad aquam retinendã dispensandamque aggeribus, molibus, ac chomatis includũtur, vt obiectu crepedinum aquarum exundantium atrocitas inualescens reprimatur. Postremus piscinarum vsus est paludum vel stagnorum, & earum quæ ex pluuia collectitiaque stagnat aqua. Hæ piscinę etsi deteriores propter perpetuam turbidam atque putridam plerunque aquam: tamen vbi nõ datur aliarum vsus, hic minimè negligendus. Nam etsi hæ piscinę alendis piscibus non sunt ita idoneæ, pos sunt tamen ad hanc rem quoque alicubi vtilitatem aliquam præbere. Imprimis autem necessariæ ad villæ commoditates, nimirum iumentis pecoribusque aquan-

Viuaria piscium.

quandis, anseribus, anatibusque & aquatilibus alendis, ad lauandum, aliosq; necessarios vsus. Quod si occasio detur, iuxta mare aut flumen' semper influente sinu, sic fiant, vt claudi vel cataractis vel alijs obicibus aqua, si opus sit, emitti, & pisces inclusi retineri posint, vt de alijs piscinis diximus, & si quando cataractæ aut tubi emittendis aquis aperiuntur, vt ad os tubi cancelli sint supra aquam eminentes, qui fugam piscium impediant. Aditum si loci natura patitur, omni lateri piscinæ dari conuenit : facilius enim vetus submouetur vnda, cùm quacunq; parte vrget fluctus per aduersam pateat exitus. Hos autem meatus fieri oportet per imam consepti partem, si loci situs patiatur, vt in solo piscinæ posita libella septẽ pedibus sublimius esse maris æquor aut flumen ostendat . Nam piscibus stagni hæc in altitudinem gurgitis mensura abunndè, satis esse existimat Columella, attamen dubium non est quin quanto magis imo mari venit vnda, tanto sit frigidior qđ est aptisimũ piscibus. Sin autem locus, vbi viuarium costituere volumus, pari libra cũ maris ęquore aut fluuio sit, in pedes nouem defodienda piscina, &

na,& infra duos à ſumma parte cunicu-
lis riui deducantur, curandumque vt
quàm largiſsimè veniant. Quoniam mo
dus ille aquæ iacentis infra libram maris
non aliter exprimitur quàm ſi maior re-
centis facti vis inceſſerit. Piſcina aũt in
ea parte littoris quæ profluo receſſu nun
quam deſtituitur, ſatis eſt ſi in duos pe-
des deprimatur. Piſcinarum viuariorum
que crepedines, ſi ſic ferat locus, conſitas
dumetis, ſtirpibusq; eſſe cõuenit, aut ſpe
cus latebræque fabricandæ, aut ripis ex-
cauari vt ſint reptacula refugientium ſo
lis ardorem. Præbent etiam excauatarum
arborũ trunci, & racdices terræ exeſæ gra
tiſsima piſcib. latibula. Si laxitas pmittat
è litore ſcopulos, qui herbis & alga veſti
antur, nõ eſſet alienum per ſtagni ſpatia
diſponere, & quaſi faciem quandam ma-
ris repſentare, vt piſces clauſi q̃ minimè
cuſtodiam ſentiant. In Morinis ſicut &
alijs pluribus locis è ſtagnantib. aquis &
pluuia collectis, in ſolitudinibus & myri
carum campis viuaria piſcium reperiun
tur ampliſsima. Plurimis locis in Germa
nia inferiore viuaria piſcium, quæ influ-
entes riuos habent, quorum aquas exclu
dere

dere possunt, sic constituunt, vt vel cincta vel intersecta sint fosis profundioribus, quib. pisces æstiuo tẽpore contineant & solum reliquum ꝙ est inter fossas obturato riui aditu & aqua influente cataractis aut tubis exclusa, frumentis æstiuis conseratur, quod solum à messe rursum cataractis apertis aqua repleatur. Hac ratione solum inundationis limo lætificatum fertile redditur hordeo æstiuisque frumentis ferendis. Porrò vti in terreno præcipit Poeta, sic & in aquatili negotio Non omnis fert omnia tellus, sed considerandum accuratè, quid quæq; ferat regio quidque recuset. Romani in viuarijs murenas, ostrea, lupos, mugiles, auratas, flutas, & saxatiles atq; id genus piscium quę dúlcibus aquis gaudent, alere consueuerunt: nam qui salsis marinisque assueuerunt non ita piscinarum claustris constringi se patiuntur, possunt tamen ea genera viuarijs stagnisque arenosi littoris contineri. Ostrearum viuaria Sergium Oratam inuenisse in Baiano, ætate L. Crasfi Oratoris ante Marsicum bellum nec tam gulæ causa q̃ quæstus magna vectigalia tali ex ingenio suo perciperet, cochleas viuarijs aluisse Fuluius Hirpinus

Non omnes vbique pisces ali.

Pisces qui viuarijs alantur.

Ostrearũ viuaria.

Sergius Orata.

OQNP ADD HBP BSBA OHTD.

nus proditur. Porrò alij alijs locis pisces gaudent. Lupi pisces in Tiberi amne inter duos pontes meliores, rombos Rauennæ, murenas in Sicilia, Elopen Rhodi: ita fluuij, paludes, stagna & maria diuersis locis alios melius alunt pisces. Quare, vt ad viuaria, vnde digreßi, reuertamur, & his non omnibus locis omnes pisces conuenire rerum experientia docemur.

Saxatiles pisces.

Siquidem sunt saxatiles, qui saxosis arenosisque locis delectantur, quales sunt apud nos funduli, capitones, varij, quos in Italia Carpiones appellant, gobij, percę, mustellæ, cancri, barbati, mugiles: Alij melius proueniunt cœnosis paludinosisque, limo lutescere gaudētes, quales sunt anguillæ, tincæ, meruli, βάρβαροι quos nostri carpos vocant, prasini, primada & dasquillus, cœno se abdunt sicut anguillæ.

Cœnosis locis gaudentes pisces.

Alij vtrisque vt sunt lucius, lupus perca, carpi, pressus vel prasimus, & blechus, item mona vel mullus, thymalus. Putantur saxatiles, maximè funduli procreari fimo ouillo cratibus tecto inque riuum profluentem misso, maximè loco petricoso aut salebroso. Lupum quem broschetum vocant, Græci labracem, citò adolescere sicut & carpus intra triennium in iu-

in iustam magnitudinem excrescit. Quare in viuarijs, quæ neque mari neque fluuio replentur, triennio aut quadriennio, veteribus captis piscibus, seminaria suffi cere consuetum. Seminaria maximè hisce regionibus carporum vsurpamus. Habere conuenit loculatas piscinas, hoc est paruas vel etiam arculatas, quibus pisces quotidiano vsui accommodatos seruamus, vnde quoties libet ex tempore & in promptu desumere liceat. Hæc habui quæ de mea professione vobis proferrem. Tu Melissee de tuo quoque aliquid depromas apiario ac melissone. MELISS. Ne nostra de pastionibus rusticis commentatio mutila sit membro longè vtilisimo, & cuius vsus omnibus locis etiam incultis & in solitudinibus haberi potest, apum curã velut coronidem huic nostræ disputationi adijcere operę precium fuerit. Siquidem homini rustico ex huius pastionis studio non cõtemnendum vectigal prouenit citraq; sumptum etiam pauperculi qui amplis agris destituuntur, ex hoc studio quæstum facere possunt. Merula Varronẽ narrat quotannis quinis millibus pondo mellis aluearia locasse: et in Hispania è parua villa vnâ

Seminaria viuariorũ.

Loculatæ piscinæ.

De apibus.

vnâ cum agello non maiore vno iugero, vbi alueario facto non minus dena millia sestertia ex melle recipi solitũ. Huius enim insecti pastio non opere solùm, quo nobis dulcissimum & saluberrimum succum colligit exhibetque, verùm etiam exemplo industriæ humano generi vtilis, ita vt præter cætera animalia omnia in vsum hominum hoc tam munificum & sapientissimum animalculum à creatore Opt. Max. concessum, è quo simul & fructum operis percipiamus, & ad laborem industriamque excitemur, denique liberalissimi creatoris benignitatem in hac creatura contemplemur. Laborem illæ tolerant, opera conficiunt mira dexteritate, politiã Reip. obseruant humanæ optimè institutę assimilem, Regi parent πολυκοιρανίαν tanquã inutilem fugiũt, monarchiam amãt, functioni ac labori quæque suo imcumbunt. Vnde sapientissimi quiq; Rerump. institutores apum exempla & in Regibus creãdis, officijs distribuendis, sontibusq; puniendis imitati sunt. Varro Musarum volucres appellauit apes. Vergil. admiranda leuiũ spectacula rerum verissimè elegantissimeque canit, Apum Rempub. regias, satellitia, prætoria

Apum industria.

Apũ Resp.

Musarum volucres.

Vergilij pictura.

toria, vrbes, leges, mores, pugnas, expeditiones sic depingens, vt vel vna hac pictura admirandas ingenij dotes declarauerit, prorsus esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus æthereos existimans, quòd tam propè ad humanam mentem accedant, immò eam etiam superent. Tāta earum circa regem obedientia: *Apum diuina mens.*

Præterea regem non sic Aegyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Obseruant. rege incolumi mens omnibus vna,
Ille operum custos, illum admirantur et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes,
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello,
Obijciunt.
Amisso rupere fidem, constructaque mella.
Diripuere ipsæ & crates soluêre fauorum.

Rege prehenso totum agmen tenetur, amisso dilabitur, migrantq; ad alias: Esse vtique sine rege non possunt, ἀναρχίαν fugientes, sicut et πολυκοιρανίαν. Defuncto rege mœret plebs ignauo dolore, non amplius cibos conuehunt, non procedunt, tantū tristi murmure circa corpus eius glomerant. Magna pfectò in hoc insecto ad-

admiratio naturæ, quòd

Solæ communes natos, consortia tecta
Vrbis habent, magnisque agitant sub legibus æuum,
Et patriam solæ certosque nouere penates,
Venturæque hyemis memores æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.

Regia. Regias monarchiæ in vna parte aluei *Regimen.* extruunt amplas & magnificas, separatas ab alijs, tuberculo eminentes, quod si exprimatur, non gignuntur soboles. Omnes vt in exercitu viuunt, atque alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & colonias mittunt. *Excubiæ.* Hique duces, inquit Varro, conficiunt quædam ad vocem vt imitatione tubæ, tum id faciunt cum inter se signa pacis & belli habeant: statio interdiu ad portas more castrorum, noctu *Quies.* quies in matutinum, donec vna excitet omnes bombo, ad quem mox prouolant, quòd Poeta eleganter expressit:

Omnibus vna quies, operum labor omnibus idem,
Mane ruunt portis, nusquam mora, rursus easdem.
Vesperi vbi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tùm tecta petunt, tũ corpora curãt.

Fit

Fit sonitus, mußantq; oras & limina circum.
Pòst, vbi iam thalamis se composuere, siletur
In noctem, feßosq; sopor suus occupat artus.

Nam cùm iã aduesperascit, in alueo strepũt minus ac minus, donec vna circumuolet eodem quo excitauit bombo, ceu quietem capere imperãs, & hoc castrensi more, tunc repente omnes conticescunt. Manè verò, vt diximus, bombo excitatæ mox ruunt portis, sed nõ prouolant nisi dies sit serenus futurus, id scilicet natura præsagiente:

Nec verò à stabulis pluuia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo aduentantibus Euris,
Sed circum tutæ sub mœnibus vrbis aquantur,
Excursusq; breues tentant, & sæpè lapillos,
Vt cymbæ instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt, his sese per inania nubila librant.

Tempestatis pranuntia apes.

Gerulæ secundos flatus captant. Si oriatur procella, apphensis lapillis se librãt, iuxta terram volitantes in aduerso flatu. Sunt foris & intus officia diuisa, operantur intra sexaginta passus, & subinde floribus in propinquo consumptis speculatores ad pabula vlteriora mittunt: Nam ad opera prouolantes gregatim aliæ flores aggerunt pedib. aliæ aquam ore, gut-

Operum distributio.

tasq́; totius corporis lanugine. Adoleſcé tiores ad opera prouolantes conuehunt, ſeniores intus operantur. Quæ flores cóportant, priorib. pedib. fœmina onerát, ꝓpter id naturâ ſcabra, pedes priores roſtro totæq́; onuſtę remeant ſarcina incuruæ. Excipiunt eas ternæ vel quaternę atque exonerant. Intus aliæ ſtruunt, aliæ poliunt, aliæ ſuggerunt, aliæ cibum præparant ex eo quod allatum eſt. Neque enim ſeparatim veſcuntur, ne inæqualitas operis fiat vel temporis vel cibi. Struunt rurſus ea orſa concameratione aluei textumq́ue vel ad ſumma tecta deducunt limitib. binis circa ſingulos arcus, vt alijs intrent alijs exeant. Fauus eſt quem fin-
Fauus. gunt multicauatum, vt inquit Varro, è cera veluti cellam, cùm ſingula caua ſena latera habeant, quot ſingulis pedes de-
Structura. dit natura, ita ſexangulæ omnes cellæ & ſingulorum pedum opere melle vno alteróue ad ſummum die cellas replent. Faui ſuperiore parte affixi & paululum etiam lateribus hærent & pendent vnà. Alueum non contingunt nunc obliqui nũc rotũdi qualiter poſsit alueus, vt Plinius teſtatur, & infrà de fauorum figuratione dicetur. Ruentes ceras fulciunt pilarum

rum instar interius à solo fornicatis vt sit aditus ad sarciendum. Primi ferè tres versus inanes struuntur, ne promptum sit quod inuitet furãtem. Nouissimi maximè implentur melle, ideoque auerso alueo faui eximuntur. Cessantiũ inertiã notant, castigant mox & puniũt morte. *Castigatio cessantium*

Namq; aliæ victui inuigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris, pars inter septa domorum *Operis pictura à Virgilio descripta.*
Narcisco lachrymam & lentum de cortice gluten
Prima fauis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras, aliæ spem gentis adultos
Educunt fœtus, aliæ purissima mella
Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas & nubila cœli:
Aut onera accipiunt veniẽtum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent:
Feruet opus, redolẽtq; thymo, fragrantia mella.

Et mox:

-Grandæuis oppida curæ,
Et munire fauos, & Dædala fingere tecta. *De vocabulis operis.*

Prima fundamẽta operis, inquit Plinius, Comosim appellãt, secundã pissoceron, tertiã ꝓpolim, inter coria cerasq; magni ad medicamina vsus, σμήνιον à Dioscoride vocatur, cera in alueorum foribus. *Comosis. Pissoceros. Propolis. σμήνιον.*

Qq 2 Nigra

Nigra crusta est prima saporis amari: Perissoceros super eam venit picātium modo ceu dilutior: Cerę initium plerunque è mitiore gummi, Propolis à crassioris iá materiæ additis floribus, nōdum tamen cera ad fauorum stabilimentum. Præter

Erithace. hæc conuehitur erythace, quam alij San-

Sandaraca daracam vocant, alij Cerinthum: Hic a-

Cerinthus. pum dum operantur cibus, qui sępe inuenitur in fauorum inanitatibus sepositus, & ipse amari saporis sed plenus humoris cibus. CHE. De huius insecti nobilitate, industria, operis artificio, atque regimine satis præfatum, de generib. & quæ potissimum comparandæ, deq; statione &

Apum genera. cura earum disserere pergas. MEL. Apū genera Aristoteles plura commemorat, optimum, quæ breues, variæ, & in rotunditatem cōpactiles sunt, secundum, quæ

Fur. longæ & vespis similes, tertium, qui fur nuncupatur, grandis hæc & amplo am-

Fucus. plior, quartum fucus κηφὴν, præcipua magnitudine, sed nullo aculeo, & ignauus, quare alueis quædam intexunt, quo apes subire possint, fuci autem grandiores nō possint: διὸ πλέκουσί τινες περὶ τὰ σμήνη, ὥστε τὰς μὲν μελίττας εἰσδύεσθαι, τὰς δὲ κηφῆνας μὴ, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς μείζους. Et idē Aristo-

Aristoteles pcedente capite: Ducum duo inquit, genera, alterum fuluum, quod prȩstantius, alterum nigrum magisq́; varium, magnitudo iis duplo, quæ cæteris frugi apibus, auctior est, pars à procincto inferior proportione sesquialtera, adeò longitudinis habetur. Vocantur à nonnullis matres, vtpote originis auctores, argumento quòd fucorum fœtus editur etiam sine duce, apum nunquam. Virgilius Aristotelem secutus maximè probat paruulas, oblongas, leues, nitidas. Atque ducum duo genera commemorans, Deteriorem ne prodigus obsit, *Matres.* *Apes optima.*

Dede, inqt, neci, melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens, *Regum forma.*
Et rutilis clarus squamis-
Hic melior, insignis & ore.
Ille horridus alter,
Desidia latum trahens inglorius aluum.

Et sicut regum duo genera, ita & reliquarum apum;

Namque alij turpes horrent,
Elucent aliæ & fulgore coruscant,
Ardentes auro & paribus lita corpora guttis.

Morib. etiam placidis, nam quanto grandior apis, tanto peior, & si sæuior & ro-

 tundior,

Quæ & qua conſidera-tione apes cõparandæ

tundior, ea peſsima. Quoniam autem nõ niſi optimæ comparandæ, vt ſuperius dictum, cùm & impenſam & operam eandem poſtulent bonæ atque improbæ, & quod maximè refert, nõ ſunt degeneres intermiſcẽdæ. Minor enim fructus mellis reſpondet, cùm ſegniora interueniunt examina.

Trifariam cõparãtur apes.

Comparantur autem apes vel precio, vel ſylueſtres capiuntur, vel deniq; arte reparantur.

In emendis apib. quid conſiderandum.

Quæ comparandæ precio, eas his prędictis notis comprobabimus, & earum frequentiã antè quàm eas mercemur apertis aluearijs conſideremus, vel, ſi non fuerit inſpiciendi facultas, notabimus ſaltem quãtum licet alijs indicijs frequentiam, veluti ſi in veſtibulo plures conſiſtant, & vehemens intus murmurantiũ ſonitus exaudiatur: Aut ſi oẽs in alueario ſilentes conquieſcant, labris foramini aditꝰ admotis & inflato ſpiritu è reſpõdente earum ſubitò fremitu poterimus ęſtimare vel multitudinẽ vel paucitatẽ. In emẽdo ſpectare quoq; oportet an valeãt, an ſint ęgrę. Sanitatis ſigna vt infrà de morbis diceẽ, ſi ſint frequẽtes in examine, & nitidę, & opus quod faciũt ſit ęquabile ac leue. Minꝰ valentiũ ſigna, ſi ſint piloſę & horridę ac puluerulentæ, niſi

nisi opificij tempus vrgeat, tum etiã marcescunt, & ex labore asperantur. Ab ętate quoq; æstimandæ, quæ annum nõ excesserunt, nitescunt, oleiq́; similitudinẽ & speciem gerunt: vetulę verò & aspectu et tactu horridulæ, atq; ex ætate affecta rugis plenæ, quę tamen fingendorum fauorum experiẽtia, industria, & tẽpestatum præscientia ꝑcellunt. Præcipuè aũt obseruandum, vt è vicinis potius quàm è lõginquis locis cõparentur: Nam cœli mutatione & commotione lacessiri solent. Quòd si è longinquo deferendæ, curandum ne salebris sollicitentur, optimeq́ue noctu collo deportantur, interdiu enim quies cõcedenda, neq; mouendæ, infundendiq́; apib. grati liquores, quib. clausæ alantur. Transferunt verno potius tẽpore q̃ hyberno, ꝙ hyeme difficulter consuescant: Si enim è loco transferantˋ bono in eum vbi pabulatio non est, fugitiuę fiunt. Mox vbi ad statutũ locum deportatę, si dies suꝑuenerit, nec aperiri nec collocari oportebit aluẽum nisi vespere, vt apes placidè manè post toti⁹ noctis requiem egrediantur. Considerandumq́; triduo aut circiter, an vniuersæ se ꝓfundãt, quod si fecerint, fugæ indicium præbẽt,

E vicinia cõparandæ apes.

Quomodo transferendæ è longinquo.

cùm quædam soleant, cùm subitò euaserint, sine cunctatione se proripere, vt infrà de fuga dicetur. Veruntamen interdum propter cōditionem locorum etiam syluestres captandæ. Quanquam enim apes neque feri generis neque mansueti aut cicuris rectè dici Plin. scribit, tamen Varro feras vocat, quæ syluestribus locis, & cicures quę cultis pascuntur, aliamq; rationem habendam cicurum et aliam syluestrium. Nam vbicunque saltus sunt idonei, mellifici nihil antiquius quàm quibus apes vtantur. In Sarmatia magnus syluestrium prouentus. PVL. Aiunt in Liuonia & Sarmatiæ regionib. (vndę maxima ceræ & mellis ad nos trāſ mittitur copia) rusticos in syluis ac solitudinibus, ex arborum cauernis immensam vim colligere. MEL. Sola mellificia indicant apes, si circa fontes frequentiores pascantur: Nam si rariores appareant, in his locis mellificari vtiliter non potest. Quod si frequentes aquantur, vbi sunt examina earum, hac ratione inuenire licebit Columella & alijs quibusdam tradentibus. Rubricam liquidam breui vasculo infusam geramus, & obseruemus fontes & aquas vicinas, tum dorsa apum

Syluestres quomodo captentur.

Apes feræ.

Cicures apes.

Sarmatiæ apiaria in arborib.

biben-

bibentium tangamus illo liquore tincta festucis, atque ibidem moremur, si citò reuersæ fuerint quas tinxerimus, hospitia in ꝓpinquo esse certum, si tardè, spatio longiore summota, quod pro mora temporis ęstimandum. Ad propinqua facilè peruenit hospitia, ad longinqua hoc modo perduceris. Cānæ vnum internodium cum suis recidas articulis, & in latere aperies, ibi mel vel defrutum exiguum mittes, & iuxta fontem ponas. Cùm ad eum conuenerint apes, atque ingressæ fuerint post odorem, foramen pollice claudes apposito, & vnam tantùm patieris abire, cuius fugam persequēre, ea tibi partem demōstrabit hospitij, cùm ipsam ceperis non videre, alteram continuò dimittes & sequēris, atque ita singulæ subinde dimissæ te facient vsque ad locum examinis peruenire. Alij mellis breuissimum vasculum circa aquā ponunt, de quo cùm apis degustauerit ad commune pabulum pergens alias exhibebit, quarum frequentiā subinde crescentem notata reuolantium parte, vsque ad examina persequeris. Quod si est examen abditum specu, fumo expellitur, & cùm erumpit æris strepitu coërcetur, & in frō-

Modus apes inuestigandi.

E specu fumo expellūtur.

Qq 5 de

de vel ſyluæ parte conſidet: hîc à veſtigatore præparato in hoc vaſe recipiť. Sin autem arboris cauæ ſedẽ habuerit & extet ramus, is ſerra ſuprà infraq; reſecandus,& munda veſte coopertus inter aluearia collocetur. Quòd ſi in arboris trūco ſit,tunc ſi mediocritas patitur, primùm ſuperior pars reſecabitur quæ apibus vacat,ac deinde inferior quatenus videtur inhabitari,ac veſte tectus trāsferatur,& ſi rimis hiet, hæ diligenter obturandæ.

Matutino tempore veſtigandæ apes.

Oportet autem veſtigatorem matutina tempora eligere,vt ſpatium diei habeat, quo exploret commeatus apum. Sed de generibus, & quæ apes comparandæ hactenus,iam de ſede & ſtatione ac reliquis curis huic inſecto adhibẽdis dicetur.

De ſtatiõe apibus conſtituenda.

Sationes ac paſtiones apum conſtituendæ, vt in tuto ſecretoque aluearia ſint,maximè conuerſæ ad hybernum atq; vernum ſolis exortum,loco neque calido neq; frigido nimis, vtroque enim offenduntur, ſed temperato, vt & hyeme atque æſtate temperatè incaleſcant,& auræ ſalubritas apes recreet. Procul à cœtu ac tumultu tam pecudum quàm hominum,

Quæ proſint, quæq; offendant.

Quò neq; ſit ventis aditus:nam pabula venti
Ferre domum prohibent, nec oues hœdiq; petulci

Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.

Animãtia noxia apib.

Gaudet enim quiete. Absint & noxia animantia, quales sunt rubetæ, quæ simul & flatu lædunt & apes attrahunt, adde picos Martios, meropesq; & hirundines, ciconias, araneos, caprimulgos, crabrones, papiliones, serpentes, blattas.

Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à stabulis, meropesq;, aliaq; volucres,
Et manibus progne pectus signata cruentis:
Omnia nam latè vastant, ipsasq; volantes
Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.

Vallis quã editior locus commodior.

Echo.

De ijs quæ apib. nocẽt inferius plura, vbi de morbis incõmodisq; dicetur, iam stationem persequemur. Sedes etiam in valle potius q̃ editiore loco, sed vbi nõ resultet echo sono reciprocãte apib. inimica. Nam hinc expeditius euolãt vacuę ad altiora, & onustæ nõ ægrè deuolãt. Si villę situs ita patiatur, cõmodè ædificio iungi apiariũ, & maceria cingi, sed ea parte, qua à tetris latrinæ sterquilinijs & balneis libera sit odorib. Maximè expedit vt sub oculis domini constituatur, cuius interuentu tutius custodiatur. Vbicunque fuerint aluearia, quoniam quiete gaudent & accessum oderunt, nõ editissimo

Apiarium sub oculis domini sit.

claudantur ſepimento. Quòd ſi prædonum metu ſublimius placuerit, tribus elatis ab humo pedib. exiguis in ordinem feneſtellis apibus ſit peruium, aut raris lapidib. quo ipſæ per cauernas inuolent, & aues ac rorem effugiant. Iungatur tugurium, quo & cuſtodes habitent, & condatur inſtrumentum, ſitq; repletum maximè alucis ad vſum nouorum examinũ nec minus herbis ſalutarib. & ſi qua ſint alia quibus apes delectentur, & quæ languentes requirãt, iuxta Poëtæ cõſilium:

Palmaq; veſtibulum & ingens oleaſter obũbret,
Vt cùm prima noui ducent examina reges
Vere ſuo, ludetq; fauis emiſſa iuuentus,
Vicina inuitet decidere ripa calori,
Obuiaq; hoſpitijs inuitet frondibus arbos.

Aqua perẽnis apibus neceſſaria. Adſit ſi fieri poteſt aqua perennis, vel extructa canali deducatẽ è puteo aqua: Nam ſine aqua neque mel, neq; faui, nec deniq; pulli figurari poſſunt, vnde ſic Poeta ſubdit:

Et liquidi fontes & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina riuus.

Et mox:

In medium ſeu ſtabit iners ſeu profluit amnis,
Tranſuerſas ſalices & grandia conijce ſaxa,

Pon-

Pontibus vt crebris poßint consistere. & cat.

In ambitu hospitij arbusculę parui incre menti & frutices herbæq́ue cóserantur, cùm propter salubritatem tum ꝓpter vtilitatem, maximè dulcis & suauis odoris, quales sunt cithysi, thymi, casiæ, rosmarini, cunilæ, apij, violæ medicæ, saluię thymbræ, nardi, myrrhę, origani, serpilli, melissophylli, asphodeli, amaraci, hyacinthi, croci, fabæ, sinapi, eruilij, papaueris, meliloti, rosæ, cerinthæ, et si ager idoneus in propinquo quo conseratur rapaceum, triticum faginum: Nam horum fruticum floribus impensæ delectantur. Genistas circumseri apib. gratissimum tradit Plinius. Ex arboribus gratæ sunt, pinus, salix, abies, amygdalus, persicus, pyrus & pomiferæ, quibus nulla in floribus amaritudo. Syluestres, terebinthus, lentiscus, tilia, cedrus, ilex minor. Optima mella colliguntur, vt Palladius testatur, è thymo, secundo loco thymbra, serpillo, tertio rosmarino. Remouenda ex arboribus, taxus, cornus. Oleam procul esse Plin. vult. Absit tithymallus, nam eo sicut & corni floribus degustatis alui profluuio intereunt. Adhæc veratrum, thapsiam & absynthium, syluestrem cu cume-

Plantis quib. apes gaudeant.

Quib. plantis offendātur.

cumerum vitare oportet, etsi in vicino sint, euellant. nã & apes perdũt, & mel vitiosum reddunt. Et quia samera vlmi semen apib. peculiariter nocet, idcirco in regionib. ijs Italiæ, q̃ his arborib. cõsitæ, raró apes frequentes durãt. Aluei vel aluearia seu alui, nam promiscuè domicilia apum sic vocantur à scriptoribus rei Rusticæ, Aristoteles περὶ ζώων ἱστορίας scribit apud Themiscyram circa Thermodontem amnem apes tam in terra quàm in alueis facere fauos. Conficiuntur aũt aluei diuersis modis pro regionum loco rũq; cõsuetudine & opportunitate: Alij rotunda, alij quadrata, alij oblonga pedes circiter ternos, vnum lata, sed ita vt cùm parum cõpleant, ea coangustent, ne in loco vasto & inani animũ despõdeant. Aliquos speculari lapide facere aluearia, vt operantes intrò speculentur, Plinius tradit. Fictiles quoq; commemorat Varro alueos, eosq; oblinendos fimo bubulo intus & exterius, ne asperitate deterreãtur. Sed deterrima è fictilibus aluearia, quandoquidem æstate calorib. candescunt nimium, hyeme frigore rigent. Optima è subere aut ferula aut corticib. quòd vim frigoris calorisúe non transmittãt. Pro-

De alueis.

xima

sima e stipula viminibus contexta opere textorio fiunt sesquipede aut pedib. duo bus in rotũdum latis, ac totidem aut am plius pro frequẽtia examinis alta. Alicubi excauata è ligno arboris dissectæ, aut ex tabulis compactis fabricantur, quinũ sinumúe pedum altitudine. Hæc quoq; neque æstate feruent nimiũ neq; hyeme rigent. E ligneis maximè probantur, ficulnea, pinea, fraxinea, atq; iuglandis, lõgitudine qua diximus & cubitali latitudine. Forinsecus aũt calce aut bubuli stercoris tectorio obducẽda censent, minus enim sic computrescere Florentinus tradit. Perforantur obliquę, quo venti leniter insperantes tum aranearum telas tum alia marcescentia resiccent & refrigerẽt. Oportet habere semper ad manum aluearia plurima quæ mobilia sint & cõmodè transferri queant. Nã immobiles aluei incommodi sunt vel ad vendendũ vel ad trasferendum, etsi Celsus probarit immobiles alueos, quòd neq; igni neque prædonib. essent obnoxij, è fimo aut laterib. cõstructi. Sunt autem aluei, vt è Celso Columella docet, collocãdi in suggestu lapideo triũ pedũ altitudine totidẽq; crassitudine ope tectorio leuigato, ne

Alueos quo modo constituere oporteat.

ne lacertæ aut rubetæ ſerpentesq́; aſcendant. Sicq́; conſtituenda aluearia, vt ſingula binis parietibus anguſtis contineantur, liberæq́; frõtes vtrobiq́;: nam & quâ prouolânt interdum patefaciendæ ſunt, & multò magis à tergo, quia ſubinde curanda examina: ſi autem nulli parietes, ſic tamen collocentur, vt paululum altera ab alienis diſtẽt, ne cùm inſpiciuntur ea quæ in tractatione curantur, hærentia altera concutiãt, vicinasq́; apes conterãt, quæ omnem motum imbecillis cereis operibus tanquam ruinam metuunt. Ordines tres abundè eſt in altitudine ſuperſtructos, quoniam ſummum eorum curator parum cõmodè inſpiciet. Ora cauearum quæ præbent apibus veſtibula proniora ſint q̃ terga, ne influant imbres, & ſi fortè quid influxerit, ne conſiſtat, ſed effluat. Quoniam verò frig' magis quàm æſtus nocet huic generi, à tergo muniantur aduerſus Aquilonis iniuriam, & vt apes matutinum habeant apricum egreſſum, propter quod etiam foramina quib. exitus & introitus datur, ſint anguſtiſsima, vt ſolùm vnius apis capiant tranſitũ, partim vt quàm minimum frigoris admittant, partim ne ſtelliones, ſcarabei, papi-

Foramina aluei ſint anguſta.

papiliones,lucifugæ,blattæ,vt Poeta ait, & reliquæ noxiæ bestiæ per laxiora fora mina fauos populentur. Vtile igitur pro frequentia examinum,duos aut tres adi tus in eodem operculo inter se distantes fieri aduersus noxiorum animalium insi dias. PVLLAR. Agedum, quando apes primùm incipiunt operari? & quo tēpore latitant? MELISS. Quoniam superius de industria,deque distributione atque vocabulis operum diximus : Iam quo tempore ad opus prodire soleāt,subijciendum. Hyberno tempore, nempe à Vergiliarum occasu, & vltra exortum verisque initium latent frigore cohibitæ. Neq; ante fabas florentes exeunt ad opera & labores,atq; inde nullus cùm ꝑ cœlum licet,perit dies. Primùm itaq; fauos constituunt,ceram, hoc est, domos cellasque fingunt,& tantum cerarum confingunt quantum se explere putant,dein de sobolem,postea mella. Cerā è floribus arborum satorumq;,Melliginē è lachrymis arborum q̄ gluten pariunt,salicis, vlmi,arundinis,succo,gummi, resina. Aristoteles tradit fauos è floribus,ceram è lachryma fingi, mella ex rore aeris siderum ortu potissimum : omnino antè

Quo tempore lateant.

Operād initium operis que ordo.

Faui. Vergiliarum exortum mel non fieri, fa
Cellæ. uos autem floribus facere, mel non ipsas
Mel. facere apes, sed rorem cadentem deferre.
Soboles. re. Argumento esse, quòd non vno aut al
Mel vnde. tero die cellas melle repletas reperiunt
apiarij. Item autumno mel posteaquam
detractum est, non reparatur, cùm tamẽ
illo etiam tempore flores proueniant.
Hæc & plura Aristoteles. Quem secutus
Plin. mel inqt ex aere, maximeq; siderũ
exortu, & præcipuè Sirio exsplendescen
te sublucanis temporibus fieri. Itaq; prima
aurora folia arborum melle roscida
inueniri, ac si qui matutino sub dio fuere
Manna. vnctas liquore vestes, capillumque concretum
sentiunt, nostrum vulgus Manna
vocat niuis instar in arborum folijs
hærẽs antè solis exortum, siue ille est cœ
li sudor, siue quædam siderum saliua, siue
purgantis se aeris succus, vtinamq; ta
lis esset, qualis defluit primò ac non poti
us terræ halitu infectus: Et præterea è
frondibus potus & in ventriculis congestus
apum (ore enim euomunt) ad hæc flo
rum succo corruptus alueisque maceratus
totiesque mutatus multum de cœlesti
natura amittens magnam tamen
cœlestis naturæ voluptatem afferens.

Mel

Mel è thymo optimum, vt antè diximus, etiam è cithyso bonum, è fico insuaue. Varro non ex eodem cibum & mel capere tradit. Cibi pars quoque potio & ea his aqua liquida vnde bibant, & vt diximus propinqua esse debet, eamq́ue puram esse, conuenit, quod ad mellificium bonum vehementer prodest. Cumq́ue non omnis tempestas patitur exire longius, præparandus cibus ne tum solo melle cogantur viuere, aut relinquere exinanitos alueos. Alij aquam mulsam in vasculis proponunt, lanam purpuream addentes, per quam sugant ne potu nimio impleantur, aut ne incidant in aquam: Alij ficum aridam vel contusam vel aqua madefactam, vel defrutum, vel vuam passam, cùm pin suerint affundunt sapa, atque eo factas offas apponunt, idq́ue tempestate & hyeme cùm procedere non possunt ad pabulum. Porrò cùm assiduam curam desiderant apes, & semper aluearia circumeunda, diligentissimam verò cùm exundant nouis fœtibus, qui nisi protinus curatoris diligentia excipiantur, effugiunt. Talis enim apum natura, vt quæq; plebs generetur cum regibus, qui

Mel è thymo optimũ

Cibus apũ.

Apũ hyberna pabula.

Apũ fugæ ratio & signa.

vbi euolandi vires adepti, conſortia & imperia dedignantur vetuſtiorum. Id quod fieri ſolet, cùm adnatæ proſpera multæ ac veteres emittere progeniem volunt in coloniam, itaque nouos duces cum iuuentute proceſſuros duo ſigna præcedere ſolent, primum quòd vno aut altero die maximè veſperi in veſtibulo cõſiſtunt glomeratæ, & egreſſu ſuo ſedis ꝓpriç deſiderium oſtendunt, eaq́ue velut patria contenta eſt, ſi à curatore protinus aſsignetur. Sin autem deſit cuſtos, velut iniuria repulſa, peregrinam regionem petit. Quod ne fiat Columella præcipit vernis temporibus obſeruandos alueos in octauam aut meridianam diei horam, poſt quam non temerè ſe noua proripiũt agmina, eorumq́ue egreſſus regreſſusque diligenter obſeruet. Alterum ſignum, quòd euolaturæ aut iam etiam euolantes conſonant vehementer murmure facto, perinde ac milites caſtra mouentes, quæ cum primo exierunt in conſpectu volitant reliquas expectantes dum conueniant. Nonnunquam etiam vernacula examina patriæ pertæſa eruptionem moliuntur, quod ſignificatur cùm ſiç euadunt, vt nulla intrò reuolet, ſed ſe confe-

Fugæ futuræ indicia.

Fuga quibus continetur.

ſtim

ſtim leuet ſublimius, tum crepitaculis æreis, aut teſtarum vulgò iacentium ſonitu aut plauſu terreatur fugiens iuuẽtus. Ea autem cùm vel pauida repetierit alueum maternum, & in eius aditu glomerata pependerit, aut ad proximos arborum frondes ſe contulerit, protinus cuſtos nouum loculamentum in hoc paratum per linitumque herbis huic inſecto gratis, aut mellis reſperſum guttis admoueat atque recondat, eoque loco relinquat dum adueſperaſcet, deinde diluculo reponat in ordinẽ reliquorum alueorum. Oportet, vt antè diximus, alueos nouos habere abundè in hunc vſum præparatos in prõptu. Etſi arbuſculæ in propinquo deſint, arborum ramus defigẽdus, in quem ſe conferant conſidentes, eumque obline re apiaſtro aut erithace ac ſimilibus illecebris, vt, vbi huc aduolarint & conſederint, alueo appoſito fumo leui circumeundo eas in nouam coloniam deducas. Citius in nouum alueum ſe recipiunt q̃ in veterẽ, etiamſi proximum poſueris veterem vnde exierint, tamen nouo magis delectantur. Quædam ſolent cùm ſubitò euaſerint, ſine cunctatione ſe proripere, poteritque apiarius fugam præno-

Rami figendi.

Alueis nouis delectãtur apes.

Subitaneæ fugæ indicia & remedia.

 ſcere,

ſcere, veſpertinis temporibus aurem ſin-
gulis alueis admouendo: Siquidem ante triduum quàm eruptionem faciēt, velut militaria ſigna, vt diximus, mouentium tumultus & murmur exauditur, quod Poeta notauit:

Corda licet vulgi præſciſcere. namq́ue morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaque maximè obſeruari debent quæ iſtuc faciūt, ſiue ad pugnā eruperint, ſiue fugæ cauſa ſe ꝓripuerint, p̃ſto ſit cuſtos. Pugna quidem vel vnius inter ſe diſsidētis, vel duorum examinum ad prælium accinctorum facilè compeſcitur:

Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit.

Aut mulſo, paſſóue, aut alio quouis liquore reſperſo, videlicet familiari dulcedine ſeuientium iras mitigante. Eadem & reges diſsidentes conciliant. Nam cùm ſint ſępe vnius populi plures duces & quaſi procerum ſeditione plebs in partes deducitur, quod frequentius ne fiat prohibendum, quoniam inteſtino bello gentes conſumuntur. Quare ſi ſæpius dimicantes notaueris, duces ſeditionum necare oportet, & dimicantiū prælia prædictis remedijs ſedant̃. Ac deinde cū agmē glo-

Reges plures in vno examine.

glomeratum in proximo frondentis arboris ramo consederit, animaduertendũ an totum examen in speciem vnius vuæ dependeat, idque signum erit aut regem vnum inesse, aut certè plures reconciliatos, quos sic patieris, dum in suum reuolent domicilium. Sin autem duobus aut pluribus velut vberibus diductum examen fuerit, indicium est, plures duces & dissidentes esse, atque in ijs partibus vbi maximè glomerari videris apes, requirẽdi duces erunt. Itaque succo melissophylli vel apiastri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leniter inseres digitos, & diductas apes scrutaberis, donec auctorem pugnæ, quem elidere oportet, reperias. Quæ sit regis forma paulò antè dictum, nempe oblonga magis quàm ceterarum, minus amplis pinnis, pulchri coloris & nitidi, leuisque ac sine pilo atque spiculo Quidam etiam hirsuti & infusci, qui dãnanẽ & necandi sunt, Melior sine regnet in aula: qui tñ & ipse spoliãdus est alis, vbi sæpi⁹ cũ suo examine conaẽ fugere: Sic enim quasi compede retinebitur detractis alis, qui fugæ destitutus præsidio, fines regni nõ audet excedere, propter quod ne cæteris ditionis suæ apibus permittit

Cõglomeratæ pendẽtes signum cõcordiæ.

Reges vbi requirendi

Regis forma.

Remediũ fugæ in regẽ.

longius euagari. Didymus tradit apes non fugere, si vituli recens nati stercu lo culorum osculis obleueris. Idem præstare, si syluestris & satiuæ oleæ folia simul trita aluearibus ad vesperā illeueris, aut aqua mulsa parietes & aluearia obleueris. Cùm autem vetus alueare numero apum destituitur atque frequentia, alio eximi ne supplenda, primo verè cùm in eo vase nata est pullities, nouus rex eliditur, vt multitudo citra discordiam cum parentibus conuersetur, vt mox dicetur vbi de paucitate resarcienda disputabitur. Vere transacto sequitur mellis vindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitatem intelligi Columella tradit, cùm animaduertimus fucos ab apibus expelli ac fugari, Nam: Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent. Id genus serotini fœtus & imperfecta apis, sed simillimum api, nisi quòd amplioris incrementi sine industria fauis assidet, neque alimenta congerens & ab apibus congesta consumens. Verùm ad procreationem sobolis conferre fucum, quòd seminibus insideant, quibus apes figurantur: in eum vsum admissi, exclusis pullis, expelluntur. Varro eximendorum fauorum

Regi senescenti nouus substituitur.

Castratio vel vindemia apum.

Fucus.

rum tempus primum Vergiliarum exortu, secundum æstate, tertium Vergiliarum occasu. Signum sumi vult cùm plenos aluos habeant, cumque illos geminauerint. Ex apibus autem coniecturã faciunt, si intus bombum faciant & cùm introeunt ac foras trepidant, & si opercula alui cùm remota sint fauorum foramina, obducta videntur membranis mellis. Didymus optimum tempus prioris vindemiæ Pleiadum exortum, idem Maij initium indicat, secundum ineunte autumno, tertium Pleiadibus occidentibus nempe circa Octobrem mensem, non tamen definitis semper diebus, sed iuxta fauorum perfectionem. Quod si ante perfectos fauos mel eximatur, ægrè ferunt & cessant præ siti. Dies castrandi matutinus occupandus, neque enim conuenit medio æstu exasperatas apes lacessiri. Duobus ferramentis ad hunc vsum opus est, sesquipedali vel paulo ampliore mensura factis, quorum alter sit culter oblongus, ex vtraque parte acie lata, vno capite aduncum habens scalprum: alterum prima fronte planum & acutissimum, quo melius hoc faui succidantur, illo eradantur, & quicquid sordidum deciderit, retraha-

Fauorum eximẽdorũ tempus.

Castrandi tẽpus diei.

Ferramẽta castrandarũ apum.

trahatur. Et vbi à posteriore parte vestibulum nullum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factum galbano vel arido fimo, quæ fictili vasi ansato altera parte acutiore, per quam fumus prunis accensis exhalet, altera parte latiore & patula per quàm afflari possit, vti hanc ollam Columella describit. Eáque ollam admotam sinas fumum aluea re irrumpere, postea foris teneto vt fumus foris redundet, atque sic castrato. Nostri minus operoso instrumento nempe vetusti lintei frusto ambusto fumum excitant, eoque nidore apes in priorem partem domicilij, & interdum extra vestibulum adigunt, atque sic fit potestas liberius inspiciendi. Sunt qui maluæ syluestris masculæ suffitu ferocientes coerceant, atque idem succus aduersus morsus illinitur vindemiatori: item flos melissophylli ac lentisci: Alij ad farinam fœnigræci tosti syluestris maluæ succum affundunt cum oleo, factaque mellis spissitudine faciem & nudas corporis partes perungunt, sorbent etiam & in aluearia infundunt. Maximè curandum ei qui apes tractaturus vt à Venere sit liber & temulentia, nec nisi lotus accedat.

Fumus vnde excitandus.

Quibus rebus coerceatur sæuitia

Apes munditiē amāt furem oderunt & immunditiē.

cedat. Purè enim & fideliter tractari volunt, munditiem amant, fœdos odores auersantur, adeò vt ipsæ omnem immunditiem amoliantur è medio: nullæ reperiuntur inter opéra spurtitiæ: quin & excrementa operantium intus ne longius recedant, vnum congesta in locum turbidis diebus operis otio egerunt. Oderunt furem quoque & mulierum menses, & vnguenta redolentes, aut salsamenta eorumque liquamina. Adde fœtorem allij ac ceparum acrimoniam, cæterarumque rerum similium: excitantur enim ad iracundiam allio, Quare si apes nostras aliæ efferát, & furentur, allium in præsepi proponatur, & tam in alias apes quàm in homines sæuient. Iracundia maximè cohibetur vel interuentu eorum qui aluearia curant, & celerius mansuescunt, agnoscentque eos à quibus crebrius tractantur. Si duo sunt examina etiam duo sunt fauorum genera. Nam etiam in concordia suum quæque plebs seruat cerarum figurandarum morem, sed omnes faui semper cauearum tectis & paululú lateribus adhęrentes dependent ita ne solú cótingánt, quoniá id præbet exa-

Allio excitátur.

Iracundia quibus cohibeatur.

Fauorũ figuratio.

examinibus inter, vt ſupra etiam de ſtructura operis attigimus. Cerarum autem figura talis, qualis & domicilij habitus, nam & quadrata & rotunda ſpatia, nec minus longa, ſuam ſpeciem veluti formę quædam fauis præbent, ideoq́ue non ſemper eiuſdem figurę reperiuntur faui. Proditum eſt à Plinio fauos in Germania viſos octo pedum lõgitudine. Sed qualeſcunque ſint, non omnes eximantur: eſt enim in fauis eximendis neceſſaria diſpenſatio. Apud nos priore meſſe non niſi cellas inanes reſcindunt ſcalpro vſque ad fauos in quibus mella, caventq́; ne ea lædant, idq́ue vere: poſteriore meſſe, nempe autumnali vindemia mellitos fauos eo modo, quo diximus, tractant, veteres apes cadis condunt, nouæ apes ſemper ſeruantur ferè. Priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundant, quinta pars fauorum, poſteriore mellatione, cùm iam metuitur hyems, tertia relinquenda eſt. Atque hic tamen modus nõ omnibus regionibus communis, quoniam pro multitudine florum & vbertate pabuli apibus conſulendum eſt. Dionyſius Thaſeus decimam partem relinquendam æſtiua mellatione exiſtimauit ſi pleni fue-

Cerarum figura.

Meſſes duæ apum.

Mellationis modus.

ni fuerint aluei, si minus pro rata portio ne, si inanes, omnino non attingi. Plinius tradit mel Anthinum, quasi vernū aut ex floribus collectum dixeris, non attingi propterea à quibusdam, vt largo alimento valida exeat soboles, alij ex nullo minus apibus relinquunt, quod magna sequatur vbertas, & herbæ tum flore re incipiant quæ cellis præcipuam materiam suppeditent: qui sunt diligentiores, duodecimam partem relinquere apibus ex hac vindemia, idque die tricesima ab educto examine, atque hanc vindemiam ferè Maio includi. Eximentur autē veteres & vitiosi, relinquendi maximè integri & melle pleni faui. Posteriore messe examina numerosiora propter impensas sunt minuenda, & pars cum ipsis fauis condienda, quo minus per hyemem pabuli opus sit. Omnes deinde faui in vnum locum conferentur, quo mel confi cere velis, linendaque diligenter sunt foramina parietum & fenestrarum, ne quid apibus peruium, quæ velut amissas opes pertinaciter vestigant, & persecutæ consumunt. Castrati deinde aluei, si qui transuersos fauos in aditu habebant, conuertendi erunt, vt alterna vice posterio res

Mel ἄνθινον.

Mellationis cura.

res partes vestibula fiant. Sic enim proximè cum castrabuntur veteres potius faui quàm noui eximentur, ceræque nouabuntur, quæ tanto deteriores quo vetustiores. Quocunque faui sunt demessi, eodem die dum tepent, mella conficere conuenit. Mel plenilunio capitur vberius, serena die pinguius, vt scribit Plinius. Faui exenpti tepefiant tantùm, ne nimium feruentes, cera cum melle transmittatur, mox in saccum crassioris filij inuersæque metæ similem mittuntur, præloque vel instrumento machináue in hoc præparata, aut qualo mel exprimitur, sed curam habendam vt separentur partes cerarum quæ vel pullos habent vel rubras sordes: nam succo suo malo mella corumpunt. Vbi mel liquatum in subrectum alueum defluxit, trãsfertur in vasa fictilia, quæ paucis diebus apta sint, dũ muste' fructus deferuescat, isque sępius ligula purgandus est. Nonnunquam mel vnà cum fauis & pullitie in cupas cogitur rudi modo, atque sic cum excrementis venditur. In imò vasis mel optimum. CHENOB. Quibus locis, & quæ mella censes præstantiora? MELISS. Mella optima Atticæ regionis

Cera noua optima.

Mellis ratio.

Sacc', machina ad mel exprimendum.

Mel optimũ quod.

nis memorantur à veteribus, Hymettia & Hyblęa. Probari audio Sarmatica quoque. Est initiò mel dilutum vt aqua, primisque diebus feruet vt mustum, seque purgat, vicesimo die crassescit, mox obducitur tenui membrana, qua feruoris ipsius spuma concrescit. Sorbetur optimũ, & minimè fronde infectum è quercus, tiliæ, harundinum folijs. Mellis tria genera memorantur, Anthinum vel vernum de quo dictum, prioris generis, Alterum æstiuum & horęum à tempestiuitate pręcipua post solstitium dies pene triginta Sirio splendescente: Tertium ericæum vocant, syluestre minimeque probatum conuectum post primos autumni imbres erica florente, ob id arenoso simile. Mel optimum, vt Diophanes tradidit, specie pellucidum & sufflauum, tactu leue, & si quis trahat ipsum, diu sibijpsi cohæreat, & sublatum sensim defluat, non in tenuitatem abiens, ac lentè remoueri potens. Quod peioris notę, id coquendũ est. Panis intinctu corrũpitur, quare cauendum ne panis vasis ĩmmittatur. Fragmina fauorum quæ in sacco permanserunt retractata exprimuntur, atque id secundæ notæ mel defluit,
sed

Tria mellis genera.

Haraũ mel

Ericaũ mel

Panis intinctu corrumpitur mel.

sed seorsim reconditur, ne optimum i-stum id corrumpat. Mel adulteratum co-gnoscitur si accendatur: nam quod adul-teratum non est purè ardebit, vt idē Dio-phanes testatur. Expressæ fauorum rèli-quię posteaquam diligenter dulci aqua perlutæ sunt, in vas æneum conijciuntur adiectaq́ue aqua igne liquantur. Quod vbi factum, cera per stramenta vel iun-cos defusa colatur, ac iterum de integro coquitur, & in orbes vel alias quaslibet formas aqua prius adiecta diffunditur ceraq́ue concreta ex aqua facilè eximi-tur. Plinius fauos scribit antè purificari aqua, triduoq́ue in tenebris siccari, & quarto die liquatos igni in nouo fictili, aqua fauos tegente, ac postea sporta cola-ri: rursumq́ue in eadem olla coqui cerā cum eadem aqua, excipiq́ue aqua frigida vasis melle circumlitis. Candidissimam fieri post insolationem etiamnum reco-ctam, nigrescere addito chartarum cine-re, anchusa admixta rubere, variosq́ue in colores pigmentis trahi. Punicam & post Ponticam Creticam maximè probabant Veteres. Nostra ætate immensę moles ce-rarum in orbes coactæ è Sarmatia & Liuo-nia ad nos deferuntur. CHENOBOSC.

De cera facienda.

Ceræ colorandæ rationes.

Si in

Ad paucitatem redacti quomodo paucitas suppleatur.

Si in mellatione apes ad paucitatem redactæ,quo pacto reparātur? MEL.Cùm vetus alueus ad paucitatem redactus & & examina resarcienda sunt, tum verno tempore quando noua pullities in vase nata,nouus rex elidit, vt multitudo sine discordia cum suis parentibus conuersetur. Quod si nullam progeniē tulerint faui, duas aut tres alueorum plebes in vnum contribuere licebit,sed prius respersas dulci liquore,ac tum demum includere,appositoq; cibo,dum conuersari consueuerint,exiguis tātùm spiramentis relictis triduo ferè clausas continere.Sunt qui seniorem potius regem tollāt, sed id Columellæ non probatur. Atqui rex si senectute deficit (de ætate apū paulò inferius dicetur) &plebs ad seditionem spectet, tum ex ijs alueis qui plures duces habēt,rex deligitur.Superius diximus quo pacto concordia sarciatur quoties veteres nouis adduntur, ne seditione consumantur, nempe eorum examinum quæ ex alio transferunt domicilio reges submouendos.Potest autem sine magna molestia in ijs domicilijs quæ aliqua peste laborant paucitas emendari.Nam cognita clade infrequentis aluei, consideratisq;

Rex senecta deficiens.

fauis,partem eius ceræ quæ ſemina pullo
rum continent recidere oportet, in qua
regia proles animat̃, facilis eſt cognitio,
quoniam in fine cerarum veluti paprlla
vberis apparet eminentior,& laxioris fi-
ſtulæ,quàm ſint reliqua foramina, quib.
popularis notæ pulli detinentur.Sũt qui
affirment in extremis fauis trãſuerſas fi-
ſtulas eſſe,quæ regios pullos contineant.
CHE. Quid ſi prorſus vel meſſe abſum-
ptæ ſint,vel morbis interierint, generan
túrne? an arte reparantur examina? ME.
Vtroque reparantur modo, etſi genera-
tio apum magnam apud Ariſtotelem ha
beat ambiguitatem,neque ipſe poſt lon-
gam diſputationẽ certi aliquid affirma-
re audet.Alibi aliorum recitat opiniões,
& aliorum quidem exiſtimantium per
coitum agi, mareſque eſſe fucos, fœmi-
nas verò apes eſſe:Aliorum autem,eas pa
rere,attamen nó coire ſed deportare fœ-
turam exiſtimantium,nec vnde portent
conſtare:Alios è floribus cerinthi,alios è
floribus arundinis,alios ex oleę floribus:
argumento eſſe quod cùm oliuarum pro
uent⁹ ſit largior,tũ plura examina gigni:
eſſe etiã qui fucorum fœturam compor-
tari putent, ſed apum ortum è ducibus.
Et

Regiorum pullorum ſedes.

Generatio apum.

Et mox paulò pòſt idem, Schadones, inquit, hoc eſt, ſobolem optimè fieri cùm mellificatur, aggerunt ſuis crurib. ceram atq; erythacã, mel ore euomunt in cellas fœtu poſito incubãt auium more. Excluſus inde vermiculus dum paruus eſt, iacet in fauo obliquus, pòſt ſua ipſa facultate ſe erigit, cibumq; capit, & fauo ita adhæret, vt retineri videatur. Fœtus apum & fucorum cãdidus eſt, ex quo vermiculi fiunt, qui in apes fucosq; trãſeunt. Hęc & plura Ariſtoteles. Alibi videtur colligere è regibus generari apes, ſubdens, niſi hoc eſſet ratione carerent, quæ finguntur in eorum imperio. Rectè enim reges intus manẽt immunes ab omni negotio, quaſi nati ad ſobolis ꝓcurationem: Magnitudine etiã pręſtant, quaſi ad prolem procreandam corpus eorum ſit inſtitutum, fucos autem caſtigent. Nõ eſt veriſimile filios parentes caſtigare, quare è fucis apes non generentur. Poſtremò apes ſine coitu generari, argumento, ꝙ fœtus exiguus admodum in cellulis faui çernatur, cùm inſecta quæ per coitum oriuntur, coeant diu, pariant breui, magnitudine ad ſpeciem vermis. Plinius Ariſtotelem ſecutus certum eſſe affirmat,

Schadones.

Apes incubare.

Apum incubatio & exclusio. apes gallinarũ modo incubare. Id quòd exclusum est primum vermiculum videri candidum, iacentem transuersum, adhærentemq; ita vt pascere videatur. Regem statim mellei coloris, vt electo flore ex omni copia factum, neque vermiculum, sed statim pennigerum. Cętera turba cùm formam capere cepit, nymphæ vocantur, vt fuci, sirenes ac cephenes: Si qui alterutris capita demat, pro gratissimo sunt matribus cibo. Tempore procedente instillant cibos atque incubant, tum maximè murmurãtes, caloris vt putatur faciendi gratia necessarij excludendis pullis donec ruptis membranis, quæ singulos cingunt ouorum modo, vniuersum agmen emergat. Addit Plinius hoc spectatũ Romę alueis cornu laternę trãslucido factis. Fœtus intra 45. dies peragitur, fit in fauis quibusdam qui vocatur clerus amaræ duritia ceræ: cùm fœtum inde nõ eduxere morbo aut ignauia aut infœcunditate naturali, hic est abortus apum. Protinus educti operantur quadã disciplina cum matribus, regemq; iuuenem æqualis turba comitatur. Reges plures inchoantur ne desint: posteà ex eis soboles, cùm adulta esse cœpit, concordi suffragio

Nymphæ. *Sirenes.* *Cephenes.*

Fœtus quoto tempore peragatur. *Clerus.*

Abortus apum.

fragio teterrimos necant & distrahunt agmina, nam duo esse genera, & qua forma, superius declaratum. CHE. Age verò quæ ætas? MEL. Aetatem quidam sic tradunt internosci, quòd, quę annum nõ excesserint, nitescant, oleique similitudinem & speciem gerant, vetulæ aspectu & tactu horridulæ & rugis plenæ, eas tamẽ fingendis fauis præstãtiores. Aristoteles libro suprà citato tradit, apum vitam annorum sex, nonnullas septem posse complere: Quod si examẽ nouem aut decem annos durauerit, prosperè actum existimari. Alueos nunquam vltra decem annos durasse Plin. scribit, nec vllum examen hanc ætatem posse excedere, quamuis in demortuarum locum aliæ substituantur quotannis. Nam ferè decimo ab internetione anno, gens vniuersa totius aluei consumitur. Itaq; ne hoc fiat, semper propaganda obseruandaq; vere cùm se noua profundunt examina, vt excipiantur & domiciliorum numerus augeatur. Quòd si apes subita tẽpestate aut frigore aut imbre repentino iaceãt prostratæ, colligendas in vas aliquod & reponendum in tecto ac prono ad meridiem quã maximè cœlo clementi, & vas ipsum ci-

Aetas apũ.

De sobole propagãda.

Quo pacto profligatæ reuiuiscãt.

nere facto è ficulneis lignis in fricandum paulò plus calido quàm tepido, ac deinde concutiendum vas leniter, vt manu non tangas, atq; sic in solem prolatas incalentesq́; reuiuiscere Varro docuit, cui subscribens Columella subdit de apibus coaceruatim sub fauis repertis mortuis, eas scilicet sicco loco per hyemem seruatas circa vernum æquinoctium cum cœli benignitas inuitat in solem proferendas, ficulnoq́; cinere obrutas, intra paucas horas caloris halitu animari. Volentib. libet experiri, ipse nõ sum expertus. Sunt qui in totũ amissas reparari tradũt, ventrib. bubalis recentib. cum fimo obrutis. M. Varro partim ex apibus generari, partim è bubali aut iuuenci corpore putrefacto, Archelai citãs Epigramma:

Quomodo amissæ prorsus reparentur arte.

βόος φθιμένου πεποιημένα τέκνα
ἵππων μὲν σφῆκες γενέα, μόσχων δὲ μελίσσαι:
ἵπποι μὲν σφηκῶν γενέσις, μόσχοι δὲ μελισσῶν.

Nam vitulo vel iumento exanimato ac putrefacto, cõiectoq́; in aliquem locum, vnde putris exhalatio nõ possit euaporare additis herbis apium naturæ cõgruentibus, veluti thymo, casia, atq; alijs quib. temperetur vapor, ex his apes generari, sicut ex equorũ corpore vespę & crabrones.

nes. Virgilius vtrunq; modum recuperãdarum apum depinxit, & priorem quidem generationis modum his verbis:

Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quòd nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem soluunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verùm ipsæ è folijs natos & suauibus herbis
Ore legunt, ipsæ regem, paruosq; Quirites
Sufficiunt, aulasq; & cerea regna refigunt.

Alterum verò modum, quo apes arte reparanť idem Poeta eleganter subnectit:

Sed si quem proles subitò defecerit omnis,
Nec genus vnde noua stirpis reuocetur habebit
Tempus, & Arcadij memoranda inuenta magistri
Pandere quoque modo cæsis iam sæpe iuuencis
Insincerus apes tulerit cruor. &c.

Modum aũt quo apes è iuuenco creenť, et Virgilius longius repetit è veterib. nempe è Magone & Democrito. Nam domus fabricatur quadrata circiter cubitis decem & alta & lata, fenestris quatuor in quoq; latera vna. Huc introductus iuuencus saginatus obturatis omnib. meatibus linteolis pice tinctis, qui à pluribus fustibus contundiť in necẽ, ita vt carnes simul cum osibus comminuantur, cauendum tamen ne cruentet, nam è sanguine *E iuuenco quomodo apes creentur.*

apes generari, deinde thymo ſubſtrato, boueq́; ſupino deſuper reclinato ab egre dientibus domus concluditur, feneſtris diligenter ſic oblitis luto, ne cunde aeris ſit ingreſſus. Tertia hebdomade domus aperienda lumine aereq́; admiſſo, præterquàm ea parte qua ventus procedit ve hemens. Vbi materia refrigerata, rurſus ſicut prius occludenda atque oblinenda domus, & vndecima pòſt die aperta repe rietur plena apibus, ex boue nihil præter cornua & pilos & oſſa. Aiunt è cerebro gigni reges, è carnibus alias apes. PVL. Equidem non exiſtimarem tãto diſpen dio apum reparationem redimendam. MEL. Idem Celſus exiſtimauit. Nos cõmemoramus veterum artes, eas qui volet poterit imitari. CHE. Quin potius dicas nobis, an morbis infeſtẽtur, & quib. indicijs declaretur eas rectè aut malè valere, & qua cura noxia amoliantur, quibusúe remedijs morbi earum curentur. MEL. Obſequar & dicam. Sanitatis ſigna ſunt, ſi viuidæ frequenteſq́; in examine, ſi opus quod faciunt æquabile & leue: hilaritate enim & nitore ſanitas æſtimatur. Minus valentium ſigna, ſi horridæ, ſi piloſæ & pulueruIentæ, niſi opificij tẽ-

Indicia bene ac malè valentium.

pus

qus vrgeat, cùm propter laborem asperātur & marcescunt, item tristitia torpent, & si conspiciantur alij mortuorum cadauera efferre, funerantiumq́ue more exequias comitari, aut intra tecta silētio torpere. Id cùm accidit Columella iubet arundineis canalibus infusos cibos offerri, maxima decocti mellis, & cū galla vel arida rosa detriti. Galbanum etiam (vt eius odore medicentur) incendi conuenit, passoq́ue & defruto vetere torpentes sustinere. Rege interempto luget plebs ignauo dolore, non conuehunt cibos, & nî subueniatur, fame moriuntur. PISC. Quibus morbis potissimum affliguntur? MEL. Pestilentiæ in apibus rara pernicies, neque aliud remedium quàm vt longius aluei transferantur. Maximus earū annuus labor est initio veris, quo tithymalli flores, & quo sameram vlmi promunt. Namque sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auidè vescuntur post hybernam inediam, nihil alioqui citra satietatem tali nocēte cibo, quo cùm se repleuerint, profluuio alui nisi celeriter succuratur intereūt. Soluit autem tithymallus etiam aliorum animalium ventrem. Vlmus autem peculiariter apū

Apum morbi & præseruatio.
Tithymall.
Samera vlmi semen.

aluum citam reddit. Quare in ijs regionib. vbi eius generis arbores crebræ ſunt, apes raró durant. Aegris autem Columella tradit rorem marinum aqua mulſa decoctum cùm gelauerit imbricibus infuſum dari ſolitum. Quidam vrinam vel hominis vel bubulam apponunt alueis: item grana mali punici tunſa & vino conſperſa, vel vuæ paſſæ cum rore Siriaco pari menſura pinſitæ, & auſtero vino inſuccatæ dantur in fictili vaſe inferuefacta, ac deinde ligneis canalibus appoſita. Optimè facere amelli radicem, quam Virgilius deſcribit frutice luteo, flore purpureo, eius cum vetere vino decoctæ expreſſæque ſuccus datur vtiliter. Columella ex Higinio tradit hoc modo laborantib. ſuccurrendum, primum, vt omnes faui vitioſi tollantur & cibus ex integro recens, deinde vt fumigentur: Prodeſſe etiam apibus vetuſtate corruptis examen nouum adijcere, vt ſuprà diximus. Sæpe vitio intereunt quod φαγεδαίναν, hoc eſt, voracitatem vocant, vt cùm tantùm ceræ confingant, quantum ſe explere putent, & poſteà tempeſtate oppreſſæ intereant, & reliqua paucitas non ſufficiat implendis fauis, vt vacuæ

Remedia ægritudinis apum.

Phagedana vitium.

cuæ cerarum partes computrescant, atque vitijs serpentibus ipsæ quoque apes reliquæ cum melle corrumpantur. Id ne fiat duo examina coniungentur, qui possint integras adhuc ceras explere, vel si nó est facultas examinis, ipsos fauos præscindere oportet antè, quàm putrescant, idq́; acuto ferro, ne hebetudine ferri reliqui faui moueantur loco. Est & causa sæpe interitus apibus nimia felicitas sua, veluti cùm continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs quàm fœtibus student, nimioq́; opere fatigatæ interdum pereunt, nullis relictis iuuentutis reliquiis, βλαψιγονία vocatur, cùm vel morbo, vel ignauia, aut infœcunditate fœtum non peragunt. His proderit tertio quoq; die alueorum exitus præcludi, exiguis tantùm foraminib. relictis, quib. tamen exire nequeant, atq; ita domi retétæ cogantur fœtib. vacare. Plinius etiam operis commemorat morbos, cùm fauos nó explent Cleron vocát, item blapsigoniá, de qua diximus. Aliquando & ipsæ contrahunt mortis sibi causas, cùm sensere eximi mella, auidius deuorantes. Nocent & sua ipsis mella, illitæque ab aduersa parte moriuntur.

Si fœtib. nó student.

Blapsigonia.

Operis morbi.

Cleros.

Quæ noceant apibus.

Oleo

Oleo quoq; non apes tantùm, ſed omnia
inſecta exanimantur. Odere fœdos odo-
res, propterea vnguenta redolentes infe-
ſtant. Impugnāt eas veſpæ & crabrones,
& è culicum genere qui vocantur mulio
Muliones. nes, populantur hirundines, picus Mar-
tius lingua prælonga in alueum inſerta
mel elambit, & quædam aliæ aues noxiæ
ſunt, vt ſuperius diximus. Rubetæ quoq;
adrepentes forîbus opertas ſufflātab hoc
ſpatio prouolantes confeſtim abripiun-
tur. Nec ſentire ictus apum ranæ tradun
tur. Obſunt & oues apibus difficilè ſe à la
nis earum explicantib. In vaſtis Sarma-
tiæ ſyluis, vbi in cauernis abietum ſedes
Vrſi quo- habent, huc vrſi mellis cupiditate in ſub-
modo arceā rectum felium more aſcendunt domici-
tur à melle lia inuadentes. Aduerſus hoc apiarij mal
leos ingentes grauiq; pondere ſuſpendūt
ante apum veſtibula, vrſus malleū amo-
turus, quo maiore impetu malleum re-
pellit, hoc vehementius in reijcientem
recidit, eoque remedio tuentur apes. Cā
Cancrorũ crorum odore, ſi quis iuxta coquat, exani
odor. mantur. Inimica eſt echo reſultanti ſo-
Echo. no, qui pauidas pulſat alterno ictu: inimi
ca & nebula. Aranei quoque hoſtiles, cū
prǽualuēre enecant alueos, & filis quacūq;
inceſ-

incesserint alarum lanugines obtexunt. Papilio etiam ignauus luminibus accensis aduolans pestifer non vno modo, vt antè quoque dictum. Nam & ceras erodunt,& relinquit excrementa, quibus teredines gignuntur. Nascũtur & in ligno teredines, quæ ceras præcipuè appetunt. His igitur vel prçuertendis vel amoliendis inuigilabit diligens apium custos, vt herbæ ac frutices propinquç quib. offenduntur, euellantur & extirpentur, animalia inimica procul arceantur. Eæ verò res quibus delectantur & conseruantur, adhibendæ. Siquidem per totum annum apiario suis quibusque temporibus labor. Nam ab æquinoctio verno apertis alueis curandæ, vt omnia purgamenta q̃ sunt hyberno tempore congesta eximantur:& vt araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus è fimo bubulo aut linteo aliáue re ad id idonea, vt suprà quoq; de castratione dictũ. Fumus enim quasi cognatione quadam generis cum primis apibus est vtilis. Et licet molestum sit examinibus, saluberrimum tamen esse cõstat. Vermiculi quoque qui tineæ vocantur & papiliones necandi, quæ pestes fauis plerunque adhærentes

Cura apib. necessaria per totum annum.

Verno tempore purgãda aluearia

Fumi vtilitas.

rentes decidunt, si fimo medullam bubu lam misceas, & his incensis nidorem admoueas, atq; hac cura examina firmabuntur, & fortius operibus inseruient: eaque purgatio à Cal. Aprilib. ad autumni tempus frequentetur. Curator autem cauebit, vt antè quoque dictum, à temulentia rebusq́; Veneteis, atque ab immundis ac redolentibus rebus: purè enim & fideliter tractari volunt, sæpius dictum. Duodequinquagesimo die ab æquinoctio verno incipiunt examina augeri, & iisdé diebus aliquando pereunt pleræq;, quæ paucas & ægras habent apes. Circa idem tempus & progenerantur in extremis partibus fauorũ amplioris magnitudinis fœtus q̃ sit cęterarum, eosq́; nonnulli putãt esse reges, alij oestros appellant, ex eo ꝙ examina exagitent, atq; ideo necãdos cẽsent. Ab exortu Vergiliarũ, hoc est, à 5. Id. Maias ad solstitium aluei examinãt, quo tempore accuratius custodiendę, ne nouæ soboles diffugiant. Deinde à solstitio ad Caniculæ exortũ, qui ferè dies 30. sunt, vt Columel. testatur, faui pariter et frumenta demetuntur. Quo autem modo faui castrentur, superius commemoratum. Verùm hoc tempore, & vsque

Apiaria curanda.

Maio examina augeri.

Oestri.

Examinandi tempus.

Solstitij tẽpore messis fauorũ & frumenti.

in autumni æquinoctium decimo quoque die aluearia aperienda sunt & fumiganda. Suffitas deinde atque æstuantes apes refrigerare oportet conspersis vacuis partibus alueorum, & quàm recentissimi rigoris aqua infusa. Deinde si qd ablui nõ poterit, pinnis alicuius robustioris alitis, quę rigorem habet emundetur. Prętereà vt tineę, si apparuerint, euerrãtur, papilionesq́; enecentur, qui plerunq; inter alueos morãtes apibus exitio sunt. Nam & ceras erodunt & stercore suo vermes progenerant, quas alueorum tineas appellant. Has, vt Columella prodidit, florentibus maluis cùm earum est maxima multitudo hac ratione intercipiem⁹: vas æneum præparandum miliario simile, quod Palladius interpretatur altum & angustum, idq́; vesperi inter alueos collocandum, & in fundum eius lumen accensum mittendum, huc omnes papiliones aduolabũt, & dum circa flammulam volitant, aduruntur, quòd nec ob angustiam sursum euolare, nec ab igne, cùm ab æneis lateribus clausi, flammam effugere non possunt, à propinquo ardore cõsumunt. Inter Caniculæ & Arcturi exortum, qui sunt dies ferè quinquaginta,

Alueorum tineæ.

Papilionũ perimendorum modus

Caniculæ exortus.

cauen-

cauendum ne apes intercipiantur violentia crabronum, qui ante aluearia plerunque apibus insidiantur prodeuntib. Post Arcturi exortum, circa æquinoctium Libræ fauorum secunda exemptio. Ab æquinoctio ad Vergiliarum occasum diebus quadraginta ex floribus tamaracis, myricæ, syluestribusq́; frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponũt, quibus nihil omnino est detrahendum, ne sæpius iniuria contristatæ ac spoliatæ ꝓfugiant. Ab occasu Vergiliarum (qui est circa initium Nouembris, hyemis initiũ si Plinio credimus) per brumam recondito melle vtuntur examina, & eo ꝑ hyemem sustinentur. Hoc igitur tempore aluearia aperiẽda, & repurgare quidquid intus est, diligentiusque curare oportet. Nam hybernis temporibus non conuenit mouere aut aperire aluearia: proinde dum adhuc autũni reliquijs cœlum temperatius, apricissimo die purgatis domicilijs opercula intus vsq; ad fauos admouenda sunt, omni vacua parte sedis exclusa, quo facilius angustiæ cauearũ per hyemem concalescant, idq́ue semper faciendum est etiam in ijs alueis quę paucitate plebis infrequentes sunt. Quidquid etiá rima-

Crabrones alueis insidiantur.

Arcturi ortus.

Fauorum secũda exemptio.

Vergiliarũ occasus.

Apiaria hyeme non sunt mouẽda.

rimarum est aut foraminum, luto fimoque bubulo mistis illinendum extrinsecus, solo aditu quo comeent relicto. Muniendæ quoque aduersus frigora & tempestates congestu culmorum & frondium. Sunt qui occisas auiculas exenteratas alueis includant, quæ per brumam plumis suis delitescentibus apibus præbeant teporem. Quibus etiam si alimenta deficiant, pascantur commodè esurientes: deprehensumque aliquando eas sic absumpsisse, vt præter ossa nihil reliqui esset: Attamen quandiu faui suffici unt, illibatas auium carnes relinquunt. Præstat autem, quod superius de cibis apum diximus, ipsis in canaliculis apponere, quibus fame laborantes sustineantur. Post confectam brumam diebus ferè quadraginta, quidquid est repositi mellis consumunt, nisi liberalius à curatore relictum sit. Sæpe etiam vacuatis ceris ieiunæ vsque ad Idus Februarias fauis accubantes torpore & quiete sua spiritum conseruasse compertum: Quem tamen ne amittant, si longior fames incesserit, conuenit per aditum vestibuli siphonibus aut fistulis dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum

Apum per hyemem cura & pabulum.

Auiculæ exenteratæ alueu inclusæ.

ſuſtinere tantiſper, dum hirundinis aduentus commodiores polliceatur tempeſtates. Poſt quod tempus, cùm diei permittit hilaritas, procedere incipiunt in paſcua. Nam ab æquinoctio citra icunctationem vagantur, & ad fœtum idoneos decerpunt atque comportant flores. Porrò quia paucis locis ea felicitas, vt & æſtiua & hyberna præbeant pabula, proinde quibus locis poſt veris tempus (quo fabæ, rapacei, ſalicis, aliarúmue & fruticum & herbarum flores ſuppeditantur paſsim) flores deficiunt, tum à quibuſdam deferuntur (idque noctu, vt ſupra de transferendo dictum) in ea loca, vbi ſerotinis floribus veluti thymi, origani, thymbræque benignius & vberius alantur. Et ſicut olim ex Achaiæ regionibus in Atticas paſtiones transferri conſueuiſſe apes ſcribit Columella, & aliunde alio: ita noſtris locis vbi verni flores abſumpti, ad æſtiuos trifolij & ſimilium, atque poſt hos circa autumnũ deferimus apes in ea loca vbi tamaricis & ericæ floribus paſcantur ſerotinis. Nimis fortè diu vos detineo in re tam minuta: In tenui labor, at tenuis non gloria, ſi quem

De transferendis apibus pabuli gratia.

Nu

Numina læua sinunt, auditque vocatus Apollo, vt inquit Poeta.
Sed iam vela nimium fortè laxata contraham.

Finis libri IIII.

LEGES REI RVSTICAE PASSIM TAM E SACRIS QVAM PROPHANIS SCRIPTORIBVS, AC IVRE ciuili decerptæ, Reique Rusticæ coronidis vice adiectæ.

AGricultura ab altißimo creata, ἡ γεωργικὴ ὑπὸ ὑψίστου κτισμένη. Syracides. 7.

Dominus dixit ad Adam, Quia audisti vocem mulieris, & comedisti de arbore, de qua præcepi tibi dicens, Non comedes ex ea, Maledicta terra propter te, In dolore comedes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ, Spinas & tribulos germinabit tibi & comedes herbas terræ, IN SVDORE VVLTVS TVI VESCERIS PANE TVO, donec reuertaris in terram, de qua sumptus: Quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Gen. 3.

Agricultura aliarum artium parens atque altrix, qua neglecta, terra marique iacent omnia, γεωργικὴ τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι. Xenoph. Oeconom. Aristot. addit non solùm altricē

sed

ſed præcipuam etiam Reip. partem docet. Polit.6.cap.4.

Res Ruſtica conſanguinea ſapientiæ, Colum.1.cap.1.

Agricolarum vita proximè ad ſapientiam accedit, vt quę commercium habeat cum terra, quæ nunquam recuſat imperium, nec vnquā ſine vſura reddit quod accepit. Cic. in Cat.

Acquirendarum facultatum. hoc eſt, χρηματιστικῆς potiſsima ratio Agriculturę. Ariſtot. Polit.1.cap.5.

Omnium rerum ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt Agricultura meli⁹, nihil vberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius. Cic. Off.1.

Pius quæſtus, minimeq́ue inuidioſus aut mala cogitans Agriculturæ. Cat. Re Ruſt. lib.1.

Virum bonum cùm laudabant, bonū agricolam, bonumq́ue colonum prædicabant, & amplißimè laudari exiſtimatum. Idem.

Agrum benè colentes non minoris factos quàm bello excellentes. Xenophon. Oeconom.

Deos Agriculturæ non minus quàm militiæ præſidere. Xenoph.

Agricolas omnes actiones à Dijs auspicari oportet, σὺν τοῖς θεοῖς ἄρχεσθαι παντὸς ἔργου, ὡς τῶν θεῶν κυρίων ὄντων. Xenophon. Oecon.

Primũ quærite regnũ Dei & iustitiam eius, & omnia adijcientur vobis. Matt. 6.

Agricola eatenus ad rem augendam attentus sit, quatenus id Dij permittunt. Xenoph. Oecon.

Omnia quæcunque volueritis vt faciant vobis homines, sic & vos facite illis. Matth. 7. Hæc Christi regula adeò placuit Alexandro Imperatori homini ethnico, vt in palatio & in publicis operibus inscribi iuberet. Lamprid. in Alex.

Agricola suos studiosè colat agros, aliena nõ cõcupiscat. Cic. pro Rosc. Amer. & Cato de Re Rust.

Agricolam iustum esse oportet. Iustinia. Leg. Rust. l. 1.

Iustitia enim præualet iniuriæ, iustisque terra fert copiosum victum. δίκη δὲ ὑπὲρ ὕβριος ἴσχει. Et mox, δικαίοις μὲν φέρει γαῖα πολὺν βίον. etc. Hesiod. Ergis Astipulatur & Xenoph. Oecon.

Et sibi, & vicinis nasci precanť religiosiores agricolæ. Columella. lib. 11. c. vltimo.

Aruſpices, ſagasq́ue, quæ vtraque genera vana ſuperſtitione rudes animos ad impenſas ac deinceps ad flagitia impellunt, vitabit Agricola. Columel. lib.1. cap.8.

Qui malum carmen incantauerit, frugesúe excantarit, coercetor. LL.12.Tab.

Incantatores vobis non ſint. Deut. 18.

Malefici ac diuinatores, incantatoresq́ue concremantor. l.2.3. &.4. C. de malef.& Math.

Ruſtici non tam cœlum intueantur quàm terram, ſiderumq́ue ipſorum terreſtria dant ſigna indubitata. Plin.18.c.4

Agrum malè colere, Cenſorium probrum. Plin.lib.18.cap.3

Rei Ruſticæ partes in agro colendo & paſtione verſantur.

Agriculturæ quatuor deinceps partes: 1.in ſoli fundi cognitione, 2.quæ in eo ſolo opus ſunt 3.quæ in eo prædio colendi cauſa facienda. 4. quo quæque tempore fieri conueniat. Varro de Re Ruſt.lib.2. cap.5.

Laudato ingentia rura, exiguum colito. Virg. Georg. 1. μέτριον ἄειστον. Et cùm in alijs, tum in agris colendis modus optimus, ne vide-

 licet

licet maior quàm ratio calculi patiatur, ager vel ematur vel colatur. Col. lib. 1. cap.3.

Ne villa fundum, neque fundus villá quærat. Cat. Re Ruſt. cap 3

Imbecilliorem agrum quàm agricolá eſſe decet, quoniam ſi ſit colluctandum cum eo, ſi fundus præualeat, dominum allidi. Non enim dubium, quin minus reddat laxus ager non ritè cultus quàm anguſtus eximiè. Col. 1. cap. 3

Vtiliſsimè agri coluntur ex oraculo, ſcilicet, malis bonis. Nam cùm dicerent malos, intelligere voluerunt viliſsimos ſummum prouidentiæ exiſtimantes, vt quàm minimum eſſet impendij. Plin. 18. cap. 6

Perſuaſum plurimis agrú bonis ac malis rationibus colendum. At ego inquit Colum. omne genus ruris niſi diligenti cura ac ſcitè colatur, fructuoſum eſſe nó poſſe iudicem. Col. 4. 3

Ager quamuis quæſtuoſus, ſi ſumptuoſus ſiet, non multum ſupereſſe Cato. 1

Modú tene, æſtimatis facultatibus tuis in aſſumptione culturæ, ne ſuperatis viribus excedente menſura turpiter deſerere cogaris quod arroganter aſſumpſiſti.

Pallad.1.cap.6

Certiss. quæstus, si ager benè pascat, proximus si mediocriter pascat Catonis oraculo:Summa omnium in hoc spectando fuit, vt fructus is maximè probaretur,qui quàm minimo impendio constaturus esset.Plin.18.cap.5.

Agricola ideò agrum vendere suum nolebat,quia ex eo nullum malum nuncium audisset. Cic.pro Leg. Agra. contra Rull:

Non emendum agrum splendidè cultum,sed potius iniuria domini neglectũ, qui tamen melius coli posśit.Ischo.apud Xenoph.Oec.

Alij non contemnendam aliorum disciplinam ac de bono domino melius emi.Cato.1.& Plin.18.cap.5.

Qui agrum colit grauem tributis creditorem patitur, cui sine spe absolutionis astrictus est.Pallad.1.cap.6

Arator nisi incuruus p̄uaricatur. Vnde curuus arator Vergilio:vt enim sulcos proscindat arator rectus & obliquus subigat, id fieri vix potest nisi toto corpore incumbat labori.Vide Adag.951.

Prima adolescentia patremfamilias agrum statim conserere studere, ædifi-

care diu cogitare oportet , conserere co gitare non oportet, sed facere. Cato.3.

In agro præcipuè spectandam salubritatem cœli, & vbertatem loci. Cato.1. Col.addit aquæ & vicini rationem.

Vbi salubritas non est cultura aliud non est quàm alea domini vitæ ac rei familiaris . Et vbi cum orco ratio ponenda, ibi non modò fructuum perceptionem, sed & vitam colonorum dubiàm esse, vel potius mortem quæstu certiorem. Varro de Re Rust. li.5. cap. 4. Col.1. cap.3.

Fundũ sicuti ne fœcundissimi quidẽ soli cùm sit insalubris, ita nec effœti si vel saluberrimus Attilius suæ ætatis agricolis parandum suadebat. Col. 1. cap.4.

Prædium rusticum bonum cœlum habeat, ne calamitosum fiet, solum bonum sua virtute valeat. Si poteris sub radice montis fiet, meridiem spectet loco salubri. Operariorum copia fiet, bonumq́ue ibi aquarium, oppidum validum prope fiet , aut mare, aut amnis, via bona. Cato. 5.

Viæ malitia æquè & voluptati & vtilitati aduersa. Pallad.1.ca.6.

Vię latitudo in porrectum octo, in an fractum sedecim pedum esto. Lex 12. Tab. Caius l. Viæ. ff. de seruitu. rust. præd.

Via vel latior octo pedibus vel angustior constitui potest, vt tamen eam latitudinem habeat, qua vehiculum ire possit, alioqui iter erit nō via. Papinia. l. 23. ff. eo.

Seruitutes rusticorum prędiorū sunt iter, actus, via, aquæductus. Vlp. l. 1. ff. de seruitu. rust. pręd.

Qui habet pascendi ius, & haustum atque ad aquam appellendi, is & iter habet. l. 3. & 4. d. tit.

Tria in agro mala æquè nocent, sterilitas, morbus, vicinus. Pallad. 5. cap. 6.

Vicinus malus magnum malum. πῆμα κακὸς γείτων. Hesiod. Erg.

Paterfamilias optimè habitare debet, vt frequētius rus veniat. Ca. 4. Col. 1. c. 4.

Aedes ad incolumitatem eorum quæ ponuntur constituendæ, veluti frumenti, vestium, & instrumenti. Nam ad Orientem & Septentrionem constitutio salubrior, & ad conseruandum magis idonea. Arist. Polit. 7. c. 11. Vitruuius lib. 8.

Quo

Quo ſæpius venies fundus melior erit. Xenoph.Oecon.& Ariſtot.

Ruri ſic morandum, vt mora non ſit ſegnis neque vmbratilis. Ná diligentem decet eſſe patremfamilias, agri ſui partes frequẽter omni anni tempore circum ire, quo prudentius naturam ſoli, ſiue in herbis ſiue in maturis frugibus cognoſcat. Col.1.2. ὀ γαρ ἐτωσιεργὸς ἀνὴρ πίμπλησι καλιόμ. Heſiod. Ergis.

Procul ab agro ſuo diſsitus, vicinus iacturæ ſuæ cenſetur. Nam ſi frequenter viſat aut viſurum ſe denunciet, villicum & familiam in officio continet. Col. 1. cap.2.

Qui agrum parabit, domum vẽdat, ne malis vrbannm quàm ruſticum larem colere, cui magis cordi vrbanum fuerit domicilium, ruſtico prædio non erit opus. Magonis. Col.1.cap.1

Ex agro ſemper plus ſua cura redditur quàm coloni. Columel.1.cap.7.

Non agendum cum colonis ſummo iure: Summum ius, ſumma crux. Col.1.c.7

In agris longiꝰ diſsitis tolerabilius liberis colonis quã ſeruis colere Colu.1. c.7

Neque interim remiſsius agendum: Bona enim nomina non cõpellando mala fie-

la fieri.Colum.1.cap.7.

Opus auarius quàm pensio à colonis exigenda.Col.cap.7

Felicissimam fundum,qui colonos in digenas habeat.Col.1.ca.7

Peiorem colonum vrbanum, qui per familiam mauult agrum quàm se colere, nam ab huiusmodi homine ferè pro mercede litem reddi.Columel.1.cap.7

Nihil minus expedire quā agrū optime colere Plin.lib.18.6.Ea figura dictū quā,Ne quid nimis.

Benè colere necessarium,optimè damnosum,præterquam sobole sua colono úe pascendis.ibid.

Agricolationis caput est fecisse quidquid exegerit ratio.Col.11.ca.1

Non omnis fert omnia tellus,

Hic segetes,illic veniunt felicius vuæ Virg.Georg.

Facilius terræ quàm hominis aut equi ingenium cognosci.Ischo.apud Xenop. Oeconom.

Arare minus quàm verrere Censoria castratio.Plin.

Oleā ne stringito nec verberato. Plin. 15.cap.13.

Locis frigidis vineta ponantur à meridie

ridie,calidis à ſeptentrione, temperatis oriēte,vel ſi neceſſe ab occidēte. Pal.1.c.6

Ager campeſtris ſegetibus,collinus vineis, ſyluis montanus melius conuenit. Varro.1.cap.6.

Campi largius vinum, colles nobilius ferunt. Pallad.1.cap.6.

Vineam in agro quæſtuoſiſsimam & primas tenere Cato iudicat,ſecūdas horto irriguo,3. ſaliceto, 4.olìueto, 5.prato, 6.campo frumentario, ſeptimas partes ſyluæ ceduæ, 8.arbuſto, 9. ſyluæ glandiferæ. Varro tamen teſtatur hos gradus non vbique probari,vt neque apud nos, vbi frumentarius ager atque piſcibus vtilis præfertur.

Sunt qui exiſtimēt, vineas ſumptu fructus deuorare. Varro.lib.1.8.

Vitem ſi maturius putes plura ſarmenta,ſi ſerius fructus plures. Pallad.1.cap.6

Exprobatio fœda putantium vites ꝑ imitationē cantus alitis qui vocatur cuculus. Opprobriū enim meritū falcē ab illa volucre in vite deprehendi, vt ob id petulantiæ ſales etiam cum primo verè ludantur auſpicio tamen deteſtabilis habetur. Plin.lib.18.c. 26. Petulantiæ ſales vocat,quòd vernis temporibus coniugati

mutu-

mutuis salibus inter se ludunt dicentes, Tibi canit hæc auis, significantes vxoré non benè custoditam. Chiliadibus. 951.

Sapientis rustici reputare num maiore fructu vitis induerit quàm vt perferre posit. Colu. 4.27.

Triticú quo serius metitur copiosius inuenitur, quo celerius verò, eo spinosius & robustius. Lex aptissima antequã granum indurescat & cum iam colorem traxerit, messem faciendam: Oraculum verò biduo celerius potius quàm triduo serius. Plin. 18.30.

Color terræ non magnopere considerandus, quia bonitatis incertus auctor. Pallad. 1. cap. 6.

Ad soli naturam & loci ingenium ac cœli cuiusque mores dirigenda solertia. Plin. 17. cap. 2.

Idem solum vbicunq; arduum opere difficili cultu, bonis suis acrius pascit quàm vitijs. Plin. 17. cap. 4.

Oraculum magnopere custodiendũ, Segetem ne defruges. Plin. 18. ca. 24. Hoc est, ne nimia fœtura exinanias. Virgil. alternis cessare iubet.

In arando Cat. seruandú oraculum: primũ, Agrũ benè colere, Secúdò bene arare

Terti-

Tertiũ ſterçorare, Sulco vicino ne ares, Tempeſtiuè ares. Plin.18.cap.19.

In nouo genere ſeminum ante experimentum non eſt ſpes ponenda, locis humidis cititus ſemina quàm ſiccis degenerant, quare ſubinde ſuccurret electio. Pallad.lib.1.cap.6.

Semen optimum anniculum, bimum deterius, trimum peſsimum, vltra ſterile. idq́ue optimum quod grauiſsimum. Plin.18.cap.24.

Terras aliàs plus ſeminis recipere aliâs minus, religioſumq́ue inde primum colonis augurium, cùm auidius accipiat eſurire creditur & comeſſe ſemen. Plin. 18.cap 24.

In ſerẽndo manus congruere debet cũ gradu. Plin.18.cap.24. ὁμαλῶς ἐμπίπτειν Xenoph. Oeconom.

Canon antiquiſs. agriculturæ, In locis frigidis nouiſsimè, tepidis celerius, calidis ocyſsimè ſerendum. Columella. 2. cap.7.

Sementem feſtinatam ſępe, ſerotinam ſemper decipere. Plin.18.24.

Omne triticum in ſolo vliginoſo poſt tertiam ſationem in ſiliginem permutatur. Pallad.1.cap.6.

Sati-

Satius minus ſerere & melius arare. Plin.18.cap.6.

Prudentes agricolæ ſeruant, vt quindecim diebus prius quàm bruma conficiatur, totidemq́; poſt eam confectã neque arent, neque vitem aut arborem putent. Colum.2. cap.8.

Domino vel colono confinia poſsidẽti, qui fundum vel agrum ſuũ locat, damnis ſuis ac litibus ſtudet. Pallad.1. cap.6.

In agro periclitãtur interiora, niſi colantur exteriora. Id.ib.

Frugem aratro quæſitam furtim noctu ſi pauerit ſecueritúe pubes ſuſpenſus Cereri necator, impubes verberator, noxiamq́ue duplionemúe præſtato. L.12. tab. Plin.18.cap.2.

Si in tuo alienũ pecus paſcatur, de paſtu pecoris actio eſto. L.12.tab. Vlp.l.15. §.Si glans.ff.de præſcri.verb.

Poſſeſsionis quæ ſecundam naturam prima cura eſt agriculturæ. Ariſt.Oec.1.

Pecuaria coniuncta eſt agriculturæ, ἡ προβατευτικὴ συνάπτεται τῇ γεωργικῇ. Iſch. apud Xenoph.

Vt in ruſticatione antiquiſsima ratio paſcendi eademq́ue quæſtuoſiſsima, ita nulla regio in qua frumẽtum gignitur,

quæ non vti hominum, ita armentorum adiumento iuuetur: vnde etiam iumenta nomen accepere. Col. 6. ca. 1.

Poſſeſsio autem conſtat ſeruo, agro, & armentis ad colẽdum neceſſarijs. Heſiodus id expreſsit:

Οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα.

Equo ſi indigeat Agricola, hunc ager alit. Iſcho. Xenophonticus.

In paſtione vt in agro colendo ſemper vtilius pauciora habere eaque benè paſcere, quàm plura malè paſcere. Columella 1. cap. 3.

Boum emendorum ſtipulationis veteribus obſeruata forma: Illoſce boues ſanos eſſe, noxisq́; præſtari. Cùm emimus indomitos ſic: Illoſce iuuencos ſanos rectè deque pecore ſano eſſe, noxisque pręſtari ſpondésne? Varro de Re Ruſt. lib. 2. cap. 5.

Pecoris antiqua emẽdi formula: Illaſce oues, qua de re agitur, ſanas rectè eſſe, vti pecus ouillum quod rectè ſanum eſt extra luſcam, ſurdam, minam .i. ventre glabro, neq; de pecore morboſo eſſe, habereque rectè licere, hæc ſic ſpondes? nec tamen grex dominum mutat, niſi æs adnumere-

numeretur. Varro eodem lib.cap.2.

Porci parari emique ſolent ſic: Illaſce ſues ſanas eſſe, habereque rectè licere, noxisque præſtare, neq; de pecore morboſo eſſe, ſpondesne? Idem eodem libro capite 4.

Caprarum alia ſtipulatio, quòd eas ſanas nemo promittit. Vt Manilius ſcribit, ſic ſtipulantur: Illas capras hodie rectè eſſe & bibere poſſe, habereque rectè licere, hoc ſpondésne? Id.2.ca.3.

Equilia, bubulia, ouilia, porcilia bona beneque ædificata habeto, bonas præſepes, faliſcas habeant claratas: Clatri pede diſtent, ita pabulum non reijcient. Cato 4.

Canes in ſolitudine & deſerta regione ſecuritatem præbent à fructuum vaſtatione, à lupis pecora defendunt. Iſcho. Xenophon.

Canes interdiu clauſos eſſe oportet, vt noctu vigilantiores & acriores ſint. Cato 2.cap.124.

De canum quoque ſanitate & noxa ſtipulationes fiunt eædem quæ in pecore, niſi quod hîc vtiliter exceptum eſt: Alij precium faciũt in ſingula capita canum, alij vt catuli ſequantur matrem, & cæt.

Varro lib.2.cap.9.

Aediles aiunt: Qui iumenta vendunt palam rectè dicant quid in vnoquoq; eorum morbi vitijque sit, vtiq; optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur: Si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis in diebus 60. morbi autem vitijue causa inempus faciendis in 6. mẽsibus, vel quo minoris cùm venirent fuerint, in anno iudicium dabimus. Quæ de iumentorum sanitate dicta, de cætero quoq; pecore omni venditores faciãt. Vlp.l.38.ff.de ædil.edict.

Deinde Aediles aiunt: Ne quis canem, verrem, vel minorem aprum, lupum, vrsum, pantheram, leonem, & generaliter, aliudúe quod noceret animal, siue soluta sint, siue alligata, aut contineri vinculis, quo minus damnum ferant, non possint, quà vulgò iter fiat, ita habuisse velit vt cuiquam nocere damnumúe dare possit: Si aduersus ea factum, & homo liber ex eo perierit, solidi ducenti præstabuntur: Si nocitum, quãtum bonum æquum iudici videbitur, condemnabitur. Cæterarum rerum quanti damnum datum, factumúe sit, dupli.l.40.d.tit.ff.de ędil. edict.

Si

Si quadrupes pauperiem fecerit, aduersus eum quadrupedis actio noxialis esto. L.12.tab.

Si quadrupes pauperiem fecerit ex L. 12.tab. aut animal quod nocuit, aut æstimationem noxiæ afferri. Vlpi.l.1. ff. Si quad.pau.fec.

Noxam caput sequi.l.ead.§. Et cùm.

Domini diligentia bonos facit ministros. Nisi enim paterfamiliâs diligentię exempla præbuerit, frustrà vicarios diligentes expectabit. Aristot. Oeco.

Sub hero ignauo seruos vel naturâ bonos nunquã sperandos. Ischem. Xenoph.

Agrum pessimè mulctari, cuius Dominus, quid in eo faciendum sit, non docet. Col.1.cap.2.

Quæcunque per teipsum præstare poteris, circa ea diligentiam adhibeto. Idẽ ib. Exemplum est Cassitæ apud Gell.

Frons occipitio prior. Cato 3. de Re Rustic.

Optima stercoratio vestigia domini Lybicum dixisse, atque Equum obesum ac nitidum reddere oculum domini, Persam respondisse, Aristot. testatur Oeco. 1. cap. 6.

Opera non impensa cultura constat.

 Plin.

Plin.18.cap.6.Diligentiæ & operę in Re Ruſtica exemplũ præbuit C.Furius Creſunis,cùm in paruo agello ceu veneficijs pelliceret alienas fruges, dieq́; illi dicta, inſtrumentum ruſticum in forum attulit,& filiam validam, ferramenta egregiè facta, ligones ac vomeres graues,boues ſaturos: Veneficia inquiens, hæc mea ſunt. Ib.

Temporis magna cura habenda, nam eius iactura irreparabilis. Col.11.ca.1.

Ruri,ſicut in vrbe,ſuis quęque temporibus actiones occurrrunt. Iſcho. Xeno.

Res Ruſtica ſic eſt: Si vnam ſerò feceris,omnia opera ſerò facies. Cato 5.

Rem agreſtem inſidioſiſsimam eſſe cunctanti,Heſiodus eleganter expreſsit:

ἀιεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει

Col.11.ca.1.

Ferias conſuetas ſeruato.Florentin.

Neceſsitas ferijs caret. Pallad.1.cap.6.

Malum patremfamiliâs, quiſquis interdiu fecerit quod noctu poſſet,niſi intempeſtate cœli: Peiorem, qui profeſtis diebus egerit quod feriatis deberet: Peſsimum,qui ſereno die ſub tecto potius operaretur quàm in agro. Plinius libro 18. cap.6.

Aeſti-

Aestimator nemo bonus, nisi peritus. Col.11.cap.1.

Malè agitur cum Domino, quem villicus docet. Cato, Col.11.cap.1.

Ischomachus apud Xenophõtem à Socrate rogatus, An villicum institutum mercetur, an ipse instituat, Ego, inquit, instituo. Xenoph. Oecon.

Eum, cui agri cura cõmissa, exemplum esse oportet omnium in agro degẽtium, vtq; reuereantur magis quàm pertimescant. Florentin.

Villici & Medici eadem ratio, vt in tẽpore curet. Ischom. Xenophon.

In Villico quatuor requiri, vt sit beneuolus, diligẽs, imperio aptus, & iustus. Xenophon.

Villicus sit ab infantia rusticis operib. duratus & inspectus experimentis. Col. 1.cap.8.

Ephemeridem habeat, quid quoque tempore faciendum. Florentin.

Parcimonia optimum vectigal. Cice. paradoxis. Sera in fundo parsimonia. δειλὴ δ' ἐνὶ πυθμένι φειδώ. Hesiod. Ergis.

Agricolam non emacem sed vendacem esse oportet. Vendat boues vetulos, armenta reijcula, oues reijculas, lanam,

 pelles,

pelles,frumenta : non nisi necessaria comparet,eaque in tempore. Detur opera, vt quæ posʃis ipse parare,ne emas.Cato 2.

Nequam esse agricolam quisquis emeret quod præstare ei fundus posʃit. Plin. 18.cap.6.

Ignauum & sumptuosum esse qui succidiam suspenderit in carnario potius à laniario quàm è domestico fundo. Var.

Villicus non sit negociator. Negociatio enim auocat eũ ab agri ac rusticæ rei cura,& negociatorem facit magis, nec vnquam sinit eum cum rationibus domini paria facere, sed vbi ei' memoratio exigitur,res pro nummis ostenditur. Quare pecuniam domini neque in pecore neq; in alijs reb. promercalibus occupet. Col.

Villicus sæpius nummos quàm librũ domino afferat.Col.1.cap.8. è Cor.Celsi sententia.

Nihil impedit villicum esse illiteratum,modò sit tenacis memoriȩ,quo minus ipse posʃit rationes confingere. Col. ib. Varro tamẽ literis & humanitate imbutum mauult. 1.cap.17.

Ambulator esse non debet,nec egredi terminos,nisi vt addiscat aliquam culturam,& hoc,si ita in vicino est, vt citò re-

meare

meare poſsit. Cato 5. Colum. 1. cap. 8. Laudatur Aglaus Pſophidius, qui è prædio ſuo, quod colebat, nunquam egreſſus. Plinius 7. cap. 46.

Villicus neque venandi neque aucupandi ſtudio occupetur. Col. xi. 1.

Primus cubitu ſurgat, alios excitet, poſtremus cubitum eat, prius villam videat clauſa vt ſiet, vtq́; ſuo quiſque loco cubet, iumenta pabulum habeant. Heſiod. in Ergis. Ariſtot. Oeco. 1. cap. 6. Cato 5.

Vt plurimum prodeſt peritè aliquid facere, ita plus obeſt perperã feciſſe. Col.

Nihil fœdius agricolis quàm geſtę rei pœnitentia. Plin. 17. ca. 12.

Primus omnium vigilet, familiamq́; ad opera cunctantem producat, ac ſtrenuè præcedat. Colum. 11. cap. 1.

In opere primus & vltimus. Col. 11. c. 1.

Somni & ebrietatis abſtinens ſit villicus, vtraque enim ſunt inimica diligentiæ, tum etiam à Venereis amorib. auerſus, quibus ſi ſemel ſe dederit, non aliud quidquam cogitabit quàm quod diligit. Col. 11. 1.

Villicus conuictum externum vitet. Colum. 11. ca. 1.

Imprimis hoc obtinendum, ne quid

OQNP ADD HBR BSBAOH

ſcire ſe putet, quod neſciat. Col. I. ca. 8.

Ne villicus plus cẽſeat ſe ſapere quam dominum. Cato 5.

Precioſiſsimum intelligere quenque neſcire ſe quod neſciat. Col. II. ca. I.

Diſciplina bona vtitor. Cato 5.

Alieno abſtineat. Idem ib.

Ne crudelius cũ ſubiectis aut ſubmiſsius agat, ſemper honoret bonos & ſedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, vt magis reuereantur eius ſeueritatem, quàm vt ſæuitiam deteſtentur. Florentin. & Columel.

Curandum magis, ne peccetur, quàm cùm peccatur, ſerò puniatur. Xenophon pædiæ I. Colum. II. ca. I.

Operarij multa patientia & algoris & æſtus, vel nudi operi aſſuefaciendi. Xenophon Oeco.

Grauia loca melius eſt mercenarijs colere quàm ſeruis. Varro I. ca. 17.

Nulla amplior nequiſſimi hominis cuſtodia, quàm quotidiana exercitatio, iuxta Catonis oraculum: Nihil agendo homines malè agere diſcunt. Cato. Colum. II. cap. I. ἀργία κακουργίας ἀρχή.

Operariorũ copia ſit pro ratiõe fundi. Cato I.

Agrum

Agrum coli ergaſtulis peſſimum, vt quidquid agitur à deſperantibus. Plin. 18. cap.6. Ergaſtulis nempe damnatis in opus.

Præferenda vnius agilis atq; induſtria quàm decem hominum negligens & tarda opera. Iſchom. Xenoph. Col.11.ca.1.

Seruos neque petulantes neq; abiectos eſſe ſinat. Ariſtot. Oeco.1.ca.5.

Litibus familia ſuperſedeat. Cato 5.

Si quis quid delinquat, pro noxa bono modo vindicet. Idem.

Familiæ vt bene ſit prouideto, ne algeat, ne eſuriat. Cato 5.

Si ſeruus furtum faxit, noxámue nocuit, ſarto etiam domino, ſerui nomine actio noxialis eſto: Dominus ſuo nomine non tenetor. Lex.12.tab. At L. Aquilia Dominus ſuo nomine tenetur, nó ſeruus. Celſ. & Vlp.l.2.de noxal.act.

Si familia furtum fecerit, poteſt dominus vel familiã dedere, vel tántum offerre, quantum ſi vnus liber furtum feciſſet, & familiam retinere: idque intelligitur, ſi domino non conſcio factum ſit, nam ſic ſuo nomine conueniri poſſet, & ſingulorum de familia. Vlp.l.1.ff.ſi fam. furt.feciſ.dic.

Seruis

Seruis ſecundum merita, cibum, veſtem, quietem, & caſtigationem verbo et opere præſtanda. Ariſtot. Oecon.

Tria ſunt ſeruis tribuẽda, opus, cibus, caſtigatio. Cibus ſine caſtigatione & opere petulantes reddit. Opus & caſtigatio ſine cibo violenta res eſt ϗ ἀδωχμίαν ποιεῖ. Ariſtot. Oeco. 1. cap. 5.

Idem Syracides præcepit: pabulũ, virga, & onus aſino, diſciplina & opus ſeruo. Syrac. 33.

Otium alit & incendit prauas cupiditates, ſicut ſcriptum: Incraſſatus eſt ſeruus & recalcitrauit. Deut. 33.

Cibum & potum ſalubriter apparari curet, atque vtiliter magis quàm delicatè. Colum. 1. ca. 8.

Vini vel nihil vel perpaucum dãdum, cùm vini potus etiam liberos ad inſolentiam inflammet, & plurimis locis etiam ingenui eo abſtineãt. Ariſt. Oeco. 1. ca. 5.

Salubritati familiæ conſulat, ægrotos curet, non eijciat. Idem lib. 11. 1.

Prȩſtat opere fatigatum ſeruum diem vnum aut alterum ſub cuſtode requieſcere, quàm preſſum nimio labore noxã contrahere, atq; longo tempore cum iactura operum decumbere. Colum. 11. ca. 1.

Man-

Mancipia neque formidolosa neq; animosa nimis habenda. Varro lib.3.ca.17. Et Aristot.Oecon.

Aediles aiunt: Qui mācipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi, vitijúe cuique sit, quis fugitiuus erróue sit, noxáue solutus non sit, eademq́; omnia, cùm ea mancipia væneunt, palam ac rectè pronuncient. Quòd si aduersus ea væniſſet, quod eius nomine præstari opportere dicetur, emptori, omnibusq́; ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus, vt id mancipium redhibeatur. Si quid autem post venditionem traditionemq́ue deterius opera emptoris, familiæ procuratorisúe eius factum erit, siue quod ex eo post venditionem natum, acquisitum fuerit, & si quid aliud in venditione ei accesserit, siue quid ea ex re fructus prouenerit ad emptorem, vt ea omnia restituat. &c. Vlp.l.1.ff.de ædil.edict.

Ordine cùm in alijs reb. tum in Agricultura nihil præstantius ac magis necessarium: ἔστι δ' οὐδὲν οὕτως εὔχρηστον οὔτε καλὸν ἀνθρώποις ὡς ἡ τάξις. Xenoph.Oecon.

Cuius rei diligētiam in quadam naui Phœnicia idem se vidiſſe commemorat, vbi cuncta sic collocata, vt neque impe-

dimento

dimento sint, neque indagatore indigeant: & proretam ita omnis loci gnarum vt absens nosset, vbi quæque res sita sit.

Vetus prouerbium est, Paupertatem certissimã esse, cùm alicuius indigeas vti eo nõ posse, quia ignoretur vbi proiectũ iaceat, quod desideratur. Itaque in re familiari laboriosior est negligẽtia quàm diligentia. Colum.12.cap.2.

Supellex & instrumenta rustica suo quæq; loco & ordine disposita in promptu sint, quoties vel promenda, vel requisita, vel locanda, exemplo Phænicis nauigij. Xenoph. Aristot. Oecon. Varro 1. ca.22.

Instrumenta & supellectilem rusticã oportet dominum habere scriptã in vrbe, & ruri villicum. Varro 1. cap.22.

Per ferias instrumentum rusticum, sine quo nullum opus cõfici potest, recognoscat, & sępe inspiciat ferramenta: nam frequens recognitio nec impunitatis spẽ nec peccandi locum præbet. Col.11. ca.1.

Duplicia semper comparanda ac subinde refecta custodiẽda, ne si quod in opera vitiatum fuerit, à vicino petẽdum: quia plus in operis seruorum auocandis, quàm in precio rerum eiusmodi impenditur. Columella 11.cap.1. Ex Hesiodo,

δοιὰ

δοιὰ δὲ θέσθ' ἄρατρα in Ergis.

Agricultores dum agros colunt, non licet vel personas ipsas, vel iumenta, vel instrumenta, aut quidquid ad agricultu ram pertinet, inuadere aut capere. Si quis contrà fecerit, quadruplum restitu at, & infamiæ notam incurrat. Authen. Agriculatores. C. quę res pig. oblig. pos.

Vxor Villico contubernalis assignanda, quæ contineat eum, & in quibusdam adiuuet, rei familiaris dispensatrix sedula, et prudens οἰκουρός. Xenoph. Oecon.

Mulier in hoc concessa, vt quæ sub tecto sunt, τὰ ὑπόστεγα, curet instar apis in alueario, atque ideo corpus tenerius concessum. Idem ib.

Viri autem partes, vt quæ foris sunt, ἢ τὰ ὑπαίθρια, curet, atq; ideo concessum corpus durius. Idem.

Viri officium, vt in domum comportet: Vxoris, vt seruet. Idem.

Vxoris munia, vt familiam alat atque vestiat, idque vtiliter & maturè magis quam delicatè. Idem.

Ancillis opera diuidat, lanã, linumque; curet. Idem.

Mulierem fortem qui inueniet, de vltimis terris precium eius: Confidit in ea cor

[illegible]

cor viri, lanam & linum quæsiuit, & ope rata est consilio manuum suarum, facta quasi nauis institoris de longè apportás panem suum: de nocte surrexit, deditque dimēsum domesticis suis, &c. digiti eius apprehenderũt fusum. Manum suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperem. Non timebit domui suæ à frigore, domestici eius vestiti sunt duplicibus. &c. Prouerb. 31.

Si vir mulieris, & mulier viri partes peregerit, Deum, quem hoc non latet, vltorem sentiet, quòd functionem destinatam deseruerit. Idem Xenoph.

Hortus iuxta villã sit. Plin. 19. 4. Col. 11. 3. Pallad. 1. 34.

Hortus quasi altera succidia. Cato 1. Cicer. Senect.

Nequam esse in domo matrem familiâs, vbi indiligés esset hortus. Plin. 19. c. 4.

Hortus, qui cœlo clementi subiacet, et humore percurritur, propè est vt liber sit, & nullam serendi disciplinam requirat. Pallad. 1. cap. 6.

Olerũ furta Draconis lege apud Athenienses grauiter punita. Fures aratri, aut vomeris, aut iugerum, à tempore furti facti per singulos dies penduntó & pholas. Iustin.

Iuſtinia.Legib.Ruſt.

Cùm veneris in agrum proximi, vuas comedere licebit, at non exportabis, & in ſegetem proximi, manu quidem decerpere licet, at falcé mitttere nó licet. Deut. 23. Idem ferè Plato de Legibus 8. peregrinis concedit vt de fructibus edant. Iuſtinīanus quoque his aſtipulatur in Legib. Ruſti.

Cùm meſſueris, quod remanet in agro non colliges, ſed relinques pauperi. Leuit. 23.

Qui ſepem in confinio ponet, terminum ne excedito, qui murum, pedem relinquito, qui domum pedes duos, qui ſepulchrum foueamúe, quãtum id profundum erit, qui puteum, paſſum: qui oliuã ficumúe, pedes nouem, qui denique alias arbores plantabit, quinque pedes ab alieno loco ponito: in controuerſia de finibus, quinque pedum vſucapio nulla eſto. L. 12. Tab. Plut. in Solone. Caius. l. vlt. ff. Fin. regund. Cic. de Leg. 1.

Quidquid ſolo alieno implantatur, inſeritur, aut inędificatur, ſolo cedit, iuxta regulam, Superficiem ſubiecto ſolo cedere. Caius. l. vlt. ff. de ſuperfic.

Eius arboris, quæ in alienum agrum

impenderet,circuncidere ramos quindecim pedes altius à terra, ius esto vicino. L.12.tab.

Si vicini arbor in terram meam pressferit,vt in meum fundum radices egerit, meam effici arborem:rationé enim non permittere,vt alterius arbor intelligatur quàm cuius in fundum)radices egerit,communis est.Caius l.Adeò quidem §.vult.ff.de acq. rerum do. & l.1.ff. de arb.cæd.

Recidere radices non licere,agere autem non licebit esse ei ius sicuti lignum immissum habere. Paul.l. Si pluresff. Arb.furt.cæs.

Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes *illius* impendet,si per te stat quominus eam adimas,tunc quo minus illi eam arboré adimere,sibique habere liceat, vim fieri vetat prætor. Arboris appellatione etiam vites continentur. Vlp.l.1.ff. de arb. cædend.

Frumentum,vinum,oleum,ex alienis spicis,vuis,oliuis excussum,atque expressum,nõ dubiũ quin eius sit cuius spicę,vuęatq;oliuę fuerũt.Cai⁹.d.l.Adeò quidé

Glandem,quæ ex illius agro in tuum cadit, quò minus illi tertio quoquo die lege-

legere liceat, vim fieri vetat prætor. Glādis nomine omnes fructus, poma, pyra, nuces, ἀκρόδρυα, etc. continentur. L.12. tab Vlp. l.1. ff. de glande leg. & Caius. l. Qui venenum §. vltim. ff. de verb. significat.

Qui arbores, maximè vites, ceciderint eos tanquam latrones puniri. Caius. l. Sciendum. ff. Arb. fur. cæs.

Furtim qui arbores cæciderit, & lucri faciendi causa contrectauerit, si lignorum causa, & condictione & ad exhibendum tenebitur.

Si per vim sciente domino cæcidit, nō inciditin hanc actionem. Paul. l. Facienda. ff. eo.

Si colonus sit, qui cæciderit arbores, etiam ex locato cum eo agi posse. Caius. l. Si colonus. ff. eo.

Terminos, arborésue terminales non moueto. Deut. 19.

Maledictus qui trāsfert terminos. Prouerb. 22. Plato de. LL. 8. μὴ κινείτω γῆς ὅρια, μηδεὶς λίθον ὁρίζοντα φιλίαν τε καὶ ἔχθραν ἔνορκον παρὰ θεῶν.

Vicinorum fines non transgreditor, neque interuertito. Iustinia. Imperat. l. 1

 de

de Leg. Geor.

Finium regundorum iudici per mittitur, vt vbi non poſsit dirimere fines, adiudicatione controuerſiam finiat. Vlp. l. 2. ff. Finium regund.

Ad officium iudicis de finibus cognoſcentis pertinet menſores mittere & per eos dirimere ipſam finium regundorum quæſtionem vt æquũ eſt, ſi ita res exigit, oculis quoque ſuis ſubiectis locis. Vlp. l. Si eruptione. §. vltimo. ff. Finium regund.

THEREVTICES HOC EST DE VENATIONE, AVCVPIO, ATQVE PISCATIONE COMPENDIum in vſum heroum & patrumfamilias ruri agentium concinnatum.

ETſi venandi ſtudiũ Agricolę non conuenire ſcio, neque ex vſu villici eſſe, vt neglectis agris paſtionibusque villaticis ad feras indagandas animum adijciat, aut neglecto quæſtu, cui ille totus vacare debet, voluptatem ſectetur, Actęonisque more, qui neglecta re familiari vſque adeò deditus venationi fuit, vt ab vniuerſis facultatibus exciderit, atq; ideò à canibus dilaceratus fingitur, vt Palephatus ſcribit: Attamen heroicis viris qui ruri prætoria & prædia in hoc idonea atque his ſyluas nemoraq; & viuaria coniuncta habent, huic exercitio locum dare non tam quæſtus quàm animi & lautitiarum cauſa non admo- *Actæonis apologus.*

dum improbandum minimeque absur-dum habetur. Vti nihil quoque vetat vil-licum noxias bestias persequi, quales sunt lupi, vrsi, vulpes, feles syluestres, furones viuerras, accipitres, & pecori & auiario domestico insidiantes. Quare his ani-malibus laqueos tendere vel ea quibus-cunque artibus intercipere non modò ex re rustica existimandum, verùm etiam necessarium comperitur. Forte in vena-

Dialogistæ tu cum Principe conuenerant Elaphor-rhous, Philotherus, Ornitheuta, La-gus, Halicus: cumque ob æstum in sce-nā vmbrosam se recepisset, ELAPHOR-RHOVS Heus tu, inqt Philothere ecquid te per dumeta frutetaque immoderato cursu fatigas? quin potius ades atque in hoc topiario frondoso acquiescis. Hic ad retia sedebimus, sunt hic Philotherus Lagus, Ornitheuta, & Halicus suauissi-mi congerrones. PHILO. Exerciti-um hoc reperio vehementer valetudini conseruandæ conuenire. ELAPHOR-RHOVS. Rectè quidem: ac sicut mode ratum conducit ita immoderatum vires exhaurit eneruatque. Notum est illud ve terum: σιτία, ποτὰ, ὕπνοι, πόνοι πάντα μέ-τρια. Animus quidem cogitatione mo-tuq;

tuque corporis moderato excitatur atque huc syluæ & solitudo ipsumque silētium quod venationi datur magna cogitationū incitamenta præbent, & non modo Dianam verùm etiam Mineruam hîc inerrare credamus. Sic Plinius secundus ille Nouiocomensis ad retia sedens stylum & pugillares habere consueuit, interque venandum meditari notareque solebat aliquid. Idem nos faciemus: in hoc silentio de ipsa venatione disseramus quieti, aliosque sinamus feris persequendis se fatigare. PHILOTHERVS. Placet quidem, si tu de hoc studio è philosophico tuo penu nobis aliquid deprome re non grauaris. Ipse auspicabor vos alios velut in campum prouocaturus. ORNITHEVTA. Rectè. Tu igitur exordire nos tibi succenturiabimus. PHIL. Venatus studium non recens neque ociosarum voluptatum, sed vetustißimum est, fortißimorumque hominum exercitamentum. Et quanquam Eusebius primùm apud Phœnices venandi piscandique vsum repertum tradit, è sacra tamen Bibliorum historia constat Nimroth & Esau venationis exercitio deditos fuisse. Et cum Deus feras & be-

Venationis studium vetus & laudatum.

ſtias omnes dominio hominis ſubiectas & tamen à lapſu primi parentis, vt Chryſoſtomus teſtatur, homines fugiant, humana ſolertia quæ nihil intentatum reliquit omne genus animantium quòd terra, aqua atque aere viuit arte & induſtria perſequi & aptare nō deſtitit. Beſtijs autem feris domandis & noxijs interimendis tollendisque Theſea & Herculem magnam gloriam reportaſſe in confeſſo eſt. Xenophon in eo libro quē κυνηγέτικων inſcripſit tradit veteres heroas apud Chironem ab eunte ætate venationibus operam dare conſueuiſſe multaque honeſta didiciſſe. Apud eum venationis bonarumque artium diſcipulos fuiſſe Aeſculapium, Neſtorem, Theſea, Palamedem, Vlyſſem, Diomedem, Caſtorem & Pollucem, Achillem, Aeneam. Horum exemplo cenſens venationis diſciplinā nobilibus & heroici generis iuuenibus haudquaquam negligēdam, quibus id per corporis robur & ætatem liceret. Siquidem hoc exercitio rebus gerendis ſtrenuos euadere docerique ſimul καλῶς νοεῖν καὶ λέγειν & πράττειν, vt Xenophontis ſententia et verbis vtar. Atque hoc auocamento primum-

Theſeus.

Hercules.

mum à crapula desidia ignauoque otio quod vitijs turpitudinibusque sæpe occasionem præbet, abduci. Deinde corpus exercitio salubrius & sartum tectum præstare. Postremo heroici adolescentes ad militiam & res bellicas velut tyrocinio exercentur. Quandoquidem non desunt, qui bellicæ artis partem esse venationem contendant. Nam sicut militem oportet sæpe humi quiescere, frigus, æstum, sitim atque inediam perpeti: idē huic exercitio vacanti vsu venit, eumque oportet per deuia & montes asperos, per syluas & dumeta feras fugientes persequi neque imbribus neq; viribus aut somno vinci sub dio sæpe noctem agere, teneræ coniugis immemorem, ut Poeta canit. Neque minus strenuum existimandum exacerbatum aprum, ceruum, vrsum, leonem ac Pardalim inuadere quā armatum hostem operiri & excipere. Adde quòd consuetudo venandi locorum reddit peritos & ad transmittendum itinerum difficultates audentiores tollerantioresque. Quare venandi laboribus exercitatos Imperatores ac duces rerum bellicarum optimos euadere. Vnde & Persarum legibus & instituto Lycurgi. pueri venā

di exercitijs erudiebantur, eamque exercitationem gymnasticis anteponebant. Cyrum seniorem venationis prætextu bellum maximum confecisse eumq; hoc velut rei militaris rudimento maximè in adolescentia fuisse exercitatum: iuniorem quoq; Cyrum iam inde à pubertate ad venationem animum adiecisse in qua pericula non pauca solus fortissimè obierit, adeo vt vrsum in se impetum facientem non extimuerit, sed congressus cum eo etiamsi ab alijs abstractus vulneratusque, beluam tamen peremerit. ELAPHORRHOVS. Interim venationi sic vacandum, ne vocationes functionesque necessariæ intermittantur, quod præpostere faciunt principes aliqui & nobiles quos insanabile venandi tenet cacoethes, vt Satyrici verbo vtar. Quare haud scio an nostro tēpore principes ad venādi studiū incitādi, qui alioq sua spōte huc satis sunt propēsi, ne velut ἵππον εἰς πεδίον principes atque eorum liberis ad venandi immoderata exercitia prouocari videātur. Noui aliquos principes non prophanos solùm, uerùm etiam ecclesiasticos, qui antè demandatam administrandi prouinciam

am prorſus à venatione fuerunt alieni, at mox vbi principatui admoti fuerint remis velisque ac citra vllum modum aut intermiſsionem huc ferebantur, nihil aliud quā feras & canes in ore habentes. Ferunt Mythridatem venandi ſtudio adeò intentum fuiſſe vt ſeptem annis neq; ruris neq; vrbis tecto vſus fuerit. Sed de his ſatis: ad ipſius venationis artem & functionem perge. PHILOTHERVS. Recte quidem iſta dicuntur: & reuera venationi ſic vacandum ne munera publica intermittantur, neúe quod principibus aut proceribus voluptati, id proximo fraudi ſit & damnoſum. Proinde venatoriæ leges ſunt, ne vel blaſphemiæ vel obſcæna committantur, nec denique fructus lædantur. Nempe eo tempore quo fruges arua tegunt inducias feræ habere debent, præſertim lepores in his latitantes immunitatem ſibi vendicant. Vt autem ad rem veniam: Venatio trifariam diſtinguitur ab Oppiano, quòd triplex ferarum genus in hominis vſum creauerit Deus. Nempe Terreſtre, Aquaticum, & Aerium. Ac primum quidem circa beſtiarum ferārumq; terreſtrium

Mythridates.

Venatoria leges.

Venationis genera.

Venationis genera. um versatur, circa saltus nemorosaque tesqua, Et syluas, vastasq; feras indagine claudit. Ea autem quæ canibus retibusq; atque alijs insidijs venatio fit à Græcis κυνηγετική dicitur. Secundum genus Aquaticum et ἁλιευτική vocatur capiendorum piscium eorumque animantium quę mari fluminibusque ac stagnis viuunt disciplina. Postremum venandi genus aëriū, quo aues & volatilia captantur ἰξευτική vel ὀρνιθική Quod aūt, à nostris aucupiū accipitrarium vocatur, veterib. ignotum. Antequam ad singulas partes descendamus, commemoranda sunt quædam omnibus generib. venationum communia. *Cōmunia tribus venationum generibus.* Sunt enim tria quibus tam terrestria quā aquatica & volucria capiantur. Dolus. Vis, Veneficia. Ad dolum pertinent retia, laquei, nassæ. Vis infertur arcubus, sclopis, bōbardis, venabulis, fuscinis. Veneficijs rarò feræ, aues & pisces frequentius capi consuetum. Sunt autem veneficia, aconitum, tithymalli, ranunculi. Ea omnia cibo admista necant & aues & feras atque pisces. Quædam etiam non tam necant quā ad tempus sensibus destituāt vt capi possint, de quibus suo loco plura,

De retibus. Retia pro venandi animantium ratione

varia

varia sunt. Nam alia animalia robore magis valēt, alia min⁹, alia velocitate. Quare alia leonum, alia luporum ceruorumque & aprorum, quæ crassiorib. robustioribusque & laxioribus filis contexta esse oportet. Ceruorum etiam sublimiora ne feræ transiliant. Capreolorum & leporū ferè eadem nisi quòd capreolorum requirantur paulò robustiora lina. Retia autem & casses quibus feræ capiuntur, δίετυα Græci appellant. Quanquam Iul. Pollux δίετυα appellat omnia retia quæ plicantur, quæ Pherecrates ἕρκη quasi septa vocat. Alii δίκτυα appellant, quæ in planis locis et patentib. ἐνόδια, vt quæ in viis vsurpantur. Plagæ siue ἄρκυες minora retia. Tametsi sunt qui contendant plagas partes esse ἄρκυος et dici funes quibus retia tenduntur & quadratum illud spatium quatuor nodis in retibus distinctum vitreis fenestris simile, per quod ferę trāsituræ caput inferant atq; implicentur. Alii plagam βρόχον esse arbitrantur. Est et retis pars circuitus περίδρομος, retis funiculus vtriusque inferioris & superioris extremitates cingens, & quo retia contrahuntur ac dissoluuntur, quos enodes esse Xenophon tradit, vt liberè transire per

vertebras queãt. Sardones faſtigiũ retis & peridromũ perticis erectis ſuſtinẽt. Nã retia & caſſes atq; plagæ varis & palis in ſummitate furcatis terraq; fixis erigunt̃ fulciunturq́ue, quæ ςάλικες & χαλιδώματα Græcis vocantur. Siſtuntur autem hi pali ad ſe mutuo inclinati & leniter, vt ad contactum ferę mox concidant eamq́ue implicent, atque ea retis ſtatio vocatur à Gręcis ἀῤκυςάσιον. Vtuntur hoc tempore in ceruorum venatione carbaſeis velis, quæ & ipſa palis furcatis extẽta fulciuntur. Porrò retia & plagę quibus aues capiuntur exilibus linis ſunt contexta. Sicut & verricula piſcibus fluuiatilibus capiendis deſtinata. Nam ad marinas beluas robuſtioribus opus, vt pòſt dicetur. Retia vt diutius conſeruentur durabiles coquant̃ aut macerentur cortice querneo molito contuſóue. Atque hæc quaſi proęmia & communia quædam de venatione dicta ſint. Iã ad primum gen' nempe terreſtriũ animalium procedemus atque hîc præter retia iam dicta, & hominibus venatoribus & canibus opus, adhæc venabulis, ferro breui, & cornu, cultuque expeditio. Principiò venatorem Xenophon poſtulat ætate iuuenili nem-

Ad terreſtrem venationem neceſſaria.

Venatoris cõditio.

nempe annorum 20. ſtatura agilem, & membris robuſtum, laboris patientem, hilarem, minimeque tędioſum. Neque enim prouectioribus conuenit huic ſtudio ſe mancipare, licet ſenes qui ab adoleſcentia venationi aſſueuerunt, vix abſtinere poterunt, conſuetudinę naturam atq; ætatē vincēte. Habitus ſit expeditus ſiue pedes ſiue eques feras inſequaris. Strictæ magis quàm fluxæ veſtes congruunt, quo ſis expeditior. Maiores exiſtimauerunt ad venationem cerui veſte viridi, ad aprum fuſca & villoſa vtendū. Eſt & cinericeus color nō reijciendus & niger. Rubrum tanquā conſpicuū citius percipiunt feræ atq; ideò hoc in ſtudio vitandū ſcribit Iul. Pol. Pileus villoſus caput tegat, eiuſdē coloris qua veſtis aut certè nō cōſpicui. Calcei velut cothurni qui bus ꝑ humida loca vliginoſaq; trāſire queas. Cornu vel buccina à collo ſuſpēdatur quo ꝓ ſignificationū indiciorumq; ac euentuū varietate ſignū dare liceat, vt ſiue fera caſtra mouerit vel elapſa vel deniq; inuenta vel capta, id ſigno dato procul diſsitis ſignificari poſsit. Aliud enim exhortatorium ſignum, aliud requiſitorium, quod celeumate venatorio fieri ſolet, aliud receptus ſignificatiuum.

Cultus venatoris.

Cornu venatorium.

Cornicinia & buccinationum modos alij
alios habent pro regionum more & signi
ficationum diuersitate. Cultro quoque
Culter venatorius. venator instructus sit huic studio ido-
neo cùm ad alios vsus obuios, tum ad li-
gna cedenda scenis & caueis, vt vocāt, con
struēdis. Ad hæc venabulo vel hasta vel
Hasta venatoria. virga armetur, q̃ altera manu gestet, al-
tera canes ducat. Adsint vel armo circú
uolutę vel ad zonā suspensæ chordę, funi
culi, copulas vocāt, quib. vel colligent re
tineanturq; canes vel soluātur ac religen
tur quoties vsus postulat. Canum tria es
De canibus venaticis. se genera aliâs dictum. Villatici οἰκουροὶ
& pecuarij & tertium venaticum. De pri
oribus aliâs, de hoc autem postremò ge-
nere hîc dicendum. Sunt autem venati
ci & ipsi diuersi & vsu & forma. Alij e-
nim vestigatores qui excursores indaga
tioni solum comparati, alij pernicitati,
alij robori seruantur, alij aquaticis vena-
Forma canū venaticorum. tionibus accõmodant̃. Ac primū ad feras
diligēter indagādas probant̃ statura me
diocri, colore siue sint murino, seu nigro,
seu maculoso, non admodum refert,
licet albi in hoc genere non ita proban-
Color canū tur. Fuliginosi & subnigri, tergo vide-
licet

licet nigro & ventre pedibusq́ue ſpadicis gratiores plurimis, Xenophon vulpinos videtur appellare. Hos commendare ſolent pendulę aures, caudę longiuſculę, capita magna, pectus latum, ceruix longa, oculi fulgidi, roſtrum nigrum, crura robuſta, priora poſterioribus breuiora, ſpina carnoſa, clunib. latiuſculis, ventre inani, pedibus ac teſtibus rotundis, natura agiles alacresq́ue, roſtro valido ac breui. Hoc enim ſagacitati conuenire putatur. Nam hi non tam ad pernicitatem quàm ad ſagacitatem comparantur. Huc pertinent qui Hiſpanici dicuntur, cuſtodiæ hominum ſtudioſi & ſagacitate cõmendabiles maximè perdicib. leporibusq́; indagandis. Cæterùm in maiore ferarum indagaticne non ita probantur. Vagantur enim latius pleriq;, neq; ſic in propinquo manent, vt venatici genuini. Generoſiſsimi qui ſanguinarij dicuntur & numellarij. Vulneratam feram præcipua ſagacitate prodẽtes, ſcrutantur veſtigia veſtigatoremq́; loro cohibitus ad ferę latebras deducit: Quod ſi fera amnem aut riuum trãſmiſerit, idipſum primùm caudæ pòſt roſtri ſignificatione demõſtrat. Hi ſenecta iam exhauſti atque etiam debiles

Canes vulpini.

Canes Hiſpanici.

Numellarij.

biles ac cœci si deferantur ventos ac odorem captantes rostro cubilia produnt ferarum. Aliud genus venaticorum quos

Leporarij *Emissarij.* *Vertagi eorumq; forma.*

leporarios & emissarios vocant ac vertagos, hos quęrimus qui sint corpore procero, agili & expedito, cruribus priorib. excelsioribus, capite longiusculo, neque carnoso sed leui, cruribus breuibus atq; erectis, oculis micantibus, pectore toroso, cæteris expeditis membris, nisi quòd clunes latiusculos habentes magis probantur & cauda longa & leui non hirsuta.

Noruuegici.

Vidimus tamen è Noruuegia & Insula Thulæ adductos pernicitate nō vulgari qui & cauda & corpore toto villosi erant. Verùm hi non ad sagacitatem sed ad velocitatem vsurpantur. Eius generis sunt

Britannici

Britannici simul & pernicitate & robore valentes nisi quòd corpore vasto, ceruis persequendis magis idonei. Apris lupisque & vrsis opprimendis canes Anglici accommodatiores, nimirum corporis mole & mordacitate præ-

Anglici.

stantes. Apud maiores Laconici cùm primis laudati, & Albani magnitudine ac viribus præstantissimi, vt qui paruas feras contemnentes leonibus & Elephantis sternendis appositi. Proditum est

Laconici. *Albani.*

de

de Alexandro, quòd cùm ei Rex Albanus canem donasset inusitatæ magnitudinis, eiusque specie delectatus iusserit vrsos & apros obijci, at vbi canis eas feras contemneret occidi iussit tanquam inertem. Posteà edoct' ab Albano missoque alio qui cum leone & Elephanto commissus, vtrumque prostrauit. Tradunt & Corsicã ferocissimos gignere canes. Cęterùm de canum educatione deq; morbis & cura aliâs dictum. Nomina volunt dari monosyllaba aut breuia, leo, falco, lupus: & Germanis Lap/Falck/Wolff/Berz. Quanquã alia venaticis, alia pecorarijs, & cecuris congruant. Est autem venaticorum cura accuratior habẽda. Nam etsi satiari & cubilibus mollioribus requiescere postulant, attamen venatus tempore ad feras persequendas ducendi non conuenit eos satiari sed impastos educere. E nobilibus procreantur generosi: neque catuli alienis matribus subijciendi, sed matribus suis relinquendi. Cùm adolescãt & lac & ea quibus per omnem ætatem pascentur præbenda sunt. Panis cibus optimus, neque tamen nimium distendendi cibo, neque vicissim inedia macerãdi, licet ad venationem edu-

De canum educatione

cendos,vti diximus,omnino cibo nō re-
plendos. Eos qui crebrè canes ad venatio
uem ducunt hos amant & ſequuntur aſ-
ſiduè. Vtile fuerit canes etiam ſi nihil re-
portant ferarum, ſubinde excurſibus ex
exercere & per dumeta & aſpera loca agi
tari. Hoc enim exercitio alacres fiunt &
pedes indureſcunt nec ocio torpent. Præ
ſtatque per iuga magis quàm per plana
ducere atque exagitare. Generoſiores de
clarantur, ſi ſaltus æſtu incumbente non
deſerunt. Sagaces cognoſcuntur, ſi locis
aridis,apricis, Auſtro ſpirante, feras præ-
ſentiunt. Duripedes ſi nō protinus dum
montes,pedibus fatiſcunt. Canes numel-
lam atque collare habeant affixo annulo
per quem quoties ducendi, lora & funi-
culi tranſmitti,& vbi ſoluendi, expediti
us emitti queant. Sint autem collaria nō
dura neque aſpera ſed molliuſcula & la-
ta ne collum lędant aut exulcerent, loris
anſæ adduntur quibus indagatores bini
copulentur tantiſper dum ad locum ve-
nationi deſtinatum ventum fuerit. Ex-
curſores & emiſſarij funiculis per colla-
ris annulum traiectis à venatore ducun-
tur aut bini aut terni aut etiam ſinguli.
Hi

Hi certis locis diſponuntur quà putatur fera eiecta è cubili tranſitura. Vt autem in maiorum ferarum venationibus ij qui canes emiſſarios tenẽt latebras habeant, ſcenæ conſtruuntur quæ è furculis ramisq́ue arborum frondoſis concinnantur topiario opere, in quibus & ij qui canes emiſſarios loris retinent ferarum aduentum obſeruantes latitant eas in retia impulſuri. Fiunt hæ ſcenę tam in ſyluis quàm in campis latis ante retia ijſque locis quibus feræ ſunt tranſituræ. Nimirum vt ſint etiam ijs, quorum gratia ſæpe venatus inſtituitur, vmbracula, veluti gynæcio heroinarum & quibus moleſtũ per dumeta vagari vtq́ue in viridãtibus ſcenis liberum curſus proſpectum habere poſsint. In his conſtruendis cautio habenda ne frondes ramorum conuerſæ collocentur. Ex his enim fera facilè latebras inſidiarum ſentit atq; reſilit. Magno hic ſilentio opus: nam feræ arrectis auribus acerrimi ſunt auditus & ſæpenumero fallentes adſtãt ſcenis. Canes emiſſarios demittere non oportet, neque clamorem ciere antequàm fera ſcenam trãſierit ad retia tendens. Nonnunquàm fera ad retia ꝑueniens retrocedit in occur-

Scenæ.

ſum perſequentium, quare armatum eſſe oportet. HALI. Quænam tempora venationi & indagandis feris accommodatiora exiſtimantur? PHIL. Quando iubetis, non recuſabo quę experiētia docet, referre. Nam anni, diei, ac denique temporis imprimis ratio habenda. Primùm non cōuenit venatio, ſi tempeſtas fuerit aut pluuia. Hæc enim impediunt quo minus veſtigia canes ſentire poſſint, & pluuio tempore aures canum per dumeta et ſtirpes curſantium aqua implentur. Deinde anni tempus conſiderandum. Aeſtate quidem matutina maximè cōuenit venatio neq; vltra meridiem producenda quòd ſol veſtigia diſcutit. Auſtralis tempeſtas deterior, quæ humiditate diffundit odores, ſicut & imbres & rores. Contrà ſeptentrionalis ſi ſerena, contrahit & conſeruat. Luna quoq; halitum extenuat præſertim plena. Et lepores ad lunam luſitantes, veſtigia confundunt & incerta reddunt, maximè ſi vulpes trāſierint. Veſpera alioqui verni temporis & leporibus retibus intercipiendis & ceruis libidinantibus figendis cum primis conueniēs. Circa meridiem hyeme inſtitui poteſt, & quoniam ſole ſurgente reſoluitur

Tempora venationis.

frigus

frigus quod & veſtigia reddit minus o-dorata, Xenophon negat hyemem abſq; niuib. veſtigabilem, & Borea flãte ſi ningat veſtigia diutius remanere, cõtrà Notho ſpirante citius reſolui in niue. Nix quoque ſi continua decidens terram operiat, ventuſque vehementior niuem conuoluens veſtigia operit. Quare matutina veſtigia certiora prębet, ſi à media nocte niuis pluuia intermittatur. Hybernę noctes quia prolixiores veſtigia præbent lõgiora. Aeſtate contrà fit. Ros quoque ſuperincumbens & pruina odoratum impediunt. Ver propter anni temperiem certiorem præbet veſtigatum, niſi quòd terra vbi flores emittit odores confundit. Aeſtatis feruor halitus terræ abolet vt canes tum minus odorent quòd tempora reſolutiora ſint. Autumno veſtigia ſunt pura, tum enim fruges terræ ſublatæ & ſylueſtria ſitu flaueſcunt. Hyeme igit̃ & æſtate veſtigia plerũq; recta ſunt. Vere aũt cõfuſa præſertim leporũ, quod animal cùm alioqui ſit ſociale, tũ hoc tẽpore maximè laſciuit, ſocietate exultans huc illucque fertur, & veſtigia turbat. Veſtigia ferarum varia ſunt. Nam alia ſunt ſoleata, alia oderata, alia cubiliaria,

Veſtigiorũ odoratio.

 alia

alia curricularia. In locis glabris odor fugax & exilis eſt, & canum ſagacitati ſæpe imponit, ſicut & in puluere ſqualoreque obſitis. Cùm alioqui ſolis ardor in vniuerſum omnem ſtatim humorem in quo veſtigij odor hæret abſumere ſolet. Contrà in locis herbidis & vepretibus odoratiora ſunt veſtigia, quòd nõ tantum pedum, ſed crurum & corporis affricta veſtigiaria ſemita odorata remanet. In locis verò opacis odor minus fugere ſolet. Subolendis cubilibus diutius immoratur canis quàm veſtigijs. Et ſyluoſa loca, vt diximus, magis redolent quàm plana. Verùm quia varia eſt & non eadem ferarum venandarum ratio, partiendæ erunt operæ & ſinguli veluti ſymbolum venatorium adferant. Tu autem Lage, quoniam lepus es, pulpamentum quærere opus non eſt, de tui nominis feris gentilitioque nomine diſſeras, alij de alijs.

Leporũ venatus. LAG. Recipio quidem ea conditione, vt vos de cæteris nobis ſymbolum adferatis. Lepus adeò gratioſum eſt animal, vt ſiue veſtigetur, ſiue inueniatur, ſeu currat, aut capiatur, ſemper delectet, idq́; ſui periculo. In alijs feris perſequendis capiendisq́; ſæpe periculum, ſolus lepus minimè

nimè nocere poteſt. Pernicitate ſuper omnes feras adeò præſtat, vt ad velocitatem natura factus ſit & cōpoſitus, ſiquidem nullo perſequente ſalit atque exultat, gradientem nullum videre contigit, ſed progrediendo quaſi volitare putatur propter excellentem illius agilitatem. Quapropter natura etiam priores pedes poſterioribus breuiores, caudamq; breuem atque impeditam conceſsit. Nam ſicuti leoni cauda ad excitādas vires adminiculo eſſe creditur, ita lepori aures quaſi vexilla virium & ad curſum incitamenta præbere. Fugiens eas deorſum retorquet alterutram interdum flectēs, eaque velut claua vtitur, curſum non vnum nec rectum tenet, ſed huc illucque ſe verſat & canes fallit, neque verò vires ſuas prorſus ſemel effundit, ſed impetum ſequentis obſeruat, canesque anteuertens viribus moderatur. Quòd ſi canes velocitate pollere ſentit, reuocatis virib. quā maximè poteſt curſum intendit, dum è conſpectu feratur. Cùm autem longius præceſſerit, ſæpe in aliquem tumulum aſcendit inque poſteriores pedes erigens inſectātium certamen proſpicit. Loca amat vbi natus & educatus. Paluſtres po-

ſtremę ſunt velocitatis. Montani non tā veloces quàm campeſtres, & qui in plani cie degunt lepores, & ſicut facilè ſurſum feruntur, quòd poſteriores longiores habeant pedes, ita deorſum difficilius decurrunt. Antè, quàm ſubeāt, veſtigia turbare ſolēt, vel ſi nix veſtigia ꝓdere poſſit, ſaltu confundūt. Animal hoc ita fœcundum vt ſuperfœtare putetur, & alium quidem fœtum parere, alium parturire, alium in vtero pilis veſtitum, alium implumem, alium inchoato ferre partu. Fœtus ſuos pluribus locis diſpergit, vt à rapinis tutiores ſint tam venatorum quā vulpium. Traditur & ſexum commutare. Procumbere ſolet ſi frigus fuerit in apricis, ſi ęſtus in vmbroſis, ſi ver & autumnus in temperatis locis. Circa Martium & Aprilem iam tepeſcente terra tū maximè generandi cauſa ſociantur. Lepores in terra proſciſſa & ſulcorum latebris plerunque decumbere ſolent, & vno reperto certum eſt non procul alium abeſſe. Procumbit fœmen ilibus ſubijciens, cruribus prioribus vt plurimum iunctis atque porrectis, mento anterioribus ſubnixo, auribus ſuper vtroque humero demiſſis. Villos habet impenetrabiles,

Leporis ſuperfœtatio & ſexus mutatio.

biles,densos & molles. Palpebris clausis vigilat, apertis & inconniuentibus dormit, oculis immotis, nares dormitãs crebrò motitat, vigilans minus. Pupillas habet exporrectas, palpebras pręcisas, quæ pupillis tegumenta non præbent. Quapropter hebes visus est præsertim si à fronte occurratur, altrinsecus acutior. Somno plurimum deditus quæ res ad videndum prodesse putatur nihil. Et velocitas aciem obtundit, quolibet enim oculatus intendit facilius, quàm quid sibi prouiderit. Et cum his canum quoque terrores prouidentiam adimunt, cùm fugientem prosequuntur, quo fit vt irruens improuidus sæpe in retia præcipitetur. Loca vbi nutritus amat. De directo raro vincitur à canibus celeritate sed ex obliquo potius. Cùm terra pullulat rura magis quàm iuga petit, vbique subsistit, vbi inuestigatus, præterquàm si noctu exterritus, tum enim subtrepidat. Si canes præsenserit, subsistit & residens seipsum erigit, & canum atque hominum clamorem strepitumùe captat atque inde deflectit. Interdum etiam nullo strepitu solo vano metu perculsus, vltrò citroque pauidus fertur, et si

et ſi apertis locis excuſſus lógiſsime procurrit. In opacis non ita longè fugit. Si quid vſquam vel in aqua eminet, huc admirabundus properat, vel ſi ceſpes extet ad hunc recumbere ſolet, longiuſculè vagatur hybernis noctibus id quod impreſſa veſtigia declarant. In inſulis & ijs locis vbi vulpes non ſunt, frequentiores reperiuntur. Nam eorum inſidijs & agitatione tam ipſi quàm catuli capiuntur. Venator leporis veſtigia captat ex agris ſupernè ſubducendo canes, & qui ad culta non fugiunt, prata, ſaltus, fluenta, lapidoſa, ſyluoſaq; petunt. Vbi inuenti agitantur nunc viam flectunt, nunc aquã tranant, nunc latebras petunt. Aliquoties cauernas ſubeunt etiam accipitres aues rapaces metuentes, ab his enim quoties colles aut aperta loca tranſcurrunt, rapiuntur, præſertim minores. In curſum adacto lepore clamorem non tollit venator, ne canes veſtigia amittant. Qui omnia loca pererrant, hi ſubterfugiorú diuerticulis plus negocij faceſſunt per compendioſa viarum, per aduerſa atque plana, minus per decliuia. Canes ſignificant leporem in propinquo eſſe ſi caudã ſæpius motitent & accuratius veſtigijs inhæ-

inhæreant huc illucq; se vertentes subsistentesq; eodem sępe reuersi, iterum alio atque alio se flectentes singula rimantur donec tandẽ quasi syllogismo colligant, aut huc diuertisse aut illuc, si neque hac neque illac, necesse igitur quod istac diuerterit. Acclamationes vsurpant Io canes, εὖγε canes, bellè canes. Tandem vbi repertus lepus canes vocem edere solẽt. Rarò antè quàm aut tecta vestigia aut à cubili expulsa fera, generosi canes vocem edere solent. Inde ex insidijs & per stationes, maximè autem quà fera procurrere consueuit, canes emissarij obijciuntur. Si capiatur, leporarius defensor alios canes repellit, captumq; adseruans tuetur à dilaceratione aliorum canum tãtisper, donec venatores excipiant. Nonnulli assuefacti vt ipsi ad venatorem deferant. Defensorem mordacem esse oportet & quẽ alij canes metuant. Quare cedere hunc aut obiurgare, si quando alijs cibum præripiat eosque mordicus repellat. Capiuntur lepores & retibus ac laqueis, sed hoc illiberalius habetur. Retium vsus necessarius in syluis & frutetis atque locis cursibus canum parum idoneis. Retia noctu magis conueniunt ijs locis vbi certa sunt

Canes syllogismo in venatu vtuntur.

Acclamationes.

Leporarius defensor.

Retibus capiendi leporis ratio.

ta ſunt cubilia, aut vbi fruges nouæ ẽ ter ra primùm pullulant, eas enim maximè appetunt ſolentq; veſperi ſole occidente prodire ad paſtũ, huc retia collocare ſolent, & vento ſecundo, ſi fieri poteſt. Retia palis furcatis leniter eriguntur ita vt irrũpente fera protinus concidant. Quare neceſſe aliquem aſſidere, qui dum fera in retia illabitur, mox accurrens retineat, alioqui ſe explicans elabitur. Retibus poſitis qui venaticos ac veſtigatores canes ducunt, dumeta locaq; cubicularia leporum excutiunt, aut ſi in ſegetum herbis paſcitur, inde expellitur, & ad ipſa retia adigitur. Laqueis capitur ſi certas habet ſemitas, vel per ſepes vel per frumenta, huc laquei conſtituunt̃, quos vbi trãſmiſerit comprehendetur. Sed cauere oportet ne ſuboleãt. Porrò cùm æſtate plurimum in ſegetib. latitent conſueuerunt è ſegetibus ad retia compelli parato funiculo ad latitudinem loci oblõgo cui plumæ ac tintinabula alligata ſunt, funiculum ab vtraque parte ſegetum venatores procedentes trahunt, quo tracto tintinabula ſonum edunt & pennæ vibrantur, his perterritus lepus è ſegetibus in retia ad extremitatem ſegetum diſpoſita impellitur.

pellitur

pellitur. Lepores & vulpes Indi non canibus sed coruis & miluis in hoc à pullis assuefactis venantur. Eas aues sic assuefaciunt: Vulpi & lepori mansuefactis carnis frustum appendunt, atque sic ad cursum instigãtes. Inde aues demittunt carnem ademptura, sicque instituuntur ad prædandum vulpes & lepores. Vulpes sæpe vidimus lepores cepisse, nam etsi lepus vulpem superet cursu, tamen insidijs & arte cursu exagitat leporem fatigatq;, ipsa interim paulatim citra fatigationẽ sequitur tantisper dum lassum ac viribus deficientem leporem capiat. PHI. Perge de vulpium venatione adijcere. LAG. Vulpibus indagatores canes nõ assuescẽdi, nam his persequendis magis auidi leporum vestigia deserunt. Pleriq; etiam canes vulpes non impetunt maximè fœmellas. Sicut nec fœmina canibus masculis inimica. Quòd si vulpes impeti se acrius sentiat, vafra est & diuerticula quærit, si arbor aut sepes arbustúmue hîc se reflectit, viarumúe amfractus quęrit, quibus cursum canum eludat. Et si tandem impetu facto à canib. rapiatur, mox caudã vrina imbutã oculos impetẽtiũ aspergit atq; elabiť. Ad retia tamẽ cõpellitur

Indorum venatio leporaria.

Vulpium venatio.

inter-

interdum niſi aſtutia ſua præſentiã caſ-ſes euitet. Laqueis capitur interdum aut arcu acie cultri affixi. Capitur plurimũ cauernis quibus latitat & catulos fouet, ſed oportet prius omnes exitus, quo plures habet præcludere, & deinde fumo ex-pellere vel foſsionib. Traditũ eſt vulpẽ ſi amygdalas edat emori. Effodiẽdo capi-

Taxus. tur etiam Taxus qui & ipſe cuniculis ſub-terraneis cubile habet. PHIL. Quid de

De cuniculis. Cuniculis? LAG. Cuniculorum non omnino fera natura & in poſſeſsione ſunt, certisq́ue locis continentur. Horum facilis venatio: nã viuerris in cauernas quas multifores habent miſsis expelluntur, reticulisq́; ante orificia poſitis excipiuntur. Aut ſi foris paſcuntur agitati curſuq́ue ſpecus petentes obſtructis foraminibus reticulo capiuntur. Gratiores ſunt catuli quàm adulti. Plinius refert fœtus ventre eiectos vel vberibus ablatos non repurgatis interaneis gratiſsimos eſſe in

Laurices. cibatu, laurices vocari. Animal mirè fœcundum adeò vt citra marem gignere & vtrunque ſexum ei ineſſe credatur, intra breue tempus in immenſam turbam augeri fœcunditate, adeò vt ſegetes vicinas vaſtent & arbuſcula. Balearibus inſulis famem

famem messib. intulisse traditum,& incolas aduersus prouentum eorum auxilium militare postulasse ab Augusto. ELAPHORRHO. Ego potius viuerras & canes postulassem. LAGVS. Marcus Varro author est in Hispania ob eorum frequentiam oppidum suffossum. Certū est & cuniculos effodiendo, vnde nomen habet, plerisq; locis detrimenta afferre. Lepori nō multum dissimiles, nisi quod colore magis ceruleo & corpore quàm lepus paulo minore. Procul tamen visus cuniculus lepus esse iudicatur. Verùm propius si contuearis diuersa animantia facilè apparebunt. Nam & cursu & sedibus differunt. Siquidem hi sub terra habitantes non progrediuntur longius à cauernis ad quas mox ad conspectum vel hominum vel canum se recipiunt vt Polybius quoq; affirmat, eos in Lybia frequentes esse affirmans. ELAHOR. Sed age de reliquis feris nobis aliquid edissere. LAGVS. Capreolorum ferè eadem quę leporum venatio. Retibus enim plurimum capiunt sed amplioribus quā leporarijs crassioribusque filamentis, superiore Germania nempe meliore cannabe contexta afferuntur, neque certum ha *Capreoli.*

bent venandi tempus. Nam cum ceruorum aprorumq́ue venationi certa tẽpora destinata quibus cibo idoneæ illæ feræ toto ferè anno in delicijs habentur atque semper opportuna persequutio, nisi q foetus plerunq; parcere solent venatores. Damarũ nî fallor venationem in Britãniæ multa vidisti, cùm istic legatione fungereris.

Damarum venatus.

ELAPH. Persæpè quidem, sed nõ nisi leporarijs emissarijs intra ferarũ viuarijsq́ illuc crebra sunt Principib. atq; nobilib. earũ venatus cõspexi. LAG. At tu Elaphorhoe de ceruorum venatu disseras. ELAPH. Ceru' inter cęteras feras animal generosissimũ velocitate & elabendi artibus instructissimum. Eius aũt venatio vt est omnium iucundissima & planè regia magnorumq́; principum exercitio ac voluptatibus accommoda, ita operã impensasq́; requirit non vulgares. Et cũ leporũ capreolorumq́; captio nullis anni partibus intẽpestiua, ceruorum aũt & aprorũ venatio certa habet tempora huic exercitio accõmoda. Estq́; ceruorum venatio à solstitio æstiuo & messis tempore tempestiua & quanquam antè vsurpeť aliquoties, hoc tamẽ tempore opportunìor vtiliorq́; censetur cùm iá pingues se sentientes

De ceruorum venatione.

res latebras quærunt, fatentes incōmodā corporis saburram. Siquidem cerui tunc segetibus saginati, clunibusq; imprimis ganeis appetendis. Ab æquinoctio autūnali salire incipiūt admissarij & libidine flagrantissima ad mensem vnum agitati catulientes ceruarum greges sectantur, sicque libidine efferantur mares vt & canes & homines impetere soleant. Eo tempore sagittis facilè intercipiunt. Nam tum fœmellarum greges sectantes rancentes boatu ad mutuam pugnam properāt seque mutuo prouocant sub solis occasum è stabulis prodeuntes. Vbi ex voce rancoris exaudieris quà trāseāt, in dumetis aut opposita arbore latenti, facilè datur accessus propior vt iaculatori cominus pugnantes inter se ferire bombarda vel arcu concedatur. Ceruæ quoque eo tempore sunt accōmodę culinis. Expleta libidine separant se macie flaccescentes, quare ab eo tēpore totaq; hyeme, cū ceruina parum appetenda sit, venatio intermittit. Etsi interdū hyeme glādibus saginā restituat & rapis. Fœminę cū iā octonis mēsibus ferunt partū aliquādo geminos pariętes circiter Martiū & Aprilē pariunt, partumq; in apto edūt hominib. tritas se

Rācere ceruorū vox.

Partus ceruarum.

mitas minus cauentes quàm quæ fœcere & lupis ferisque opportunæ. Eduunt partum statim ad cursum exercent & ad prærupta ducunt, fugam, elabendique artem docent. Ad mensem Maium cum iā segetes incrementum accipiant saginari incipiunt. Sed hoc tempore ceruus cornua abijciēs delitescere densis abstrusisque viarum latebris consueuit tantisper dum arma restituantur. Solet enim anniuersarias plerunque exuuias quasi vernationem veris tempore deponere, & recidiuam materiam paucis mensibus recuperare. Sinistrū cornu occultari ab illis putatur veluti medicamento præditum vt Aristoteles tradit, Plinius dextrum, & castratis cornua non decidere tradit. Anniculis primùm tuberum in morem erumpunt augescuntque plumata lanugine. Iunioribus initio simpla, trimis bifida, quadrimis trifida & sic deinceps singulis annis adijcientes ramos ad sextum vsque annum. Quare intra hoc tempus dinosci potest è cornuum fruticatione. Aetas pòst incerta. Nam aut similia aut plurium succrescunt ramorum. Sunt qui è dentibus ætatem iudicandam velint. Homerus cornu sedecim ramorum commemo-

Cornua abijcientes.

memoat de Pandaro eiusq́; arcu loquens:
κέρα ἐκ κεφαλῆς ἑκκαιδεκάδωρα πεφύκει. *Ceruorum*
Porrò ceruorum venatio trifariam in- *venatio tri*
stitui solet. Aut enim retibus aut carba- *fariam in-*
seis velis cinguntur saltus atque stabula. *stituitur.*
Vtraq; & retia & carbasa palis in summi
tate furcatis (q̃ στάλικες aut χαλιδώματα, à
Græcis uocantur) eriguntur. Tertium
venandorum ceruorum genus Regi Gal
liæ familiare, fit exagitatione cerui, per-
nicib. ad hoc dispositus desultorijs equis
vt ceruus his tamdiu exagitatus lassitudi
ne fatiscat, aque canibus opprimat̃. Quar
tum genus additur à Xenophonte, sed
nostris temporibus rusticum magis quã
liberale, nempe podostrabis quasi dicas
pedum laqueis vel tendiculis, quę in mõ
tibus circa prata & fluuios atq; etiam iux
ta saltus & quocunque loco ceruus acce-
dere putatur, collocandæ. Modum ha-
rum tendicularum scribit Xenophon, in
de si quis requirat petere licebit, nos hũc
morem vt parum his regionibus vsurpa-
tum, prætcrimus. Nostro tempore pluri
mum sagittis bombardisq́ue per insidi-
as traijciuntur ab ijs, quibus hoc à princi-
pibus committitur, quoties feram ex tẽ-
pore habere libet, maximè ijs locis, quæ

à principibus ferarum aſyla deſignata ſunt. De his tribus venationum generibus dicemus, quæ ſunt magis liberales & exercitio commendabiliores. Quum igitur de tribus iſtis aliqua inſtituuntur, indagatoribus ſuæ quæque prouinciæ demandantur, quoad certo ſignis feras deliteſcere explorauerint. Fit autem

Indicia. id varijs indicijs, aut è pedum veſtigijs recentibus, aut repertis excrementis, aut denique ex affrictu ad ramos aut ſtipites arborum collligere ſolent nō procul abeſſe feras, atque adeò ex eiſdem indicijs magnitudinem quoq; cerui metiuntur. Vbi renunciatum quo loco deliteſcunt

Vēti ratio. feræ, poſtera die mane venatio inſtituitur ex aliquo trium modorum. In omnibus oportet venti regionem obſeruare partim quòd cerui plerunque ſecundam captent auram, nam ventus aduerſis naribus orique irrumpens fauces feræ aridas reddit animamque inhibet, partim quòd ſecundo vento cedentes canum voces facilius excipiant, partim denique quod olfactum ſui ſequaci turbæ canum adimant veſtigiaque fallant. Ad hanc quoque rationem & retia figere oportet, vt ſecundo vento in retia feratur

ratur ceruus néue odore ea prodantur aduerſa aura. Ceruos & apros proditum à veteribus cantus oblectamentis capi atque ob id ad retia muſicæ contentiones excitari ad feras deliniendas alliciendasq́ue. Retia ceruorum ſublimia eſſe oportet ne fera tranſiliat, & ſuſtentata vallis furcatis leniter, vt mox contactu feræ concidat eamq́ue inuoluat. Ab vtraque retis exrrema parte ſtatuuntur cuſtodes impedientes ac celeuma venaticum conclamantes terrententesq́ue feram ne altrinſecus à lateribus fugam capeſſat. Diuerſa paululum à retibus ſecundo vento topiaria ac ſcenæ, caueas vocant, è frondoſis arborum ramis inſtaurantur, quibus principes heroinæ, & qui canes emiſſarios loris retinent tantiſper dum feram propinquam caſsibus eſſe intellexerint actum demum dimittant, adigantq́ue in retia. Hîc ſummo ſilentio opus. Quare cauendum ne latibula ſentiat, ſiquidem acerrimi eſt auditus, præſertim aures erigens. Proinde ramos è quibus caueæ conſtruunt, ſic collocare oportet, maximè ſi in ſyluis ſint, (in patenti campo non multum refert) vt frondes & folia ramorum non ſint aduerſa,

Retia.

Celeuma venaticum

Cauea.

Topiaria.

alioqui latebras facilè sentiet re si lic
Porrò ante retia vbi erecta fuerint am
bulare nihil vetat, sic enim feræ nu
fraudem suspicabuntur. Verùm post re-
tia si vel ambulantem vel clamorem c-
entem senserint, terrebuntur. Emissa
is igitur suis quibusque locis collocati,
venatores ad feras è diuersorijs expel
das se accingunt, rectaque secundo ve
feram ad retia impellunt. Cautos h
quoque esse oportet & silentes, qui in to-
piarijs aut caueis latitant, vt canes temp
stiuè emancipentur & appositè. Quod
fiat, fera continuò insidias suspicans re-
trorsum cursu fertur aut transuersa ex
angustijs elabetur, aut claustra curriculi
perrumpet. Quod si semel fecerit, pòst
nulla vi in nassam adigi poterit. Vbi nam
q; in retia cõpulsa fuerit, mox accurren
dum & confodienda, ne se excutiat. Nam
tanto impetu pede ferit vt hastam atque
adeò venabulũ perfringere visum. Quod
si violenta exagitatione ceruum eximiũ
aliquem delectum persequi placet, pro-
cursum & topiaria non in sylua sed loco
apertissimo statuere oportet, vbi princi-
pib. & heroinis aut quorũ gratia venatus
institiut quiq; per syluas & dumeta vaga
ri gra-

Violẽta exagitatio ceruі.

ri grauantur, in viridátibus scenis requiscentibus liber sit prospectus. Canes ceruarij atq; emissarij stationatim collocentur, maximè pernices in locis abditis, latera ceruini cursus cingẽtibus, & quà maximè feram transituram verisimile, siue ad amnem siue ad æstiua aliáue loca asyla quæ principalibus sanctionibus feris libera relinquuntur nullis venatorum persecutionibus obnoxia, huc frequenter contendere solent, seu denique ad aliud profugium ceruo familiare. In hoc genere persequendi oportet canum habere succenturiatas copias equosque pernicissimos ac mutatorios certisq; stationibus dispositis, vt vno exanimato in alium resilire liceat. Conuentu igitur soluto & sua cuiusque prouincia occupata, venatores stabula petunt, alius numellarium ac therelenchum canem sequitur qui silentiarius est, loroque oblõgo cohibitus vestigatorem ad locum diuersorij ducit, feraque è cubili velut impetu expulsa buccinaque velut clafsico ad acuendos canes dato signo, primùm leues excursus canũ soluuntur, subsidiariæ copulæ ad certas stationes dimittũtur, quę fefsis succedãt.

Asyla ferarum.

Numellarius canis.

Ceruus è cubili expulsus canibus cur-
soribus equis celerrimis canum vndique
allatrantium ac persequentium clango-
re sic agitatus aut consuetas colles petit,
aut deflectendi eludendiq́ue technas
machinatur. Si consueta loca petit, faci-
lis persecutio. At si imposturas archite-
ctetur, nam solent veteratores illi varia
perfugia vitæq́ue seruandæ præsidia quæ
rere, vbi se latrantium turba peti senti-
unt, hic sollicitos esse oportet perseci-
tores. Nam solent plerunque canes elu-
dere, & secum ducere ceruum minorem
quæ grandiori comes esse consueuit. Ne
igitur illum pedissequum canibus obijci
at & ipse veteratorius euadat experti est ve
natoris errorem corrigere canum & præ
stigium cerui solertia sua facere irritum,
atque agmen canum excursorium ca-
stigabundo vociferatu in vestigium re-
ponere. Interdum enim cerui vrgēte vi
canum vltro ad homines profugiunt.
Nonnunquam si acrius vrgeatur ceruo-
rum greges petit ibiq; intra turbā gre-
gis velut nebulam erroris se cōijcere so-
let atque aliquantulum spatij in mixto
grege vestigia facere ad negocium cani-
bus exhibendum, ac paulò pòst ab illo-
rum

rum comitatu ſeſe ſubducens per deuia longius ſe proripere ac deinde ſubſiſtere vt canes aliena ceruulorum veſtigia aut hinnulorum excipientes diuerſi ab illo ferantur. Viſus eſt aliquādo ceruus in armentum bubulum irrumpere inſiliens que in bouem prioribus cruribus armiſque complexum ad ſpatium longiuſculum velut equo vectus ac poſtremis tantum vngulis terram radere vt odorem ſui canibus incertum redderet. Fit aliquādo vt à canibus prorſus ſe ſubducat relictaq; ſyluarū opacitate in cāpos curſu ferat̄, atq; vbi ſe profligatū ac ꝓpe exagitatione enectū ſentit, ad vicos villasq; accedere ſolet, id ꝙ nō antè facere cōſueuit q̃ omni ſpe confugiorū depoſita, ſic fit vt ſæpe canes veſtigia amittāt, ꝙ in cāpeſtribus proſciſsisq; locis ac noualib. veſtigia nō ſunt ęquè odorata, atq; in vepribus ac ſyluis, vbi & corporis crurumq; cōtactus veſtīgia reddit redolentiora. Hīc canum impetū lāguoremq; ceſſantē, claſsico ſylueſtri recreari oportet. Eſtq; ſciti venatoris oculis veſtigia cōtēplari atq; hīc colligere fugę tramitē. Oportet autē venatorē canū omniū & voces & mores intelligere. Quod ſi repentinū cōticiniū fiat, aut canes huc illucq; ꝓcurrāt trāſuerſè alia atq;

Mira cerui impoſtura.

Veſtigia in proſciſſo loco non ita odorata vt in ſyluis.

alia veſtigia legentes, hîc celeuma re-
Celeuma requiſitorium. quiſitorium canere oportet, canesque in gradum legitimæ excurſionis reponere. Exagitatus etiam riuos amnesque petere ſolet, vltimũ ſalutis aſylum. Id quod Homerus teſtatur de ceruo Vlyſsi oblato apud Circes inſulam, ὅς μοι ὑψικέρων ἔλαφον μέγαν εἰς ὁδὸν αὔτων ἧκεν ὅ μὲν ποταμόν δὲ κατήιεν.
Ceruus flumen petit exagitatus Idque faciens ſiue vt traijciat, ſiue ſecundis undis ſe committat, aut deniq; vt & ſiticuloſum ſe æſtuantéque refrigeret. Quo cum venator feſtinus ſe proripiens imprimis conſiderat quo loco in riuum inſilierit locumq; vel fronde vel alia re notare ſolet. Interim in flumine vrgetur lancinaturq; ſiue in vlteriorem vel interiorem natauerit ripam canibus perſequendus. Nam exæſtu anti in riuo crura rigeſcunt, vt in curſum fiat debilior. Dum verò ad extremum laſſitudine adducta fera operiri cogitur illum atrocem collatrãtium canum gregem certatim eam infeſtis morſibus impetentem, tum plerunque circumuenta fera in obuium quemque vel canem vel hominem cornib. impetu fertur, niſi venabulo aut ferro aut baliſta feriatur. Ná aiunt citra ignominiam venatorij hono
ris

res ceruo cedere forti viro licere, at aprũ inuadentem declinare probrosum esse. Nisi enim vel retibus implicitus, vel canum vi oppressus sit, ferro aut venabulo ceruum excipere non est tutum. Vbi autem strata iam & confossa fera, cauendũ, vt antea dixi, ne vel cornu vel pede feriat, vtrunq; enim periculosum. Hinc sequitur catastrophe venatori jactus, & canum decuriæ sparsæ buccinis (communiter ab omnibus velut ἐπινίκιον accinentibus) conuocantur. Ipsaq́; visceratio seu exenteratio in corona & venatorum & canum εὖγε εὖγε allatrantiũ continuatur. Variæ hîc sunt ceremoniæ in hoc venatorio sacrificio. Exenteratorem peritum esse oportet eorum rituum, vt simul & verbis huic sacrificio vsurpatis vtatur, & lanienam ferinam venatoria cum palestra exequatur, ceruum consuetis ritibus deglubens, scitè membratim incidat, atq; vt ait Homer. μίστυλλον τ' ἄρα τ' ἄλλα. Canib. debentur libamenta viscerum, idq́ue velut suo iure voce communiter gestientes postulant. Tergore detracto caput recisum numellario seu therelencho indicij prȩmium debetur. Nimirum vt capite rodendo fructum nauatæ

Ceruo cedere licet.

Viscerationis ceremonia.

uatæ

uatæ operæ percipiat antè alios. In capite vermes aliquoties habere ceruos proditum, & nos ipsi vidimus mense Maio in Menapijs ceruum exenterari cuius caput succisis cornibus apertoq́ue cranio pollicaribus vermibus præter capita rubra albicantibus scatebat. Numellario igitur gratulabunda suisque verbis præbenda data, macte virtute illum esse acclamãtibus venatoribus, mox reliquo venaticorum choro suas exenterationis offas suis ritibus pręparant. Ad epulas cunctis clasſibus decurijsq́ue canum vocatis venatores intra tergum ceruinum fragimna panum cruore & visceribus feræ concisa commixtaq́ue proponuntur. Siquis strenuam operam nauarit aut macie confectus huic seorsum portio è ceruice vel ex omaso attribuitur. Quæ cum sic apparata, tum demum conuiuas ad epulum instructum cum ouantium consueta vociferatione admittunt. Nam antè quàm epularum apparatus expediatur coronæ gestientum epulonum ipsas epulas ante tempus captantes à venatoribus arcentur fustibus aut retinentur loris. Inter cani-

Mirum de vermibus in capite cerui.

caninum hoc epulum cornicines omnes veluti ad arma venaticum concinunt. Alijs in Gallia & Italia, alijs in Germania vtuntur ceremonijs & cornibus etiam buccinisque diuersis. De Aprorum venatione tu Philothere disseras. PHILOTHERVS. Aprorum venatio hyberno tempore conuenit. Tum enim glandibus & fructibus maturis saginantur sues syluestres, & ganeæ accommodatiores sunt etiam domesticæ. Capiuntur trifariam, aut enim obseruatis volutabris quibus se recreare solent configitur: volutabro arborem vicinam conscendit venator, aut aliam latebram quærit antequam ad volutandum accedat sus, (Nam id præsciri potest, plurimum sub vesperam) & volutantem sagitta traijcere solet. Atque hic modus impetendæ suis plus habet voluptatis & minus periculi. Alia capiendæ suis syluestris ratio periculosior cùm vel repertus ac prouocatus vel canibus agitatus aper venabulo petitur. Siquidem agitando efferatur & in quemuis obuium impetu fertur, maximè si appelles, Horsou, Horsou mox petit prouocantur. Quare qui eum operiri aut venabulo

Aprorũ venatio triplex.

bulo ferire velit eum veſtigijs fortiter niti & cõſiſtere oportet venabulo obuerſo. Sponte enim & præceps proruit in venabulū obuerſum. Certior ictus ſi ſiniſtra parte pectus petas fortiterq́; nitentium ſiſtendum, ne cedat plaga facta. Et quia aper rectè laceſſentem petit nec percuſſus ceſſat, ſed plagæ ac cuſpidi violenter incumbens renitit̃ niſi venabulum quaſi auriculas habeat quæ cuſpidem remorentur fera ad manum vſque ferientis contrà nitendo impellitur ipſumque configentem opprimet. Venabulorum igitur, quibus ſues & alias cominus congredientes feras ferire volumus, manubria atque haſtilia è robuſto duroque ac firmo ſint parata ligno, veluti fraxino aut ſimili. Cui ferrum pręfixum ſit valde acutum & penetrabile maximè ipſa cuſpide & vtraque acie, quas alas πτερύγας appellant, ad extremitatem ferri vbi cum haſtili committitur, vel ipſum ferrum, vt auriculas habeat, quas Græci κυνόδοντας appellant, ne fera in cuſpidem irruens ad ipſum ferientem peruenire poſſit. Quod ſi ferrum auriculas non habeat ad commiſſuram ferri haſtili cornei peſſuli vel obices firmiter annecti ſolēt, ne

Venabulū qualere qui ratur in ſue figenda.

vltra progredi poſsit fera eo vſq; vulnerata, néue venabulũ altius im mergi poſſit. Sic igitur conſiſtere oportet eum qui venabulo aprũ excipit, vt telum ſiniſtra dirigat, dextra vrgeat. Pedum poſitio manus ſequatur leuus leuam, dexter dextrã. Venabulum obijciat lateri leua prætergrediendo non multò plus quàm leuorſum regrediendo, feræ frontem capitisque motum obſeruans ſciteque venabulum figat, ne capite vibrato venabulum excutiat. Quod ſi excuſſerit, mox venator pronus in terram procidat virgultisque humiliorib. apprehenſis procumbat. Sic enim aper præ dentium ſurſum tendentium curuitate humi ſparſum figere difficulter poteſt, at ſi rectus conſiſtat vulnerari neceſſe eſt. Quanquam fœminæ ſues ꝓcumbentem etiamſi minus dentibus ferire queãt mordicus prehenſum pedibus conculcant. Quapropter neceſſe eſt vt ſocij venatores adſint, & in hiſce anguſtijs comites liberent. Idq; fit ſi ſolum venabulum protenderit alius: Nam ſic cõtinuò priore deſerto in hunc irruit aper. Inde prior exiliens cum venabulo rurſum inuadat feram, ferrumq; inter ſcapulas dirigat, qua parte iugulũ

Apri ferien di ratio.

eſt ſiniſtrę, fortiterque ad peſſulum, vt dictum eſt, vſque imprimat. Qui niſi obſtet ad percutientis manum penetraret, Adeò furibunda ineſt vis beluę, vt ea iam occiſa dentes præ feruore candentes pilos admotos exurant, viuentis etiã igneſcant, canumque ferè ictum declinantium pilos incendant. Catuli facilius capiuntur, ſi modò à matribus ſegregari queant, ſed hi dum canes ſentiunt in ſyluoſa loca & dumeta ſe abdunt, matres ſequuntur canes, acriusque pro ſuculis pugnant. Tertia venatio aprorum fit retibus, & temporis ventique ratione obſeruata ſenisq; factis ad eum, q in ceruorum venatione præſcriptus eſt, modũ. Retia in trãſitu ſaltuũ conſtituuntur ad nemora, ad valles & cliuos. Inſultus fiunt in agros, in paludes, in loca vliginoſa, & vbi pabulũ reperiunt. Retia obſeruantes venabulum ad manum habeant. Indagatores canes agunt idonea loca ſcrutantes, inuentasq; feras in caſſes adigunt. Hi qui ad retia ſedent, venabulis accurrunt, vtunturque modo antè præſcripto, ſi non adigatur impetu & canibus prematur, venator canibus venabulo ſuccurrit. Et quanquam viribus præſtet, nimia tamen fatigatione fa-

ne fatiſcit. Pereunt in hac venatione plurimi canes, neq; venatores à periculo ſunt liberi. Atque hæc de aprorum venatu: ſi lubet de Luporum quoque addam. LA. Immo & reliquarum noxiarum ferarũ. PHI. Luporum venatio vtilis, cùm propter damna quę inferunt pecoribus, tum propter pellem, quæ hybernis temporibus idonea eſt pellicio. Capiuntur plurimum caſsibus & retibus præſertim hyeme, cùm propter niues eſcã à domeſticis petunt, æſtate in ſyluis denſioribus latitant, feriſq; victitant. Capiunt & foueis factis, quę ſarmẽtis virgultiſq; ac ſtipula teguntur, oue vel anate vel anſere deſuper ſuſpenſis. Alij arcum intentum, proq́ue chorda acutiſſimum cultrum habentem iuxta eſcam ponunt, ita vt dum eſca attingitur, arcu feriantur: alij laqueis ad eſcam poſitis capiunt. Vrſi & ſagittis & retibus intercipiuntur, alibi etiam foueis, vt de lupis dictum eſt. In Sarmatia ingentibus malleis ſuſpenſis affliguntur in arboribus, vbi apiaria petunt, vt de apibus dictum eſt. Nam cùm malleos aſcenſum impedientes protrudere volunt eoſdem quo vehementius hoc impetuoſius in eos recidunt. Sunt qui

Luporum venatio.

Vrſorum venatio.

acutiſſimos cultros affigant arboribus iuxta orificia apiariorum, quibus aſcenſuri ſeipſos cōſcindant: alicubi furcil lo excipiunt: alibi venabulo transfigunt: alicubi venator armatus aggreditur vrſum cultro præacuto accinctus. Vrſus vbi hominem cernit mox complectitur prioribus pedib. veluti brachijs comprimēdo necaturus. Interim venator totus armatura cultro cor vrſi petit atque occidit. Sunt qui obſeruāt arbores quas conſcendere ſolent, pomis aut fructibus attendis. Siquidem humiliores arbores nō deſcendit ſed cōuolutus deſilit. Eo loco palos præacutos figunt, in quos præcipitet ſe ipſe. Leones, vt tradit Xenophon, foſſa capiuntur ſuſpēſo agno, vt ſuprà de lupis dictum. Nonnulli quoque retibus implicantur, alij igne inuadunt: Nā cùm ignis intutum ſuſtinere non poſſit, vndique equites & pedites in beluā impetum faciunt, dextra ignem tenentes, atque leua ſcutum percutientes, ita turbatus leo in retia adigitur, vt auctor eſt Oppianus. Pardus mas, Pardalis fœmina, vocatur & Panthera, capitur vino, eodem Oppiano teſte. Pardeles vt viuas capiant Mauri, putreſcentis carnis fruſtum iuxta ædificium

Leonum venatio.

Pardalis quomodo capiatur.

cium è lapidibus in hoc constructum ex longo funiculo suspendunt, deinde è virgultis atq; arundinibus ostium rara structura imponunt, per eas vt fœtidę carnis nidor emanet. Hunc odorem sentientes etiam è longinquo eius desiderio properè accurrunt, & cùm attigerint, laqueo qui ad prædictum funiculum alligatus est callidè, vt dum esca moueatur, feram comprehendat. Tygris maximè feræ naturæ velocitatisq; mirandæ. Triplicem in vtraque maxilla dentium seriem habere, & aculeos in caudę extremitate, quibus se comminus tueri, & eminus eiaculari, tradit Pausanias. Eius fœtus quem numerosum ꝓducit, ab insidiatore dum mater cibo quærendo abest, rapitur equo imprimis pernici, alijsq; interim desultorijs mãsionatim dispositis, in quos subinde transilire liceat. Vbi reuersa fœtu vacuum cubile reperit, fertur præceps odore vestigãs raptorem. Appropinquanti abijcit vnum è catulis: tollit illa morsu, & pondere etiam ocyor remeat, iterumq; consequitur, & subinde, donec in nauem regresso prædatore irrita feritas sæuiat in littore. Alces non est animal quod vulgus Eilendt vocat, nam id à me

Tygrides quibus artibus capiantur.

Alces & Elephantes quib. modis capiantur.

viſum equi aut cerui maioris magnitudine,colore aſinino,crura habet flexilia. Plinius quoque in deſcriptione alcis diſcrepat à Cęſare. Capræ figuram & pellem variam, crura ſine nodis articulisq; habere,neque quietis cauſa procumbere, neq; ſi quo afflictę caſu ceciderint,erigere ſeſe ac ſubleuare poſſe traduntur. Et quia arbores illis ꝓ cubilibus, ad quas ſe reclinantes quietem capiunt,has,è veſtigijs vbi eſt animaduerſum à venatoribus quò ſe recipere conſueuerunt, omnes eo loco aut à radicibus ſubruunt aut abſcindunt, vt ſumma tantùm ſpecies earum ſtantium relinquatur. Huc cùm ſe ex conſuetudine reclinauerunt, infirmas arbores pondere affligunt, atque ipſæ vnà concidunt & capiuntur. Hæc etſi Cæſar de alce tradat,eadem tamen de elephantis capiendis tradit Diodorus Siculus & alij quidam. Aelianus foueis tradit elephantos capi, ſed beluas facilè fraudem ſentire, & in venatores conuerti. Quare tubarum clangoribus, armorumque concuſſione & ignem incendentes venatores & facibus in eos iactatis terrent,atque in foueas adigunt. Non nunquam incendunt ſyluas vbi latitant, & cùm

cùm ignem sicut & leones metuant, non audent progredi. Elephanti, dum cicurantur, panibus, hordeo, caricis, vuis, melle, allijs, cepis, item palma & hederarum fasciculis copiosè aluntur. Qua autem arte mansuefaciant, Aelianus docet. Nihil ex hac belua vescum, nisi promuscis & labra ac cornuum medulla. Simiæ duobus capiuntur modis, vt Strabo scribit, vnum cùm venatores eas in arboribus cõsidere vident, catinum aqua plenum in conspectu ponunt, oculos ex ea abluentes, posteà visco pro aqua posita recedunt, cùm autem hoc animal sit imitatiuum & mimicum, ex arbore descẽdit, & visco se illinens palpebris illinitis occœcatur atq; capitur. Alter calceis fit ad eundem modum, se calceantibus venatoribus relictisq; alijs pusillis & intus visco illitis, quos vbi imitatrices induruerint, facilè capiuntur. Vros memorat Cesar magnitudine paulò infrà elephãtos, specie, figura & colore subnigro & fusco, velocitateq; excellenti. Cornua quoq; taurinis similia Solinus tradit, in quib. tantum robur, vt hominem armatum cum equo ventilare Albertus prodat, neque homini neque feræ quam perspexerint,

Simiarum capiendarũ modus.

Vri venatio

parcere, hos studiosè foueis capi atq; interfici, eoque exercitio iuuentutem Germanorum durari testatur Cæsar. Et qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quę sint testimonio, magnā ferunt laudem. Sed mansuescere ad homines ne paruulos quidē exceptis possunt. Amplitudo cornuū & figuræ species multum à nostrorum boum cornibus differt. Horum boum ingens copia hybernis temporibus in Polonia, Sarmaticisque regionibus reperitur, vbi ex arborib. eos sagittis configunt, aut ex equis velocitate præstantibus, alijs alios subleuantibus in persequendo. Bisonum venationem describit Pausanias in Phocicis. Inuenta fera venatores loco accliui in cōualles demisso, primū sepe firma locum cingunt: Deinde illam quę ex aduerso est in extremitate planiciem tergoribus recenter excoriatis sternunt: Sin corijs destituantur pelles aridas addunt oleo lubricas factas. Inde qui equitando plurimum valent, bisones in eum locum propellunt, hi in primis statim tergorib. labantes per accliue deuoluuntur: Ibi fame aliquot diebus ferocia fracta, pascuntur pini baccis, atq; sic tandem vinculis circumuen-

Bisonum venatio.

cumuenti capiuntur. Ibices & capræ syluestres vel capreæ ac rupicapræ appellantur, quas Plin. cornua in dorsum auersa habere scribit, scandendo in scopulos persequuntur venatores, vt missilib. configant: Mira enim scandendi saliendiq; ex rupe vna in aliam arte pollet hęc fera. Et cùm non datur aliud effugium ad rupem aliquam inaccessam transiliens cornibus se suspendit tantisper, dum venator se aliò conferat: Habet enim cornua minora caprinis, non dissimilia hœdorũ cornib. sed retrorsum incuruis, vt à tergo velut vncis se liberare posit, atque suspensam tenere. Plerunque autem ad ea pręcipitia montium feram sequuntur venatores scandendo, vt descensus non detur, id quod Maximiliano Imperatori contigisse proditum, eiusque rei indicia non procul ab Oeniponte visuntur. Crocodilus, ἀμφίβιον, et terrestre et aquaticũ animal, oua pariens excludensq;. Capitur, vt Herodotus scribit, hac arte: Venator primò tergum suillum hamo circundatum perfert in fluuiũ medium, ad crocodilum alliciẽdum: Deinde in ripa fluminis porcellum quem viuum tenet verberat. Vocem hanc audiens Crocodilus

Ibices quo pacto capiuntur.

Crocodilus

accurrit, tergumq́; quo hamus tectus, de-uorat. Attractus ante omnia oculos vena-tor cœno opplet, alioqui difficulter cubi-biturus. Feras si necare studes, cibo ad-misceto tithymallum, ranunculum, aco-nita: ijs enim pharmacis vel necãtur vel attonita capiuntur. Molestior fortassis vobis sum prolixiore mea de feris capien-dis cõmemoratione. LA. Nequaquam: vnum restat de viuarijs ferarum. PHI. Viuaria ferarum cùm hoc tempore non sint rara, nobilium prætorijs ac prædijs, neq; nouum inuentum, de his pauca sub-ijciam. Plinius tradit Fuluium Hirpinú, qui mox Lucullum imitatorem habue-rit, viuaria primùm vsurpasse, cùm ta-men Cyrum & alios plerosq; longè antè viuarijs ferarum vsos constet. Hodie quoque in Italia Galliaque & Germania crebra visuntur, nusquam autem fre-quentiora quàm in Anglia, vbi passim nobiles prætorijs habent adiuncta viua-ria, quibus damæ, cerui, aliæque feræ sep-tis clauduntur ad voluptatem. Ferę au-tem quæ viuarijs idoneæ, potissimùm sunt lepores, cuniculi, damæ, sues, cerui, capreoli. Leones autem & vrsi, lupi, leo-pardi & rapacia truculentiaque anima-

De viuarijs ferarum, hoc est, theriotrophijs

lia

lia repagulis potius continentur. Conuenit autem proximum ædificio vel prætorio habere clausum viuarium, idque vel muro vel fissilibus stipitibus perforatis (quibus ramices inferuntur per transuersa latera interuenientibus certis spatijs defixis) quasi vacerris clatrare, vel asseribus connexis claudere, quo minus exitus feris concedatur, vnde quoties libeat, feras quasi de cella promere liceat. Aquam in promptu esse conuenit, quæ si desit naturalis, aliunde vel inducenda vel fossis procuranda, prout patrifamiliâs conducit. Maximè autem fons scatens desiderandus vel viuus, qui feris imprimis expetitur. Eligendus autem locus imprimis & gramine ac stirpibus arboribusque abundans & glandibus, pomisque syluestribus. Sunt enim eadem pecorum syluestrium pabula quæ cicurum. Temporibus autem hybernis & pabulum denegantibus & quando partus edunt, succurrere clausis oportet fœno, & quidquid locus aut facultas præbet, pabuli vice suppeditare. Minoribus, veluti lepusculis & cuniculis olera administrāda. Iam tu Ornitheuta de tuo aucupio disseras.

ORNITH.

De aucupio ORNIT. Secundum venationis genus est auium & aëriorum animalium persecutio, quam Græcè ἰξευτικὴν vel ὀρνιτικὴν, Latinè aucupium vocamus. Est hoc studium præter alia principum atq; heroum exercitia longè commendatissimum omnibusque oblectandi numeris instructissimum siue ingenuitatem exercitij seu voluptatis honestatem expendas. Siquidem hoc studio corpus moderatè longeque expeditius labore ac periculo minore vegetatur. Ferarum autem persecutione immodico labore per inuia, dumeta, syluasq; impeditas venator lassitudine sæpe fractus fatiscit, aut in furibundum aprum aut ceruum efferatũ impulsus in vitæ discrimen conijcitur. Adde quod hoc exercitium minore sumptu atque apparatu expeditur. Nam ferarum venatio, & canum omnis generis gregem requirit, & retia sumptuosa, vt taceam venatorum turbam qui canes ducant, vel insectentur feram, vel qui ad retia desideant. Auceps verò Ornithorius vnus instructus aut reti aut visco aut denique accipitre suum exercitium exequitur. Est autem hoc studium ferè triplex, & vel accipitrarium quod auibus rapacibus,

bus,aut retibus alijsq; instrumentis, aut fisco exercetur. Accipitrarium autem & volatile aucupium veteribus non ita in vsu vti nunc omnibus Principibus & heroibus est frequentatum,cùm alia venandi genera iam inde à diluuio vsurpata reperiantur,vt tam Hebræorum quã Græcorum & Latinorum literæ testantur.Budæus miratur hoc solum non fuisse in vsu,præsertim cùm Aristoteles tanta diligentia maximisque ab Alexandro suppeditatis sumptibus omnium animalium naturam descripserit,nusquam tamen accipitrarij aucupij meminerit.Plinius super Amphipolim scribit,Thraciæ populos atque accipitres societate quadã aucupari:hos quidem ex syluis & arundinetis excitare aues,illos superuolitantes deprimere.Iulius quoque Firmicus, qui fuit Constantini temporibus Magni Constantini filij, mentionem facit huius aucupij. Indos Aelianus tradit coruos & miluos à pullis mansuetos reddere instituereque ad venatum,vt suprà de leporum venatione dictum. Hodie maximè vsurpatur & generosa exercitatio existimatur principibus & monarchis visitata, vt quæ voluptatis plurimum habeat.

Accipitrarium aucupium.

Aucupij modi. beat. Exercetur autem hoc aucupium va-
rijs modis. Aut enim prætenſo pugnare
uocantur: alij enim inuolant prædam, a-
lij deprimunt. Aut auis venatrix ſubli-
mis humi latentem prædam circumuoli
tat, atque circuitu circumſcribere laten-
tem prædam ſolet, & cùm à canibus & ve
natoribus excuſſa latebris, ſupernè ſuli-
brat ſurſum deorſumq; volitans ſpecta-
da celeritate prædam ipſam vel lancinis
vel humi allidens enecat. Alij qui ſubli-
mi volatu luſtrare prædam atq; humi la
Arboripetæ tentem prodere non ſolent, arboripetæ
Sublimipetæ. dicuntur. Quidam ſublimipetæ prędam
non niſi volantem impetunt, quã ſi pro-
uolatu aſſequi nequeũt in fruteta caden-
tem ſubſequentib. magiſtris eminus pro
dunt, ſagittæ modo ſurſum verſus eliſi.
Humipetæ. Humipetę ad terrã cum pręda deferunt.
Sũt ſublimiuagi, qui neglecta interdum
præda cùm differenauit ad meridiẽ ple-
runq; apricatione delectati in nubes licẽ
tius ſubuehi ſolent, & diu ex hominũ ꝓ-
ſpectu auferri, quaſi quidam emanſores,
Quod prouidentes magiſtri accipitrarij
receptui ſtentorea voce canunt, interim
ſcapũ oblongo loro iactantes rotanteſq;.
Quare cùm ſublimiuagi longiſſimè & vl
tra

tra fam[illegible] alienas regiones auolent, appenduntur eis tintinabula cum orbiculis argéteis, quib. veluti indicib. insignia domini inscribũtur. Vndè sæpe à multis miliaribus capti agnitis insignib. ad dominos remittuntur. Si verò nubilauerit, nullũ est periculũ. Accipitrũ genera plura memoranť ab Aristo. quorum plurib. in venatione aucuparia vtimur. Gall. vocantur oise au de la proye. At modo rapiendi venandiq; differũt: nã alij humi cõsidentem columbam rapiunt, volantem non item, alij volantes impetunt. Inter hæc accipitrum genera buteonẽ pcipuũ narrat idem Aristoteles. Græcè τρίορχης à numero testium dictus. Etsi Plin. etiam æsulonem vocet. Germanis videtur esse Smerling/ Gallis buysart. Item fascões, Palumbarij, perces, Nisus, Germa. Sperwer/ Gal. espreueer quo in venãdis palumbis, perdicib. vtuntur. Fringillarius vel leuis accipiter Binumfalckle. Stellaris accipiter Blaufuß/ Pernices Gyrfalck. Accipiter ardealaris, Gall. faulicer hairemier. E Creta afferũtur magni precij, Sacurios vocant Galli & Germani. Ex omni genere accipitrũ rapacium alij nidularij, qui ex nido rapti domi adoleuerunt,

Accipitrũ genera.

Hi vt

Hi vt obſequentiſsimi, ita non ſunt opti mi: alij ſunt ramales, qui iam ferè adulti nidum deſerentes per ramos paſsim auo lantes capiuntur: hi nidularijs præferun tur, nam pernicitate nidularios vincũt. Item peregrini, qui vt ſunt pernicitate commendabiles, ita negocio maiore cu rantur, vt qui ab infantia non obdurue rint. Hi tamen duorum generum: Ho notini præſtantiſsimi putantur, id eſt, q antè quàm deplumeſcant, manſueſcunt: Anniculi, id eſt, deplumes, itẽ bimi, tri mi, & deinceps ad obſequium redigi nõ poſſunt. Omnibus iam dictis generibus alij aliter vtuntur, alios vocantes campe ſtres & perdicarios, leporarios, picarios, alios locuſtres & riuularios vocant, ana tarios. Hi anates, ardeas, grues ſpectanda virtute è ſublimi deturbãt. Ardea enim quoties imminere hoſtẽ cernit, ſublimis fertur in auram, hac eam inſequente, cer tatim ſic nubes petunt, vt hominis ſæpe proſpectum effugiant, tantiſper dum ve natrix ſublimior facta prædam inuolu tam vnguibus in terram mutuo rotatu deturbet, atque leporarijs aut venatori bus excipiatᷣ. Induſtrias aliquãdo huiuſ modi aues principes magno mercantur: ſiquidem

Precium accipitrum

ſiquidem conſtat quingentis aureis atq; amplius regibus & principibus vẽditos. Domandi ratio præcipua, vt oculorum palpebris cõmiſsis vel occluſis circuloq́; cui inſident agitato inedia longisq́ue vigilijs fatigetur. Pòſt alligatur funiculo, & eſuriens primùm cominus & paulatim longius allicitur, donec aſſueſcat, & ad vocem magiſtri liber auolans citra funiculum reuertatur. Accipitrarium oportet auem crebrò manu cheirotheca tecta inſiſtentem deportare, & eſcam præbere vt magiſtrum eiusq́ue vocem cognoſcere diſcat. Anniuerſaria cura plumas in auiarijs amittunt, quod mutare vocant vulgò & à numero annorum, quoties deplumauerint, nomen accipiunt ferè. Ineunte autumno accipitrarij ſaginam auiarij medicamentis exinaniunt, rurſusq́ue ad prædam inſtituunt, inedia perdomitãt, inditis in os ſtupeis turundis, vel bolis auiditatem eorum ludificantes, ſimul vt ſic euocatis exocemẽtis auidiores reddantur, ac fame excitatæ obſequentiores fiant. Hyeme etiam ad gelu ſub dio algere vtile. Nonnulli ſi algeant, continuò inhorreſcunt & morte periclitantur reiecta ingluuie. In omni genere veterani

Domandi ratio.

difficilius extenuant,& minus volucres,
sed ad prædam solertiores,& minus obno
xij. Terram enim volatu stringentes de-
uolantem auem excipere nouerunt, aut
angustis finibus latebrā eius circumscri-
bere, ne venatores aberrent. Tyrones vt
veloces, hoc magis exspatiantur & aber-
rant. Accepimus à quodam principis Fal
conario, qui affirmauit accipitrem, cùm
fortè circa matutinū tēpus in Menapijs
aucupio vacaret, auē vento abreptā, & eo
dem die circa quartam pomeridianā in
Prussia, cùm & illic aucupes venarentur
hanc superuenisse, & in præda rapta ca-
ptum, cum autem signum haberet prin-
cipis, eo agnito remissum, & cùm rogare
tur quando captus, cognitum eodem die
quo auolarit. Ramales atque nidularij i-
nitiò sunt in tenebrosis constituendi, &
vbi primùm ad venatum produxeris nō
subitò mittendi perdicibus capiendis:
Quia si robustior præda se excutiat & vin
catur, auis fit meticulosior, quin potius
tyrocinium exerceat in coturnicibus &
minoribus prædis rapiendis. Aut si velis
maiusculas aues capere, accisis alis auem
grandiorem præbeas diripiendam. Eo
exercitio fit audentior ad validiores eti
am

am capiendas. In Martio & Aprili proijciendis veteribus plumis in caueam, auiarium in hoc factum mittitur dispositum ad parietem, alicubi loco aprico & meridianum solem excipiente. Interim pascendi bona carne, veluti columbina, gallinacea. PHILOT. De volatili accipitrum falconumq́; venatione iam satis: perge ad reliquas partes aucupij referendas. ORNI. Quando sic videtur pergam, ac primùm de peculiarium quarundam volucrum aucupio differam. Fulica, inquit Aristoteles libr. 9. de nat. animal. capitur spuma. Appetunt enim eam auidius, quocirca spuma inspersa eas venari in vsu esse, carnem, earum probi odoris esse, excepta posteriore parte. Struthiocameli, aues ceruorum magnitudine, quæ volare non possunt at celeriter currunt. Hos arcu, vt Strabo testatur, venãtur quidam, alij struthorum pellibus tecti: nam dextram pelle colli operiunt, atq; eum sic mouent vti animalia collum, sinistra semen spargunt è pera desumptum, eo auem alliciunt in conualles abigentes vbi plures animal circũsistentes sternunt: Aelianus cursu defi-

Fulica quo modo capiatur.

De perdicibus, & coturnicibus capiendis.

cientem lassitudine comprehendi abequitibus. Perdicum venatio varia est: Et hæc auis astutia valet, vt Aristoteles & alij posteriores prodiderunt. Nam cùm perdices & coturnices, quibus longè volandi facultas deest, terrestres, vt ait Plinius, potius quàm sublimes sunt, nec altiuolæ, non nidis positis sicut aliæ aues, sed in aprico, in segetibus & vepretis oua edunt & incubant, vt accipitrum iniuriam vitare queant. Pullos fouent ducuntque gallinarum more. Cùm aliquis venando nidum accesserit, prouoluit sese perdix antè pedes venãtis, veluti capiendi spem præbens, sicque venatoré abducit quousque pullis effugium detur pòst ipsa auolans prolem reuocat. Perdicum venatio vulgaris: aut fit accipitre, aut retium nassa veluti sacco. Si accipitrem & canem habeas vestigatorem, excitati ad volatum ab àccipitre capiuntur: Sin autem cõspexerint prædonem, antequam excitentur, sese attollere non audent, sed procurrentes sese in vepreta aut segetes abdunt, ibique à canibus capiuntur. Alia venandi ratio perdicum fit reti non lato sed longiusculo, atque veluti brachijs extenso, quod in extrema parte nassam

nassam veluti saccum habet. Auceps vel equum habet iuxta quem occultatur (nã equum non vitant) vel tegumento vtitur in equi formam composito, aut rubro nigróue panno scuti instar protegitur ante pectus, ne ipse conspiciatur ab auibus, perq; foramina ipsas speculatur. Vbi conspexerit, paulatim progrediens aues sensim & ipsas se agi patientes in saccum retis cogit ingredi, atque sic capit. Coturnix quia in segetibus habitat auis est ad Venerem vehementer prona, hæc fistula vocem fœminę imitante inuitari solet, quum vbi audierit, cursu celeriorem se proripit eo, vnde vox illa exauditur. Ea igitur via intermedia plaga extenditur, in quàm accurrendo vltro se conijcit. Ex Clearcho Solensi Atheneus tradi, coturnices sub tẽpus coitus, si quis laqueum ad speculum è regione posuerit, ad id quod in speculo apparet accurrentes in laqueum incidere. Communiter aues capiuntur varijs modis: alij tradunt allium coctum vt non renascatur obiectum auibus si deuorauerint sic stupere, vt manu capiantur. Laqueis retibusque capiunt aues, & minores pantheris, hoc est retibus saltabundis, quę expãduntur super terram

Coturnicũ aucupium.

Pantheron retis gen⁹.

terram capiuntur. Cornices capi proditum, si nucem vomicã edant. Hæc habui que de meo exercitio in medium conferrem. Iam ad te, Halieû, redijt periodus.

DE TERTIA VENATIONIS PARTE.

HALIEVS. DE piſcinis villaticis & priuatis ſuperius Piſcinarius copioſè diſſeruit: Nos tertiam venationis ſpeciem, nempe Piſcationem & capiendorum piſcium rationem, hoc eſt, ἁλιευτικὴν exequemur. Nam cùm humana ſolertia nihil intactum relinquat, ſiue in terra ſiue in aere atque aqua & omnia hominis imperio prȩter ſuperos ſubdita ſint, vt ſupra dictum, quãtumuis immanes beluas tam aerias & marinas quá terreſtres homo ſibi ſubijcere ſuoque vſui ſeruire ſtuduit. Siquidem non elephãti modò & leones parere coguntur homini & auium examina, verùm etiam quæ Põtus gignit formidoloſa atque aſpectu horrenda, cete, teſtitudines, phocȩ hyenȩ, canes marini, lamnæ, zygene ipſis terreſtribus horribiliora monſtra, & quȩ nationibus metuenda, tamen ab imbecilli pi-

li piscatorum genere capiuntur. De piscatu pauci (quod equidem sciam) & apud Latinos & apud Græcos scripserunt præter Oppianum qui contractius, atque id solùm de capiendis piscibus marinis scripsit. Aristot. Athenæus & Plinius de piscium natura quædam tradiderunt: De piscibus autem capiendis vel parum admodum vel nihil. Columella de piscinis & piscibus alendis scripta reliquit, & Aelianus sparsim nõnulla. Piscium vsus humano generi sicut & alia animalia cõcessus singulari Dei beneficio, cibum enim præbet vtilissimum & lautissimum. Multas gentes solis piscibus victitare. Nã Oritas & Arbias gentes Ichthiophagos esse, qui domicilia quoque è piscium ossibus faciunt, portas è costis, & è vertebris mortaria, teste Strabone. Item panem è piscibus ad solem tostis atque contusis addito pauxillo fermenti. Principio piscatorem Oppian⁹ sicut res ipsa docet, non minus quàm venatorem vigilantem laboriosum, rigoris & æstus patientẽ esse vult, item sagacem, vt piscium fraudes eludere queat. Instrumentis huic arti idoneis instruct⁹ sit piscator oportet, nẽpe retib. tridẽtib. fuscinis, hamis, atq; id

Arbies Ichthiophagi.

Piscator qualis postuletur.

genus ad piſcationem neceſſarijs, vt mox dicetur. Porrò tunc piſcatio inſtituenda, cùm piſces deſiderio fœturæ loca tepida adeunt, tum enim maximè capiuntur, vt Ariſtoteles tradit, maximè ſub ſolem orientem, vel paulò pòſt quàm occiderit, tum enim maximè viſus piſcium fallitur. Hyeme vada petunt, alij in limum aut arenam, alij in ſcopulos ſe abdentes. Ad vernũ tempus & æſtate in ſublime redeunt, cùm herbæ vireſcere incipiunt littoribus appropinquant. Piſcesq; in mari degere ſolent prope fluuium aliquem aut lacum cùm partui ſint vicini è mari in lacus aut fluuios prodeunt, cũ quòd aquam à ventis tempeſtatibusq́ue liberam amplexentur in partu, tum ne beluis maris fœtus exponant. Atque ideo in Pontum Euxinum ſecedunt, qui ob id plurimis piſcibus abundat, & quòd beluis marinis rapacibus non ſit obnoxius. Verno tempore germinante terra, piſces quoque ſicut aliæ ad coitum incitantur, & alij oua arenis petriſq́ue atterunt, alij natando expellunt. Et cùm omnes reliqui ſemel, lupum bis, mullum ter parere tradunt. Mares procedentes ſemen ſpargere fœminas ſequentes exorbendo

Piſcatio quando inſtituenda.

ex-

excipere, neque aliter coire. Id etsi ex Herodoto tradat Aelianus reprehensum tamen ab alijs, nam coire omnino, sed alij aliter, idque tanta celeritate, vt obseruari certi vix aliquid possit. Piscis fœmina coitus tempore marem sequitur, ventrem eius rostro pulsans, sub partu mares fœminam similiter, de qua re qui volet legat Massarium in Plinium. Tempora piscationi accommoda autumno probantur post solis occasum maximè prima nocte, nam tum pisces dormitant, & facibus lucentibus capiuntur quiescentes, bruma verò meridie, vere toto die, quòd tum ad fœtum euagentnr, & in Venerem concitentur. Alij ęstate capiuntur, alij hyeme. Nam hippurum & coracinum hyeme non capi, sed tantùm æstiuis diebus, atq; tũ cancri fluuiatiles & trochæ cõmendabiliores. Pisces alij alijs locis delectãtur: alij inter saxa, alij in arenis, alij vluis herbidisque locis versantur. Explorandus ventus vt sit tranquillus, alienus à tempestate. Et sicut in terrestri venatione, sic in piscatu Noto spirante retia aduersus Boreã, & contrà Borea flante in Notum trahenda. Euro spirante aduersus Zephyrum dirigenda retia, & contrà.

Tempora piscationis

Pisces quibus locis delectentur.

Vẽti ratio.

Piſcandi varij modi.

Piſcandi varij modi. Traditur cyclamini pharmaci ſubacti odore piſces veluti ebrios & infirmos reddi, adeò vt manu capiantur, atque ideo ichthiotheron dici. Idem de hyoſciamo proditum. Aelianus quatuor memorat piſcandi genera, nempe reti, naſſa, hamo, atque conto. Retium exiſtimat vberiorem, ſed ſupellectilem requirere variam. De his ſuperius dictum in venatione. Conſeruantur autem retia piſcatoria diutius, vt in venatione ferarum dictum. Naſſarum vſum, quia inſidioſus ſit, ingenuum hominem minimè decere quidam opinantur. Hamo autem piſcari libero homini magis decorum exiſtimari. At quæ conto fit eam eſſe ſtrenuiſsimam, & hominem requirere robuſtum, ad eam requiri perticam rectam oleaginã, & funes è ſparto contextos, & tedas atque faces pineas ac reſinoſas: nauem paruam, & remiges validis brachijs. Proditum eſt tempore hyberno cùm Iſter glacie conſtrictus ſit, piſcatores glaciem in orbem perfodere inſtar putei, huc cùm lucis deſiderio piſces conueniunt, facilè capi, vt Aelianus tradit. Item glacie ſecta ſecuribus, verriculis piſces capi vulgare eſt. Alij

Alij calamis longis adnectunt setas equinas, alij hamis incuruis annexa esca, alij lina & funiculos contextos è nauibus iaciunt, alij multiplices hamos expediunt. Sunt qui nassis, atque his diuersis: Nam quædā ex saligineis virgis contextæ, non nullæ è linis constant. Alij plumatis funibus piscantur, quemadmodum lepores in segetib. superius diximus venari. Quidam expedito vtuntur piscandi modo, perticæ alligant rete, sacci in morem inferius clauso & angusto, superius patulo, eoq; imposita esca in aquam demisso, subinde reducunt, captosq; pisces eximunt. Item modus capiendi corbe, fiscellis, in stagnis riuisque herbidis atque vlua obnoxijs, vimineo cophino superius inferiusque patente, eoque subitò demisso in vadum, qui cinguntur cophino pisces capiũtur. Alicubi in riuulis ad faces noctu pisces fuscinis conficiunt. Crebrior piscãdi maximè in mari & fluminibus modus verriculis expeditur vel sagenis. Retia sunt hæc oblonga, & mediocriter lata, altrinsecus funibus alligata, ex vna parte plumbei globuli, ab altera suber annectitur. Atq; hoc quidem lignum propter leuitatẽ in sublimi aqua sustinet eã partẽ retis,

Verriculi vsus.

retis,alteram cogit plumbum subsidere. Pars vna verriculi scaphæ imponitur, altera parte in ripa relicta nauiculaque in altum per gyrum ducta,ad ripã tandem reuersi totum rete ad littus retrahunt inclusis piscibus. Plinius ait interesse capturę si iteretur gurges. Et Aristoteles testatur,si gurgitum ima sæpius terantur,plures capi secundo iactu quàm primo. Est & retis genus quod geminis perticis in mare mittitur , subitoque pisces comprehendit. Aliud in modum papilionis aut tentorij contextum rete inferius plumbatum,in sublimi nodosum. Eius caudam sinistra tenet piscator, dextra in altum iacit rete,idque fusidens pisces qui eo loci sunt cingit,& cùm retrahitur claudit. Eadem aquatilia genera aliubi atque aliubi meliora. Littorales pelagicis meliores contendit Aristoteles quippe qui cibo copiosiore melioreq; potiantur. Lupi pisces in Tiberi amne inter duos pontes,rhombus Rauennæ, muræna in Sicilia,elops Rhodi,ostreis saporem optimum Lucrinis adiudicant quidam.Sturio ad ostia Rheni, siluri in Danubio & Mœno, salmones Rhenenses cõmendabiliores:varij in montanis riuulis

Qui pisces vbi meliores.

hale-

halleces ſicut,& piſcis, qui induratur,ex Oceano Germanico commendabiliores. Cæterùm vt ſunt piſces varij,varijq́; piſcandi modi. Non omnes etiam eſca capiuntur. Nonnulli priuſquam appetant odorantur. Ineſſe enim & auditum & olfactum experientia cõpertum eſt. Quoſdam & ſpeluncis latentes ſalſamento illitis faucibus ſcopuli, piſcator expellit, velut ſui cadaueris agnitionem fugientes. Conueniuntq́; ex alto ad quoſdam odores, vt ſepiam vſtam & polypum,& ob id coguntur in naſſas, ſentinas nauium fugiunt, maximè piſcium ſanguinem. Non poteſt petris auelli polypus, ſed cunila admota ab odore protinus reſilit, vt ait Plinius. Aliqui pane ineſcantur & vocati adſunt, ſic aſſueti paſci. Purpuræ & aliquot alij aquatici fœtidis delectañ. Minores hamis minoribus, diſtentis etiam caprinis pellibus ſæpe capiuntur. Cete grandis belua,(Nearchus vicenûm & ternûm paſſuum refert) ipſis nauibus metuenda, in Heſperio mari plurimum viſitur & Oceano,& tarda inceſſu. Eſt muſculus piſcis exiguus aſpectu ſed cauda lõgiuſcula, hic monſtrum ducit, illud verò ſequiñ. Quare muſculo viuo cete raro

Piſcibus & auditũ & olfactum ineſſe.

Cete.

Muſculus piſcis.

capitur, verùm duce capto non difficile capitur belua & viæ & consilij expers, vtpote noctu caligans oculis. Custode igitur capto apparet monstrum eminentibus extra aquã pinnis. Piscatores rudentes benè compactis nodis extendunt, qui ne abrodantur, catenis intexuntur per multos orbes. Ad hæc vtres spiritu distẽtos alligant, eosq́, in pelagus demittunt. In hamo indit esca, iecur aut armus taurinus, quẽ vno ictu deglutire queat. Mox præparatis securibus & ingentib. gladijs adoriuntur monstrum, sed taciti, ne rumorem sentiens in profundum descendat. Escam rapiens & deuorans capitur, funibusque trahitur. Et nî vtres funibus annexos habeant piscatores, vnà cum nauib. facilè mergeret immanis belua. Sed dũ in vtres cedentes sæuit, interim piscatoris ictu cõfoditur, & in terrã trahitur.

Physeteres Eiusdem ferè magnitudinis Physèteres, qui efflationibus fluctum maximum & caliginem nauigantibus excitant, vt Strabo scribit.

Balena. Balena etiam vnco ferreo capitur, securibusq; excinditur. Balenæ submersuræ naues, dolijs eiectis vel effuso castoreo terrentur.

Balena,

Balena,Orca,Cete, cõmuniter vocant Walfisch.

Orcam tradunt balenę infestam beluam: Capi inuitatione prædæ dum saginã prosequitur in littus fluctibus propulsa, eminente dorso multo super aquas carinæ in modum inuersę, multiplicibus plagis confoditur, & mergi sæpe piscatores reflatu beluę oppletos vnda, & quia os habet in fronte, ideoque summa vnda innatantes in sublimis nimbos afflãt. A Claudio principe oppugnatam orcam in portu Ostiensi, quo profectus ipse cum prætorianis populo Romano spectaculũ prębuisse proditum, lanceas congerente milite è nauigijs assultantib. Plinius tradit. *Orca.*

Canes quia voraces, & piscantes perturbant, hamis occultatis in piscib. capiunt. *Canes.*

Lamnæ in remos sęuiunt, dentibus circulo iniecto capiuntur. *Lamna.*

Phocę nõ hamis neq; tridẽte aut fuscina, cũ duriore sint cute, sed retib. capiũt. *Phoca.*

Testudinem etiam inter cete numeratam, immensę magnitudinis beluam Indico mari mitti, quarum superficie habitabiles casas integãt, atq; rubro mari his nauigant cymbis, & piscatorib. obuiam infaustam Oppianus putat. Capitur si *Testudo marina.*

inuer-

inuertatur,& ſupina feratur,ſic facilè cõ
ſigitur.In primis eliciuntur antemeridi
ano tẽpore blandiente euectę,eminentes
lato dorſo,per tranquilla fluentes. Quæ
voluptas liberè ſpirandi in tantum fallit
oblitas ſui,vt ſolis vapore ſiccato cortice
non queant mergi,inuitęque fluitent op
portunæ venantium prædæ. AElianus
ſcribit caput eius abſciſum diu viuere,
& ſi manum oculis admoueas, oculos
claudere, & ſi propius admoueas mor-
dere.

Delphini. Delphinos capere religio eſt,ſiquidem
hi piſcatoribus auxilio ſunt.Nam ad no-
men Simonis vocati adeſſe ſolent, piſces
ex imo fundo pellentes.Vnde ei partem
prædæ dare cõſueuerunt piſcatores, qui
ſi negent,in poſterum eiſdem non ad-
ſunt in piſcando.Thraces ad Byzantium
Delphinis non parcunt:& quia ab homi
nibus nõ metuunt,facilè capiunt̃, maxi-
mè primùm nati. E quibus vno capto,
mater facilè capitur,vt ſequatur, natoſ-
que veluti ad ludum literarium liberos
educente parente, vt inquit Oppianus,
ipſa ponè ἐπισκοπός ſequitur. Ariſtote-
les tradit retibus apprehenſum breui tẽ-
pore ſtrangulari, cùm ſpirandi facultas
quam

quā habet, adimatur. De Delphinorum φιλανθρωπία multa paſsim leguntur, vt de Arione apud Herodotum, & pueris adamatis dorſoq́; exceptis in mare vexiſſe atque reuexiſſe, vt eſt apud vtrunque Plinium & Athenæum & Oppianum. Notum eſt de Cærano Mileſio, qui captum delphinum, & necandum à piſcatoribus redemit, poſtea naui, in qua Cæranus erat, merſa, ab eodem cōſeruatus, ac deinde mortuo in patria, atque in littus elato agmen Delphinorum apparuit non procul, tanquam funeri præſens & opem laturum.

Purpurę capiuntur poſt Canis ortum aut ante vernum tempus: quoniam quando fœtificauere, fluxos habent ſuccos, & fœtidis delectari Plinius teſtatur. Oppianus tradit capi miſsis ſtrombis piſcibus aut oſtreis in denſos calathos è vimine aut iunco cōplexos, purpura linguam inſerens ad eſcam, mox intumeſcentem retrahere nequit, atque ſic capi. Alij purpuras capi paruulis rariſq́ue veluti naſſis in alto iactis, eſca indita cluſilibus & mordacibus conchis, has ſemineces ſed redditas mari auido hiatu reuiuiſcentes appetunt purpuræ, porrectiſq́ue linguis *Purpuræ.*

 infeſtant.

infeſtant.—At illæ aculeo exſtimulatæ, claudunt ſeſe comprimuntq́ue mordentia, ita pendentes auiditate ſua purpuræ tolluntur. Aqua dulci necantur.

Scarus. Scarus, inquit Aelianus, omnium piſcium ſalaciſsimus, & cupiditate impotens in fœminam, quod cùm piſcatores non ignorent, comprehenſæ fœminæ ſummũ os ad tenuem funiculum ex ſparto confectum alligant, eamq́ue viuam per mare ad cubilia vbi congregari conſueuerunt, trahunt, naſſæq́ue in piſcatoria nauicula os latè diductum paulatim demittitur in mare. Mares ad conſpectum fœminæ libidinis furore certatim in eandẽ ferũtur. Interim qui fœminam deducit, rectà ad naſsã tẽdẽs cumq; fœmina in naſsã trahit̃ *Cephalus.* maresq; gregatim cũ fœmina capiũtur.

Cephalus, piſcis cœnoſus, amnium quàm turbidorum amãs, vt Pauſanias in *Orcinus.* Meſſenijs teſtatur. Retibus capitur, nam ſummis natat vndis.

Orcinus, cetaceus piſcis mirè ſagax, cũ enim hamum quo capi ſolet deglutierit, mox in profundum ſe dimittit ad petrã aut ſolum allidens, hamum expellere cupiens, quod ſi minus licet, vulnus dilatat, atque exiliendo expuit. Sæpe tamen id

id non ſuccedens capitur.

Apuæ verriculis tenui filo cõtextis capiuntur, inutiles alioqui piſces ob exilitatem, ad aliorum piſcium capturam ſolùm vſurpati. *Apuæ.*

Oſtrea, conchæ & carabi, locuſtas Theodorus vertit, capiuntur vel verriculis vel maris reciprocatione in littora prouecta. *Oſtrea. Carabi Locuſtæ.*

Thunni & porci marini, quos Strabonem pelamides appellare volunt, easq́; in Mæotide gigni, vnde gregatim erumpentes per anguſtos maris ſinus ad Bizãtium plurima eorundem venatio, adeò vt manibus intercipiantur. Capiuntur retibus. Eſt autem eorum captura à Vergiliarum exortu ad Arcturi occaſum. Celtas, Ligures & Maſsilienſes ingentibus hamis capere eos prodit Aelian⁹. Reliquo tempore hyberno latent in gurgitibus. Thunnos iuxta Hiſpaniam glande ſaginari ſcribit Strabo. *Thunni*

Haleces, alij arengas vocant, Iouius existimat veteribus apuas dici: Sunt qui è menorum genere eſſe tradant, vnde menidium per deminutionem dictum. Capiuntur circa Auguſtum menſem in mari Septentrionali ſupra Angliã ac Scotiã. *Hering. Haleces. Arengæ.*

Piſcatores è Batauis & Morinis maritimis ciuitatibus ſoluunt nauib. in hoc paratis, quas buſchas vocant, commeatum menſtruum viginti aut triginta homines vna cum retibus & inſtrumentis neceſſarijs aſſumunt. Retibus vtuntur denis aut duodenis vlnis longis & quatuor latis, inferiori fune grãdi & robuſto munito, horumq́ue retium plura ſimul nectunt, inferiore parte propter funis pondus deſidẽte, & ſuperiore propter annexum ſuber natante. Veſperi ſub crepuſculum eiectis linis haleces vltrò in retia ſe conijciunt, branchasq́; inſerunt, piſcatores ad ſtadia aliquot prouehunt, vbi ſentiunt pondus, mox trochleis retia extrahunt propter ingẽtem copiam, tantumq́ue pondus quòd citra hæc adminicula educere non queant: nam aliquoties vltra centenas tinas capiunt. Cauent vt opus conficiant noctu, nam ſtatim ad auroram elabuntur haleces. Periculoſa eſt piſcatio, nam rarò diu ſuperſunt piſcatores. Aiũt aliquoties vnã mulierem quinque aut ſex maritos vno anno ſuccedentes amittere.

Stockfiſch. Piſcis induratus mari Septentrionali circa inſulam Thule capitur in maximis rigori-

rigoribus,qui exiccatus, fustibus malleisque rursum mollitur. E genere Asella rum creditur. Alij merlucam esse volunt. Capitur (vt aiunt) retibus.

Spõgiam animal docet esse Plinius & Oppianus quod cruorem habeat inhærentem: Aliqui narrant etiam auditu vehi eas, contrahiq; ad sonum exprimentes abundantiam humoris, nec auelli petris posse, nisi rescindantur. Captura autem eorum periculosa: Nam piscator edoctus spiritum cõtinere, à socijs ilia cinctus atque sinistra plumbum gerẽs, dextera falcem, ore oleum, atq; ita ad maris vadum demissis funibus, oleum ore diffundit, vnde aqua lucet perinde atque flamma noctu. Spongiæ affixæ virentibus petris falce resecantur, mox sanies effluit, oriturque fœtor hominem sæpe enecans, & resectis spongijs subitò emergit, sæpe lacerus si non totus deuoratur à beluis marinis, Oppiano teste. Quare obseruant spongiatores, anthiæ pisces vbi sint, illic nullas esse beluas marinas ostendit Aristoteles. *Spongia.*

Anthias piscis est apud Chelidonias insulas & Asiæ scopulos frequens, celeriter capitur, vno genere, paruo nauigio & *Anthias.*

concolori veſte,eademq́; hora ꝑ aliquot dies cõtinuos piſcator enauigat certo ſpatio,eſcamq́;proijcit. Primũ timet fraus, pòſt conſuetudine inuitatus vnus anthias eſcam appetit.Is aliquot dies ineſcatus velut conciliator innumeros adducit,& priores illi piſcatorem agnoſcentes eſcã è manibus ſumunt.Tum piſcator paulum vltra digitos in eſca mittit hamum,& ſingulos inuolat verius quàm capit,interim parcens conciliatori,cauensq́ue ne palpatio aut ſonus cæteros abigat.Sunt qui tradant anthias captos miſerabilem morté lugere non aliter quàm homines qui in latrones incidunt.

Sargus. Sargus,quia caprarũ amator,ad earum vmbram,vel earũ pellib. facilè capit.Quare extremis littorum marginibus & ſcopulis collocant capras vel ſimulacra earũ ad capturã.Quanquam etiam naſsis capiuntur myrto lauroq́; annexis,vt Oppianus teſtatur.Noſſe eos artes quibus ſocios captos eripiãt. Captus hamo lina abrodit.Naſſa clauſo ſocio in caput natãs caudã præbet,qua prehenſa ore ſe extrahit.

Capitones. Capitones,Cephali,Schelfiſch, Italis Capitelli, Gallis Egerfin appellantur, (alij è mugilum genere eſſe arbitrãtur)

Capiun-

Capiuntur maximè hyeme,& reciprocatione maris littore ſiccato fodiuntur foueæ,in quibus plerunque remanent recedente mari. Aliud tamen genus arbitror cuius Aelian' meminit in Achaico ſinu frequens,quos ille perinde atq; ſcaros ob libidinis incontinentiã fœmina captiua per mare tracta capi tradit. Scribit Ariſt. capitoné algore oculis deficere, offa panis quoque capi & terrę inteſtinis maritimis hamis affixis.

Mugiles celeritatis ſunt acerrimæ, ita vt retia tranſiliant,quare cautione opus in captando. *Mugiles.*

Sepia tridéte capiť,ſed ꝑcuſſę fœminę auxiliant̃,attñ fœmina capta mare fugit. Vbi ambo ſe ſentiũt apphẽdi effuſo atraméto,ꝙ pro ſanguine ipſis eſt,abſcõdunt̃. *Sepia.*

Torpedo dextram piſcatoris torpore officit vt hamum excidere manu cogat, cõtactu vires adimit, atq; ea fraude piſces languentes deuorat. Quod ſi quis liquorem Cyrenaicum teneat, nihil pali torporis ſentire traditur ab Aeliano. *Torpedo.*

Anthieorum captura iuxta Coryciũ vbi gregatim ad paſtum accurrunt, iteratoq́; paſtu cicures ac familiariores reddũtur,deiecto autem lapillo defugiunt in *Anthieorum captura.*

profundum ac vadum. Interim v...
piens piſcator, & ſic deinceps alium,...
è labrace vel uiuo vel mortuo parata, O...
piano authore.

Callichus. *Orcymus.* *Cãtharus.* *Carabus.* *Polypus.*

Callichus, Orcymus, Cantharus, Cara-
bus, Polypus, naſsis capiuntur, eſca ign...
toſta iniectaque naſſæ, cuius nidore capi-
untur.

Chalcides.

Chalcides, Trachuri capiuntur piſc...
bus impoſitis naſſæ.

Triglæ.

Triglæ illuuie delectãtur, maximè hu-
mano corpore ſuum inſtar, de quib. plu-
ra Oppianus.

Pecten.

Paſſer piſcis planus, pectẽ: Capitur re-
ciprocante mari in altum nauiculis e-
uectis, retibusq́; emiſsis, idq́; plurimum
circa mare Britannicũ in Morinis, capti
in ſole & ventis exiccantur ſuſpenſi.

Polypus.

Polypus oliuæ rami amore capitur.

Hippurus.

Hippurus gaudet laceratarum nauiũ
tabulis, horum loco faſciculis arundine-
is ſubligato lapide & pòſt hamo miſſo ca
piuntur canis viſceribus & inteſtinis im
miſsis hamis.

Aphiæ.

Aphiæ gregatim procedunt, adeo vt
nauis in eas tanquam in rupem impingẽs
ſiſtere cogatur, ſed ſecuri cæduntur.

De fluuia-

Inter fluuiatiles generoſiſsimus lupus,
qui

qui & lucius atque labrax à Græcis dicit, *tilium pis-*
licet non ignorem alios alium appellare *catione.*
piscem. Rheno ac propinquis fluuijs & *Lupus.*
hamo & retibus capitur. Hamo captus,
nisi properè adsis, dolore vulneris cõtem
pto, laxat hamum ac refugit.

Salar, q Ausonio stellatus tergora gut *Salar.*
tis, alius varius, Aeliano troctã dici qui-
dam putarunt, licet eius descriptio non
videatur conuenire salari vel trutæ ha-
rum regionũ & fluuiatili: cum ipse inter
marinas referat, & hamo captum solũ è
piscib. se abstrahere ex hamo, ꝙ cũ pisca-
tores intelligant, longiores ansas machi-
nantur. Carpo Italis existimatur esse qui
in Benaco capitur troctarum saporẽ re- *Carpo.*
ferẽs, nisi quòd hic rubris, ille nigris ma
culis distinguatur, vt Iouius scribit, ta-
metsi Salar vel truta in amnib. circa Rhe
num & Mosam, cæterisq; Germaniæ ri-
uulis alij nigris alij rubris distinguãtur *Truta.*
punctis. Theodorus iuniorẽ salmonem
existimat sed falsò: nam etsi hi quoque
punctis maculentur, in Rheno tamen re
periuntur, maximè in superiore Germa
nia circa Brisacum & alia loca pleraque,
non autem in riuulis, truta autem Rhe-
no & magnis fluminibus non capitur, sed

ſaxatilibus riuis gaudet hic piſcis, licet viuarijs etiam contineatur aliquoties. Capiuntur vel manibus in cauernas riuorũ compulſi, nam latibula quærit ſub eroſis ripis arborum radicibus veſtitis. Alicubi naſsis, retibusque, nonnunquam fuſcina ad nocturnas faces infigit. Eſt & truta

Trocta. vel trocta marina, Veneti nomen ſeruãt. Funduli, piſciculi ſaxatiles, partim manibus ſub petris latitantes capiuntur, partim minutis retibus.

Capitones quoque riuulorum ſaxatilium piſciculi quibus boithi & coiti aſsimiles tradunt quidam, ad eundem modum ſub lapidibus occultantur, manibusque lapide cincto leniterq; ſublato cõprehenduntur.

Alburni. Alburni, & ipſi fluuiatiles hamo capiunt, maximè verno tẽpore, hamo alligato eſca lũbricorũ, qui à rore nomẽ habẽt.

Gobij. Gobij, non ſolum in fluuijs, vt Atheſi & pleriſque regionis Tridentinæ fluuijs, etiam mari capiuntur & lacubus: nam & in Lario & Verbano aluntur laudati maximi propter iecinoris gratiam. Itali vocant Capitoni, Græcè κώβιοι Ariſtoteli. Non multum fundulis diſſimiles, qui Rheno capiuntur & vicinis amni-

am nibus, nempe hamo & verriculo.

Carpio & fluuialis & marinus, sunt q̃ cyprinum aut cyprianum vocitent, de lectatᷓ limosis vadis, capitur rête & hamo atque nassa. Sed rete fallit caput limo cõ dens, vt rete apphendere non queat. Est & carpio Benaci, qui alias variós nigris maculis, de quo antè dictum. *Carpio.* *Cyprinus.*

Perca, spinis armatus, vt Athenæus te statur, capitur reti & nassa. Est & marinus eiusdem generis piscis. *Perca.*

Cancri fluuiatiles, vel sub petris vel in cauernis latitantes capiuntur. Obseruare aũt oportet an aqua in cauernis tepida sit aut calida, si calida facilius bufonem q̃ cãcrũ reperies, frigidis aũt aquarũ cauer nis cancer latitat, apprehenditur dorso ne chelis comprehendat stringatq́ue capientem. Anguillæ capiuntur nassis im positis intestinis aut alijs escis. Nonnunquam & fuscinis in limo demersæ figun tur. Aelian⁹ tradit anguillas in pado capi intestinis ouillis trium aut quatuor cu bitorũ lõgitudine atq; alterã extremitatẽ intestini piscatore in fluuiũ deijcere, q̃ verticib. volutatur, alterã manu tenere *Cancri.* *Anguilla.*

atque

atq; huic parti arundinis fruſtum ad digiti aut amplius longitudinem inſerit. Mox cùm anguilla eſcam rapuit, deglutitq́ue, piſcator arundinem inflat, vnde inteſtinum intumeſcens anguillæ fauces oppletanhelitumq́; obſtruit, vt neq; ſpirare, neque infixos dentes detrahere anguilla queat, atque ſic ſuffocatam capi.

Murenæ. Murenæ fluuiatiles naſsis capiuntur, & nonnunquam retibus.

Lampetra. Eodem modo & Lampetræ, muſtellæ veteribus dictæ.

Mona. Mona, mullum aliqui vocãt, & ipſeriuis gaudens, Rhenoq́; frequens, retib. capitur & hamis atque naſsis. In riuulis & fuſcina ad faces nocturnas.

Tinca. Tinca Italis, aliqui merulam, alij turdum, alij colyphum exiſtimant eſſe. Capitur retibus & naſsis atque hamo, maximè verno æſtiuoq́; tempore magis quàm hyberno, paludibus & ſtagnis piloq́; gaudet. Eſt & marini generis

Praſinus. Praſinus, qué preſſum vocant, capitur retibus & hamo toto ferè anni tempore autumno commendatior.

Barbatus. Mugil, quem barbatum appellant, capitur fluminibus Germaniæ, & reti & hamo atque naſsis.

Thy-

Thymallus, Eschium vocant, contemptus piscis & vilis, ad eũdem modum capitur. Alium referunt in Ticino Italiæ degere, mira odoris fragrantia, vt Aelianus scribit. *Thymallus.*

Salmo, nobilissimus & carnosus piscis, Germaniæ fluminibus peculiaris, nassis plurimum amplis in flumen missis alligatisque prælongis vimineis funibus capitur, idque frequentius decrescente flumine, Fauonijs flantibus, à bruma vsq; in æstatem. Inde Lassus vocatur. Cùm incipit parere, scandit petricosa & scabrosa loca petens. *Salmo.*

Sturio, sunt qui Silurum putant, alij delphinum fluuiatilem: at neutrum horum esse verisimile: nam siluro dentes assignat Aristoteles, & delphino, Sturio dentibus caret, tantum foramen habet rotundum, non amplum, oris loco. Maximus fluuiorum piscis est, mari Oceano aberrans. Rheno plurimũ ad ostia eius fluuij aliquãdo altius ascendit. Capitur retibus. Proditum est silurum à Mysis in Istro capi admotis ad ripã bobus aut equis, illisque iugatis alligari hamum validum asso tauri pulmone instructum, eumque cum esca in flumen deijci. Silu- *Sturio.* *Silurus.*

Silurus gratissimam escam appetens, hamum incautè deuorat, & dum infiixum elidere non potest, piscator sentiens funem exagitari, boues equosue instigat tanquam arator, atque sic prædam extrahit. Silurum Plinius in Mœno & Danubio fluuijs reperiri eumque esse quam vulgus vocat Germanica lingua Ein huse, quanquam Marionem hunc vocent alij.

INDEX

INDEX
RERVM AC VERBORVM
QVAE IN HOC LIBRO PRAECIPVE explicantur: Vbi numerus folium, nota a prius, b verò posterius latus designat.

A.

adifi-

agri

apes

apum

ara-

beri-

C.

canum

capro-

colum-

D.

E.

B.

bubu-

C.

came-

capro-

colum-

D.

de A-

E.

G.

gal-

gly-

H.

Ibices

I.

Italia

L.

M.

materia

N.

O.

olei

ouium

P.

piscina-

porca

pra-

R.

reme-

S.

ſorbus.

T.

V.

vin-

vri-

Y.

Z.

De

DE VENTORVM RATIONE EX CAII PLINII SECVNDI Naturalis hiſtoriæ Libro XVIII.

Entorum paulò ſcopuloſior obſeruatio. Solis ortu quocunque libeat die ſtantibus hora diei ſexta ſic vt ortũ eum à ſiniſtro humero habeant. Cõtra mediam faciem meridies: à vertice ſeptentrio erit: qui ita limes per agrum currit cardo appellatur. Circumagi deinde melius eſt: vt vmbrã ſuam quiſque cernat : alioquin poſt hominem erit. Ergo permutatis lateribus vt ortus illius diei à dextro humero fiat occaſus à ſiniſtro: tũc erit hora ſexta : cũ minima vmbra contra mediũ fiat hominẽ. Per huius mediam longitudinem duci ſarculo ſulcum, vel cinere lineam, verbi gratia pedum 20. conueniet: mediamq́; menſuram, hoc eſt in 10. pede circũſcribi circulo paruo: qui vocetur vmbilicus. Quæ pars fuerit à vertice vmbra hac erit ventus ſeptentrionalis. Illo tibi putator arborũ plagæ ne ſpectẽt néue arbuſta vineæve niſi in Africa, Cyrenis, AEgypto. Illinc flãte ne arato quæq; alia pcipimus. Quæ pars lineæ fuerit à pedibus vmbræ meridiem ſpectans hac ventũ Auſtrum dabit: quem à Græcis notum diximus vocari. Illinc flatu veniente materiã

vine-

vineamque agricola ne tractes. Humidus aut aestu eius Italia est. Africa quidem incendia cum serenitate affert. In hunc Italia palmites spectent: sed non plagae arborum vitiumue. Hunc oliueti metator Vergiliarum quatriduo. Hunc caueat insitor calamis gemmisq; inoculator. De ipsa regionis eius hora praemonuisse conueniet. Frondem medio die arborator ne caedito.

COLONIAE
Apud Ioannem Birckmannum.

